P. OVIDII NASONIS

FASTORVM

LIBRI VI.

RECENSVIT

NOTISQVE INSTRVXIT

GOTTLIEB ERDMANN GIERIG

PROF. ET GYMNASIARCH. FVLD.

LIPSIAE

SVMTV E. B. SCHWICKERTI

A. MDCCCXII.

PRAEFATIO.

Cum Ovidii Metamorphoſes olim edidiſſem, operamque iis impenſam non improbatam eſſe viris doctis vidiſſem ex eo, quod nuper Editio illa typis eſſet repetenda, placuit ſimilem curam Faſtis ejusdem poëtae adhibere, cui carmini ſimilitudinem quandam cum illo altero intercedere conſtat. Neque operam talem ſupervacuam, opinor, reddidit priorum Editorum copia. Immo mirari licet, ſuaviſſimum hoc carmen, nec illiberale ad cognoscendum, neglectum propemodum eſſe ab iis, qui libellos veterum in ſcholis lectitandos ſeparatim ediderunt. Neglectum certe jacuit in Germania inde a Taubnero usque ad ea tempora, quibus Lenzius in Encyclopaedia Scholaſtica partes quasdam ejus repetiit, notisque illuſtravit: Krebſius autem primus fere exſtitit, qui verſionem ejus vernaculam vulgaret. Poſtquam manum admoveram operi, cognovi quidem Geſenium, V. D. idem jam moliri, ſpecimenque laboris ſui propoſuiſſe; nihilo tamen minus, quoniam rationem ejus a mea nonnihil discrepare videbam, perſiſtere in opere coepto placuit. De mea ratio-

ne pauca ſunt, quae moneam. A recenſione Heinſio-Burmanniana paſſim recedendum mihi videbatur: neque omnes lectiones, quas Mitſcherlichii V. D. judicium elegit, ſervare poteram. Itaque textum ipſe, qua potui diligentia, conſtitui, ſingulisque locis factae mutationis reddidi rationem. E variis lectionibus, quas exempla Carminis tam ſcripta, quam edita ſuppeditabant, memorabiles, conjecturas autem virorum doctorum, quae quidem mihi innotuerunt, omnes exhibui, additis judiciis tam aliorum, quam meis qualibuscunque. In interpretando id agendum erat, ut modus ſervaretur: nam ſi quis omnia, quorum explicandorum occaſionem hoc carmen praebet, copioſius illuſtrare velit, majorem in molem facile liber increſcat, plurimis etiam excurſibus et disputationibus oneratus. Rerum coeleſtium rudem fuiſſe Ovidium, atque in iis referendis ſubinde peccaſſe, ſatis conſtat. In iis igitur caſtigandis non longus fui; ſatis mihi fuit mentem poëtae, ubi ſubobſcura eſſet, aperire. Scripſi Fuldae Kal. Mart. cIɔIɔcccxi.

PROOEMIVM.

Quae caussa impulerit Ovidium, ut ad Fastos Romanorum elegis exornandos adjiceret animum, equidem liquido dicere non ausim. Mitto Propertii (IV, 1, 69) verba, *Sacra diesque canam, et cognomina prisca locorum,* quibus excitatus praevenisse amicum nonnullis videtur. Memorabilior est sententia eorum, qui Callimachum putant ab eo esse expressum. Hunc enim constat carmine, cui *Αἰτίων* sive *Caussarum* nomen inscriptum, rerum antiquissimarum, ad Deos et heroas pertinentium caussas (*αἴτια ὠγυγίων ἡρώων καὶ μακάρων*) explicuisse; cujus carminis fragmenta, sed brevissima, Bentleii curis collecta, in Editione Callimachi Ernestina To. II. p. 416 — 426 leguntur. Et ex his quidem fragmentis operis ratio minime cognoscitur; verum Anthologia Graeca To. IV. p. 236 Epigramma habet, unde poëtam usum esse hoc figmento videmus; ut in somnis se diceret in Helicona abreptum, quae quaereret, ex ipsis Musis accepisse. Et sane, etiam Ovidius in Fastorum Opere *Caussas* multarum rerum, non Romanarum tantum, exponit, quin et Deos sibi Musasque fingit apparuisse, ut, quae abdita laterent, sibi aperirent. Etiam hoc certum est, Callimachi carmen satis notum fuisse Romanis, laudatumque a Varrone, Martiali, Plutarcho, Servio aliisque. Ruhnkenius denique locum ex Trist. V, 5, 33 sqq. notavit, quem ex ipsis illis Callimachi *Αἰτίοις* expressum esse judicat. Concedamus igitur, quod et recentissimi Fastorum Interpretes, Lenzius, Krebsius, Gesenius, amplexi sunt, quodque etiam Jacobs in Animadvv. ad Anthol. Graec. Vol. III. P. 2. p. 181 tuetur, Callimachi Carmen obversatum esse Ovidii ingenio, cum suum opus moliretur. Aliud tamen est, caussas rerum ab heroibus gestarum, non constat quo ordine, canere, aliud, Calendarium Romanum carmine persequi, caussasque reddere eorum omnium, quae ad dies singulos paucis literis

notata erant. *) Exemplum ejus Argumentis librorum subjecimus, id quidem, quod e pluribus, quae extant, etiam Mitscherlich elegit. Formam ejus fuisse videmus talem, ut non nisi ingenium multarum rerum scientia inundatum, atque tenuissimis etiam rebus exornandis idoneum, ad se tractandum invitare posset.

In examinandis carminibus inventio rerum ac dispositio primum spectari solet; atque his ingenium poëtae vel maxime aestimatur. Verum Ovidio inde laus debetur prope nulla; etenim Fasti docebant ipsi, et quas res, et quo ordine singulas tractaret. Illae vero ad haec ferme capita revocari possunt: ad descriptionem anni Romani, numerum, ordinem et nomina mensium, discriminaque dierum; ad coelestia nonnulla, ortum et occasum siderum, initia vicissitudinum annuarum, solisque per signa Zodiaci decursum; ad dedicationem templorum; ad festorum et ludorum vel rationem, vel originem; ad res denique memorabiles vel ab antiquis Romanis, vel ab Augusto, Tiberio Germanicoque gestis. His Ovidius praeter necessitatem siderum multorum originem addidit. Insigne igitur hoc opus et uberrimum dixeris a rerum ad cognoscendum minime illiberalium copia. In istis autem omnibus non licebat poëtae, quae vellet, fingere, sed ea lege tenebatur, ut quae notata essent ab aliis, aut tradita, ea fideliter repeteret; et, si traditiones sententiaeque inter se dissiderent, aut eam excerperet, quae ipsi videretur proxime ad verum accedere, aut plures lectori dijudicandas proponeret. Atque hunc cursum per totum carmen tenuit. Ortum et occasum siderum notasse videtur e Calendario quodam, adhibito etiam Astronomi cujusdam Graeci libro; originem siderum hausit ex mythologis, quos in Metamorphosesin secutus erat; reliqua petiit non ex Annalibus tantum, quamquam eos solos bis nominat, sed e plurimis illis monumentis librisque, quibus res Romanorum enarratae atque illustratae erant. Multi enim, in quibus Varro prae caeteris memorabilis, in rituum Romanorum origines diligenter inquisiverant; unde et serius Plutarchus *Quaestiones* suas *Romanas*, aut Κεφαλαίων καταγραφὴν excerpsit, quibus et ipsis in Romuli Vita nomen Αἰτίων Ῥωμαϊκῶν tribuit. Quin Butas quidam carmine elegiaco et ipse hoc argumentum tracta-

*) De *Fastis* Romanorum, tam *Calendaribus*, quam *Historicis*, pauca diximus ad I, 1 et 7. Plura de iis disputat *Gesenius* in Symbolis Observatt. ad Ovidii Fastos. Nonnulla etiam praemisit Lenzius Notis ad loca selecta Fastorum in Encycl. Schol.

vit, cecinitque Αἰτίας μυθώδεις περὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν, e quibus Plutarch. in Rom. 20 distichon laudat. Sed non constat, quo tempore Butas ille vixerit.

Rerum porro istarum acervum ita tractavit Ovidius, ut insignem illam ingenii vim, egregium illud ingenii flumen, quod per totum Metamorphoseon opus spectandum et admirandum proposuit, plurimis locis desideres. Mirificus ibi est in rebus, quas traditas acceperat, explicandis et exornandis: in Fastorum autem carmine multa tenuiter tractata, multa breviter relata, multa ex aliis scriptoribus repetita videmus. Neque aliter per rerum illarum naturam fieri poterat, cum saepe Grammatici partes agendae essent, quas ille minime fastidivit; immo diserte id egit, ut docendo et explicando prodesset tam aequalibus, quam posteris vetustatis cognoscendae cupidis. Non tamen, cum haec dico, sua laude poëtica hoc carmen fraudare volo. Quod contra ita decurrit, ut mentem tuam alliciat, allectam suaviter teneat. In illecebris, quas eum in usum adhibuit, primum posuerim *interventum Deorum*. Sic in principio statim operis *Janus* adest, omnemque mythologiam suam, implicitam illam sane, longiore illo cum vate sermone 89 — 286 expedit. Procedente libro illo, vs. 695 *Musa* intervenit atque Sementivae originem indicat. Lib. III, 170 *Mars* eloquitur, quae sint Matronalia; vs. 260 *Egeria* Nympha, cur Salii Martis arma ferant, enarrat. Lib. IV init. *Venus* adest, poëtamque myrto tactum numine suo implet; vs. 191 *Magna Mater* unam ex *Musis* excitat, quae eundem instruat; vs. 723 *Pales* adjuvat Palilia canentem; V, 191 *Flora* ipsa facundissime omnia, quae ad ipsam pertinebant, refert; VI, 251 *Vesta* nonnulla suppeditat de sacris suis, vs. 655 *Minerva* discessum tibicinum narrat et reditum. Sed in primis memorabilia sunt duo ex hoc genere loca, V init. ubi tres *Musae*, et VI init. ubi *Juno*, *Hebe* et *Concordia* sententias dicunt de nominibus Maji et Junii; quibus locis disquisitio grammatica, eaque admodum tenuis, dramatis suavissimi formam induit. In reliquis illis figmentis non multum quidem ingenii elucet; namque Dii vel respondent interrogati ad singula, vel continua utuntur oratione; tamen vel sic non male variatur et animatur carmen. Varietatis caussa et homines vates induxit, sacerdotem, hospitem et matronam, a quibus se nonnulla accepisse fingeret. In rebus vel gestis, vel ut gestis referendis ubique se ut poëtam ostendit, verbis delectis, figuris, sententiis insertis,

notationibus variis, oratiunculis fictis. Non enim ut historicus II, 195 sqq. interitum Fabiorum in bello Vejentino narrat, non II, 394 sqq. negotium eorum, qui Romulum et Remum in Tiberi mergendos ferebant, non II, 685 — 852 Tarquinii Superbi, Sextique filii facinora, non III, 259 — 398 delapsum peltae e coelo, non 523 — 685 Annae discessum a sorore et adventum in Italia, non IV, 249 — 348 curam Romanorum in arcessenda Magna Matre Deum. Tam illa, quam plura alia loca poëticis luminibus distincta vides. Et quoniam in illis historiae fides impetum ingenii coërcebat, idcirco etiam ea admiscuit, in quibus ingenio suo atque phantasiae posset indulgere, ut III, 459 — 516 Thesei et Ariadnes fabulam, quam in Metamorphosesin breviter attigerat, IV, 417 — 620 Proserpinae raptum Cererisque errores. Adde ludicra illa I, 393 de Sileni asello Priapique libidine, quae cum varietate quadam repetita sunt lib. VI. tum II, 305 de Omphale et Hercule, III, 741 de Sileno mel reperiente: in quibus eandem, quam in altero illo opere, et phantasiam et petulantiam observabis. Insignis est locus, ingenioque poëtico dignus III, 11 — 54 de Rhea Silvia; suavissima reperitur V, 191 — 330 Florae narratio. Quid? quod et tenuissimis rebus, quae ad numerum et ordinem mensium, ad discrimen dierum, ad etyma vocabulorum pertinent, genealogiae Dardani, Pleiadum nominibus, catalogo Graecorum, qui in Italiam pervenerunt, aliquid tamen gratiae addidit, ut libenter cognoscantur. Illis multa interposuit, quae lectorem impense tenent, veris descriptionem, laudes primorum Astronomorum, locum egregium de Veneris potentia, hymnos, preces ad Cererem et Terram, ad Palen, ad Robiginem, et mercatorum ad Mercurium, notationes morum priscis et recentioribus temporibus, Augusti laudes et cum Romulo comparationem. Sedulo elaboravit, ut rebus tractandis variam formam daret, ut plurima animaret, atque doctrinae suae copiis exornaret. Ac varietatem quidem haud scio an in vinculis quoque admireris, quibus singulorum dierum seriem connectit. Rerum igitur innumerarum copiam, quas nosse et Romanorum olim intererat, et hodie nostra interest, perspicue atque jucunde retulit, neque neglexit Augustum, omnemque domum Caesaream pie venerari.

In hoc carmine componendo *Elegos* adhibuit, quibus antea in amoribus canendis usus erat. Quam audaciam excusat lib. II init. et multo magis vs. 125 ubi honores Au-

gusti celebrat, eamque tangit etiam VI, 21. An Callimachus in Caussis suis eodem carminis genere usus sit, in eo viri docti non consentiunt; affirmant enim Salmasius ad Solin. p. 601 et Hemsterhusius in Ed. Ern. ad fragm. 19 quos Lenzius sequitur; negant Valckenarius ad Callimachi fragm. p. 10 et Ernesti. Ac Lenzius quidem etiam observat, Propertium quoque carmina quaedam argumenti historici elegis concinnasse.

Cum Ovidius hos sex Fastorum libros Augusto sacratos absolvisset, a. U. 762 aetatis 52 patria pulsus est. Trist. II. 532—549. Sed in exsilio eos recognovit, atque nonnulla, quae serius gesta erant, inseruit; nam et de exsilio suo queritur, et Germanici de Cheruscis atque Cattis triumphum, qui in a. V. 770 incidit, memorat. Opus sic auctum, atque, cum Augustus interea exstinctus esset, Caesari Germanico dedicatum, eodem illo haud dubie anno vulgavit. Paullo post ipse mortuus est, neque adeo reliquos menses, quos se et ipsos cantaturum esse II, 57 promiserat, addere potuit. Vid. Masson. in Vita Ovidii ad a. U. 759. 762. 770.

ARGVMENTVM FASTORVM.

LIB. I.

Argumenti expositio et dedicatio 1 - 26. Digestio anni per Romulum et Numam 27 - 44. Discrimen dierum 45 - 62. Cal. Jan. invocatio Jani et bona vota 63 - 74. Consules munus ineunt, comitante populo 75 - 88. Jani mythologia. Interrogatus apparet Ovidio cum insignibus 89 - 99, et ipse res suas explicat, ac primum quidem originem suam atque figuram 100 - 114, tum officia et inde orta nomina 115 - 132, caussam quoque figurae 133 - 144. Hinc expedit nonnulla, quae ad Calendas Jan. pertinent, cur novus annus media bruma, non vere incipiat 145 - 164, cur eo die caussae forenses agantur 165 - 170, cur sibi primo sacra fiant 171 - 174, cur laeta verba dicantur 175 - 182, cur munuscula dentur 183-226, cur nummi antiqui navem habeant et formam bifrontem 227 - 254, cur ipse in uno templo statuam habeat 255 - 77, cur tempore belli reseretur ipsius templum 278-288. Hinc, misso Jano, poëta incipit e Fastis haurire. Dedicatio duorum templorum, Aesculapii et Jovis 289-94. De exortu et occasu siderum dicturus laudes Astronomorum praemittit 295 - 310. Occasus Cancri et Lyrae 311 - 316. Agonalium nomen et ratio 317 - 334. Digressio ad nomina victimae et hostiae, ad sacra prisca et initia victimarum caesarum; quibus Aristaei fabula intexta 335 - 456. Delphini ortus 457. 8. Media hiems 459. 60. Carmentalia, ubi multa de Carmenta, Evandro, Herculis adventu et Caci nece 461 - 586. Sacra Jovis 587. 8. Octavianus Augusti nomine ornatus, cujus nominis vis exponitur 590 - 616. Iterum Carmentalia, quibus Porrima et Postverta placantur 617 - 636. Concordiae templum a Tiberio restitutum, in quo et Liviae quaedam opera 637 - 650. Sol ingreditur Aquarium; Lyra occidit, item Leo 651 - 656. Sacra Sementiva, requies, festa, preces rusticorum, pacis salus 657 - 704. Castoris et Pollucis templum a Tiberio dedicatum 705 - 708. Pacis ara excitata, vota pro pace et domo Caesarea 709 - fin.

LIB. II.

Praefatio et dedicatio 1 - 18. De Februis, unde mensis dictus 19 - 34. De vi purgaminum vulgo credita 35-

46. De ordine Februarii antiquo et facta mutatione 47-54 Calendarum Febr. memorabilia: Junonis Sospitae templum dedicatum; laudes Caesaris; celebritas in luco asyli; sacra Jovis; tempestatis ratio 55 - 72. Lyrae et medii Leonis occasus 73 - 78. Delphini occasus et inde Arionis fabula, cujus delphinus inter sidera fulget 79-118. Augustus Pater patriae dictus. Hinc laudes ejus et comparatio cum Romulo 119 - 144. Aquarii ortus et mollior aura 145 - 148. Initium veris 149 - 152. Arctophylax oritur, cujus fabula narratur 153 - 192. Fauni sacra, et Fabiorum in bello Vejentino interitus 193 - 242. Corvus, Anguis et Crater oriuntur, quorum origo refertur 243 - 266. Lupercalium origo et ritus, quibus Herculis et Omphales fabula inserta; tum Romuli et Remi expositio atque conservatio 267 - 452. Tempestatis inconstantia 453 - 456. Ingressus solis in Pisces, atque horum origo 457 - 474. Quirinalia et Romuli apotheosis; festum item Stultorum et Deae Fornacis 475 - 532. Feralia ad placandos Manes 533 - 570. Sacra Mutae aut Tacitae magica 571 - 616. Caristia 617 - 638. Terminalia 639 - 684. Regis fuga, et plures Tarquinii res 685 - 852. Hirundinis reditus 853 - 856. Equiria 857 - fin.

LIB. III.

Invocatio Martis 1 - 8. Romuli et Remi fortuna inde a natalibus usque ad Urbis initia; Martis cultus; Martii mensis nomen 9 - 86. De ordine hujus mensis apud varios populos 87 - 98. De numero mensium apud priscos Romanos, et de auctione eorum per Numam; tum de Caesaris anno solari 99 - 166. Matronalia, quorum descriptioni raptus Sabinarum insertus et verni temporis vis 167 - 258. Saliorum origo et festum, ancyle de coelo delapsum 259 - 398. Occasus alterius piscis 399-402. Arctophylacis occasus et Vindemitoris ortus 403-414. Vestae sacra et Augusti Pontificatus 415 - 428. Vejovis aedes dedicata 429 - 448. Pegasi collum oritur 449 - 458. Ortus Coronae, Thesei et Ariadnes fabula 459 - 516. Altera Equiria 517 - 522. Annae Perennae sacra; Dido et Anna, et hujus adventus in Latio; secessio populi Romani 523 - 696. Nex Julio Caesari illata 697 - 710. Scorpii medii occasus 711. 12. Liberalium origo et ritus, in quibus sollemnia togae virilis; tum Bacchi laudes 713 - 790. Processio ad Argeos 791. 92. Milvi sideris origo et quaedam ex Titanomachia 793 - 808. Quinquatria Minervae 809 - 850. Solis ingressus

in Arietem; Phrixi et Helles fabula 851 - 876. Aequinoctium vernum 877. 78. Feſtum Jani, Salutis, Concordiae, Pacis 879 - 882. Lunae cultus in Aventino 883.

LIB. IV.

Invocatio Veneris 1 - 18. Germanici nobilitas et origo a Venere per Aeneam; cauſſa, cur Aprilis olim ſecundum locum habuerit 19 - 60. De nomine Aprilis duae ſententiae; de potentia Veneris 61 - 132. Feſtum Veneris et Fortunae Virilis; Venus Verticordia! 133 - 162. Occaſus Scorpii 163. 64. Pleiadum occaſus et numerus 165 - 178. Megalenſia; omnis mythologia de Matre Deum, et quomodo e Phrygia Romam arceſſita 179 - 372. Fortunae Publicae aedes dedicata; Victoria Caeſaris de Juba; Librae et Orionis occaſus; imbres 373 - 388. Cereris ludi et merita; raptus Proſerpinae 389 - 620. Jovi Victori templum, et Libertati atrium datum 621 - 624. Grando; Victoria Caeſaris ad Mutinam 625 - 628. Fordicidia, eorum ritus et origo inde a Numa 629 - 672. Auguſtus Imperator dictus 673 - 676. Hyadum occaſus 677. 78. Vulpium in Circenſibus combuſtio 679 - 712. Solis tranſitus ex Ariete in Taurum 713 - 720. Palilia 721 - 806. Natalis Urbis; ejus origo et Remi occaſus 807 - 862. Vinalia; auxilium Mezentii Turno lati 863 - 900. Ver medium, Arietis occaſus; imbres; exortus Canis 901 - 904. Robigalia 905 - 942. Floralia et Veſtae in Palatium tranſlatio 943 - fin.

LIB. V.

Tres ſententiae de nomine Maji 1 - 110. Ortus Capellae et origo 111 - 128. Praeſtites Lares, eorumque ara conſtituta 129 - 146. Bonae Deae templum 147 - 158. Argeſtes ventus et Hyadum tam ortus, quam origo 159 - 182. Ludi Florales, fata, potentia, cultus Florae apud Romanos, ratio Floralium; his inſerta fabula de Martis ortu 183 - 378. Centauri ſideris ortus et fabula de Chirone 379 - 414. Lyrae et Scorpii ortus 415 - 418. Lemuria nocturna et Remi ſepultura 419 - 492. Orionis occaſus, natales, relatio inter ſidera 493 - 544. Templum Martis Ultoris, Craſſi clades, ſigna a Parthis relata 545 - 598. Pleiadum ortus et aeſtatis initium 599 - 602. Tauri ſideris ortus et origo 603 - 620. Simulacra ſcirpea de ponte mittuntur; Hercules in Latio 621 - 662. Hymnus in Mercurium; ejus feſtum; preces mercatorum ad eum 663 - 692. Sol tranſit in Geminos; horum origo, Pol-

lucis et Castoris pugna cum Lynceo 693 - 720. Agonalia iterum; Canis sideris ortus 721 - 724. Tubilustria 725. 26. Quatuor notae in Calendario 727. 28. Fortunae Publicae templum 729 - 32. Bootes occidit, Hyades oriuntur 733 - fin.

LIB. VI.

De nomine Junii tres sententiae 1 - 100. De Carna Dea, ejus vi et sacris 101 - 182. Templum Junonis Monetae; Manlii supplicium 183 - 190. Martis aedes ante portam Capenam; Tempestatis delubrum; Aquilae ortus 191 - 196. Hyades oriuntur 197. 8. Bellonae templum; obiter aliquid de Appio 199 - 208. Herculis Custodis templum in Circo Flaminio 209 - 212. De Sanco, Fidio aut Semone patre, Sabinorum Deo 213 - 218. Prior Junii pars nuptiis infausta 219 - 234. Arctophylax occidit; Piscatorum ludi in Campo 235 - 240. Mentis aedes 241-248. Vestalia et multa, quae ad Vestam ejusque cultum pertinent, quibus et de Sileni asello Priapique libidine fabella, et sphaerae Archimedis descriptio, et origo arae, quae Jovi Pistori posita, et Palladii historia intexta est 249 - 460. Callaici cognomen Bruto inditum; Crassus devictus a Parthis 461 - 468. Delphini ortus 469-472. Matutae (Graecis Leucothees, in quam Ino mutata, ut Melicertes in Palaemona aut Portunum) templum, et Matralia in ejus honorem 473 - 562. Rutilius et Didius ceciderunt in proelio 563 - 568. Fortunae templum a Servio positum; Servii et interitus per Tanaquilem, et origo miraculosa 569 - 636. Templum Concordiae a Livia dedicatum 637 - 648. Jovis aedes et Quinquatrus minores; tibicinum Romanorum discessus et reditus; tibiae inventio et Marsyae supplicium 650 - 710. Hyadum ortus; Vestae templum purgatur 711 - 714. Favonii ortus 715. 16. Orionis ortus; Postumii Tuberti triumphus de Volscis et Aequis 715 - 724. Solis transitus in Cancrum; Palladis Aventinae cultus 725 - 728. Summani templum 729 - 732. Ophiuchi ortus; Hippolyti fata 733 - 762. C. Flaminius ad lacum Trasimenum cecidit 763 - 768. Syphax victus et Hasdrubal occisus 769. 70. Sacra Fortunae Fortis et de Servio rege quaedam 771 - 784. Orionis ortus 785 - 790. Larium et Jovis Statoris aedes 791 - 794. Quirini templum 795. 6. Aedes Herculis Musarum; Marciae laudes 797 - 812.

KALENDARIVM.

JANVARIVS.

A) Kal. Januarii. Jani festum, Junonis, Jovis et Aesculapii.
b) IV. No.
c) III. No. Cancer occidit cosmice.
d) II. No.
e) Nonis. Lyra oritur.
f) VIII. Id.
g) VII. Id.
A) VI. Id. Festa Jani, Agonalia. Delphin oritur.
b) V. Id. Medietas hiemis.
c) IV. Id.
d) III. Id. Festa Carmentis et Juturnae.
e) II. Id.
f) Idibus. Festum Jovis. Redditae sunt provinciae populo Romano.
g) XIX. Kal. Febr. Caesar Augustus vocatur.
A) XVIII. Kal. Sacrificium Carmentis. Festum Porrimae et Postvertae.
b) XVII. Kal. Festum Concordiae.
c) XVI. Kal.
d) XV. Kal. Sol in Aquario.
e) XIV. Kal.
f) XIII. Kal.
g) XII. Kal.
A) XI. Kal.
b) X. Kal.
c) IX. Kal. Lyra occidit.
d) VIII. Kal. Pectus Leonis occulitur.
e) VII. Kal.
f) VI. Kal. Festum Castoris [et Pollucis].
g) V. Kal.
A) IV. Kal.
b) III. Kal. Festum Pacis.
c) II. Kal.

FEBRVARIVS.

d) Kal. Febr. Templum factum est Carmenti. Celebratur Asylum.
e) IV. No. Lyra penitus occidit.
f) III. No. Occidit Delphin.
g) II. No.
A) Nonis. Augustus dictus est Pater Patriae. Aquarius vadit ad occasum.
b) VIII. Id.
c) VII. Id. [Primus dies Feralium].
d) VI. Id.
e) V. Id. Ver incipit.
f) IV. Id. Initium Veris.
g) III. Id. Bootes oritur: et est festum Fauni.
A) II. Id.
b) Idibus. Festum Jovis et Fauni. Nefastus dies Fabiorum.
c) XVI. Kal. Martii. Anguis, Corvus, Crater oriuntur.
d) XV. Kal. Sol intrat in Pisces. Iterum Fauni.
e) XIV. Kal.
f) XIII. Kal. Festum Qui-

rini. Festum Stultorum et Fornacis.

g) XII. Kal. Feralia.

A) XI. Kal. Cariftia virorum.

b) X. Kal. Termini.

c) IX. Kal.

d) VIII. Kal. Fuga Tarquinii Superbi. Veris initium.

e) VII. Kal.

f) VI. Kal.

g) V. Kal.

A) IV. Kal.

b) III. Kal. Equiria in Campo Martio.

c) II. Kal.

MARTIVS.

d) Kal. Martii. Festum Martis et Junonis. Ancilia feruntur. Non est bonum nubere.

e) VI. No.

f) V. No. Alter Piscium conditur. Oritur Vindemitor.

g) IV. No. Bootes citius, Vindemitor tardius occidunt cosmice.

A) III. No. Festum Vestae. Cathedra Julii.

b) II. No. Festum Vejovis. Pegafus oritur heliace.

c) Nonis.

d) VIII. Id. Corona Ariadnes oritur.

e) VII. Id.

f) VI. Id.

g) V. Id.

A) IV. Id.

b) III. Id.

c) II. Id. Altera Equiria fiunt juxta Tiberim.

d) Idibus. Festum Annae Perennae. Julius Caesar occisus.

e) XVII. Kal. Aprilis. Scorpius oritur.

f) XVI. Kal. Milvius oritur. Festum Bacchi. Vilis anicula vendit populo libatum. Melle Libero patri sacrificamus. Libera toga datur. Milvus oritur chronice. Festum est Ledaeorum, qui fuerunt Argivi, vel Larium.

g) XV. Kal.

A) XIV. Kal. Quinquatria Palladis captae.

b) XIII. Kal.

c) XII. Kal.

d) XI. Kal. Sol in Arietem.

e) X. Kal. Ultimus dies Quinquatrum.

f) IX. Kal.

g) VIII. Kal. Aequinoctium vernale.

A) VII. Kal.

b) VI. Kal.

c) V. Kal. Festum Jani, Concordiae, Pacis et Salutis.

d) IV. Kal.

e) III. Kal.

f) II. Kal. Festa lunae habentis templum in Aventino monte.

APRILIS.

g) Kal. Aprilis. Festum Veneris et Virilis Fortunae. Scorpius occidit.

A) IV. No. Pleiades oriuntur.
b) III. No. Meretrices lavantur sub myrrho. Fors Fortuna Virilis. Scorpius occidit cosmice.
c) II. No. Hebae et Matri Deorum Megalenses ludi fiunt.
d) Nonis. Festum Publicae Fortunae.
e) VIII. Id. Orion occidit chronice.
f) VII. Id. Festum Cerealium ludorum. Libra occidit cosmice. Juba victus a Jul. Caes.
g) VI. Id.
A) V. Id.
b) IV. Id.
c) III. Id.
d) II. Id.
d) Idibus. Festum Jovis victoris. Templum.... Libertatis.
f) XVIII. Kal. Mai. Dies grandinosa. Augustus Caesar vicit Mutinenses.

g) XVII
Tel
A) XVI
Au
dun
b) XV.
c) XIV.
bus
d) XIII
Ro
e) XII.
f) XI.
Vi
g) X.
A) IX.
b) VIII.
c) VII.
d) VI.
nis.
lia
cos
ce.
ma
e) V.
f) IV.
et
g) III.
A) II.

MAJVS.

b) Kal. Maji. Amaltheae capra oritur cosmice. Ara Laribus posita.
c) VI. No. Flat ventus Argestes. Hyades oriuntur cosmice. Finis Floralium.
d) V. No. Panthera Chironis oritur chronice.
e) IV. No.
f) III. No. Stellificatio Lyrae. Sagittarius occidit.
g) II. No. Scorpius apparet in parte media.
A) Nonis.

b) VIII.
bra
am
c) VII.
ch
d) VI.
Bo
e) V.
f) IV.
g) III.
A) II.
be
b) Idib
tu
m

Tiberim: Festum est Mercurii.
c) XVII. Kal. Junii.
d) XVI. Kal. Junii.
e) XV. Kal. Sol it in Geminos. Agonia Junii fiunt.
f) XIV. Kal. Canis Orionis exit.
g) XIII. Kal. Lustra Vulcani fiunt.
A) XII. Kal.
b) XI. Kal.
c) X. Kal. Mos sacrorum pro fuga Tarquinii faciundorum. Non modo inest fuga Tarquinii. Inest VIII. Kal. Mart.
d) IX. Kal. Festum publicae Fortunae.
e) VIII. Kal. Rostrum aquilae oritur chronice.
f) VII. Kal. Bootes occidit heliace.
g) VI. Kal. Hyas occidit heliace, oriens cosmice.
A) V. Kal.
b) IV. Kal.
c) III. Kal.
d) II. Kal.

JVNIVS.

e) Kal. Junii. Festa Carnae, Junonis Monetae, Martis et Tempestatis. Aquila oritur chronice.
f) IV. No. Hyades oriuntur heliace.
g) III. No. Bellonae festum.
A) II. No. Dedicatio templi Herculis.
b) Nonis. Festum Trinomii dei Fidei Sancti Semipatris. Malum est nubere ante Idus.
c) VIII. Idus.
d) VII. Id. Tergum ursae occidit heliace et regis Lycaonis. Lycaonida fiunt, ludi Tiberis.
e) VI. Id. Datum est templum Menti. Festum et Vestae. Asinus coronatur. Ara Priapi. Priori Palladium liberatur ab igni Gallico. Mors Crassi et suorum.
f) V. Id. Delphin oritur chronice.
g) IV. Id. Matralia fiunt. Rutilius et Didius occiduntur. Templum Fortunae Servius; Concordiae Livia dedicavit.
A) III. Id.
b) II. Id.
c) Idibus. Jovi invicto datum est templum. Minora quinquatria Palladis fiunt.
d) XVIII. Kal. Julii.
e) XVII. Kal. Dione orta est heliace in fronte Tauri.
f) XVI. Kal. Flat Zephyrus prosper navigantibus.
g) XV. Kal. Sol in Cancrum. Pallas colitur in Aventina arce.
A) XIV. Kal. Secundus ventus. Orion oritur heliace.
b) XIII. Kal. Delphin oritur chronice. Sol in Cancrum. Volsci et Aequi vincuntur.
c) XII. Kal. Templum datum est Sumano Jovi.

A) IV. No. Pleiades oriuntur.
b) III. No. Meretrices lavantur sub myrrho. Fors Fortuna Virilis. Scorpius occidit cosmice.
c) II. No. Hebae et Matri Deorum Megalenses ludi fiunt.
d) Nonis. Festum Publicae Fortunae.
e) VIII. Id. Orion occidit chronice.
f) VII. Id. Festum Cerealium ludorum. Libra occidit cosmice. Juba victus a Jul. Caes.
g) VI. Id.
A) V. Id.
b) IV. Id.
c) III. Id.
d) II. Id.
d) Idibus. Festum Jovis victoris. Templum.... Libertatis.
f) XVIII. Kal. Mai. Dies grandinosa. Augustus Caesar vicit Mutinenses.
g) XVII. Kal. Forda statur Telluri.
A) XVI. Kal. Triumphus Augusti. Hyades occidunt heliace.
b) XV. Kal. Sol in Taurum.
c) XIV. Kal. Equiria. Combustio vulpium.
d) XIII. Kal. Festa Palis. Roma condita.
e) XII. Kal.
f) XI. Kal. Festa Veneris Vinalia.
g) X. Kal.
A) IX. Kal.
b) VIII. Kal.
c) VII. Kal.
d) VI. Kal. Festum Rubiginis. Aries oritur heliace. Prothilus oritur cosmice, occidit heliace. Tempora Veris prima finita sunt.
e) V. Kal.
f) IV. Kal. Festum Florae et Vestae.
g) III. Kal.
A) II. Kal.

MAJVS.

b) Kal. Maji. Amalthiea capra oritur cosmice. Ara Laribus posita.
c) VI. No. Flat ventus Argestes. Hyades oriuntur cosmice. Finis Floralium.
d) V. No. Panthera Chironis oritur chronice.
e) IV. No.
f) III. No. Stellificatio Lyrae. Sagittarius oritur.
g) II. No. Scorpius apparet in parte media.
A) Nonis.
b) VIII. Id. Lemuria celebrantur. Non est bonum nubere.
c) VII. Id. Orion occidit chronice.
d) VI. Id. Festum Martis Bisultoris.
e) V. Id.
f) IV. Id.
g) III. Id.
A) II. Id. Pleiades oriuntur heliace. Aestas incipit.
b) Idibus. Ora Tauri oriuntur heliace. Scirpea simulacra mittuntur in

Tiberim: Festum est Mercurii.
c) XVII. Kal. Junii.
d) XVI. Kal. Junii.
e) XV. Kal. Sol it in Geminos. Agonia Junii fiunt.
f) XIV. Kal. Canis Orionis exit.
g) XIII. Kal. Lustra Vulcani fiunt.
A) XII. Kal.
b) XI. Kal.
c) X. Kal. Mos sacrorum pro fuga Tarquinii faciundorum. Non modo inest fuga Tarquinii. Inest VIII. Kal. Mart.
d) IX. Kal. Festum publicae Fortunae.
e) VIII. Kal. Rostrum aquilae oritur chronice.
f) VII. Kal. Bootes occidit heliace.
g) VI. Kal. Hyas occidit heliace, oriens cosmice.
A) V. Kal.
b) IV. Kal.
c) III. Kal.
d) II. Kal.

JVNIVS.

e) Kal. Junii. Festa Carnae, Junonis Monetae, Martis et Tempestatis. Aquila oritur chronice.
f) IV. No. Hyades oriuntur heliace.
g) III. No. Bellonae festum.
A) II. No. Dedicatio templi Herculis.
b) Nonis. Festum Trinomii dei Fidei Sancti Semipatris. Malum est nubere ante Idus.
c) VIII. Idus.
d) VII. Id. Tergum ursae occidit heliace et regis Lycaonis. Lycaonida fiunt, ludi Tiberis.
e) VI. Id. Datum est templum Menti. Festum et Vestae. Asinus coronatur. Ara Priapi. Priori Palladium liberatur ab igni Gallico. Mors Crassi et suorum.
f) V. Id. Delphin oritur chronice.
g) IV. Id. Matralia fiunt. Rutilius et Didius occiduntur. Templum Fortunae Servius; Concordiae Livia dedicavit.
A) III. Id.
b) II. Id.
c) Idibus. Jovi invicto datum est templum. Minora quinquatria Palladis fiunt.
d) XVIII. Kal. Julii.
e) XVII. Kal. Dione orta est heliace in fronte Tauri.
f) XVI. Kal. Flat Zephyrus prosper navigantibus.
g) XV. Kal. Sol in Cancrum. Pallas colitur in Aventina arce.
A) XIV. Kal. Secundus ventus. Orion oritur heliace.
b) XIII. Kal. Delphin oritur chronice. Sol in Cancrum. Volsci et Aequi vincuntur.
c) XII. Kal. Templum datum est Sumano Jovi.

d) XI. Kal. Aesculapius, qui et dicitur Ophiuchus et Serpentarius, chronice oritur.
e) X. Kal.
f) IX. Kal. Victus est Flaminius.
g) VIII. Kal. Syphax vincitur. Hasdrubal occiditur. Festum Fortis Fortunae. Solstitium.
A) VII. Kal. Festum Larium et Jovis Statoris.
b) VI. Kal. Orion apparet a zona inferius. Solstitium.
c) V. Kal. Laurum.
d) IV. Kal. Templum Quirino factum.
e) III. Kal.
f) II. Kal. Festum Pieridum.

Quem ortum occasumve siderum Astronomi *heliacum*, quem *cosmicum*, quem *acronychium* dicant, admonitum est ad I, 295.

P. OVIDII NASONIS FASTORVM LIBER I.

Tempora cum caussis Latium digesta per annum,
Lapsaque sub terras, ortaque signa, canam.
Excipe pacato, Caesar Germanice, vultu
Hoc opus: et timidae dirige navis iter.

1. 2. *Argumentum*. Partes, in quas annus apud Romanos divisus, cum caussis illius divisionis, atque siderum et ortus et occasus canam. Sic *Fastos* circumloquitur. *Fastorum* enim *libri*, interprete Festo, *appellantur, in quibus totius anni fit descriptio*. In iis ordo et discrimina dierum, feriae, templorum dedicationes, res P. R. maxime memorabiles verbo notatae, post etiam Caesarum tituli et honores additi. Recte *caussas* memorabilium dierum diserte memorat; in iis enim maxima versatur carminis pars, et inde plurimus eius ornatus. *digesta*, disposita, ordinata. Ipse mox vs 27 *Tempora cum digereret conditor urbis*. Sidera *labuntur in coelo*, dum procedunt, Virg. G. I, 6. *labentem coelo ducitis annum*, Lucret. I, 2. *coeli subter labentia signa*. Ubi occidunt, *labuntur sub terras*; quemadmodum et hiemem cedentem Sol *pulsam agit sub terras*, Virg. G. IV, 51. Perinde est, utrum *canam* legas, an cum Mss. nonnullis *cano*. Posterius Heins. et Burm. exemplis confirmant; illud comprobet Virg. G. II, 2. III, 1. IV, 5. Horat. I. od. 10, 5. et multis aliis locis.

3—26. *Dedicatio*, cui etiam de *argumento* carminis plura innexa. *Germanico* carmen dedicavit, tam Principi plurimis ingenii bus que virtutibus ornato, quam poëtae egregio. Sueton. Cal. 1-4. Tacit. An. II, 73. Dio lib. LVII. Sed in hac dedicatione confundit diversa, Germanicumque spectat mox ut fautorem humanum, dum opus absolutum cognoscit, mox ut Deum, qui scribendi nisum adiuvat. Utrique convenit et *pacatus*. Noster IV. Met. 31 ad Bacchum, *pacatus mitisque adsis*, ἵλεος καὶ εὐμενής. Frequenter poëtae operam suam cum navigatione comparant. Virg. G. IV, 116. *Extremo ni iam sub fine laborum vela traham, et terris festinem advertere proram*. et in hoc ipso opere passim. Inde invocatio, *Da facilem cursum*, aut, ut nunc, *dirige navis iter*. Inde et IV, 729. *navalibus ehi etc.* *Timida navis*, cum ipse esset *timidus*, verecundus, cunctator. *Officii honor* in ipsa libri dedicatione cernitur. IV ex P. 8, 43. *Nec tamen officio vatum per carmina facto, Principibus res est gratior ulla viris*. Servavi autem hic lectionem Heinsianam, quippe librorum bonorum auctoritate suffultam, neque sensu commodo destitutam. Namque Mss. Naugerii, Ursini et tres alii habent, *En tibi devoto munere*, et Ursini Cod. etiam *Officiique*. Et *adesse in aliqua re* recte dr. Sed Mitscherl. revocavit vulgatam,

Officiique levem non aversatus honorem,
In tibi devoto munere dexter ades.
Sacra recognosces Annalibus eruta priscis;
Et quo sit merito quaeque notata dies.
Invenies illic et festa domestica vobis:
Saepe tibi Pater est, saepe legendus Avus.
Quaeque ferunt illi pictos signantia Fastos,
Tu quoque cum Druso praemia fratre feres.

quam etiam Lenzius tuetur, quamque Burm. ad vs. 26 ferri posse monuerat, *Officioque, levem non aversatus honorem, Huic tibi devoto numine dexter ades,* ut Germanicus vi sua et nutu officio poëtae ipsi devoto adesse rogetur. Sic et Krebsius accipi vult. Non male.

7. Ex argumento hic iucunde et blande excerpit, quae prae caeteris hoc opus Germanico commendare debebant, eidemque honori erant. *Sacra recognosces,* originem sacrorum iam ante tibi cognitam denuo leges. Iam fontem nominat, unde hauserit. *Annales*, dicti et ipsi Fasti, ad ordinem dierum in Fastis Calendaribus stabilitum, res P. R. singulis annis gestas uberius enarrabant, atque nomina magistratuum habebant. Ovidius Fastos sibi Calendares exornandos sumsit, sed adhibitis etiam *Annalibus*. Inde iura cognoscebantur, Horat. I. Serm. 3, 111. gentium nobilitas, Cic. Mur. 16. honores virorum illustrium, Valer. Max. VI, 9, 14. et similia. De fide eorum v. Perizon. in Animadv. hist. p. 293. Verba *Annalibus eruta priscis* IV, 11. repetita leguntur. Bene *eruta;* in Annalibus enim ex magno rerum variarum acervo singula conquirenda erant. Itaque et Cic. d. l. *Ex Annalium vetustate eruenda est memoria nobilitatis tuae.* Quo loco confirmatur simul lectio *priscis,* pro qua duo Mss. *primis.* Sed et Liv. IV, 7. *priscos Annales* dixit. *quo sit merito etc.* quare dies quaeque vel ut festa, vel ut profesta sit notata.

9. Gens quaeque et familia Romana habebat, ut Penates Laresque suos, ita et *domestica sacra*, quae quotannis pro familiae salute fiebant, atque hereditate tradebantur. — Diebus festis res memorabiles adscribebantur in Fastis. Summum honorem afferebat nomen sic additum. Cic. ad Brut. epist. 15. Tacit. I. An. 15. V. Wolfius ad Sueton. T. IV. p. 319. In primis Augusti res gestae, honores ei decreti, arae positae commemorabantur. Hinc Horat. IV. od. 14. init. *Quae cura Patrum, Quaeque Quiritium, Plenis honorum muneribus, tuas, Auguste, virtutes in aevum Per titulos memoresque fastos Aeternet.* Hinc intell. sqq. *Pater, Avus.* Germanicus, Drusi et Antoniae minoris filius, volente Augusto, adoptatus erat a Tiberio, cuius filius naturalis *Drusus.* Tacit. An. I, 3. De *avo* vid. v. c. I, 590 sqq. 709. II, 119—144. III, 419. IV, 673. de *patre* I, 617. sqq. 706. sqq. II, 55. et alibi. *Signant fastos*, quae in iis scripta sunt. Ita et *signare saxum* et alia. Quamquam *signare* etiam est insignire, decorare. V. Corte ad Plin. V Ep. 1, 11. Passim de fastis h. v. legitur, ut II, 7. Claudian. 8, 154. de puero ad Consulatum evecto, *signas posito modo nomine fastos.* Pro eo Plin. pan. 54. 2. *Honor aeternus annalium te colit.* — Fasti, ut alii libri, *pingi*, variis coloribus ornari, solebant. Fortasse ta-

Caesaris arma canant alii; nos Caesaris aras;
Et quoscunque sacris addidit ille dies.
Annue conanti per laudes ire tuorum:
Deque meo pavidos excute corde metus.
Da mihi te placidum; dederis in carmina vires.
Ingenium vultu statque caditque tuo.
Pagina iudicium docti subitura movetur
Principis, ut Clario missa legenda Deo.
Quae sit enim culti facundia sensimus oris,
Civica pro trepidis cum tulit arma reis.
Scimus et, ad nostras cum se tulit impetus artes,

men nunc iidem intell. qui a Martiali XI, 4. *purpurei Fasti* vrr. et in Iani aede servabantur. Schwarz. ad Plin. pan. cp. 92. Mitscherl. habet *dictos*.

13. *Caesaris arma*, proelia, tropaea, etiam Horatius aliis canenda passim relinquit. *Caesaris arae* possent esse arae Caesari positae. Horat. II. Ep. 1, 15. Sed melius intelliguntur arae ab Augusto Diis dedicatae, diesque, quos ille sacros esse iussit. A Livio Augustus dictus est *templorum omnium conditor aut restitutor*. V. Casaub. ad Sueton. Aug. 30. Cf. infra ad II, 59. *Per laudes* aliorum *it*, qui eas tractat, recenset. II, 16. *Per titulos ingredimur tuos*. V. Trist. 9, 23. *per titulum nominis ire.* Cf. Heyne ad Tibul. IV, 1, 175. in Observatt. *Pavor* ille ex magnitudine rei tractandae. *pavidus metus*, ut *muta silentia* etc. *Excuti* sollemne de affectibus, qui deponuntur. *Dant se* alteri, qui ei accommodant suam operam, qui studium suum favoremque ad eum conferunt. *dederis vires*. Eadem forma Met. VI, 357. *vitam dederitis in unda.* — *in carmina*, ad carmina pangenda. Met. IV, 150. *dabit hic in vulnera vires*, ad vulnera infligenda. *Ingenium-tuo*, ingenium meum valet aut frangitur, prout tu vultu vel sereno, vel iniquo me respicis. IV ex P. 8, 68. ad eundem Germanicum, *Iudicio pretium res habet ista tuo.*

19. *Pagina*, liber. III, 791. In primis de Fastis dicebatur. V. Schwarz. ad Plin. pan. 92. In librum transit metus auctoris; itaque *movetur* reverentia, tamquam legendus mitteretur Apollini. De *Clario* vid. ad I. Met. 515. *Doctrinam* Germanici vere laudat, et commode in dedicatione carminis. Cf. locum insignem II ex Pont. 5, 49. sqq. tum Sueton. Cal. 4. ubi ei tribuitur *ingenium in utroque eloquentiae doctrinaeque genere praecellens.* Mox additur, *Oravit caussas etiam triumphales, atque inter caetera studiorum monumenta reliquit comoedias graecas.* De caussis, quas in foro egit; cf. Dio 56, 26. Poësin et eloquentiam forensem plurimi simul colebant. Hanc ornate Noster extulit. *Oris* mentio saepe fit in oratoris descriptione, eique tribuitur *os latinum, graecum, planum* etc. Eloquentiam commendat ab honestissimo eius usu, ut Horat. II. od 1, 13. ubi Pollio *insigne moestis praesidium reis.* Actiones forenses libenter comparabant Veteres cum pugna. Cic. I. Or. 34. Quintil. I, 1, 29. ubi et *arma* describuntur qualia actoris esse deceat. Cicero actoris operam *urbanam* vocat *militiam.*

23. *Impetus*, calor, spiritus, enthusiasmus poëticus, etiam VI,

Ingenii currant flumina quanta tui.
Si licet, et fas est, vates rege vatis habenas:
Auspice te felix totus ut annus eat.
Tempora digereret cum conditor urbis, in anno
Constituit menses quinque bis esse suo.
Scilicet arma magis, quam sidera, Romule, noras:
Curaque finitimos vincere maior erat.

6. IV ex P. 2, 26. *Impetus ille sacer, qui vatum pectora nutrit.* Item Phaedr. IV fab. 24, 7. *Ingenii flumen* in maxima et poëtae laude ponitur, et oratoris. Itaque Quintil. 10, 1, 61. Pindarus excellit *velut quodam eloquentiae flumine.* De Germanici ingenio IV. ex P. 8, 69. *Quod nisi te numen tantum ad maiora vocasset, Gloria Pieridum summa futurus eras.* Et poëticum eius ingenium etiam hodie testatur versio Arati. Desaintange observat, eundem a poëtica virtute a Quintiliano summis efferri laudibus. Verum Quintil. X, 1, 91. non hunc Germanicum, sed Domitianum Imperatorem intellexit, cui, necessitate coactus, passim adulatus est. *Si licet et fas est* formula sollemnis, etiam sacra. Liv. I, 2. *quemcunque eum dici ius fasque est* de Aenea inter Deos relato. Sed quo nunc illa refertur? Lenzius subint. vel, ut vates vatem inspiret, vel ut tu exsuli faveas. Possis et subiicere cogitando, si licet tuum auxilium implorare. *Rege habenas* non differt a superiore *dirige navis iter;* nam gubernatori quoque navis *habenae* tribuuntur. V. ad II Met. 185. *vates vatis.* IV ex P. 8, 67. ad eundem Germanicum, *Non potes officium vatis contemnere vates.* — *felix totus* etc. ut bona totius anni descriptio mihi contingat. Sed de lect. *auspice te* disputatur. Bentleius enim ad illud Horat. I. od. 7. *auspice Teucro* contendit, *auspicem* non nisi proprio sensu de homine dici, metaphorico semper de Deo occurrere, ut *auspice Musa, auspice Deo.* Itaque h. l. praefert Edd. vetustarum et Codd. quorundam lect. *auspicio felix.* Nihil definit Burm. Mihi vero argutatus esse Bentlej. videtur. Sed si vel maxime observationi eius ratio constaret, non temere tamen *auspicem* Noster appellasset, quem, tamquam Deum, *pacatum* sibi esse et *annuere* voluisset. *Ire* frequentatur de temporis decursu. II, 2. Horat. II od. 14, 5. *quotquot eunt dies.* Tibul. II, 5, 82. *Omine quo felix et sacer annus eat.*

27. Incipit *carmen ipsum;* sed usque ad vs. 62. generalia quaedam praemittuntur de *divisione anni* in menses, et de *discrimine dierum.* Tenuis quidem hic locus est, nonnullis tamen ornamentis decore cultus, neque adeo iniucundus. Conferendus est cum Macrob. Sat. I, 12. et inde illustrandus. Is tradit, apud solos Aegyptios certum semper fuisse anni modum, apud caeteras gentes disparem mensium numerum, Arcadas nonnisi tres computasse, Acarnanas sex. Sic et Plutarch. in Numa cp. 18. In hac igitur varietate non mirum videri debet, Romanos quoque olim *suum,* sibi proprium, annum habuisse, eumque *quinque bis* tantum mensium, assumtum illum forte ab alio Italiae populo, haud dubie Albano, de quo Censorin. cp. 20. Sed quia haec digestio naturae adversatur, propterea illi, monente Plutarcho, ἀλόγως ἐχρῶντο τοῖς μησὶ καὶ ἀτάκτως. Hinc et Noster, iucunda apostropha, *scilicet arma* etc. et Macrob. Sat. I, 15. ei *ingenium acre quidem, sed agre-*

Est tamen et ratio, Caesar, quae moverit illum:
 Erroremque suum quo tueatur, habet.
Quod satis est, utero matris dum prodeat infans;
 Hoc anno statuit temporis esse satis.
Per totidem menses a funere coniugis uxor
 Sustinet in vidua tristia signa domo.
Hoc igitur vidit trabeati cura Quirini,
 Cum rudibus populis annua iura daret.
Martis erat primus mensis, Venerisque secundus:
 Haec generis princeps, ipsius ille pater.
Tertius a Senibus; Iuvenum de nomine quartus:
 Quae sequitur numero turba notata fuit.

ate tribuit. Caeterum cum loco seq. cf. III, 99. sqq. ubi haec eadem copiosius tractantur. De digestione autem anni Romani inde a Romulo docte disputat Ideler in libro Historische Untersuchungen über die astron. Beobacht. der Alten p. 343 sqq.

32. Pro *habet* Heinsio unius Medic. lectio placet, *habe*, accipe a me, Caesar. In utero matris infans *decem* menses manet, si lunares menses intelligas. Itaque ille numerus saepe sic apud Vett. occurrit. Menander, Γυνὴ κυεῖ δεκάμηνος. Erant Grammatici, qui ex Homer. Od. λ, 247. περιπλομένου δ' ἐνιαυτοῦ τέξεις ἀγλαὰ τέκνα docere volebant, etiam Homeri aetate annum habuisse decem menses. Gellius N. A. III, 16. *Per totidem menses* etc. cf. III, 133. et Cic. Cluent. 12. Id fuit haud dubie ex instituto Romuli, et inde, quod annus decem menses habebat, unde et luctus ille *annuus* vr. Senec. Ep. 63. Numa luctui varia tempora constituit; decimo mense longissimum fuit terminatum. Plutarch. Num. 12. *Tristia signa*. Non prodibant in publicum, abstinebant a conviviis, focum non instruebant. Kirchmann. de Fun. IV, 11. *Hoc vidit*, hoc spectavit, hoc secutus est, ut V, 71. *Cura Quirini*, ipse Quirinus, ut I Met. 47. *cura Dei*. *Trabea* fuit in insignibus regum Rom. Liv. I, 41. *Servius cum trabea et lictoribus prodit*. Cf. Dionys. Halic. II, 70. Plin. VIII, 48—74. *Trabeis usos accipio reges*. Eadem et Romulus se augustiorem reddidit. Liv. 1, 8. Plin. IX, 39 s. 63. Hinc et XIV Met. 828. *trabeatus Quirinus*. Quin apud Virg. Aen. VII, 188. iam Picus rex *succinctus trabea*. *Populi*, cives. Hi a Liv. I, 8. *genus hominum agreste* vrr. cui Romulus *iura* dederit. H. l. *dat annua iura*, annum digerit; nam *iura dare* omnino de administratione civitatis et imperio dr. Non satis bene versum est: als er Gesetze über das Jahr den wilden Völkern gab.

39. E Plutarcho et Macrob. apparet, iam antiquiores de ordine mensium prisco multum quaesivisse. *Venerisque secundus*. Etiam Horat. IV. od. 11, 15. *mensis Veneris marinae*. Macrob. *Hanc Romuli asserunt fuisse rationem, ut primum quidem mensem a patre suo Marte, secundum ab Aeneae matre Venere nominaret, et hi potissimum anni principia servarent, in quibus esset Romani nominis origo*. De nomine horum duorum mensium vid. III et IV. init. plura. *Tertius a senibus* etc. Etiam Fulvius Nobilior in Fastis auctor fuerat, Romulum, postquam populum in *maiores* et *iuniores*

At Numa nec Ianum, nec avitas praeterit umbras;
Mensibus antiquis apposuitque duos.
Ne tamen ignores variorum iura dierum:
Non habet officii Lucifer omnis idem.
Ille Nefastus erit, per quem tria verba silentur:
Fastus erit, per quem lege licebit agi.
Neu toto perstare die sua iura putaris;
Qui iam Fastus erit, mane Nefastus erat.
Nam simul exta Deo data sunt, licet omnia fari,
Verbaque honoratus libera praetor habet.
Est quoque, quo populum ius est includere septis:
Est quoque, qui nono semper ab orbe redit.

divisisset, in honorem utriusque partis alterum *Maium*, alterum *Iunium* vocasse. Plura de hac re habes V. init. et VI. *Turba*, et plures, nec nomine suo insignes.

43. Erant olim, auctore Censorino c. 20. qui Numam dicerent ordinem tantum mensium retexuisse, et primum posuisse, qui fuerit sub Romulo undecimus, Ianuarium, vel quia Ianus, Deus biceps, et transacti anni finem respiciat, futurique prospiciat principia, vel quia Numa artes civiles praeferre voluerit bellicis; Ianum enim civilium fuisse cultorem vitamque feram mollivisse. Ipse Plutarchus in eam sententiam inclinat. Sed vid. Ideler d. l. p. 347. Secundum Nostrum III, 153. id fecit auctore Pythagora. *avitas umbras*, nempe iusta Diis manibus solvebantur hoc mense. II, 533. sqq. De nomine vid. II, 19. sqq. *apposuitque*. Ita duo Mss. Farnes. unus Medic. Gottorph. et Glossae Rumph. Sed unus Moreti *postposuitque*, cum vulgo exhibeant *praeposuitque*. Neutra lectio ferri potest; namque Numa Ianuarium praeposuit, Februarium contra in anni finem reiecit, ut Noster ipse II, 49. monet. Alios tamen auctores Macrob. secutus est; is enim, *secundum*, inquit, Numa *dicavit Februo Deo*. Prope ad nostram lect. accedunt, qui *addidit ille* exhibent; quo verbo et alii de hac re usi sunt, et quod praetulerunt Mitscherl. atque Lenz. et hic quidem eo, quod Ovid. pronomen *ille* sic soleat ponere, ut II, 277. 285.

45—62. *De discrimine dierum*. Cf. Macrob. Sat. I, 15. 16. Discrimina bene vocat *iura* et *officium*; quae vocc. ab hominibus translata. *Officii* Heins. ex veterrimo Patav. primo Medic. et nonnullis aliis dedit. Caeteri, *officium idem*. Verbis *ne ignores*, non Germanicum rursus alloquitur, sed formula est generalis, tenenda sunt iura. Ex Numae instituto omnes dies erant vel *festi*, vel *profesti*, vel *intercisi*. *Festis*, qui etiam *nefasti* dicebantur, inerant sacrificia, epulae, ludi, feriae. Cf. Varro LL. 5, 4. Nota sunt *tria* Praetoris *verba*, quibus hic omnis iurisdictio exprimitur. *Lege* (ex) *agunt*, qui, permittente lege, accusant. *Dare exta*, ut *dare tus* aut *turis honores* formulae sollemnes. *Honoratus*, qui magistratum gerit. Burm. observat, proprium Praetoribus fuisse epitheton, quorum edicta *ius honorarium* dicta.

53. Macrob. *Comitiales*, *quibus cum populo agi licet*, i. leges ferri, suaderi aut dissuaderi.

Vindicat Ausonias Iunonis cura Kalendas:
  Idibus alba Iovi grandior agna cadit.
Nonarum tutela Deo caret. Omnibus istis,
  Ne fallare cave, proximus Ater erit.
Omen ab eventu est: illis nam Roma diebus
  Damna sub adverso tristia Marte tulit.
Haec mihi dicta semel, totis haerentia Fastis,
  Ne seriem rerum scindere cogar, erunt.
Ecce tibi faustum, Germanice, nuntiat annum;
  Inque meo primus carmine Ianus adest.

Sed Noster, ut poëta, rem sensibus subiecit, *populum includere septis*, quod ex Antiq. Rom. notum. *qui nono* etc. Institutum erat vel a Romulo, vel, ut alii tradunt, a Servio Tullio, ut octo diebus in agris rustici opus facerent, nono autem quoque die ad mercaturam exercendam legesque accipiendas Romam venirent. Lege Hortensia effectum, ut fasti essent illi dies, quibus rustici lites componerent. Cautum tamen, ne in primum anni diem, aut in Nonas nundinae caderent.

55. De *Kalendis*, *Idibus* et *Nonis* vid. Plutarch. Quaest. Rom. T. VII. p. 90. Reisk. Mensem lunarem peperisse hanc divisionem, docet Ideler p. 350. Ut *Idus* omnes Iovi, ita omnes *Calendae* Iunoni tributae. Macrob. I, 15. Olim enim ab exortu lunae initium erat mensium; Lunam autem et Iunonem eamdem putabant. Calendis igitur omnibus Pontifex minor, atque Regina sacrorum rem divinam Iunoni faciebant. Pro *Iunonis* Heins. malebat *Iunonia*. Calendas, Romanis proprias, dixit *Ausonias*, ut vs. 1. annum *Latium*. Frequentat Noster hoc nomen. Festus: *Ausoniam appellavit Auson, Ulyssis et Calypsus filius, eam partem Italiae, in qua urbes Beneventum et Cales: deinde paullatim tota Italia dicta Ausonia.* Heynii Exc. IV. ad Aen. VII. *Nonarum - caret*, forma exquisitior, quam, Nonae tutela Dei carent. *Omnibus istis* etc. Omnes dies, qui postridie erant Calendas, Nonas, Idus (dies postriduanos) Pontifices *atros*, infaustos, habendos statuerunt, nempe *ab eventu*. Veterum enim superstitio ad dies attendebat, quibus iisdem, sed diversorum annorum, res mirabiles accidissent. Aelian. V. H. II, 25. Romanis autem post sacra die postriduo facta ad Alliam, ad Cremeram, multisque aliis locis pugna male cesserat. Gellius N. A. V, 17, ex Verrio Flacco. Burm. hic et aliis quibusdam locis *damna ferre* pro *d. facere* notari vult; bonam tamen esse locutionem, ut *fortunam ferre*. Compara etiam *calamitates ferre*, quod et afficere, et affici calamitatibus significat. Illa autem damna verbis *ne fallare cave* vitare iubet. Exc. Voss. septem Codd. et ed. Gryph. *averso Marte* exhibent. Nempe *adversi* Dii sunt infesti, *aversi*, qui non exaudiunt preces, vota non rata esse iubent. Saepe haec duo confusa sunt a librariis. *haerentia*, valentia, tenenda per totum hoc opus.

63. Hinc *Ianuarii memorabilia* incipiunt. Quoniam Cal. Ian. alteri quisque novum annum gratulabatur, inde iucunda haec conversio fluxit. *Ecce tibi* etc. eique additae sunt bonae precationes. Claudian. 28, 640. Ianus *novum fastis aperit felicibus annum, Ore coronatus gemino.*

Iane biceps, anni tacite labentis origo;
  Solus de Superis qui tua terga vides;
Dexter ades ducibus, quorum secura labore
  Otia terra ferax, otia pontus agit.
Dexter ades Patribus tuis Populoque Quirini:
  Et resera nutu candida templa tuo.
Prospera lux oritur: linguisque animisque favete.
  Nunc dicenda bono sunt bona verba die.

Formae *bicipitis* ratio in seqq. redditur. Eam paullo iocosius, sed ingenio suo satis accommodate, circumloquitur, *Solus de Superis* etc. Desaintange notat, sumi posse, *terga* apud Latinos non fuisse verb. tam humile et sordidum, quam apud Gallos *les fesses*. Sane, fuit vox satis honesta. *Origo*, cui initium anni dicatum, et a quo primus mensis nominatus. Bene *tacite labens;* etenim, auctore Seneca de Brev. Vit. 8. *non tumultuatur tempus praeteriens, nec admonet nos velocitatis suae, sed tacite labitur.* Sic Art. II, 670. senecta, et Tibul. I, 10, 34. mors *tacito pede venit.* Ergo h. l. non debebat verti, das langsam wandelnde Jahr. Immo cito pede labitur.

67. *quorum -- agit*, quorum labore pax terra marique parta. Forte universe locutus est de omnibus ducibus, qui, ut Augustus post pugnam Actiacam, pacem composuerunt. Sin quis putet, haec ad solum Germanicum referenda, dicendum, inserta esse a. V. 770. sub Tiberio, cum Germanicus de Cheruscis, Cattis aliisque populis triumphasset. Tacit. An. II, 41. *ferax* tantum ornat. *Securitas* frequens pacis attributum. I Met. 100. *Mollia securae peragebant otia gentes.* Etiam h. l. Heins. *otia agit* pro o. *habet* ex septem Mss. recepit, eamque lect. exemplis confirmavit. *Populoque Quirini.* Etiam Horat. I, 2, 46. *Laetus intersis populo Quirini.* Noster XV Met. 572 et 756. *patriae laetum populoque Quirini.* Sed quaeritur, cur *Patres* dicantur esse Iani, *Populus* autem *Quirini.* Burm. coni. *tui* i. tui Martis, ut et patres et populus Martis, id est Romanus, sint in tutela Iani. Assentitur Taubner. Ipse Ianus dictus est *Quirinus*, idque fuit nomen eius religiosum. Macrob. Sat. I, 9. *In sacris invocamus Ianum Quirinum, quasi bellorum potentem, ab hasta, quam Sabini curim vocant.* Atque ita et a scriptoribus vocari solet, ut ab Horat. IV od. 15, 9. Sueton. Aug. 22. *Ianum Quirinum ter clusit.* Itaque et nunc forte legi possit *Quirine*, quemadmodum XV Met. 862. versus in hunc ipsum Vocat. desinit. Quamquam correctione vix opus esse videtur, modo haec sic capiantur: et patribus tuis et populo tuo Romano. Sic et Krebsius accipi voluit. Calend. Ianuariis templa adiri solebant; Iani templum eo tempore erat clausum; itaque Ovidius id introituris ab ipso Deo *reserari* cupit, non manu, sed, ut Deum decet, *nutu.* *Candida* possunt templa dici a marmore, aut omnino a materia candida. Ita III Trist. 1, 60. *candida templa* Apollinis. Sed nunc praestat intelligere, quae plena sunt hominibus candida veste indutis. Candidi enim coloris usus novo anno; quo tempore Nero etiam stragulis albis utebatur. Sueton. 50.

71—86. *Sollemnia novi anni* apud Romanos. Operam dabant, ut fausta loquerentur et sacra faciebant; Consules magistratum

Lite vacent aures; insanaque protinus absint
 Iurgia. Differ opus, livida lingua, tuum.
Cernis, odoratis ut luceat ignibus aether;
 Et sonet accensis spica Cilissa focis?
Flamma nitore suo templorum verberat aurum,
 Et tremulum summa spargit in aede iubar.
Vestibus intactis Tarpeias itur in arces:
 Et populus festo concolor ipse suo est.
Iamque novi praeeunt fasces; nova purpura fulget;
 Et nova conspicuum pondera sentit ebur.

inibant. *Linguis favere*, εὐφημεῖν, et *bona verba dicere* non differunt. Tibul. II, 2, 1. *Dicamus bona verba, venit Natalis, ad aras; Quisquis ades, lingua, vir mulierque, fave.* Calendis Ian. *bona verba* sunt laetae precationes. Plin. H. N. 28, 2. *Primum anni incipientis diem laetis precationibus invicem faustum ominamur.* Noster tamen latius dixit, atque etiam litibus, iurgiis, maligne dictis opposuit, *animisque*. Hoc idem est, quod Senec. Ep. 87. commendat, *annum faustum et felicem, reddamus bonis cogitationibus.* — *Bonus* dies est faustus, ut vs. 87. *melior dies.* Placuerunt sibi Graeci et Latini in tali repetitione eiusdem verbi. v. ad III. Met. 60. *Insana iurgia.* Tibul. III, 5, 13. *insanae meditantes iurgia linguae.* Non pergit: absint invidiose dicta, sed grata conversione utitur: *differ — tuum.* Exquisitius est *livida lingua*, quam, quod plurimi habent, *livida turba.*

75. Cal. Ian. tota Roma *religionibus* occupata. *Odoratis ignibus*, quia tus, croci flos, cinnamomum et casia iniici solebant. Tibul. II, 2. init. *Urantur pia tura, urantur odores, Quos tener e terra divite mittit Arabs*, ubi v. Heyne. *Panchaeis ignibus* dixit Virg. G. IV, 379. *Spica Cilissa*, crocus, etiam Propert. IV, 6, 74. Optimum enim Corycus mittebat, mons Ciliciae. *Spica*, capillamenta et fila croci. V. Salmas. ad Solin. p. 749. Etiam nardo *spicae* et *aristae* passim tribuuntur. Bodaeus ad Theophrast. p. 662. h. l. odores ex croco et aliis rebus compositos intel. *Sonitus* optimi croci indicium. Plin. 21, 6. Quamquam in eo et vis boni ominis. Tibul. II, 5, 81. *succensa sacris crepitet bene laurea flammis.* *Cernis*, aut *vides*, *ut*, quemadmodum, sollemne in vividioribus descriptionibus. *Aurum*, lacunar auro obductum. Id dum tremulo motu relucet ab igne, *verberari* splendore flammae dr. Virg. G. IV, 385. *Ter flamma ad summum tecti subiecta reluxit;* quod et ipsum erat fausti ominis.

79. Inde ab a. U. 601. quo Q. Fulvius Nobilior, T. Annius Luscus designati Consules Cal. Ian. frequenti populo comitati, adscendebant in Capitolium, sacrisque faciendis Iovem conciliabant reipublicae. Cf. III, 147. IV ex P. 4, 23—32. et 9. init. ubi eadem fere, quae hic, verba. *Arces* poëtis et montes, et templa in montibus posita. *intactis*, puris. Male versum, mit ungefärbten Gewanden. *Concolor*, candidis vestibus, quae candido i. laeto diei conveniunt. V. Trist. 5, 6. eadem vestis alba, quae toto sumitur anno, *discolor fatis* poëtae vr. *Purpura*, etsi ea omnium magistratuum toga praetexta, consularis tamen potissimum dig-

Colla rudes operum praebent ferienda iuvenci,
Quos aluit campis herba Falisca suis.
Iupiter, arce sua totum cum spectet in orbem;
Nil nisi Romanum, quod tueatur, habet.
Salve, laeta dies, meliorque revertere semper,
A populo rerum digna potente coli.
Quem tamen esse Deum te dicam, Iane biformis?
Nam tibi par nullum Graecia numen habet.
Ede simul caussam, cur de coelestibus unus,
Sitque quod a tergo, sitque quod ante, vides.

nitatis decus habebatur. Plin. pan. 58, 5. *summum purpurae decus*, consulatus, et 59, 2. *induere praetextam et ascendere curulem*, sumere consulatum. *Pondera*, ipse Consul sellam curulem premens.

83. *Rudes operum*, qui nondum iugum subiere. *Faliscus* ager circa Falerios, Etruriae oppidum, victimis pascendis dicatus. Candidi enim iuvenci aut boves in sacris praeferebantur; Clitumni autem amnis aqua potata candidos boves reddere credebatur. Plin. II, 103. Itaque victimae inde et Romam arcessebantur. Virg. G. I, 146. *Arx*, domus Iovis in summo coelo. I Met. 163. unde despicit terras, Virg. Aen. I, 223. Possis tamen Capitolium intel. in quod Iupiter illo die, ut sacris suis interesset, descenderit. Namque I Trist. 5, 69. etiam Roma *de septem totum circumspicit orbem Montibus*. Mox imperium Romanum superbe circumloquitur, *Nil nisi* etc. II, 138. *Quodcunque est alto sub Iove, Caesar habet*. De suo *orbe* Romani magnifice loquuntur, ut de toto terrarum orbe. II, 683. s. *melior*, laetior. *Rerum potente*. II Met. 259. *Cuique fuit rerum promissa potentia*, *Tibris*, imperium orbis terrarum. *Rerum rectores* Rutil. Itin. I, 555. ubi vid. Wernsdorf.

89. Locus, qui sequitur paullo longior, *Iani mythologiam* complectitur. De ea, cum satis esset impedita, iam antiquiores Romani magna dissensione disputabant, cum alii eam ex historia explicarent, alii ex physicis. Vid. Macrob. Sat. I, 9. et e recentioribus Heyne in Exc. V ad Aen. VII. Ac hic quidem Iani religionem putat ab initio fuisse symbolicam, ad declarandam rerum naturam, variasque eius proprietates. Hoc certum est, fictum eum esse bifrontem cum clave et virga, appellatum Patrem, omnibus ianuis praefuisse, in omnibus sacris primum esse invocatum, arbitrum denique fuisse belli et pacis. — Ovidius, ut orationem et variaret et animaret, Ianum sibi fingit meditanti adstitisse, interrogatumque suam explicuisse naturam. Similia figmenta plurima in hoc opere.

Quem tamen — habet. Cum omnis fere Romanorum mythologia sumta esset a Graecis, non temere haec quaeruntur. Responsio tamen facilis est, si sumis *Ianum* antiquissimum fuisse Italorum regem. Formam bicipitem Noster hic nimis fere urget, atque vs. 89-96. quater expressit. *Lux* signum Dei praesentis. Virg. Aen. II, 590. *pura per noctem in luce refulsit Venus* IV, 358. Hac igitur Iani luce et *domus* collustrari potuit, et, quod Exc. Voss. Polit. et Erford. Cod. praeferunt, nec Burm. damnat, *dies*. Horrorem sacrum ex adspectu numinis, cum

Haec ego cum sumtis agitarem mente tabellis,
  Lucidior visa est, quam fuit ante, domus.
Tum sacer, ancipiti mirandus imagine, Ianus
  Bina repens oculis obtulit ora meis.
Obstupui; sensique metu riguisse capillos;
  Et gelidum subito frigore pectus erat.
Ille tenens dextra baculum, clavemque sinistra,
  Edidit hos nobis ore priore sonos.
Disce, metu posito, vates operose dierum,
  Quod petis, et voces percipe mente meas.
Me Chaos antiqui; nam res sum prisca, vocabant.
  Adspice, quam longi temporis acta canam.
Lucidus hic aer, et, quae tria corpora restant,
  Ignis, aquae, tellus, unus acervus erant.
Ut semel haec rerum secessit lite suarum,
  Inque novas abiit massa soluta domos;
Flamma petit altum; propior locus aëra cepit:
  Sederunt medio terra fretumque solo.
Tunc ego, qui fueram globus, et sine imagine moles,
  In faciem redii, dignaque membra deo.
Nunc quoque, confusae quondam nota parva figurae,
  Ante quod est in me, postque videtur idem.

verendum esset, ne aut mente oculisve caperetur, aut subita morte conciderct, iisdem fere verbis expressit, quibus Virg. Aen. III. 48.

99. Macrob. I, 9. Ianus *et cum clave ac virga figuratur, quasi omnium portarum custos et rector viarum.* — *Ore priore,* ore ad me converso. *Vates operosus dierum,* poëta serio occupatus diebus describendis. Ita et III, 177. Mars poëtam vocat. *voces.* Ms. Hamb. *vires,* quod non damnant Heins. et Burm. Sane vs. 133. *vis mea narrata est.* Ianus principium habebatur omnium rerum; inde dictus est *chaos.* Quin erant, qui ipsum eius nomen a voc. *chaos* deducerent, detracta adspiratione. Vid. Festus in h. v. Chaos eiusque formationem hic describit, ut V, 11 sqq. I Met. init. Cf. et ea, quae ex M. Messalae libro de Iano Macrob. d. l. adfert. *erant.* Lenzius *erat,* ut doctius, praefert. *lite rerum suarum,* pugna s. fermentatione elementorum contrariorum, quam Met. d. l. descripsit. *Flamma,* aether, cuius natura ignea. *sederunt,* subsederunt; quod V, 13. legitur. Tibul. IV, 1, 19. pro eo, *desidere.* *Solo* pro *loco* Heins. ex plurimis et melioribus Mss. recepit, quia solum uniuscuiusque rei fundamentum, et quia I Met. 73. *astra tenent coeleste solum.* *sine imagine,* informis, ut I Met. 87. *sine imagine tellus.* *In faciem redii,* formam distinctam accepi. Pro *parva* Voss. *prima,* non improbante Heins. Sed Burm. coni. *priva,* propria. Illa autem *nota* est ipsa forma biceps, cuius sic prior caussa allata est. *Ante quod*

Accipe, quaesitae quae caussa sit altera formae;
Hanc simul ut noris, officiumque meum.
Quidquid ubique vides, coelum, mare, nubila, terras;
Omnia sunt nostra clausa patentque manu.
Me penes est unum vasti custodia mundi:
Et ius vertendi cardinis omne meum est.
Cum libuit Pacem placidis emittere tectis;
Libera perpetuas ambulat illa vias.
Sanguine letifero totus miscebitur orbis,
Ni teneant rigidae condita bella serae.
Praesideo foribus coeli cum mitibus Horis:
It, redit officio Iupiter ipse meo.

etc. pars capitis anterior et posterior. Lenzius praeterita et futura intelligit.

115. Ab *officio* initium facit, et inde a vs. 34. *alteram caussam* subiicit. Ianus omnium ianuarum, tam per orbem terrarum, quam in coelo, praeses claviger et custos. Ianuae opera ianitoris vel patent, vel clausae tenentur. Hinc omnis loc. seq. pendet. A quibusdam Ianus Sol habebatur, et ideo geminus, quasi utriusque ianuae coelestis potens, qui exoriens aperiat diem, occidens claudat. *nubila*, aëra. *Vertere cardinem*, aperire et claudere ianuam. Terent. Maur. in Wernsdorf. Poëtis Min. II, 229. *Stridula cui limina, cui cardinei tumultus, cui reserata mugiunt aurea claustra mundi.* A Iano, antiquissimo Italiae rege, domorum valvae, serae et claves excogitatae, ianuaeque dictae esse credebantur. Exempli caussa e terrestribus Poëta memorat, quae Romae in primis memorabiles, ianuas *Pacis* i. templi Iano dicati, quod Numa indicem belli et pacis esse voluerat. Id poëtae varie exornarunt. H. l. Ianus templo suo Pacem et Bellum, tamquam personas, tenet clausa, et pro arbitrio nunc hoc *emittit*, nunc illam. Ap. Horat. II. Ep. I, 255. ipse clausis ianuis, ut pacis auctor et custos, cohibetur. Apud Virg. Aen. VII, 607 sqq. Bellum et Mors vincta tenentur, custode in foribus Iano. Pro *emittere tectis* Heins. placebat ex Hercul. Cod. *immittere rebus.* Vnus Patav. *immittere terris. perpetuas.* Vetustiores plerique *per tutas*, quod mihi placet. Sed Heins. tuetur *perpetuas*, quia *ambulare* cum Accusat. construitur. *Letiferum sanguinem* Noster dixit etiam Rem. Am. 26. quia profusio sanguinis mortem adfert. *miscebitur*, ut ap. historicos *ferro flammaque misceri omnia* drr. *Rigidae serae.* Virg. Aen. VII, 609. *geminas Belli portas Centum aerei claudunt vectes, aeternaque ferri Robora: nec custos absistit limine Ianus.*

125. De his *Horis* Homer. Il. E, 749. ubi de portis coeli, ἃς ἔχον Ὧραι, τῇς ἐπιτέτραπται μέγας οὐρανὸς οὔλυμπός τε, Ἠμὲν ἀνακλῖναι πυκινὸν νέφος, ἠδ' ἐπιθεῖναι, *quibus commissum est magnum coelum, ut et aperiant densam nubem et claudant.* Nempe, probante Heynio, effictae sunt ex anni conversionibus, iisque suaviter ministerium ad fores coeli datum. Pro foribus ibi nubes obditur. Genus et nomina earum habent Hesiod. Theog. 901. Orph. h. 42. *It, redit* Heins. e Ms. Voss. et septem aliis assumsit, pro

Inde vocor Ianus. Cui cum Cereale sacerdos
  Imponit libum, mixtaque farra sali;
Nomina ridebis: modo namque Patulcius idem,
  Et modo sacrifico Clusius ore vocor.
Scilicet alterno voluit rudis illa vetustas
  Nomine diversas significare vices.
Vis mea narrata est: caussam nunc disce figurae.
  Iam tamen hanc aliqua tu quoque parte vides.
Omnis habet geminas, hinc atque hinc, ianua frontes;
  E quibus haec populum spectat; at illa Larem.
Utque, sedens vester primi prope limina tecti,
  Ianitor, egressus introitusque videt:
Sic ego prospicio, coelestis ianitor aulae,
  Eoas partes, Hesperiasque simul.
Ora vides Hecates in tres vergentia partes,
  Servet ut in ternas compita secta vias.
Et mihi, ne flexu cervicis tempora perdam,
  Cernere non moto corpore bina licet.

Et redit, quod scripti plerique praeferunt. Olim vulg. *Et redit o. I. itque meo*, quod ὕστερον πρότερον non infrequens. Heins. putat, Ovidium hic respexisse ad etymon nominis, cum Cicero Ianum ab eundo *Eanum* dictum existimet. V. Sagittarius de Ianuis. Et sic putandum est, si *inde* refers ad verba *it, redit*. Sed potest etiam ad *praesideo foribus* referri et multo rectius, quia non Ianus *iens* inducitur, sed Iupiter. Noster eos potius secutus est, quibus *Ianus a ianua* dictus videbatur, quia ianuis praeesset. *Cui*, cuius altari. *libum*. Festus: *Ianual*; *libi genus, quod Iano tantummodo libatur*. Mox plurimi Mss. et editi, quos Mitscherl. secutus, *sale*. — *Patulcius* etc. Etiam Macrob. *In sacris quoque invocamus Ianum Patulcium et Clausium; quia bello valvae eius patent, pace clauduntur*. — *alterno*, altero munus aperiendi, altero claudendi. Heins. malebat, *alternas* et *diverso*, idque placebat Taubnero. Alterum est exquisitius. *Vices*, muniera, quae per vices aguntur.

133. *Vis*, officium. Ex hoc tu iam quodammodo sponte caussam figurae meae cognosces. *populum spectat*, versa est ad plateas. *Ianitores* in aditu aedium inter duas fores vel *sedebant*, vel stabant, vel cubabant. Sagittarius de Ianuis ep. 16. Burm. putat, inferiorem domus partem, ubi ianua, non recte *primum tectum* dici. Conj. igitur hic quoque *privi*, ut domus privatae custos comparetur Iano. Immo e sermone poëtico prima pars rei recte *prima res* dr. Ita *primum ver, primus sol* et multa alia. Cf. VI, 302. ubi *primae aedes* occurrunt. *prospicio*. Meliores, notante Heins. *perspicio*; sed *prospicio*, in longinquum specto, verum est. *partes*, regio. Cum Dea *triceps* adeo, aut triformis, haberetur, Hecate in triviis culta, non male illa comparationis caussa est adhibita. — Praeter has et aliae caussae commemorantur, quare

Dixerat: et vultu, si plura requirere vellem,
  Se mihi difficilem non fore, fassus erat.
Sumsi animum, gratesque Deo non territus egi:
  Verbaque sum spectans, pauca locutus, humum.
Dic, age, frigoribus quare novus incipit annus,
  Qui melius per ver incipiendus erat?
Omnia tunc florent: tunc est nova temporis aetas:
  Et nova de gravido palmite gemma tumet:
Et modo formatis amicitur vitibus arbos;
  Prodit et in summum seminis herba solum:
Et tepidum volucres concentibus aëra mulcent;
  Ludit et in pratis luxuriatque pecus.
Tum blandi soles: ignotaque prodit hirundo;
  Et luteum celsa sub trabe fingit opus.
Tum patitur cultus ager, et renovatur aratro.
  Haec anni novitas iure vocanda fuit.
Quaesieram multis: non multis ille moratus,
  Contulit in versus sic sua verba duos:
Bruma novi prima est, veterisque novissima solis:
  Principium capiunt Phoebus et annus idem.

biceps Ianus, in primis haec, quod Ianus rex et praeterita sciverit, et futura providerit.

145—164. *Cur annus media hieme incipiat.* Hic suavis verni temporis descriptio intexta, quacum cf. Anacr. Od. 37. Lucret. I, 5 sqq. Horat. I od. 4. IV od. 7 et 12. Virg. G. II, 324. et Noster infra III, 236 sqq. IV, 87 sqq. *fassus erat*, e vultu hilari apparebat, eum mihi non difficilem fore. VI Met. 35. *confessaque vultibus iram.* — Non territus quidem egit, verecundus tamen, spectans humum. *per ver*, durante vere. *Nova temporis aetas*, omnia tunc quasi renascuntur. *Gemma* ad articulos sarmentorum existit, et inde oriens uva se ostendit. Cic. Sen. 15. *amicitur frondibus.* Heins. ex Mss. Ursini, Mazar. et septem aliis dederat *am. vitibus*, ut maritatio ulmi aut populi intelligeretur. Vulgo, *operitur frondibus.* Quatuor, *amicitur frondibus*, quod, quia de vite iam praecessit, ego praetuli. *Amicire*, ut *vestire*, de frondibus floribusque aeque bene, ac de vitibus dr. Et in descriptione veris sollemne est etiam folia redeuntia memorare. Virg. G. I, 342. II, 323. Horat. IV. od. 7, 2. *redeunt arboribus comae.* Etiam, ni fallor, *modo formatis*, recens natis, melius frondibus, quam vitibus convenit. Desaintange monet, *vitibus* positum esse pro *frondibus*; quod ferri non potest. *seminis herba.* Cic. d. l. *elicitur herbescens e semine viriditas.* Ms. Iunian. *graminis herba*, quod illustrat Burm. Nec male *graminis* nunc mentio fit. Horat. IV, od. 7. *redeunt iam gramina campis.* od. 12. custodes ovium carmina dicunt *in tenero gramine.* Et Plin. XXIV, 19 *gramen ipsum inter herbas vulgatissimum.* Propter Codd.

Post ea mirabar, cur non sine litibus esset
Prima dies. Caussam percipe, Ianus ait.
Tempora commisi nascentia rebus agendis,
Totus ab auspicio ne foret annus iners.
Quisque suas artes ob idem delibat agendo:
Nec plus quam solitum testificatur opus.

tamen auctoritatem *seminis herba* praefero, i. sata. Et sic saepe *herba*. IV, 645. *primis in herbis*. 911. *Cereales herbae*. Virg. G. I, 339. *laetis operatus in herbis*. V. infra vs. 680. *Tepor* de calore verno, *mulcere* de leni concussione aëris, quam efficit vel mitis Zephyrus, vel suavis concentus avium. Virg. G. I, 422. Aen. VII, 34. Hinc et infra II, 116. *carmine mulcet aquas*. *Luxuriare* laetos et petulantes motus indicat, ut Aen. XI, 497. Pro eo VII Met. 321. agnus *lascivit fuga*. Verum ea notio cum iam insit verbo *ludit* (Horat. III od. 11, 10. 18, 9.) possis nunc ad membra vegeta referre, ut VII Met. 292. *membraque luxuriant*, Virg. G. III, 81. *luxuriat toris pectus*. Plin. II Ep. 17, 1. pecora *tepore verno nitescunt*. *Ignota*, advena. De *hirundinis* reditu v. II, 853. *fingit* recepit Heins. ex Ms. Petav. et multis aliis, quia *fingere* in primis de luteis operibus. Quidam *nectit*. Vulgo *figit*, quod et ipsum de nido hirundinis bene dr. Virg. IV G. 307. *tignis nidum suspendit*. Horat. IV od. 12, 5. *Nidum ponit*. Adeo illud variari potest. *Tum patitur* etc. Non agnoscit hic Heins. numeros Ovid. itaque coni. *Tunc cultum patietur ager, renovatus aratro*. Futurum quidem *patietur* nunc vix loc. habet commodum. *patitur*, admittit cultum, tunc enim Zephyro putris se gleba resolvit. G. I, 44. *A bruma*, sive solstitio hiemali Romani novum annum incipiebant. Censorin. cp. 21. Hinc *bruma* ponitur etiam pro ipso novo anno. V. omnino Scaliger de Emend. Temp. V. f. 412. et Ideler p. 354.

165—170. *Primus anni dies cur fastus*. Veteres dies habebant *auspicales* i. quibus boni ominis caussa negotia quaedam leviter agerent. Sic Vulcanalibus multi auspicandi caussa lucubrare solebant s. ante diluculum, lychnis adhibitis, aliquid tractare. In iis diebus in primis erant Calendae Ianuariae. Colum. XI, 2. *Per hos dies abstinent terrenis operibus religiosiores agricolae; ita tamen, ut ipsis Cal. Ianuariis auspicandi caussa omne genus operis instaurarent*. Cf. Lipsius ad Tacit. An. IV, 36. Idem ergo fiebat in foro Romano. Non erat, cur Heins. *mirabar* in *scitabar* mutari vellet; etenim *mirari* est mirabundum interrogare, ut *dubitare*, dubitanter quaerere. *iners*, qui ab inertibus transigitur. *ab auspicio*, propter ausp. *Delibare artes* eleganter dr. qui non serio iis instat, sed leviter eas, boni ominis caussa, attingit. Ms. Iunian. *praelibat*; quod et ipsum placet, quia Noster verba cum *prae* composita amat. Sic *praeconsumere* VII Met. 489. *praedelassare* XI Met. 731. *praecontrectare* VI Met. 478. *praecorrumpere* XIV Met. 135. Pro *ob idem* Heins. coni. *obiter*; quod cum in Bullialdi Cod. exstaret, nec Burm. displicebat; est enim leviter, non id agens; quamquam vis eius iam inest in v. *delibat*. Heins. praeterea e corruptis Mss. vocibus *abid*, *obide* etiam restituere volebat, *obit et delibat*. Burm. vehementer dubitat, an *obire artes* recte dicatur. Ipse suadet, *Quisque*

Mox ego: Cur, quamvis aliorum numina placem,
 Iane, tibi primo tura merumque fero?
Ut per me possis aditum, qui limina servo,
 Ad quoscumque velim prorsus habere Deos.
At cur laeta tuis dicuntur verba Kalendis;
 Et damus alternas, accipimusque preces?
Tum Deus incumbens baculo, quem dextra gerebat;
 Omina principiis, inquit, inesse solent.
Ad primam vocem timidas advertitis aures:
 Et visam primum consulit augur avem.
Templa patent, auresque Deûm: nec lingua caducas
 Concipit illa preces; dictaque pondus habent.
Desierat paucis: nec longa silentia feci;
 Sed tetigi verbis ultima verba meis:

unas partes obiter delibat agendo; etenim *agere partes* esse obvium et vulgare; et illos, quos Auctor intelligat, perfunctorie tantum opus suum, ut in scena histriones, delibare.

171—174. *Primus in sacris invocatur Ianus.* Martial. VIII, 8. *Te primum pia tura rogent, te voce salutent* X, 28. *Publica quem primum vota precesque canunt.* Inde et in Senec. Apocol. primus sententiam rogatur in coelo. Caussa eius honoris non una redditur. Q. Fabius pictor habet hanc, quia Ianus primus far et vinum ad sacrificia docuerit; Cic. Nat. D. II, 27. quia prima et extrema omnibus in rebus maximam vim habeant; Macrob. d. l. quia Ianus in Italia primus Diis templa fecerit; Festus, quia Chaos omnium primum. Far ei oblatum esse, Fabius auctor fuit; Noster et Martial. *tura* memorant; nempe *tura ferre* aut *dare* formula sollemnis pro, sacra facere. Itaque I Met. 249. iam de Deucalionis sacris legitur, *aditum ad Deos.* Etiam Arnob. adv. Gent. III, p. 117. eum dicit *viam pandere Deorum ad audientiam:*

175—182. *De laetis precationibus. quem.* Heins. malit *quod*, quia *baculum* neutro genere II Met. 789. legitur. Sed non est, cur invitis libris eam formam adoptemus. *Omina* etc. Itaque et operam dabant Romani, ut orationes verbis bene ominatis auspicarentur. *consulit*, auspicia capit. *caducae*, quae cadunt ad irritum, non exaudiuntur. *concipere preces* non modo de mente dr. quae eas excogitat, sed et de lingua, quae eas profert. VIII Met. 682. *Pondus habent*, quibus eventus constat. IX Met. 495. *somnia pondus habent.*

183—226. *Strenae*, de quibus v. Frankenstein in Disp. de Novo anno cp. 4. Earum originem ad Tatium regem refert Symmach. *paucis*, pauca locutus, praetulit Heins. ex uno Mazarin. nam reliqui habent *Ianus*. In strenis erant caryotae, *palmae* fructus, auro oblitae Martial XIII. Epigr. 27. VIII, 33. *Hoc linitur sputo Iani caryota Calendis, quam fert cum parvo sordidus asse cliens.* — *Cadus*, vas, variis rebus recipiendis serviens, etiam melli. Martial. I, 4. *Flavaque de rubro promere mella cado.* Sed in strenis *niveus* cadus, *candida* mella, quae optima. Lectionem autem hanc composui e vulg. et ex ea, quam Heins. auctoritate Voss. Arundel. et aliorum quorundam induxit. Illa enim est, *sub niveo condita mella*

Quid vult palma sibi rugosaque carica, dixi,
Et data sub niveo candida mella cado?
Omen, ait, caussa est, ut res sapor ille sequatur;
Et peragat coeptum dulcis ut annus iter.
Dulcia cur dentur, video: stipis adiice caussam,
Pars mihi de festo ne labet ulla tuo.

cado; hac, *sub niveo candida mella favo.* Verum cur *condita* hic commemorentur, non video. Contra τῷ *candida* sua constat ratio. Neque *mella sub favo* placet, quocunque etiam modo *sub* interpreteris. Lenzius vertit Honig in den Cellen, Scheibenhonig. Sic vero poëta epitheta *niveo candida* temere cumulasset. *ut res* etc. ut res, quae per annum eveniunt, dulces sint, quemadmodum mella sunt dulcia.

189. De *stipe inter strenas data* nonnulla habet Neapol. Ipsi Caesares talem stipem accipiebant; et exstant plures Inscriptiones, quibus Augustus monumentum ex stipe, quam Pop. R. ei Cal. Ian. contulerit, posuisse narratur. V. Sueton. Aug. 91. Cal. 42. et quae Ursin. ad priorem loc. dedit. *Labant,* quae incerta fluctuant. *Tua secula,* mores publici hominum tui aevi. Tacit. M. G. 19. *Nec, corrumpere et corrumpi, seculum vocatur.* Ex moribus iam habendi cupidinem perstringit. *fallunt,* latent. *Vix ego* etc. Aliter Noster III Amorr. 8, 35. *At cum regna senex coeli Saturnus haberet, Omne lucrum tenebris alta premebat humus.* Eo tempore homines paucis illis contenti, quae tellus per se dabat, et omnia communia habentes, non appetebant opes. Sed ferreo demum seculo amor sceleratus habendi omnes invasit. I Met. 131. Sed h. l. Ianus prope iocose rem urgere vult. De animi aerugine curaque peculii, qua illo tempore omnes nitebantur rem facere, cum regina pecunia daret omnia, etiam Horatius passim graviter queritur, ut I Ep. I, 53 sqq. Comparatione priscorum et recentiorum temporum saepe poëtae Romani magnificentiam suae urbis commendant; sed nunc ea in invidiam recentioris aetatis instituitur, ut ap. Horat. II od. 15. et alibi. De *casa* Romuli plura apud Vett. Senec. de Consol. 9. p. m. 84. *Nae tu pusilli animi es, si id ideo fortiter pateris, quia Romuli casam nosti.* Dionysii adhuc aetate casula sustentabatur, quam Romulus et Remus struxerant. Archaeol. I, 76. p. 205. Reisk. Sed nunc intel. ea, quam Romulus, condita iam urbe, inhabitabat, quae et III, 183 s. memoratur. Valer. Max. IV, 4. *Per Romuli casam, perque veteris Capitolii humilia tecta.* Leges tum non sinebant fortuitum spernere cespitem. Horat d. l. *capiebat,* satis ampla erat ad recipiendum Romulum. *Martigena,* ut *draconigena, aurigena* et similia ap. Nostrum. Ex *ulvis fluminum* facere olim pauperes toros solebant, VIII Met. 655. ut Lacedaemones ἐκ στιβάδων. Serius in culcitis plumeis malebant mollius requiescere. Cf. III, 184 s. *Iupiter angusta* etc. Putant intelligi Iovis Feretrii templum, cuius longitudo vix quindecim pedum erat, secundum Dionys II, 34. Potius omnino hoc vult: admodum humilia et angusta olim erant templa. *Vix stabat,* si non sedens in templis, sed stans effictus esset, vix stare potuisset. Vid. Burm. in Iove Fulg. cp. 14. *fictile fulmen* Quin statuae tum totae fuere fictiles. Plin. H. N. 35—45. Tibul. I, 10, 19. *Tunc melius tenuere fidem, cum*

Risit; et, O quam te fallunt tua secula, dixit,
Qui stipe mel sumta dulcius esse putes!
Vix ego Saturno quemquam regnante videbam,
Cuius non animo dulcia lucra forent.
Tempore crevit amor, qui nunc est summus, habendi:
Vix ultra, quo iam progrediatur, habet.
Pluris opes nunc sunt, quam prisci temporis annis;
Dum populus pauper, dum nova Roma fuit;
Dum casa Martigenam capiebat parva Quirinum,
Et dabat exiguum fluminis ulva torum.
Iupiter angusta vix totus stabat in aede;
Inque Iovis dextra fictile fulmen erat.
Frondibus ornabant, quae nunc Capitolia gemmis:
Pascebatque suas ipse senator oves.
Nec pudor in stipula placidam cepisse quietem,
Nec foenum capiti supposuisse, fuit.
Iura dabat populis posito modo Consul aratro;
Et levis argenti lamina crimen erat.
At postquam Fortuna loci caput extulit huius;
Et tetigit summos vertice Roma Deos:

paupere cultu Stabat in exigua ligneus aede Deus. Adde Propert. IV, 1, 5. Pro *Iovis* Heins. scribendum putat *Dei*, cuius alterum glossema sit. Sed potuit *Iovis* cum vi repeti. *Gemmis.* Augustus una donatione in cellam Iovis Capitolini sedecim millia pondo auri, gemmasque ac margaritas quingenties HS contulit. Sueton. Aug. 30. *Pascebatque* etc. Propert. d. l. Curia *pellitos habuit rustica corda Patres.* Adde Cic. Sen. 16. *In stipula* etc. Cf. III, 185.

207. Cf. III, 779 sqq. Ab *aratro* Consules ad fasces arcessebantur. L. Quinctius Cincinnatus dictator dictus vel fossam fodiens, vel aratro incumbens. Liv. III, 26. Columel. praef. Plin. XVIII, 3. Serranum serentem invenerunt dati honores. Valer. Max. IV, 4. *argenti lamina.* Plin. XVIII s. 8. *Praecipiebant ista, qui triumphali denas argenti libras in suppellectile crimini dabant.* Nempe Cornel. Rufinum, bis Cons. et Dictatura functum, Fabricius Censor a. v. 478. senatu movit, quod decem pondo libras facti argenti haberet. Gellius N. A. IV, 8. XVII, 21. *Laminam* fere Scriptores ponunt, quando contemtim de argento aut auro loquuntur. Senec. Benef. VII, 10. *laminas utriusque materiae.* Horat. II od. 2, 2. *inimice lamnae.*

209. Postquam Roma finibus opibusque crevit. *Loco* cuique *Fortuna* quaedam praeesse eiusque fata regere credebatur. IV Met. 565. X, 335. Ad *Fortunam Pop. R.* omnes imperii vicissitudines referebant scriptores. Nota formula *caput efferre* de efflorescente. Eam imaginem Noster iam persequitur, *tetigit summos* etc. ad immensam excrevit magnitudinem. V. nos ad VII Met. 61.

Creverunt et opes, et opum furiosa cupido;
Et, cum possideant plurima, plura volunt.
Quaerere, ut absumant, absumta requirere certant:
Atque ipsae vitiis sunt alimenta vices.
Si, quibus intumuit suffusa venter ab unda,
Quo plus sunt potae, plus sitiuntur aquae:
In pretio pretium nunc est. Dat census honores;
Census amicitias: pauper ubique iacet.
Tu tamen, auspicium si sit stipis utile, quaeris,
Curque iuvent nostras aera vetusta manus.
Aera dabant olim; melius nunc omen in auro est:
Victaque concedit prisca moneta novae.
Nos quoque templa iuvant, quamvis antiqua probemus,
Aurea; maiestas convenit ista Deo.
Laudamus veteres, sed nostris utimur annis.
Mos tamen est aeque dignus uterque coli.

Solebant Romani Imperium suum per orbem terrarum declarare, atque adeo cum *Deorum* imperio comparare. *Creverunt et opes* etc. Iuvenal XIV, 139. *Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.* *Furorem* istius cupidinis describit. Sallust. Cat. XI. Ea *semper infinita, insatiabilis, neque copia, neque inopia minuitur.* — *Quaerere* seqq. Haec sunt illa *diversa* vitia, luxuria atque avaritia quibus Romani tum laborabant: de quorum conflictu multi queruntur, ut Liv. praef. et 34, 4. Sallust. Cat. 5. et 12. Senec. Benef. I, 9. Eum Claudian. de B. Gild. vs. 163. sic notat: *quodcunque profunda Traxit avaritia, luxu peiore refundit.* Hinc ingeniose Noster addidit: *ipsae vices* etc. alterum vitium alit alterum.

215. *Suffundi* et venter dici potest aquis, ut alibi *os suffusum pudore*, et aquae sub cute collectae. Eadem autem similitudine avaritiae naturam illustrarunt Polyb. XIII, 1. Horat. II od. 2, 13. *Crescit indulgens sibi dirus hydrops* etc. *Pretium in pretio est*, pecunia aestimatur. *dat census honores.* Cf. III Amorr. 8, 55. Plin. XIV. prooem. *Posteris laxitas mundi, et rerum amplitudo damno fuit, postquam Senator censu legi coeptus, iudex fieri censu, magistratum ducemque nihil magis exornare, quam census. Iacet*, contemnitur, nec honores consequitur, nec amicitias.

219. Cur *aenei nummi* dentur. *Quaeris*, fortasse quaeris; Ovidius enim non quaesierat. *si*, an. Lenzius verba sic coniungit, *Si tu tamen quaeris sitne stipis* etc. Heins. vero malebat, *si cur stipis utile quaeris.* Tunc apodosis foret omissa: caussa est haec. Edd. antiquae et multi Mss. *cur sit.* Sed commode duae diversae interrogationes locum habent. *cur iuvent*, cur gratum nobis sit aeneos nummulos accipere. Krebsius probat Heinsii in Opusc. p. 224. coniect. *Curne iuvent nostras.* Taubnero cum aliis magis placebat *vestras*. *concedat*, cedat, et *victa* e copia poëtica additum. *Antiqua* ita probabat illa aetas, ut et homines et res, quas extollere vellet, *antiquas* vocaret. Vid. nos ad

Finierat monitus. Placidis ita rursus, ut ante,
Clavigerum verbis alloquor ipse Deum:
Multa quidem didici: sed cur navalis in aere
Altera signata est, altera forma biceps?
Noscere me duplici posses in imagine, dixit;
Ni vetus ipsa dies extenuaret opus.
Caussa ratis superest: Tuscum rate venit in amnem
Ante pererrato falcifer orbe Deus.
Hac ego Saturnum memini tellure receptum.
Coelitibus regnis ab Iove pulsus erat.

Plin. pan. 95. *anni*, mores temporis. *colere morem*, observare morem.

227—254. *De adventu Saturni*, qui e coelo Iovis arma fugiens ad Ianum venit, ab eoque hospitio exceptus Latio nomen dedit, et Aboriginibus, hominum generi agresti, meliorem cultum intulit. Virg. Aen. VIII, 315 sqq. V. Heynii Exc. II et V. ad Aen. VII. *Sed cur navalis* etc. Macrob. Sat I, 7. *Cum primus quoque aera signaret, servavit et in hoc Saturni reverentiam, ut quoniam illa navi fuerat advectus, ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera vero navis exprimeretur, quo Saturni memoriam etiam in posteros propagaret.* Cf. Minuc. Fel. 22. et Cyprian. de Idol. Vanit. I, 3. Lactant. Inst. I, 13, 7. ubi nummi veteres, quales hic describuntur, commemorantur. Omnino v. Raschii Lexic. numar. V. Ianus. *navalis forma*, forma navis, *signata*. Heins. *signato* malebat. *Noscere me posses* etc. nosceres, bicipitem illam formam esse mei capitis, me ipsum referre, nisi tempus, quod omnia extenuat, etiam in aere illo lineamenta oris mei obliterasset, *extenuaret*, minueret partes. Male librarii *extenuasset* substituerunt; Auctor enim universe loquitur.

233. *Falx* Saturni symbolum fuisse putatur agriculturae ab ipso in Italia repertae. Alii eam putant ei attributam, quod tempus omnia metat, exsecet, incidat. Macrob. I, 8. *receptum* scil. a me. *ab Iove pulsus*. Macrob. *Eundem a filio pulsum, quid aliud est, quam tempora senescentia ab his, quae post sunt nata, depelli?* — *Saturnia.* In inscript. quam Dionys. Halic. Archaeol. I, 19. commemorat, Στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατορνίαν αἶαν. Idem cp. 24. narrat, ante Herculis adventum totam oram, quae post Italia dicta, Saturno Deo fuisse sacratam, et ab incolis Saturniam vocatam; esse etiam urbes quasdam, quae ita appellentur. Ianum ipsum terrae hoc nomen indidisse, auctor est Macrob. Sat. I, 7. *Latium, latente Deo.* Sic vulgo putabant, decepti inepta etymologia. Etiam Virg. Aen. VIII, 320. sic. *bona*, grata. *puppim servavit*. Nempe multi nummi, etiam post Servii Tullii tempora signati servant vel Iani biformis vel navis figuram. Inde forte opinio nata, iam Ianum signasse nummos. *servavit* Heins. ex Ursin. Ambros. Mazar. tribus Farnes. Codd. atque ex Ed. Naugerii recepit. Caeteri minus bene *formavit*. quod tamen et Lactant. Inst. I, 13. agnoscit. *Laevum latus*. Fabius Pictor: *Is Ianus sub initium aurei seculi laevum latus Tiberis Hetruriae tenuit.* *Radere* aeque ac *rodere* et *mordere* de fluvio alluente.

Inde diu genti mansit Saturnia nomen:
Dicta quoque est Latium terra, latente Deo.
At bona posteritas puppim servavit in aere,
Hospitis adventum testificata Dei.
Ipse solum colui, cuius placidissima laevum
Radit arenosi Tibridis unda latus.
Hic, ubi nunc Roma est, incaedua sylva virebat:
Tantaque res paucis pascua bubus erat.
Arx mea collis erat, quem cultrix nomine nostro
Nuncupat haec aetas, Janiculumque vocat.
Tunc ego regnabam, patiens cum terra Deorum
Esset, et humanis numina mixta locis.
Nondum Justitiam facinus mortale fugarat.
Ultima de superis illa reliquit humum.
Proque metu populum sine vi pudor ipse regebat:
Nullus erat, justis reddere iura, labor.
Nil mihi cum bello: pacem postesque tuebar:
Et clavem ostendens, Haec, ait, arma gero.
Presserat ora Deus. Tunc sic nostra ora resolvo,
Voce mea voces eliciente Dei.
Cum tot sint Jani, cur stas sacratus in uno,

V. Mitscherl. ad Horat. I od. 22, 8. Infra III, 520. Tiberis campum *urget in latus.*

243. Vastitatem illorum locorum plures poëtae descripsere, et eum magnificentia urbis Romanae compararunt, ut Virg. Aen. VIII, 314 sqq. Propert. IV, 1. Tibul. II, 5, 25. *Tunc pascebant herbosa Palatia vaccae, Et stabant humiles in Iovis arce casae.* Cf. infra V, 639 seqq. — *Incaeduae.* Plin. V Ep. 6, 8. *nemora antiqua* distinguit a *caeduis*, in quibus solent arbores caedi. Krebs. h. l. male, ein unverwuestlicher Wald. *Tanta res*, tam magnificum caput tantae rei publicae. *Arx mea* etc. non *arcem*, palatium, habebam, sed nudum collem, in quo degebam. Heins. suadet, *collis is est*, quia praecessit *erat.* Sed insuavis et aspera est illa lectio; et centies a Nostro idem verb. intra paucorum versuum ambitum sic repetitur. II, 295—99. ter legitur *sub*, 305 sqq. ter *ibat*, 366 et 68 bis *dabant*, 387 et 88 bis *iussa. cultrix*, incolens montem. Hoc Heins. amplexus est ex duobus Farnes. et Erford. Mss. pro, *vulgus.*

247. *Patiens Deorum* et *humanis mixta numina locis* paullo audacius dictum, cum Dii habitarent in terris atque inter homines; id quod erat in bonis aurei seculi. *Nondum Iustitiam* etc. Sic et I Met. 150. ubi, postquam *facinus mortale*, facinora mortalia, descripsit, pergit: *Virgo caede madentes Ultima coelestum terras Astraea reliquit.* Etiam cum seqq. cf. I Met. 90 sqq. et 129. quibus similia Fabius Pictor narraverat. *Pudor*, moderatio omnium cupiditatum iusti aequique caussa.

257. *Jani* Romae dicebantur

Hic ubi iuncta foris templa duobus habes?
Ille manu mulcens propexam ad pectora barbam,
Protinus Oebalii retulit arma Titi:
Utque levis custos, armillis capta Sabinis,
Ad summae Tatium duxerit arcis iter.
Inde, velut nunc est, per quem descenditis, inquit,
Arduus in valles et fora clivus erat.
Et iam contigerat portam, Saturnia cuius
Demserat appositas insidiosa seras.

aedificia fornicata et pervia, per quae in alios vicos transire licebat. Tales Iani erant plures, ad forum tres. Liv. 41, 27. de Fulvio Flacco Censore, *Curavit forum porticibus tabernisque claudendum, et Ianos tres faciendos.* Sed h. l. Lenzius sacella Iani intel. — *stas sacratus*, habes statuam. Hanc lect. Ciofan. ex Edd. Vett. et Urs. Ms. recepit. Alii, *cur sic sacratus in uno es?* Heins. coni. *Cur, dic, s. in v. es?* Duo Mss. *in imo*. — *Templa* Ianus habebat tria. Primum conditum est a Romulo, pace inter ipsum et Tatium facta: quod ipsum Numa tempore pacis claudi instituit. Alterum quatuor portarum fuit in foro Romano, ab Augusto dedicatum: in quo Ianus quadrifrons colebatur. Tertium iunctum erat *foris duobus*, piscario et boario, a Duillio positum et a Tiberio instauratum. II, 201.

259. *Manu mulcens barbam*, ut vs. 157. *baculo incumbens. Propexam barbam* habet et Virg. Aen. X, 838. ubi id novasse videtur Servio. Francof. *prolixam*. Alter Mazarin. *promissam*. Duo alii, *perpexam*. Sed post Ovidium et alii *propexam b.* dixerunt. *ad pectora*. Ms. Urs. aeque bene, *in pectore*, ut Virg. d. l. unus Met. *in pectora*, ut Silius XIII, 310. In talibus una Mss. auctoritas audienda. Tatius, Sabinorum rex, cum passim a scriptoribus *Titi* praenomine insigniatur, atque etiam h. l. Ms. Voss. idem praeferat, tum mox *Tatium* occurrat, Heins. illud merito praetulit. *Oebalus* antiquissimus Lacedaemoniorum rex. Sabini autem a Lacedaemoniis, quemadmodum Etrusci a Tyrrhenis descendere credebantur, Plutarch. Rom. 15. quamquam falso. Inde III, 230. *Oebalides matres*.

261. Cf. cum his Noster Met. XIV, 771 sqq. Dionys. Halic. II, 38—40. Liv. I, 11. Serv. ad Aen. I, 396. Sp. Tarpeius arci Romanae praeerat, filiaque eius *custodiebat* portam, de qua mox. *levis*, cui non tuto custodia credita, aut quae facile corrumpi potuit muneribus. Krebsius contra die gutherzige. Virgo, cum Tatius id ageret, ut eam corrumperet, aureas *armillas*, quas magni ponderis laevo brachio *Sabini* gestabant, pepigit. Ita Tatius *summa arce* potitus est. Sic Fabius et Cincius tradiderant. Sabini autem, ut Etrusci, molli victu cultuque gaudebant. Caeterum hanc nostram lect. invexit Dan. Heins. ex Cod. Vet. Ios. Scaligeri, et confirmata deinde est plurimorum Mss. auctoritate. Antea vulgabatur *Sabinos Ad summae tacitos*. Et *tacitos* tueri possis ex XIV Met. 778. ubi Sabini veniunt *tacitorum more luporum*. Plures ex optimis *Sabinos Tatios*. Unde Heins. coni. *maniplos Tatios*, ut *Tatiae turmae* apud Propert. *Arduus in valles*, arduus imminens vallibus.

265. *Contigerat* scil. Tatius.

Cum tanto veritus committere numine pugnam,
 Ipse meae movi callidus artis opus,
Oraque, qua pollens ope sum, fontana reclusi;
 Sumque repentinas eiaculatus aquas.
Ante tamen gelidis subieci sulphura venis,
 Clauderet ut Tatio fervidus humor iter.
Cuius ut utilitas pulsis percepta Sabinis;
 Quaeque fuit, tuto reddita forma loco est.
Ara mihi posita est, parvo coniuncta sacello:
 Haec adolet flammis cum strue farra suis.

dedit Heins. ex primo Petav. ex Urs. et decem aliis Mss. Caeteri, *contigerant.* *Portam.* Macrob. Sat. I, 9. *cum Romani portam, quae sub radicibus collis Viminalis erat, quae postea ex eventu Ianualis vocata est, claudere festinarent, quia in ipsam hostes irruebant* etc. *Saturnia*, Iuno; hinc seq. *tanto numine*, et Voss. habet *Saturnia Iuno.* Ea autem indignabatur, ut omnibus Troianis, ita Aeneae eiusque posteris. Ad eam igitur Horat. II od. 1, 25. multo seriora mala refert. Non male ergo nunc quoque interposita est. Cf. XIV Met. 787. *appositas* pro *oppositas* e Mss. dedit Heins. quem v. ad III Amorr. 14, 10. *serae* s. ligna, quae ex transverso ianuis obiiciebantur, passim drr. *apponi.* Iis *appositis*, ianuae *obserantur*, demtis, *reserantur.*

268. *Movi opus meae artis*, edidi opus, patravi facinus mihi conveniens. Macrob. d. l. *Cumque Sabini per portam patentem irrupturi essent, fertur ex aede Iani per hanc portam magna vis torrentium, undis scatentibus, erupisse, multasque perduellium catervas aut exustas ferventi aqua aut devoratas rapida voragine deperiisse.* — *Ora fontana*, exitum fontis. Ianus autem omni exitui praeest; hinc, *qua potens sum ope.* De aqua prosiliente *eiaculari* etiam IV Met. 124. Alibi sic *egerere*, ut Plin. IV Ep. 30, 7. Varro de L. L. IV. *Lautolae a lavando, quod ibi ad Ianum geminum aquae calidae fuerint.* Inde nata videtur fab. Met. d. l. Venus Romanorum caussam agit, atque a Naïdibus, loca Iano iuncta cum gelido fonte tenentibus, impetrat, ut fontis sui flumina eliciant: quae cum nondum iter praecluderent hostibus, sulphura supponunt fonti, atque bitumine venas incendunt; unde aqua calida. *Gelidis* h. l. bene se habet, quamquam e coniect. tantum Heins. fluxit. V. Met. XIV, 794. Mss. habent vel *madidis* vel *calidis.* Burm. suasit *mediis.*

275. 'Vetus et primum Iani templum Romulus, pace cum Sabinis facta, ibi posuit, ubi Ianus auxilium contra Tatium tulit. Terent. Maurus in Wernsdorfii Poët. Min. To. II. p. 279. *Tibi vetus ara caluit Aborigineo sacello.* Recte vocat *parvum sacellum;* auctore Procopio, cuius tempore restabat, nil nisi Iani statuam quinquepedalem capiebat, forma quadrata et aere constructum, portas utrimque habens aeneas a fronte et a tergo. *Haec adolet*, in hac adolentur. *strues*, libi genus. Festus: *Ferctum genus libi dictum, quod crebrius ad sacra ferebatur, nec sine strue, altero genere libi: quae qui afferebant, strufectarii appellabantur.*

At cur pace lates, motisque recluderis armis?
Nec mora; quaesiti reddita caussa mihi.
Ut populo reditus pateant ad bella profecto,
Tota patet demta ianua nostra sera.
Pace fores obdo; ne qua discedere possit:
Caesareoque diu nomine clausus ero.
Dixit: et attollens oculos diversa tuentes,
Adspexit toto quidquid in orbe fuit.
Pax erat; et vestri, Germanice, caussa triumphi
Tradiderat famulas iam tibi Rhenus aquas.
Iane, face aeternos pacem pacisque ministros:
Neve suum, praesta, deserat auctor opus.
Quod tamen ex ipsis licuit mihi discere Fastis;
Sacravere Patres hac duo templa die.

277. *Latere* ipse dr. quia tempore pacis eius templum clausum. Horat. II Ep. 1, 255. *claustraque custodem pacis cohibentia Ianum.* V. ad vs. 121. *reditus pateant.* Secundum Macrob. I, 9. extr. tempore belli fores reserantur, velut ad urbis auxilium profecto Deo. *fores obdo,* foribus seram obdo. *possit* nempe Pax. Hoc melius est, quam, quod Marcil. ad Horat. II Ep. 1, 255. praefert, *possim. nomine* Heins. ex Mss. Ursin. Voss. Arund. recepit, ut Caesarea domus intelligatur. Potest dictum esse, ut *nomine suo terrere gentes.* Caesareum nomen ita terrebit gentes, ut ab armis abstineant, egoque clausus esse possim. Vulgo, *numine.*

283. *Diversa,* loca sibi opposita; in tales enim partes faciem Ianus conversam habet. *Pax erat.* A. v. 770. C. Caecilio Rufo, L. Pomponio Flacco Coss. ad VII Cal. Iun. *Caesar Germanicus* de Cheruscis, Chattis et Angivariis triumphum egit. Tacit. An. II, 41. Norisius de Cenotaph. Pis. p. 201. putat Ovidium Germanico triumphum tantum augurari. Massonus contra in Vit. Ovid. ad a. 770 contendit, scripta haec post actum triumphum, eoque tempore pacem fuisse per orbem terrarum compositam. Id sane Poëtae verba indicare videntur. Serviebant iam Germani Romanis; sed poëtae fluviis tribuunt, quod accolis convenit; et *famulus* fluvius passim occurrit, ut Heins. docet. *face aeternos* etc. da nobis semper moderatores pacis. Heins. voc. *ministros* indignum censet maiestate Caesareae domus; corrigit ergo *sequestros* i. mediatores. Verum etiam *minister* de moderatore dr. Virg. Aen. II, 100. *Calchonte ministro.* V, 640. *Deus animum ministrat.* — *Neve suum* etc. effice, ne is, qui pacem nobis peperit, ad arma rursus convertatur. Sed Krebs. intellexit poëtam, auctorem huius operis; vertit enim: gewaehre dass der Dichter sein Werk nicht unvollendet lasse.

289. Superiora didicerat ex Iano; progreditur ad ea, quae *Fasti* suppeditabant. Dies dedicationis admodum sollemnes Romae; inde igitur et Calendis Ianuariis aliquid celebritatis accessit. *Phoebo* et *Coronide Nympha* natus est Aesculapius. II Met. 542—632. A. v. 462. Q. Fabio Gurgite, D. Iunio Bruto Scaeva Coss. peste orbem agros-

Accepit Phoebo Nymphaque Coronide natum
  Insula, dividua quam premit amnis aqua.
Iupiter in parte est. Cepit locus unus utrumque:
  Iunctaque sunt magno templa nepotis avo.
Quid vetat et stellas, ut quaeque oriturque caditque,
  Dicere? promissi pars fuit ista mei.
Felices animos, quibus haec cognoscere primis,
  Inque domos superas scandere cura fuit!
Credibile est illos pariter vitiisque locisque
  Altius humanis exseruisse caput.

que vastante, Romani, libris Sibyllinis moniti, Aesculapium ab Epidauro arcessitum in insulam Tiberis deportarunt, eique templum ibi consecrarunt. Liv. X, 47. Valer. Max. I, 8. Plutarch. Quaest. Rom. To: VII Opp. p. 153. Reisk. quam deportationem et consecrationem Noster XV 622—744. copiose persecutus est. Insula, cuius originem Liv. II, 5. refert, inde dicta *Aesculapii insula.* Sueton. Claud. 25. *dividua* etc. Met. d. l. *Scinditur in geminas partes circumfluus amnis: Insula nomen habet, laterumque a parte duorum Porrigit aequales media tellure lacertos.* H. l. *premere* est cingere. *Iovis* templum *una die*, non autem eiusdem anni, sed multo serius post bellum Punic. secundum, a C. Servilio Duumviro dedicatum est. Liv. 34, 53.

295. De *stellarum ortu* et *occasu* iam primum dicturus; praemittit praeclare *laudes eorum, qui primi siderum naturam investigarunt.* Triplicem autem astrorum ortum et obitum Astronomi memorant, heliacum, cum solis radiis vel emerguntur, vel occultantur; unde Plinius *emersionem* et *occultationem* vocat: cosmicum s. matutinum, cum sidus circa solis ortum oritur aut occidit: acronychium denique s. vespertinum, cum idem fit circa solis occasum. *Promissum* illud habes vs. 2. *Promissi pars sit et ista mei.* Sic Heins. ex Mss. Urs. Voss. Arund. dedit, quamquam duo posteriores *et ipsa* exhibent. Plurimi, *promissi pars fuit illa mei;* quod melius puto. Mitscherl. *mihi* habet pro *mei.* Veteres quidam *propositi*, non *promissi.* Mox plurimi, *Felices animae.* Nominativus non male se habet. Virg. Aen. IX, 446. *Fortunati ambo!* Tum *felices animae* in allocutione et exclamatione saepe occurrit, quod Heins. docet. Sed nunc de cognoscendi studio sermo est; itaque rectius puto *animos*, quod Voss. Arund. duo Farnes. unus Vatic. agnoscunt, unde Heins accepit. Beatos autem eosdem praedicat et Plinius II, 12 s. 9. *Macte ingenio este, coeli interpretes, rerumque naturae capaces, argumenti repertores, quo homines Deosque vicistis.* Eos paullo ante *viros ingentes* vocat, *supraque mortalium naturam, qui numinum legem deprehenderint.* Pro *primus* alii *primum.* Farnes. et Mazarin. *promtum*, quod placebat Heins. mihi vero non; magno enim studio, ut et seqq. docent, id assecuti sunt. *In domos superas scandere*, sidera caeli contemplari. Horat. I od. 28, 5. de Archyta, *Aërias tentasse domos, animoque rotundum Percurrisse polum.* Cf. Lucret. I, 74. *Locis humanis exserit caput*, qui non tantum intuetur, quod ante pedes est, sed suspicit et contemplatur coelestia.

Non Venus et vinum sublimia pectora fregit,
Officiumve fori, militiaeve labor.
Nec levis ambitio, perfusaque gloria fuco,
Magnarumve fames sollicitavit opum.
Admovere oculis distantia sidera terris,
Aetheraque ingenio supposuere suo.
Sic petitur coelum: non, ut ferat Ossan Olympus,
Summaque Peliacus sidera tangat apex.
Nos quoque sub ducibus coelum metabimur illis,
Ponemusque suos ad stata signa dies.
Ergo ubi nox aderit venturis tertia Nonis,
Sparsaque coelesti rore madebit humus:
Octipedis frustra quaeruntur brachia Cancri.
Praeceps occiduas ille subivit aquas.
Institerint Nonae: missi tibi nubibus atris
Signa dabunt imbres, exoriente Lyra.

Huic accommodavit, ut ingeniose loqueretur, et alterum, *vitiis exs. caput.* Krebsius vero: über menschliche Laster und Würde.

302. *Officium fori,* omnis opera ICtorum, patronorum et advocatorum: *perfusa fuco,* cuius splendor fallax. Merito *nostris* Heins. offendit; praetuli ergo ex Ms. Puteano *terris.* Tum idem Heins. *oculis* monet sexto casu esse capiendum, ut istis tamquam instrumentis adduxerint sidera distantia. Id quod parum placet. Immo sidera quasi de coelo deducta admoverunt oculis suis, atque *ingenio supposuere* i. tam diligenter contemplati sunt sidera, ac si illa mensae essent imposita. Pro *admovere* Heins. cum Regio cod. *adduxere* legere malit. Etenim *admovemus,* inquit, quae tangere possumus et ad locum a nobis remotum ducimus; *adducimus,* a nobis remota, ut sint nobis propiora. Quod tamen discrimen non semper servatur.

307. Horat. I od. 3, 38. *Coelum ipsum petimus stultitia,* alludens et ipse ad gigantas, qui, montibus congestis, coelum petierant, regnum coeleste affectantes. Ordinem montium congestorum eundem Noster servat et II Amorr. 1, 13 atque e lect. nostra I Met 154 s. *Peliacus apex,* quatenus Pelion, minimus mons, supremum occupat locum. *Metari* pro metiri. Sensus: Ex inventis eorum nonnulla repetam. *Stata sidera* opp. vagis s. erraticis, ergo fixa. Censorin. de D. Nat. 7. *vitam nostram stellis, tam vagis quam statis, esse subiectam.* Plin. XVII, 25. *stata sidera et coelo affixa.* Iam *ponere suos* etc. dies notare, quibus sidera illa oriuntur et conduntur.

311. Occasus cosmicus s. matutinus *Cancri,* sub finem noctis, quae est inter secundum et tertium mensis diem s. tertia ante Nonas: *praeceps.* Hygin. P. A. III, 26. Sagittarius *praeceps occidit, exoritur directus. Quaeruntur,* non *quaerentur,* habent plurimi, hinc Heins. etiam *subibit* mutavit in *subivit.*

315. *Lyrae* ortus cosmicus. Colum. IX, 2 *Nonis Ianuariis Fidis exoritur mane: tempestas*

Quatuor adde dies ductis ex ordine Nonis;
Ianus Agonali luce piandus erit.
Nominis esse potes succinctus caussa minister,
Hostia coelitibus quo feriente cadit;
Qui calido strictos tincturus sanguine cultros,
Semper, Agone? rogas; nec, nisi iussus, agis.
Pars, quia non veniant pecudes, sed agantur, ab actu
Nomen Agonalem credit habere diem.
Pars putat hoc festum priscis Agnalia dictum;
Una sit ut proprio litera demta loco.

varia. Plin. XVIII, 26 s. 64. *Pridie Nonas Ianuarii Caesari Delphinus matutino exoritur, et postero die Fidicula.* — *Institerint* — — *Lyra*, Nonis et imbres cadunt, et Lyra exoritur. Ita autem hos duos vss. ex libris suis Naugerius et Neapol. expresserant. Ita et MSS. Petav. et quinque Heins. Sensus est facilis; modo teneas ante *institerint* subintelligendum esse *si*, de qua ellipsi v. Corte ad Sallust. Iug. 64, 5. tum *signa dare* esse graec. Astron. ἐπισημαίνειν, se ostendere, oriri, quod ap. Gemin. saepissime de tempestatis vicissitudinibus legitur. Locus nostro simillimus est IV, 904 *Signaque dant imbres, exoriturque Canis.* Sed Taubn. aliter videtur in Addendis. Pro *missi* recipi volebat *mitti*, et sensum constitui hunc: Si institerint Nonae, *signa*, sidera, *dabunt*, portendent, nunc *imbres mitti*. Durissime. Vnus Vatic. isque optimus: *Obstiterint imbres: missi tibi nubibus atris, Nonae signa dabunt, ex. L.* Quodsi his interpunctionem alterius lect. dare velis, sic quoque sensum tolerabilem habeas: Si imbres obstiterint, quo minus ipse Lyrae exortum cernere possis, ex Nonis eum potes cognoscere. Multi Codd. quibus Neap. usus, *Institerint imbres missi tibi nubibus atris, Nonae signa* d.

317. Dies Ian. nonus. *Agonia s. Agonalia* etiam ex Calendario vet. in diem Ianuarii quintum incidebant, secundum alios in diem antecedentem. Pro *ductis* Putean. Arund. et duodecim alii Codd. *ductos:* eamque lect. confirmant etiam ii, qui *dictos* et *ductas noctes* dederunt. Agonalium originem Antias, scriptor vetustus, ad Numam Pompilium retulerat. Macrob. Sat. I, 4. Nominis caussas Ovidius plures reddit. *Succinctus minister*, popa, victimarius. Duo popae aderant, quorum alter feriebat victimam, alter, cultrarius, percussam iugulabat. Ambo erant *succincti* i. limo tantum pudenda tecti, caetera nudi. Limum Plutarch. vocat περίζωμα εὐπάρυφον. V. Torrent. et Casaub. ad Sueton. Cal. 32. Caeterum *succinctus minister* pro Vocativo. Quod cum non observarent librarii, multi *potest, rogat* et *agit* dederunt. Cf. ad IV, 731. *Semper agone* etc. Hanc Romanorum in sacris diligentiam, qua cavebant, ne victimarius nisi *iussus* victimam feriret, Graeci inprimis scriptores notarunt, Dionys. Halic. Plutarch. et alii. Τὸ *semper* ad hoc potissimum sacrum referendum, monet Burm. Sed adhibita haec formula etiam in aliis sacris; quemadmodum et in illis pecudes, non sponte *veniebant*, sed *agebantur*. Inanes sunt istae etymologiae, ut multae Veterum.

325. *Agnalia*. Neapol. monet; argutias magis inesse etymo,

An, quia praevisos in aqua timet hostia cultros,
A pecoris lux est ista notata metu?
Pars etiam, fieri solitis aetate priorum
Nomina de ludis Graia tulisse diem.
Et pecus antiquus dicebat Agonia sermo:
Veraque iudicio est ultima caussa meo.
Utque ea nunc certa est; ita Rex placare sacrorum
Numina lanigerae coniuge debet ovis.
Victima, quae dextra cecidit victrice, vocatur:
Hostibus amotis hostia nomen habet.
Ante, Deos homini quod conciliare valeret,
Far erat, et puri lucida mica salis.

quam veritatem; non agnam, sed arietem tum caesum. *in aqua* per pelves disposita iuxta aram. Cf. XV, 124 s. *timet*, ἀγωνιάζει. *metu*, ἀγωνίᾳ. *notata*, vocata, quod est in Varr. lectt. *Graia* pro *graeca* dedit Heins. cum quidam *grata* haberent. IV Met. 16 *per Graias gentes*. Apud Graecos autem, quod constat, certamina athletarum gymnica *agones* dici solebant. Pro *pars etiam* plurimi *fas etiam* i. potest, possibile est: quo sensu saepe cum apud alios (v. Lambin. ad Horat. I Od. 24, 20) tum apud Nostrum, II Met. 57. quod *Superis contingere fas sit*. IX, 385. *quoniam mihi fas ad vos incumbere non est*. Pro *priorum* Heins. malit *priori*. Non video quare. Infra III, 79 *Martem coluere priores*. IV, 329 *Tiberina priores Ostia dixerunt*. VI, 107 *Gramen dixere priores*. — *Et pecus* etc. Sic et Festus: *hostiam enim antiqui agoniam vocabant*. Et: *Agonias hostias putabant ab agendo dictas; unde agolum pastorale baculum, quo pecudes aguntur*.

333. *Ut ea nunc certa*. Ita Heins. ex Ms. Ursini et decem aliis. Sed Ciofan. et Neap. aliorum, *non certa* tuentur. Taubnerus notat, utrumque posse probari; *non*, si ad praecedentia omnia, *nunc*, si ad proximum respexeris. *Coniux ovis* ex antiquo sermone poetico, aries. V. ad I Met. 660. *dextra cecidit victrice*, ob victoriam partam Diis offertur. *amotis*, ubi nulli hostes sunt, sine hostibus, tempore pacis. Taubner. hoc divisim scribi vult *a motis*.

337—456. *Digressio*, quae *historiam rerum Diis offerendarum* continet. Cf. III, 727 sqq. *Ante*, olim. Mola salsa tenuissimum sacrificium. Nec apud Graecos antiquissimos odores adolebantur aut victimae, tantum herbae et fruges. V. Rhodigin. XII, 1. *Purum*, quod sacris adhibetur, et propter vim purificandi lustrationibus. Eustath. ad Il. α, 314. Tibul. I, 5, 11 *purum sulphur*. Pro *puri* Heins. ex Cod. Regio malit *liquidi*. Sed cur *liquidum* dixerit, quod solidum offerebatur? *Farris* autem oblationem a Iano institutam esse, Fabius Pictor lib. I. narraverat. Hinc saepe eius fit mentio. Horat. III od. 23, 19 ubi urget hoc, Deos non muneris pretium, sed mentem piam respicere, *Mollivit aversos Penates Farre pio et saliente mica*. Tibul. III, 4, 10 *Farre pio placant et saliente mica*. Cf. Noster infra IV, 409.

Nondum pertulerat lacrimatas cortice myrrhas
  Acta per aequoreas hospita navis aquas.
Tura nec Euphrates, nec miserat India costum,
  Nec fuerant rubri cognita fila croci.
Ara dabat fumos, herbis contenta Sabinis,
  Et non exiguo laurus adusta sono.
Si quis erat, factis prati de flore coronis
  Qui posset violas addere; dives erat.
Hic, qui nunc aperit percussi viscera tauri,
  In sacris nullum culter habebat opus.
Prima Ceres avidae gavisa est sanguine porcae,
  Ulta suas merita caede nocentis opes.
Nam sata, vere novo teneris lactentia succis,
  Eruta setigerae comperit ore suis.

339. Plin. H. N. XIII, 1 s. 1 *Iliacis temporibus non erant unguenta; nec ture supplicabatur.* De Romuli et Numae temporibus idem monet Arnob. c. Gent. VII. p. 232. Noster tamen III, 713 a Baccho iam, India debellata, odores, cinnama, tura data esse tradit. *Myrrha,* frutex in multis Arabiae locis nascens, ex cuius cortice inciso guttae manant. Plin. XII, 15. Dioscor. I, 64. et 69. Ovid. X Met. 500 de myrrha, *Flet tamen, et tepidae manant ex arbore guttae. Est honor et lacrimis* etc. *hospita,* peregrina. Krebs. ein gastfreundschaftliches Schiff. Potius peregrina et domestica hic sibi opp. *Tura* apud Sabaeos sudabant ex arboribus incisis. Plin. XII, 14. Virg. G. II, 117. Ex Arabia per *Euphratem,* qui in sinum Persicum se exonerat, subvecta sunt in alias terras. Quia igitur ad Euphratem maxima talium mercium copia, propterea ille eas *mittere* dr. Omnino orientales merces in Syriae et Phoeniciae oppida maritima confluebant, unde Romani eas petebant. *Costi* et radix et folia Indis in maximo pretio propter eximium odorem. Plin. XII, 12. *Crocum* mittebat Cilicia ex. Corylo monte. Ei mox *fila,* mox capilli tribuuntur, unde ξανθότριχα κρόκον Graeci dixerunt. V. Salmas. ad Solin. p. 749.

343. *herbis Sabinis.* Plin. XXIV, 11 s. 61 *Herba Sabina, brathy appellata a Graecis, duorum generum est, altera tamaraci similis folio, altera cupresso. Quare quidam Creticam cupressum dixerunt. A multis in suffitus pro ture adsumitur.* V. IV, 741. lustrationi inservit. Etiam Virg. in Cul. 403 *Herbaque turis opes priscis imitata Sabina.* Utebantur autem foliis eius in eam rem. Dioscorid. I p. 104. Cum *lauro* coniungitur et IV, 741 s. *Crepitus* lauri *non exiguus* bonum signum. Tibul. II, 5, 81 s. Cf. et supra vs. 76. *Coronis* et *floribus* ornabantur Dii in templis. Lactant. Inst. II, 1. Arnob. c. Gent. VII, 237.

347. De victimis sanguinolentis. *Viscera* hic *aperiri,* alibi *nudari* drr. ut Aen. I, 211 ubi Servius: *Viscera quidquid sub corio est. Prima Ceres* etc. Ita et Varro de R. R. II, 4. *A suillo genere pecoris immolandi initium primum sumtum videtur. Cuius vestigia sunt, quod initiis Cereris porci immolan-*

Sus dederat poenas. Exemplo territus huius
  Palmite debueras abstinuisse, caper.
Quem spectans aliquis dentes in vite prementem,
  Talia non tacito dicta dolore dedit:
Rode, caper, vitem: tamen hinc cum stabis ad aram,
  In tua quod spargi cornua possit, erit.
Verba fides sequitur: noxae tibi deditus hostis
  Spargitur affuso cornua, Bacche, mero.
Culpa sui nocuit: nocuit quoque culpa capellae.
  Quid bos, quid placidae commeruistis oves?
Flebat Aristaeus, quod apes cum stirpe necatas
  Viderat inceptos destituisse favos.
Caerula quem genitrix aegre solata dolentem,
  Addidit haec dictis ultima verba suis:

tur etc. Cf. Ovid. Met. XV, 111—115. *avidae*, dum semina eruit rostro, spemque anni intercipit. *opes suas*, frumenta. *Vere novo*, ut ap. Virg. G. I, 43. Noster Met. XV, 200 de anno, *Nam tenor et lactens Vere novo est*. Virg. G. I, 315 *Frumenta in viridi stipula lactentia turgent*. Pro *succis* Heins. ex Mss. nonnullis *sulcis* adoptaverat. Sed Burm. recte *succis* revocavit, quia nec *tener*, nec *lactens* sulcis convenit. Succi contra frugum saepe *lactis* nomine insigniuntur. Mitscherl. tamen Heins. sequi maluit.

353. *Exemplum*, poena. Phaedr. III fab. 6, 20 *Iustoque vindicavi exemplo impetum*, ubi v. Scheffer. Similiter παράδειγμα. V. omnino Gellius N. A. VI, 14. *abstinuisse*. Sic Horat. *Poteras dixisse*. *Premere*, imprimere, ut *pressum aratrum*. Tibul. IV, 1, 161. *non tacito dolore*, non retinens dolorem. Verba *Rode — erit* notant ex Eveni Epigr. expressa esse: Κἤν με φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω, Ὅσσον ἐπισπεῖσαι σοὶ τράγε θυομένῳ. *hinc*. Heins. legi volebat *huic* scil. viti. Sed Burm. iam monuit, eundem sensum, et elegantiorem etiam exsurgere ex *hinc*. *spargi*, fundi libatione. *Verba fides sequitur*, fit, quod ille praedixerat. Etiam III Met. 527 *Dicta fides sequitur*, et VIII, 711 *Vota fides sequitur*. *Noxae deditus*, e formula sollemni. Festus: *Cum lex iubet noxae dedere, pro peccato dedi iubet*. De *culpa* autem hac capri cf. Varro de R. R. I, 2, 18 s. Virg. G. II, 375 sqq. *Quid bos* etc. Eadem fere verba XV, Met. d. l.

363—384. Caussam reddere vult, cur bos quoque et ovis mactari coeptae sint. Sed quae de *Aristaeo* addidit, ea arcessita sunt et inducta; non enim monstrant, cur Diis offeratur bos. Latius autem illa Virg. G. IV, 281—558 persecutus est. *Aristaeus*, de quo Diodor. Sic. IV, 81 s. Iustin. XIII, 7, 10. Schol. Theocr. V, 53. Apollinis filius et Cyrenes Nymphae habitus, latissimas possessiones in Arcadia habuit, ibique apum et mellis, etiam lactis ad coagula usum hominibus tradidisse narratur. A Virg. *Arcadius magister* vr. Post mortem in Cycladibus Iovis Aristaei et Apollinis Nomii nominibus cultus est. *stirpe*. Burm. elegantius et verius putat, quod Francof. habet,

Siste, puer, lacrimas. Proteus tua damna levabit;
  Quoque modo repares, quae periere, dabit.
Decipiat ne te versis tamen ille figuris;
  Impediant geminas vincula firma manus.
Pervenit ad vatem iuvenis: resolutaque somno
  Alligat aequorei brachia capta senis.
Ille sua faciem transformis adulterat arte:
  Mox domitus vinclis in sua membra redit.
Oraque caerulea tollens rorantia barba,
  Qua, dixit, repares arte, requiris, apes?
Obrue mactati corpus tellure iuvenci:
  Quod petis a nobis, obrutus ille dabit.
Iussa facit pastor. Fervent examina putri
  De bove: mille animas una necata dedit.
Poscit ovem fatum. Verbenas improba carpsit,

prole. Virg. vs. 281. s. utrumque habet. *Si quem proles subito defecerit omnis, Nec, genus unde novae stirpis revocetur, habebit.* — *Destituisse,* non perfecisse. *Caerula genitrix.* Nempe Cyrene una erat ex Nymphis Penei, antra in fundo fluminis iam iam mari se committentis incolens. Virg. vs. 321. Ibi Aristaeus satis graviter *dolet,* eiusque querelae *fletus, gemitus, luctus* vrr.

367. *Levabit damna,* ostendet, unde resarciatur damnum, res amissa. *dabit,* edocebit. *Proteus* autem vates omnia noverat. Non tamen sine vi adhibita monita dabat; sed difficulter cogi poterat, cum correptus manibus in varias se *verteret figuras,* atque ita *deciperet* tenentem. *Vinculis* igitur tenacibus coërcendus erat, ut in suam formam rediret. *Aequoreus,* nempe in Carpathio in primis prope Aegyptum mari habitans. *Somno* iacentem aggredi et vincire ab ipsa matre iussus erat. V. Virgil. d. l. *Transformis,* qui in alias formas transire potest. Eo sensu etiam VIII. Met. 87. *transformia corpora* filiae Erisichthonis. *adulterat faciem,* alienam sumit faciem; cum *adulterare* alias vitiandi notionem habeat. Sed et IV. Pont. 10, 59. *adulterat undas,* aliam naturam tribuit, quam marina aqua habet. Revocavit autem h. l. Heins. h. v. ex Mss. Urs. Petav. duobus Medic. cum caeteri *alterat* praeferant; quod an latinum sit, dubitatur. *Oraque - - barba.* Sic et Tritonis os I. Met. 339 describitur. Ap. Virg. Proteus morbi tantam apum caussam memorat, et Aristaeum consilii inopem relinquit; sed Cyrene mater inde a vs. 530. subiicit, quod deerat. Ibidem non *obruere* corpus iuvenci iubetur, sed contusum includere angusto tecto, substratis fragmentis ramorum. Ibi Intt. multa de hac opinione Veterum collegerunt, e cadavere contuso et sepulto nova apum examina nasci: quod Aegyptiorum inventum vulgo iactabatur. *Anima* pro animantibus. *Fervere* de magna copia dr. qua quid cum motu et sonitu impletur. Virg. vs. 556. *Stridere apes utero et ruptis effervere costis.*

381. Casu fatali accidit, ut etiam *ovis* culpam contraheret, et mactaretur. *Poscere* v. pr. de

Quas pia Dis ruris ferre solebat anus.
Quid tuti superest; animam cum ponat in aris
Lanigerumque pecus, ruricolaeque boves?
Placat equo Persis radiis Hyperiona cinctum,
Ne detur celeri victima tarda Deo.
Quod semel est triplici pro virgine caesa Dianae,
Nunc quoque pro nulla virgine cerva cadit.
Exta canum vidi Triviae libare Sapaeos,
Et quicumque tuas accolit, Haeme, nives.
Caeditur et rigido Custodi ruris asellus.
Caussa pudenda quidem est, huic tamen apta Deo.

fati potestate. *Verbena*, herba e sacro loco petita; interdum illud herbae genus, quod hierobotane, Eisenkraut, dr. Liv. I, 24. Plin. XXII, 2. *Carpere* sollemne de pascentibus pecudibus. *Animam ponere* lenius et gratius, quam *a. exhalare, exspirare.* In epithetis *lanigerum* et *ruricolae* caussa latet, cur triste sit et ingratum, illas mactare. Cf. Met. d. l. 116. sqq. ubi horum vim circumloquitur.

385. Solem, qui Persis Mithres dicebatur, numen maximum et sanctissimum, e mythologia graeca *Hyperiona* appellavit. Strabo 15. p. 732. Τιμῶσι δὲ καὶ Ἥλιον, ὃν καλοῦσι Μίθραν. Hesych. Μίθρης· ὁ πρῶτος ἐν Πέρσαις θεός. Hunc *equis* esse placatum, docent Hutchins. ad Xenoph. Cyrop. Dissert II, 1. et Brisson. de R. Pers. I, 8. *Triplex* Diana etiam Heroidd. XII, *triformis* Sil. Ital. I, 120. τριπρόσωπος et τρίμορφος, Virg. Aen. IV, 511. *tria virginis ora Dianae*, ubi vid. Cerda. Huic pro *virgine* Iphigenia *semel* in Aulide occidit *cerva*, quae supposita erat a Diana virgini Tauros translatae. Sic Eurip. in Iph. Aul. et Taur. Pausan. Boeot. p. 748. Anton. Lib. 27. Hygin. fab. 98. et 261. Verum Ovid. XII. Met. 24. sqq. alteram traditionem sequitur, qua ipsa Iphigenia mactata est. *pro nulla virgine*, quamquam non, ut olim, pro virgine.

389. *Sapaei*, quos imperiti librarii in notiores *Sabaeos* mutaverant, populus erant Thraciae. Herodot. VII, 110. Strabo X. p. 463. et Stephan. de Urb. Hos Ovidius ipse *vidit*. Anno enim u. c. 763. Tomos migrans, appulit in Thraciae litore; inde pedibus iter per Bistonios fecit. IV. ex P. 5, 5. Vid. omnino Masson. Vit. Ovid. ad illum annum. Hoc enim opus Romae coeptum absolvit in exsilio. *libare* omnino offerre. Ab hoc autem sacrificio Hecate a Lycophr. vs. 77. Κυνοσφαγὴς θεὰ vr. ibique Tzetzes observat, θύουσι δ' αὐτῇ κύνας, ὥς φησι Σώφρων ἐν μίμοις. ὁ γὰρ Κύων λύει τὰ φάσματα. Vid. ibi Potter. Idem etiam factum in Zerynthio Thraciae antro. Vid. Suid. in Ζηρύνθιον. Plura de canum immolatione habet Plutarch. Quaest. Rom. To. VII. p. 131. Reisk. Etiam Romae Robigini canis exta dabantur. IV, 908. *Nivibus* olim notus Haemus, Thraciam a parte septemtrionali claudens.

391. Fabulis petulantioribus cum Ovidius delectaretur, non potuit a se impetrare, quin hic quoque talem insereret de *Priapo*, custode ruris, quam Met. IX, 346. verbo tantum attigit. *Rigidus*, severus, ut Horat. I. Ep. 1, 17. *rigidus satelles virtutis. Huic* significanter, tam libidinoso et obscoeno Deo. Hoc ergo ex melioribus pro *sed* Heins.

Festa corymbiferi celebrabas, Graecia, Bacchi,
Tertia quae solito tempore bruma refert.
Di quoque cultores in idem venere Lyaei,
Et quicumque ioci non alienus erat;
Panes, et in Venerem Satyrorum prona iuventus,
Quaeque colunt amnes solaque rura, Deae.
Venerat et senior pando Silenus asello,
Quique rubro pavidas inguine terret aves.
Dulcia qui dignum nemus in convivia nacti,

bene revocavit. *apta*, conveniens. *Festa* intel. trieterica, quae tertio quoque anno celebrabantur. Vid. Barnes. ad Eurip. Bacch. vs. 133. Perizon ad Aelian. V. H. XIII, 2. Cf. VI. Met. 587. IX, 641. *Corymbifer* Bacchus et κορυμβοφόρος dictus a *corymbis*, racemis hederae in orbem circumactis, in quibus acini ac baccae. Plin. 16, 34. Etiam Bacchae *corymbis* coronatae. Eurip. Bacch. 81. 106. Codd. plures h. l. *racemiferi*. Hoc quoque recte vr. Etenim Bacchus etiam racemis tam caput, quam thyrsum velare solebat. *Celebras* Heins. non nisi ex duobus Mss. Petav. et Oxon. recepit. Caeteri *celebrabat* aut *celebrabant*. *Refert*, reducit. Mox Heins. ex Mss. Mazar. et tribus aliis *cultores gelidi venere Lycei*. I. Met. 217. Virg. Ecl. X, 15. Sed non video, cur cultores potissimum Lycei venerint. Praetuli ergo longe plurimorum Mss. lectionem, *in idem venere Lyaei*. Nempe *in idem venire* est bona locutio, quae etiam Heroidd. XV, 121. legitur, *Non veniunt in idem pudor atque amor*. *Cultores* autem *Lyaei* sunt ipsi Panes et Satyri cum Sileno, qui mox memorantur, atque ad Bacchi sacra convenire solebant. Eurip. Bacch. 130. Orph. h. 53. ubi et *Naides*. Vid. Casaub. de Sat. lib. I. p. 78 sq. et Heyne in Antiq. Aufsätzen II. p. 70. *Ioci*, quod Neap. iam ex antiquis Mss. notaverat, Heins. amplexus est, ut Dii intelligantur a iocis non alieni. Dictum autem, ut *alienus consilii*, *sanctae pacis*. Varie autem *iocus* dr. nunc de saltatione lasciva, nunc de lusu Venereo. Horat. II. od. 12, 17. ubi vid. Intpr. Noster Heroid. XV, 48. II. A. A. 723. Vulgo h. l. *loci*. Nonnulli *locis*. Sed Modius in Novant. Lect. cp. 63. *mero non alienus* tuetur, quod Mss. Urs. Naugor. et alii praeferunt.

397. *Panes*. Ab initio *Pan* non nisi unus, Arcadiae Deus. Post plures *Panes* et *Panisci* dicti, qui Bacchi sacris interessent. V. Heyne d. l. Similiter olim unus *Silenus*, Bacchi educator: seriore tempore plures Sileni, quorum praesul Silenus prior. *Satyrorum* lascivia iam Hesiodo notata, e quo Strabo X p. 471. γένος οὐτιδανῶν Σατύρων laudat. *Silenus*, etsi *senex*, tamen amabat et ipse iocos et saltationes. Anacr. 37, 11. Aut *asello* insidens, aut ferula nitens exhibebatur. IV. Met. 26. s. *Priapus* ad mare etiam Indicum in Bacchi comitatu erat. Nonnullis adeo Bacchi habebatur filius. Schol. Apollonii ad I, 932. Eius statuae *rubro* colore, nempe minio pictae, et *inguine* enormis magnitudinis instructae erant. Eo, quamquam et *falce* (Tibul. I, 1, 18.) terrebat aves. Horat. I. Sat. 8, 5. *Obscoenoque ruber porrectus ab inguine palus*.

401. *Dignum*, aptum convivii hilaritati. IV. Met. 692: dignos tempore fletus. Et saepe absolute ponitur. Vid. Bentl. ad Horat. II. Sat.

Gramine vestitis accubuere toris.
Vina dabat Liber: tulerat sibi quisque coronam.
Miscendas parce rivus agebat aquas.
Naïdes effusis aliae sine pectinis usu,
Pars aderant, positis arte manuque comis.
Illa super suras tunicam collecta ministrat:
Altera dissuto pectus aperta sinu.
Exserit haec humerum; vestem trahit illa per herbas;
Impediunt teneros vincula nulla pedes.
Hinc aliae Satyris incendia mitia praebent:
Pars tibi, qui pinu tempora nexa geris.
Te quoque, inexstinctae Silene libidinis, urunt,
Nequitia est, quae te non sinit esse senem.
At ruber, hortorum decus et tutela, Priapus
Omnibus ex illis Lotide captus erat.
Hanc cupit, hanc optat: sola suspirat in illa:
Signaque dat nutu, solicitatque notis.

I, 85. *Gramine toris* dignius quam gramine: Talibus toris poëtae *rivum* solent addere, nunc ad augendam amoenitatem loci, ut Horat. II. od. 3, 11. s. Epod. 2, 23. nunc ad temperandum merum, ut h. l, et Horat. II. od. 11, 20. *parce* coni. non cum *agebat*, sed cum *miscendas*. Optimus putabatur potus e tribus aquae partibus temperatus, ac duabus vini. Aristoph. Equit. p. 555. Alii quartam aut quintam vini partem commendabant. Vid. Spanhem. ad Callim. h. in Pallad. vs. 47. Vulgo *large;* quod, si quis tueri velit, referendum erit, ut et Taubner. monuit, ad *agebat*. Sed illud significantius est, notatque morem Deorum, qui multo mero pervigilant noctes VI, 326.

407. Ministrae mensas epulis instruentes succinctae esse solebant. VIII. Met. 660. Etiam h. l. pro *collecta* duo veteres, *succincta*. Sed Noster h. l. circumlocutione uti maluit. *Tunicae* mulierum, quae Nymphis et alibi dantur, ut II, 171. longiores erant, ad talos usque demissae. *Dissuto sinu*, Neapolis putat, fasciam pectoralem esse solutam a sed hoc non potuisset verbo *dissui* exprimi. Immo, de soluta sutura cogitandum. *humerum* Mazarin. et septem alii *humeros*, quod Burm. praefert. *vincula*, calceamenta. *Impediunt*, cingunt.

412. Pan caput frondibus *pineis* cingere solebat. I. Met. 699. *inexstinctae*, quia ad senectutem usque durabat. Ib. 428. *inexstincta fames*. *Urunt*, ut illud *Urit me Glycerae nitor* Horat. I. od. 19. *Nequitia*, libidinosa levitas, quae in concubitus vetitos fertur. Ita IV. Epp. 17. XVII, 29. et alibi. *Decus* debemus Heins. qui id ex Mss. Petav. Ursini et quatuor aliis recepit, cum caeteri *Deus* praeferant. Sin *decus* verum est, iocose dictum videtur. *Decus* autem et *tutela* coniunguntur, ut alibi *decus et columen*, *praesidium et decus* de fautoribus insignibus. *Notae* de nutibus et signis amantium. III. Amorr. 2, 23. *verba compositis dissimulata locis*. Tibul. I, 2, 22. *Blandaque compositis abdere ver-*

Fastus inest pulchris, sequiturque superbia formam.
    Irrisum vultu despicit illa suo.
Nox erat: et, vino somnum faciente, iacebant
    Corpora, diversis victa sopore locis.
Lotis in herbosa, sub acernis ultima ramis,
    Sicut erat lusu fessa, quievit humo.
Surgit amans: animamque tenens, vestigia furtim
    Suspenso digitis fert taciturna gradu.
Ut tetigit niveae secreta cubilia Nymphae;
    Ipsa sui flatus ne sonet aura, cavet.
Et iam finitima corpus librabat in herba:
    Illa tamen multi plena soporis erat.
Gaudet: et, a pedibus tracto velamine, vota
    Ad sua felici coeperat ire via.
Ecce rudens rauco Sileni vector asellus
    Intempestivos edidit ore sonos.
Territa consurgens Nymphe manibusque Priapum
    Reiicit, et fugiens concitat omne nemus.
At Deus, obscoena nimium quoque parte paratus,
    Omnibus ad lunae lumina risus erat.
Morte dedit poenas auctor clamoris: et hinc est
    Hellespontiaco victima grata Deo.
Intactae fueratis aves, solatia ruris,
    Adsuetum silvis, innocuumque genus;

ba noctis. *Sollicitare*, ut graec. κειρᾷν, scil. ad concubitnm.

419. *Pulchris.* Heins. *pulchrae* malebat Mihi alterum magis placet, ut sit generalis sententia, quae vs. seq. pronomine *illa* deflectit ad Lotida. *Fastus* et *superbia* de iis, qui non redamant amatores suos. III. Met. 354.

425. Cf. VI, 331. seqq. ubi Priapus similiter Vestam audet corrumpere, sed et ipse aselli voce impeditur. *Suspenso.* Krebs. mit durch die Finger erhobenem Fusstritt. Hoc vix cogitari potest. *Digiti* pedis intell. et *suspenso digitis gradu* nil est nisi suspensis digitis pedum. Sequitur egregium phantasiae illius signum, cuius tot exempla apud Ovidium insignia, maxime in Metam. opere. *secreta*, quia ultima iacebat. *Ipsa - - cavet* i. q. animam tenebat. *Corpus librabat*, in aequilibro tenere corpus tentabat, ut solent, qui suspenso gradu incedunt, tamquam funambulones. Eadem formula VIII. Met. 201. de Daedalo iam volare conante.

436. *Omne nemus*, omnes Deos in nemore cubantes. — *Deo.* Unus Medic. *mari*, ut, momente Burm. Priapus *mas* dicatur a parte virili, qua in primis conspiciatur.

442. *adsuetum silvis*, adeoque remotum ab hominibus. Plura colligit, quae innocuo huic gene-

Quae facitis nidos, quae plumis ova fovetis,
Et facili dulces editis ore modos.
Sed nihil ista iuvant: quia linguae crimen habetis,
Dique putant mentes vos aperire suas.
Nec tamen id falsum. Nam, Dis ut proxima quaeque,
Nunc penna veras, nunc datis ore notas.
Tuta diu volucrum proles, tum denique caesa est:
Iuveruntque Deos indicis exta sui.
Ergo saepe suo coniux abducta marito
Uritur in calidis alba columba focis.
Nec defensa iuvant Capitolia, quo minus anser
Det iecur in lances, Inachi lauta, tuas.
Nocte Deae Nocti cristatus caeditur ales,
Quod tepidum vigili provocat ore diem,

ri commisserationem facere possint. Burm. e tertio Moreti Cod. *assiduum silvis* placet. *Solantur* rusticos, faciunt, ut labores minus sentiant. Virg. G. I, 293. *solari cantu labores. facile os,* quod facili negotio sonos edit, flexibile. dr. et *sequax*. Vid. ad Plin. VII. Ep. 9. Tibul. I, 5, 60. *Dulce sonant tenui gutture carmen aves.* — *Nihil iuvant,* non defendunt vos a mactatione, ut et vs. 453. *Linguae crimen,* loquacitas. II. Met. 540. *Dis proxima*, altissime volans. *Notas*, auguria, signa, *ore* dant oscines, *penna* s. volatu, alites. *veras.* Alii *vetitas*, quod non damnat Taubner. propter vs. 445.

450. De singulis avium generibus. *Abducta*, erepta. Pr. *abduci* drr. pecudes. *uritur*, adoletur. *in calidis.* Olim Heins. e Mazar. Cod. *ignitis* optimum videbatur; postea, mutata sententia, scribi voluit, aut *Idaliis*, aut *Cnidiis*, quia Veneri immolata columba, et quia in seqq. quoque memoratur, cui quaeque avis mactata. Sed Burm. recte tuetur vulg. quia saepe *calidae arae* leguntur. *Inachis*, Isis Inachi filia. Met. I. fab. 8. Ei et Osiridi anser sacer atque mactari solitus Iuven. Sat. VI, 538. *lauta*, quia poscit iecur anserinum, quod erat in cibis lautiorum hominum. Plin. H. N. X, 22 s. 26. ibique Harduin. Non igitur audiendi, qui *Inachi vacca* habent. *Lance* et tura offerebantur et exta. Aen. VIII, 284. Eiusdem usus et in coenis hominum. *Det in lances tuas,* sic scite variavit immolationis notionem.

455. *Deae Nocti* ex Ms. Ursini Heins. dedit. Vulg. *Deae noctis* i. Hecatae, cui vero gallus non mactatus. *Ales*, ut Graec. Ὄρνις, per excellentiam gallus. Is *provocat diem*, quia cantum eius dies sequitur. Virg. G. I, 388. Cornix *vocat pluviam.* Noster XI. Met. 597. *Non vigil ales ibi cristati cantibus oris evocat Auroram.* Pro Aurora nunc *tepidum diem* dixit; *tepor* enim tempori ut vespertino, ita matutino tribuitur. Heroid. IV, 160. *Delphinis* ortus cosmicus s. matutinus. Plin. H. N. 18, 26 s. 64. *Pridie Nonas Ianuarii Caesari Delphinus matutino exoritur.* In die igitur dissentit; nam Nostro intel. V. Id. sive dies nonus mensis. *Patriis.* De delphino sidere loquitur, ut de sidere pisce, cui aequor *patrium*

Interea Delphin clarum super aequora sidus
　Tollitur; et patriis exserit ora vadis.
Postera lux hiemem medio discrimine signat,
　Aequaque praeteritae, quae superabit, erit.
Proxima prospiciet Tithono nupta relicto,
　Arcadiae sacrum pontificale Deae.
Te quoque lux eadem, Turni soror, aede recepit;
　Hic ubi Virginea campus obitur aqua.
Unde petam caussas horum, moremque sacrorum?
　Dirigat in medio quis mea vela freto?

est. Similiter Manil. V, 389. *At cum se patrio produxit ab aequore piscis.*

459. *Postera lux*, IV. Id. sive dies Ianuarii decimus. Hiemem mediam circumloquitur. *Discrimen*, limes dirimens rem in partes. *Discrimine medio signat hiemem*, in medio facit discrimen, dividit hiemem in duas partes aequales. In *media* autem *hieme* constituenda non consentiunt Veteres. Columel. et Ptolem. eam ad diem, qui Nonas proxime antecedit, referunt. Sed Plinius XVIII, 25. Eudoxum et Metonem secutus, a. d. VIII. Cal. Ian. sive d. 25. Dec. ubi Capricorni partem octavam sol emensus est, brumam esse statuit. De quo dissensu plura disputare, non huius loci est. Taubnerus monet, cum Columel. et Ptolem. Ovidium conciliari posse, si post vs. 314. duos hos de media hieme ponas, et quae de Delphini ortu dxr. *superabit*, supererit.

461—586. III. *Id.* sive XI. *die Ian. Carmentalia*: de quibus ita refert, ut multa de *Evandri adventu*, de *Carmentae* matris vaticiniis, de *Herculis* et *Caci* pugna inserat. *Proxima Tithono* etc. Auroram circumloquitur; ea enim oritur *Tithoni croceum linquens cubile*, Virg. G. I, 447. Sed Taubnero durum videtur, *Tithono nuptam* pro Aurora poni, et hanc pro die, ut tropus sit ex tropo. Praefert igitur *Aurora*, quod nomen Heins. Mss. Ursini, Petav. Mazar. Francof. auctoritate expulit. Male quidam *Proxima respiciet*, aut *perspiciet*, aut *conspiciet*. Nam *prospicere* optime convenit ei, qui e coelo in terras spectat. *Arcadia Dea*, Carmenta, cui sub porta Carmentali ad pedem Capitolii ara posita Dionys. I, 32. Virg. Aen. VIII, 327. *Sacrum* eius iam sub Romulo institutum. Plutarch. Rom. 21. *Turni soror*, Iuturna, Nympha fluvii et lacus Latii, haud procul ab Albano monte. Virg. Aen. XII, 134. sqq. ibique Heynii Exc. Ei Romani ad *aquam Virginem* in Campo templum dedicaverant. Hanc aquam tactu praestantem Agrippa deduxit Romam. Plin. XXXI. s. 25. Passim a poëtis cum *Marcia aqua* coniungitur.

465. Ut alii poëtae in rerum antiquarum memoria repetenda Musas invocant, sic Noster nunc commode ipsam Carmentam sibi adesse vult tam propter nomen, quam propter ipsius sacra. *Mos sacrorum*, eorum ritus. Aen. XII, 836. *Morem ritusque sacrorum adiiciam.* H. l. explicatio rituum. *Ipsa*. Heins. malit *Nympha*, quia Carmenta vs. 633. ita vr. aut *Diva*. Sed *ipsa*, bene se habet; ab illa *ipsa*, cui sacra fiunt, originem eorum cognoscere cupit. Ita et mox, *si creditur ipsi*. Non dixit, *doce*, sed *mone*, quod pr. est vatum. *ductum*, ut Horat. II. Serm. 2, 56. *ex vero ductum cogno-*

Ipsa mone, quae nomen habes a carmine ductum,
Propositoque fave, ne tuus erret honos.
Orta prior Luna (de se si creditur ipsi)
A magno tellus Arcade nomen habet.
Hic fuit Evander: qui, quamquam clarus utroque,
Nobilior sacrae sanguine matris erat.
Quae simul aetherios animo conceperat ignes:
Ore dabat vero carmina, plena Dei.
Dixerat haec, nato motus instare sibique,
Multaque praeterea, tempore nacta fidem.

men, ubi vid. Bentl. A *carmine* autem Carmentam habuisse nomen, tradunt et Dionys. I, 31. Plutarch. in Rom. 21. et in Quest. Rom. To VII. p. 124. Reisk. *erret*, incertus sit. Liv. I, 24. *In re tam clara nominis error* (incertitudo) *manet*. Supra v. 190. *Pars mihi ne labet ulla.* Potest tamen h. l. et sic capi, ne tuus bonos falso a me proferatur.

469. Docte Arcadiam circumloquitur. *Tellus*, gens, ut saepe ap. poëtas *γαῖα* et *χώρα*. Arcadas *προσελήνους* primus dixerat Hippys Rheginus, scriptor Xerxis tempore. Steph. Byzant. in Ἀρκάς. Inde vulgaris traditio, quam Ovid. etiam II, 289. V, 90. repetit, Arcadum originem antecessisse lunam. Vid. Heyne in Opp. Acad. Vol. II. p. 332. sqq. ubi fabulae sensum obscurum esse ostendit. Krebsius monet, sensum esse hunc: Selenen mulierem habitasse inter Arcadas et post mortem inter Deas esse relatam. *Arcas*, Lycaonis nepos, Callistus et Jovis filius, inter sidera relatus. II. Met. 401. sqq. Inde *magnus*. Neap. et Burm. ex uno Ms. probant, *de se si creditur ulli*. Unus Heins. *de se sic creditur ulli*. *Evander* e Pallantio, urbe Arcadica, in Italiam venit. Fuit autem Mercurii et Nymphae Arcadicae filius. Matrem, quippe vatem, Graeci *Themin*, Latini Carmentam *dixerunt*. Dionys. Halic. I, 31: *Nobilior s. matris*, quia omnes matrem memorabant, non itidem patrem. Liv. I, 7. *venerabilior divinitate credita Carmentae matris*. Lensius putat, Ovidium cum Servio ad Virg. Evandro tribuisse patrem Echemum. Verum ita ille vix *clarus* dici potuisset etiam paterno sanguine. Evandro describendo non immoratur, sed festinat ad matrem fatidicam. *Sacra*. Sic *sacer Orpheus* Horat. A. P. 391. *Aetherii furores* de inspiratione etiam V, 446. *carmina*, vaticinia versibus composita. Loquebatur δι' ᾠδῆς. Dionys. Hal. d. l. Τὴν δὲ γυναῖκα ταύτην ὁμολογοῦσι δαιμονίῳ πνεύματι κατάσχετον γινομένην τὰ μέλλοντα συμβαίνειν τῷ πλήθει δι' ᾠδῆς προλέγειν. A Plutarch. Rom. 21. vr. μαντικὴ καὶ Φοιβαστικὴ ἐμμέτρων χρησμῶν. *Oris* mentio sollemnis de vatibus. *Ore vero* partim e Mss. partim e coni. Scaligeri Heins. dedit; nam alii, *Ore dabat pleno carmina vera*. Illud magis poëticum. *Plena Dei* potest et ad carmina, et ad vatem ἔνθεον referri.

475. *Motus*, turbae civiles. Seditione coorta expulsum esse Evandrum, narrat Dionys. Sed Serv. ad Aen. VIII, 51. aliam fugae caussam affert. *multa*, quale Liv. I, 7. memorat, et Noster in seqq. *tempore*, temporis decursu. *nacta fidem*. V. ad ve. 359. *vera*, verax. *fugatus*. Inde Liv. d. l. *profugus ex Pelo-*

Nam iuvenis, vera nimium cum matre fugatus,
  Deserit Arcadiam, Parrhasiumque larem.
Cui genitrix flenti, Fortuna viriliter, inquit,
  (Siste, puer, lacrimas) ista ferenda tibi est.
Sic erat in fatis: nec te tua culpa fugavit;
  Sed Deus: offenso pulsus es urbe Deo.
Non meriti poenam pateris, sed numinis iram.
  Est aliquid magnis crimen abesse malis.
Conscia mens ut cuique sua est, ita concipit intra
  Pectora pro facto spemque metumque suo.
Nec tamen ut primus moere mala talia passus:
  Obruit ingentes ista procella viros.
Passus idem, Tyriis qui quondam pulsus ab oris,
  Cadmus, in Aonia constitit exsul humo.
Passus idem Tydeus, et idem Pagasaeus Iason:
  Et quos praeterea longa referre mora est.

ponneso vr. Noster *Arcadiam* nominat, et licentia poëtica addit *Parrhasiumque larem*, quamquam Evander, ut iam ante monitum, Palantio venit. Sed et in seqq. Carmenta mox *Tegeea*, mox *Maenalis* vr. Heins. ex uno Strozzae Cod. *Arcadium* invexerat, quod iam Taubner. improbavit, quia sic tautologia oriatur. De *Parrhasiis*, Arcadum parte, vid. Pausan. Arcad. p. 657. Cod. Francof. h. l. *Parrhasiumque nemus*, quod Burm. elegans videtur, quia Carmenta poëtria; poëtis autem nemora placere. Immo, *larem deserere* melius convenit profugo. Horat. Carm. Sec. 39. Troianorum *iussa pars mutare lares et urbem*.

479. Vaticiniis interposuit consolationem, eamque gravissimam. Quatuor autem argumentis filium moerentem excitat. Tu non es in culpa; alii idem passi sunt; ubique patria est; felix aliquando eris. *Siste, puer*. Sic Heins. e quinque Mss. et Edd. vetust. pro, *Siste precor*. *Puer*, fili. *Non iram* Haec ταυτολόγως repetita. Frustra unus Heins. *Est aliquid magnis*; nam *est aliquid* in se iam de re insigni dr. et a Nostro sic adhibetur. XII. Met. 93. XIII, 241. Ad sententiam Senec. Ep. 97. p. 728. *In scelere demum sceleris supplicium*; idemque Ep. 43. miserum iudicat, qui se testem contemnit. Hinc h. l. *conscia mens* etc. Pro *spemque metumque* Burm. malit *spemue metumue*. Idem putat, Ovid. verbis *offenso* etc. allusisse ad suum exsilium.

488. *Procella*, mox vs. 493. *tempestas*, quod utrumque voc. etiam Cic. de calamitatibus adhibet. Procella navigantes *prehendit*, prehensosque *obruit*, immergit fluctibus. Cadmus *pulsus* erat a patre, ut sororem raptam quaereret. III. Met. init. ubi v. not. de *Aonia* i. Boeotia. *Consistere* de profugo, qui sedem certam capit. *Tydeus* pulsus ab Oeneo patre, quod Menalippum fratrem in venatione occiderat, *Argos* migravit ad Adrastum. Hygin. fab. 69. *Et quos praeterea*, Peleus, Telephus, Telamon, alii. Exsulum catalogum habes et I. ex Pont. 3, 37. sqq.

Omne solum forti patria est; ut piscibus aequor,
Ut volucri, vacuo quidquid in orbe patet.
Nec fera tempestas toto tamen horret in anno:
Et tibi, crede mihi, tempora veris erunt.
Vocibus Evander firmata mente parentis,
Nave secat fluctus, Hesperiamque tenet.
Iamque ratem doctae monitu Carmentis in amnem
Egerat, et Tuscis obvius ibat aquis.
Fluminis illa latus, cui sunt vada iuncta Terenti,
Adspicit; et sparsas per loca sola casas.
Utque erat, immissis puppim stetit ante capillis;
Continuit manum torva regentis iter.

493. Veteribus commoratio extra patriam magnum malum. Eam enim ignominia, et contemtus, plerumque et paupertas sequebatur. Quidam tamen aliter senserunt. Haec nostra sententia sumta ex Eurip. Fragm. incert. n. 37. Ἅπας μὲν ἀὴρ αἰετῷ περάσιμος, Ἅπασα δὲ χθὼν ἀνδρὶ γενναίῳ πατρίς. *Nec fera* etc. Cum hoc solatio cf. Horat. II. od. 9. init. et 10, 13 *Horret*, quod admodum accommodatum tempestati, bene recepit Heins. e Mss. pro incepto *erat*. *Ver* laetae sortis imago.

497. *Firmata mente*. Heins. e Mss. quibusdam et Ed. Aed. recepit, cum antea vulgaretur, *et firmus mente*, Francof. autem et multi alii, *et firma mente* exhiberent. Sane, *firmare mentem*, animum addere, bona est locutio, quam Bentl. ad Horat. III. od. 24, 54. comprobat. Sed et *firmus mente* recte dr. Apud ipsum Cic. *firmus* est fortis, intrepidus. Sic *firmus accusator* Verr. II, 1. Verum in hac lect. copula *et* molesta est. *Hesperiam tenet*, tenet viam, quae ducat in Italiam, cursum advertit in Italiam. *Docta*, quia et fatidica erat, et carmina pangebat. Ita III. Met. 322. *doctus Tiresias*. *Egerat*. Multi ex melioribus *vexerat*, quod Heins. ortum putabat e *rexerat*. Sed *agere navem* bona locutio, ut *agere currum* de auriga. *Obvius ibat aquis*, adverso flumine vehebatur. VIII. Met. 164. Evander, Fauno regnante, LX circiter annis ante bellum Troianum in Italiam venit. Dionys. I, 31. Arcades benigne excepti, cum tantum iis agri permissum esset, quantum vellent, ὡς ἡ Θέμις (Carmenta) αὐτοῖς ἐπιθειάζουσα ἔφραζεν, αἱροῦνται λόφον ὀλίγον ἀπέχοντα τοῦ Τιβέριος etc. Ap. Senec. Cons. ad Helv. 7. in catalogo exulum *Evander in ripa Tiberis regna Arcadum collocans*. Noster *vada iuncta Terenti* memorat. *Terentius*, locus in campo Martio, in quo ludis secularibus Diti Proserpinae sacra fiebant. V. Heins. qui e melioribus paucis *Terenti* revocavit, cum reliqui *Tarenti* praeferrent. *Vada Terenti* Lenzius Tiberim fluvium intel. qui hic forsam Terenti nomen assumserit. Id si cui durum videatur, verba sic ordinari vult, *latus Terenti, cui sunt vada fluminis iuncta*. Hoc quoque durum. Malim dicere, prope Terentum fuisse vadum. *sola*, solitaria, deserta.

503. *Immissis* in faciem *capillis*, more vaticinantium. Tibul. II, 5, 66. Etiam II. Met. 635. Ocyrhoë, fatidica et ipsa, *venit rutilis humeros protecta capillis*. *Utque erat*. Vid. ad II.

Et procul in dextram tendens sua brachia ripam,
  Pinea non sano ter pede texta ferit.
Neve daret saltum properans insistere terrae,
  Vix est Evandri vixque retenta manu.
Dique petitorum, dixit, salvete locorum;
  Tuque novos coelo terra datura Deos;
Fluminaque et fontes, quibus utitur hospita tellus,
  Et nemorum Nymphae, Naïadumque chori;
Este bonis avibus visi natoque mihique:
  Ripaque felici tacta sit ista pede.
Fallor? an hi fient ingentia moenia colles?
  Iura ab hac terra caetera terra petet?
Montibus his olim totus promittitur orbis.
  Quis tantum fati credat habere locum?

Met. 272. In *puppi* ad clavum sedet *regens iter*, gubernator. Ante hunc stetit *torva*, quippe furore divino concita. Virg. G. IV, 450. Proteus vaticinaturus, *vi multa Ardentes oculos intorsit et graviter frendens dixit.* De nave *pinea texta* etiam XIV. Met. 530. Vid. ad XI. Met. 524. *non sano*, insano. Vaticinantibus *μανία*, insania, furor, tribuitur. *Insana vates* Aen. III, 443. *Ne daret saltum*, ne exsiliret e nave in terram. III. Met. 599. Acoetes *doque leves saltus.*

509. More advenarum novam terram cum Diis eius salvere iubet. *novos Deos*, Faunum, Romulum, Caesares. Inde Roma *genetrix Deorum* Rutil. Itiner. I, 49. *hospita*, vel peregrina, ut vs. 340. vel quae excipit hospites. III. Met. 637. *vobis erit hospita tellus. quibus utitur* exquisitius, quam, quos habet. *et Nemora et Silvae.* Olim vulg. *nemorum Nymphae.* Heins. e melioribus suis notabat, *nemorum silvae*, quod Krebsio placebat; ipse tamen aut cum tribus malebat *nemorum divae* i. Dryades, aut ex uno Petavii *et nem: et silvae*, quod Burm. amplexus est. Improbat hoc Taubner. quia Carmenta Deos salvere iubeat; quos inter Flumina quidem sint et Fontes, non item nemora. Sed hoc nihili est. Cadmus III. Met. 25. in Boeotia *ignotos montes agrosque salutat. Nemora* autem et *silvae* saepe sic iunctae leguntur. Placet tamen vulg. *nemorum Nymphae* propter alterum, *Naiadumque chori. Ripaque* etc. Ms. Putean. secundus, *Istaque felici ripa sit icta pede;* quam lect. Burm. elegantiorem iudicat, quam quae provenire a librario potuerit.

515. Novum vaticinium de imperii R. magnitudine, Aeneae adventu, et Iuliae gentis splendore, qualia et Virgilius habet. Ap. Dionys. Halic. I, 31. Evander vicum parvum condit, ἣν ἔμελλε τὸ πεπρωμένον σὺν χρόνῳ θήσειν ὅσην οὔθ' Ἑλλάδα πόλιν, οὔτε βάρβαρον, κατά γε οἰκήσεως μέγεθος, καὶ κατὰ δυναστείας ἀξίωσιν, καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν εὐτυχίαν, χρόνον τε ὁπόσον ἂν ὁ θνητὸς ἀντέχῃ, πόλεων μάλιστα πασῶν μνημονευθησομένην. Etiam h. l. imperium totius orbis terrarum his *montibus*, ut II. Met. 259. Tiberi, i. e. huic urbi promittitur. *Petere iura* est subiecti populi, ut *dare iura* imperantis. Virg. G. IV, 561. *Volentes*

Et iam Dardaniae tangent haec litora pinus,
Hic quoque caussa novi femina Martis erit.
Care nepos, Palla, funesta quid induis arma?
Indue: non humili vindice caesus eris.
Victa tamen vinces, eversaque Troia resurges,
Obruet hostiles ista ruina domos.
Urite victrices Neptunia Pergama flammae:
Num minus hic toto est altior orbe cinis?

(petentes). *Per populos dat iura.* Horat. III. od. 3, 43. *triumphatis possit Roma ferox dare iura Medis. locum habere tantum fati*, loco destinatam esse a fato tantam dignitatem cf. II, 403. De hoc autem loco Rutil Itin. I, 194. *Qui dominas arces et caput orbis habet.* Pro *Dardaniae* Heins. malit *Dardanides.* Sine caussa Altera forma saepissime apud Ovid. occurrit.

520. Vaticinatur adventum Aeneae, et bellum cum Turno. *Turnus, rex Rutulorum, cui pacta Lavinia ante adventum Aeneae fuerat, praelatum sibi advenam aegre patiens, simul Aeneae Latinoque bellum intulerat.* Liv. I, 2. *nepos.* Pallas, de quo Virg. Aen. VIII, 104. sqq. Evandri filius, secundum alios Herculis ex Evandri filia filius. Dionys. I, 32. Evander in Palatino monte Palanteum oppidum condiderat. Ad hunc venit Aeneas auxilium contra Turnum petiturus, ab eoque equitum quadringentorum, quibus *Pallas* praefectus, subsidio adiutus est. Aen. VIII. In eo bello Pallas, magna prius edita hostium strage, a Turno interficitur. Hinc Aeneas plurimos Rutulos amico in ferias mittit. Aen. X. In certamine singulari cum Aeneas in victi Turni humeris Pallantis balteum conspexisset, ira incensus eum, gladio per pectus adacto, occidit. Aen. XII, 940. sqq. *non humili*, nobilissimo. Horat. I. od. 37, 32. Cleopatra *non humilis mulier*, ubi ad animum generosum refertur. Caeterum Priscian. notat, Vocat. *Palla* factum esse ad Homeric. *Polydamma.* *Victa Troia vicit*, quatenus Troiani novum in Italia regnum condiderunt. *Obruet* etc. Ruina Troiae efficiet, ut in Italia imperium condatur, quod aliquando Graecorum hostium terram sibi subiiciet.

525. *Neptunia Pergama*, ut Aen. II, 624. *Neptunia Troia*, quia in Neptuni et Apollinis tutela, et quia muri ab istis Diis aedificati. XI. Met. 203. Aen. II, 201. *Num minus* etc. nihilo tamen minus ex illo cinere imperium orietur, totum terrarum orbem occupans. *Num minus* saepe sic ap. Nostr. Vid. Heins. ad Epp. XI, 19. Itaque et h. l. ex tribus Mss. receptum. Olim vulg. *Nunc minor*, Alii, *Non minor* aut *minus*. Comparativo interdum *minus* iungi, docet Krebs. *Iam pius Aeneas* etc. Sic de eodem et IV, 37. et XIII. Met. 624. Hectoris umbra Aeneae *sacra* Troiae, simulacra Deorum patriorum lignea, commendaverat. Aen. II, 293. Itaque ille patrem humeris impositum et sacra manu tenentem secum extulit Aen. II, 707. sqq. Dionys. I, 46. et 47. nam pater *pio* filio vim sacrorum habere videbatur. Patrem in ora Drepanitana amisit, (Aen. III, 710.) ubi monumentum eius etiamnum ostenditur. V. Dorvill. Sic p. 49. Sed sacra secum *attulit* in Italiam, atque sacra translata signum habebantur sedis translatae. V. Heynii Exc. IX. ad Aen. II. At quia

Iam pius Aeneas sacra, et sacra altera patrem,
  Afferet. Iliacos excipe, Vesta, Deos.
Tempus erit, cum vos orbemque tuebitur idem:
  Et fient ipso sacra colente Deo:
Et penes Augustos patriae tutela manebit.
  Hanc fas imperii frena tenere domum.
Inde nepos, natusque Dei, licet ipse recuset,
  Pondera coelesti mente paterna feret.
Utque ego perpetuis olim sacrabor in aris,
  Sic Augusta novum Iulia numen erit.
Talibus ut nostros dictis descendit in annos;
  Substitit in medios praescia lingua sonos.
Puppibus egressus Latia stetit exsul in herba.
  Felix, exsilium cui locus ille fuit!

patrem non attulit secum in Italiam, propterea Heins. monet, posse cum uno Vatic. *auferet* legi. Burm. non displiceret, *efferet*. Fuere tamen, qui Anchisen in Italiam usque adductum traderent, in quibus Cato, Strabo, Dio Cassius. V. Muretus Var. Lect. XIII, 3. Hos forte secutus est Ovid. Fatale etiam erat, Penates Aeneae Italiae inferri. Aen. III, 167. sqq. Collocati ab initio Lavinii, inde Romam translati. In *Vestae* aede eos esse servatos, quidam putabant. Tacit. An. XV, 41. Immo, aedes eorum fuit sub Velia, non longe a Vestae aede. Dionys. I, 67. *cum vos* etc. Iulius Caesar Pontifex M. atque adeo praeses Vestalium, tuebitur Iliacos Deos, et imperator orbem. Qui post mortem *Deus* erit, homo *colet sacra*, sacra faciet. Alii haec de Augusto intelligunt; et possunt etiam de hoc intelligi.

533. Haec inseruit Ovidius, mortuo Augusto; intel. enim Tiberius, Iulii Caesaris Divi *nepos*, Augusti per adoptionem *natus*, qui per simulationem *recusavit* imperium, nec nisi precibus Senatus impulsus accepit. Tacit. An. I. init. Sueton. Tib. 24. Cf. Noster IV. ex P. 13. *Pondus*, ut *moles*, de imperio. *Coelestia*, eximia quaeque. In primis Dei nepoti et filio convenit. Mulier fatidica desinit in mulieris consecratione. *Augusta Iulia* est Livia, quae Augusti testamento in familiam *Iuliam* nomenque *Augustae* assumta. Tacit. Ann. I, 8. ibique Lipsius. Eius consecrationem Ovidius non vidit, praedixit tantum; et facta est per Claudium. Sueton. V, 11. Qui in memoriam antiquorum temporum redit, *adscendere* ad ea dr. qui de venturis loquitur, *descendere*. Mss. Urs. Mazar. Nauger. Zulich. et alii quidam, *Talibus auspiciis nostros descendit ad agros:* quod et ipsum commode explicari posse monet Taubn. Mox Sligtenhorst. malebat, *in mediis sonis;* quod sane usitatius. Sed ut *desinere* in aliquam rem dr. ita et *subsistere* pro desinere eodem modo construi potest.

540. Gemitum hunc, ut alios in hoc opere, Ovidio expressit haud dubie ipsius exsilium. De *novis* illis *tectis* Vid. ad vs. 515. Ei oppidulo sive vico Evander nomen dedit Pallantii in memoriam veteris patriae. Cum *fuit* bis se proxime excipiat, Heinsius aut prius in *suum*, aut poste-

Nec mora longa fuit. Stabant nova tecta: nec alter
    Montibus Ausoniis Arcade maior erat.
Ecce boves illuc Erytheidas applicat heros
    Emensus longi claviger orbis iter.
Dumque huic hospitium domus est Tegeaea; vagantur
    Incustoditae lata per arva boves.
Mane erat: excussus somno Tirynthius hospes
    De numero tauros sentit abesse duos.
Nulla videt taciti quaerens vestigia furti:
    Traxerat aversos Cacus in antra feros;

rius in *subiit* mutandum censet. Sine caussa, ut docuimus ad vs. 245. *alter*, alius. Nec alius in montibus Ausoniis maior erat Evandro Arcade. Alii male Arcada montem explicant, in quo iam fuerit Arcas. *Ausonia* saepe pars Italiae ea, cui postea Latii nomen haesit V. ad vs. 55.

543. De *Herculis adventu* cf. V, 643. Dionys. Halic. I, 54. 59. Liv. I, 7. Cum classe Graecorum in Italiam venisse credebatur. Leviter autem hic adventus cum poëtae proposito cohaeret, ut e vs 583. apparet. *Erythea*, Gades insula, ubi Geryon, cum cuius interemti bubus Hercules in Italiam venit, et prope Tiberim, ut quiete et pabulo laeto boves reficeret, procubuit. Sic Liv. et Dionys. Sed h. l. eum excipit *domus Tegeaea* Carmentae Arcadii, a *Tegea*, oppido Arcadiae sic dicta. *Tegeea* Burm. dedit. Alii *Tegaea* scribunt. Mitscherl. *Tegeaea*. Paullo ante Heins *applicat*, agit, in *appulit* mutari vult, ut VI, 80. *Huc captas appulit ille boves*. Verum et *applicare* sic dr. VII. Met. 223. *Oetaeis regionibus applicat angues*, et vs. 519. *Applicaverat ripae vaccas Oetaeus*. Epp. VII, 117. *applicor ignotis terris*. Mox disputatur, utrum *lata*, an cum Mss. Ursin. Mazar. Zulich. et quatuor aliis *laeta* legendum sit. Posterius verum iudicat Heins. recepit Mitscherl. et possit verum videri, quia et Liv. *laetum pabulum*, et Dionys. ποάν πολλὴν καὶ καλὴν memorat. Sed hoc ipsum impellere olim potuit virum doctum, ut h. l. *laeta* scriberet. Alteram *lata*, ut et Burm. vidit, melius convenit verbis *incustoditae* et *vagantur* atque *latis* in arvis facilius non nullae poterant averti. Praefertur igitur et a Bentleio ad Horat. III. od. 11, 9. ubi et de *laetis* et de *latis campis* multa loca collegit. Cf. Noster II, 210.

547. *Caci* furtum omnes similiter narrant, rerum scriptores nude, ut erat traditum, sed poëtae exornarunt. In his fons est Virg. Aen. VIII, 185. sqq. quem Noster expressit. Cf. et Propert. IV, 9. init. Martial. V, 60. *Excussus somno* nil nisi expergefactus. Liv. *somno excitus*. *hospes* e vetustissimo Cod. Neapol. dedit, et recte; erat enim Hercules in hospitio Evandri. Alii *heros*, quod iam vs. 543. praecessit, Petav. *auctor*, unde Heins. *motor* faciebat. *duos*. Dionys. ὀλίγας τινας memorat, Liv. *eximium quemque pulchritudine*. Virg. vs. 207. quatuor tauros totidemque iuvencas. *Cacus* λῃστής τις ἐγχώριος Dionys. *Feros* ex uno Farnes. Heins. recepit, neque male; *ferus* enim saepe pro bove, cervo, equo ponitur. V. Intpr. ad Phaedr. I. fab. 12, 9. Burm. contra vulg. *boves* magis placet, quia vs. 556. repetitur *feris*, et quia etiam Martial. V. Ep. 66. atque Propert. d. l.

Cacus, Aventinae timor atque infamia silvae,
Non leve finitimis hospitibusque malum.
Dira viro facies; vires pro corpore; corpus
Grande: pater monstri Mulciber huius erat.
Proque domo, longis spelunca recessibus ingens,
Abdita, vix ipsis invenienda feris.
Ora super postes affixaque brachia pendent,
Squalidaque humanis ossibus albet humus.
Servata male parte boum Iove natus abibat:
Mugitum rauco furta dedere sono.

aversos boves memorant. Hoc tuetur etiam Krebs. Ciofan. et Neapol. cum Ursin. et tribus Vatic. *ferox* malunt, namque et Liv. *Cacus ferox viribus*, et Virg. 205. *furis Caci mens effera.* *Aversos*, quia cauda eos traxit in speluncam.

551. Caci indoles, forma, genus, domus. *Timor silvae*, ut Cic. Verr. V, 45. Sestius *terror morsque sociorum et civium*. Ap. Martial. d. l. ubi Nostrum expressit *Silvarumque tremor, tacita qui fraude solebat Ducere, nec rectos Cacus in antra boves.* Et cum etiam h. l. Cod. Farnes. *tremor* agnoscat, id probatur Burm. *malum.* Notant, poëtam respexisse *Caci* nomen, quia Κακὸς Graecis malus. *Dira facies*; ut I. Met. 156. *corpora dira* gigantum. Hoc ergo multo gravius, quam quod alii Mss. habent *dura*. A Virg. speluncae Caci *dira facies* tribuitur. Propert. ipsum adeo trifaucem et tricipitem finxit. *Recessus* speluncae II. Met. 761. *valles* et a Virg. G. IV, 420 *sinus reducti* vocantur. Speluncam Virg. sic descripsit, *Vasto summota recessu, Semihominis Caci, facies quam dira tenebat Solis inaccessam radiis; semperque recenti caede tepebat humus; foribusque adfixa superbis Ora virum tristi pendebant pallida tabo.*

559. *Servata male*, amissa. *Abibat* revocavi, cum Heins. e Ms. Patav. *abibat* invenisset, ut *natus* esset pro Vocat. *uate*, quod sane non insolens. IV, 751. Sed sine plurium Mss. consensu non adfectanda sunt. *furta*, boves raptae, ut III. Met. 7. *furta Iovis*, puellae a Iove raptae. *Raucus sonus* mugientibus tribuitur. *Accipio revocamen* dictum ad formulam sollemnem, *accipio* (agnosco) *omen*. *Ultor.* Sic vetustiores, alii *victor*. Illud et Virg. 201. habet; et melius convenit h. l. Sed mox vs. 580. rectius *victor* vr. *Obiice fracti montis*, fragmine montis obiecto. Ap. Virg. 225. primum fugit, tum *fultos emunit obiice postes*. Et tales obiices saepe speluncarum ostia muniebant. Virg. G. IV, 422. Proteus se tegit in antro *vasti obiice saxi*. *Opus* τῷ *onus* praetulit Burm. ex Mss. Pembrock. Thuan. Mazarin. quia seq. *onus*; et quia haec pars montis quasi *opus*, vallum et munimentum antri, erat. Bene. Liv. 31, 40. *viam*, *obiectis per omnes transitus operibus, inexpugnabilem facit.* 40, 51. *molem ad Terracinam*, *ingratum opus*. Non credibile est, aliquem notius *onus* mutasse in exquisitius *opus*, cum contra hoc facile in illud corrumpi posset. *Vix iuga* etc. Inde vires Caci intelliguntur. Cf. III. Met. 61. et quae ibi notavimus. Magnitudo operis etiam vs. 567. s. graviter declaratur; ita enim vis Herculea illucescit.

Accipio revocamen, ait; vocemque secutus,
  Impia per silvas ultor ad antra venit.
Ille aditum fracti praestruxerat obiice montis:
  Vix iuga movissent quinque bis illud opus.
Nititur hic humeris, coelum quoque sederat illis,
  Et vastum motu collabefactat onus.
Quod simul evulsum est, fragor aethera terruit ipsum;
  Ictaque subsedit pondere molis humus.
Prima movet Cacus collata proelia dextra;
  Remque ferox saxis stipitibusque gerit.
Quîs ubi nil agitur; patrias male fortis ad artes
  Confugit, et flammas ore sonante vomit.
Quas quoties proflat, spirare Typhoëa credas,
  Et rapidum Aetnaeo fulgur ab igne iaci.
Occupat Alcides, adductaque clava trinodis
  Ter quater adversi sedit in ore viri.
Ille cadit, mixtosque vomit cum sanguine fumos,
  Et lato moriens pectore plangit humum.

565. Certamen ipsum, quod pluribus descripsit Virg. inde a vs. 250. Non facilis ibi Herculi labor. *Ter saxea tentat Limina nequidquam: ter fessus valle resedit.* Noster dignius Herculem descripsit. *Humeris coelum* portabat, cum Atlantem ad mala Hesperidum apportanda misisset. V. ad IX. Met. 198. *sedere,* simul firmitatis notionem inesse putes. Plin. Pan. 10, 6. *quam bene humeris tuis sederet imperium*, ubi vid. Schwarz. et nos. Claudian. R. P. praef. 47. *firmior Herculea mundus cervice pependit.* — *Evulsum.* Neapol. *avulsum* mallt, quia Virg. 237. *Dexter in adversum nitens concussit, et imis Avolsam solvit radicibus.* Et quia *est* a Codd. nonnullis abest, Heins. suadet, *Quo simul avulso* sive *averso*, aut *cui simul.* Burm. addit, *simul* construi cum Ablativo. *aethera terruit.* Virg. *impulsu, quo maximus insonat aether.* Sed *terruit* gravius etiam.

569. *movet proelia.* Dionys. Τρέπεται πρὸς ἀλκήν *male fortis,* non fortis, etiam IV. Met. 285. *patrias ad artes* habet a Virg. *illius* Vulcani patris *atros Ore vomens ignes, magna se mole ferebat.* Tum in pugna ipsa vs. 252. *Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu, Evomit, involvitque domum caligine caeca, Prospectum eripiens oculis* etc. De *Typhoeo* v. III. Met. 303. V, 346. unde apparet, hac comparatione satis terribilem notari Cacum. *Adducta clava*, ut IV. Trist. 2, 5. *adducta securis.* V. Drakenb. ad Sil. I, 334. De tormentis, quae intorquentur, legatur Cic. Tusc. II, 24. A Virg. 220. clava illa *nodis gravatum robur* vocatur. *sedit in ore*, inflicta est ori. De telis corpus penetrantibus saepe legitur. *adversa*, quae quis sibi opposita petit. Cacus varia arma tentat; Hercules una clava utitur, sed repetitis ictibus opus erat ad monstrum debellandum.

577. *mixtosque.* Ita Rhoetus

Immolat ex illis taurum tibi, Iupiter, unum
Victor, et Evandrum ruricolasque vocat.
Constituitque sibi, quae Maxima dicitur, aram,
Hic ubi pars Urbis de bove nomen habet.
Nec tacet Evandri mater, prope tempus adesse,
Herculė quo tellus sit satis usa suo.
At felix vates, ut Dis gratissima vixit,
Possidet hunc Iani sic Dea mense diem.
Idibus in magni castus Iovis aede sacerdos
Semimaris flammis viscera libat ovis:
Redditaque est omnis populo provincia nostro;
Et tuus Augusto nomine dictus avus.
Perlege dispositas generosa per atria ceras;
Contigerunt nulli nomina tanta viro.

cum sanguine mixta Vina refert moriens Aen. IX, 349. *fumos* pro, *flammas* habent quatuor Vatic. et Neap. Utrumque evomuisse traditur; utrumque Virg. habet. Cum igitur Noster paullo ante *flammas* memorasset, hic utique *fumos* praestat. Adde, quod in moribundo iam exstinctae erant flammae. Etiam a Sidon. Apol. carm. XIII. *colla fumida Caci furis* memorantur.

579. Caede expiata, Hercules Iovi Inventori aram statuit, quae Romae erat ad portam Trigeminam, eique taurum unum immolavit; idque sacrificium Romani graeco ritu Dionysii Halic. adhuc aetate repetebant. Evander, qui ex matre audierat, in fatis esse, ut Hercules inter Deos referatur, primus ei sacra fecit, ara exstructa. Tum Hercules a regionis illius incolis petiit, ut illa sacra perpetuo servarent, graeco quidem ritu, elegitque Potitios et Pinarios, duas familias nobiles, quos ritum illum doceret. Ipse, *arma* erecta, decimas ex praeda obtulit, quae *ara maxima* vocabatur et sanctissime colebatur a Romanis, eratque prope forum boarium. Dionys. d. l. et Liv. Haec igitur sacra antiqua Romulus accepit. *Constituitque sibi.* Taubner. legendum monet *tibi*, siquidem illorum valuerit auctoritas, qui Iovi Inventori hanc aram ab Hercule dicatam vellent. *quo tellus sit satis usa*, quo hinc abiturus sit ad Deos. Sed hoc ita elocutus est, ut utilitates significaret, quas tellus ex Herculis laboribus perceperit. Desinit locus in Carmentae apotheosi.

587. *Idus* omnes Iovi sacrae. Iis ovis eidem, inde *idulis* dicta, mactabatur, sed Idibus Ian. vervex. Sqq. *Redditaque* - *avus* paullo negligentius scripta et addita, quamquam ad Augustum pertinent. A. v. 727. cum Octavianus simularet, omne se depositurum esse imperium, Senatus, auctore Munatio Planco, ei *Augusti nomen* dedit. Sueton. Aug. 7. Dio Cass. LIII, 16. ibique Reimar. tum Foggius ad Verrium. De die autem, quo id nomen ei oblatum, dissentiunt scriptores. V. Lipsius ad Tacit. An. I, 9. Etiam Orosius lib. 8. *Idus* ut Ov. h. l. nominat. Sed paullo ante onerosas *provincias* ipse suscepit administrandas, pacatas *populo* restituit. V. Ernesti Exc. 6. ad Sueton. Aug.

591—616. De vi nominis *Augusti* per comparationem. Atque

Africa victorem de se vocat; alter Isauras,
Aut Cretum domitas testificatur opes.
Hunc Numidae faciunt, illum Messana superbum:
Ille Numantina traxit ab urbe notam.
Et mortem et nomen Druso Germania fecit:
Me miserum, virtus quam brevis illa fuit!
Si petat a victis; tot sumat nomina Caesar,
Quot numero gentes maximus orbis habet.
Ex uno quidam celebres, aut torquis ademtae,
Aut corvi titulos auxiliaris habent.

ita catalogum struxit virorum Romanorum cognominibus insignium. *Cerae*, imagines cereae virorum illustrium, quae *per atria dispositae* habebant titulos s. inscriptiones rerum gestarum, honorumque tributorum. Inde igitur et cognomina cuiusque cognoscebantur. *Generosa*, familiarum nobilium. Neapol. ex Cod. vetusto *annosa* notavit, quod et duo alii ministrant. Glossae Rumphii, *onerosa*, quod Heins. ex *operosa*, i. artificiose structa, ortum putabat. De cognominibus nobilium Romanorum, etiam eorum, qui iam memorantur, v. Perizon. in Animadd. hist. p. 41. et 272. P. Servilius, devictis Piratis, *Isauroque*, ipsa Ciliciae arce, eversa, *Isaurici* cognomen adamavit. Florus III, 6, 5. Q. Caecilius Metellus *Cretum*, qui Mithridati favisse videbantur, *opes domuit*, totam insulam igni ferroque populatus est, inde *Creticus* dictus. Florus III, 6. Dio lib. 36. init. A Iugurtha devicto *Numidici* cognomen Q. Caecilio Metello L. Calvi filio tributum. Vellei. II, 11, 2. *Messanici* cognomen nemini datum; sed Claudius Caudex, Mamertinis auxilio missus, urbem obsidione liberavit. Polyb. I, 1. Neque Noster de cognomine loquitur; tantum dicit *superbum*, quod crebro ap. poëtas de victoribus legitur. *Nota*, id, quo quis ita insignitur, ut discerni ab aliis possit. Nunc cognomen, quod Scipioni Aemiliano impositum. De formula *trahere notam* vid. Bentl. ad Horat. IV. od. 2, 59. *Drusus*, Liviae ex priore marito Tiberio Nerone filius, Tiberii frater, rebus in Germania praeclare gestis, ad Rhenum in aestivis castris, ex fractura, equo super crus eius collapso, a. v. 746. mortuus est: de qua morte sub Ovidii nomine consolatio exstat ad Liviam Augustam. Senatus ipsi posterisque eius *Germanici* cognomen decrevit. Sueton. Claud. 1. Dio lib. XV. *Virtus illa*. Vellej. II, 97. de eo: *adolescens tot tantarumque virtutum, quod et quantas natura mortalis recepit, vel industria perficit*. Vid. eius laudes etiam Horat. IV. od. 4. Iulius Caesar cognomine nullo insignitus erat; nihilo tamen minus hic eius mentio fit, et in maximam eius laudem. Vicerat enim ille gentes numero infinitas. Cic. p. Marc. 2.

601. T. Manlius Torquatus, qui a. v. 392. ad Anienem Gallo, quem ab eo provocatus occiderat, *torque* detracto, cognomen invenit. Cic. III. Off. 31. Liv. VII, 10. M. Valerius Corvinus, Trib. militum, a. v. 406. Gallum magnitudine et armis insignem in certamine singulari occidit, adiutus a *corvo*, qui, in galea eius sedens, quotiescunque certamen initum est, os oculosque hostis rostro et unguibus appetiit. Liv. VII, 26. Cn. Pompeio *Magni*

Magne, tuum nomen rerum mensura tuarum est:
Sed qui te vicit, nomine maior erat.
Nec gradus est ultra Fabios cognominis ullus.
Illa domus meritis Maxima dicta suis.
Sed tamen humanis celebrantur honoribus omnes;
Hic socium summo cum Iove nomen habet.
Sancta vocant augusta patres: augusta vocantur
Templa, sacerdotum rite dicata manu.
Huius et augurium dependet origine verbi,
Et quodcunque sua Iupiter auget ope.
Augeat imperium nostri Ducis, augeat annos:
Protegat et vestras querna corona fores.
Auspicibusque Deis tanti cognominis heres
Omine suscipiat, quo pater, orbis onus.

cognomen ab assentatione familiari tributum. Liv. 30, 45. *nomine maior,* superans omne nomen ac titulos. Codd. Urs. Voss. Zulich. Mazar. multique alii, *te quoque maior.* Eam sententiam sane quisque exspectat; sed Ovidius praeter exspectatum caussam potius memorare voluit, cur nullo cognomine ornatus sit. Heins. *se quoque maior* coniicit, ut poëta Caesaris clementiam occulte tangat, qua victis hostibus ignovit. In quam rem illud Cic. pro Marc 4. laudari potest, *hodierno die te ipsum vicisti.* Taubner, monet, Ovidium per gradus ire voluisse, Pompeius fuit *magnus*, Caesar *maior* rerum gestarum gloria, Fabius *maximus.*

605. A. v. 449. cum Fabius omnem forensem turbam in quatuor tribus coniecisset, urbanasque eas appellasset, *adeo eam rem acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi cognomen, quod tot victoriis non pepererat, hac ordinum temperatione pareret.* Liv. IX, 46. extr. *Illa domus*, mansit enim ei genti hoc nomen. Et omnis illa familia de civitate bene meruit. II, 195. seqq. *socium nomen.* Taubner. non improbat aliorum *numen*, ob factam apotheosin. Immo hic non nisi de *nomine* sermo est. *Sancta* etc. Glossae Philoxeni, *Augustus, ἱερὸς, sanctus.* Quibusdam censentibus Octavianum Romulum appellari oportere, praevaluit, ut Augustus vocaretur, non tantum novo, sed et ampliore cognomine, *quod loca quoque religiosa, et in quibus augurato quid consecratur, augusta dicantur, ab auctu, vel ab avium gestu gustuve, sicut etiam Ennius docet, scribens, Augusto augurio postquam inclyta condita Roma est.* Sueton. Aug. 7. Florus IV, 12, 66. Dio lib. LIII. πάντα τὰ ἐντιμότατα καὶ τὰ ἱερώτατα αὔγουστα καλεῖται Inde et Augusti palatium peculiari ratione *sanctum* dicebatur. Vid. Bentl. ad Horat. IV. od. 4, 26. *sacerdotum manu.* Templa ita dedicabantur, ut Pontifex postem *manu* teneret. *Huius et augurium* etc. ab hoc nomine fluxit et voc. augurium. — *querna corona.* Supra fores Palatii civica e *quercu* corona suspensa erat, et ad utrumque latus *laurus* stabat, triumphalis arbor. Cf. IV, 953. III. Trist. I, 35-48. I. Met. 562. Dio Cass. LIII, 16. Corona *ob*

Respiciet Titan actas ubi tertius Idus:
Fient Parrhasiae sacra relata Deae.
Nam prius Ausonias matres carpenta vehebant:
(Haec quoque ab Evandri dicta parente reor.)
Mox honor eripitur: matronaque destinat omnis
Ingratos nulla prole novare viros.
Neve daret partus, ictu temeraria caeco
Visceribus crescens excutiebat onus.
Corripuisse patres ausas immitia nuptas,
Ius tamen exemtum restituisse, ferunt.
Binaque nunc pariter Tegeeae sacra parenti
Pro pueris fieri virginibusque iubent.
Scortea non illi fas est inferre sacello,
Ne violent puros exanimata focos.

cives servatos inscripta erat. vestras. Unus Vatic. *meritas.* Heins. coni. *notas. Heres* est Tiberius, cui Augusti nomen hereditarium. Sueton. Tib. 26. *orbis* habent vetustiores. Alii, *urbis*, quod Heins. defendi posse putat ex II, 197. Illud multo gravius.

617—636. Die decimo quinto s. XVIII. Cal. Febr. rursus *Carmentalia.* Cf. Plutarch. Quaest. Rom. To. VII. p. 124. Reisk. *actas*, transactas, exactas. *Relata*, iterata, repetita. II, 512. *Et referunt certi sacra paterna dies.* Cic. in Caecil. 21. *consuetudo repetita et relata.* De *Parrhasia* Dea vid. ad vs. 478. *Matres*, matronae, mulieres. *Carpenta*, currus cum tecto arcuato rotisque duabus, qui saepe in nummis cernuntur. Beckmann in Beyträgen zur Geschichte der Erfindungen. P. II. p. 391. serius haec inventa putat. A. v. 360. Romae id honoris decretum matronis, *ut pilento* (vehiculo pensili et commodiore aliis) *ad sacra ludosque, carpentis festo profestoque uterentur.* Liv. V, 25. *ab Evandri parente*, quod vix verum esse potest. *honor eripitur.* A Senatu prohibitae sunt Ὀχήμασι χρῆσθαι ζευκτοῖς. Plutarch. d. l. *Destinare*, sibi proponere, constituere. Vid. ad Plin. I. Ep. 8, 1. Plutarch. συνέθεντο. *Ingratos viros*, sive quia viris omnibus Senatorum interdictum imputabant, sive quia et virorum culpa aliqua in hac re. Etiam Plutarch. ἀμυνόμεναι τοὺς ἄνδρας. *novare prole.* Quidam ex vetustioribus *iuvare*, quod damnat Heins. Durum tamen est, *viros novare prole*, novam prolem viris parere; neque hoc comprobari potest illis, *novare gregem, novare pignora*, quae ap Stat. Theb. X, 223. 791. leguntur. *Caeco*, clandestino. II. Amorr. XIV, 4. ubi de puellis onus ventris sic excutientibus, *caecas armant in sua fata manus.* Cf. et Heroid. XI, 42. *Ut penitus nostris Visceribus crescens excuteretur onus.* — *Ius restituisse.* Hinc mulieres εὐτεκνοῦσαι καὶ πολυτεκνοῦσαι templum Carmentae posuerunt. *exemtum*, ademtum. V. Burm. Olim, *ereptum* aut *amissum*, quae fluxerunt ex interprt.

629. *Scortea*, quae ex corio et pellibus sunt facta. Varro de L. L. lib. VI. ubi addit, *Inde in aliquot sacris ac sacellis scriptum habemus: Ne quid*

Si quis amas ritus veteres, assiste precanti:
Nomina percipies non tibi nota prius.
Porrima placantur, Postvertaque sive sorores,
Sive fugae comites, Maenali Nympha tuae.
Altera, quod porro fuerat, cecinisse putatur:
Altera, versurum postmodo quidquid erat.
Candida te niveo posuit lux proxima templo,
Qua fert sublimes alta Moneta gradus.
Nunc bene prospicies Latiam, Concordia, turbam:
Nunc te sacratae restituere manus.
Furius, antiquum, populi superator Hetrusci
Voverat, et voti solverat ante fidem.
Caussa, quod a patribus sumtis secesserat armis
Vulgus; et ipsa suas Roma timebat opes.

scorteum adhibeatur, ideo, ne morticinum quid adsit. Nympha etiam a Virg. Aen. VIII, 336. Carmenta vr. Pro eo nomine h. l. octo Mss. *Diva.* Alteram *Porrimam* cum nostro etiam Servius ad Aen. d. l. vocat; et *Postverta* in Inscriptt. ap. Gruter. p. 50. occurrit. Heins. malit *Postvorta*, ut ap. Macrob. Sat. I, 7. *sicut Antevorta et Postvorta, divinitatis scilicet aptissimae comites, apud Romanos coluntur.* Denique notanda et sunt Gelli N. A XVI, 6. verba, ubi de mulieribus aegre enitentibus sermo: *huius periculi deprecandi caussa arae statutae sunt Romae duabus Carmentibus: quarum altera Postverta nominata est, Prosa* (alii *Prorsa*) *altera; a recti perversique partus et potestate et nomine.* — *Porro* saepe significat, in futurum; sed ex h. l. apparet, dictum etiam esse de tempore praeterito, cuius significationis exemplum sibi occurrisse negat Burm. *Versurum*, non *venturum*, habent Zulich. et Mazar. Nempe alterum explicat vim nominis *Postventa*. alterum nominis *Postverta*, quod et ipsum h. l. in multis Mss. legitur.

637. Proximo die, nempe die XVII. Cal. Febr. tuum templum, *Concordia,* dedicatum. Ea Dea quinque Romae templa habebat; nunc antiquissimum intel. In area, ubi Manlii domus steterat, populus aedem Deae, quam *Monetam* vocabant, aedificavit. Plutarch. Camil. 36. Adscendebatur centum *gradibus. M. Furius Camillus* Dictator, orto motu civili, ad Capitolium respiciens, Deos precatus est, ut seditionem bene vertere iuberent, aedemque *Concordiae*, si motus esset sedatus, vovit. Motu composito, decretum, ut aedes vota prope forum exstrueretur. Plutarch Camil. 42. Templum foro imminens recte *prospicere* turbam aut populum in foro dr. Id Tiberius, Consulatum cum Cn. Pisone iniens reficiendum suscepit, ut suo et Drusi nomine inscriberet, atque a. v. 762. quo pax in Pannonia et Dalmatia composita, Druso jam mortuo, de manubiis dedicavit. Sueton. Tib. 20. Dio lib. LV, 17. et LVI. Adde Verrium Flac. Quamquam alii aliter, ut mox videbimus. Pro *nunc de* quatuor Mss. *hic te.* Inde Heins. suadebat, *Ut bene prospicias Latiae, Concordia, turbae, Hic te* etc. Ma-

Caussa recens melior. Passos Germania crines
   Porrigit auspiciis, Dux venerande, tuis.
Inde triumphatae libasti munera gentis;
   Templaque fecisti, quam colis ipse, Deae.
Haec tua constituit Genitrix et rebus et ara,
   Sola toro magni digna reperta Iovis.
Haec ubi transierint; Capricorno, Phoebe, relicto,
   Per iuvenis curres signa gerentis aquam.
Septimus hinc oriens cum se demiserit undis;
   Fulgebit toto iam Lyra nulla polo.
Sidere ab hoc, ignis venienti nocte, Leonis
   Qui micat in medio pectore, mersus erit.

le; nam in repetito *Nunc* vis est, ut ex seqq apparet. *Sacratum* et *sanctum*, quidquid ad Imperatorem pertinebat. Vid. Rittersh. et Corte ad Plin. X. Ep. 1. Infra II, 60. *sacratus Dux populi Hetrusci*, Veientinorum in Hetruscis opulentissimorum, atque Faliscorum. *ante*, olim. *quod a patribus* etc. Omnis multitudo per Tribb. plebis in principes, in primis in Camillum, incitata postulabat, ut alter Consul e plebe crearetur. Liv. V, 25. *suas timebat opes*, opes plebis metuebant senatores. Sed Noster ingeniose loqui voluit.

645. Sensus: Germania tuis auspiciis victa. Victi victori *porrigebant* ea, quibus essent insignes; Germani *crines* suos promissos ad tonsuram. Amorr. I, 14. *Iam tibi captivos mittet Germania crines: Culta triumphatae munere gentis eris.* Trist. IV, 2, 43. *Crinibus en etiam fertur Germania passis, Et Ducis invicti sub pede moesta sedet.* Interpreti Gallico *Dux venerandus* Germanicus esse videtur. At bella tum omnia gerebantur *auspiciis* Imperatoris. *Libasti munera gentis.* Neapol. ad prandium civibus exhibitum et congiarium ex manubiis datum refert; Burm. ad detonsos crines, quos Augustus (immo Tiberius) libaverit. Obscure sane poëta locutus est: puto tamen sensum esse, tu manubias in usum sacrum adhibuisti et templa inde fecisti. *quam colis*, vita tua et moribus, *Haec.* Mazar. Arund. et aliis, *Hanc* scil. Concordiam. Non male. *Genetrix*, Livia. Ea concordiam *rebus* ipsis Augusto, et *ara*, quam forte, ut Const. Fan. et Burm. suspicantur, in Concordiae aede *constituit*, exhibuit, quemadmodum et Bonae Deae templum restituit V, 157. *magnus Iupiter*, Augustus. De Livia similiter Ovid. II. Trist. 1, 162. *Quae, nisi te, nullo coniuge digna fuit. Quae si non esset, caelebs te vita deceret, Nullaque, cui posses esse, maritus, erat.*

651—656. Solis transitus e Capricorno in Aquarium. Lyrae et medii Leonis occasus. Plin. XVIII, 26. *Et cum sol in aquarium sentitur transire, quod fere XVI. Cal. Febr. evenit.* Primae Edd. et duo Mss. *transieris.* Duo, *transierit.* Inde Heins. coni. *Nox ubi transierit*, quia sic II, 639. IV, 165. et alibi, aut *Lux ubi transierit.* — *Iuvenis*, quem Ganymedem nonnulli dixerunt. Hygin. P. A. II, 29. *aquam* urnam unde aquam effundit. Hor. Sat. I, 1, 36. Inde *urniger* vocatus. *Gerentis* pro *regentis* Heins. de suo

Ter quater evolvi signantes tempora Fastos;
Nec Sementiva est ulla reperta dies:
Cum mihi, sensit enim, lux haec indicitur, inquit
Musa: Quid a Fastis non stata sacra petis?
Utque dies incerta sacro, sic tempora certa;
Seminibus iactis est ubi foetus ager.
State coronati plenum ad praesepe iuvenci:
Cum tepido vestrum vere redibit opus.
Rusticus emeritum palo suspendat aratrum:
Omne reformidat frigida vulnus humus.
Villice, da requiem terrae, semente peracta:
Da requiem, terram qui coluere, viris.
Pagus agat festum: pagum lustrate, coloni;
Et date paganis annua liba focis.

dedit. *Septimus hinc Oriens*, dies tertius et vigesimus Ian. stella *in medio pectore Leonis* insignis Regulus dr. Intel. autem occasus Leonis matutinus. Sed lapsus est Ovidius.

657—704. *Sementiva*, aut, ut et h. l. in Mss. quibusdam et apud alios auctores scribitur, *Sementina*, feriae sationis finitae caussa susceptae, et a semente appellatae, auctoribus Varrone et Festo. Erant in feriis conceptivis, quae quotannis a magistratibus aut sacerdotibus concipiebantur. Macrob. Sat. I, 16. Itaque in *Fastis signatae* reperiri non poterant. Sed Ovid. se frustra in illis quaesivisse finxit, ut Sementivae descriptionem commode inserere posset. In ea Tibul. II, init. ante oculos habuisse videtur; ubi Ambarvalia describuntur. Pro *iactis* multi ex vetustioribus, *laetis*, non improbante Burm. Verum *iactis* nunc apertius tempus definit.

663. *Requies et festa ruricolarum* describuntur, additis precibus pro frugum copia et pace. *State - humus*. Tibul. d. l. *requiescat arator; Et grave suspenso vomere cesset opus. Solvite vincla iugis: nunc ad praesepia debent Plena coronato stare boves capite.* *Coronari* animalia solebant feriantia, officio functa et diebus festis. V, 52. VI, 311. Vid. Wernsdorfii Exc. VII. ad Gratiani Cyneg. in Poëtis minoribus To. I. p. 251. et Plutarch. Quaest. Rom. p. 117. Reisk.

669. De illo *festo* cf. Varro de R. R. I, 2. Sed Virg. I, 339. sqq. duo alia rusticorum festa descripsit. In *pagos* Servius Tullius agrum Rom. divisit, instituitque, ut Diis tutelaribus cuiusque agri arae excitarentur, in iisque quotannis sacra communia fierent: quae *paganalia* dicta. In iis *liba*, πέλανοι, conferebantur a singulis familiis. Dionys. Halic. IV, 15. *Pagus lustrabatur* hostiis circumactis. Tibul. d. l. *Dii patrii, purgamus* (lustramus) *agros, purgamus agrestes.* Deae *matres* drr. earum rerum, quas tuentur, ut Dii *patres*. Quia ingratus concursus *suo, suis*, propterea Heins. suadet *farre pio*, quod sane saepissime legitur. Sed h. l. *suo* cum vi, quod ipsae largiuntur. *Viscera*, fruges, quas illae e visceribus suis protulerunt. Cf. IV, 633. sqq. *Caussa* sunt semina. De *officio* Telluris in frugibus ferendis cf. II. Met. 285. sqq.

Placentur matres frugum, Tellusque Ceresque,
Farre suo, gravidae visceribusque suis.
Officium commune Ceres et Terra tuentur.
Haec praebet caussam frugibus, illa locum.
Consortes operum, per quas correcta vetustas,
Quernaque glans victa est utiliore cibo;
Frugibus immensis avidos satiate colonos,
Ut capiant cultus praemia digna sui.
Vos date perpetuos teneris sementibus auctus:
Nec nova per gelidas herba sit usta nives.
Cum serimus; coelum ventis aperite serenis:
Cum latet; aetheria spargite semen aqua.
Neve graves cultis Cerealia dona cavete
Agmine laesuro depopulentur aves.

675. Cf. cum his precibus IV, 911. sqq. ubi earum utilitatem attigimus. *Consortes operum,* Ceres et Tellus, quae adiuvant rusticos in opere. *correcta vetustas,* victui deteriori Veterum substituta meliora alimenta. Nam Cereris *munere Tellus Chaoniam pingui glandem mutavit arista.* Virg. G. I, 8. 147. Cf. infra IV, 401. sqq. *Avidos* bono sensu dixit, id cupientes. Heins. eleganter dictum videtur, quod Zulichem. pro diversa lect. habet, *augete colonos* quia sic *augere honoribus*, *opibus* etc. At *satiate* bene convenit verbis *avidos* et *frugibus*. Inde Tibul. vs. 23. *satur colonus*. Sever. in Aetn. 266. *Horrea uti saturent.* — *Immensis*, ut Virg. G. I, 49. *Illius immensae ruperunt horrea messes.* Ibi praecedunt vota *avari* coloni; quod forsan respiciens Ovid. *avidos* induxit colonos. *Urere* de gelu. Cf. IV, 918. ubi similes preces.

680. Virg. G. I, 112. *Luxuriem segetum tenera depascit in herba.* Vs. 134. *sulcis frumenti quaereret herbam.* Etenim *herba* omnino virens germen cuiuscunque plantae. V. et supra ad vs. 154. *Sereni* et *clari* venti, qui coelum reddunt serenum. Pulsis nubibus, nimbisque remotis, coelum *aperitur*. Tempus autem est humo tegere semina; *Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.* — *Spargite*, conspergite, madefacite. *Aetheria* aqua, ut alias *coelesis*, pluvia.

683. *Aves*, ut improbus anser Strymoniaeque grues Virg. G. I, 119. *Graves*, noxiae. *Vos quoque* etc. Iucunde quidem formicas differt ad messem, sed minus bene eas in precibus ad Deas alloquitur. *subiectis*, nempe glebae, terrae. Ms. Gottorph. *suppositis*. Ita III. Met. 102. *supponere dentes terrae* de Cadmo dentes serente. De *robigine*, vitio segetum, quam Robigo Dea, cui Aprili extr. sacra fiebant, avertere credebatur v. IV, 905. sqq. *Robigo*, etiam quae pr. dr. et metalla adedit, res *scabras* efficit. *palleat*, areat, succis aestu ademtis. *Aegram segetem* illustrat Heins. Idem ex uno Ms. suo, cui Francof. a m. pr. adstipulatur, *usta* praetulisset, nisi idem verb. iam praecessisset. *Macies aegra* solo a Statio Theb. IV, 702. tribuitur. *Luxuria* segetum est, cum oneratae fertilitate procumbunt. Plin. XVIII, 44, 2. Virg G. I, 112. *Lolium*, Linn. lolium temulentum, Nostris Trespe, Luelch.

Vos quoque subiectis, formicae, parcite granis:
Post messem praedae copia maior erit.
Interea crescat scabrae robiginis expers,
Nec vitio coeli palleat aegra seges.
Et neque deficiat macie, neque pinguior aequo
Divitiis pereat luxuriosa suis.
Et careant loliis oculos vitiantibus agri;
Nec sterilis culto surgat avena solo.
Triticeos foetus, passuraque farra bis ignem,
Hordeaque ingenti foenore reddat ager.
Hoc ego pro vobis, hoc vos optate, coloni:
Efficiantque ratas utraque Diva preces.
Bella diu tenuere viros. Erat aptior ensis
Vomere: cedebat taurus arator equo.
Sarcula cessabant: versique in pila ligones,
Factaque de rastri pondere cassis erat.
Gratia Dis, domuique tuae: religata catenis
Iam pridem nostro sub pede bella iacent.
Sub iuga bos veniat; sub terras semen aratas.
Pax Cererem nutrit: pacis alumna Ceres.
At, quae venturas praecedet sexta Kalendas,
Hac sunt Ledaeis templa dicata Diis.

oculos vitiare comedentium, eos luscitiosos reddere credebatur; quod et Fulgentius in lib. de Prisco sermone observat. V. Harduin. ad Plin. XXII. s. 77. A. Virg. G. I, 154. *infelix* vr. quo ipso loco *avena* cum eo coniung. Linn. avena fatua, wilder, tauber Haber, in quam triticum et hordeum degenerare credebantur. *bis passura ignem*, dum torrentur ante, quam moluntur, et dum coquuntur in furno. *Efficiant ratas*. IV, 775. precibus finitis additur: *Quae precor eveniant*.

697. *Tenuere*, occupatos tenuere. *erat aptior*, malebant illi ensem tractare, quam aratrum. *taurus arator*. Etiam ap. Tibul. I, 10, 46. pro *araturos boves* Mss. quidam bovi, approbante Brouckh. *aratores boves*. Ibi Heyne in Obs. monet, id epico potius carmini convenire. Immo occurrit, ut vel h. l. docet, et alibi. Similiter II, 12. *bellator equus*. *Pondere*. Etiam Virg. G. I, 164. *rastri iniquo pondere*, et XI. Met. 36. *graves rastri*, quo loco et ipso cum *sarculis* et longis *ligonibus* coniunguntur; iis enim instrumentis glebae inertes frangebantur. Cf. IV, 927. *Gratia Dis* etc. Neapolis putat, haec post proelium Actiacum scripta, sed fallitur; pertinent ad Tiberii tempora. Alloquitur autem Germanicum. Bellum passim a poëtis *religatis* post tergum manibus describitur. Cf. Aen. I, 291. sqq. ibique Heynii Exc. *Pax Cererem* etc. Cf. IV, 407. De utilitate, quam Pax rei rusticae adfert, elegans locus est Tibul. I, 10, 45. sqq.

705—708. *Pollucis et Casto-*

Fratribus illa Deis fratres de gente Deorum
 Circa Iuturnae composuere lacus.
Ipsum nos carmen deducit Pacis ad aram.
 Haec erit a mensis fine secunda dies.
Frondibus Actiacis comtos redimita capillos,
 Pax ades; et toto mitis in orbe mane.
Dum desunt hostes, desit quoque caussa triumphi.
 Tu ducibus bello gloria maior eris.
Sola gerat miles, quibus arma coërceat, arma:
 Canteturque fera nil, nisi pompa, tuba.

ris templum VI. *Cal. Febr.* A. v. 769. Tiberius Castoris et Pollucis aedem dedicavit, inscripto et suo et Drusi fratris nomine. Dio lib. LV. p. 567. Cf Cons. ad Liv. vs. 283. sqq. Fuit illud templum ad lacum *Iuturnum* (vs. 463.) in foro Romano, prope Iulii Caesaris templum. II. ex Pont. 2, 85. s. Sueton. Caes. 10. *Ledaeis*. Unus Ms. *Ledacis*, unde Heins. *Ledaicis* coniiciebat. Sed forma *Ledaeus* satis usitata. Consol. ad Liv. 283. Martial. IV, 58. *Ledaeas Lacedaemonis palaestras*. — *de gente Deorum*, de gente Caesarea. *composuere*, coniuncti posuere. Nove sic dictum.

709. *Ara Pacis*. *Aras* veteres statuebant rei, quam cuperent laudatam. Vid. Lipsius ad Tacit. An. I, 13. *Paci* Deae iam Athenienses aras consecrarunt; sed Romae ante Augusti tempora nullis fuit monumentis honestata. Eo tandem imperante, Senatus populique iussu *ara Pacis* posita est a. v. 741. a. d. VI. Non. Iul. in ipsa curia. Eo enim anno Augustus, rebus in Gallia, Hispania, Germaniaque prospere confectis, Romam redierat. Aram et Noster III, 882 et Iuvenal. Sat. I, 115. memorant tum nummi exhibent. V. Golzius in Aug. p. LVII. n. 12. Ad eam bis quotannis, Ian. et Martii tricesimo die sacrificatum. Vid. omnino Fischer. de Ara Pacis. *Haec*, nempe qua sacra fiunt ad aram illam. In verbis *Ipsum nos carmen* etc. commodus et gratus transitus. — Victoria *Actiaca*, cum tandem orbi Romano, bellis continuis per plura secula profligato, pacem reddidisset, praeclare nunc Pax *frondibus* vel oleae vel lauri (nam utraque pacalis) quibus post illam victoriam ornata erat, adesse iubetur. Heins. vero intel. frondem lauream Apollini *Actio* sacram. Sic et Lenzius. Bochartus malebat, *frondibus Actaeis* i. olea. *Comtos* iam Ciofan. ex optimis Codd. invexit. Burm. notat, *canos*, quod reliqui praeferunt, diuturnam et quasi perpetuam pacem indicare. Mihi vero *cana* Pax parum placet; neque sic bene perpetuitatis rationem poëta expresserit. *Comti* contra capilli venerandam reddunt faciem, Tibul. IV, 2, 10. et conveniunt his sollemnibus. Possunt etiam verba *comtos redimita* e copia poëtica dicta esse pro uno *comta*. Ita Aen. VII, 751. *sacerdos Fronde super galeam et felici comtus oliva*. Aen. VIII, 128. *vitta comtos praetendere ramos*.

716. *Tubae* usus et in bello et in sacris spectaculisque. Calpurn. Ecl. I, 67. *Inter sacra tubas, non inter bella sonare*. Quae ad bella pertinent, ea *fera* vocantur. *Ultimus orbis*, terrae remotissimae, Bentl. ad Horat. I. od. 35, 29. *primus* ergo sunt propinquae. *pacalis* vox forsan

Horreat Aeneadas et primus et ultimus orbis:
Si qua parum Romam terra timebit, amet.
Tura, sacerdotes, pacalibus addite flammis;
Albaque percussa victima fronte cadat.
Utque domus, quae praestat eam, cum Pace perennet,
Ad pia propensos vota rogate Deos.
Sed iam prima mei pars est exacta laboris;
Cumque suo finem mense libellus habet.

LIBER II.

Ianus habet finem: cum carmine crescit et annus.
Alter ut hinc mensis, sic liber alter eat.
Nunc primum velis, Elegi, maioribus itis:
Exiguum, memini, nuper eratis opus.
Certe ego vos habui faciles in amore ministros;
Cum lusit numeris prima iuventa suis.

ab Ovidio facta. Met. VI, 101. *oleae pacales. Percussa.* Alii, *perfusa*, quod Taubn. ad morem refert, quo merum ex patera inter cornua hostiae effundebatur. Alteri lectioni similis est, sed plenior, locus IV. Tr. 2. 5. *Candidaque adducta collum percussa securi Victima purpureo sanguine tinguat humum.* Cf. supra 83. 320. Pro *praestat* Francof. et undecim alii *praestet*, ut simul votum includat. Hamburg. *pacem quae praestat, pace perennet*, qualem lusum Ovid. sane amat, ut vs. 25. 72. II, 52. et saepe. Passim autem in hoc opere pacem commendat, detestaturque bella.

1—18. *Praefatio*, qua argumenti sui et operae gravitatem commendat, et Germanicum propitium sibi reddit. Ut alii poëtae lyram, sic Noster *elegos* suos alloquitur. Initium autem huius libri, si cum fine superioris coniungitur, ταυτολογεῖ. *Crescit* cum Mazar. Zulich. Voss. et aliis nonnullis, quos Heins. secutus est, melius legimus, quam *crescat* cum reliquis; non enim haec optantis sunt, sed narrantis. Mox Neap. placebat, quod nonnulli praeferunt, *ut it mensis.* Sed *ut it* ingratum efficit sonum, atque *it* facile potest intelligi. Quia veteres plerique *hic* habent, propterea Heins. *hinc* dedit, idque bene in principio ponitur. Virg. G. I, 5. *hinc canere incipiam*, Liv. II, 1. *Liberi iam hinc P. R. res peragam. It* mensis, dum decurrit; *it* liber, tum componitur. *Velis maioribus ire*, ad maius graviusque opus componendum adhiberi. De tropo hoc v. ad P, 4. IV. Pont. 5, 1. *Ite leves elegi doctas ad Consulis aures.* Etiam h. l. quidam *ite*, sed alterum melius est, quod observare elegos iubet, quid ipsis fiat. *Exiguum opus*, quo leve argumentum, res ludicra, tractatur. VI, 22. *modi exigui.* Etiam Horat. A. P. 77. *exiguos elegos* vocat.

5. *Certe ego* recepit Heins. ex duobus Mss. Caeteri *Ipse ego*. *faciles*, obsequentes, se accommodantes mihi in amoribus cantandis. *Ludere* de carminibus non seriis. Plin. VIII. Ep. 21, 2.

Idem sacra cano, signataque tempora Fastis.
 Ecquis ad haec illinc crederet esse viam?
Haec mea militia est; ferimus, quae possumus, arma,
 Dextraque non omni munere nostra vacat.
Si mihi non valido torquentur pila lacerto;
 Nec bellatoris terga premuntur equi;
Nec galea tegimur, nec acuto cingimur ense;
 (His habilis telis quilibet esse potest:)
At tua prosequimur studioso pectore, Caesar,
 Nomina; per titulos ingredimurque tuos.
Ergo ades, et placido paullum mea munera vultu
 Respice; pacando si quid ab hoste vacas.
Februa Romani dixere piamina patres:
 Nunc quoque dant verbo plurima signa fidem.

Graviora opera lusibus iocisque distinguo. Numeris suis, nam amantium in primis curae et quaerelae includebantur elegis. *signata.* V. I, 11. Cum quilibet civis operam suam debeat, inde efflorvit sententia, *Haec mea militia est* etc. Et *militia* latius etiam de omni *munere* i. de eo, quod quis praestare debet, dr. ut de oratoris forensis labore. Cic. Mur. 9. *urbana militia respondendi, scribendi, cavendi.* Krebsius, mein Uebungswerk.

11. *Pila* et hastae *torquebantur* lacerto adducto, ad quod et viribus et arte opus erat. Met. VIII, 28. sqq. Pro *valido* Burm. ex uno Vatic. non damnat *solido*, quia saepius Ovid. se tenui corpore fuisse profiteatur. *Bellator equus* etiam XV. Met. 368. Virg G. II, 145. Vid. ad Plin. VII. Ep. 9, 7. Similiter supra I, 698. *taurus arator. habilis*, idoneus. *At* tamen, certe. *Prosequimur.* Douza pater volebat, *persequimur.* Sine caussa; namque et *prosequi* et *persequi* dr. qui singulas rei partes ordine explicat. Plin. I. Epp. 8, 8. *munificentiae rationem stilo prosequi.* V. et ad IV, 724. *Nomina*, laudes. Quidam *numina*, quod non damnat Taubner, *per titulos ingredimur.* V. ad I, 15. *pacando.* Alii *pacato.* Taubner. utrumque ferendum putat. At, si hostes iam *pacati*, otium erat Germanico.

19—30. *Vis vocabuli Februa:* Res tenuis et ieiuna. *Patres*, priores, antiqui. Vs. 30. *avi* et 36. *senes* vrr. *Februa dixerunt piamina.* Varro de LL. V. p. 46. *Rex cum ferias menstruas Nonis Februariis edicit, hunc diem februatum appellat. Februum Sabinis purgamentum et in sacris nostris verbum. Festus: quaecunque purgamenti caussa in quibusque sacrificiis adhibentur, februa appellantur.* — *Piamina*, Καθαρμοὶ, sancti quidam ritus, quibus Deorum ultio ac poena avertitur, quibus ἄγος s. scelus summovetur. Quinque Mss. *piacula.* Illud magis poëticum est, atque in hoc ipso carmine sine ulla Mss. varietate aliquoties occurrit, ut vs. 32. III, 533. Sed et alterum in usu. Horat. I. Ep. 1, 36. *Sunt certa piacula, quae te Ter pure lecto poterunt recreare libello.* — *Fidem dat* aut *facit verbis*, qui ea confirmat et vera esse ostendit. Corte ad Sallust Iug. 24, 9. Sed nunc est: confirmare significationem verbi memoratam. *signa*, argumenta.

Pontifices ab Rege petunt, et Flamine lanas,
Quîs veteri lingua Februa nomen erat.
Quaeque capit lictor domibus purgamina certis,
Torrida cum mica farra vocántur idem.
Nomen idem ramo; qui caesus ab arbore pura,
Casta sacerdotum tempora fronde tegit.
Ipse ego Flaminicam poscentem februa vidi:
Februa poscenti pinea virga data est.
Denique quodcumque est, quo pectora nostra piamur,
Hoc apud intonsos nomen habebat avos.
Mensis ab his dictus: secta quia pelle Luperci
Omne solum lustrant; idque piamen habent;
Aut quia placatis sunt tempora pura sepulcris,
Tunc cum ferales praeteriere dies.
Omne nefas, omnemque mali purgamina caussam
Credebant nostri tollere posse senes.

21. Ritus non aliunde notus attingitur. *Rex* nempe sacrorum. *Lanas* illas rufi fuisse coloris, Neapol. ex Clem. Alex. Strom. VII. coni. ubi ἔρια πυῤῥὰ in ritibus sacris memorantur. Interpr. Francog. male apicem in pileo sacerdotis intelligit. *Lictor*, nempe Flaminis Dialis. *Certis* (pro quo alii Mss. *cernis*, *ternis*, *acernis*) Heins. suo periculo mutari vult in *tersis*, quia in purgationibus sollemnis formula *tergere humum* aut *limina* aqua. *Torrida*, tosta, ut saepe. V. Heins. De *mica* salis v. ad I. 338. *Puram arborem* esse pinum, e vs. 28. et aliis locis monet Neap. Vr. *pura* propter vim purificandi. *Flaminica*, Flaminis Dialis uxor. *pinea*. Heins. legi vult *spinea*, quia Veteres putarint, omnibus spinarum generibus vim esse insitam noxarum depellendarum V. ad vs. 558. Burm. contra non damnat, quod in Hamb. exstat, *laurea*; namque et lauro veteres usos esse in lustrationibus. IV, 741. sq. et *taeda* et *laurea* commemorantur. *Pectora* pro *corpora* agnoscunt undecim Mss. sed *piamur* pro *piantur* ex uno Bonon. amplexus est Heins. ut sit ille Ovidio familiaris Graecismus. *Intonsus*, omnino priscus. VI, 264. *intonsus Numa*. Horat. II. od. 15. *intonsus Cato*. *Tonderi* Romani coeperunt a. v. 454. cum antea essent intonsi et barbati. Plin. VII, 59.

31—34. Februarii nomen. Festus: *Februarius mensis dictus, quod tum, id est extremo anni mense populus februaretur, id est lustraretur ac purgaretur: vel a Junone februata, quam alii februalem, Romani februalim vocant: quod ipsi eo mense sacra fiebant, eiusque feriae erant Lupercalia* etc. Cf. Macrob. I, 13. *Lupercalia* describuntur inde a vs. 267. *Tempora pura*, civitas eo tempore pura *placatis sepulcris*. Cf. vs. 52. et I, 43. De *Feralibus* vid. infra vs. 433—70. *sepulcris*, nam ad tumulos Manes placabantur.

35. Locus communis de lustrationibus, atque iudicium de earum vi. V. omnino Lomeier de Vett. Gentilium lustrationibus. *Lustratio*, ἱλασμὸς, ἁγνισμὸς, καθαρισμὸς, sane apud *Graecos* mos antiquissimus, et apud Ho-

Graecia principium moris fuit. Illa nocentes
 Impia lustratos ponere facta putat.
Actoriden Peleus, ipsum quoque Pelea Phoci
 Caede per Haemonias solvit Acastus aquas.
Vectam frenatis per inane draconibus Aegeus
 Credulus immerita Phasida iuvit ope.
Amphiaraïdes Naupactoo Acheloo,
 Solve nefas, dixit. Solvit et ille nefas.
Ah nimium faciles, qui tristia crimina caedis
 Fluminea tolli posse putetis aqua!
Sed tamen, antiqui ne nescius ordinis erres,
 Primus, ut est, Iani mensis et ante fuit.

merum passim obvius. Lustrabantur autem varias ob caussas, propter sacra facienda, ut sordes peccatorum abstergerentur, post reditum e bello, post facinus admissum. *ponere facta*, liberari a culpa scelerum. Lustrationes, quae iam seqq. sedulo notatae, erant a Graecis antiquis, et docte earum catalogus hic insertus. Ipse Apollo, Pythono occiso, expiandus erat. Menoetius, *Actoris* filius; fuit inter Argonautas; Opunte in ludo interfecit Clysonymum, Amphidamantis filium; exul exceptus est a *Peleo* Apollod. III, 13, 8. *Phocus*, Aeaci et Psammathes filius, a Telamone et *Peleo*, quos pater ex Endeide susceperat, interfectus est, Diodor. Sic. IV, 72. Pausan. II, 29. Et tractata ea res in Tragoediis Vett. Hinc Telamon Salamina fugit, *Peleus* contra in Phthiam, ubi purgatur ab Eurytione, Actoris filio. Apollod. III, 12. 13.. Ab ipso Actore qui tamen diversus a superiore, purgatum narrat Diod. Sic. d. l. Inde ad venationem apri Calydonii profectus Eurytiona socerum occidit, tum ab *Acasto*, Iolci rege, purgatus est. Apollod. III, 13, 2. Ovidius igitur miscuit diversa. Iolcus pars *Haemoniae* s. Thessaliae. Etiam *aquae* usus in lustrationibus, in primis marina, quamquam et fluminalis. Secundum Euripidem enim ἡ θάλασσα κλύζει πάντα τ' ἀνθρώπων κακά.

41. Medea, interfectis Corinthi liberis suis, fugit Athenas, ubi ab *Aegeo* excipitur. Met. VII, 398. sqq. Ibi *Titaniacis ablata draconibus intrat Palladias arces*. *Credulus*, credebat enim Medeae pollicenti, se orbitate eum liberaturam. Plutarch. Thes. 12. *Iuvit* dedit Heins. ex praestantioribus quibusdam, quibuscum et Francof. conspirat. Olim, *fovit*. — Alcmaeon, *Amphiarai* filius, ob Eriphylen matrem interfectam lustratus est primum a Phegeo Psophide, quae fuit urbs Arcadiae. Sic nondum insania liberatus, iubente oraculo, in terram recentem se contulit, quam *Acheloi* limus congestus fecerat; ibique ab *Acheloo* purgatus est. Thucyd. II, 102. ubi fluvius ille satis describitur, Pausan. VIII, 24. p. 646. et Apollod. III, 7, 5. *Naupactus*, urbs Aetoliae, nunc Lepanto. *faciles*, creduli, superstitiosi. Gravis sententia.

47—54. De ordine huius mensis temporibus antiquis. Ultimum eum locum tenuisse, non secundum, ut Plutarch. putabat, docet etiam Ideler p. 349 *Et ante*, nempe a Numae temporibus. *ultimus*. Macrob. I, 13. *Omni intercalationi mensis Februarius*

Qui sequitur Ianum, veteris fuit ultimus anni,
Tu quoque sacrorum, Termine, finis eras.
Primus enim Iani mensis, quia ianua prima est.
Qui sacer est imis Manibus, imus erat.
Postmodo creduntur spatio distantia longo
Tempora bis quini continuasse Viri.
Principio mensis, Phrygiae contermina Matri,
Sospita delubris dicitur aucta novis.
Nunc ubi sint, illis, quaeris, sacrata Kalendis,
Templa Deae? longo procubuere die.
Caetera ne simili caderent labefacta ruina,
Cavit sacrati provida cura Ducis:
Sub quo delubris sentitur nulla senectus,
Nec satis est homines, obligat ille Deos.
Templornm positor, templorum sancte repostor,
Sit Superis, opto, mutua cura tui.

deputatus est, quoniam is ultimus anni erat. Quod ipsum Graecorum more faciebant. Nam et illi ultimo anni sui mensi superfluos interserebant dies. Romani autem intercalabant post vicesimum tertium diem, *Terminalibus* iam peractis. *Imi,* inferi. Noster ludere verbo voluit. Vid. ad I, 721. De hac Decemvirorum mutatione silent alii scriptores; ipse Noster dubie loquitur *creduntur.* Videntur autem, ut alia, ita et meliorem anni digestionem ab Atheniensibus sumsisse. V. Ideler p. 356. *continuasse tempora,* effecisse, ut hi duo menses, nullo interposito, se exciperent, cum antea *distarent longo spatio,* decem ipsis mensibus interiectis. Vid. Petav. de Doctr. Temp. lib. II, cp. 74.

55—72. *Kal. Febr. memorabilia nonnulla,* quibus laus Caesaris et votum pro eius salute interpositum. Eo die Iunonis *Sospitae* templum erat dedicatum. Id conterminum erat aedi *Phrygiae Matris* sive Cybeles, ab Augusto in monte Palatino positae, cum antea eiusdem Deae simulacrum ibi esset. Vid. Monum. Ancyr. et Dio lib. LXVI. Sed quo tempore Ovidius haec scribebat, templum illud funditus perierat. Ab eo diversum eiusdem Deae templum in foro Olitario, quod Cn. Cornelius Cethegus Cos. sub initium belli Insubrici voverat, quadriennio post dedicatum. Liv. 32, 30. 34, 53. *Longo die,* vetustate. *Procubuere.* Sic haec potuissent omitti. Sed poëta occasionem captavit, imperatoris curam in templis instaurandis celebrandi. Ita fit, quod I, 13. promiserat. Pro *sint - quaeris* Heins. suadet, *sunt - quaeso,* nam *sunt* multi Mss. agnoscunt. *caderent lab. ruina* plenius et elegantius, quam corruernnr. Tum *sentitur senectus* suaviter ab hominibus ad delubra translatum. *Sacratus dux,* Imperator. Vid. ad I, 640. Masson. Vid. Ovid. ad a. 59. et 60. p. 118. Tiberium intel. de quo Tacit. An. II, 49. *Deum aedes vetustate aut igni abolitas, coeptasque ab Augusto, dedicavit.* Tum plures tales aedes memorat. Sed et Augustum Liv. IV, 20. *templorum omnium conditorem aut*

Dent tibi coelestes, quot tu coelestibus annos;
Proque tua maneant in statione domo.
Tum quoque vicini lucus celebratur Asyli,
Qua petit aequoreas advena Tibris aquas.
Ad penetrale Numae, Capitolinumque Tonantem,
Inque Iovis summa caeditur arce bidens.
Saepe graves pluvias adopertus nubibus Auster
Concitat, aut posita sub nive terra latet.
Proximus Hesperias Titan abiturus in undas,
Gemmea purpureis cum iuga demit equis:

restitutorem nominat, et de eo Sueton. 30. *Aedes sacras vetustate collapsas aut incendio absumtas, refecit.* Difficile est definire, uter nunc intelligendus sit, quoniam Ovid. hoc opus sub Augusto inchoavit, sub Tiberio autem absolvit, et parti iam absolutae postmodo nonnulla inseruit. *Obligat ille Deos* convenienter Romanorum de Diis suis opinioni dictum. — *Repostor* voc. probum, quod satis comprobarunt Heins. et Burm. Occurrit enim ap. Veteres *reponere pontes, navigia, columnas* etc. Igitur non audiendi, qui *refector,* exhibent. *mutua cura tui.* Met. VIII, 724. *Cura pii Diis sunt, et, qui coluere, coluntur.* Diis *annos dabat,* quatenus aras eorum, statuas, templaque perennabat. *maneant in statione,* pergant tuam domum tueri. I. Met. 627. de Argi oculis, *Caetera servabant, atque in statione manebant.*

67. *Tum,* iisdem Kalend. Romulus sane inter duos *lucos asylum* aperuit, qui locus dictus est *inter duos lucos,* μεθόριον δυοῖν δρυμῶν. Sed seriore tempore non exstabant *luci,* et *asylum* ita septum erat, ut nemo introire posset. Liv. I, 8. Dionys. II, 15. Dio XLVII. Olim edebant *Averni.* Hinc Heins. suadet *Helerni.* Etenim VI, 105. *Adiacet antiqui Tiberino lucus Helerni.* Fuerit locus necesse est versus mare. Nam additur, *Quae petit* etc. *Advena* omnis fluvius aliunde veniens dici potest. Sic et III, 524. *advena Tibris.* V, 268. *advena Nilus.* Propert. IV, 1, 8. de Evandri temporibus *Tiberis nostris advena* (peregrinus) *bubus* erat. Horat. Epod. 2. *advenam gruem* dixit migrantem. *Penetrale Numae,* aedes Vestae, in cuius atrio, cui Regiae nomen, Numa habitabat. VI, 264. s. III. Trist. 1, 29. Solin. cp. 2. Sic *aedes* illa, exstructa et ipsa a Numa, huius *penetrale* non male dici poterat. *Arx,* pars altera montis, in quo Capitolium erat. Itaque *arx* et *Capitolium* saepe distinguuntur. Liv. 3, 18. *arx capta Capitoliumque occupatum* 5, 47. *arx Romae Capitoliumque.* Nunc vero templum Iovis Capitolini. Sic et IV, 635. — *Saepe graves* etc. Colum. XI, 11. *Kal. Febr. ventus Eurinus, et interdum Auster cum grandine est.* Auster alias *agere* nubes dr. hunc *adopertus nubibus* apparet. V. I. Met. 265. sqq. ubi plenior eius imago. Sed *Auster* dedit Heins. ex Zulich. Mazar. et sex aliis. Reliqui, *aether,* quod non spernit Burm. quia XIII. Met. 581. *latuitque in nubibus aether,* et in Paneg. in Pis. 137. *adopertus nubibus aether* sidera obcaecare dr.

73-78. *Lyrae et medii Leonis occasus.* Admodum ornate expressit Solis occasum. *Proxi-*

Illa nocte aliquis, tollens ad sidera vultum,
Dicet, ubi est hodie, quae Lyra fulsit heri?
Dumque Lyram quaeret; medii quoque terga Leonis
In liquidas subito mersa notabit aquas.
Quem modo caelatum stellis Delphina videbas,
Is fugiet visus nocte sequente tuos.
Seu fuit occultis felix in amoribus index:
Lesbida cum domino seu tulit ille lyram.
Quod mare non novit, quae nescit Ariona tellus?
Carmine currentes ille tenebat aquas.
Saepe sequens agnam lupus est hac voce retentus;
Saepe avidum fugiens restitit agna lupum;
Saepe canes leporesque umbra cubuere sub una;
Et stetit in saxo proxima cerva leae;

mus Titan die secundo Febr. *Iuga*, lignum transversum in temone, quod equorum collis imponebatur, in curru Solis *gemmis* ordine positis distinctum erat. II. Met. 109. Male igitur unus Regius pro varia lect. *ignea*. *Purpureus* omnino lucidum et splendidum colorem ap. poëtas indicat; itaque et quae solis sunt, *purpurea* vrr. Etiam Heroid. XXI. 86. Sol *purpureis equis* iuga demit: illam observa conversionem, qua siderum quorundam occasum indicat. *Lyrae* occasus cosmicus, *Leonis* acronychius intelligitur. *heri*. Vatic. *here*, de qua scriptura vid. nos ad Plin. II. Ep. 7, 1. Burm. eam h. l. spernit, ne *hodie* et *here* rhythmum faciant. *medii*, usque ad medium, media terga.

79—118. *Delphinis occasus* heliacus. Is occasionem praebet *Arionis* per delphina servationem, et delphinis *relationem inter sidera* canendi. Quoniam in *caelatis* operibus figurae ita expressae sunt, ut emineant, propterea et sidus stellis distinctum *caelatum* dici potuit. *Delphinis* originem triplicem Hygin. P. A. II, 17. refert. Una, quam Ovid. paucis attingit, est haec. Delphin quidam nomine a Neptuno ad Amphitriten, quae fugerat, investigandam dimissus est, eamque cum reperisset, impulit, ut Neptuno nuberet. Sed Noster *Arionis* fabulam merito amplexus est, eamque et ordine et iucunde narravit. De ea vid. Herodot. I, 23. Gellius N. A. 16. 19. Hygin. fab. 194. multique alii. Male Neapol. ad vs. 111. monet, Herodot. ad unguem a Nostro expressum esse; immo in multis ab eo discrepat. *dominus lyrae*, qui eam habet. Arion Methymna *Lesbius*. Citharoedum excellentissimum, *οὐδενὸς δεύτερον*, coloribus iis notat, quibus vis carminum in Orpheo, et Alcaeo alibi descripta. X. Met. 86. Horat. I. od. 12. II. od. 13, 33. sqq. Virg. G. IV, 481. sqq. Senec. Herc. Fur. 572. seqq. Claudian. Praef. ad II. de R. P.

Quod mare. Nempe circa insulas ille quaestus caussa vagabatur. Hygin. P. A. d. l. *Currentes*. Farnes. et Vatic. *torrentes*, quod gravius. Virg. Ecl. 7, 52. *torrentia flumina* G. II, 451. *torrens unda* Padi. Graviter etiam Horat. I. od. 12, 9. *rapidos morantem Fluminum lapsus, celeresque ventos*. Intentum silentium musica excitat. Ut Horat. et Virg. monstra inferna,

Et sine lite loquax cum Palladis alite cornix
Sedit; et accipitri iuncta columba fuit.
Cynthia saepe tuis fertur, vocalis Arion,
Tamquam fraternis obstupuisse modis.
Nomen Arionium Siculas impleverat urbes;
Captaque erat lyricis Ausoniis ora sonis.
Inde domum repetens puppim conscendit Arion;
Atque ita quaesitas arte ferebat opes.
Forsitan, infelix, ventos undamque timebas;
At tibi nave tua tutius aequor erat.

sic Noster feras commotas memorat. *Lupum* et *agnum* non, ut reliquas feras, una imagine offert, sed, quod gravius, duplici. *Resistere* pro consistere, subsistere. Vid. Schwarz. ad Plin. Pan. 10, 4. *Avidus* satis grave de improba lupi fauce. Etiam 1. Trist. 1, 78. *Excussa est avidi dentibus agna lupi.* Horat. I. od. 28, 18. *avidum mare*, omnia devorans cupide. *Sub umbra* sollemne, nam et *sub* pro *in*, et *umbra* pro arbore ponitur. In saxo offendit Heins. pro quo malebat e Cod. Puteano *infestae.* Sed in *saxis* et *rubibus* commoratio cervorum atque leonum. Praeterea, quod e Burm. observatum, *stare in saxo* bene convenit praecedenti *cubare sub umbra. Cornicem* et noctuam inimicitia intercedit. Aelian Hist. An. III, 9. Cf. II. Met. 590. sqq. ubi res ex fabulis refertur. Etiam hoc placet, quod harum ferarum aliam *fugientem*, aliam *persequentem*, aliam *cubantem*, *stantem*, *sedentem*, et quidem in *umbra*, in *saxo*, in *ramo* arboris nobis ostendit. Caeterum his similia etiam in SS literis leguntur. Ies. XI, 6. *Habitabit lupus cum agno, pardus cum hoedo cubabit: vitulus et leo et ovis simul morabuntur.*

91. Etiam Dii et homines capti illa voce. *Obtupuisse.* drr. Sic Cerberus ap. Horat. et intima Lethi tartara ap. Virg. *stupent* cantu Alcaei et Orphei; at de Dea minus hoc verb. placet. Melius Horat. III. od. 11, 8. *Dic modos, Lyde quibus obstinatas Applicet aures. Vocalis*, cantans, ut *vocalis Orpheus* Horat.

93. Etiam Herodot. Siciliam et Italiam nominat, ubi opes collegerit. Illuc, venia ab Periandro impetrata, abierat. Tarento profectus, domum redire voluit. Pro *ora* tres Mss. *oras.* Inde Heins. coni. non improbante Burm. *aures.* Gellius d. l. de Arione, *aures omnium mentesque in utriusque terrae urbibus demulsit.* Sed *ora* praestat; melius enim respondet τῷ *Siculas urbes.* Ut hic *Ausonis ora*, sic Epp. 16, 344. *Bistonis ora*, I. Trist. 3, 84. *Ithlis ora*, II. Trist. 224. *Illyris* ora, et passim *Sarmatis* ora. —, *Quaesitas opes.* Herodot. ἐργασάμενος χρήματα μεγάλα. Hygin. fab. 194. *Magnum patrimonium acquisiverat.* Idem de Simonide traditur. *Atque ita.* Burm. mallet, *Et sibi.* Non video quare. Crebro Noster his voculis utitur, quamquam non uno sensu. V. ad I. Met. 228.

97. Nempe hoc illud est, quod Horat. II. od. 13, 13-20 monet, non quod quisque maxime timeat, sed improvisam leti vim nobis instare. Arion tamen et nautas timuisse videtur. Herodot. πιστεύοντα δὲ οὐδαμοῖσι μᾶλλον ἢ Κορινθίοισι. *Namque.* Burm. ex uno Vatic. mallet, *Iamque.* Non assentior; caussa enim sen-

Namque gubernator destricto constitit ense,
Caeteraque armata conscia turba manu.
Quid tibi cum gladio? dubiam rege, navita, pinum.
Non sunt haec digitis arma tenenda tuis.
Ille metu vacuus, Mortem non depreçor, inquit:
Sed liceat sumta pauca referre lyra.
Dant veniam, ridentque moram. Capit ille coronam,
Quae possit crines, Phoebe, decere tuos.
Induera Tyrio bis tinctam murice pallam:
Reddidit icta suos pollice chorda sonos;

tentiae antecéd. redditur. *Gubernator*. Hoc de suo Ovid. exornavit. Ap. Herodot. omnino nautae commemorantur. Servulis ipsius Arionis hoc consilium Hygin. tribuit. *Constitit* pro, adstitit. *Destricto* Heins recte τῷ *districto* praetulit; etenim *destringere* est nudare, *distringere* in varias partes distrahere. Vid. Drakenb. ad Sil. XVII, 164. Caeterum nota h. vs. tot vocc. in *a* desinentia, ut vs. 256. Post *armata* plures Mss. addunt *est*. Heins. suadet, *armatae conscia turba manus*. Sec. Herodot. nautae eum iubent aut semet ipsum interficere, aut in mare exsilire.

101. *Ensis* gubernatoris locum dedit huic consilio, quo suavitas quaedam conciliatur narrationi. *Dubia navis*, nesciens quo eat, cum neminem habeat, a quo regatur, etiam I. A. A. 558. II. ex P. 5, 62. Licet et eam sic dicere, *Quam ventus ventoque rapit contrarius aestus, Vim geminam sentit, paretque incerta duobus* VIII. Met. 471. *Tenenda*. Quinque Codd. *ferenda*, unde Heins. *terenda* coni. Male. *Terere* de crebro aut diuturno usu dr. de quo nunc non est sermo. *Vacuus* non nisi in uno Moreti pro varia lect. servatum; nam caeteri omnes *pavidus* praeferunt, quod minime convenit Arionis orationi, quamquam et ab Herodot. *territus* vr. Hygin. eum narrat iam praemonitum esse ab Apolline; hinc illa fiducia. Etiam Acoetes coram Pentheo *metu vacuus* dicit. Met. III, 582. *Mortem non deprecor*. Ap. Herodot. tamen ψυχὴν παραιτεῖται Χρήματα προϊέις σφι. Tandem minis ad incitas redactus, rogat, ut sibi liceat ἐν τῇ σκευῇ πάσῃ στάντι ἐν τοῖσι εἰδωλίοισι ἀεῖσαι. Illud ἀεῖσαι Noster expressit *referre lyra*. Horat. A. P. 57. *Musa dedit fidibus libera vina referre*. Pro *Sed liceat* Heins. cum Mazar. et duobus aliis mavult, *Si liceat*, si etiam vs. praeced. *deprecer* legatur. Neque hoc Burm. displicet. *Rident moram*. Ap. Herodot. se sperant pulcherrimum audituros cantum. Iam describitur σκευή, ornatus citharoedi, de quo cf. ad Heren. IV, 47. XI. Met. 165. et quae ibi notavimus. Hygin. P. A. d. l. petiit, ut sibi liceret *se ornare, qua saepe vicerat, veste*. In eo ornatu primum est *corona*, nempe aurea, quam Hygin. fab. d. l. diserte memorat. *Phoebus* vero cantaturus Met. d. l. lauro tantum Parnaside vinctus. *crines tuos*, quia Phoebus crinibus decorus, quia tempora eius longo crine decentia. I. Met. 450. *Palla* vestis citharoedorum longior cum syrmate. Tzetzes Chil. I. τὴν μουσικὴν στολὴν vocat. Vid. ad XI. Met. 166. ubi *Tyrio saturata murice palla*. Pro *saturata*, satis imbuta colore, nunc est *bis tincta*, dibaphe, quae et *iterata*; aut *lauta murice* dici

Flebilibus veluti numeris canentia dura
Traiectus penna tempora cantat olor.
Protinus in medias ornatus desilit undas.
Spargitur impulsa caerula puppis aqua.
Inde, fide maius, tergo delphina recurvo
Se memorant oneri supposuisse novo.
Ille sedens citharamque tenet, pretiumque vehendi
Cantat, et aequoreas carmine mulcet aquas.
Di pia facta vident: astris delphina recepit
Iupiter; et stellas iussit habere novem.
Nunc mihi mille sonos, quoque est memoratus Achilles,
Vellem, Maeonide, pectus inesse tuum.

solet. Sed pro *bis tinctam* olim edeb. *distinctam*, quod explicari possit ex loco ad Heren. ubi *chlamys purpurea coloribus variis intexta.* Pro *induerat* multi *induit et*, unde Heins. mallet, *Induitur.* *Pollice* vel nudo, vel pectine armato pulsabantur lyrae fides. Vid. Gesner. ad Claudian. 34, 15. *suos*, quos solet reddere et debet. Non semper *chorda sonum reddit*, *quem vult manus et mens.* Horat. A. P. 348.

109. 110. Non erat, cur Heins. hoc de *olore* distichon spurium iudicaret. Etenim tam musici, quam poëtae cum cygno saepe comparantur, quia Veteres suavissimum ei cantum tribuebant. Callim. h. Apol. 5. Vid. Vossii Epist. Mythol. II, 105. Inde Alcaeus *κύκνος λέσβιος*, et Pindarus *Dircaeus cygnus* Horat. IV. od. 2. 25. Inde proverb. *κύκνου ἀοιδότερον*. Hinc et Cygnus, rex Ligurum, musica excellens, in eandem avem mutatus esse tradebatur. II. Met. 252. 367. In primis morti vicinus *flebiles* cantus exercere credebatur. Heroid. VII, 1. Cic. Tusc. I, 30. Plin. X, 23 s. 32. Atque etiam Arion nunc, quod Hygin. P. A. diserte monet, mortem suam deflebet. Non male igitur h. l. adhibita illa comparatio. *Pennam* Burm. intel. sagittam, qua traiectus olor, vicinus morti flebiliter canit, cum alii de penna quadam dura loquantur, quam olor in senectute habeat. *Canentia* Heins. interpretatur, senilia. Sed cygni corpus semper *canens* i. candidum, candens. II. Met. 373. ubi Cygnus rex in hanc avem transit, *canae capillos dissimulant plumae.* Et h. l. tres Codd. *candentia* praeferunt. Secundum Herodot. Arion tum cantabat *νόμον τὸν ὄρθιον*, carmen summa fidium ac vocis contentione. *Spargitur* etc. Krebs.: hin und her ward geworfen das bläuliche Schiff auf dem nun tobenden Meere. Immo undae pars concutitur saltu Arionis atque adspergit navem.

113. *Fide maius* sic etiam in Metam. ut III, 106. *novo*, inusitato. *pretium vehendi*, carmen, quo Delphino cantus amanti remuneretur operam vehendi. Plin. I. Ep. 12, 4. *pretia vivendi,* ubi v. not nostr. Taubner. putat, ante *pretiumque* forte praeposit. *ad*, *in*, *ob* omissam. Immo alterum est elegantius. *mulcet aquas.* V. ad I, 155. De lect. *carmine* vid. ad vs. 121. *Vident Facta*, iis delectantur, praemiis ea afficiunt. *recepit Iupiter.* Hygin. P. A. astrologis hoc tribuit.

119—144. *Nonis Augustus Patris Patriae nomen accepit.* Hic excurrit in laudes Augusti, iisque adeo praeclaram praefatiunculam praemittit, qua dignitas rei sequentis valide au-

Dum canimus sacras alterno carmine Nonas,
　Maximus hinc Fastis accumulatur honos.
Deficit ingenium, maioraque viribus urguent.
　Haec mihi praecipuo est ore canenda dies.
Quid volui demens Elegis imponere tantum
　Ponderis? heroï res erat ista pedis.
Sancte Pater patriae, tibi Plebs, tibi Curia nomen
　Hoc dedit; hoc dedimus nos tibi nomen Eques.
Res tamen ante dedit. Sero quoque vera tulisti
　Nomina. Iampridem tu pater orbis eras.
Hoc tu per terras, quod in aethere Iupiter alto,
　Nomen habes: hominum tu pater, ille Deum.

getur. *Mille sonos.* Alii poëtae centum ora centumque linguas sibi dari in re simili cupiunt. Homer. Il. β, 488. Virg. G. II, 42. Aen. VI, 625. Et h. l. votum illud melius adhibitum, quam VIII. Met. 532. in levi argumento. *memoratus*, memoria eius celebrata. *Maeonides* aut *Maeonius* Homerus dictus a Smyrna, Maeoniae i. Lydiae urbe. Plin. H. N. V, 30. Horat. I. od. 6, 2, *Maeonii carminis ales.* — *Alterno carmine* nos e multis Codd. et Edd. antiquis revocavimus, cum antea *alterno pectine* vulgaretur. *Alterno pectine canere* potius foret, carmen lyricum scribere, quo nunc gravius, nunc remissius argumentum tractatur. Pro argumenti enim varietate nunc *levius* (Horat. II. od. 1, 40.) nunc *gravius* (Idem IV. ad. 2, 33. X. Met. 150.) *plectrum*, cuius species *pecten*, adhibebatur. In carmine autem elegiaco *pectinis* usus est nullus. Sed *carmen* nunc est genus versuum. Qui igitur modo Hexametrum, modo Pentametrum scribit, is *alterno carmine* canit, aut, ut Horat. A. P. 75. loquitur, *versibus impariter iunctis.* Excerpta Douzae h. l. *pectore*, quod natum videtur ex nomine *pectus* in sup. vs. Inde nonnulli *pectine* fecerunt. Potius vs. 116. ex Vatic. *pectine mulcet* scribendum videtur. — *Praecipuo ore* Virg. S. III, 294. *Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.* Haec rei magnitudine abreptus dixerat. Iam sentit, tale argumentum non convenire elegis; itaque corrigit se: mox tamen rursus assurgit oratio. *Herous pes* etiam alibi, ut IV. Trist. 10, 47. H. l. quidam *heroici*.

127. Nonis Febr. sive die quinto Febr. a. v. 752. Valerius Messala nomen *Patris Patriae* ad Augustum in curia detulit his verbis: *Senatus te consentiens cum Pop. Rom. consalutat Patriae Patrem.* Sueton. Aug. 58. De tempore, quo id factum, Vid. Masson. V. H. p. 246. Iac. Perizon. in Animadvv. hist. c. 7. p. 315. et Ernesti Excurs. ad Sueton. d. l. *Nos Eques* s. Equites, quia Ovid. e gente equestri. Gratiam Augusti meriturus, se quoque memorat. *Res ante dedit*; itaque et Horat. I. od. 2, 50. 12, 57. eum ante sic vocavit. Similiter de Traiano Plin. pan. 21. disputat, ubi falso additur, *soli omnium contigit tibi, ut pater patriae esses ante, quam fieres.* *Res* autem nisi ante dedit honorificum nomen, mera in eo est adulatio. *Iupiter*, auctore Horat. curru quatiebat Olympum, Caesar latum orbem

Romule, concedas. Facit hic tua magna tuendo
Moenia: tu dederas transilienda Remo.
Te Tatius, parvique Cures, Caeninaque sensit.
Hoc duce Romanum est solis utrumque latus.
Tu breve nescio quid victae telluris habebas:
Quodcumque est alto sub Iove, Caesar habet.
Tu rapis, hic castas duce se iubet esse maritas.
Tu recipis luco, submovet ille nefas.
Vis tibi grata fuit: florent sub Caesare leges.
Tu Domini nomen, Principis ille tenet.
Te Remus incusat; veniam dedit hostibus ille.
Coelestem fecit te Pater; ille Patrem.

regebat. Sed Noster id accommodavit nomini *Pater*.

133. Grata est et suo loco adhibita haec Romuli, primi conditoris, cum Augusto comparatio, quem Vellei. II, 60, 1. alterum conditorem imperii vocat. Sed poëta, ut huic placeat, nimis fere illius laudes extenuat. *Concedere*, cedere, priorem locum relinquere. *Moenia* in dilogia; nam et urbem, et muros significat. *Dederas transilienda* eleganter, ita exstruxerat, ut ille transilire posset. *Sensit*, damno suo expertus est eius fortitudinem. V. nos ad Plin. pan. 16, 5. Romulum sensit *Tatius*, cum inter Palatinum et Capitolinum Collem Sabini, quorum metropolis *Cures*, proelio funderentur. *Caeninenses* levi certamine docuit, vanam sine viribus esse iram. *Utrumque latus*, terra meridionalis et septemtrionalis. Ap. Horat. I. od. 22, 19. *latus mundi* de plaga boreali. Claudian. 20, 242. *australe latus*. Lenzius partem orientalem et occidentalem intelligit. Equidem putem, ortum et occasum Solis non bene eius *latera* dici. *Breve*, exiguum, ut *brevis census*, *breve pondus* ap. Horat. *Quodcunque est - - habet*. Cf. I, 85. s. *duce se*. *Ducem* nunc varie interpretantur. Dan. Heins. Imperatorem, Caesarem intel. Burm. capit eo sensu, quo omnes Principes duces. Potest esse et is, qui exemplo suo praeit. Augustus autem Italiam moribus ornavit, legibus emendavit: antea nullus legibus locus. Horat. II. Ep. 1, 2. Tacit. An. I, 9. Hoc nomine in primis laudebatur eius seculum. In *luco* asyli etiam *nefarii* homines recipiebantur. *submovet*. Olim ed. *repulit*. *Repellere* sic recte ponitur. XV. Met. 777. *facinus repellite*. III. A. A. 391. *repellere fraudem*. Tacit. Hist. II, 4. *repellere segnitiem*. Sed Praeteritum *repulit* non convenit h. l. Verbis autem *submovet nefas* Lenzius putat respici forte legem quandam, qua Augustus vim asylorum coërcuerit. Sed hoc potius fecit Tiberius. Sueton. 37. Neque antitheta h. l. nimis urgenda sunt. *Domini* nomen poëta forte dedit oppositioni; id enim adeo invisum erat priscis Romanis, ut ne patrem quidem familiae servorum dominum appellarent; neque se Romulus ut dominum gessit. *Principis* nomine cuncta Augustus sub imperium accepit, quin et imperium eius dictum *Principium* et *Principatus*. Vid. Lipsius ad Tacit. An. I, 1. et qui ibi laudantur ab Ernest. Hinc Horat. I. od. 2, 50. *Hic ames dici Princeps*. Delatum id nomen ad

Iam puer Idaeus media tenus eminet alvo,
    Et liquidas mixto nectare fundit aquas.
En etiam, si quis Borean horrere solebat,
    Gaudeat: a Zephyris mollior aura venit.
Quintus ab aequoreis nitidum iubar extulit undis
    Lucifer, et primi tempora veris eunt.
Ne fallare tamen; restant tibi frigora, restant:
    Magnaque discedens signa relinquit hiems.
Tertia nox veniat: Custodem protinus Ursae
    Adspicies geminos exseruisse pedes.
Inter Hamadryadas, iaculatricemque Dianam,
    Callisto sacri pars fuit una chori.
Illa Deae tangens arcus, Quos tangimus, arcus,
    Este meae testes virginitatis, ait.
Cynthia laudavit; promissaque foedera serva,
    Et comitum princeps tu mihi, dixit, eris.
Foedera servasset, si non formosa fuisset.
    Cavit mortales: de Iove crimen habet.

eum a. v. 727. Dio LIII. p. 503. *Te Remus* etc. Tu crudelis fuisti in fratrem; ille clemens est ipsis hostibus. *Coelestem* etc. Cf. vs. 475. sqq. Maius autem est, beneficia dare, quam accipere.

145. *Aquarii ortus cosmicus.* Eum plures Ganymedem, *puerum Idaeum*, Erichthonii aut Trois, regis Troiani, filium esse dicebant. Is quoniam Diis *nectar* infundit, nunc iocoso figmento urna, quam ei Astronomi tribuunt, *mixto nectare aquas* fundere dr. Exoritur et cadit capite prius, quam reliquis membris. Hygin. P. A. III, 28. *mollior.* In Edd. antiq. *mitior.* Utrumque bene de aëris clementia. Sed *mollior* plurimorum librorum auctoritate nititur. Ita *mollior aestas* Virg. G. I, 312. Noster III. A. A. 728. *Zephyri molles auraque.* Plin. H. N. II, 47. *Favonii hibernum molliunt coelum.*

149. *Favonii flatus verni temporis initium.* Plin. XVIII, 59. Oritur autem, eodem II, 47. auctore, *sole Aquarii XXV obtinente partem; is dies sextus est ante Febr. Idus.* Columel. XI, 2. septimum Id. Febr. nominat. *Quintus Lucifer,* V. Idus, dies nonus Febr. Pro *extulit* Voss. Arund. et septem alii *exserit*, quod Heins. praefert qui et *ubi* pro *ab*, et *Cynthius* pro *Lucifer* malit, atque *eunt* ex tribus Codd. pro *erunt* recepit. Burm. *extulit* moveri non vult, quia mox seq. *exseruisse pedes.* Recte. *Restant* etc. cf. vs. 854. s. III, 255.

153—192. *Arctophylacis ortus.* Hic mythus de *Callisto* inseritur, qui II. Met. 401—530. latius tractatus est. *Tertia nox* ante Idus, ergo nox diei undecimi. Ad polum arcticum duo sidera vicina, *Arctos* s. *Ursa maior*, et *Arctophylax* s. *Custos Ursae*, aut *Bootes*, quia Ursa maior et *Plaustrum* dicta. Illud sidus XXV. stellis constat, hoc XIV. Custos in utroque *pede* stellas habet singulas. *Callisto*,

Mille feras Phoebe silvis venata redibat,
Aut plus, aut medium sole tenente diem.
Ut tetigit lucum: (densa niger ilice lucus;
In medio gelidae fons erat altus aquae.)
Hac ait, in silva, virgo Tegeea, lavemur.
Erubuit falso virginis illa sono.
Dixerat et Nymphis: Nymphae velamina ponunt.
Hanc pudet, et tardae dat mala signa morae.
Exuerat tunicas: uteri manifesta tumore,
Proditur indicio ponderis ipsa sui.
Cui Dea, Virgineos, periura Lycaoni, coetus
Desere, nec castas pollue, dixit, aquas.
Luna novum decies implerat cornibus orbem;
Quae fuerat virgo credita, mater erat.
Laesa furit Iuno, formam mutatque puellae.
Quid facis? invito pectore passa Iovem est.
Utque ferae vidit turpes in pellice vultus;
Huius in amplexus Iupiter, inquit, eat.

Lycaonis filia, nympha venatrix. *Chorus*, coetus, quod nomen vs. 173. legitur. *pars una chori*, una ex choro. II. Met. 426. *Comitum pars una meorum.* Veteres *tangere* rem solebant, per quam iurabant. Ita Hannibal puer *tactis sacris* iureiurando adactus est. Liv. 21, 1. *Promissa foedera*, promissa, quae et absolute *foedera* appellantur. II. Met. 757. Tibul. I, 9, 2. *foedera dabas*, ubi v Heyne. *comitum princeps.* Met. 415. *si non formosa.* Etiam Coronis II. Met. 572. *forma mihi nocuit. Crimen* passim de stupro et adulterio. *de Iove*, qui faciem cultumque Dianae indutus, Nympham humi iacentem vi compressit. II. Met. 422. sqq. Nonnulli *a Iove*, quia ille caussa agens. Heins. suadet *ab Iove*. Etiam ferri potest.

164. *Aut plus* etc. quo diei tempore fere venatio finiebatur. Cf. III. Met. 143–45 Taubnero placet *tenente polum*, quod unus Cod. praefert. A venatione redeuntes amabant lotiones. *Ilex nigra* dr. a nigricante vigore. Virg. Ecl. 6, 55. Inde *densa niger ilice lucus* pro, densus nigris ilicibus. *Tegeea* omnino Arcas; nam vs. 192. *Maenalia*, Met. d. l. *Parrhasis* et *Nonacrina* vr. *sonus*, nomen. Burm. ex Cod. Thuan. *solo virg. sono.* Pudor virginis Met. 447. sqq. bene notatus. *et Nymphis.* Plures *haec N.* Burm. coni. *ut N.* Equidem nihil mutem. Primum alloquitur Callisto; deinde eadem dicit *et N.* reliquis. Neque video, cur Heins. *mala* vel invitis membranis in *male* mutandum putet. *Tarda* non addit novam notionem; tantum morae naturam exprimit. Sic saepe poëtae. Et *tarda mora* etiam vs. 256. legitur. *manifesta*, cuius crimen manifestum. *castas.* Octo Mss. *sacras*, ut Met. d. l. quamquam ibi quoque Heins. *castos* suadet.

177. *Laedi* varie in amoribus dr. h. l. de ignominia Iunoni adulterio mariti illata Burm. offen-

Ursa per incultos errabat squalida montes,
  Quae fuerat summo nuper amanda Iovi.
Iam tria lustra puer furto conceptus agebat;
  Cum mater nato est obvia facta suo.
Illa quidem, tamquam cognosceret, adstitit amens;
  Et gemuit: gemitus verba parentis erant.
Hanc puer ignarus iaculo fixisset acuto;
  Ni foret in superas raptus uterque domos.
Signa propinqua micant. Prior est, quam dicimus Arcton:
  Arctophylax formam terga sequentis habet.
Saevit adhuc, canamque rogat Saturnia Tethyn,
  Maenaliam tactis ne lavet Arcton aquis.
Idibus agrestis fumant altaria Fauni,
  Hic ubi discretas insula rumpit aquas.

dit *que*, ut ineleganter et ad vs. fulciendum τῷ *mutat* subiectum. Coni. *mutare*, ut *furit mutare* sit, vehementer irata et furore quasi percita festinat mutare. Sic sane Horat. I. od. 15, 27. *furit te reperire atrox Tydides.* Nihil tamen nunc mutandum, cum partic. *que* centies ap. Poëtas remotiori nomini addatur, ut supra vs. 16. *per titulos ingredimurque tuos.* *Pati* de concubitu. IX. Met. 739. *imagine vaccae Passa bovem est.* Plenius *pati concubitus* III. A. 666. Taubn. probat lect. antiquam, quae *est* statim post *invito* ponit. *ferae*, ursae. Sed Heins. suadet *fera*. De formula *in* aut *sub amplexus ire* v. ad VII. Met. 616.

183. *puer*, Arcas dictus. *furto*, clandestino concubitu. *Gemitus verba parentis erant.* Interpr. Gallicus in his verbis felicem ingenii Ovid. facilitatem admiratur, quod una sententia animum maternum in ursa declaraverit, atque amorem eius acerrimum nobis inspiret. Quod non est: Ovidius hoc unum vult; matrem doluisse quidem, sed dolorem in corpore ferino verbis exprimere non potuisse. Cf. II. Met. 486. Similiter Inachus, filia visa, *nec mutua nostris Dicta refers; alto tantum suspiria ducis Pectore: quodque unum potes, ad mea verba remugis.* I. Met. 655. — *Saevit adhuc*, quod pellex, quam in feram mutaverat, Dea facta inter sidera fulgebat. II. Met. 520. *ad canam Tethyn.* V. ad Met. d. l. *ne lavet*, ne sinat pellicem occidere in Oceanum, nempe *ne puro tingatur in aequore pellex.* *Rogat* cum Mitsch. e Mss. melioribus praetuli et probaverat etiam cum Heins. Krebs. Sed Burm. recepit ex uno *adiit*, quia sit verb. pr. in hac re, et significet i. q. precari; ut adeo *rogat* et *petit* a glossatore esse videantur, qui crediderit, non recte dici, *adiit*, *ne lavet*. Mihi vero haec duo tempora non bene sibi respondere videntur.

193—242. *Fauni sacra et Fabianae cladis memoria. Faunus*, Latio et Etruriae proprium numen. Fuit Pici filius, quartus Italiae rex, ob merita in rem rusticam inter Deos *agrestes* relatus, etiam vates insignis habitus. Dionys. Halic. I, 24. Heynii Exc. V. ad Aen. VII. Cf. infra III, 291 sqq. Etiam ex Publio Victore constat, in *Insula* templa fuisse Iovis, Aesculapii et Fauni. Fauni aedem Aediles e pecunia multatitia fecerunt; eamque a. v.

Haec fuit illa dies, in qua Veientibus arvis
Ter centum Fabii ter cecidere duo.
Una domus vires et onus susceperat Urbis:
Sumunt gentiles arma professa manus.
Egreditur castris miles generosus ab isdem;
E quîs dux fieri quilibet aptus erat.

509. dedicata est. Liv. 33, 42. 34, 58. *Insulam* illam Ovid. XV. Met. 739. s. describit. *rumpit discretas*, rumpit sic, ut discernantur, uno verbo, discernit. Altera Faunalia Nonis Decembr. agebantur, eaque Horat. III. od. 18. celebravit.

195. De hoc *Fabiorum* cum *Veientibus* bello cf. Dionys. Hal. IX, 15-22. Liv. II, 48-50. Florus I, 12. Silius VII, 39. sqq. Gellius N. A. XVII, 21. Namque a. v. 275. cum Veiens bellum adsiduo magis, quam magno praesidio egeret, *Fabia* gens id sola suscepit. *Sex et trecentos* milites, omnes patricios, omnes unius gentis, Roma esse profectos, omnesque ad Cremeram caesos a Veientibus, constanter Veteres tradunt. Dionys. addit, hos secum eduxisse quatuor hominum millia, quorum plurimi clientes et sodales fuerint. Sed in primis de hac re legendus Perizon. in Animadd. hist. cp. 5. ubi ostendit, illo tempore vix omnium gentium patriciarum tot viros fuisse militaris aetatis, nedum unius gentis. Consulares Fabios, Marcum et Caesonem, sibi sumsisse hoc bellum, et vere trecentos sex ad illud eduxisse, non plures, neque tamen hos omnes gentiles suos, sed maximam partem clientes: illos tamen omnes vulgo dictos esse Fabios, quia Fabii bellum in se recepissent. Secundum Liv. VI, 1. id non *Idibus* Febr. factum, sed ante diem XV. Kal. Sextiles, quo die etiam ad Alliam foede pugnatum sit, eumque insignem rei nulli agendae fecisse veteres. Tum dubitant Intpr. utrum *arvis* an *armis* legant, nam Mss. utroque trahunt, plures tamen ad τὸ *armis*. *Veiens* pro Veientinus, ut *Laurens*, Laurentinus, *Indus*, *Maurus*, Indicus, Mauricus. Caeterum hanc narrationem Noster exornavit similitudinibus, apostropha, sententiis.

197. *vires*. Unus Patavin. *curas*, quod Burm. verbo *susceperat* melius convenire videbatur. Et Liv. d. l. id comprobare videtur, *Familiam unam subiisse civitatis onus*: *Veiens bellum in privatam curam versum*. Sed et *vires* in re bellica sic usitatum. VIII. Met. 7. *Praetentatque sui vires Mavortis*. Liv. 21, 29. *nusquam ante libatis viribus*, et II, 49. de hoc ipso bello, *unius familiae viribus Veienti populo pestem minitantes*. — *professa*, quae se promiserant sumturas.

199. *Castra* Lenzius intel. Romam ipsam, aut locum ante aedes consulis. Immo eadem domus, familia eadem intel. *Una domus*, *gentiles* manus, *eadem castra* eandem rem urgent. Etiam Liv. *quorum neminem ducem sperneret egregius quibuslibet temporibus senatus*. Sic et Silius. De *Ianis* s transitionibus peruiis, et templis Iani vid. ad I, 257. Etiam *Carmentalis* porta duos habebat transitus, dextrum et sinistrum. Lenzius vero templum Iani ante portam fuisse putat. Sic et Krebs. qui improbat Strothii ad Liv. II, 49. explicationem, quam vero nos veriorem putamus. *Via* illa propter cladem Fabiorum *scelerata* dicta est et *infelix*. Florus: *scelerato signata nomine*. Sic memoriam rei ad posteros propagabat. Ap. Silium *omen* dat stridore, atque Maxima Herculis ara mugit illis exeuntibus. *Illa fama — habet*.

Carmentis portae dextro via proxima Iano est.
Ire per hanc noli, quisquis es: omen habet.
[Illa fama refert Fabios exiisse trecentos.
Porta vacat culpa; sed tamen omen habet.]
Ut celeri passu Cremeram tetigere rapacem;
(Turbidus hibernis ille fluebat aquis.)
Castra loco ponunt: destrictis ensibus ipsi
Tyrrhenum valido Marte per agmen eunt.
Non aliter, quam cum Libyca de rupe leones
Invadunt sparsos lata per arva greges:
Diffugiunt hostes, inhonestaque vulnera tergo
Accipiunt: Tusco sanguine terra rubet.
Sic iterum, sic saepe cadunt. Ubi vincere aperte
Non datur; insidias, armaque caeca parant.
Campus erat: campi claudebant ultima colles,
Silvaque montanas occulere apta feras.
In medio paucos armentaque rara relinquunt:
Caetera virgultis abdita turba latet.

Hoc distichon a Mss. Urs. Petav. Francof. et aliis quibusdam abest. Parum mihi placet; neque tamen abesse potest, ne manca sit narratio. *Cremera*, Etruriae flumen haud longe a Veiis, hac ipsa clade nobilitatum. *Tangere* locum pro pervenire eo frequentat noster. Sed Mss. quidam cum prima Ed. *tenuere*; aeque bene. Liv. I, 1. *classe Laurentem agrum tenuisse*. Cp. 37. *montes Sabini petebant, et pauci tenuere*. *Turbidus*. Nonnulli. *turgidus*. Utrumque fluminibus et mari tribuitur. *Turbidus* aut *turbatus* sic crebro ap. Ovid. ut VII. Met. 154. XIII, 889. Pro *fluebat* unus Vatic. *tumebat*. Burm. monet, verbis *turbidus tumebat* duo simul dici, et fluvii extra ripas excessum, et simul aquarum turbationem, quae sordidae non transmiserint visum ad fundum, ut Fabii cernere possent, quo pedes ponerent. Sed talia nunc vix curavit poëta. *hibernis aquis*, solutis nivibus. Susceptum hoc bellum hieme. Rebus enim nonnullis gestis, ὁ χειρῶν ἐκεῖνος ἐτελεύτα. Dionys. 15. extr. Iam fortitudinem Fabiorum in honore ponit. *Castra loco ponunt*; in loco praerupto castellum muniunt, cui a fluvio nomen inditum. *Eunt per agmen*, perrumpunt agmen.

209. *Lybica de rupe*. IV. Met. 114. *quicunque sub hac habitatis rupe leones*. Et Claudian. 5, 80. leo aequat *rupe relicta Gaedulo comes ire patri*. Atque etiam Fabii de loco praerupto decurrebant. *De rupe* ergo melius, quam aliorum *de gente*, quamquam posterius Taubn. elegans esse putat. *caeca* ex altero Puteano Heins. recte vulgeri *tecta* praetulit. *Caeca* enim eleganter clandestina, tecta dr., ut *caeca vulnera*, *caeci ignes*; atque *arma caeca* sunt insidiae. De *campo* consentiunt Historici. Pro *claudebant* Iuniani Laeti et tres alii Mss. *cingebant*. Utrumque de finibus dr. *occulere feras*, hinc et apta insidiis.

Ecce, velut torrens undis pluvialibus auctus,
Aut nive, quae Zephyro victa repente fluit,
Per sata, perque vias fertur; nec, ut ante solebat,
Riparum clausas margine finit aquas:
Sic Fabii latis vallem discursibus implent;
Quosque vident, sternunt: nec metus alter inest.
Quo ruitis, generosa domus? male creditur hosti.
Simplex nobilitas perfida tela cave.
Fraude perit virtus. In apertos undique campos
Prosiliunt hostes, et latus omne tenent.
Quid faciant pauci contra tot millia fortes?
Quidve, quod in misero tempore restet, habent?
Sicut aper, silvis longe Laurentibus actus,
Fulmineo celeres dissipat ore canes;
Mox tamen ipse perit: sic non moriuntur inulti;
Vulneraque alterna dantque feruntque manu.
Una dies Fabios ad bellum miserat omnes:
Ad bellum missos perdidit una dies.

219. Eadem similitudo, sed ornatior, Aen. II, 304-308. ubi Heyne plura et Virg. et aliorum loca comparavit. Plerumque *torrens* impetum exprimit, quo fertur aliquis, nunc tantum discursus. *fluit*, diffluit, resolvitur. Pro *repente* multi et scripti et editi *tepente*, Taubnero et Krebsio probantibus. Et *tepor* solet tam Zephyro, quam, cuius comes est, veri tribui, ut III, 236. H. l. vero *repente* praefero, quia repentina nivis solutio tanto magis torrentes auget. *clausas finit*, coërcet, continet. — *Metus alter*, non metuunt alios, quos, quippe in insidiis collocatos, non vident. Liv. *Iamque Fabii adeo contemserant hostem, ut sua invicta arma neque loco, neque tempore ullo crederent sustineri posse.* Cum his bene convenit lectio *sternunt*. Unus Heinsii: *caedunt*, alius: *feriunt*. Paulo ante *implent* copiae notionem habet. VIII. Met. 166: *Daedalus implet innumeras errore vias.* Pro eo Tibul. I, 4, 69. hab. *explere*. *Nobilitas* a Floro et Silio *patricius exercitus* vr. *Simplex*, non cauta, credens hosti.

231. *Laurentes apri* passim memorantur. V. Heins. ad h. l. et Bentl. ad Horat. Epod. V, 28. Bene igitur Heins. *Laurentibus* ex duobus Mazar. duobus Farnes. et uno Vatic. revocavit, cum antea *latratibus* ederetur. *Fulmineo ore dissip.* cf. I. Met. 305. VIII, 289.

235. In interitu rerum magnarum scriptores talia notare solent. Liv. I, 29. de Albae excidio, *Una hora quadringentorum annorum opus excidio ac ruinis dedit.* Sed nunc lusus in duplici *una dies* parum placet. Quid enim mirum, una die illos esse missos ad bellum? De *uno* Fabio servato veteres consentiunt. Dubium movet Dionys. sed frustra. Si enim, ut supra ostensum est, pauci tantum Fabii id bellum susceperunt, fieri facile potuit, ut illi vel non nisi unum filium impuberem habuerint, vel plures, quorum unus tantum ad virilem aetatem pervenerit. Vid. Perizon. Animad. hist. cp. 5. Fabii autem iam ante urbem con-

Ut tamen Herculeae super essent semina gentis,
Credibile est ipsos consuluisse Deos.
Nam puer impubes, et adhuc non utilis armis,
Unus de Fabia gente relictus erat.
Scilicet ut posses olim tu, Maxime, nasci;
Cui res cunctando restituenda foret.
Continuata loco tria sidera; Corvus et Anguis,
Et medius Crater inter utrumque iacet.
Idibus illa latent: oriuntur nocte sequenti.
Quae sibi cur tria sint consociata, canam.
Forte Iovi festum Phoebus sollemne parabat:
(Non faciet longas fabula nostra moras.)
I, mea, dixit, avis, ne quid pia sacra moretur:
Et tenuem vivis fontibus affer aquam.
Corvus inauratum pedibus cratera recurvis
Tollit, et aërium pervolat altus iter.
Stabat adhuc duris ficus densissima pomis.
Tentat eam rostro: non erat apta legi.
Immemor imperii sedisse sub arbore fertur:
Dum fierent tarda dulcia poma mora.

ditam inter Romuli et Remi comites fuisse, atque ab *Hercule* ex Evandri filia prognati esse tradebantur. Vid. Pighius Ann. ad a. 473. A Silio *Penates Herculei implevisse privata castra* drr. *Non utilis armis.* Horat. I. od. 12, 42. Curius *utilis bello.* Idonei armis ferendis *pubes* drr. Liv. 8, 8. *pubescentes ad militiam.*

243—266. *Ortus trium siderum* acronychius: quorum origo narratur. *Anguis* s. hydra, cauda Centauri caput paene tegens, sustinet in dorso *Corvum*, rostro corpus eius tundentem et *Cratera.* Sic illa *continuata loco*, cohaerentia nullo intervallo. V. Hygin. P. A. III, 39. Fabulam autem Idem II, 40. narrat. *medius inter utrumque*, inter corvum caudam hydrae tundentem et caput hydrae elatum. Pro *iacet* unus Vatic. *micat*, quod sane recte de sidere dr. Sed credibile est, poëtam, cum hoc verbum vs. 266. legatur, variare orationem voluisse. Accedit, quod ea, quae inter partes eminentes locum habent, eleganter *iacere* dicuntur. V. Drakenb. ad Silium XII, 132. Tum Heins. sine caussa *At medius* volebat.

247. Inferiores Dii superioribus sacra faciebant. IV, 423. *Tenuem* tantum ornat, quia aqua tenuior terra. A sacra facturis ministri mittebantur aquam, in primis *vivam*, petitum libationis caussa. Met. III, 26. s. Ante *vivis* Praepos. *e* Mss. Voss. Iun. Bernens. et alii quidam, etiam Edd. nonnullae addunt. *Aerium iter*, aër.

253. *Densissima pomis*, abundans ficubus. *Adhuc* coniunge cum *duris*. Ad arborem retulit, quod erat ad ficus referendum. *Tentat eam, apta legi. Leguntur*, colliguntur, fructus pr. ab hominibus, h. l. a corvo, qui decerpit. *sedisse sub arbore* etc. non inepte hoc fictum; celerrime enim fici maturescunt. Plin. XV.

Inde satur nigris longum rapit unguibus hydrum;
Ad dominumque redit; fictaque verba refert:
Hic mihi caussa morae, vivarum obsessor aquarum:
Hic tenuit fontes, officiumque meum.
Addis, ait, culpae mendacia? Phoebus, at audes
Fatidicum verbis fallere velle Deum?
At tibi, dum lactens haerebit in arbore ficus,
De nullo gelidae fonte bibantur aquae.
Dixit: et antiqui monumenta perennia facti,
Anguis, Avis, Crater, sidera iuncta micant.
Tertia post Idus nudos Aurora Lupercos
Adspicit: et Fauni sacra bicornis eunt.
Dicite, Pierides, sacrorum quae sit origo:
Attigerint Latias unde petita domos.

19. s. 21. *Admirabilis est pomi huiusce festinatio.* Itaque Hygin. *post aliquot dies coctis ficis.* Ne igitur urgeas τὸ *tarda mora.* V. ad vs. 170. *dulcia* non movendum puto. Plin. d. l. *succus percoctis mellis.* Atque *dulcedo* in primis corvum invitabat. Itaque nec ex uno Patav. *mitia,* nec ex Ms. Putean. et Exc. Dousz. *mollia* praeferendum, quamquam haec quoque de frugibus percoctis bene drr. Burm. putat, *mollia* melius respondere *duris;* sed tam exacta oppositio hic non est necessaria. *nigris.* Burm. e coniectura Heins. *pigris* malit, Sed rapere hydrum non est pigri. Idem pro *Iamque* e Ms. Sarrav. dedit *Inde,* nempe ficubus.

259. Passim apud Veteres serpentes occurrunt fontium custodes. Vid. ad III. Met. 31. Veri ergo similia finxit corvus. *Tenuit* in dilogia positum, custodivit fontes, et impedivit officium meum. Krebsius vero, die Quellen hielt sie auf und mein Geschäft. *verbis.* Hamb. *veris.* Hinc Heins. *veri* malebat, ut cum *fatidicum* coniungeretur, quemadmodum XII. Met. 18. *veri providus augur.* Mihi *verbis* magis placet, quod bene convenit τῷ *mendacia. At tibi* etc. Plin. X, 12 s. 15. *Corvi ante solstitium generant: iidem aegrescunt sexagenis diebus, siti maxime, ante quam fici coquantur autumno.* Inde fab. nata. Nempe aestate, quod alvi fluxu laborarent, ab humidis alimentis abstinere corvi credebantur. Aelian. H. A. II. 5. Hinc dixerunt: quamdiu fici coquuntur, corvus bibere non potest. *Haerere* in arbore drr. flores V, 255. fructus I. Met. 105. frondes III, 730. *Lactere* omnino de plantis succulentis, unde XV. Met. 201. *lactens annus* tempore verno. Sed ficis nominatim lactis succus aut humor tribuitur. Plin. XV, 19. s. 21. *maturescentibus esse succum lactis.* Atqui de hoc eodem tempore nunc est sermo. *et antiqui* etc. Nempe sitim corvi haec declarant, quem hydra non patitur ad cratera accedere. Hygin.

267. Die XV. Febr. sive XV. Kal. Mart. *Lupercalia* celebrabantur, quibus describendis Ovid. immoratur usque ad vs. 452. De origine et ritibus horum sacrorum vid. Liv. I, 5. Dionys. Halic. I, 32. 80. Plutarch. Vit. Rom. 21. Quaest Rom. To. VII. p. 131. Reisk. Valer. Max. II, 12. Varro de L. L. Noster, ut solent poëtae, ad Homeri quidem exemplum, rerum antiquarum memoriam repetituri, Musas

Pana Deum pecoris veteres coluisse feruntur
Arcades. Arcadiis plurimus ille iugis.
Testis erit Pholoë, testes Stymphalides undae,
Quique citis Ladon in mare currit aquis,
Cinctaque pinetis nemoris iuga Nonacrini,
Altaque Cyllene Parrhasiaeque nives.
Pan erat armenti custos, Pan numen equarum;
Munus ob incolumes ille ferebat oves.
Transtulit Evander silvestria numina secum.
Hic, ubi nunc urbs est, tum locus urbis erat.
Inde Deum colimus, devectaque sacra Pelasgis.
Flamen adhuc prisco more Dialis agit.

invocat. *Faunus* pro Pane, ut ap. Horat. I. od. 17, 2. et alibi. Fabulae enim Italorum priscae cum graecis mixtae sunt. V. Heynii Exc. IV. ad Aen. VII. et in Antiqu. Aufsätzen P. II. p. 70. sqq. *Bicornes Fauni* etiam V, 99. Heroid. IV, 49. *Eunt* pro *erant* e multis Mss. melioribus dedit Heins.

271. Ἀρκάσι θεῶν ἀρχαιότατός τε καὶ τιμιώτατος ὁ Πὰν Dionys. I, 32. τοῖς Ἀρκάσιν ἐπιχώριος Pausan. Arcad. 26. p. 652. et de *cultu* eius p. 677. In *iugis* Arcadiae errabat fistula canens, ibique plurima templa, statuas, aras, sacra, antra, montes habebat. Pausan. p. 674. 686. In monte Lycaeo fano eius hippodromus et stadium adiacebant, in quo iam antiquissimis temporibus *Lupercalia*, λύκαια, celebrata. Pausan. 678. In catalogo montium *Maenalum* desideras, qui ei potissimum curae. Virg. G. I, 17. Pausan. p. 674. *Ladon* in Alpheum influens, etiam V, 89. vr. *rapax*, sed I. Met. 702. *placidus*, ubi v. not. *Pineta* etiam Lycei I. Met. 217. memorantur. *Parrhasiorum* urbs Lycosura omnium urbium antiquissima habita. Pausan. p. 678.

277. Pro *equarum* olim edeb. *aquarum*. Sed alterum iam a Naugerio notatum Heins. ex Mss. Urs. Mazarin. Zulich. Laeti et pluribus aliis recepit. Sed Burm. cui Taubn. assentitur, putat, etiam *aquarum* defendi posse, cum Pan ἄκτιος s. litoralis dicatur Theocrit. Id. V, 14. (ubi v. Warton. et ad Id. 22, 158.) et ἁλίπλαγκτος Sophocl. Ai. 700. quia cultus sit in promontoriis, et quia statuae eius fuerint etiam ad fontes. Mihi vero satis durum videtur, *aquas* sic memorari inter *armenta* et *oves*. Neque si litoralis alibi vocatur, etiam *numen aquarum* recte dr. Recte igitur et Krebs. *equarum* tuetur. Non pergit, custos erat ovium, sed hoc suaviter variavit, *munus ob inc.* etc. *munus*, sacra. Horat. Epod. II, 20. *uvam, Qua muneretur te, Priape.*

279. Livius hoc unum habet: *Iam tum* (cum Romulus et Remus inter pastores educarentur.) *in Palatino monte Lupercal hoc fuisse ludicrum ferunt.* Sed Dionys. originem eius cum Nostro diserte ab *Evandro* repetit. Eum a Themide i. Carmenta matre monitum illa sacra patrio ritu fecisse, reperto loco commodo, quem Romani Lupercal, Graeci Lycaeum vocent, nempe spelunca ingenti et opaca sub colle Palatino, adiacentibus fonticulis. *Silvestria numina*, cultum silvestris Dei. *Hic ubi* etc. argute eloqui voluit illud, urbs nondum erat condita. VIII. Met. 805, in Famis descriptione, *Ventris erat pro ventre locus.* Sed

Cur igitur currant; et cur (sic currere mos est.)
Nuda ferant posita corpora veste, rogas?
Ipse Deus velox discurrere gaudet in altis
Montibus; et subitas concitat ille feras.
Ipse Deus nudus nudos iubet ire ministros:
Nec satis ad cursum commoda vestis erat.
Ante Iovem genitum terras habuisse feruntur
Arcades: et Luna gens prior illa fuit.
Vita ferae similis, nullos agitata per usus:
Artis adhuc expers et rude vulgus erant.

hic vs. si nunc abesset, non desideraretur. *Hic* Heinze in Opusc. p. 226. in *huc* mutari et ad antecedentia referri voluit. Male. Mox e coniect. Burm. verba constituimus; male enim legebatur, *devectaque sacra Pelasgis. Flamen ad haec prisco more Dialis erat.* De *prisco more* nihil esse mutatum, testatur et Dionysius I, 32. *Flamen Dialis* haec agebat, ut Flamen Quirinalis Robigalia IV, 910.

283. Luperci, peracto sacrificio, ex Lupercali profecti, per pagum *currebant*, pudenda succincti pellibus victimae recens mactatae, reliqua *nudi*. Dionys. d. l. Plutarch. Quaest. Rom. d. l. Utriusque ritus caussas, *cursus* et *nuditatis*, Noster enarrat usque ad vs. 380. *Ferre*, habere, ut alibi *gestare corpora*, *membra*. *Velox* sollemne Panis epitheton. Horat. I. od. 17, 1. Secundum Silium XIII, 327. currit *pendenti similis imo. Vix ulla inscribens, terrae vestigia cornu.* *Concitat*, ut Liv. 22, 17. *maiore metu concitant se in fugam.* Illam Paris concitationem describit Valer. Flac. Argon. III 56. *pavidum praesepibus aufert pecus*, atque efficit, ut *profugi sternant dumeta iuvenci*. Cf. Orph. h. X, 7. 23. *subitae*, quia subito excitantur. Et excitabat feras e cubilibus comes Dianae. Servius ad Virg. G. I, 17. Sed Gronov. Obs. IV. cp. 14. defendit lect. Ms. Ursini et quinque aliorum, quae et Heins. elegans visa, *Concipit ille fugas*, ut sensus sit, imaginatur, et subito nec quid, nec quare exsilit discursatque. *ministros*, nempe sacrorum. *Ire* etiam de celere et rapido cursu dr. ut de volatu sagittae. Male ergo h. l. nonnulli, *esse*. In verbis *nec satis* etc. prima nuditatis caussa.

289—302. Secunda caussa nuditatis e ruditate priscorum Arcadum repetitur. Et in pluribus sacris ritus quidam in memoriam rudis vetustatis culti. *Ante Iovem* etc. De hac antiquitate Arcadum v. ad I, 469. Aristoteles narraverat, barbaros ab initio Arcadiam tenuisse, eosque expulsos esse ab Arcadibus ante, quam *Luna* oriretur. Schol. Apollon. IV, 264. Erant Pelasgicae stirpis et diu ante Deucalionem Arcadiam *habebant*, incolebant. Noster, *ante Iovem genitum*; namque Rhea in Parrhasio, monte Arcadiae, Iovem peperisse tradebatur. *Fera* vita, ferina, *θηριώδης*, qualis multarum gentium antiquissimarum fuisse traditur. Arcades quidem inde quercubus nati, in specubus habitare, et glandibus vesci soliti esse dicebantur. V. Heyne in Opusc. Acad. To. II. p. 343. Pro *ferae* nonnulli *feris*. Mazar. Cod. *Vita fere silvis nullos* etc. non improbante Heins. *agitare*, agere. *per nullos usus*, sine commodis, quae artes praebent vitae humanae. V. Corte ad Sallust. Cat. 48, 2.

Pro domibus frondes norant, pro frugibus herbas:
Nectar erat palmis hausta duabus aqua.
Nullus anhelabat sub adunco vomere taurus:
Nulla sub imperio terra colentis erat:
Nullus adhuc erat usus equi; se quisque ferebat:
Ibat ovis lana corpus amicta sua.
Sub Iove durabant, et corpora nuda gerebant,
Docta graves imbres et tolerare Notos.
Nunc quoque detecti referunt monumenta vetusti
Moris, et antiquas testificantur opes.
Sed cur praecipue fugiat velamina Faunus,
Traditur antiqui fabula plena ioci.
Forte comes dominae iuvenis Tirynthius ibat:
Vidit ab excelso Faunus utrumque iugo.
Vidit, et incaluit, Montanaque numina, dixit,
Nil mihi vobiscum est: haec meus ardor erit.

Diodor. Sic. d. l. *μηδενὸς τῶν πρὸς βίον χρησίμων εὑρημένου.* Male Heinze in Opusc. p. 227. *artis* coniungit eum v. *usus*. *Erant* pro *erat* Heins. ex uno Moreti recepit, qui sic pro diversa lect. *adhuc*. Burm. mallet *ad hoc* i. praeterea.

293. *Frondes*, casae ex frondibus. Cf. I. Met. 121. de argentea aetate, *Domus antra fuerunt, Et densi frutices et vinctae cortice virgae.* — *Pro frug. herbas.* Comedebant *τῶν φύλλων τὰ ἔτι χλωρὰ καὶ πόας*, et alia corpori noxia. Succurrit his malis Pelasgus, Arcadum rex, qui docuit *τὰς βαλάνους τῆς φηγοῦ, τροφὴν εἶναι.* Pausan VIII. p. 599. quarum glandium usus inde frequentissimus in Arcadia. Idem Pelasgus docuit et tunicas facere. De *herbis* comestis cf. Noster IV, 395. II. A. A. 475. et Amorr. III, 10, 10. Glans *erat, et teneri cespitis herba.* — *Nectar* etc. et vino carebant, et poculis.

295. *anhelabat*, quemadmodum Virg. I. G. 45. *ingementem* depresso aratro taurum facit; neque temere, si durum Italiae solum, nono demum sulco domandum, cogitas. *Imperare*, ut *cogere*, de agricolis. V. Burm. ad I. Met. 103. *Sub Iove durabant*, sub dio molestiis tolerandis perstabant. Cf. IV, 505. *docta*, assuefacta. *Detecti*, ministri Panis nude currentes, *referunt* etc. servant mores antiquos. Iidem *testificantur antiquas opes* quam nullas opes habuerit antiquitas. Vatic. pr. *antiquae*, unde Heins. etiam *et* in *id* mutari volebat.

303. Tertia nuditatis caussa. Fabulas *ioci* petulantis *plenas* Noster etiam in hoc opere ambabus manibus arripuit. Pro *plena* Mazar. Ms. *prima*, quod Burm. videtur pro *priva* positum a librario. Et ita olim et Heins. coniecerat, vel *prisca*. *Hercules* vel ob Iphitum occisum, vel ob tripodem de Apollinis fano sublatum, a Mercurio Omphalae reginae in servitutem est datus. Pherecyd. ap. Schol. Hom. ad Od. φ, 23. Hygin fab. 32. *Comites*, famuli, ministri ut vs. 333, ubi tamen Hercules ab iis distinguitur, et *dominis* annumeratur, *ardor* de persona quae, arde-

Ibat odoratis humeros perfusa capillis
Maeonis, aurato conspicienda sinu.
Aurea pellebant rapidos umbracula soles;
Quae tamen Herculeae sustinuere manus.
Iamque nemus Bacchi, Tmoli vineta, tenebat:
Hesperus et fusco roscidus ibat equo.
Antra subit, tophis laqueataque pumice vivo.
Garrulus in primo limine rivus erat.
Dumque parant epulas potandaque vina ministri:
Cultibus Alciden instruit illa suis.

rem excitat, sive ametur ab altero.

309. *Maeonis*, Lydia. Omphale enim Lydiae regina, Tmoli uxor. Apollod. II, 6, 8. Hygin. P. A. II, 14. *Ire*, ut alibi *incedere*, de iis, quorum ornatus, pulchritudo aut maiestas describitur. Vid. Brouckh. ad Tibul. II, 3, 52. *humeros perfusa*, cum comae annuli in humeris fluctuarent. Apulei. Met. II. *Crines cervice dependuli, ac deinde per colla dispositi*. *Odorati*. Capilli interdum totam Arabiam spirabant. Lucian Amorr. s. 40. Culti capilli et *sinus* vestis vel effusus, vel purpureus, vel *auratus*, in primis notantur, cum habitus elegantium hominum, amorem aut captantium aut excitantium, describitur. V, 28. Heroidd. XIV, 51. Remed. 680. Tibul. I, 10, 68. *auratus*, cui aurea fila vel acu, vel texendo addita. Vid. ad vs. 319.

311. In instrumentis luxuriae erant *umbracula*, σκιάδια, vela auro texta, quibus ope virgarum obtentis aestus solis arcebatur. A. A. II. 209. *Ipse tene distenta suis umbracula virgis*, quia plerumque, ut *flabella*, ab eunuchis aut famulis gestabantur. Claudian. XVIII, 464. Olim male edebatur *tepidos soles*. Contra *teporem* non opus est umbraculis. Et Claudian VIII, 340. ubi nostrum loc. respexit, *neu defensura calorem Aurea summoveant rapidos umbracula soles*. Et *rapidus* sol saepe legitur, quia *rapidus* epitheton ignis. *Pellebant*. Horat. II. od. 15, 9. *ictus fervidos excludere*.

313. *Tmoli vineta*, quae etiam VI. Met. 15. memorantur, et satis celebrata erant, bene *nemus Bacchi* drr. per appositionem. Recte igitur Burm. hanc Farnesiani Cod. lectionem recepit pro vulg. *Iam Bacchi nemus et Tmoli* etc. Heins. ducta Mss. quorundam coni. *Iam Bacchea, nemus Tmoli, vineta*. *Equus* singularis (rarius currus, v. Heyne ad Tibul. I, 9, 62.) datur, *fuscus* Hespero, candidus Lucifero. Pro *et fusco* Mitscherl. e coni. Burm. *ut f*. *Roscidus*, quia illo tempore rores cadunt. Virg. G. I, 288. etiam de Lucifero, *terras irrorat Eous*.

315. *Antrum* illud, ut e sqq. apparet, satis instructum erat, mensis, toris etc. *Tophos* et *pumicem* antris saepe dant poëtae. V. ad III. Met. 159. *Laqueata* et VIII. Met. 563. *lacunata* melius quam, induta aut structa. Sumta enim sunt a tectis beatiorum hominum, quae a variis ornamentis suis *lacunaria* et *laquearia* dicta. Taubnerus revocavit antiquiorem lect. *laqueata et*, quam Heins. decem vett. Mss. auctoritate expulit. *Garrulus* bene de rivo indesinenter strepente.

318. *Instruit*, quod Heins. e

Dat tenues tunicas, Gaetulo murice tinctas:
  Dat teretem zonam, qua modo cincta fuit.
Ventre minor zona est: tunicarum vincla relaxat,
  Ut possit vastas exseruisse manus.
Fregerat armillas non illa ad brachia factas:
  Stringebant magnos vincula parva pedes.
Ipsa capit clavamque gravem, spoliumque leonis,
  Conditaque in pharetra tela minora sua.
Sic epulis functi, sic dant sua corpora somno;
  Et positis iuxta secubuere toris.

vetustioribus plurimis exhibuit, elegantius quam alterum, *induit*. Etiam ap. Cic. *instruere* et *instructus* de ornatu orationis leguntur. Caeterum Tertullian. de Pallio p. 226. de hac cultus permutatione: *Tantum Lydiae clanculariae licuit, ut Hercules in Omphale, et Omphale in Hercule prostitueretur.*

319. *Tenuium* vestium duplex genus apud Vett. quorum unum ex arborum quarundam apud Seres lanugine texebatur: quae Serum texta densiora Romanae mulieres soluta denuo texebant: alterum bombycinum erat, e vermium filis textum. Plin. H. N. VI, 17. s. 20. XI. s. 26. In his erant vestes *Coae*, quas Tibul. II, 3, 53. ita describit: *vestes tenues, quas femina Coa Texuit; auratas disposuitque vias* i. subtemine aureo. Tale subtemen etiam Omphalae vestis habuisse e vs. 310. videtur. Itaque stamina tantum erant *Gaetulo murice tincta;* quae verba etiam Horat. II. Ep. 2, 187. leguntur. *Gaetulia*, pars Africae interioris saepe pro tota Africa ponitur. Plin. VIII, 16. *Zonis* non solae virgines, sed et nuptae erant cinctae. *Vincla*, laquei ad foramina, per quae manus exserebantur. Unus Ms. *claustra*, quod non damnat Burm. quia seq. *vincla*. Sed vid. ad I, 245. Et *claustra* eo sensu forte paullo durius dictum foret. Nec scio, an *claustra* aeque bene, ac *vincla*, *relaxari* dcr. *Vastas* pro *magnas* e Pomp. Laeti libro, et duobus Farnes., qui sic pro diversa lect., dedit Heins. et bene convenit moli corporis Herculei. Infinitivus *exseruisse*, ut ap. Horat. A. P. 328. *poteras dixisse*. *ad brachia factas*, aptas brachiis.

324. *stringebant* e Francof. et quinque aliis Mss. dederunt Heins. et Burm. Vulgo *scindebant*. Petav. unus, *cingebant*, quod haud dubie ex *stringebant* ortum. Sensus patet; utrum autem verb. praeferas, dubites. Taubnero *scindebant* cum praecedentibus magis convenire videbatur. Forsan lectio antiqua vera est, quae se etiam Krebsio probavit, *scindebant magnos pedes*. Tum molestiam creant *tela minora*. Ulitius suaserat, *minore*, quod Taubnero placebat, ut Omphalae pharetra minor fuisse dicatur pro modo et mensura telorum Herculeorum. Verum quis credat, etiam Omphalen, tamquam Dianam, gestasse pharetram, aut, si gestasset sola tela sine pharetra permutasse? Heins. monet, *tela minora* opponi *clavae*, quae telum gravius. Num hoc vult poëta: Herculem eo die de telis suis sumsisse *minora*, eaque condidisse in pharetra *sua*, illis telis minoribus congrua? Quamquam nec hoc placet. Vult enim poëta cultum ab Omphalae natura quam maxime abhorrentem describere.

327. *Sic*, mutato cultu. Repetit hac, quia inde pendebat

Caussa: repertori vitis pia sacra parabant,
  Quae facerent pure, cum foret orta dies.
Noctis erat medium: quid non amor improbus audet?
  Roscida per tenebras Faunus ad antra venit.
Utque videt somno comites vinoque solutos;
  Spem capit, in dominis esse soporis idem.
Intrat, et huc illuc temerarius errat adulter,
  Et praefert cautas subsequiturque manus.
Venerat ad strati captata cubilia lecti,
  Et felix prima sorte futurus erat.
Ut tetigit fulvi setis hirsuta leonis
  Vellera, pertimuit, sustinuitque manum;
Attonitusque metu rediit: ut saepe viator
  Turbatum viso retulit angue pedem.
Inde tori, qui iunctus erat, velamina tangit
  Mollia, mendaci decipiturque nota.

fraus, quae iam narratur. *Secubare* verb. pr. de iis, qui sacra facturi seorsim cubant et a Venere abstinent. Tibul. I, 3. 26. *Quidve, pie dum sacra colis, pureque lavari Te (memini) et puro secubuisse toro?* Propert. II, 24. init. Noster Amorr. III, 10. init. Non autem semper Hercules et Omphale tam caste secubuisse videntur; haec enim ex illo filium peperit. Apollod. II, 7. 8. Diodor. Sic. IV, 31. *pia sacra*, ut *pia tura*, *pium far* etc. Recte sic Heins. e Zulich. Mazar. Voss. et aliis nonnullis edidit, cum antea *quia* vulgaretur. *pure*, sic, ut abstinuissent a Venere.

333. *Comites* s. famuli, cubabant ante antrum. Vid. vs. 351. *solutos*. Alii *sepultos*, alii *gravatos*, aut *sopitos*, aut *iacentes*, quae omnia bene de dormientibus drr. Plurimi tamen praeferunt *solutos*. Somnus *solvit* membra ante intenta, ὕπνος λυσιμελής. *Adulter*, amator, ut vs. 356. vr. Et sic saepe ap. poëtas. Horat. III. od. 16, 4. Danaën *excubiae* munierant satis *Nocturnis ab adulteris*. Ingeniose *Et praefert* etc. Cf. X. Met. 455. ubi puella altera manu *caecum iter explorat*.

337. *Captata*. Ms. Mazar. *tractata*, quod Taubnero valde placet. Est quidem *tractare* pr. manibus contingere; sed h. l. *captata*, palpando reperta, melius convenit. Heroid. 21, 200. *tecto simulatur lumine somnus; Captantem tactus reiicioque manum.* XI. Met. 768. *captatam* puellam adspicit. Et sic saepe ap. Ovid. *Prima sors*, id, in quod primum incidit. *felix*, compos voti. *sustinuit*, retinuit, retraxit.

341. Heins. *saepe* in *sepe* mutari volebat, viso in *sepibus* angue; nisi quis *vepre* malit; nam in vepribus angues esse frequentissimos. Taubner. scripturam *saepe* eodem sensu capiebat. Mihi vero Perfect. *retulit* adve b. *saepe* poscere videtur. Adde, quod *saepe* passim in similitudinibus adhibetur. *Referre pedem* de refugiente sic et Phaedr. fab. II, 1. *ut*. Olim ed. *ceu*, quod Taubn. defendit.

Adscendit, spondaque sibi propiore recumbit;
Et rigido cornu durius inguen erat.
Interea tunicas ora subducit ab ima:
Horrebant densis aspera crura pilis.
Caetera tentantem cubito Tirynthius heros
Repulit. E summo decidit ille toro.
Fit sonus: inclamat comites, et lumina poscit
Maeonis; illatis ignibus acta patent.
Ille gemit lecto graviter deiectus ab alto,
Membraque de dura vix sua tollit humo.
Ridet et Alcides, et qui videre iacentem:
Ridet amatorem Lyda puella suum.
Veste Deus lusus, fallentes lumina vestes
Non amat; et nudos ad sua sacra vocat.
Adde peregrinae caussam, mea Musa, Latinam;
Inque suo noster pulvere currat equus.
Cornipedi Fauno caesa de more capella,
Venit ad exiguas turba vocata dapes.

345. *Sponda propior*, ea pars spondae, quae ei propior. Horat. Epod. 3, 22. *Extrema et in sponda cubet*. Pars ad parietem versa *sponda interior*, altera *exterior* s. *prior* dicebatur. In hac viri cubabant. Vid. Neapol. *Ora*, extrema pars vestis, erat vel *summa* aut *suprema* in pectore (III, Met. 480.) vel *ima* ad crura. A summa ora *deducitur* vestis, ab ima *subducitur*. *Horrere* de rebus non laevibus. Sic *horrere squamis*, *glebis*, *cautibus*. *Tentare*, attingere velle.

351. Servi, ad fores cubiculi vel excubantes, vel dormientes, lumen alebant, quod excitati inferrent. X. Met. 473. XI, 679. Vid. Drakenb. ad Sil I, 66. *vix sua*, quibus vix uti potuit.

359. Quarta caussa a Romulo et fratre repetita, quam non nisi rerum Romanorum studio admiscuit. Olim ed. *peregrinis caussas Latinas*. Sed primum Heins. ex Arondel. Mazar. Zulich. *peregrinae* recepit, tum Burm. ex Palat. et Petav. etiam *caussam Latinam*. Sane, Latinam non nisi unam caussam adfert, sed *peregrinas* i. e terris peregrinis petitas, tres. Si igitur *peregrinae* retinemus, dicendum, poëtam respexisse tantum ad postremam caussam. Operam suam poëtae comparant ut cum navigatione, ita et cum decursu in stadio aut Circo. IV, 10. *maior area equis nostris teritur*, maius opus molimur. Cf. et VI, 586. Aream, in qua decurritur, nunc *pulverem* vocat.

361. Ipsa Lupercalia intel. de quibus ad vs. 267. *Mos* est igitur ille Arcadicus, ab Evandro in Italiam translatus. Pro *cornipedi* Zulich. *cervipedi* habet, quod elegans videbatur Heins. Caprinos pedes Fauno, quando cum Pane confundebatur, esse tributos, iam supra ad vs. 268. notavi, (unde Simonides in Anthol. IV. p. 336. τὸν τραγόπουν Πᾶνα) sed *cervinos* ei dedit nemo. Itaque *cornipedi* retinendum, et de corneis caprorum pedibus intelligendum. Etiam a

Dumque sacerdotes verubus transsuta salignis
  Exta parant, medias sole tenente vias:
Romulus, et frater, pastoralisque iuventus
  Solibus et campo corpora nuda dabant.
[Caestibus, et iaculis, et missi pondere saxi
  Brachia per lusus experienda dabant.]
Pastor ab excelso, Per devia rura iuvencos
  Romule, praedones, eripe, dixit, agunt.
Longum erat armari. Diversis exit uterque
  Partibus. Accursu praeda recepta Remi.
Ut rediit, verubus stridentia detrahit exta:
  Atque ait, Haec certe non nisi victor edet.
Dicta facit, Fabiique simul. Venit irritus illuc
  Romulus, et mensas ossaque nuda videt.

Silio XIII, 327. extremus Panis pes *imum cornu* vocatur. *Exiguas*, nempe unius capellae. Victima caesa, femora excisa et cum frustis imposita lignis cremari, et interea exta verubus infixa torreri, tostaque comedi solebant. Postea etiam reliquae victimae partes in frusta concisae verubus infiguntur, assantur et *dapibus* apponuntur. Sed h. l. illae partes *extorum* nomine comprehenduntur. Distinctius Liv. I, 7. *Potitii ad tempus praesto essent, iisque exta apponerentur, Pinarii, extis adesis, ad caeteram venirent dapem.* *Transsuta* e variis lect. placuit Heins. cum alii *transfixa*, vel *traiecta* praeferant.

366. *campo c. n. dabant*, nudi erant in campo. Mox, *experienda dabant*, experiebantur. Ibi Taubner. primam verbi notionem urgens, explicat, alter alteri copiam faciebat experiendi brachia. *Caestibus* Heins. non placet, quia *caestus* Romanis non in usu. Itaque e Mss. Voss. Mazar. Zulich. et tribus aliis praefert *vectibus*; *vectes* enim s. *sudes* militare erant exercitium, quod adeo poëta facile ad pastores illos antiquos transferre potuit. Ita Cn. Pompeius *cum validis vecte certabat.* Eandem lect. haud dubie dare volebant et alii, qui *vestibus* habent. Etiam Silius I, 321. *sudes, iacula, saxa* sic coniungit. Caeterum hoc totum distichon, quod tres Codd. non agnoscunt, spurium haud dubie est, et ex superiori conflatum; quod et Heins. suspicatus est. Itaque uncis inclusi, quod et Mitscherl. fecisse video. Iam disputant, utrum *eripe*, an *et*, *Reme* legendum sit. Illud debemus Heins. qui ex Arondel. Voss. Mazar. et uno Vatic. recepit, ideo etiam, quia *eripe*, sic interpositum, animum consternati, ac praesentissimam opem urgentis egregie prodat. Non male. Taubner. vero tuetur vulg. quia et Remus avolavit, eiusque accursu praeda recepta est. Quod argumentum mihi non admodum grave videtur. Satis erat a pastore consternato unum evocari. Pastor autem ille in *excelso*, ut in specula, collocatus erat. *Agere* pecora proprie de praedonibus illa abigentibus. Inde formula *agere atque ferre*, ἄγειν καὶ φέρειν. *partibus*, regionibus. *accursu*, impetu. Male vulgo *occurru*.

375. *Fabius* et *Quinctilius* praefecti comitibus Remi et Ro-

Risit; et indoluit Fabios potuisse Remumque
Vincere; Quinctilios non potuisse suos.
Fama manet facti. Posito velamine currunt,
Et memorem famam, quod bene cessit, habet.
Forsitan et quaeras, cur sit locus ille Lupercal;
Quaeve diem tali nomine caussa notet.
Ilia Vestalis coelestia semina partu
Ediderat patruo regna tenente suo.
Is iubet auferri pueros, et in amne necari.
Quid facis? ex istis Romulus alter erit.
Iussa recusantes peragunt lacrimosa ministri.
Flent tamen, et geminos in loca iussa ferunt.
Albula, quem Tibrin mersus Tiberinus in unda
Reddidit, hibernis forte tumebat aquis.

muli. Inde ipsi comites *Fabii* et *Quinctilii* dicti. Vid. Perizon. Animadv. hist. p. 201. *quod bene cessit* bene se habet; nec erat, cur Heins. coni. *quis bene cessit*. Olim edeb. *qui bene gessit*. Alii, *quod bene gessit*.

381. De origine voc. *Lupercal*. Hic usque ad vs. 422. narrat, quomodo Romulus cum fratre natus, expositus, servatus atque educatus sit: quae repetuntur III, 11—54. Secundum Dionys. I, 32. Evander, Pani Lycaeo sacra in Italia facturus, locum reperit idoneum, quem καλοῦσι Ῥωμαῖοι λουπερκάλιον, ἡμεῖς δ' ἂν εἴποιμεν λυκαῖον. Haec duo enim eodem redeunt. Plutarch. Quaest. Rom. p. 131. Reisk. Λύκος μὲν ὁ λοῦπός ἐστι, καὶ Λύκαια τὰ Λουπερκάλια. Noster igitur temere ab hoc nomine occasionem capit, Romuli fratrisque nativitatem et reliquam sortem narrandi. Sequitur autem vulgarem traditionem, quam primus Diocles Peparethus ediderat, quamque inde Q. Fabius Pictor, Cincius, Porcius Cato et alii amplexi erant. Plutarch. Rom. 3. Dionys. I, 79. Pro *Ilia* vulgo *Silvia*, aeque recte. Plutarch. d. l. Ταύτην οἱ μὲν Ἰλίαν, οἱ δὲ Ῥέαν, οἱ δὲ Σιλουΐαν ὀνομάζουσι. Saepe *Rhea Silvia* coniunctim legitur. Sed Heins. ex Voss. et sex aliis *Ilia* praetulit, quia poëtae eam sic appellare amant.

385. *Pueros* e quibusdam Mss. iam Naugerius notavit. Cum idem voc. in quatuor Heinsii Codd. exstaret, receptum est a Burm. qui observat, *parvos* (quae est altera lectio) recentiores ut substantivo pro pueris usos esse, veteres ut adiectivo, adiuncto nomine alio. Mitscherl. tamen retinuit *parvos*. *Romuli* nomen hic cum emphasi positum, conditor ille maximi secundum Deorum opes imperii. *recusantes* Burm. in *reluctantes* aut *repugnantes* mutari vult, quia illi recusasse aperte non videantur. At *recusantes* possunt tergiversantes, inviti intelligi. *lacrimosa*, ut ap. Horat. *lacrimosum bellum*. *Et geminos*. Heins. suadet, *ut gem.*

389. Liv. I, 3. *Tiberinus, qui in traiectu Albulae amnis submersus, celebre ad posteros nomen flumini dedit.* Ex *hibernis aquis* Neap. coniicit, pueros illos hiemali tempore in lucem esse editos. Cf. ad vs. 206. Verum *hibernas* aut *hiemales* aquas poëtae etiam memorant, cum copiosas et rapidas

Hic, ubi nunc fora sunt, lintres errare videres;
Quaque iacent valles, Maxime Circe, tuae.
Huc ubi venerunt, nec iam procedere possunt
Longius: ex illis unus, an alter, ait:
At quam sunt similes! at quam formosus uterque!
Plus tamen ex illis iste vigoris habet.
Si genus arguitur vultu; ni fallit imago;
Nescio quem vobis suspicor esse Deum.
At si quis vestrae Deus esset originis auctor:
In tam praecipiti tempore ferret opem.
Ferret opem certe, si non ope mater egeret:
Quae facta est uno mater et orba die.
Nata simul, peritura simul, simul ite sub undas
Corpora. Desierat; deposuitque sinu.

dicere voluit. Vid ad IX. Met. 105. Dionys. ex Q. Fabio Pictore narrat, Tiberim ripas esse egressum ὑπὸ Χειμώνων συνεχῶν, a tempestatibus continuis; Nam χειμὼν graecis et tempestas est. Itaque et Varro, poëtarum aut graecorum sermone inductus, potuit scribere: *Ad ficum Ruminalem hi inventi, quo aqua hiberna Tiberis eos detulerat in alveolo expositos.*

391. Secundum Q. Fabium Pictorem ap. Dionys. illi de Pallantii vertice descenderunt ad aquam proximam, collis radices alluentem. *Circo maximo* tribuit *valles;* in longitudinem enim patebat tria stadia cum dimidio, in latitudinem unum stadium. Illud spatium extensum desuper spectantibus *vallis* esse videbatur. *Iacere* de locis depressis dr. II. Met. 179. Phaëthon despicit ab aethere *terras penitus iacentes.* Ibid. VIII, 750. sub silva *iacet herba.*

393. Sermo seq. ingeniose fictus est ab Ovidio, et accommodate tam rebus praesentibus, quam naturae commiserantium. Heins. mallet, *Huc ubi perventum est;* quia unus Farnes. *ubi nunc ventum est* Qui scripserunt, *unus et alter*, ignorarunt, alterum, quod Arond. et Mazar. praeferunt, bene dici, quod Heins. exemplis docet. *At* nunc est vox admirantis. Plane sic X. Met. 631. *At quam virgineus puerili vultus in ore! iste* positum δεικτικῶς. *Arguitur* bono sensu, indicatur, proditur. IV. Trist. 3, 80. *Apparet virtus, arguiturque malis* rebus. *ni.* Heins. sine caussa volebat *nec.* Mox *quem vobis* dedit idem e Politiani Excerptis et tribus aliis, ut intel. esse auctorem. Quae tamen Ellipsis paullo durior mihi videtur. Vulgo ed. *a vobis.* Mazar. et duo alii, *in vobis*, quod Modius Novant. Lectt. 63. probat. Francius coni. *nescio quem patrem.* Tres, *suspicer,* ut pendeat a. v. *nescio.* Fuisse autem in Romulo et Remo aliquid augusti, unde divina eorum origo agnosceretur, ex hymnis veterum Romanorum referebat Q. Fabius. V. Dionys. d. l.

400. *Praeceps;* periculosum. *Corpora.* Patav. *pignora*, quod venustum iudicat Heins. Respectu parentum liberi sane dicuntur *pignora*, sed talis respectus hic nullus est. *Corpora* contra sic bene dr. de hominibus. Tacit. An. IV, 72. *Corpora coniugum aut liberorum servitio*

Vagierunt clamore pari: sentire putares.
Hi redeunt udis in sua tecta genis.
Sustinet impositos summa cavus alveus unda.
Heu quantum fati parva tabella vehit!
Alveus in limo, silvis appulsus opacis,
Paullatim, fluvio deficiente, sedet.
Arbor erat: remanent vestigia: quaeque vocatur
Rumina nunc ficus, Romula ficus erat.
Venit ad expositos, mirum, lupa foeta gemellos.
Quis credat pueris non nocuisse feram?

tradebant. Virg. Aen. IX, 272. *lectissima matrum corpora.* De his ipsis pueris mox vs. 418. *corpora bina. Vagierunt* etc. Cf. XI. Heroid. 85.

406. *Alveus*, quidquid in formam semicircularem excavatum est. Itaque *cavus* abesse quidem posset; sed poëta eo caussam diserte exprimere voluit, cur aqua sustinuerit impositos. Strothio ad Liv. I, 4. parum verosimile videtur, pueros *in alveo* esse impositos aquae, cum nudi in eam abiici potuissent. Ego vero in hoc non haeserim. Quidni pueros in alveo portarint? quidni eos sic, ut portarant, aquae imposuerint? *Quantum fati*, quanti regni conditorem ex fato futurum. Liv. I, 4. *Debebatur fatis tantae origo urbis.* In verbis *quantum fati* et *parva tabella* praeclara est oppositio, quemadmodum *vehit* bene convenit τῷ *sustinet.* Male igitur Heins. cum quidam *curva tab.* praeferant, *curta* mavult, tum ex altero Mazar. uno Medic. Helmst. *tabella fuit.* Caeterum hanc rem omnem copiosius persequitur Q. Fabius Pictor apud Dionys. *In limo sedet.* Liv. II, 5. *in vadis frumenti acervos sedisse illitos limo.* Pro *appulsus* octo Mss. *impulsus*, quod Lenzius praetulit, quia hoc verbo magna vis indicetur, qua fluctus alveum limo impegerint. At ut alveolus paullatim in limo sedeat, non opus est vehementiore impulsu aquarum; neque in lenibus stagnis egressi fluminis (Liv. I, 4.) fluctus esse poterant commoti. Immo fluitantem aliquamdiu alveum tandem tenuis aqua in sicco destituit. Sic Livius, idemque voluit et Ovid.

411. Liv. I, 4. *in proxima alluvie, ubi nunc ficus Ruminalis est* (*Romularem vocatam ferunt.*) Plutarch. Vit. Rom. 4. plures nominis caussas adfert; maxime probat διὰ τὸν τῶν βρεφῶν θηλασμόν· ὅτι τήν τε θηλὴν ῥοῦμαν ὠνόμαζον οἱ παλαιοί. Cf. idem Quaest. Rom. To. VII, p. 125. Festus: *Mamma autem rumis dicitur, sive ruma.* Itaque putem, *Ruminam* fuisse nomen antiquum, quia *ruma* non nisi antiquis usitatum. De *ficu* vid. Varro de L. L. IV. p. 16. In memoriam eius alia sata est et culta in Comitio Romano, quae aruit sub Nerone. Plin. XV, 18. s. 20. ibique Harduin. Tacit. An. XIII, 58.

413. *Foeta*, enixa. Dionys. νεοτόκους σπαργῶσα τοὺς μαστοὺς ὑπὸ γάλακτος. *Perdere*, cuius loco Heins. ex Thuan. et altero Petav. *prodere* reposuerat, revocavi. Nihil frequentius confusione horum duorum verborum. H. l. *perdere* melius convenit; nam *prodere* est vel deserere, vel permittere, ut quis rem male tractet, ea abutatur. Amulius autem non permisit talia; ipse iussit, atque adeo pueros *perdere* voluit.

Non nocuisse parum est: prodest quoque: quos lupa nutrit,
 Perdere cognatae sustinuere manus.
Constitit, et cauda teneris blanditur alumnis,
 Et fingit lingua corpora bina sua.
Marte satos scires; timor abfuit: ubera ducunt;
 Nec sibi promissi lactis aluntur ope.
Illa loco nomen fecit; locus ipse Lupercis.
 Magna dati nutrix praemia lactis habet.
Quid vetat Arcadio dictos a monte Lupercos?
 Faunus in Arcadia templa Lycaeus habet.
Nupta, quid exspectas? non tu pollentibus herbis,

Blanditur cauda non bene versum, streichelte mit dem Schwanze die zarten Kinder. Immo, mota cauda, more canum, amorem ostendit. Pro *fingit* multi Mss. *lingit* et *lambit*, quae et Intt. quibusdam placuere. Taubn. ait, sed praeter κακοφωνίαν nullam caussam videre, cur *lingit* improbetur. Immo et plebeium est verbum. *Fingere lingua* habet et Virg. Aen. VIII, 631, de hac eadem re. *Geminos huic ubera circum Ludere pendentes pueros, et lambere matrem Impavidos: illam tereti cervice reflexam Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.* Ibi Servius explicat, tergere, et addit: *Sed tamen et formare aliquid, et ad integram faciem arte perducere, significat.* Posteriore sensu XV. Met. 380. de ursa, *Lambendo mater in artus fingit.* Sed nunc priore sensu capiendum, tergere. Infra V, 409. *Ille manus aegras manibus fingebat amicis.* Plura exempla habet Heins. ad Heroid. XX, 134. Lingua lambit pueros etiam ap. Liv. et in monumentis antiquis. Fabius Pictor narraverat, eam coenum, quo pueri repleti, lambendo abstersisse.

419. *Marti* lupi sacri. Inde *Martii* et *Martiales* dicti. Aen. IX, 566 Horat. I. od. 17, 9. Hinc fluxit et hoc, *Marte satos scires*, quod dictum, ut I. Met. 162. *scires e sanguine natos.* *Ducere ubera* bona locutio, quod Heins. docet. Alii minus bene, *sugunt*. Elegantius etiam est *promissi*, destinati a natura, quod Burm. ex Francof. Voss. et ex aliis recepit, quam vulgare, *promissa*. *Illa loco* etc. Etiam Plutarch. Vit. Rom. 21. δύναται γὰρ ἀπὸ τῆς λυκαίνης γεγονέναι γ' οὔνομα. Καὶ γὰρ ἀρχομένους τῆς περιδρομῆς τοὺς Λουπέρκους ὁρῶμεν ἐντεῦθεν, ὅπου τὸν Ρωμύλον ἐκτεθῆναι λέγουσιν. Cf. ad vs. 279. Pro *Lupercis* multi *Lupercal*. Heins. volebat, *locus inde Lupercal*. Alterum melius, quamquam non exacte respondet iis, quae vs. 381. s. proposita sunt. *magna praemia*, nempe quod a lupa loco nomen inditum.

423. Alia caussa, eaque verior. V. ad vs. 381. Sensus. Quid vetat credere, Lupercos nomen a Lycaeo, monte Arcadiae, accepisse? *Lycaeus*, si latine reddas, est Lupercus, *Lycaea* sunt Lupercalia. Virg. Aen. VIII, 343. *gelida monstrat sub rupe Lupercal, Parrhasio dictum Panos de more Lycaei.* Cf. Iustin. 43, 1, 7. Male Burm. hic et alibi edidit *Lyceus*. Est graec. Λύκαιος. Sic et ὄρος λύκαιον. Heins. suadet pro *dictos* legere *ductos* h. l. eos originem trahere ex Arcadia. At nunc sermo est de caussa nominis. De *templis* illis vid. ad vs. 271.

425. Ritus cuiusdam ab Evandro non inducti origo. Luperci

Nec prece, nec magico carmine mater eris.
Excipe fecundae patienter verbera dextrae:
  Iam socer optati nomen habebit avi.
Nam fuit illa dies, dura cum sorte maritae
  Reddebant uteri pignora rara sui.
Quid mihi, clamabat, prodest rapuisse Sabinas?
  Romulus: (hoc illo sceptra tenente fuit.)
Si mea non vires, sed bellum iniuria fecit;
  Utilius fuerat non habuisse nurus.
Monte sub Esquilio, multis incaeduus annis,
  Iunonis magnae nomine lucus erat.
Huc ubi venerunt; pariter nuptaeque virique
  Suppliciter posito procubuere genu:
Cum subito motae tremuere cacumina silvae;
  Et Dea per lucos mira locuta suos.
Italidas matres, inquit, caper hirtus inito.
  Obstupuit dubio territa turba sono.

nempe currentes pellibus victimarum sectis caedebant mulieres obvias, quo facilius conciperent. Cf. Plutarch. Vit. Rom. 21. *Magae* cum *herbis* coniungebant *carmina* atque *preces* ad Hecaten et Tellurem, VII. Met. 194. Medea, *Tuque triceps Hecate, quae - cantusque artesque magarum, Quaeque magas, Tellus, pollentibus instruis herbis.* IV. Met. 49. Naïs *cantu nimiumque potentibus herbis* iuvenes mutat in pisces. Vid. et not. ad X, 397. *Iam socer* etc. iam concipies et paries. Cf. vs. 448. *Optati*, quod Heins. ex Mazar. recepit, magis poëticum, quam vulgare *optatum*. Simillima varietas vs. 420. et 497. ubi v. not.

429. Illo tempore tam maligna erat nuptarum natura, ut raro liberos eniterentur. Sabinorum raptus saepe *iniuriae* nomine notatur. Liv. I, 13. *Sabinae mulieres, quarum ex iniuria bellum ortum. Vires*, multitudinem civium. *nurus*, mulieres. Sex Mss. et pr. Ed. *non rapuisse*, quod Dan. Heins. placebat.

435. *Lucus Iunonis* Lucinae memoratur et a Varrone de L. L. d. l. *incaeduus.* Silvas sacras *caedere* nefas erat. III. Met. 28. *Silva vetus stabat, nulla violata securi.* A Plin. V. Ep. 6, 7. *nemora antiqua* et *silvae caeduae* sibi opp. *Tremore* tali Dii et indignationem, et favorem suum significabant. III, 47. IX. Met. 782. ubi vid. not.

441. *Italidas.* Sic II. ex Pont. 3, 84. *Italis ora.* Virg. Aen. XI, 656. Larina et Turna *Italides.* Multi tamen h. l. ex melioribus *Italias.* Farnes. *Etalides.* Inde Heins. coni. *Oebalidas,* ut III, 230. *Oebalides matres*, ubi quatuor Mss. *Italides.* Mox *caprum hirtum* debemus Heinsio, qui eum accepit a Mazar. duobus Vaticc. et Strozzae libro; nam caeteri exhibent, *sacer hircus. Caper* cum castratum hircum significet, a quo iniri mulieres non poterant, monitum Iunonis ex hac lectione tanto maiorem *obstupescendi* caussam praebebat, tantoque magis *dubium sonum*, ambigua verba, reddebat. Et mox *caper* mactatur.

Augur erat: nomen longis intercidit annis;
Nuper ab Hetrusca venerat exsul humo.
Ille caprum mactat. Iussae sua terga maritae
Pellibus exsectis percutienda dabant.
Luna resumebat decimo nova cornua motu;
Virque pater subito, nuptaque mater erat.
Gratia Lucinae: dedit haec tibi nomina lucus,
Aut quia principium tu, Dea, lucis habes.
Parce, precor, gravidis, facilis Lucina, puellis;
Maturumque utero molliter effer onus.
Orta dies fuerit: tu desine credere ventis.
Perdidit illius temporis aura fidem.
Flamina non constant: et sex reserata diebus
Carceris Aeolii ianua laxa patet.
Iam levis obliqua subsidit Aquarius urna.
Proximus aetherios excipe, Piscis, equos.

Intercidit eleganter, non pervenit ad nostra tempora. *Hetruria* sedes artis auguralis. Liv. I, 34. *Tanaquil perita, ut vulgo Hetrusci, coelestium prodigiorum mulier*, et I, 56. *cum ad publica prodigia Etrusci tantum vates adhiberentur.* Cf. Cic. Legg. II, 9. *exsectis*, in lora sectis. Supra vs. 31. *secta pelle.*

447. *Moveri* etiam pro accrescere dici, atque adeo *motu* bene se habere, cum alii *cursu* aut *mense* praeferant, docet Gronov. Obs. III, 1. p. 336. Alibi Nostro formula *implere* aut *replere orbem* in hac re sollemnis. Vs. 175. III, 121. V. ad II. Met. 453. De Iunone *Lucina* cf. III, 255. *nomina lucus.* Sic et Plin. XVI. s. 85. Alteram etymologiam amplexus est Plutarch. Quaest. Rom. p. 139. Λουκίναν Ἥραν καλοῦσιν, οἷον φαεινήν, ἢ φωτίζουσαν. Totum autem figmentum inde explicat, quod sub plenilunium mulieres facillime prolem eniti crederentur. *Puellae*, nuptae.

453. *Ventorum inconstantia* inde ab eodem die, quo Lupercalia. Plin. 18, 26. s. 65. XIV. *Cal. Martii triduum varie s. varia tempestas.* Libri tres veteres *prodidit fidem*, quod Heinsio non minus elegans videbatur. Ego praefero alterum. *Prodere fidem* est, non servare fidem datam. Qui id saepius facit, is *perdit fidem*, non amplius ei *creditur;* quae notio h. l. optime convenit. *Carcer Aeolius*, antrum, in quo venti, Aeolo imperante, inclusi, et in quod, tamquam in carcerem, a Iove damnati sunt. Ovid. IV. Met. 662. *Clauserat Hippotades aeterno carcere ventos*, ubi vid. not. *laxa* pro *lata* ex uno Ambros. et Gottorph. Heins. dedit. V. Bentl. ad Horat. A. P. 209. *reserata patet*, plenius quam, *patet.*

457—474. *Aquarii occasus et Solis ingressus in Piscium signum*, cuius signi origo narratur. *Levis*, quia Aquarius iuvenis. I, 652. Urnam tenet *obliquam*, ut aqua inde effluere possit. Pisces duo *iunguntur* nodo illo, qui σύνδεσμος τῶν ἰχθύων vocatur, et, quia totius sphaerae esse videbatur, ab Arato σύνδεσμος ὑπουράνιος, a Cic.

Te memorant, fratremque tuum. (nam iuncta micatis
 Signa) duos tergo sustinuisse Deos.
Terribilem quondam fugiens Typhona Dione,
 Tunc cum pro coelo Iupiter arma tulit,
Venit ad Euphratem comitata Cupidine parvo;
 Inque Palaestinae margine sedit aquae.
Populus, et cannae riparum summa tenebant:
 Spemque dabant salices, hos quoque posse tegi.
Dum latet, intonuit vento nemus. Illa timore
 Pallet, et hostiles credit adesse manus.
Utque sinu natum tenuit, Succurrite Nymphae,
 Et Dis auxilium ferte duobus, ait.
Nec mora; prosiluit. Pisces subiere gemelli.
 Pro quo nunc, cernis, sidera munus habent.
Inde nefas ducunt genus hoc imponere mensis,
 Nec violant timidi piscibus ora Syri.

nodus coelestis. Hygin. P. A. III, 29. De nominibus eorum vid. III, 402. Fabulam seq. Hygin. P. A. II, 30. ex Diogeneta Erythraeo similiter refert. Aliter narrat Schol. Germanic. p. 112.

461. De *Typhone* s. *Typhoeo* gigante vid. III. Met. 303. V, 321. sqq. ubi emissus ima de sede terrae cunctos Deos in fugam vertit, et, cum in Aegyptum usque eos persecutus esset, effecit, ut variarum animantium figuras sumerent, Venus pisce lateret. *Pro coelo.* Gigantes enim affectabant coeleste regnum. *Euphrates* vr. *Palaestina aqua*, quia Syriam alluit, cuius pars olim Palaestina. Hygin. d. l. *in Syriam ad flumen Euphratem venit.* Ovid. IV. Met. 46. *Palaestini* sunt Syri.

466. *Hos quoque.* Haec verba plures Intt. offenderunt; et parum placent. Heins. coni. *his quoque* vel *hic*, quia in uno Vatic. *hoc*, in quatuor aliis *se.* Burm. praefert *his* vel *sic* i. Venerem inter salices, licet humiles essent, et summa tantum tenerent riparum, tamen posse latere. Idem coni. *os quoque*, non tantum inferioris corporis partes, sed et caput. *Tegi* autem monet dictum esse, ut Liv. XXI, 54. *Locus equiti quoque tegendo satis latebrosus. Intonuit*, i. q. *insonuit*, quod alii Mss. exhibent et praetulit Mitscherl. Eadem varietas XI. Met. 161. atque alibi, Boreas VI. Met. 695. de se et fratribus, *nostris concursibus intonat aether.* Sed III. Trist. 10, 45. *Boreas iactatis insonat alis.*

468. Secundum Hygin. d. l. Typhon revera apparuit: quo facto, Venus cum filio in fluvium se proiicit, ibique figuram piscium forma mutat. *subiere*, tergo sustinuere atque vexere Deos. *sidera*, ut sidera, inter sidera relati. Ex Voss. Arond. Mazarin. et tribus aliis Heins. recepit *dignum sid. munus;* quamquam putat, posse et *coelum* rescribi. Verum Gronov. Obs. IV, 18. retinet vulg. *cernis*, sed signis parentheseos inclusum. Bene. Passim Ovid. aliique poëtae *cernis* et *vides* scil. ut δεικτικῶς inserunt. *Genus hoc*, nempe animantium. *Syros piscium esu abstinuisse plures tra-*

Proxima lux vacua est: at tertia dicta Quirino.
  Qui tenet hoc nomen, Romulus ante fuit.
Sive quod hasta curis priscis est dicta Sabinis:
  (Bellicus a telo venit in astra Deus.)
Sive suum regi nomen posuere Quirites:
  Seu quia Romanis iunxerat ille Cures.
Nam pater armipotens, postquam nova moenia vidit,
  Multaque Romulea bella peracta manu,
Iupiter, inquit, habet Romana potentia vires;
  Sanguinis officio non eget illa mei.
Redde patri natum: quamvis intercidit alter,
  Pro se, proque Remo, qui mihi restat, erit.
Unus erit, quem tu tolles in caerula coeli;
  Tu mihi dixisti: sint rata dicta Iovis.

dunt. Vid. Neap. Etiam Hygin. d. l. *Itaque Syros, qui his locis sunt proximi, destitisse pisces esitare, quod vereantur eos capere, ne simili caussa aut Deorum praesidia impugnare videantur, aut eos ipsos captare.* Hinc vrr. *timidi*, reverentes Deorum. *violare*, quia talis esus nefarius.

475—512. *Quirinalia*, post Romuli excessum instituta, et XIII. Cal. Mart. sive d. 17. Febr. celebrata. *Vacua*, nempe sacris adeoque profesta. *dicta*, consecrata. *Quirinus* dictus, ut Deus, *Romulus*, ut homo. Inde Cic. III. Off. 10. *quod pace vel Quirini, vel Romuli dixerim.* Ap. Plutarch. Vit. Rom. 28. in colloquio cum Iulio Proculo ipse se *Quirinum* appellat. *hasta curis.* Festus: *Curis Sabinis est hasta: unde Romulus Quirinus, qui eam ferebat, est dictus.* Sic et Varro, Plutarch. et alii. Inde et Sabini Martem primo *Curinum*, deinde tractu temporis *Quirinum* appellarunt. *in astra*, in coelum. *telum*, hasta. Si venit ab hasta, hastatus dici meruit. III, 186. Romulus *e stipula* in astra venisse dr. *Sive - Cures.* Liv. I. 13. *Ut Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites a Curibus appellati.* Ab initio scribebatur *Curites.*

481. Romuli apotheosis, caussa Quirinalium. Traditioni vulgari poëta de suo praemittit Martis preces pro filio in coelum recipiendo. *Nam* connectit orationem cum vs. 475, et reliqua quasi per parenthesin sunt interposita. *Habet* etc. Romana potentia satis corroborata est, neque adeo diutius filii mei officio indiget. *Sanguis*, filius, ut V. *Met.* 513. Cereris *sanguis*, filia. *Redde patri natum*, recipe natum in coelum. Sumtum hoc a liberis humanis, qui aliquamdiu abfuerunt a domo paterna. Morientes drr. *decidere* et, si non perveniunt ad maturam aetatem, *intercidere.* *Pro se* etc. instar duorum mihi erit. Ita ap. Liv. *pro hoste, pro victis* esse. Vid. Drakenb. ad III, 17. *Caerula coeli*, coelum caeruleum. Ennius: *Unus erit, quem tu tolles ad caerula coeli templa.* Inde accepit et Lucret I, 1089. V, 770. *caerula coeli* et *mundi.* Cf. et XIV. Met. 814 ubi eadem Martis preces ad Iovem pro Romulo in coelum recipiendo.

Iupiter annuerat. Nutu tremefactus uterque
Est polus; et coeli pondera sensit Atlas.
Est locus: antiqui Capream dixere paludem.
Forte tuis illic, Romule, iura dabas.
Sol fugit; et removent subeuntia nubila coelum:
Et gravis effusis decidit imber aquis.
Hinc tonat, hinc missis abrumpitur ignibus aether.
Fit fuga: rex patriis astra petebat equis.
Luctus erat, falsaeque patres in crimine caedis,
Haesissetque animis forsitan illa fides:

489. Haec ad notum illum Homeri locum Il. α, 529. s. adumbrata. Vid. I. Met. 179. *coeli pondera sensit*, propter concussionem coeli. Aliter IX. Met. 272. *sensit Atlas pondus*, Herculem coelo additum.

491. *Est locus* in Campo. Paludem et *Caprae* et *Capream* dixere. Itaque variant et auctores ipsi et librarii, ut h. l. Heins. praetulit *capream*, ut alibi legimus *viam Appiam*, *Carmentem portam*, *aquam Marciam*. Sed Plutarch. Rom. 27. *περὶ τὸ καλούμενον αἰγὸς ἢ ζορκὸς ἕλος*, ibi Romulus ad exercitum recensendum concionem habebat. Liv. I, 16. Sed Ovid. generali illa formula usus est, *iura dare*, imperium exercere quocunque modo.

493. Liv. *Subito coorta tempestas cum magno fragore tonitribusque tam denso regem operuit nimbo.* Foediorem etiam illam tempestatem Plutarch. describit. Tenebras tantum memorat Dionys. I, 56. *Sol fugit* non de defectu solis capiendum, ut Scaliger et cum eo Desaintange putabant. Sed *sidera fugere* dr. cum nubibus tecta obscurantur. IV. Met. 487. Pro *et removent* Heins. malit, *en rem. Abrumpi*, scindi, fulminibus coelum passim dr. Praeiverat Lucret. II, 214. *abruptis nubibus ignes concursant.* Virg. Aen. III, 199. *Ingeminant abruptis nubibus ignes.* V. Drakenb. ad Silium III, 196.

496. A *fuga* multitudinis dies ille *populi fugium* dictus, *ἡ φυγὴ τοῦ πλήθους*. Dionys. I, 56. Liv. ait, Romulum *sublimem raptum*, Dionys. *ὑπὸ τοῦ πατρὸς Ἄρεως τὸν ἄνδρα ἀνηρπάσθαι*. Hinc figmentum poëticum accessit, eum, ut Ariadne Bacchi lyncibus, sic Martis *equis* in coelum assumtum. Etiam Horat. III. od. 3, 15. *Hac Quirinus Martis equis Acheronta fugit.* Plenius illud iter coeleste XIV. Met. 816. sqq. describitur.

497. De *caede* illa eiusque caussis vid. Dionys. I, 56. *falsaeque.* Proprie debebat esse *falsoque*, quod et Ms. Putean. habet, sed illud magis poëticum, ut vs. 420. *promissi*, et vs. 428. *optati*. *Fides*, opinio, cui fides habetur. Illico Patres populo persuaserunt, Romulum ad superos raptum; cui persuasioni postea consilio Proculi fides addita. *Iulius Proculus* Romulo familiaris, unus ex iis, qui Alba cum eo commigraverant ad Romam condendam. Plutarch. l. l. Ei secundum Liv. Romulus apparebat *prima luce*. Sed Ovidius, sive aliam traditionem, sive suum commentum secutus, *lunam fulgentem* memorat. Scaliger, qui temere sumebat, Romulum raptum esse deficiente sole, notat: oblitum sui esse Ovidium, qui in interlunio fulsisse lunam dicat. Ea nota motus

Sed Proculus Longa veniebat Iulius Alba;
Lunaque fulgebat; nec facis usus erat:
Cum subito motu nubes crepuere sinistrae.
Retulit ille gradus, horrueruntque comae.
Pulcher, et humano maior, trabeaque decorus
Romulus in media visus adesse via,
Et dixisse simul, Prohibe lugere Quirites:
Nec violent lacrimis numina nostra suis.
Tura ferant, placentque novum pia turba Quirinum;
Et patrias artes militiamque colant.
Iussit: et in tenues oculis evanuit auras.
Convocat hic populos, iussaque verba refert.
Templa Deo fiunt: collis quoque dictus ab illo:
Et referunt certi sacra paterna dies.
Lux quoque cur eadem Stultorum festa vocetur,
Accipe. Parva quidem caussa, sed apta subest.

Burm. coniiciebat, vitium forte esse in illo *fulgebat*, et verbum forsan fuisse quo latuisse lunam Ovidius dixerit; in tenebris subito emicuisse fulgur, atque ita apparuisse Romulum. Sed haec sine caussa fingi, elucet ex iis, quae ad vs. 493. monuimus. Pro *fulgebat* Petav, et multi alii *surgebat*, non improbante Heins. De *facibus*, quibus noctu iter facientes uti solebant, vid ad I. Met. 493. *Crepare* de tonitru. Aen. XII, 922. *nec fulmine tanti Dissultant crepitus. Sinistra*, omnia cur fausta fuerint, quaerit Plutarch. Quaest. Rom. p. 139. *horruerunt comae*, Liv. *perfusus horrore venerabundusque*. Cf. III, 331. s.

503. *Humano maior*, forma augusta, quae Diis tribui solebat. Liv. I, 7. *habitum formamque viri* (Herculis) *aliquantum ampliorem augustioremque humana intuens*. Ap. Plutarch. Romulus Proculo apparet, καλὸς καὶ μέγας, ὡς οὔποτε πρόσθεν, ὅπλοις δὲ λαμπροῖς καὶ φλέγουσι κεκοσμημένος. Et arma satis decebant bellicosum Deum. Sed Ovid. *trabea* eum decoravit, de qua vid. ad I, 37. *dixisse simul* Heins. malit, *dixisse viro*. *Nec violent* etc. exquisitius et divinitati Romuli convenientius quam, Nec lacriment, defleant me. *Rem militarem colere* Romani iubentur etiam ap. Liv. alterum *tura ferant* etc. pertinet vel maxime ad consilium poëtae.

509. Liv. *Haec locutus, sublimis abiit*. Id Noster poëtice exornavit. Etiam XIV. Met. 432. *inque leves paullatim evanuit auras*. Frustra Heins. h. l. penitus assimilare illi Virg. Aen. IV, 278. volebat, *in tenuem ex oculis evanuit auram*, aut certe legere, *evanuit ocius*. *Populos* intelligunt Romanum et Sabinum. Sed possunt esse omnino cives. Vid. ad I, Met. 100. Edd. primae et Mss. quidam, *patres*. Sed et ap. Liv. *in concionem*, et ap. Plutarch. εἰς ἀγορὰν prodit: atque civibus in primis haec dici debebant. *collis quoque* etc. Sic quidam putabant. Contra disputat Festus, quo auctore id nomen monti haesit, ex quo Sabini Curibus profecti eum occupabant. *Referunt*, repetunt, ut I, 618. *relata sacra*. Erant ergo Quirinalia stata.

513—532. Quirinalia etiam

Non habuit tellus doctos antiqua colonos:
Lassabant agiles aspera bella viros.
Plus erat in gladio, quam curvo laudis aratro;
Neglectus domino pauca ferebat ager.
Farra tamen veteres iaciebant, farra metebant:
Primitias Cereri farra resecta dabant.
Usibus admoniti flammis torrenda dedere;
Multaque peccato damna tulere suo.
Nam modo verrebant nigras pro farre favillas;
Nunc ipsas igni corripuere casas.
Facta Dea est Fornax. Laeti Fornace coloni
Orant, ut fruges temperet illa suas.

Stultorum feriae dicebantur de quibus cf. Plutarch. Quaest. Rom. p. 150. Eius nominis caussam dum Poëta affert, commode *Fornacalium* rationem inserit, quae non stata erant, sed indictiva. Homines enim stulti, qui Fornacalibus Deae Fornaci sacra non fecerant, ea faciebant Quirinalibus. *Stultorum* autem *festa* non verterim das Narrenfest, sed das Fest der Einfältigen. — *parva*, exigua, levis. *docti*, periti rerum ad victum pertinentium. De ruditate primorum Romanorum cf. III, 101, sqq.

519. *Far*, quod adoreum veteres appellavere, Nostri Duenkel, ab antiquissimis Italiae temporibus domesticum Italiae fuit frumentum, et plura per secula unicum, quod coleretur, frugum genus, cum hordei et tritici usus esset nullus. Plin. 18, 8, s. 19. Heyne in Opusc. Acad. Vol. I. p. 330. sqq. *Iacere*, serere. Etiam Virg. *iactum semen*. Culturam farris tribus modis eloquitur, nec sine vi aut gratia τὸ *farra* ter repetit. *Primitias Cereri* Cf. I, 672. et Bentl. ad Horat. IV. od. 5, 18. Frequens rusticorum negotium erat *torrere igni fruges et frangere saxo* Virg. G. I, 267. Ustione illa fruges facilius domare folliculisque suis nudare, quin adeo iis iucundum saporem conciliare poterant, Heyne p. 367. Auctor eius rei fuit secundum Heminam Numa, qui et *Deam Fornacem* fecit, quam precabantur, ut in fornacibus farra recte torrerentur. Inde *Fornacalia*. Plin. 18, 2. Festus: *Fornacalia, feriae institutae sunt farris torrendi gratia, quod ad fornacem, quae in pistrinis erat, sacrificium fieri solebat. Fornacalia sacra erant, cum far in fornaculis torrebant.* — *multa damna tulere*, saepe frugum iacturam fecere ex ignota torrendi ratione. *nigras favillas*, quia farra diutius valido igni dederant. *Igni* pro *ignes* ex Ursini, Laeti, Mazar. et octo aliis Mss. Heins. dedit, ut magis poëticum. Taubnero nec haec, nec illa lect. placet. Domum *corripere igne*, ei ab usu recedere, atque *ipsas ignes* aures offendere videtur. Mallet igitur transpositis verbis, *Ipsas nunc ignes* etc. Krebsius antiquam lect. tuetur, in qua sane nulla difficultas. Sin *igni* servas, per totum locum idem est subiectum, et *corripuere* dictum pro incenderunt, verbo ab ignibus ad incolas translato.

525. *Deam Fornacem*, virosque doctos celebrandis Fornacalibus operantes ridet Lactant. Fals. Rel. I, 20. *temperet fruges*, iustam temperiem frugibus det in furno. Quidam *vires temperet*,

Curio legitimis nunc Fornacalia verbis
Maximus indicit; nec stata sacra facit.
Inque foro, multa circum pendente tabella,
Signatur certa curia quaeque nota.
Stultaque pars populi, quae sit sua curia, nescit:
Sed facit extrema sacra relata die.
Est honor et tumulis. Animas placate paternas;
Parvaque in exstinctas munera ferte pyras.
Parva petunt Manes: pietas pro divite grata est
Munere: non avidos Styx habet ima Deos.
Tegula proiectis satis est velata coronis,
Et sparsae fruges, parcaque mica salis,

non improbante Taubnero. *Legitima verba*, formula sollemnis in aliqua re. Liv. 9, 9. *Verba legitima dedentium urbem.*

529. *multa tabella*, multis tabellis, in quibus scriptum, in qua curia quaevis populi pars sacra faceret. Omnem enim populum Romulus in triginta curias distribuerat; quibus totidem *curiae* s. aediculae assignatae, ubi curiales convenirent, de rebus communibus agerent, et per curionem suum sacra facerent. Triginta illis *Curionibus* praeerat *Curio Maximus*. Sigonius Ant. Iur. Civ. Rom. II, 3. p. 52. *Sed facit* etc. Quod reliqui cives die Fornaci consecrato fecerant, id stulti, suam curiam nescientes, Quirinalibus adimplebant. *relata*, dilata in diem extremum. Vulgo *relicta*, quod placet Taubn.

533—570. *Feralia*. Mos antiquus et plurimis gentibus cultus, mortuis iusta publice persolvere. In Italiam translatus est ab Aenea, vs. 543. Numa Pompilius ea quoque sacra Pontifici subiecit. Liv. 1, 20. Relata sunt in Februarium, ultimum olim mensem. De die et tempore durationis vid. ad vs. 569. De nomine Festus: *Feralia Diis Manibus sacrata festa, a ferendis epulis, vel a feriendis pecudibus.* Varro de L. L. *Feralia ab inferis et ferendo, quod ferunt tunc epulas ad sepulcrum, quibus ius ibi parentare.* Cf. V, 419. sqq. ubi *Lemuria* describuntur.

Honor tumulis erat publice privatimque; publice his ipsis Feralibus, privatim Novendialibus et Denicalibus. *Exstinctas* Heins. bene pro *exstructas* e Mazar. et uno Vatic. recepit. Intell. tumuli, sepulcra. *Pyra* enim, ut *bustum*, locus ubi mortuus et combustus et sepultus est. *grata* Heins. mutari volebat in *gratis*. Apud gratos Manes pietas est pro magno munere. *avidos*, magnorum munerum cupidos.

537. Memorat parva munera, de quibus cf. I, 337. sqq. *Tegula* in tectis sepulcrorum. De hoc *coronarum* usu vid. Kirchman. de Funerib. p. 560. ubi et de floribus *solutis*, vagis, non in coronam coactis. Coronis non opus erat novis et arte factis; huic pietati sufficiebant eae, quae, conviviis exactis, a convivis domum abeuntibus *proiectae* erant in viis. Heroid. 21, 165. I. Amorr. 6, 67. Recte igitur Heins. *proiectis*, quod alter Mazar. pro diversa lect. habet, praetulit vulgari *porrectis*. Hoc vero Taubn. et Krebs. tuetur, quia *proiicere* verb. in sacris sollemne. Vid. Macrob. III. Sat. 2. *Tegulam* autem Lenzius mavult tegumentum foci aut arae intelligere, et-

Inque mero mollita Ceres, violaeque solutae.
Haec habeat media testa relicta via.
Nec maiora veto: sed et his placabilis umbra est.
Adde preces positis et sua verba focis.
Hunc morem Aeneas, pietatis idoneus auctor,
Attulit in terras, iuste Latine, tuas.
Ille patris Genio sollemnia dona ferebat:
Hinc populi ritus edidicere pios.
At quondam, dum longa gerunt pugnacibus armis
Bella, parentales deseruere dies.
Non impune fuit; nam dicitur omine ab isto
Roma suburbanis incaluisse rogis.
Vix equidem credo: bustis exisse feruntur,
Et tacitae questi tempore noctis avi:
Perque vias Urbis, Latiosque ululasse per agros
Deformes animas, vulgus inane, ferunt.
Post ea praeteriti tumulis redduntur honores;
Prodigiisque venit funeribusque modus.

iam mox *testam* eodem sensu capere, *proiectas* denique interpretari in aram coniectas. *Velare* verbum sacrum de coronis et vittis. De *mica salis* vid. ad I, 338. *Haec habeat* etc. haec apponantur vel in vili testa vasis fracti et in publicum proiecti. Pro *relicta* Heius. legi vult, *relecta*, recollecta. Sine caussa. Alterum bene convenit superiori *proiectis*. De *relegere* autem v. Bentl. ad Horat. Epod. 2, 69.

541. Saepe impensissimo officio parentabant. Vid. Kirchm. d. l. *Sua verba*, illis sacris propria, e nota vi huius pronominis. Sed cum unus Petav. *in sua vota*, et Herculan. *et pia verba habeant*, Burm. coni. *et sua* (vel *pia*) *vota*. Sane, *preces* et *vota* saepe coniunguntur.

543. *Pius Aeneas* accommodate h. l. *pietatis idoneus auctor*, vir tantus, pietate sua inclytus, merito piorum rituum auctor exstitit. Patri, quem apud Drepanum sepeliverat, sequenti anno in Sicilia sacrum fecit anniversarium, quod Aen. V, 94 sqq. describitur. Ibi incertus est, *Geniumne loci, famulum parentis esse putet*. *Iustus* epitheton frequens regum et aliorum ap. Nostrum. *populi* Latini. Excerpta Douzae et Putean. *addidicere*. Neapol. ex uno Ms. malebat, *edidicere novos*.

548. *Parentales*, quibus parentalia celebrantur. *Deserere*, non celebrare. Ille neglectus fuit mali *ominis*. E correctione fluxit, quod habet Strozzae Ms. *crimine*. *Roma* etc. multitudinem morientium indicat, propter quam in suburbanis locis tot rogi erant comburendi, ut inde ipsa Roma incalesceret. Parentalibus reductis, *modus venit funeribus*. *Latios* agnoscunt Voss. et tres Medic. Alii *latos*. *Deformes* etc. defunctorum umbrae, luctu deformes. Post Iulii Caesaris necem *simulacra modis pallentia miris Visa sub obscurum noctis* Virg. G. I, 477. Lenzius contra *deformes* intel. non certam formam habentes,

Dum tamen haec fiunt; viduae cessate puellae:
  Exspectet puros pinea taeda dies.
Nec tibi, quae cupidae matura videbere matri,
  Comat virgineas hasta recurva comas.
Conde tuas, Hymenaee, faces, et ab ignibus atris
  Aufer: habent alias maesta sepulcra faces.
Di quoque templorum foribus celentur opertis;
  Ture vacent arae; stentque sine igne foci.
Nunc animae tenues, et corpora functa sepulcris
  Errant: nunc posito pascitur umbra cibo.
Nec tamen haec ultra, quam tot de mense supersint
  Luciferi, quot habent carmina nostra pedes.

inanes. *Praeteriti*, neglecti. *Venit iis modus*, cessant prodigia, et rariora fiunt funera.

557. Feralibus non fas est nubere. Etiam alii dies nuptiis copulandis religiosi sive devitandi habebantur. III, 393. *Viduas puellas* Marsus int. puellas nuper nuptas, quae cessare a concubitu, secubare a viro iubeantur. Immo, de solis nuptiis nunc sermo est. Cum aliae feriae magis *viduis*, quam *virginibus* idoneae esse crederentur ad nubendum, Plutarch. Quaest. R. p. 161. Macrob. Sat. I, 15. Feralibus Ovid. et has et illas abstinere iubet a nuptiis. Quamquam *viduae puellae* etiam dici possunt innuptae. Propert. II, 24, 17. *quid prodest viduas dormire puellas?* Pro *pinea* nonnulli *spinea* malunt. Sane fax e spina alba, quae plurimum in avertendis malis valere credebatur, praeferri in nuptiis solebat. Plin. 16, 18. s. 30. *spina, nuptiarum facibus auspicatissima.* Varro ap. Carisium I. p. 117. *Fax ex spina alba praefertur, quod purgationis caussa adhibetur.* Festus: *Patrimi et matrimi pueri praetextati tres nubentem deducunt: unus, qui facem praefert ex spina alba, quia noctu nubebant.* Sed et *pinea* taeda in usu. *puri* dies, qnibus non aguntur res sepulcrales aut tristes. *expectet.* Alii, *exoptat.*

559. *Cupida*, cupiens accelerari filiae nuptias. *hasta recurva.* Arnob. adv. Gentes II. p. 91. *Nubentium crinem coelibari hasta mulcetis.* Plutarch. Quaest. R. p. 148. quaerit, cur τῶν γαμουμένων αἰχμῇ δορατίου τὴν κόμην διακρίνουσιν, cur nubentium comam parvae hastae cuspide discriminent; eiusque rei caussas plures affert. *Facum* usus etiam tam in funeribus, quam in parentalibus. Vid. Kirchm. de Fun. II, 3. Eas faces poëtae passim sic comparant cum nuptialibus, ut v. c. infaustas nuptiis praelatas *de funere raptas* dicant. VI. Met. 430. Tempore funesto etiam statuae Deorum in viis panno velebantur, *templorumque fores* claudebantur, ne Dii adspectu tristi polluerentur. Umbrae defunctorum etiam XIV. 411. *animae tenues*, et IV, 435. *corpora functa sepulcris* dir. *cibus*, epulae Manibus appositae.

567. Locus varie tortus et explicatus. *Nec tamen haec ultra*, non diutius haec sacra durent, *qnam* etc. quam donec tot dies supersint. Vulgo, *cum — supersunt*, quo die tot dies supersunt. *Feralia* s. ultimam placandis Manibus diem, collocat Calendar. Vet. in XII. Cal. Mart.

Hanc, quia iusta ferunt, dixere Feralia lucem.
Ultima placandis Manibus illa dies.
Ecce anus in mediis residens annosa puellis,
Sacra facit Tacitae: vix tamen ipsa tacet.
Et digitis tria tura tribus sub limine ponit,
Qua brevis occultum mus sibi fecit iter.
Tum cantata ligat cum fusco licia rhombo;
Et septem nigras versat in ore fabas:
Quodque pice adstrinxit, quod acu traiecit ahena,
Obsutum maenae torret in igne caput.

s. 18. Febr. Quem diem si more Romano simul numeras, supersunt undecim mensis dies; et totidem *pedes* habent et haec *carmina* Ovidii. Itaque et antecedentium dierum quidam, placandis Manibus dicati fuerint necesse est. Sex pedes carminis intelligi nunc non possunt, ut Feralia VIII. Cal. Mart. finita sint, propter vs. 686. et Calendar. Vet. *Iusta*, quae debentur alicui, nominatim mortuis, quibus *iusta* vel *fieri*, vel *solvi* drr.

571—616. Cum Feralibus coniuncta sacra *Tacitae* magica. Ea praeerat compescendis detrahentium linguis. Numa unam ex Camoenis peculiariter et religiosissime coli voluit, quam *Tacitam* nominavit. Plutarch. Num. 8. qui addit, eo silentium Pythagoreum esse expressum et honoratum. Sed haec nostra garrula ab illa diversa est. Ovidius primum eius sacra vs. 572—582. tum ipsam describit. Cf. quos laudamus ad vs. 599. *Anus annosa* parum placet Heinsio. Itaque mavult *anus vinosa*, quod sane confirmatur vs. 579. sqq. *brevis*, parvus, exiguus.

575. *Rhombus* in rebus magicis trochus erat, seu turbo, qui rotabatur *liciis* s. filis nunc versicoloribus (Virg. Ecl. 8, 73.) nunc pullis nexus, eine Zauberspindel. I. Amorr. 8, 7. de maga, *Scit bene, quid gramen, quid torto concita rhombo Licia.* Propert. III, 4, 26. *Straminea rhombi ducitur ille rota*, ubi Brouckh. multos laudavit, qui de rhombo egerunt. Idem II, 21, 35. *Deficiunt magico torti sub carmine rhombi.* Martial. XII, 57. maga *rhombo* lunam de coelo detrahit. Non male igitur Heins. h. l. hoc nomen et Patav. ubi pro diversa lect. exstat, adoptavit; quamquam non negat, etiam vulg. *plumbo* locum habere, quia et plumbi nigri usus in magicis fuerit. Et hoc tuetur Voss. ad Virg. Id. VIII, 68. eique assentitur Krebsius. Ego vero arbitror *licia* melius convenire *rhombo*. Idem Heins. *ligat* pro *tenet* ex multis Mss. dedit. *cantata*, incantata. *Septenarius* numerus, ut ternarius, etiam in magicis sollemnis. De *fabis* Cf. V, 436.

578. *Maena*, μαίνη, μαινὶς, pisciculus marinus, qui sale conditus cibus erat tenuiorum hominum. Cic. Fin. II, 8. Persius III, 76. Usus eius etiam in sacris inferis, ut Hecatae. Eustath. in Hom. I, 206. Neque mirum, mutum animal Tacitae Deae fuisse sacrum. Tanto rectius Heins. ductu Mss. Zulich. et a m. pr. Mazar. ubi *menae*, hoc recepit, cum alii vel *obsuto mento*, vel *obsutam mento caput* praeferant, non improbante Taubn. Vulgo, *menta*. *Aheneis* instrumentis utebantur in re magica. Vid. ad VII. Met. 227. ubi *falx aenea*. De *acu* cf. III. Amorr. 7, 30. saga *medium tenues in iecur*

Vina quoque instillat. Vini quodcumque relictum est,
Aut ipsa, aut comites, plus tamen ipsa, bibit.
Hostiles linguas, inimicaque vinximus ora,
Dicit discedens, ebriaque exit anus.
Forsitan a nobis, quae sit Dea Muta, requiras.
Disce, per antiquos quae mihi nota senes.
Iupiter, indomito Iuturnae captus amore,
Multa tulit, tanto non patienda Deo.
Illa modo in silvis inter coryleta latebat,
Nunc in cognatas desiliebat aquas.
Convocat hic Nymphas, Latium, quotcunque tenebas
Et iacit in medio talia verba choro:
Invidet ipsa sibi, vitatque, quod expedit illi,
Vestra soror summo iungere membra Deo.
Consulite ambobus: nam quae mea magna voluptas,
Utilitas vestrae magna sororis erit.
Vos illi in prima fugienti obsistite ripa,
Ne sua fluminea corpora mergat aqua.

egit acus, — *Vincire* de magis, quae arte sua quemquam functione sua prohibent.

583. Deae *Mutae* aut *Tacitae* originem e fabulis antiquis narrat. *Forsitan requiras* formula in tali transitu sollemnis. Non male igitur Heins. eam ex duobus Mss. recepit. Vulgo, *Protinus req.* *antiqui,* natu grandes. Plin. pan. 15, 5. *vetustus miles.* De *Iuturna* vid. ad I, 463. 708. unde et apparet, quo iure hic *cognatae aquae* commemorentur. *Indomitus amor,* ut Horat. III. od. 24, 28. *indomita licentia,* et Epod. 12, 9. *indomita rabies,* ἀδάμαστος. *Coryleta.* Hic quoque Ms. antiq. Neapol. *coruleta*; quae scriptura ap. Virg. vicit.

589. *Latium,* Tiberis et Anien. Vs. 597. s. *Quotcunque tenebas* habet quidem non nisi unus Cod. unde Heins. recepit, et alius *quotcunque tenebat,* sed illud magis poëticum et Ovidianum, quam vulg. *quaecunque tenebant,* quod Krebs. servari vult. *iacit* Heins. is *facit* mutari vult; sed sine caussa. *Iacere verba* bona locutio, nec prosaicis magis, quam poëtis usitata. Liv. VII, 2. *versum iacere,* facere. Inde et *iacere* simpliciter pro dicere. VI, 14. *vera an falsa iaceret.* Vid Bauer ad Liv. p. 225. Ap. Nostrum infra VI, 408. longe plurimi, *ebria verba iacit,* et 786: *talia verba iacit:* ubi nulla varietas notatur. *Invidet ipsa sibi,* fraudat se ipsa magna voluptate. Plin. II. Ep. 10, 1. *tibi maxima laude invidebis,* ubi vid. not. nostram. *Iungere membra,* ut X. Met. 464. *iungere corpora,* pro concubuisse, quod h. l. olim vulgabatur, et quod Taubnero magis placebat, ut castis auribus animisque accommodatius. Immo, *iungere membra* verecundius dictum.

595. *In prima ripa,* simulac tetigerit ripam. *mergat.* Duo *mandet.* Hinc Heins. et suadet *fluminea aquae.* Mihi h. l. *mergat* gravius videtur illo alte-

Dixerat: annuerunt Nymphae Tiberinides omnes,
  Quaeque colunt thalamos, Ilia diva, tuos.
Forte fuit Nais, Lara nomine: prima sed illi
  Dicta bis antiquum syllaba nomen erat,
Ex vitio positum. Saepe illi dixerat Almo,
  Nata, tene, tene nec tamen illa tenet.
Quae simul ac tetigit Iuturnae stagna sororis,
  Effuge, ait, ripas; dicta refertque Iovis.
Illa etiam Iunonem adiit; miserataque nuptàm,
  Naida Iuturnam vir tuus, inquit, amat.
Iupiter intumuit: quaque est non usa modeste,
  Eripuit linguam; Mercuriumque vocat.
Duc, ait, ad Manes: locus ille silentibus aptus.
  Nympha, sed infernae Nympha paludis, erit.

ro. Mox revocavi *Nymphae Tiberinides omnes;* namque Heins. cum multi Codd. *omnes Tiberinides undae* habeant, *o. T. udae* e coniectura sua invexerat, quod mihi parum placebat, nec Taubnero. Quamquam et Bentlei. ad Horat. I. od. 10, 1. etiam infra V, 663. *Pleias uda* corrigi vult. *Iliam*, Romuli matrem, etiam III. Amorr. 6, 45. facit Anienis uxorem; sed alii Tiberi iungunt, ut Horat. I. od. 2, 17. Claudian. I, 225. Nempe Amulii eam iussu alii Aniene, alii Tiberi mersam tradebant. *thalamos tuos.* Antrum, ex quo fons prodibat, habere fingebatur *thalamos* s. cubicula Deorum. Vid. Virg. G. IV, 533. Male Krebsius ripam Tiberis intel. in qua Ilia dormiens conceperit gemellos ex Marte. III, 13.

599. Lactant. de Falsa Rel. I, 20, 35. *Hanc* (Deam Mutam.) *esse dicunt, ex qua sint nati Lares et ipsam Laram nominant, vel Larundam.* Sic et Varro vocat. *Dicta* bis. Non *Lalara*, ut Neapol. putabat, illa olim dicta, sed *Lala*, locutuleia, quae tacere numquam vult, loquendi vices numquam aliis tradere. Vid. Casaub. ad Theophr. Char. 3. init. Plato, λαλιά, ἀκρασία λόγου ἄλογος. Iam litera *l* a Graecis in pluribus vocabulis mutata est in *r*. Ex ποδαλγία fecerunt ποδαργία, ex, ἀμέλγω ἀμέργω etc. V. Schol. Aristoph. ad Plut. 1. A Macrob. Sat. I, 7. extr. praeeunte Varrone, eadem *Mania* vr, quia Manium mater credebatur. Arnob. adv. Gentes III. p. 124. *ex vitio*, a loquacitate.

601. *Aemo*. Mss. Ambros. et Patav. *Almon*. *Tene*, retine, coërce. *Effuge*, vita, cave, ne accedas ad ripas. — *nuptam*. Vulgo *nuptas*, Strozzae liber, *maritas*, ut sit sententia generalis, quae tamen h. l. non satis commoda. Nais unius Iunonis misericordia se tangi declarat, quod nupta sit.

607. *modeste*, modice, moderate. *Mercuriumque vocat.* Heins. rectius videtur, quod octo Mss. habent, *Mercuriumque monet.* Tum malit: *Duc hanc ad Manes, Ducat ut ad Manes*, aut, cum vs. seq. libri nonnulli *Nympham haec infernae* habeant, *Duc hanc ad Manes (locus - - aptus) Nympham, ait: infernae* etc. Sed. Burm. scaberrima haec iudicat. *Monet* recepit Mitscherl. Equidem non video, quid opus sit correctione, cum vulgata bene

Iussa Iovis fiunt: accepit lucus euntes.
Dicitur illa duci tum placuisse Deo.
Vim parat hic: vultu pro verbis illa precatur;
Et frustra muto nititur ore loqui.
Fitque gravis, geminosque parit, qui compita servant,
Et vigilant nostra semper in aede, Lares.
Proxima cognati dixere Caristia cari,
Et venit ad socias turba propinqua dapes.
Scilicet a tumulis, et, qui periere, propinquis,
Protinus ad vivos ora referre iuvat;
Postque tot amissos, quidquid de sanguine restat,
Adspicere, et generis dinumerare gradus.
Innocui veniant: procul hinc, procul impius esto
Frater, et in partus mater acerba suos;

se habeat. Etiam II. Met. 836. Mercurium, fidum ministrum, *sevocat* Iupiter. Munus, quo nunc fungi iubetur, aptum ei, cum etiam defunctos ad Inferos duceret.

611. *Accipit* nos locus, quem ingredimur, *mittit* nos, per quem transimus. Virg. G. IV, 362. *Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem. Lares* erant et publici et privati. Hi, θεοὶ κατοικίδιοι, ut in Glossariis vet. tecta custodiebant, illi vicos et itinera, unde *compitales* et *viales* dicti, cultique in *compitis*. Cf. V, 139. Et *compita Larium* Romae erant 265. auctore Plin. H. N. III. s. 9. p. 156. Hard. Compitalia et ludos Laribus primus instituit Servius Tullius, Dionys. Halic. IV, 14. Plin. XXXVI, 27. s. 70. restituit Tarquinius Superbus. Macrob. I. Sat. 7. *Vigilare*, ut *custodire*, de Diis tutelaribus. Heins. approbante Taubnero, invexerat *in urbe* e libris antiquis. Ita h. l. non nisi publici Lares describerentur. Sed nos revocavimus *in aede* i. in domo, quo sensu hic Singularis Augusti aetate frequentabatur. Horat. I. od. 30, 4. Vid. Vitruv. V, 1. Sic ergo noster locus vim omnium Larium, et publicam et privatam, complectitur. V, 135. de iisdem, *praesunt moenibus Urbis* et paullo post, *servant domum*. Restant statuae Laribus *pro salute et incolumitate domus* positae.

617—638. Die XI. Cal. Mart. s. d. 19. Febr. erant *Caristia*, quae breviter et perspicue describuntur a Valer. Max. II, 1. *Convivium etiam sollemne maiores instituerunt, idque Caristia appellaverunt, cui praeter cognatos et affines nemo interponebatur: ut, si qua inter necessarios querela esset orta, apud sacra mensae et inter hilaritatem animorum, fautoribus concordiae adhibitis, tolleretur.* Ovidius primum caussam reddit, eamque satis probabilem, cur post Feralia statim Caristia sint celebrata, et epitheto *cari* originem nominis indicat. *socias dapes* illustrat Heins. Sic *sociare hospitia, mensas* etc. *sanguis*, gens. *dinumerare*, numerare.

623. sqq. Quo animo celebrari debeant. Bene utitur poeta formula, qua profani summoveri a sacris voce sacerdotis aut praeconis solebant. *impius* et *acerbus*, qui de morte aut caede suorum cogitant. *Vivax*, qui

Cui pater est vivax, qui matris digerit annos,
Quae premit invisam socrus iniqua nurum.
Tantalidae fratres absint, et Iasonis uxor,
Et quae ruricolis semina tosta dedit:
Et soror, et Procne, Tereusque duabus iniquus;
Et quicumque suas per scelus auget opes.
Dîs generis date tura bonis. Concordia fertur
Illo praecipue mitis adesse die.
Et libate dapes: ut grati pignus honoris
Nutriat incinctos missa patella Lares.
Iamque ubi suadebit placidos nox ultima somnos,
Parca precaturae sumite vina manus,

alteri nimis diu vitam protrahere videtur. *Digerere*, ordinare, disponere. Sed nunc exprimit operam eorum, qui per numeros Babylonios s. rationes Chaldaicas ex horoscopo annum reperire volunt, quo moritura sit mater: quod studium tunc vulgare. Tacit. Hist. I, 22. Ovid. I. Met. 148. *Filius ante diem patrios inquirit in annos. Premere* de omni vexationis genere dr.

627. Docte catalogum impiorum cognatorum, quos antiquitas habet, struit. *Tantalidae fratres*, Atreus et Thyestes, Pelopis filii, Tantali nepotes. De Medeae in liberos impietate Vid. VII. Met. 396. ibique not. *Ino*, Athamantis uxor, odio in Phrixum et Hellen, Athamanti ex Nebula natos, impulsa, ruricolis fruges tostas in sementem dedit, ne surgerent, et ut, cum penuria frugum esset, civitas tota interiret. Hygin. fab. 2. Latius hoc infra III, 851. sqq. narratur. *Iniquus* duriore sensu, crudelis. De illa crudelitate vid. VI. Met. 412—676.

631. *Di boni*, ἀγαθοὶ δαίμονες, dicti sunt Genii et omnino Dii familiares aut domestici. Nunc ipsi Lares intel. qnibus pro salute generis, supplicabatur. Nonnulli *boni*, ut ad sacrificantes referatur. Hoc Mitscherl. recepit. Veteres etiam in conviviis ante, quam ipsi inciperent cibum potionemque capere, partem coenae Diis consecrabant. Hoc est *libare*, quod Graeci pluribus verbis exprimebant; nam de liquoribus adhibebant σπένδειν et λείβειν, de cibis ἀπάρχεσθαι. Cibi reponebantur in *patella*, lance Diis propria. Cic. Fin. II, 7. *ita non religiosi, ut edant de patella.* Idem IV. Verr. 22. *patellam* vocat *insigne penatium hospitaliumque Deorum.* Illam coenae partem vocat *dapes*, quo nomine, Festo auctore, proprie religiosae epulae significantur. Etiam Liv. 39, 43. *Inter pocula atque epulas, ubi libare Diis dapes, ubi bene precari mos esset.* Dapes in patella positae *mittebantur* ad focum, ut *nutrirent* (cf. vs. 566.) Lares, qui ibi, ut etiam ex monumentis apparet, stabant *incincti* i. succincti. Infra V, 217. *pictis incinctae vestibus Horae.* Itaque Heins. recte *incinctos* hic restituit, cum antea *intinctos cibos* ederetur, pro quo Mss. *incinctos cibos*, aut *intinctos Lares* aut aliter exhibebebant. *Honores*, τιμαί, drr. etiam libationes et preces. Aen. I, 736. *laticum libavit honorem.*

635. *Nox ultima*, ultima noctis pars, attingens primam lucem. Eo usque saepe protrahebantur convivia, tam sollemnia,

Et, bene nos, Patriae, bene te, Pater, optime Caesar,
Dicite, suffuso per sacra verbo mero.
Nox ubi transierit, solito celebretur honore,
Separat indicio qui Deus arva suo.
Termine, sive lapis, sive es defossus in agro
Stipes ab antiquis, sic quoque numen habes.

quam familiaria. Inprimis haec Caristia, gentibus tam salutaria, sic extendi vult Ovid. *Ultima* igitur, quod Voss. Arond. Mazar. et alii praeferunt, multo melius est quam *humida*. Quorsum enim nunc *humor* memoretur. Satiatis edendo convivis, *vinum*, apponebatur. Tum *libatio* facta domestica, *parco* vino in mensam aut terram effusae, et appellato numinum nomine, additis precibus, votis, etiam hymnis. Augusto libationes et publicae et privatae decretae sunt. Dio LI, 19. p. 457. Hinc Horat. IV. od. 5, 32. sqq. *et alteris Te mensis adhibet Deum: Te multa prece, te prosequitur mero Defuso pateris; et Laribus tuum Miscet numen.* Ibi vid. Intt. item ad III. od. 19, 9. ubi Lunae et nocti sic libatur. Sed et amicis idem honor habitus. Formulae in hac re sollemnes, *Bene nos, bene vos, bene illum* scil. valere precor. Tibul. II, 1, 31. *Bene Messalam, sua quisque ad pocula dicat.* Quamquam et Dativ. addebatur Plaut. Pers. V, 1. *Bene mihi, bene vobis, bene amicae meae.* Burm. dubitat, utrum h. l. *nos*, an, quod alii habent, vos praeferendum sit. Tum *nos* intelligit de voto pro salute populi. Equidem intelligo votum pro salute convivantis familiae. Heins. qui *vos* praefert, id refert, ad salutem Larium. *Patriae pater* coniunge. In verbis *Dicite - mero* notanda est varietas et Mss. et Intt. Quidam veteres, *post sacra verba.* Mazar. Voss. Laeti, pr. Ambros. atque alii, *sint bona verba*, tres, *sint sacra.* Plurimi, *in sacra*, hiante versu. Hinc Heins. improbante Burm. suadebat, *sint rata verba*, vel: *ter rata verba.* aut, *ter bona.* Burm. si quid mutandum, malit *per sua* (illi sollemnitati congruentia) aut *bona verba.* Verum *sacra* possunt et esse fausta, felicia, ut Tibul. II, 5, 82. *sacer annus.* Me vero offendit durior usus et verbi *suffundi* et praeposit. *per.* Sensus tamen apertus. — Paullo ante pro *precaturi manu* Heins. cum duo *precatura manu*, unus *manus* exhiberet, dedit *precaturae manus.* Servavi hoc, quamquam emendatione non opus fuisset.

639—84. *Terminalia* VII. Cal. Mart. Numa lapides poni iusserat in agrorum finibus, qui sacri essent Iovi Terminali, et sacra addiderat, quae quotannis die stato ad illos lapides fierent; quin publicos etiam agros terminis complexus erat. Dionys. II. cp. 74. Cf. Plutarch. Num. cp. 16. et Quaest. Rom. To. VII. p. 83. Lactant. de Fals. rel. I, 20, 37. sqq. Noster Deum ipsum, et latius eius sacra describit, hymnum adiicit, constantiam eius in resistendo celebrat, precesque ad eum fundit. Desinit in Terminum imperii Rom.

sive lapis etc. Lactant. *lapidem colunt informem atque rudem, cui nomen est Terminus - - qui Deus non tantum lapis, sed etiam stipes interdum est.* Cf. Tibul. I, 1, 11. Hos ipsos Terminos Deos esse credebant. Dionys. ϑεοὺς ἡγοῦνται τοὺς τέρμονας. Hinc additur *sic quoque* etc. vilitas materiae non impedit, quo minus numen habeas: *sic quoque* agnoscunt Got-

Te duo diversa domini pro parte coronant;
Binaque serta tibi, binaque liba ferunt.
Ara fit: huc ignem curto fert rustica testu
Sumtum de tepidis ipsa colona focis.
Ligna senex minuit, concisaque construit alte;
Et solida ramos figere pugnat humo.
Dum sicco primas irritat cortice flammas:
Stat puer, et manibus lata canistra tenet.
Inde, ubi ter fruges medios immisit in ignes,
Porrigit incisos filia parva favos.
Vina tenent alii: libantur singula flammis.
Spectant, et linguis candida turba favent.

torph. et tres alii. Caeteri, *tu quoque*.

643. Sacra Termini diligenter et iucunde descripta. *Duo domini*, agrorum utrimque possessores, te coronant, uterque in parte agro suo obversa. In trifinio tres domini hunc honorem habebant Deo. *Libis* cultum esse Terminum etiam e Iuvenal. Sat. XVI, 39. apparet. *Liba* igitur praestat alteri lectioni *dona*. *Bina* Lenzius dictum putat pro, duo. In *testa* ferri solebant ignes aut carbones. Auct. ad Heren. IV, 6. *ipse a vicinis cum testa ambulans carbunculos corrogaret*. Tum *curtum* frequens esse vasorum epitheton, exemplis docet Heins. Pro *testa* veteribus etiam *testu* in usu fuisse certum est. Vid. h. l. antiquiores Intt. Et sic h. l. optimi Codd. magno numero. *Tepidis* scil. ex igne hesterno.

647. Cf. cum sqq. infra V, 506. et VIII. Met. 641. sqq. Praeiverat Virg. Aen. I, 174. *minuit*, confringit, ut breviora sint. *Alte* ex Ursini libro bene receptum; nam *arte*, quod alii exhibent, ligna illa esse constructa, parum credibile videtur. Altitudinis notio latet et in illo Horat. Epod. II, 43. *Sacrum et vetustis exstruat lignis focum*. Neque assentior Heins. qui, cum alter Patav. *arae* habeat, malit, *concisa superstruit arae*. Idem *ramos* intelligebat stipitem s. palum, qui pro termino esset. Immo stipes aut lapis iam adstabat; et nunc sacra describuntur, quae ibi fiebant. *Rami*, ut iam Marsus vidit, sunt pali, quibus fixis congeries lignorum firmatur, ne dilabatur. Nisum senis figentis bene exprimit *pugnat*, cui sic Infinit. additur, ut I. Met. 685. *pugnat evincere*, ubi vid. not. *Pugna* autem tali opus nunc erat, quia *solida* terra, non mollita fodiendo.

649. *Dum* Heins. dedit ex uno Vatic. pro *tum*. *irritat flammas*, eas suscitat. Met. d. l. *foliisque et cortice sicco Nutrit et ad flammas anima producit anili*. Grutero hic cum aliis libris *invitat* placebat. Hoc in se eleganter dictum foret; sed sedulitati, qua haec sacra fiunt, non convenit. Ut hic *lata*, sic Met. d. l. *patula* canistra. Praeter πελάνους Δήμητρος, liba Cerealia, offerebant Termino καὶ ἄλλας τινὰς καρπῶν ἀπαρχάς. *filia parva favos*. Haec forte expressa e Tibul. I, 10, 23. de paupere cultu antiquorum, *Atque aliquis voti compos liba ipse ferebat, Postque comes purum filia parva favum*. Fuere, qui *porrigit* in *porricit* mutari vellent, quia *porrici* dicuntur, quae arae imposita dantur Deo. Sed Heins.

Spargitur et caesa communis Terminus agna:
Nec queritur, lactens cum sibi porca datur.
Conveniunt, celebrantque dapes vicinia simplex;
Et cantant laudes, Termine sancte, tuas.
Tu populos, urbesque, et regna ingentia finis:
Omnis erit sine te litigiosus ager.
Nulla tibi ambitio est: nullo corrumperis auro:
Legitima servas credita rura fide.
Si tu signasses olim Thyreatida terram:
Corpora non leto missa trecenta forent;
Nec foret Othryades congestis lectus in armis.
O quantum patriae sanguinis ille dedit!

monet, filiam patri porrexisse favos, ne paternas partes perperam occuparet. *Candida* veste paterfamilias cum suis inter sacra indutus. Tibul. II, 1, 16. Cf. infra IV, 906. Mss. quidam *Spectat et in linguis*. Unde Heins. coni. *Spectat et elinguis o. t. favet.*

655. Numa putaverat, Deum Terminalem, cum pacis custos esset et iustitiae praeses, caede purum esse debere. Hinc noluerat ei animantia mactari. Itaque sacra eius diu erant ἀναίμακτα. Plutarch. Dionys. Sed post accessit agnae et porcae immolatio. Inde et Horat. Epod. II, 53. *agna festis caesa Terminalibus.* *Simplex* se tuetur multorum Mss. auctoritate, et bene convenit colonis religiosis: Sed *supplex* aliorum locum non habet, quia de dapibus celebrandis sermo est. Eadem autem varietas I. Met. 92. et alibi reperitur. *Conveniunt* ex Numae instituto, qui iussit θυσίας ἐπιτελεῖν ἅπαντας ἐπὶ τὸν τόπον συνερχομένους. De *dapibus* vid. ad vs. 362.

659. Tales hymnos Noster et alibi inseruit, ut IV. Met. 11. in Bachum, et VII. Met. 434. in Thesei laudem. *finis*, finibus includis, fines regnorum signas. Unus, *signas*. *ambitio*, studium gratiae colligendae. *legitimum*, legibus consentaneum, legibus constitutum.

663. Docte rem exemplo antiquo illustrat. *Thyreaticus* ager inter Argivum et Laconicum ad mare pertinens. Thucyd. II, 27. Vicus aliis *Thyrea*, aliis *Thyraea* scribitur. Vid. Intt. ad Thucyd. IV, 56. Incolae *Thyreatae*, monente Stephano de Urb. a quo et femin. *Thyreatis* memoratur. Thucydides modo *Thyreatida* terram vocat, modo Cynuriam, quia Thyrea pars Cynuriae. Contentione de huius agri finibus aliquando inter Argivos et Lacedaemonios orta, ex utroque populo *treceni* iuvenes lecti sunt, qui armis de ea re decernerent. Ex eo proelio duo Argivi superstites fuere, Alcenor et Chromius, atque unus Lacedaemonius, *Othryades*. Illi Argos avolarunt, victoriam nuntiaturi; hic mansit, spoliavitque occisos. Hinc, cum victoria ambigua esset, novum proelium commissum est, in quo vicerunt Lacedaemonii. *Othryades* ante, quam animam exhalaret, tropaeo clypei hostilis inscripsit, digitis cruore oblitis: Κατὰ Ἀργείων Ὀθρυάδης καὶ Λακεδαιμόνιοι. Herodot. I, 82. Thucyd. V, 41. Pausan. Corinth. p. 201. Hinc Barth. *tectus* in *lectus* mutari volebat, idque Heins. vel invitis libris recipiendum putabat, praesertim cum etiam ap. Statium Theb. IV, 47. reperiatur: *Et Lacedaemonium Thyre*

Quid, nova cum fierent Capitolia? nempe Deorum
Cuncta Iovi cessit turba, locumque dedit.
Terminus, ut veteres memorant, conventus in aede
Restitit; et magno cum Iove templa tenet.
Nunc quoque, se supra ne quid nisi sidera cernat,
Exiguum templi tecta foramen habent.
Termine, post illud levitas tibi libera non est:
Qua positus fueris in statione, mane.
Nec tu vicino quidquam concede roganti;
Ne videare hominem praeposuisse Iovi.
Et, seu vomeribus, seu tu pulsabere rastris;
Clamato, Meus est hic ager, ille tuus.
Est via, quae populum Laurentes ducit in agros,
Quondam Dardanio regna petita duci.

lectura cruorem. Non dubitavi ei obtemperare. *Signare* similiter fere I. Met. 136. *Cautus humum longo signavit limite mensor.*

667. L. Tarquinius Priscus, ut vota solveret, quae in postremo cum Sabinis praelio nuncupaverat, templum Iovi, Iunoni et Minervae exstruere voluit, idque in monte Tarpeio, multis Deorum aris et sacellis occupato: Ut libera a caeteris religionibus area esset, exauguranda fana erant. Sed cum omnium exaugurationes admitterent aves, in *Termini* et Iuventutis fanis non addixerunt. Hi soli nullis augurum precibus flecti potuerunt, ut loco cederent. Itaque eorum arae templi ambitu comprehensae sunt, ut altera sita esset in Minervae vestibulo, altera in ipso templo. Vid. Dionys. III, 69. Liv. I, 55. Lactant. de Fals. Rel. I, 20, 38. *Conventus*, cum ad eum convenissent augures. Vetus lectio est *inventus.* Alterum Burm. aut explicari vult consultus, aut mutari in *tunc lentus.* Sed non opus est mutatione, cum *conventus* saepe eo, quo diximus, sensu legatur. De lapide eius in Iovis Capitolini templo Servius ad Aen. IX, 448. *Unde in Capitolio superna pars tecti patet, quae lapidem ipsum Termini spectat: nam Termino non nisi sub divo sacrificabatur.* Cf. Lactant. I, 20, 40.

673. *Post illud*, post illam constantiam, qua in Capitolio restitisti. *Levitas* est eius, qui facile sinit se moveri, facile cedit aliis. *Iovi*, cum Iovis templum moliretur Tarquinius. Erat lex Numae: *Qui terminom exarasit, ipsus et boveis sacrei sunto.* Erant tamen Horatii tempore, qui usque proximos revellerent agri terminos, et ultra limites clientium salirent. II. od. 18, 24. Hos terreri et coërceri a Termino vult Ovidius. In verbis *Ne videare* etc. grave argumentum. *Meus est.* Sic Heins. e Gottorph. et uno Medic. Hoc displicet Taubnero, quia Terminus non ipse agri possessor sit nec bene possessoris nomine loquatur. Verum talia non nimis urgenda sunt. Quidni Terminus agrum curae suae ac fidei concreditum tuens recte dicat, *Meus est?* Mihi certe hoc melius placet, quam vulg. *Tuus est hic ager, ille tuus*, aut aliorum multorum, *Tuus est h. a. ille suus.* Heins. praeterea coni. *Meus est, est ager ille meus.*

679. De finibus imperii anti-

Illac lanigeri pecoris tibi, Termine, fibris
Sacra videt fieri sextus ab urbe lapis.
Gentibus est aliis tellus data limite certo:
Romanae spatium est Urbis et orbis idem.
Nunc dicenda mihi Regis fuga. Traxit ab illa
Sextus ab extremo nomina mense dies.
Ultima Tarquinius Romanae gentis habebat
Regna, vir iniustus, fortis ad arma tamen.
Ceperat hic alias, alias everterat urbes;
Et Gabios turpi fecerat arte suos.

quis et sacris ibi faciendis. *Dardanium ducem* s. Aeneam, *classe Laurentem tenuisse agrum* vel ex Livio I, 1. constat. V. Heynii Exc. III. ad Aen. VII. Inter quintum et *sextum* viae Laurentinae *lapidem* olim fuisse imperii Romani fines narrat et Strabo V. p. 357. ubi et huius sacrificii mentionem facit. Sed usque ad tempora Augusti imperium Romanum immensis auctibus creverat. Hinc saepe per *orbem terrarum* declarabatur. Noster pro imperio *urbem* nominat, ut verbis *urbis* et *orbis* luderet. Lusit hic etiam Rutil. Itiner. I, 66. *Urbem fecisti, quod prius orbis erat,* ex orbe terrarum unam civitatem fecisti, omnibus gentibus civitatis iure donatis.

686—852. *Regifugium.* Non proximam tantum fugae caussam canit, sed plures Tarquinii res. Hic loc. nonnullas partes habet bene elaboratas. *Sextus*, ergo 24. Febr. Unus Hamb. *septimus*. Calend. Rom. in ed. Mitscherl. VIII. Cal. Mart. Dionys. Petav. in Dissertt. ad Op. de Doctrina Temporum V, 9. contendit illam fugam incidisse in *quintum* diem. Atque ita ex antiquissimo libro suo Neapol. edidit. Ne *ab* in hoc disticho bis occurrat, Heins. suadet *in extremo*.

687. Tarquinium Ovidius notat, ut Liv. I, 53. *Nec, ut iniustus in pace rex, ita dux belli pravus fuit.* Pro *ad arma* Heins. malebat *in arma*. Sine caussa. Post adiectiva *ad* eleganter ponitur pro, quod attinet ad. Secundum Dionys. Hal. IV, 49—53. Latinis, Hernicis et Volscis in societatem receptis, in Sabinos exercitum duxit, et inde, vastatis hostium agris, in Pometinos, quorum urbem Suessam vi cepit, eiusque incolas, direptis bonis, partim interfecit, partim militibus in praedam concessit. Tum Sabinos eo redegit, ut urbes suas sponte dederent. Denique in agros Volscorum multas excursiones fecit. Haec Ovidius sic complectitur, *Ceperat alias, alias everterat urbes*, in quibus *evertere* urgere nolim, praesertim cum h. v. ut Graecorum καταστρέφεσθαι, etiam latiore sensu dicatur. Mss. Naug. Erford. et unus Vatic. *averterat*, quod Heins. vel furari, furto occupare, vel aversas sibi reddere interpretabatur.

690. *Gabii*, urbs Latini nominis, Albanorum colonia, ab urbe centum stadia distans, de cuius amplitudine Dionys. IV, 53. Eam, nequidquam vi adortus, cum obsidendi quoque spes ademta esset, *postremo minime arte Romana, fraude ac dolo, aggressus est.* Liv. I, 53. *minimus* Sextus Tarq. Dionys. maximum vocat. *proles manifesta*, moribus patris similitudinem referens.

Namque trium minimus, proles manifesta Superbi,
In medios hostes nocte silente venit.
Nudarant gladios: Occidite, dixit, inermem.
Hoc cupiant fratres, Tarquiniusque pater;
Qui mea crudeli laceravit verbere terga,
(Dicere ut hoc posset, verbera passus erat.)
Luna fuit. Spectant iuvenem, gladiosque recondunt,
Tergaque, deducta veste, notata vident.
Flent quoque, et, ut secum tueatur bella, precantur.
Callidus ignaris annuit ille viris.
Iamque potens, misso genitorem appellat amico,
Prodendi Gabios quod sibi monstret iter?
Hortus odoratis suberat cultissimus herbis,
Sectus humum rivo lene sonantis aquae.

693. Cum his cf. verba eiusdem iuvenis ap. Liv. ubi plura ad Gabinos movendos et decipiendos apta, sed nihil de *verberibus*, quae tamen et a Dionys. atque Floro I, 7. commemorantur. Dissidium a patre de bello finiendo simulaverat, atque virgis se caedi in foro passus erat. Coniunctivus *cupiant*, quem Petav. Francof. et tres alii exhibent, melius se habet, quam vulg. *cupiunt*. Sino in simili fraude Aen. II, 104. *Iamdudum sumite poenas. Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridae*. Cf. et infra IV, 890.

698. Pro *deducta* Regius unus, Moreti et alius *diducta*. Vid. ad XIII. Met. 264. ubi Ulysses vulnera sua iactat, et, ut verbis fidem faciat, *vestem manu deducit*. Sed et ibi in lectione variant Mss. et Intt. Nos ibi *deducere*, a superiore corporis parte detrahere, praetulimus, quia *diduci*, in diversas partes trahi, tunica non potuit, nisi scissa. Ibi et nonnulla diximus de more sic ostentandi aut affirmandi vulnera. De v. *deducere* vid. et ad III. Met. 480. *Notae*, cicatrices, quae in cute discerpta manent. Horat. I. od. 13, 12. Tibul. IV, 3, 10. *hamatis crura notare rubis*. *Fletus* ille parum decet armatos hostes, inter quos Sextus haec eloquitur. *ut secum tueatur bella*, ut se adiuvet in bello fortiter gerendo et continuando. Liv. 23, 38. *pecunia ad classem tuendam bellumque Macedonicum decreta*.

701. Liv. cp. 54. *tanta caritate erat, ut non pater Tarquinius potentior Romae, quam filius Gabiis esset*. Noster *amicum* nominat, Dionys. famulum, τῶν θεραπόντων τινά. *Appellat* alterum, qui cum eo agit, ab eo auxilium petit, eum rogat.

703. Hunc *hortum* ex ingenio sic exornavit Ovidius e praecepto illo, *irriguumque bibant violaria fontem*. Tum papaueribus *lilia* substituit. Pro *sectus* multi *septus*; nec Taubn. audet pronuntiare, utrum verius. Equidem tueor *sectus*, quia rivi interfluentes rectius *secare humum*, quam *sepire* drr. Aen. VII, 717. *Quos secans interluit Allia*. Et *secans* rivus irrigare melius hortum potest, quam *sepiens lene*, leniter, ut *dulce ridens*. Horat. I. od. 1, 22. eodem sensu, *aquae lene caput*. — *Illic accipit*. Secundum historicos illuc traduxit nuntium. *latentia*, arcana. *lilia summa metit*. Sic

Illic Tarquinius mandata latentia nati
Accipit, et virga lilia summa metit.
Nuntius ut rediit, decussaque lilia dixit:
Filius, Agnosco iussa parentis, ait.
Nec mora: Principibus caesis ex urbe Gabina,
Traduntur ducibus moenia nuda suis.
Ecce, nefas visu, mediis altaribus anguis
Exit, et exstinctis ignibus exta rapit.
Consulitur Phoebus. Sors est ita reddita: Matri
Qui dederit princeps oscula, victor erit.
Oscula quisque suae matri properata tulerunt,
Non intellecto credula turba Deo.
Brutus erat stulti sapiens imitator, ut esset
Tutus ab insidiis, dire Superbe, tuis.

tacitis ambagibus respondet. Dionys. comparat simile Thrasybuli Milesii factum. *Agnosco*, intelligo. *nuda ducibus*. Liv. *orba consilio auxilioque*.

711. De hoc prodigio cf. I, 56. Pertinet ad consilium poëtae propter Apollinis responsum et Brutum. Pestis caussa pueros regios missos esse Dionys. IV, 69. narrat. *Anguis* Livio auctore e lignea columna exiit. *Anguis* adspectus in aedibus aut in itinere triste prodigium. Vid. Schwarz ad Theoph. ch. 16. Hinc *nefas visu*, et ap. Liv. *portentum terribile*, quod terrorem fugamque in regiam fecerit, dignumque habitum sit, de quo Delphicus adeo Apollo consuleretur. Ovid. tria tristia addidit, altaria, exta rapta, ignem exstinctum. Errat Krebsius, cum docere vult, serpentem hunc exta rapientem eximium bonum portendisse. Narrationibus prodigiorum et alibi *ecce* promitti solet, ut Aen. II, 203.

713. Ovidius nimio brevitatis studio obscurus, aut falsus adeo factus est. Perfectis patris mandatis, regii iuvenes sciscitantur, ad quem eorum regnum sit venturum. Tum demum hoc, quod sequitur, responsum redditur. Eo moti apud Livium constituunt rem sorti permittere, apud Dionys. ambo simul osculari matrem. *properata*, propere. *Turba* de duobus.

717. *L. Iunius Brutus* Tarquinia, regis sorore, natus, cum fratrem suum una cum primoribus civitatis ab avunculo interfectum audivisset, contemtu *tutus ab insidiis* esse voluit. Ergo de industria *stulti* simulationem induit, se suaque praedae esse regi passus est, neque *Bruti* (stupidi) cognomen abnuit. Liv. et Dionys. *Superbus* hic spectatur, ut nomen proprium. Etiam Liv. II, 1. *Superbo exacto rege*. Additur *dirus*, ut III. Met. 354. in Narcisso *dira superbia*. Silius XIV, 126. *dirus Laestrygon*, Antiphates crudelis. *Pronus*, prolapsus facie humum, vel cum exisset e templo, vel Italiam ingressus. Dionys. d. l. *Tacens* simulationi Bruti bene convenire videtur Burm. Vulgo *iacens*, quod Ciofan. defendebat, et quod Mitscherl. servavit, atque, interpunctione sublata, cum *pronus* coniunxit. Non male Heins. malebat *cadens*. Etiam hoc bene. Liv. *velut si prolapsus cecidisset*. I. Met. 375. *procumbit uterque Pronus humi, geli-*

Ille tacens, pronus matri dedit oscula Terrae,
 Creditus offenso procubuisse pede.
Cingitur interea Romanis Ardea signis,
 Et patitur lentas obsidione moras.
Dum vacat, et metuunt hostes committere pugnam;
 Luditur in castris: otia miles agit.
Tarquinius iuvenis socios dapibusque meroque
 Accipit, atque illis rege creatus ait:
Dum nos difficilis pigro tenet Ardea bello,
 Nec sinit ad patrios arma referre Deos:
Ecquid in officio torus est socialis? et ecquid
 Coniugibus nostris mutua cura sumus?
Quisque suam laudant: studiis certamina crescunt;
 Et fervent multo linguaque corque mero.

doque pavens dedit oscula saxo. vs. 508. *ne prona cadas.*

721. Propius accedit ad regifugium. De *Ardeae*, urbis Rutulorum, obsidione cf. Dionys. IV, 64. Liv. I, 57. *Cingitur* obsidione, postquam primo impetu capi non poterat. Inde *lentum* magis s. longum, quam acre bellum. De v. *lentus* vid. Bentl. ad Horat. I. Ep. I, 21. *Vacat*, quies est. *Ludere* de rebus non seriis, quae fiunt temporis fallendi caussa. Liv.: *Regii iuvenes interdum otium conviviis comessationibusque inter se terebant.* Tum iter eorum, quod noctu Romam et Collatiam fecerant, *nocturnum ludum* vocat.

725. De hoc convivio, certamine ibi accenso, itinereque communi nihil habet Dionys. *Socios.* sodales. *accipit*, ut saepe. *atque illis.* Olim edeb. *ex illis.* Tum Heins. corrigi volebat, *iuvenes socios*, ut Tarquinius pater iuvenes convivio excepisset, atque ex illis iuvenibus Sextus, *rege creatus*, sermonem intulisse narraretur. Sed hoc adversatur Livio, apud quem, *Forte potantibus his apud Sextum Tarquinium, ubi et Collatinus coenabat* etc. *atque illis* agnoscunt sex Mss.

727. Livius tantum: *incidit de uxoribus mentio.* Ovidius definit, qualis illa fuerit. *Difficilis* scil. aditu, expugnatu, bene se habet, quamquam Taubn. non improbat alterum *sollicitos*. *Pigrum*, longum. Horat. I. Ep. 1, 21. *ut piger annus pupillis.* *socialis*, coniugalis. Ipsae uxores intel. *in officio est.* Liv. VIII, 19. *Fundanos in officio esse*, in fide, fideles. V. Trist. 14, 26. *nihil officio, nupta, quod obstet, habet.* *Cura* dr. et is, qui amatur. Tibul. II, 3, 51. *cui sua cura puella est.* Virg. G. IV, 354: *tua maxima cura* de filio amato.

731. *Studia* eorum sunt, qui favent alicui, eiusque caussam fortiter agunt. Liv. 29, 19: *accensis studiis pro Scipione.* *Fervent* etc. incaluerant et sermonibus et animo. *Surgit* Heins. vel invitis membranis in *Surgite* mutari vult, ut Collatini socios alloquentis oratio hinc incipiat. Non assentior. *Surgit* optime de eo, qui calidus iter illico faciendum suadere vult: is ante omnes surgere solet. *Surgite* melius locum haberet post verba, *nox superest.* *Collatia* Sabinis a Tarquinio Prisco ademta, Egerius, cuius filius hic *Collatinus*, in

Surgit, cui clarum dederat Collatia nomen;
 Non opus est verbis, credite rebus, ait.
Nox superest: tollamur equis, urbemque petamus.
 Dicta placent: frenis impediuntur equi.
Pertulerant dominos. Regalia protinus illi
 Tecta petunt: custos in fore nullus erat.
Ecce nurum regis fusis per colla coronis
 Inveniunt posito pervigilare mero.
Inde cito passu petitur Lucretia. Nebat.
 Ante torum calathi, lanaque mollis erant.
Lumen ad exiguum famulae data pensa trahebant;
 Inter quas tenui sic ait ipsa sono:
Mittenda est domino (nunc, nunc properate, puellae)
 Quamprimum nostra facta lacerna manu.
Quid tamen audistis? nam plura audire soletis.
 Quantum de bello dicitur esse super?

praesidio ibi relictus est. Liv. I, 34. 38. Inde *Collatini* cognomen ei inditum, Dionys. IV, 64. quod hac ipsa rerum commutatione *inclaruit*. Mentem Collatini multo apertius declaravit Liv. *paucis id quidem horis posse sciri, quantum caeteris praestet Lucretia sua. Quin conscendimus equos, invisimusque praesentes nostrarum ingenia? Id cuique spectatissimum sit, quod nec opinato viri adventu occurrerit oculis.* — *Tollamur equis*, avehamur equis. XI. Met. 441. *Me quoque tolle simul*, ubi vid. not.

736. *Frenis impedire equos*, pro vulgari, frena addere equis. Dictum, ut *comas impedire sertis*. *Custos*, ianitor, cuius erat custodire et servare domum. Viris gravibus laudi ducebatur, custode tali carere. Sagittarius de Ianuis p. 95. Sed nunc absentia eius effecta erat luxu, quo omnia in regia miscebantur. Convivium, quo nurus regis tempus cum aequalibus terebat, invidiose notatum *mero*; vini enim usus mulieribus Romanis interdictus erat. Ac illae quidem, genium suum placaturae, *coronas* adeo sumserant, quae coërcere comas solebant, sed in ebriis *fundebantur*, solutae delabebantur *per colla*. *Fusus* de rebus negligenter dependentibus dr. Multi non *coronis* habent, sed *capillis*, quod Modio placebat. Sed *fusis capillis*, quod et Burm. monet, domi esse vel castissimae solebant, ut vs. 772. ipsa Lucretia.

741. *nebat*. Bene sic uno verbo indicat, qualem invenerint Lucretiam. Plura habet Liv. sed singula cum pondere, *nocte sera deditam lanae inter lucubrantes ancillas in medio aedium sedentem inveniunt*. De *calathis*, in quibus *pensa* sua reponebant lanificae, dictum ad IV, Met. 10.

744. Sequitur ingeniosum figmentum. *Tenuis* est vox muliebris. II. Met. 373. Cycno in avem transeunti virilis vox *tenuata est*. Cic. Or. III, 11. *mollis* illa vox vocatur. *Lacerna*, qua muniretur in castris adversus frigora et imbres. Etiam Propert. IV, 3, 33. mulier scribit: *Noctibus hibernis castrensia pensa laboro*,

Post modo victa cades: melioribus, Ardea, restas,
  Improba; quae nostros cogis abesse viros.
Sint tantum reduces. Sed enim temerarius ille
  Est meus; et stricto quolibet ense ruit.
Mens abit, et morior, quoties pugnantis imago
  Me subit: et gelidum pectora frigus habet.
Desinit in lacrimas, intentaque fila remittit,
  In gremio vultum deposuitque suum.
Hoc ipsum decuit: lacrimae decuere pudicam;
  Et facies animo dignaque parque fuit.
Pone metum, venio, coniux ait. Illa revixit;
  Deque viri collo dulce pependit onus.
Interea iuvenis furiales regius ignes
  Concipit, et caeco raptus amore furit.

Bene ancillarum mores notant illa, *nam plura audire soletis.*

749. Sensum horum verborum Burm. bene constituit: Certo cades postea; sed mora me cruciat, per quam viro careo; *restas*, resistis, fortioribus. Sine caussa igitur Heins. haec de mendo suspecta habebat, atque corrigi volebat: *Dummodo victa cadas, melioribus, Ardea, resta. Sed enim* obiicientis est. Pro *ille* unus Vatic. *esto.* Hinc Heins. coni. *temerarius est ô, Est meus.* Non bene. *Ille* cum vi dictum, is, cuius temeritas satis nota. *quolibet.* Alii *qualibet.* Sed in verbo addito Heins. et Burm. dissentiunt. Ille praefert *furit* e coniectura sua, quod verbum passim, etiam addito voc. *ense*, de strenuis bellatoribus occurrit; hic verb. *ruit* melius τῷ *quolibet* convenire monet, et *ruere* proprie temerariorum. Bene. *Mens abit* perturbatis animo. IV. Met. 175. *mens excidit.* — *Pugnantis imago me subit*, pugnantem cogito. *Subeunt*, quae oriuntur in animo.

755. *Intenta* habent multi Mss. et Ed. Ald. posterior. Sed caeteri *incepta* praeferunt, ut VI. Met. 54. *inceptaque fila relinquit.* Mihi h. l. *intenta fila* melius verbo *remittit* convenire videntur. Caeterum similia figmenta memoravimus ad II. Met. 601. *Decus* illud Noster passim notavit IV. Met. 230. *Ipse timor decuit* et vs. 330. *Sed et erubuisse decebat.* Vide ad VIII, 25. Post *decuit* igitur cum vi additur, *lacrimae decuere pudicam*, quibus optime conveniunt seqq. *Et facies* etc. Merito igitur hanc lect. revocasse nobis videmur. Nam Heins. ex Mss. Ursin. Naug. et octo aliis *lacrimae cecidere pudicae*, quae verba post superiora *Desinit in lacrimas* admodum languent. Propter decus in flendo *facies digna* erat *animo*. Haec optime inter se cohaerent.

759. Repente se prodit vir, qui adhuc latens cum comitibus verba coniugis amantia audiverat. Ita et dictis et factis constabat, quantum Lucretia praestaret caeteris. Pro *venio* Neapol. non displicet alia lectio, *Veni*. In se utrumque habet locum; sed Mss. plerique ex praestantioribus *Venio* praeferunt. *Venire* autem simili modo legitur VI. Met. 45. *Tum Dea, Venit, ait.*

761. Exornat usque ad vs. 779.

Forma placet, niveusque color, flavique capilli,
Quique aderat nulla factus ab arte decor.
Verba placent, et vox; et quod corrumpere non est:
Quoque minor spes est, hoc magis ille cupit.
Iam dederat cantum lucis praenuntius ales:
Cum referunt iuvenes in sua castra pedem.
Carpitur attonitos absentis imagine sensus
Ille: recordanti plura magisque placent.

quod Liv. tenuiter narrat: *Ibi Sextum Tarquinium mala libido Lucretiae per vim stuprandae capit: tum forma, tum spectata castitas incitat.* Malam illam libidinem Noster graviter *furiales ignes* vocat. Heins. *furiatos* invexerat, quia nonnulli Mss. *furiatus* habent. Quae caussa mutandi non satis gravis mihi videtur. Adde, quod *furialis* saepe ap. Nostrum legitur, ut *furialis caedes, furiales mensae, furialia arma*, sed *furiatus* nunquam. Revocavi igitur alterum, quod et ea Mitscherl. factum video, et a Lenzio. *Raptus* istis ignibus melius convenit, quam *captus* aliorum. Pro *furit* Heins. dedit *ruit*. Burm. nescit, unde hoc sumserit, cum in nullo scripto aut edito libro exstet. Heinsium tamen secutus est Mitscherl.

763. Forma huius matronae pendet a Criticorum iudicio. Namque 1, pro *niveusque* unus Vatic. *vivensque*. Hinc Heins. suadebat *vivusque*. Equidem nihil muto. *Niveus color* Ovidio in puellis satis placuit. Supra I, 427. *nivea Nympha*. Heroid. 20, 120. *niveo laetus in ore rubor*. Atque his *niveis* III. A. A. 309. artes quasdam tradit. 2) *Flavi capilli* non placent Burm. quia meretriculis et libidinosis mulieribus a poëtis adscribantur. Itaque mavult cum uno Cod. Heins. *nigrique capilli*, ut ita niveo oris colori capilli nigri iuncti efficiant emendatissimae formae decus. Papae! Ovidius tamen et pudicis *flavos* capillos tribuit. Infra V, 609. Europae *flavi capilli*. Heroid. V, 122. Oenone ipsa *flaventes comas* suas iactat. XX, 57. Magnam vim habebant Cydippae *flavi crines* et *eburnea cervix*. VI. Met. 118. Ceres *flava comas*. Et Minerva satis casta passim *flava*, ut infra VI, 652. 3) *Decorem* Neapol. ad ruborem refert, qui non fuerit a fuco et pigmento, sed naturalis. Et plures Mss. habent *color*. Sed *decor*, qui mox vs. 774. a vultu, facie, colore diserte distinguitur, in habitu, gestu, motu corporis cernitur. Vid. Bentl. ad Horat. IV. od. 13, 17. ubi *color* et *decens motus*. Hic quoque decor *artibus* comparabatur. Vid. III. A. A. 257. sqq. ubi longus catalogus talium *artium*, quibus decor in ridendo, lacrimando, incedendo conciliatur. Propert I, 4. *multis decus* (Bentl. corr. *decor*) *artibus*. — *quod corrumpere non est* s. licet, pudor. Lenzius: placet in ea id, quod se corrumpi non patitur.

767. *Cantum dare*, c. edere, ut Tibul. III, 4, 40. Gallus cantu suo *evocare Auroram* dr. XI. Met. 597. Mox vis phantasiae et impurae libidinis verissime notatur. *Carpi amore* aut *igne* formula obvia. Eandem vim *carpendi* habebat etiam *imago*, cogitatio mulieris amatae. Etiam Remed. 723. *imagine muta carpi*. *Plura* bene se habet. Non igitur erat, cur Heins. ex uno suo *pulchra* probaret, *neglectae*. Alii *iniectae*. De qua varietate v. Heins. et Burm. Pro *vultus*

Sic sedit: sic culta fuit: sic stamina nevit:
   Neglectae collo sic iacuere comae.
Hos habuit vultus: haec illi verba fuere:
   Hic decor, haec facies, hic color oris erat.
Ut solet a magno fluctus languescere flatu;
   Sed tamen a vento, qui fuit, unda tumet:
Sic, quamvis aberat placitae praesentia formae,
   Quem dederat praesens forma, manebat amor.
Ardet; et iniusti stimulis agitatus amoris,
   Comparat indigno vimque metumque toro.
Exitus in dubio est: audebimus ultima, dixit.
   Viderit, audentes forsne Deusne iuvet.
Cepimus audendo Gabios quoque. Talia fatus,
   Ense latus cingit; tergaque pressit equi.
Accipit aerata iuvenem Collatia porta,
   Condere iam vultus sole parante suos.
Hostis, ut hospes, init penetralia Collatini:
   Comiter excipitur: sanguine iunctus erat.

Heubn. ex Putean. et duobus aliis placet *cultus*. At praecessit modo, *sic culta fuit*. *Vultus* autem a *facie* et *oris colore* differt.

775. *A flatu*, post flatum. Hanc similitudinem non vulgarem illustrat Gellius N. A. II, 30. ubi de austro vel africo: *quibus iam nihil spirantibus undae tamen factae diutius tumens, et a vento quidem iamdudum tranquillae sunt, sed mare est etiam atque etiam undabundum.*

779. Heins. cui *iniusti* voc. nimis leno in hac re videbatur, id in *incesti* mutari volebat. Sine caussa. Liv. I, 59. hoc ipsum Tarquinii facinus *regiam iniuriam* vocat. III. Met. 267, Iuno, *iniuria thalami nostri*. *Comparat*, parat. *indigno*, qui talia non merebatur. *metumque*. Heins. ex Mss. pluribus recepit *dolumque*: idque tuetur etiam Burm. quia Liv. 23, 35. scripsit, *dolum ad capiendos eos comparat*. Hoc nihili est. Non enim quaeritur, an scriptor aliquis *dolum comparare* dixerit, sed quid Tarquinius Lucretiae paraverit. De *dolo* nec Ovid. quidquam in sqq. habet, nec historici; in *metu* contra, quem mulieri incusserit, omnes consentiunt. Paullo post volebat dicere, audentibus omnia succedunt. Vulgo successum illum *Fortunae* tribuebant, *fortes Fortuna iuvat*: Sexto perinde est, quis hoc faciat, *Forsne Deusne*. *Viderit* vox eius, qui curam rei in alium reiicit. Vid. Heins. ad. I. ex P. 2, 9.

785. *Accipit* nos locus, quem ingredimur. *Aerata*, aere obducta. *Hostis*, ut *hospes*. Hic lusus, in quo vis inest, placuit etiam Livio, qui *hostis pro hospite mihi sibique* etc. *Collatini* Heins. unius Medic. auctoritate in *Collatina* mutavit, quia et Virg. Aen. VI, 774. *Collatinas arces* dixit. At Virg. totam urbem intellexit, Noster unius Collatini domum. *Excipitur*. Burm. si paullo ante *Excipit*

Quantum animis erroris inest! parat inscia rerum
Infelix epulas hostibus illa suis.
Functus erat dapibus: poscunt sua tempora somni.
Nox erat, et tota lumina nulla domo.
Surgit, et auratum vagina liberat ensem;
Et venit in thalamos, nupta pudica, tuos.
Utque torum pressit: Ferrum, Lucretia, mecum est,
Natus, ait, regis, Tarquiniusque loquor.
Illa nihil: neque enim vocem, viresque loquendi,
Aut aliquid toto pectore mentis habet.
Sed tremit, ut quondam stabulis deprensa relictis
Parva sub infesto cum iacet agna lupo.
Quid faciat? pugnet? vincetur femina pugna.
Clamet? at in dextra, qui necet, ensis adest.
Effugiat? positis urgentur pectora palmis;
Nunc primum externa pectora tacta manu.
Instat amans hostis precibus, pretioque, minisque:
Nec prece, nec pretio, nec movet ille minis.

cum quinque Mss. legatur, hic *accipitur* praeferat e Mazar. et undecim aliis, quia Ovid. hic Liv. 23, 33. *Hostes pro hospitibus comiter accepit* ante oculos habuisse videbatur. Sed quis credat, Livium a poëta nostro expressum esse in talibus minutiis? *sanguine iunctus*. Egerius, Collatini pater, frater Tarquinii Prisci fuerat, cuius nepos Sextus Tarquinius.

793. Tam hic, quam VI. Met. 551. alii Mss. habent *deripit ensem*. Sed nunc sermo non est de vehemente impetu. In verbis Sexti Liv. haec habet: *Sextus Tarquinius sum*. Pro iis Ovid. *Tarquiniusque* vel *vocor*, vel e lect. Pembroc. Reg. Petav. et aliorum, quam Burm. recepit. *loquor*. Quae duo eodem sensu capi possunt. Burm. tamen vim quaerit in v. *loquor*. Sextum, ut vim adderet verbis, dixisse sublata insolentius et superbius voce, se loqui, Tarquinium et filium regis. Apud Dionys. iuvenis libidine accensus inepte in longiorem orationem excurrit.

797. Liv. *Pavida ex somno mulier*. *Mens*, sensus. III. Met. 628. is cui guttur pugno ruptum, haeret aliquamdiu *amens*, post *redeunt in pectora sensus*. In similitudine *quondam* est i. q. fere. Eadem autem similitudo VI. Met. 527.

801. Nullam opem videbat, nullum salutis remedium. Id deliberatione quadam bene describitur. *pugnet*. Callisto quidem *contra, quantum modo femina possit, pugnat: sed quae superare puella, Quisve Iovem poterat*. II. Met. 434. *positis* etc. Liv. *sinistraque manu mulieris pectore oppresso*. Heins. ex vetere Modii libro *urgetur* dederat. Sed unius libri auctoritate Graecismum illum, quem Heins. ubique cupide arripit, nolim infarcire. *externa*, viri alieni.

805. *Instat* etc. Sic et Liv. Pro *movet* Voss. Vatic. Strozz. *valet*, non improbante Burm. *Nil agis*, frustra adversaria.

Nil agis; eripiam, dixit, pro crimine vitam:
Falsus adulterii testis adulter erit.
Interimam famulum, cum quo deprensa fereris.
Succubuit famae victa puella metu.
Quid, victor, gaudes? haec te victoria perdet.
Heu quanto regnis nox stetit una tuis!
Iamque erat orta dies: passis sedet illa capillis;
Ut solet ad nati mater itura rogum.
Grandaevumque patrem fido cum coniuge castris
Evocat: et posita venit uterque mora.
Utque vident habitum: quae luctus caussa, requirunt;
Cui paret exsequias, quove sit icta malo?
Illa diu reticet, pudibundaque celat amictu
Ora. Fluunt lacrimae more perennis aquae.
Hinc pater, hinc coniux lacrimas solantur, et orant,
Indicet: et caeco flentque paventque metu.
Ter conata loqui; ter destitit: ausaque quarto,
Non oculos adeo sustulit illa suos.
Hoc quoque Tarquinio debebimus? Eloquar, inquit,
Eloquar infelix dedecus ipsa meum.

Pro crimine, ut caussam habeam criminandi, te accusandi. Nisi malis, tamquam crimen admisisses. Sabin. I, 79. *Tyndaris has illi laeso pro foedere poenas Struxerat.* Heins. praeferebat vulg. *per crimina*. Burm. obiicit, hoc fore sceleste, nefarie vitam eripere. Itaque e pluribus libris alterum recepit, et praeterea *sub crimine* coni. *falsus*, fictus, simulatus, ut passim in Metam. Verba Livii apertius et ad terrendum gravius etiam Sexti mentem declarant: *cum mortua iugulatum servum nudum positurum ait, ut in sordido adulterio necata dicatur.*

810. *Victrix libido* etiam ap. Liv. *nox* de concubitu. *Haec te* etc. Talia minari solent iniuriam passi. Nunc poëta eadem vaticinatur. *Passi* i. soluti et circa collum fluentes capilli signum erant luctus, in mulieribus potissimum. Heroidd. X, 137. Vid. Kirchm. de Funer. p. 200.

815. *Patrem* Roma evocavit, auctore Livio. Ap. Dionys. ipsa carpento vehitur Romam ad patrem. *evocat*, qui aliquem aliunde ad se venire iubet. *icta*, percussa, perculsa. Vid. Heins. *lacrimas* verbo attingit Livius, qui multo melius animum et affectum mulieris generosae descripsit. Etenim mulierem nil nisi lacrimantem et res turpes eloqui dubitantem, tum viros lacrimantem solantes notare quis non valet? Ineptior etiam inducitur a Dionys. Halic. Tales ineptiae facillime sentiuntur comparatione cum exemplo illustri instituta.

821. *Lacrimas solari*, consolari lacrimas fundentem, bona locutio. *caecus*, cuius caussa latet.

825. *Hoc* Neapol. intel. stuprum illatum, Constant. Fanens. et Burm. vero eloquium illius dedecoris. Hoc, quod cogor ipsa dedecus meum eloqui. Huic in-

Quaeque potest narrat. Restabant ultima; flevit:
Et matronales erubuere genae.
Dant veniam facto genitor coniuxque coacto.
Quam, dixit, veniam vos datis, ipsa nego.
Nec mora: celato figit sua pectora ferro;
Et cadit in patrios sanguinolenta pedes.
Tunc quoque iam moriens, ne non procumbat honeste,
Respicit. Haec etiam cura cadentis erat.
Ecce super corpus communia damna gementes,
Obliti decoris, virque paterque iacent.
Brutus adest; tandemque animo sua nomina fallit:
Fixaque semanimi corpore tela rapit.
Stillantemque tenens generoso sanguine cultrum,
Edidit impavidos ore minante sonos:
Per tibi ego hunc iuro fortem castumque cruorem,
Perque tuos Manes, qui mihi numen erunt;
Tarquinium poenas profuga cum stirpe daturum.
Iam satis est virtus dissimulata diu.
Illa iacens ad verba oculos sine lumine movit;
Visaque concussa dicta probare coma.

terpretationi non video, cur Krebsius intolerabilem duritiem tribuerit. Minus verecunda est ap. Dionys. ubi *λέγει ἅπαν τὸ πρᾶγμα, ἐξ ἀρχῆς ἀναλαβοῦσα.* Ap. Liv. eloquitur, quae scire opus erat. *Vestigia viri alieni, Collatine, in lecto sunt tuo. — Sextus est Tarquinius, qui hostis pro hospite* etc.

829. *Dant veniam* etc. Melius consolantur aegram animi, avertendo noxam ab coacta in auctorem delicti: mentem peccare non corpus *coacto.* Ciofan. Taubn. Lenzius et Krebsius sex Mss. auctoritate praeferunt *coactae,* ut *ὁμοιοτέλευτον* in caesura et in fine versus vitetur. Bene; quamquam Ovid. et II. Met. 398. *Colligit amentes, et adhuc terrore paventes* similem negligentiam admisit. *in pedes,* ad pedes: *honeste,* decenter, *εὐσχημόνως.* Iulius Caesar cum interficeretur, *sinum ad ima crura deduxit, quo honestius caderet.* Praeeunte Eurip. Hec. 568. veteres passim hanc cadentium curam notarunt, ut ad XIII. Met. 479. et ad Plin. IV. Ep. 11, 9. iam monuimus. Poterat igitur, ut res trita, nunc omitti.

837. *Nomen* Bruti, s. stupidi, quod ei per contemtum inditum erat, et cuius vim adhuc simulando expresserat, nunc tandem *fallit animo,* consilio ac virtute ostendit, se esse ingenio longe alio. Hinc caeteri stupebant, *unde novum in Bruti pectore ingenium.*

841. *Per tibi ego.* In obtestationibus et iuramentis saepe hic ordo verborum perturbatus reperitur. Virg. Aen. IV, 314. *Per ego has lacrimas.* Liv. 23, 9. *Per ego te, fili, quaecunque iura* etc.

845. *ad verba.* Octo veteres *adversa,* quod placet Heins. Sed etiam III. Met. 245. Actaeon

Fertur in exsequias animi matrona virilis;
  Et secum lacrimas invidiamque trahit.
Vulnus inane patet. Brutus clamore Quirites
  Concitat, et regis facta nefanda refert.
Tarquinius cum prole fugit. Capit annua consul
  Iura. Dies regnis illa suprema fuit.
Fallimur? an veris praenuntia venit hirundo,
  Et metuit, ne qua versa recurrat hiems?
Saepe tamen, Procne, nimium properasse quereris;
  Virque tuo Tereus frigore laetus erit.
Iamque duae restant noctes de mense secundo,
  Marsque suos iunctis curribus urget equos.

a canibus dilaniatus, cum comites eum clamarent, *ad nomen caput refert*, et IV, 145. Pyramus *ad nomen Tisbes oculos iam morte gravatos erexit.* Hinc h. l. nolim quidquam mutari. *Sine lumine* i. q. morte gravatos, per quos iam nihil cernebat. *Concussa coma* approbat, ut Iupiter ap. Hom. Sed inepte hunc lusum, aut hoc figmentum huic tali narrationi subiectum arbitror. Melius I. Met. 566. de Daphne in laurum mutata simile figmentum additum.

847. *Fertur in exsequias* pro, *effertur.* Scaliger coni. *Exsequias fertur*, ut dictum sit quemadmodum *exsequias ire.* *Secum invidiam et lacr. trahit*, quatenus ii, qui adsunt, lacrimas fundunt, *invidiaque*, odio, exardescunt in Tarquinium. Pro se quisque scelus regium ac vim queruntur. *inane*, apertum. Hoc in foro omnibue conspiciendum praebebatur. — *annua iura*, annuum imperium. Etiam Liv. novam civitatis formam per *annuos magistratus* declarat: et, cum consules omnia iura, omnia insignia regis tenerent, diserte monet II, 1. libertatem in eo fuisse, quod *annuum* imperium consulare fuerit. *dies suprema fuit* a. V. 244.

853. *Hirundinis reditus.* Columella XI, 2. a. d. VII. Cal. Mart. hirundinem conspici ait. Plin. II, 47. *Favonium quidam a. d. VIII. Cal. Mart. Chelidoniam vocant ab hirundinis visu.* Vr. *veris praenuntia.* Aelian. H. A. I, 52. τῆς ὥρας τῆς ἀρίστης ὑποσημαίνει τὴν ἐπιδημίαν. Oppian. Halieut. III, 244. εἰαρινὴ Ζεφύρου πρωτάγγελος ὄρνις. Horat. I. Ep. 7, 13. vernum tempus indicaturus, *Cum Zephyris et hirundine prima.* Favonii secundum Columel. die septimo, secundum Plin. sexto ante Februarias Idus spirare incipiebant, et mollire hibernum coelum. Is dies igitur principium habebatur veris. Sed quoniam molliti coeli vis serius sentiebatur, hirundo poterat veris *praenuntia* vocari. Ad finem etiam vergente Februario *hiems* identidem *recurrebat*, et Cal. Mart. demum cedebat. III, 235. — *qua*, qua parte. Hirundines interdum damno suo reditum *properant.* Plin. 18, 25. s. 57. *notatum est, advenas volucres a. d.* VI. Cal. Febr. *spem veris attulisse, mox saevissima hieme conflictatas.* De *Procna*, *Terei*, regis Thraciae, uxore in hirundinem mutata, vid. VI. Met. 425. sqq. *Progne* deterior scriptura est, quam tamen h. l. omnes libri tuentur. Est verior Πρόκνη *Procne.* Vid. Heins. ad Met. d. l.

857. *Equiria* III. Cal. Mart. s.

Ex vero positum permansit Equiria nomen:
Quae Deus in campo prospicit ipse suo.
Iure venis, Gradive; locum tua tempora poscunt:
Signatusque tuo nomine mensis adest.
Venimus in portum, libro cum mense peracto.
Naviget hinc alia iam mihi linter aqua.

LIBER III.

Bellice, depositis clypeo paullisper et hasta,
Mars, ades; et nitidas casside solve comas.
Forsitan ipse roges, quid sit cum Marte poetae.
A te, qui canitur, nomina mensis habet.
Ipse vides manibus peragi fera bella Minervae.
Num minus ingenuis artibus illa vacat?
Palladis exemplo ponendae tempora sume
Cuspidis. Invenies et quod inermis agas.
Tum quoque inermis eras, cum te Romana sacerdos
Cepit, ut huic urbi semina digna dares.

d. 27. Febr. De iis Festus: *Equiria, ludi, quos Romulus Marti instituit per equorum cursum, qui in campo Martio exercebantur.* Pro *suos iunctis* Pembr. *citis iunctos*, quod non displicet Taubn. Sed Mitscherl. dedit *citos iunctis.* Tres Mss. *citus iunctis.* Nec male *citi* vel equi, vel currus hic memorantur. *Ex vero*, ex re ipsa. *tua tempora*, mensis a te dictus, *locum poscunt*, volunt iam a me cani, exacto mense Februario. Non bene Heins. *tua* in *sua* mutari volebat.

1—8. *Martis invocatio.* Ut libri I. et IV. initia Iani et Veneris laudibus dedit, sic nunc, Martium mensem describere aggrediens, *Martem*, qui modo advenerat II, 861. appellat, quamquam Deum poëtis alienum, comparatione cum *Minerva* commode facta. Pacis opus tractanti dum Mars adest, ut *deponat* arma rogatur, quod idem et respirationis causa facit. Statius Theb. VII, 10. Cf. infra vs. 171. ubi ex parte paret precibus poëtae. *nitidas*, pulchras, nunc tantum ornat. Etiam Homerus heroibus suis dat membra λιπαρά. *A te* etc. non docet Martem, unde mensis nomen habeat, sed hoc sibi vult: adsis mihi, hoc enim iam ago, ut mensem a te dictum canam. *Manibus*, virtute et armis. Vid. Corte ad Sallust. Iug. 39, 1. *Sumere tempora* bona locutio, de qua Vorstius de Latinitate falso suspecta cp. 15. *Palladis* autem exemplum quam vim habeat, vide vs. 176. Pro *cuspidis* multi Mss. *cassidis.* Nil refert, utrum praeferas. Aliter res se habet vs. 171. *Invenies* etc. Sic commode viam sibi munit ad sqq.

9—166. Quod Ovidius I, 27—44. cursim praeceperat, id nunc uberius declarare vult, Martium a Romulo primum factum esse anni mensem, annum autem

Silvia Vestalis (quid enim vetat inde moveri?)
Sacra lavaturas mane petebat aquas.
Ventum erat ad molli declivem tramite ripam:
Ponitur e summa fictilis urna coma.
Fessa resedit humi, ventosque accepit aperto
Pectore, turbatas restituitque comas.
Dum sedet; umbrosae salices, volucresque canorae,
Fecerunt somnos, et leve murmur aquae.
Blanda quies victis furtim subrepit ocellis:
Et cadit a mento languida facta manus.

non nisi decem menses habuisse, cui Numa duos addiderit; Iulium Caesarem denique ad solis cursum annum accommodasse. Verum hic in Romuli et Remi origines excurrit, inde a Martis cum Ilia concubitu exorsus; atque adeo plura, quae iam II, 383. sqq. retulerat, repetit. Duplex vero illa repetitio, quae h. l. inest, poëtam non satis exactum arguit.

9. Primum Mars recognoscit suum furtum. Accessus eius ad Silviam dormientem in nummis quoque expressus est. Noster phantasiae suae ope rem exornavit. *Silvia* revocavimus, quia non nisi Arondel. *Ilia* habet, atque alterum h. l. etiam Priscian. p. 864. et 920. agnoscit. Et infra vs. 45. servatum est etiam ab Heins. et Burm. De *Silvia* autem vid. ad II, 383. Vr. *Romana sacerdos*, quatenus inde origo Romani nominis. Etiam Horat. III. od. 9, 8. *Romana Ilia.* Sine caussa igitur Heins. *Troiana sacerdos* volebat; quamquam eadem Amorr. III, 6, 54. *ab Idaeo Laomedonte genus* vr. atque adeo paullo post vs. 65. ex Mss. pluribus *Troiana propago* exhibetur. Krebs. suadet regina sac. ut Aen. I, 273. *moveri*, incipere. Liv. II, 58. *motam*, coeptam, *remittere industriam.* V, 24. *movere actionem*, incipere. Sollemne munus Vestalium erat *aquas petere* ad *sacra* vasa lavanda, et penetralia lustranda; in quem usum iis Numa fontem assignavit. Plutarch. Num. 13. Sed frustra quaerunt, unde Silvia hauserit. Res Albae gesta est.

13—20. Locus probabilis prae caeteris. *Mollis*, eleganter leniter descendens vocatur, qui et *clemens* dr. Satis fuisset, *molliter declivem rip.* sed maluit plenius loqui. Nonnulli, *mollem declivi.* Quidam *declivam* aut *declivo.* Vertice gestari solebant et sacra in pompis. II. Met. 712. De Vestali etiam Propert. IV, 4, 15. *at illi Urgebat medium fictilis urna caput.*

16. Mss. Bonon. et Moreti, *composuitque comas*, quod placet Heins. quia *componere* in hac re saepe. Sed Burm. alterum recte tuetur, quia coma maiori in otio et ad speculum *componitur*; turbata raptim *restituitur.* — *Umbrosae* etc. Talis locus ad somnum invitans describitur et ab Horat. Epod. II, 25. *Labuntur altis interim ripis aquae; Queruntur in silvis aves; Frondesque* (e coni. Markl.) *lymphis obstrepunt manantibus, Somnos quod invitet leves.* — *Subrepit ocellis* melius nunc placet, quam aliorum *victos oppressit ocellos. Opprimere* minus bene convenit verbis *blanda* et *furtim.* Etiam Statius I. Silv. 4, 57. *fessos penitus subrepit in artus Insidiosa quies.*

Mars videt hanc, visamque cupit, potiturque cupitam,
Et sua divina furta fefellit ope.
Somnus abit: iacet illa gravis. Iam scilicet intra
Viscera, Romanae conditor Urbis, eras.
Languida consurgit; nec scit, cur languida surgat:
Et peragit tales arbore nixa sonos:
Utile sit faustumque, precor, quod imagine somni
Vidimus. An somno clarius illud erat?
Ignibus Iliacis aderam: cum lapsa capillis
Decidit ante sacros lanea vitta focos.
Inde duae pariter, visu mirabile, palmae
Surgunt. Ex illis altera maior erat:
Et gravibus ramis totum protexerat orbem;
Contigeratque nova sidera summa coma.
Ecce meus ferrum patruus molitur in illas.
Terreor admonitu, corque timore micat.

21. *Cupere* sic saepe in Metam. Interdum *connubia* additur. Repetitio eiusdem verbi, qualis est in *videt*, *visam*, *cupit*, *cupitam* grata et familiaris Ovidio. Etiam celeritas rei peractae hic satis expressa, fere ut V. Met. 395. in raptu Proserpinae. De v. *potiri* cum quarto casu vid. Heins. *Fallit*, qui clam aliquid agit, vel ut non innotescat, vel, ut h. l. ut non sentiatur. Liberi *intra viscera* drr. concipi, unde et ipsi *viscera* vocantur. V. Met. 18. *Iam* - *eras*. Quanto melius hoc, quam: jam conceperat!

27—38. Somnium Silviae, quod ipsius geminaeque prolis fata portendebat, egregie fictum, et nunc loco positum. *Utile* etc. ad formulam sollemnem: Quod bonum, felix faustumque sit. *Imago somni*, somnium, ut et VIII. Met. 824. *Videre* usitatum de somniantibus. *somno clarius*, plus quam somnium. *Iliaci ignes*, sacra Vestae, ut vs. 142. *Iliaci foci*, nam Aeneas Ilio *vittas*, *Vestamque potentem*, *Aeternumque ignem* attulit Aen. II, 296. In *vitta lapsa* omen erat; vitta enim convictae Vestali adimebatur. *Labi* et *cadere* sic saepe iunguntur. Liv. I, 56. *velut si prolapsus cecidisset*. Pro *cum lapsa* plurimi libri *collapsa*.

31. Astyages e natalibus filiae per somnum vidit vitem enasci, cuius palmite omnis Asia obumbraretur. Iustin. I, 4. A vitibus et oleis proximam nobilitatem *palmis* tribuit Plin. H. N. 23. s. idemque 17. s. 38-51. palmas memorat prodigii loco ex aris et statuis enatas. Ut alias victoriam et triumphum portendebant, sic nunc magnitudinem imperii. Non autem h. l. apparet, unde palmae exierint, utrum ex foco, an ex vitta lapsa, nam *inde* ad utrumque referri potest. *coma nova*, vertice et frondibus modo natis. *Contingere summa sidera* aut coelum omnino augustam altitudinem declarat. Ap. Virg. G. II, 427. *pomiferae arbores ad sidera raptim nituntur*.

35. *molitur*, vibrat, iactat, praeeunte Virg. G. IV, 331. *validam in vites molire bipennem*. Etiam *picus*, ut *lupus*, Marti sacer. Plin. X, 18. s. 20. *Pici*

Martia, picus, avis gemino pro stipite pugnant
  Et lupa. Tuta per hos utraque palma fuit.
Dixerat: et plenam non firmis viribus urnam
  Sustulit. Implerat, dum sua visa refert.
Interea crescente Remo, crescente Quirino,
  Coelesti tumidus pondere venter erat.
Quo minus emeritis exiret cursibus annus,
  Restabant nitido iam duo signa Deo.
Silvia fit mater. Vestae simulacra feruntur
  Virgineas oculis opposuisse manus.
Ara Deae certe tremuit, pariente ministra;
  Et subiit cineres territa flamma suos.
Haec ubi cognovit contemtor Amulius aequi:
  (Nam raptas fratri victor habebat opes)
Amne iubet mergi geminos. Scelus unda refugit.
  In sicca pueri destituuntur humo.
Lacte quis infantes nescit crevisse ferino,
  Et picum expositis saepe tulisse cibos?
Non ego te, tantae nutrix Larentia gentis,
  Nec taceam vestras, Faustule pauper, opes.

Martio cognomento insignes et in auspicatu magni. Ut *lupa* Romulo et Remo expositis mammas praebebat, ita *picus* frequenter ori eorum bucceas inserebat. Vid. vs. 54. Plutarch. Rom. 4. Quaest. Rom. p. 89. *stipite,* arbore, palma.

41. Romulum in utero iam *Quirinum* vocat. Repetitionem, qualis est in v. *crescente*, amat etiam Liv. Sic, II, 5. *vetuere reddi, vetuere in publicum redigi*, et centies. *Emeritus,* qui mereri desiit, eo, quod fieri debebat, perfecto. Ergo, absolutus. IV, 688. *nitidus Deus,* Phoebus. Pro *Silvia* Moreti et Franc. *Ilia. Vestae simulacra.* Scripsisse haec Ovid. videtur, quo tempore nondum sciebat, in Vestae templo nullum esse simulacrum. VI, 295. sqq. Neque erat in templis Graecis. Pausan. Corinth. cp. 35. Extra templum autem statuae ei ponebantur. Vid. Lipsius de Vesta cp. 3. *opposuisse manus.* Idem figmentum VI, 614. Similiter Minerva oculos avertit, cum in templo eius Aiax Cassandrae vim inferret. Fragm. Callim. p. 419. *Tremor arae* aut aliarum rerum sacrarum signum praesentiae, et vel irae vel benevolentiae divinae. V. ad IX. Met. 781. *Subiit cineres*, adeoque pene exstincta est. Exstinctus ille ignis plus aliis prodigiis terrebat animos Romanorum, Liv. 28. 11. eratque, monente Dionysio, signum *ἀφανισμοῦ τῆς πόλεως.* Lipsius de Vesta cp. 8.

49. Revolvitur eo, quod iam II, 385. sqq. copiosius narravit. *Opes,* regnum. Sic *Deorum opes* Liv. I, 4. In verbis *scelus unda refugit* non malum figmentum. De *pico* vid. ad vs. 37.

55. *Faustulus*, vir bonus, regii pecoris magister, ab Arcadi-

Vester honos veniet, cum Larentalia dicam:
  Acceptus geniis illa December habet.
Martia ter senos proles adoleverat annos;
  Et suberat flavae iam nova barba comae.
Omnibus agricolis armentorumque magistris
  Iliadae fratres iura petita dabant.
Saepe domum veniunt praedonum sanguine laeti,
  Et redigunt actos in sua rura boves.
Ut genus audierunt; animos pater editus auget;
  Et pudet in paucis nomen habere casis.

bus, Evandri comitibus, genus reducebat, montemque incolebat Palatinum. Dionys. I, 79. p. 204. et 218. Reisk. Eius uxor h. l. non nisi in uno Medic. et altero Mazar. pro diversa lectione *Larentia* vocatur; nam in caeteris libris *Laurentia* exstat. Variant sane in hoc nomine auctores. Apud Dionys. non nisi unus Cod. *Laurentia* habet. Sed Plutarch. Rom. 4. et Quaest. Rom. p. 105. *Accam Larentiam* vocat. Atque ita et a Macrob. I. Sat. 10. Macro auctore scribitur. Ab istis auctoribus et alia *Larentia* commemoratur, culta et ipsa a Romanis, quae Anco regnante vixerit, populoque Romano agros quosdam reliquerit. *Gentis nutrix*, quia gentis auctorem nutriverat. *Opes* ipsos pueros educatos intellige. Vocavit *opes*, quae bene *paupertati* opp. *Larentalia* ab aliis *Larentinalia* vrr. Agebantur X. Cal. Ian. *Acceptus geniis*, ubi indulgetur genio conviviorum hilaritate. Virg. G. I, 300. *Frigoribus parto agricolae plerumque fruuntur, Mutuaque inter se laeti convivia curant. Invitat genialis hiems.* Bene igitur Decembrem hoc epitheto ornavit. *Non taceam te* sollemne in hymnis: Horat. I. od. 12. *Neque te silebo, Liber.* V. Bentl. ad IV. od. 9, 31. Caeterum Noster et alibi praemonet, quid libris postremis cantaturus sit, ut infra vs. 199. Et h. l. merito id facit, quia series rerum narratarum nunc Faustuli mentionem exspectare iubebat.

59. Hunc ipsum annorum numerum habet Dionys. I, 79. p. 205. *Novam barbam* Noster elegantius IX. Met. 398. eloquitur, *dubiaque tegens lanugine malas*, et Virg. Aen. VIII, 160. *Tum mihi prima genas vestibat flore iuventa. Iura dare* est *reddere* omnino est imperantis, *iura petere* subiecti. A populis hoc nunc translatum ad pastores eorumque praesules. Auctoritate quadam pollebant inter pastores et indoles divina iam nunc in iis eminebat.

63. Liv. I, 4. *In latrones praeda onustos impetus facere, pastoribusque rapta dividere.* — *Laeti sanguine*, ut *laetus victoria*. *Actos*, sibi abactos. Nonnulli *raptos*. Heins. praefert alterum; quia respondeat *redigunt*. Abactos a praedonibus rursus agunt in sua rura. Olim edeb. *in sua iura*, quod non displicet Taubn. bene enim dici *redigere in sua iura*, ut *in potestatem redigere*. Alterum est h. l. convenientius.

65. Heins. non improbat lect. Urs. duorum Patav. duorum Medic. *pater agnitus*. Burm. recte defendit *editus*, quod tamen non cum eo explicem, qui publice iam dicebatur ab omnibus pater, sed, quem Faustulus eis aperuerat. Hoc melius convenit iis, quae historici habent. Et *edere*

Romuleoque cadit traiectus Amulius ense;
Regnaque longaevo restituuntur avo.
Moenia conduntur: quae, quamvis parva fuerunt,
Non tamen expediit transiluisse Remo.
Iam, modo qua fuerant silvae, pecorumque recessus,
Urbs erat: aeternae cum pater urbis ait:
Arbiter armorum, de cuius sanguine natus
Credor; et, ut credar, pignora certa dabo.
A te principium Romano ducimus anno:
Primus de patrio nomine mensis eat.
Vox rata fit; patrioque vocat de nomine mensem.
Dicitur haec pietas grata fuisse Deo.
Et tamen ante omnes Martem coluere priores.
Hoc dederat studiis bellica turba suis.

sic alibi. II. Met. 43. *Clymene veros edidit ortus.* *Nomen* de generis nobilitate etiam ap. Cic. et alios. *paucis.* Olim edeb. *parvis.* Sed alterum significantius est; duplicem enim pudoris caussam exhibet, in casis, iisque paucis. *Longaevus* vr. quia iam *avus*.

70. Vulgarem hanc traditionem Noster etiam II, 134. IV, 840. sequitur. *Remi* necem per euphemismum tangit. Pro *pecorumque* Burm. e duobus Mss. mallet, *nemorumque*, quia *silvae* et *nemoraque* saepe iunguntur. Sed et *pecudum* commoratione vastitas declaratur. Horat. III. od. 3, 40. Dum *Priami Paridisque busto Insultet armentum.* Et pastores ibi degebant.

72. *Pater*, conditor. Is Martio mensi nomen imponit. Pro eo bene Romulum voventem inducit et loquentem. *Aeterna*, urbis epitheton Romanis admodum gratum. Vid. ad vs. 421. *Arbiter*, praeses. *pignora.* Phaëthon II. Met. 38. *Pignora da, genitor, per quae tua vera propago credar.* Etiam h. l. Mitscherl. *dato.* Sed Romulus hoc instituto posteris genus suum prodere volebat. IV, 24.

79. Neque tamen Romulus primus in istis locis aut Martis cultum invexit, aut mensem ei consecravit. Id dum poëta explicat, a narratione transit ad disputationem, induitque personam Grammatici. *Priores*, Latini ante Romulum. *Diana*, ubi adoleverat, relicta Delo, *Cretam* profecta Dictynnaeum montem inhabitavit, unde Dictynna est dicta. Schol. ad Pindar. Pyth. argum. p. 185. Spanhem. ad Callim. Dian. 41. h. l. legit *Minoia turba*, et intel. Cnossum insulam, quae ab Homero Od. I, 178. Minois regia dicta sit. — In insula Lemno, cum mulieres genus omne virorum interficerent, *Hypsipyle* Thoantem patrem clam navi impositum servavit. Hygin. fab. 15. *Sparte-Mycenae.* Adde *Argos*, quae tres urbes Iunoni sacrae ad Homeri exemplum infra VI, 47. et VI. Met. 414. uno versu comprehenduntur. E consilio poëtae non nominandi fuissent nisi populi, qui *studiis suis* ducti Deum aliquem tutelarem sibi elegerunt. *Faunus*, Pan, qui *pinu caput praecinctus acuta* I. Met. 699. Eum omnis Arcadia colit. Vid. ad II, 271. Eius pars *Maenalia* cum oppidis quibusdam.

Pallada Cecropidae, Minoia Creta Dianam,
 Volcanum tellus Hypsipylea colit;
Iunonem Sparte, Pelopeïadesque Mycenae;
 Pinigerum Fauni Maenalis ora caput.
Mars Latio venerandus erat, quia praesidet armis.
 Arma ferae genti remque decusque dabant.
Quod si forte vacas; peregrinos inspice Fastos;
 Mensis in his etiam nomine Martis erit.
Tertius Albanis; quintus fuit ille Faliscis;
 Sextus apud populos, Hernica terra, tuos.
Inter Aricinos, Albanaque tempora constant,
 Factaque Telegoni moenia celsa manu.
Quintum Laurentes, bis quintum Aequicolus asper,
 A tribus hunc primum turba Curensis habet.
Et tibi cum proavis, miles Peligne, Sabinis
 Convenit: hic genti quartus utrique Deus.

Pausan. p. 233. *Maenalis ora*, ut *Ausonis ora* II, 94. *Armis rem* (facultates) et *decus*, gloriam, parari, et alibi legitur. Vid. Burm.

87. Etiam Varro auctor fuerat, Romanos nomina mensium a Latinis accepisse, Martiumque mensem a Marte quidem nominatum, verum non quia ille Romuli pater fuerit, sed quia sic Latini, Censorin. de Die Nat. I, 20. De populorum sqq. communi origine e genere Ausonio vid. Heyne Exc. IV. ad Aen. VII. Eos quoque suos *Fastos* habuisse, etiam ex VI, 59. patet, et fragmenta quaedam eorum recentioribus temporibus reperta sunt.

91. Inter Aricinos et Tusculanos valet eadem temporis divisio, quae inter Albanos. *Tempora* s. menses, *constant*, conveniunt, *inter Aricinos, Albanaque moenia et facta Telegoni manu.* Taubm. monet, posse et *Albana* pro masculino capi, Albanos. Eidem Krebsio *constat*, convenit, magis placet, quod Heins. quinque Mss. auctoritate in *constant* mutavit. Tunc *Albana tempora* sunt Albani menses. Durities tamen quaedam inest in illa coniunctione, Aricinos, Albana tempora, et Telegoni moenia. *Telegonus*, Circes filius, Tusculum condidit. Silius VII, 692. Vid. Cluver. Ital. antiqua III, 4. Vid. et infra ad IV, 71.

93. *Aequicoli*, aut *Aequiculi* aut *Aequi*, ad utramque Anienis ripam, incolentes, gens fera et agrestis, quae armata terram exercebat, venatu et rapto vivebat. Aen. VII, 746—749. Hinc *asper* Aequicolus. Aen. V, 730. *gens dura atque aspera cultu*, quae vita *aspera* Aen. IX, 603—613. plenius describitur. Ante Heins. edeb. *acer*. *A tribus primus*, post tres menses primus, ergo quartus. *Turba Curensis*, incolae Curium, quae fuit metropolis Sabinorum. Vulgo *Forensis*. Tunc Scaliger, assentiente Neapol. Forulos intelligebat, Sabinorum oppidum. Sed vid. Burm. *Sabini* antiquissimi stirpis Ausoniae. Ad eos *Peligni* cum aliis originem referebant. Heyne Exc. IV. ad Aen. VII. Metropolis eorum Sulmo, patria Ovidii. III. Amorr. 15, 8. Peligni, ut Marsi vicini, fortes milites erant.

Romulus, hos omnes ut vinceret ordine saltem,
Sanguinis auctori tempora prima dedit.
Nec totidem veteres, quot nunc, habuere Kalendas,
Ille minor geminis mensibus annus erat.
Nondum tradideras victas victoribus artes,
Graecia; facundum, sed male forte genus.
Qui bene pugnarat, Romanam noverat artem:
Mittere qui poterat pila, disertus erat.
Quis tunc aut Hyadas, aut Pleiadas Atlanteas
Senserat, aut geminos esse sub axe polos?
Esse duas Arctos; quarum Cynosura petatur
Sidoniis, Helicen Graia carina notet?
Signaque quae longo Frater percenseat anno,
Ire per haec uno mense Sororis equos?
Libera currebant, et inobservata per annum
Sidera: constabat sed tamen esse Deos.

99. De numero mensium. Repetit, quod iam I, 27—44. tractavit. Ibi primam eius numeri caussam, inscitiam veterum Romanorum, verbo tantum tetigit. Veram autem, nempe Albanos ita divisisse annum, utroque loco omisit. Verbis *victas victoribus* ludere voluit, ut Horat II. Epp. 1, 156. *Graecia capta ferum victorem cepit, et artes Intulit agresti Latio.* Ubi populus vincitur, vincuntur etiam quae eius sunt. Similiter Ovid. supra I, 523. *victa tamen vinces* lusit. Krebsius *victas* interpr. spretas a Romanis. Heins. vero lect. unius Mediç. et Vatic. *doctas victoribus artes* simpliciorem et apertiorem credit. Idem porro, cum in uno Medic. *actas* reperisset, *auctas* coni. non improbante Burm. quia e principio Tusc. Quaest. firmari possit. Ita vero non *auctas*, sed *augendas* artes victoribus tradidissent. *Male forte*, parum forte, molle, quatenus succubuit Romanis.

105. Astronomiam potissimum nominat, quia inde temporis divisio pendet. *sub axe*, in fine utroque axis. *Cynosura*, Arctos minor. Hygin. Poët. Astron. II, 2. p. 366. *Omnes qui Peloponnesum incolunt, priore utuntur Arcto; Phoenices autem quam a suo inventore* (Thalete) *acceperunt, observant Cynosuram: et hanc studiosius perspiciendo, diligentius navigare existimantur.* Ibi vid. Munker. *Notet.* Similiter III. Met. 595. nauta ait: *oculis sidera notavi. petatur*, quam sequantur. *Ire per haec* etc. Quoniam cursus Lunae non multum declinat a cursu Solis (verius Terrae) propterea et ipsam duodecim signa Zodiaci percensere cernimus. Hunc cursum diebus 27. horis 8. conficit. Respectu Solis autem diebus 29. horis 13.

111 *Libera* eleganter eadem quae *inobservata*. Sumtum hoc ab hominibus aut pecudibus, quae, dum *non observantur*, *libere* errare drr. Recte Burm. improbat rationem Heins. mox corrigentis *tamen esse suos*, aut *esse, diu*, quia in Zulichem. *Deos* a manu sec. erat, erasa veteri scriptura. Quamquam veteres cursum horum siderum non observabant, tamen ea crede-

Non illi coelo labentia signa movebant;
Sed sua: quae magnum perdere crimen erat.
Illaque de foeno. Sed erat reverentia foeno,
Quantam nunc aquilas cernis habere tuas.
Pertica suspensos portabat longa maniplos:
Unde maniplaris nomina miles habet.
Ergo animi indociles et adhuc ratione carentes,
Mensibus egerunt lustra minora decem.
Annus erat, decimum cum Luna repleverat orbem.
Hic numerus magno tunc in honore fuit.
Seu quia tot digiti, per quos numerare solemus;
Seu quia bis quino femina mense parit;

bant esse numina; idque sufficiebat ruditati Romanorum. *Non illi* etc. non illi astronomiae studebant, sed rei militari. *Signa* habet et coelum, et exercitus. Hinc ille lusus; in quo tamen *movebant* iusto durius etiam ad signa coelestia relatum. Taubner. cui Krebsius assentitur, revocandum putat e plurimis Mss. et Edd. ante Heins. *tenebant*, quod utrisque signis aptum sit, sed diversa notione. Coelestia observari, intelligi: militaria custodiri. Non male. Saepe tamen in eiusmodi lusibus aliquid duri reperitur. *Signa movebant* erat formula sollemnis; iam hic luxurians Ovidii ingenium interponit: non coelestia, sed sua. *coelo labentia*, ut Virg. G. I, 6. *labentem coelo quae ducitis annum*. — *Prodere* pro *perdere* non nisi alter Bonon. habet, sed melius convenire signis, quae deserantur a militibus videbatur Bentl. ad Horat. I, Ep. 16, 67. qui comparat Caesarem B. G. IV, 25. *Deserite, si vultis, aquilam atque hostibus prodite*. Hinc recepit Burm. Sed ego revocavi *perdere*, quod et a Mitscherl. factum video. Maiorem enim signorum curam indicat, si *perdere* adeo ea crimen erat. Liv. A. U. 285. post proelium cum Volscis, antesignani, qui signa *perdiderant*, partim fustibus necati. Dionys Halic. IX, 50. qui addit: Αὕτη Ῥωμάιοις πάτριός ἐςι κατὰ τῶν προεμένων τὰς σημέιας ἡ κόλασις.

115—118. Haec melius abessent; nihil enim ad rem pertinent, cum hoc unum moneatur, priscos Romanos astronomiae fuisse ignaros. *Foeni* autem *manipulos* e perticis suspensos fuisse signa antiquissima et aliunde apparet. Plutarch. Rom. 8. χόρτου καὶ ὕλης ἀγκαλίδα κόντῳ περιχειμένην memorat. Ab illis ipsis foeni *manipulis* partes legionis nomen traxerunt. Heins. cum altero Puteano mallet, *Illa quidem e foeno*. *Aquilis* magna reverentia, praesertim cum ornatae essent Deorum Imperatorumque imaginibus. Vid. ad Plin. pan. 10, 3. *Manipulares*, milites eiusdem signi.

119. *Ratio*, doctrina, scientia siderum. *Lustra* quinquennalia tum nondum condebantur a Romanis. *Annus erat* etc. Idem iam bis dixit, vs. proximo et 100. *In honore sunt*, quae crebro adhibentur. Horat. A. P. 70. *Cadentque Quae nunc sunt in honore vocabula*. Heins. e Vossian. et Mazarin. probaverat *Hic nostris*. Ita *hic* vel ad *orbem*, vel ad *annum* referendum esset: sed neutrum ferri potest. *femina parit*. Cf. I, 37. sqq.

Seu quod ad usque decem numero crescente venitur:
  Principium spatiis sumitur inde novis.
Inde pares centum denos secrevit in orbes
  Romulus, hastatos instituitque decem.
Et totidem princeps, totidem pilanus habebat
  Corpora; legitimo quique merebat equo.
Quin etiam partes totidem Titiensibus idem,
  Quosque vocant Ramnes, Luceribusque dedit.
Adsuetos igitur numeros servavit in anno.
  Hoc luget spatio femina moesta virum.
Neu dubites, primae fuerint quin ante Kalendae
  Martis; ad haec animum signa referre potes.
Laurea Flaminibus, quae toto perstitit anno,
  Tollitur: et frondes sunt in honore novae.
Ianua nunc Regis posita viret arbore Phoebi:
  Ante tuas fit idem, Curia prisca, fores.
Vesta quoque ut folio niteat velata recenti,
  Cedit ab Iliacis laurea cana focis.
Adde, quod arcana fieri novus ignis in aede
  Dicitur; et vires flamma refecta capit.

ibique notata. *spatia*, decades numerorum.

137. *Pares*, non *patres*, legendum esse coniecerant Scaliger et Lipsius de militia Rom. II, 2. idque Mss. potioribus comprobatum Heins. recepit. Sed id quoque ad Senatores retulerunt, quos Romulus aetate et censu *pares* elegerit. Verum ille Senatores suos in decem decurias descripsisse nusquam legitur. Laudat quidem Krebs. Liv. I, 17. Verum ibi de interregno sermo est, quo ineunte Patres ipsi decem decurias fecerunt. Neque Ovidius Patres simpliciter *pares* dicturus fuisset, neque eos tam arcte coniuncturus cum *hastatis* et reliquis. Sermo igitur est de militibus, quos aetate et habitu corporis pares in quavis legione in *centum denos orbes*, in denas centurias s. ordines divisit, in decem ordines Hastatorum, totidem Principum, totidem Pilanorum, ut adeo quaevis legio tribus millibus militum constaret. Vid. Lipsius d. l. In quavis legione trecenti erant equites, qui *equo publico* merebant, quem Ovidius *legitimum* vocat, legibus constitutum. Ii quoque in *decem* turmas descripti sunt. *Hoc luget* etc. Cf. I, 36.

135. Redit ad vs. 97. s. et *signis*, argumentis quibusdam probare conatur usque ad vs. 150. quod supra posuerat, Martium fuisse mensem primum. Cf. Plutarch. Num. 19. Macrob. I. Sat. 12. *animum referre*, animum advertere. De *laureis* etiam Macrob. *Eodem quoque ingrediente mense in regia, curiisque atque Flaminum domibus laureae veteres novis laureis mutabantur*. Cf. Solin. cp. 61. Pro *viret* nonnulli *nitet*, quod sane bene de lauro dr. Vid. ad I. Met. 552. sed mox *niteat* sequitur. *Iliaci foci*, ut vs. 29. *ignes Iliaci*. *cana*, vetus.

143. Macrob. d. l. *Huius etiam mensis die prima ignem*

Nec mihi parva fides, annos hinc isse priores;
Anna quod hoc coepta est mense Perenna coli.
Hinc etiam veteres initi memorantur honores
Ad spatium belli, perfide Poene, tui.
Denique quintus ab hoc fuerat Quintilis: et inde
Incipit, a numero nomina quisquis habet.
Primus, oliviferis Romam deductus ab arvis,
Pompilius menses sensit abesse duos.
Sive hoc a Samio doctus, qui posse renasci
Nos putat; Egeria sive monente sua.
Sed tamen errabant etiamnum tempora; donec
Caesaris in multis haec quoque cura fuit.

novum Vestae aris accendebant, ut incipiente anno cura denuo servandi novati ignis inciperet. Quomodo illum ignem accenderint, docet Lipsius de Vesta cp. 8. Penetrali templi adire non licebat viro. Ibi res arcanae servabantur. Hinc *arcana aedes. Fides*, id quod fidem facit, argumentum. *Anna Perenna* fuit ex numero Indigetum, et indicabat fausta anni initia. Macrobi d. l. *Et publice et Privatim ad Annam Perennam sacrificatum itur, ut annare perennareque commode liceat.* De Dea hac vid. infra vs. 523. sqq. ubi et eius sacra describuntur, et varia de Dea ipsa referuntur.

147. *Honores* sive magistratus non eodem semper tempore Romae sunt initi. Primi Coss. munus auspicati sunt, quo tempore reges eiecti, ergo Februario ad finem vergente. II, 685. A. U. 291 id Calendis Sextilibus fieri solebat, a. 304. Idibus Maiis. Liv. III, 6. 36. sed inde a. 600. Q. Fulvio Nobiliore, T. Annio Lusco Coss. Cal. Ian. Liv. Epit. 47. Ovidius igitur non satis accurate scripsit. *Perfidus Poenus*, Hannibal, in quo *perfidia plus quam Punica* Liv. 21, 4. *quintus ab hoc* etc. Eodem argumento usi sunt etiam Plutarch. Macrob. Solin.

151. *Deducere* esse verbum officii et honoris, ubi cum magno et splendido comitatu aliquem prosequimur, notavit Burm. Et Numae, Curibus relictis Romam venienti, Senatum Populumque Rom. obviam isse, ut eum sic deducerent, constat. Dionys. II, 60. Plutarch. Num. 7. Male igitur Heins. Mazarin. lectio *devectus* placebat. *Olivae Sabinae* magno pretio erant. Columel. 5, 8, 5. Inde et Mutusca in Sabinis *olivifera* a Virg. Aen. VII, 711. dicta. *Samio* Pythagora, cuius institutione Numa vulgo, sed falso, usus esse credebatur, ut iam ad XV. Met. 7. monuimus. Vid. et Dionys. II, 59. Pythagoram a metempsychosi circumloquitur, *qui posse renasci nos putat. Egeria*, Nympha aut Musa, ad cuius velut congressum Numa saepe, sine arbitris, in lucum quendam se contulisse, atque sapientiae praecepta accepisse ab ea credebatur. Dionys. II, 60. Plura vid. ad vs. 261. et 276. Secundum Plutarch. Num. 18. ipse rerum coelestium studium libaverat. *menses duos.* Cf. I, 44.

155. *Errabant tempora*, confusa erat anni dimensio, turbati erant fasti Pontificum vitio per intercalandi licentiam. Censorin. de D. N. 20. Et erat tanta perturbatio, ut neque messium

Non haec ille Deus, tantaeque propaginis auctor
 Credidit officiis esse minora suis;
Promissumque sibi voluit praenoscere coelum.
 Nec Deus ignotas hospes inire domos.
Ille moras Solis, quibus in sua signa rediret,
 Traditur exactis disposuisse notis.
Is decies senos ter centum et quinque diebus
 Iunxit, et e pleno tempora quarta die.
Hic anni modus est. In lustrum accedere debet,
 Quae consummatur partibus, una dies.
Si licet occultos monitus audire Deorum
 Vatibus; ut certe fama licere putat:

feriae aestati, neque vindemiarum autumno competerent. Sueton. Iul. Caes. 40. *Inconstantiam temporum, vagam adhuc et incertam* vocat Macrob. Errant autem Liv. et Plutarch. qui a Numa iam cyclum quatuor et viginti annorum invectum esse putant. Omnino quid Numa in digestione anni lunaris mutaverit quid non, docet Ideler in libro: Historische Untersuchungen über die astronomischen Beobachtungen der Alten, in addidamentis p. 346. sqq. A. U. 708. qui fuit XV. mensium, aut 445. dierum, *C. Iulius Caesar*, Pontifex M. a M. Flavio et Sosigene adiutus, ad cursum solis accommodavit annum, mutuans eam rationem ab Aegyptiis. Sueton. Caes. 40. Plin. 18, 25. s. 57. Macrob. I. Sat. 14. Scaliger de Emend. Temp. lib. IV. init. Ideler p. 362. Illo tempore Caesar nondum erat *Deus*, sed Ovidius apotheosin admiscere, reique, quam tractat, accommodare voluit, *Promissumque* etc. Mortui Caesaris anima in stellam crinitam abiisse credita est. Sueton 88. Hinc ille lusus.

161. *Morae*, tempora, quibus Sol in singulis Zodiaci signis moratur, post quae in primum signum revolvitur. Secundum Macrob. M. Flavius scriptos dies singulos ita ad Dictatorem retulit, ut et ordo eorum inveniri facillime posset, et invento certus status perseveraret. *exactis*, certis. *Is - iunxit* Sensus facilis: Is effecit annum solarem 365 dierum. Tamen hic haesit Taubn. qui, cum nonnulli *auxit* et mox *expleto* exhibeant, etiam ante mallet, *decies senis*, hoc sensu: Is ter centum et quinque dies, quibus Romuli constabat annus, diebus auxit decies senis, et *tempora quarta* h. e. annum quartum, *die expleto*, integro, auxit. Immo Romuli annus 304. dies habuisse dicitur, et *tempora quarta* sunt quarta pars *diei pleni* s. 6 horae. Plin. 18, 15. vocat *intercalarios diei noctisque quadrantes*. Accuratius haec tradit Censorin. *Praeterea pro quadrante diei, qui annum verum suppleturus videbatur, instituit, ut peracto quadriennii circuitu dies unus post Terminalia intercalaretur.* *Consummare*, ex partibus componere, ut totum efficiatur. Tota illa dies componitur senis illis horis, quae singulis annis superant. Bene hoc verbum revocavit Burm. cum Heins. *consumatur* tuitus esset. — Caeterum miror Ovidium hic desiisse, nec quidquam de novo errore dixisse, quem Augustus correxit, de quo Macrob. d. l.

167—258. *Matronalia*, quae Cal. Mart. a matronis Romanis

Cum sis officiis, Gradive, virilibus aptus;
Dic mihi, matronae cur tua festa colant?
Sic ego: sic posita dixit mihi casside Mavors;
Sed tamen in dextra missilis hasta fuit:
Nunc primum studiis pacis, Deus utilis armis,
Advocor; et gressus in nova castra fero.
Nec piget incepti. Iuvat hac quoque parte morari:
Hoc solam ne se posse Minerva putet.

celebrabantur. Die illo satis religioso sacra fiebant Iunoni pro matrimonii felicitate, atque munera mittebantur cum uxoribus a maritis, tum aliis ab aliis, Plutarch. Rom. 21. Horat. III. od. 8. init. Tibull. III, 1. init. ibique Intt. Sacra ipsa paucis Ovid. attingit in fine, sed totus est in caussis eorum quinque afferendis.

Iam in principio libri Martem, ut sibi per hunc mensem adesset, invocaverat. Nunc denuo eum appellat, et, ut I, 89. sqq. multa ex Iano, sic h. l. caussas Matronalium ex ipso sciscitatur, et hunc quoque Deum facilem habet. *Si licet* etc. si poëtis licet res abditas cognoscere a Diis. *Monent* Dii, cum hominibus aliquid revelant quocunque modo. *Fama putat,* namque, praeeunte Homero, multi deinceps poëtae, et in primordio, et in singulis operis partibus, Deas canere iusserunt argumenta proposita. *Cum sis - aptus*, cum a viris coli soleas. *Officium*, cultus, honos, qui alicui habetur, ut I, 5. libro dedicando. Ut clientes et amici *in officio Consulis* aut *Praetoris esse* dicebantur, cum eos deducendo colerent, sic et cultus Deorum simili modo exprimi poterat. Itaque et nunc *officia virilia* opp. *festis matronarum*. Lenzio contra *virilibus officiis aptus* est is, qui negotiis vir. praeest.

171. Fit, quod poëta vs. 1. 2. 7. precibus poposcerat, ex parte; namque *cassidem* deponit Mars, *hastam* retinet. Ac *cassis* quidem deponi in conventu aliorum solebat a militibus, ut os vultusque cerni possent, ne vocis iter praepediretur, neve ipsi terribiles viderentur. *Hastam* retinet, ut divinitatis et officii sui signum. Sed Heins. defendit *cuspide* quod pr. Ambros. Zulich. et quinque alii habent, idemque recepit Mitscherl. Tunc sensus est: lanceam quidem deposuit, sed, eius loco iaculum sumsit. Atque ita cepit Int. Gallicus, qui vertit, *Le dieu garde en ses mains un de ses iavelots*, *Et déposant sa lance* etc. Et iacula etiam decoris caussa gestabantur. VII. Met. 672. sqq. Verum cum etiam iaculum *cuspide* fulgeret, non bene *cuspis* et *missilis hasta* sibi opp. Nec video, cur, quae potissimum fieri debebat, cassidis depositae mentio nulla facta sit. Adde quod XIV. Met. 806. idem Mavors *posita casside* Iovem alloquitur. *Studiis pacis advocor*, invocor, ut poëtae partem carminis suppeditem. Omni enim seq. loco Mars loquitur. *utilis armis*, idoneus armis tractandis. Sic Curius *utilis bello* Horat. I. od. 12, 42. Operam hanc suam bene *ingressum in nova castra* vocat, ut Ovid. II, 9. suum studium *militiam* et *arma*. Pro *morari* uterque Mazar. Zulich. Gottorph. et alii quatuor, *moveri*, quod Heins. duobus aliis Nostri locis illustrat. Sed et ap. prosaicos notionem incipiendi habet, (vid. Bentl. ad Horat. III. od. 7, 20.) quae h. l. verbis *incepti* et *nova castra* non male convenit. *Minervam*

Disce, Latinorum vates operose dierum,
Quod petis; et memori pectore dicta nota.
Parva fuit, si prima velis elementa referre,
Roma: sed in parva spes tamen huius erat.
Moenia iam stabant, populis angusta futuris;
Credita sed turbae tunc nimis ampla suae.
Quae fuerit nostri, si quaeris, regia nati:
Adspice de canna straminibusque domum.
In stipula placidi carpebat munera somni;
Et tamen ex illo venit in astra toro.
Iamque loco maius nomen Romanus habebat:
Nec coniux illi, nec socer ullus erat.
Spernebant generos inopes vicinia dives:
Et male credebar sanguinis auctor ego.
In stabulis habitasse, boves pavisse, nocebat,
Iugeraque inculti pauca tenere soli.

Ovid. ipse vs. 7. in exemplum vocavit, idque nunc pungit Martis animum. *Vates operose dierum* etiam I, 101. legitur. *memori pectore nota* dictum ut Horat. A. P. 367. *hoc tibi dictum Tolle memor*, percipe et memoria tene.

179—232. Prima caussa, eaque vera, quam etiam Plutarch. d. l. habet, cui referendae Noster diu immoratur; *Matronae sub Romulo bellum cum Sabinis diremerunt.* *Elementa*, origines urbis. *huius*, qualis nunc est, amplissimae, optimi Mss. praeferunt. Nonnulli, *urbis*. *spes* illa erat etiam e vaticiniis, v. c. Evandri Liv. I, 7. *populi* saepe incolae unius urbis. De *regia* Romuli vid. ad I, 199. Ovidii aetate adhuc spectabatur; hinc *adspice*. *In stipula*. Cf. I, 205. s. Nunc quidem haec non pertinent ad rem propositam. *Carpebat* Heins. recepit e melioribus quibusdam Mss. cum antea *capiebat* ederetur. Burm. monet, etiam *capere somnum* recte dici. Nempe hoc obdormiscere significat. Taubn. putat, *munera* rectius dici *capi*, quam *carpi*, quia et Homer. ὕπνου δῶρον ἕλοντο dixit. Sed hoc nihil est. *Carpere* pr. de floribus dr. quos quis colligit, sed deinde ad alia transfertur, *carpere gramen*, *pabula*, *alimenta*, *auras vitales*, atque omnino frui notat. Horat. I. od. 11, 8. *carpe diem*. *Carpere somnum*, *soporem*, *quietem* passim ap. Virg. legitur. *Munera somni*, ipse somnus. *Et tamen* etc. in tenuitate illa vitae tamen immortalitatem meruit. Sententia Romanis luxuriosis admodum commendanda. II, 478. Romulus *a telo venisse in astra* legitur.

187. Sequitur raptus Sabinarum, qui accidit anno quarto ab urbe condita. Cf. Dionys. II, 30. sqq. Plutarch. Rom. 14. Liv. I, 9. *maius*. Sed illa magnitudo hominis aetatem duratura erat, quippe quibus nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia essent. Liv. d. l. qui idem et verba contumeliosissima affert, quibus finitimi contemtum declaraverint. Non tam boves pavisse, quam convenas esse, colluviem hominum, nocebat. *male*, vix, parum.

Cum pare quaeque suo coeunt volucresque feraeque,
Atque aliquam, de qua procreet, anguis habet.
Extremis dantur connubia gentibus: at, quae
Romano vellet nubere, nulla fuit.
Indolui; patriamque dedi tibi, Romule, mentem.
Tolle preces, dixi: quod petis, arma dabunt.
Festa para Conso. Consus tibi caetera dicet:
Illo facto die cum sua sacra canet.
Intumuere Cures, et quos dolor attigit idem.
Tum primum generis intulit arma socer.
Iamque fere raptae matrum quoque nomen habebant;
Tractaque erant longa bella propinqua mora.

193. Vim illius contemtus monstrat. Pluribus haec A. A. II, 481—488. persequitur. *Procreet* absolute positum. *Extremis*, vel remotissimis, adeoque gentibus in toto terrarum orbe. *dantur connubia*, permittitur e populo vicino uxores ducere.

197. *patriam mentem*, quae vim et arma spectat. *Tolle preces*, ut XIII. Met. 556. *tolle moras*, Horat. I. Ep. 12, 3. *tolle querelas*. *Consus*, nomen Neptuni equestris. Liv. I, 9. Secundum Dionys. I, 33. iam Arcades in Italia Neptuno Hippio templum consecrarunt, diemque ei sacrum Hippocratia dixerunt, Romani autem consualia; unde post ludi Circenses. Cf. idem II, 31. Plutarch. Rom. 14. *Illo* - *canet*. Sic haec verba edidi e coniect. Gronov. Obs. II, 21. probata etiam Heinsio. Hoc enim sibi vult Mars: Quid illo die festo factum sit, iam tibi, Naso, non narrabo; ipse Consus dicet, ubi libro operis tui octavo, mense Sextili, a te invocatus, sacra sua tibi referet. Sic omnia plana. Vulgo: *Ipso festa die dum sua sacra canes*. Sed *festa sacra* non bene drr. neque *ipso* habet, quo commode referatur. Multi *illo* aut *illa*. Tum Mss. variant in *dum* et *cum*, porro in *canes*, *canas*, *facis*, *coles*, item in *festa*, *gesta*, *facta*. Inde Gronov. suam lect. composuit. Ac raptum hunc mulierum Noster etiam A. A. I, 101. sqq. cecinit.

201. *Cures*, Sabini, quorum omnis multitudo cum liberis ac coniugibus venit. Liv. *quos dolor* etc. Caeninenses, Crustumini, Antemnates. Verbis *tum primum* etc. Dousae videtur poëta dissimulanter sugillasse belli civilis auctores, Pompeium et Caesarem affines. Impietas illius belli sic notatur etiam a Liv. I, 13. ubi mulieres orant, *ne se sanguine nefando soceri generique respergant*.

203. *matrum nomen*. Nempe triennium exactum erat ab initio belli usque ad reditum in gratiam. *mora* scil. Sabinorum. *Mora trahi bellum* dr. etiam Liv. 9, 27. *dictam*, constitutam. *Nurus Martis Hersilia*, quam et ipsam, tamquam virginem, cum nupta esset, raptam esse nonnulli tradiderant. Dionys. II, 45. cui proxime ad verum videtur accedere, Hersiliam cum filia rapta sponte in urbe mansisse. Is quoque hanc mulierum concionem et Hersiliae consilium memorat; quin addit, eandem duxisse mulierum turbam in castra, et ibi quoque verba fecisse. In Antemnatium causa Liv. I, 11. ei partes quasdam dat. *Commune* scil. nomen.

Conveniunt nuptae dictam Iunonis in aedem:
Quas inter mea sic est nurus orsa loqui:
O pariter raptae (quoniam hoc commune tenemus)
Non ultra lente possumus esse piae.
Stant acies: sed utra Di sint pro parte rogandi,
Eligite. Hinc coniux, hinc pater arma tenent.
Quaerendum, viduae fieri malimus, an orbae.
Consilium vobis forte piumque dabo.
Consilium dederat. Parent; crinemque resolvunt;
Moestaque funerea corpora veste tegunt.
Iam stabant acies ferro mortique paratae;
Iam lituus pugnae signa daturus erat:
Cum raptae veniunt inter patresque virosque;
Inque sinu natos, pignora cara, ferunt.
Ut medium campi passis tetigere capillis;
In terram posito procubuere genu.
Et, quasi sentirent, blando clamore nepotes
Tendebant ad avos brachia parva suos,
Qui poterat, clamabat avum, tum denique visum:
Et qui vix poterat, posse coactus erat.
Tela viris animusque cadunt: gladiisque remotis
Dant soceri generis, accipiuntque manus.

Lente piae, quas pietas aequa in patres et in maritos frigide sedere iubet, nec quidquam moliri patitur. *Quaerendum* etc. Sic et ap. Liv. mulieres: *Melius peribimus, quam sine alteris vestrum viduae aut orbae vivemus.* *Consilium* ipsum non memoratur, sed quale fuerit, iam e seqq. apparet. Similiter Virg. Aen. I, 50. sqq.

214. Etiam ap. Dionys. et Plutarch. vestibus lugubribus indutae infantesque in sinu gestantes avolant in castra, ibique procumbunt in terram. Sed magis illae placent, quales a Livio notantur: *Crinibus passis scissaque veste ausae se inter tela volantia inferre, ex transverso impetu facto* etc. Non erat, cur Heins. *lituus* in *liticen* mutari vellet. Aeque recte instrumentum signum dare dr. ac is, qui illo canit.

219. Pro *tetigere* octo Mss. *tenuere*, quod multis illustrat Heins. Tum pro *passis* vulgo *scissis*, alii *sparsis*. *quasi sentirent* nempe, quid ageretur. *clamabat avum*, clamando appellabat avum. *posse coactus erat*, incitabatur a matre, ut avum balbutiret. Fluxit e luxuria ingenii Nasoniani. Taubner. putat, matres dolores creasse natis, ut clamarent *Ah vae* (au weh!), quod fere sonaret, ut *ave*. Sic et Krebsius.

225. Repentina animorum mutatio. Omnes, qui aderant, cum omnibus armis suis memorantur, breviter tamen. *Tela - cadunt*, et irae virorum molliuntur et tela ad mortem inferendam parata deponuntur. IV. Met. 175. Vul-

Laudatasque tenent natas: scutoque nepotem
 Fert avus. Hic scuti dulcior usus erat.
Inde diem, quae prima, meas celebrare Kalendas
 Oebalides matres non leve munus habent.
An, quia, committi strictis mucronibus ausae,
 Finierant lacrimis Martia bella suis?
Vel, quod erat de me feliciter Ilia mater;
 Rite colunt matres sacra, diemque meum.
Quid? quod hiems, adoperta gelu, nunc denique cedit,
 Et pereunt victae sole tepente nives.
Arboribus redeunt detonsae frigore frondes:
 Uvidaque e tenero palmite gemma tumet.

cano obstupefacto *et mens, et quod opus fabrilis dextra tenebat, Excidit,* ubi v. not. *Tenere* idem fere, quod amplecti, quo cum verbo interdum coniungitur, ut notatum ad Plin. VI. Ep. 7, 1. Affectus avorum iucundo figmento proditur. *scutoque.* Burm. dubitat, utrum mox *scuti* legendum sit, an cum quibusdam *scutis,* quia *usus* utrumque casum patitur. *Oebalides,* quia Sabini ex opinione vulgari genus ducebant a Lacedaemoniis, quorum rex antiquissimus *Oebalus.* Vid. ad I, 260. Quatuor tamen Mss. h. l. *Italides.*

231. Si paullo ante *inde* interpretaris, propterea, hi duo versus *An - suis* otiose additi sunt. Malim igitur, *inde,* ab illo tempore. Iam hic dubitat, utrum id factum sit, quia mulieres *committi* etc. an propter Romuli partum ex Ilia. Etenim *an* pauci tantum Mss. habent; caeteri *aut* exhibent. *committi,* se committere, se inferre inter strictos gladios. *sacra diemque meum,* primum mensis a me dicti diem, quo mihi sacra fieri debent. Secundam igitur caussam uno versu attigit.

235. Tertia caussa: *Tempore secundo par est matronas fecunditatem precibus exposcere a Iunone.* Cum hac vernae vicissitudinis descriptione cf. I, 151. sqq. Singula nunc bene delecta e consilio poëtae, suaviter etiam ornata. *adoperta gelu,* glacialis Virg. dr. Hiems iam Febr. die septimo *cedere* credebatur, sed saepe recurrebat. II, 150. 854. Recurrebat etiam, auctore Columella, identidem per totum Martium. *pereunt victae,* liquescunt, contabescunt. *Perire* sic de nivibus etiam Plin. I. Ep. 15, 2. In sqq. ante oculos habuisse videtur Horat. IV, od. 7. *Diffugere nives: redeunt iam gramina campis, Arboribusque comae.* Bene *detonsae frigore,* praesertim cum frondes saepe cum coma comparentur. *Tonsa oliva* Virg. G. III, 20. Deterius ergo h. l. aliorum *excussae* est, quod Heins. pluribus illustrat. Etiam *uvida,* nempe a succis, bene se habet, neque in *vivida,* quod Heins. e libris nonnullis praeferebat, mutandum. Nec scio, an idem iure, quamquam multorum Mss. auctoritate, *gravido* in *tenero* mutaverit. Alterum pleniorem efficit imaginem, atque sic legitur etiam I, 152. ubi idem fere versus. *Herbae* incrementa suaviter descripta. *occultas* illas *vias* Virg. G. I, 89. *caeca spiramenta* vocat, quamquam et *vias* atque *venas.*

Quaeque diu latuit, nunc se, qua tollat in auras,
  Fertilis occultas invenit herba vias.
Nunc fecundus ager: pecoris nunc hora creandi:
  Nunc avis in ramo tecta laremque parat.
Tempora iure colunt Latiae fecunda parentes,
  Quarum militiam votaque partus habet.
Adde, quod excubias Regi Romanus agebat;
  Qua nunc Esquilias nomina collis habet.
Illic a nuribus Iunoni templa Latinis
  Hac sunt, si memini, publica facta die.
Quid moror, et variis onero tua pectora caussis?
  Eminet ante oculos, quod petis, ecce tuos.
Mater amat nuptas: Matris me turba frequentant:
  Haec nos praecipue tam pia caussa decet.
Ferte Deae flores: gaudet florentibus herbis
  Haec Dea: de tenero cingite flore caput.

241. Calpurn. Ecl. 5, 22. de verno tempore: *Tunc Venus et calidi scintillat fervor amoris, Lascivumque pecus salientes accipit hircos.* — *Larem* etiam apibus tribuit Virg. G. IV, 43. et *penates* vs. 155. *Quarum militiam* etc. Taubn. explicat: quarum proles vel militis officio fungatur, vel sacerdotio a votis oportet. Int. Gallicus: *les mères des Romains nés pour vaincre le monde.* Krebsius: da ihre Niederkunft Kampf und Gelübde fordert. Immo *partus*, actus pariendi, quem uxores in votis habent, et in quo *militia* earum (cf. II, 9.) cernitur.

245. Quarta caussa, quam etiam Festus memorat: *Martias Calendas matronae celebrant, quod eo die Iunonis Lucinae aedes coli coepta sit.* Posita autem illa aedes in eo Esquiliarum vertice fuit, qui Cispius dictus. De illo monte etiam Varro IV, 8.: *Esquilia alii scripserunt ab excubiis regis dictas.* Hanc etymologiam Noster quoque afferre voluit. Excubiae ibi agebantur Romulo, cum Titum Tatium infidae societatis suspectum haberet. Olim edeb. *excubias ubi rex Romanus agebat.* Sed pro *agebat* multi ex melioribus *habebat.* Hinc, mutata paullulum interpunctione, legendum puto, *excubias ubi Rex Romanus habebat, Qua nunc Esquilias nomina collis habet, Illic* etc. Sic haec verba melius iuncta sunt ad caussam rei propositae reddendam. Et vidi, idem fere et Taubn. placuisse.

249. Quinta caussa, eaque Marti maxime decora: *Iunonis amor in nuptas, et inde harum amor adversus Martem. Mater* mea Iuno. *Matris turba*, turba matronarum matrem colentium, *me frequentant*, celebrandum sibi sumserunt primum mei mensis diem; qua pietate ego simul color. Taubnero videtur his verbis et haec sententia subiici posse: Ideo, quod mater quaelibet filias suas amat, me *matrum* (sic ante Heins. edeb.) turba frequentant, ut cladem a generis avertam. Etiam Krebsius tuetur *matrum*, forsan vere, nam *matris* in nullo Ms. reperitur. Tantum nonnulli *matres* habent, unde Heins. suam lectionem exculpsit.

253. Exhortatio ad Deam rite et pie colendam. *herbis.* Due-

Dicite, Tu lucem nobis, Lucina, dedisti.
Dicite, Tu voto parturientis ades.
Si qua tamen gravida est; resoluto crine precetur,
Ut solvat partus molliter illa suos.
Quis mihi nunc dicat, quare coelestia Martis
Arma ferant Salii, Mamuriumque canant?
Nympha, mone, nemori stagnoque operata Dianae:
Nympha, Numae coniux, ad tua facta veni.

Farnes. *arvis*. Inde Heins. coni. *florentibus aris*, aris floribus incinctis. Aras florentibus coronis cingi solitas esse certum est. Nihil tamen mutandum arbitror. Nam *florentes herbae* sunt ipsi flores. Virg. Ecl. 9, 19. *humum florentibus herbis spargere.* In Matronalibus, ut in aliis sacris, flores esse adhibitos etiam ex Horat. d. l. patet. Quomodo adhibendi sint, iam additur, *de tenero cingite flore caput*, effigiem Iunonis. *De tenero flore* dictum, ut *canitiem largo de pulvere turpat* ap. Claudian. 19, 25. *Si qua tamen* etc. Heins. malit persona secunda *es*, *preceris*, *tuos*. Verum Noster apostropha prope abutitur. Nolim igitur eandem ei figuram etiam invitis libris obtrudi. De *Lucina* cf. II, 449.

259—398. *Saliorum origo et festum*. Secundum Plutarch. Num. cp. 13. octavo regni Numae anno, cum pestis per Italiam saeviret, atque Romam etiam exhauriret civibus, pelta aenea e coelo delabitur. Numa ex Egeria Musisque se ait comperisse, missam illam esse in urbis salutem, servandamque cum undecim aliis scutis eiusdem formae. Quo facto, morbus cessavit. Hinc rex Salios instituit, peltarum istarum custodes et ministros. Dionys. II, 71. hoc unum narrat, scutum quoddam in Numae regia inventum esse, a nullo mortali illatum. Verum Ovidius vel ipse, vel alios auctores secutus, aliud miraculum immiscuit, quod Plutarch. cp. 15. refert. Arnobius autem lib. 5. p. 154. ex Antiate repetit et exagitat. Namque fulmina cum aliquando plurima cecidissent, Numa, monente Egeria, Picum et Faunum, vi adhibita, consulit de iis expiandis. Horum arte Iupiter coelesti e sede ad colloquium cum Numa elicitur, eumque docet, qua ratione fulmina sint procuranda; quin pignora imperii certa ei promittit. Promissum fides sequitur. Altero enim die inter tonitrua et fulgura scutum leniter, populo spectante et acclamante, decidit. Id ne furto auferri possit, Mamurius opifex iubetur plura scuta eiusdem figurae facere.

259—262. Nova invocatio. *Marti Gradivo* lecti erant Salii. Liv. I, 20. et in aede eius arma coelestia servabantur. De *Mamurio* vid. vs. 385. *Canant*. Vulgo *vocent*, quod vs. 392. legitur. Nunc meliores Mss. alterum praeferunt. Egeria mox *Nympha* aut *Dea* vr. mox Musis annumeratur. Dionys. II, 60. A Liv. I, 21. concilia Musarum cum Egeria memorantur. Idem eandem et *coniugem* Numae vocat, ubi Strothio h. v. forte sine caussa suspectum erat. Secundum alios scriptores non nisi nocturnos cum ea congressus habuit in antro quodam. Ea nunc commode invocatur, quippe pars fabulae seq. De *nemore* et *stagno Dianae* mox plura. Ibi Egeriam *operari Dianae* recte dici negat Heins. quia potius gemitu questuque *sacra Dianae impodit*, XV. Met. 489. *Operari* etiam

Vallis Aricinae silva praecinctus opaca
Est lacus, antiqua religione sacer.
Hic latet Hippolytus furiis direptus equorum:
Unde nemus nullis illud initur equis.
Licia dependent, longas velantia saepes,
Et posita est meritae multa tabella Deae.

est operam dare; sed tunc fere nomen rei additur, non loci. Eric. Douz. Putean. et quinque alii, *adoperta*, quod Heins. praefert, quia Met. d. l. *latere* dicitur *abdita silvis:* idque nec Taubn. improbat. Ita et Marsus edidit, sed in notis habet *operosa,* quam officiosam interpretatur. Duriter tamen abdita silvis *nemori stagnoque adoperta* vr. Caeterum eadem varietas reperitur Tibul. II, 5, 56. Mox revocavi *facta,* quod Heins. abolevit, cum veteres nonulli *festa* aut *sacra* haberent. Nempe formula sollemnis, qua Dii ad sacra sua aut festa venire dicuntur, hic decepit librarios. In seqq. autem non de *festis,* sed de *facto* quodam Egeriae sermo est. *Ad tua facta veni,* ades ad facta tua mihi suppeditanda.

263—275. Nemus Dianae prope Ariciam, urbem Latii, et in eo Egeriae fons describitur. Cf. XV. Met. 479. sqq. Virg. Aen. VII, 761. sqq. et inprimis Strabo lib. V. p. 239. Non pertinet hic locus ad rem, sed insertus est varietatis et copiae caussa. Prope *Ariciam,* sub Albano monte, *nemus* erat cum *lacu,* in quo nemore *Diana* colebatur peregrino more, qui Scythicum ritum referebat. Hinc fabula nata videtur de Diana Taurica ab Oreste, Thoante rege interfecto, illuc translata. In eodem templo Dianae heros indigena Virbius cultus, ex quo seriores *Hippolitum* fecere. V. Heynae Exc. VIII. ad Aen. VII. De *Hippolyti* fatis et tristi morte vid. ad Met. d. l. *Direptus.* Alii *distractus,* quod Mitscherl. recepit. Utrumque verb. de Hippolyto legitur. Vid. Heins. *furiis,* furore, gravius est quam, quod olim edeb. *loris,* quamquam apud alios auctores *lororum* quoque mentio fit, ubi Hippolyti necem enarrant. Recte *latet,* non *iacet,* ut alii habent. Met. d. l. Virbius, *Numine sub dominae lateo.* Ap. Virg. Trivia eum *secretis recondit sedibus,* ubi *solus in silvis aevum exigat.* Sequentia: *nullis initur* (vulgo *aditur*) *equis,* notat etiam Virg. caussa addita: *Unde etiam Triviae templo lucisque sacratis Cornipedes arcentur equi, quod litore currum Et iuvenem monstris pavidi effudere marinis.*

267. Sic superstitio veterum colere solebat loca sacra. VIII. Met. 744. *vittae mediam* (arborem) *memoresque tabellae Sertaque cingebant, voti argumenta potentis.* *Tabellae* illae effigie Deae titulisque insignitae erant. V. Heyne ad Tibul. I, 3, 28. *Velare* verb. pr. in hac re. Mulieres *potentes voti,* compotes, factae voti, Dianae vota solvebant etiam sic, ut facibus delatis ardentibus lucum eius illustrarent. Vid. Wernsdorf Exc. VII. ad Gratii Cyneg. Matronis se immiscebant etiam puellae amantes. Itaque Propert. II, 23, 39. suae exprobrat, quod velit *accensis currere taedis In nemus et Triviae lumina ferre Dianae.* Sacerdos Dianae in illo nemore *Rex Nemorensis* dictus. Id sacerdotium servi fugitivi (*pedibus fugaces,* δραπέται Strab.) ad se rapiebant, ita quidem, ut *manu fortior* priorem sacerdotem interficeret: quem morem Strabo d. l. βαρβαρικὸν καὶ Σκυθικὸν ἔθος vocat. Cf. A.

Saepe potens voti, frontem redimita coronis,
 Femina lucentes portat ab Urbe faces.
Regna tenent fortesque manu, pedibusque fugaces:
 Et perit exemplo postmodo quisque suo.
Defluit incerto lapidosus murmure rivus:
 Saepe, sed exiguis haustibus, inde bibes.
Egeria est, quae praebet aquas, Dea grata Camenis.
 Illa Numae coniux, consiliumque fuit.
Principio nimium promtos ad bella Quirites
 Molliri placuit iure, Deûmque metu.
Inde datae leges, ne firmior omnia posset:
 Coeptaque sunt pure tradita sacra coli.
Exuitur feritas, armisque potentius aequum est:
 Et cum cive pudet conseruisse manus.
Atque aliquis, modo trux, visa iam vertitur ara;
 Vinaque dat tepidis salsaque farra focis.

A. I, 260. ubi *parta per gladios regna nocente manu.*

273. *Egeria*, Numa mortuo, in illo nemore abdita prae moerore in *fontem* mutata est. Met. d. l. *Incertum*, quia adstantibus non apparet unde sit. Strabo de lacu Dianae, *αἱ δ' ἀποῤῥύσεις ἐνταῦθα μὲν ἄδηλοι εἰσὶν* etc. *bibes* Heins. praetulit e Mazar. et Zulich. cum antea ederetur *bibi. Exiguis haustibus*. forte quia ei vis quaedam peculiaris tribuebatur. *Grata Camenis*. Vid. ad vs. 259. *Consilium*. Dionys. vocat eam *διδάσκουσαν τὴν βασιλικὴν σοφίαν*. Et simulabat Numa, eius se monitu, quae acceptissima Diis essent, sadra instituere. Liv. I, 19.

277—284. Summa meritorum Numae, qui conatus est *τὴν πόλιν, ὥσπερ σίδηρον, ἐκ σκληρᾶς καὶ πολεμικῆς μαλακωτέραν ποιῆσαι καὶ δικαιοτέραν*. Plutarch. Num. 8. ubi plura de audacissima civium ferocia. Etiam a Dionys. 62. *εὐσέβειαν πρῶτον διδάσκων, ἔπειτα δικαιοσύνην* Numa inducitur. Leniter Noster cives notavit *nimium promtos ad bella*, ut I. Met. 126. *promtior ad arma*, gravius Liv. I, 19. *efferatos militia animos*. *Firmior*, robustior, viribus valentior. Plin. III. Ep. 9, 11. *robustissimus et firmissimus*. Olim h. l. vulgabatur *fortior*: quae duo saepissime inter se permutata sunt. Vid. Heins. et nos ad Plin. I. Ep. 12. *Sacra* et a Romulo *tradita* renovavit Numa, et ipse plura addidit. Dionys. 63. *pure* i. q. pie. Tibul. I, 3, 25. *pie dum sacra colis, pureque lavari Te, et puro secubuisse toro*. H. l. pro *pure* Mazar. Ambros. et alii *merito* habent. *Exsuitur*. Burm. cum Mss. Farnes. et Ambr. tamquam verb. efficacius malit, *exigitur*. Mihi vero alterum verbum satis grave et elegans videtur. Claudian. 15, 397. *Naturamque simul, fratremque cruentus Exuit*. Silius XIII, 120. *exuta feram*, ferinam indolem. *Atque aliquis* etc. Vim religionis in mentibus Quiritium declarat; Itaque vis in v. *modo* et *iam* inest. *Vertitur* rectius cum Burm. interpretaberis, mutatur, quam cum Neap. corpus dextrorsum circumagit more adorantium. *trux* ad inge-

Ecce Deûm genitor rutilas per nubila flammas
Spargit, et effusis aethera siccat aquis.
Non alias missi cecidere frequentius ignes.
Rex pavet, et vulgi pectora terror habet.
Cui Dea, Ne nimium terrere; piabile fulmen
Est, ait: et saevi flectitur ira Iovis.
Sed poterunt ritum Picus Faunusque piandi
Prodere, Romani numen uterque soli.
Nec sine vi tradent. Adhibeto vincula captis,
Atque ita, qua possint, erudit, arte capi.
Lucus Aventino suberat niger ilicis umbra,
Quo posses viso dicere, Numen inest.

nium violentum referendum, *salsa farra.* Patav. et Strozzae, *farraque fracta,* unde Heins. faciebat *fricta.* Sine caussa.

285. Nunc demum narratio ipsa incipit, cuius prior pars simillima reperitur iis, quae Virg. G. IV, 387. sqq. de Cyrene, Aristaeo et Proteo habet. Neque tamen haec adsimilavit Ovid. sed hausit ex Antiatis libro secundo, ficta, ut Plutarch. monet, a superstitione antiquissimae aetatis. Liv. igitur I, 20. iis spretis, auguriis Numam consuluisse Iovem Elicium narrat, quae suscipienda essent atque procuranda. — Iupiter *per nubila* flammas spargens minus terribilis, quam *per purum tonantes equos agens* Horat. I. od. 34, 8. Itaque Iulio Caesare interfecto, *non alias caelo ceciderunt plura sereno Fulgura* Virg. G. I, 487. De formula *pectora terror habet,* vid. ad IX. Met. 291.

289. *Dea*, Egeria. *Piare, expiare* et vs. 343 *procurare fulmen* Arnob. d. l. sic circumloquitur: *scire remedia, quibus averti possint, quae per fulminis iactum in humanis fieri* Iupiter *constituerit rebus. Faunus, Pici* filius, Aboriginum rex, vir prudens, quem Romani, ut Deum patrium atque fatidicum, sacrificiis et carminibus colebant. Dionys. I, 31. Sed iam ante Romam conditam oraculum eius consulebatur. Aen. VII, 81. *At rex sollicitus monstris, oracula Fauni, Fatidici genitoris, adit.* Sed in societatem honoris divini etiam *Picus* venit. Plutarch. d. l. iis medicamentorum scientiam tribuit, atque artium magicarum. Vid. Heynii Exc. V. ad Aen. VII. Disputant Editores, utrum *prodere*, an *tradere*, an *edere* legendum sit. *Prodère* Heins. ex Ursin. Voss. Mazarin. Zulich. et sex aliis adoptavit, quod sit verbum sacris frequenter adhibitum. Burm. vult, aut hic, auctoritate Putean. multorumque aliorum, *edere* legendum; aut, vs. 294. *edidit* pro *erudit. Edere* enim non minus esse in sacris proprium, quae in vulgus proferantur. Sic sane Tibul. I, 4, 73. *Haec mihi, quae canentem Titio, Deus edidit ore.* III, 4, 42. de Apolline: *Edidit haec dulci tristia verba modo.* Neque tamen haec verba sacris propria ediderim. Plutarch. τὸν ἐπὶ τοῖς κεραυνοῖς ἐκδιδάξαι καθαρμόν, pro quo mox ὑποθέσθαι. Arnob. de hac eadem re: *perdocuisse regem,* quamquam et, *non ipsi edidere quaerenti.* Cum sqq. *Nec sine vi* etc. cf. Virg. G. IV, 398. s.

295. Fauni oraculum in luco Albuneae erat Virg. Aen. VII, 81. sqq. ubi vid. Intt. Sed nunc

In medio gramen, muscoque adoperta virenti
Manabat saxo vena perennis aquae.
Inde fere soli Faunus Picusque bibebant.
Huc venit, et fonti rex Numa mactat ovem.
Plenaque odorati disponit pocula Bacchi;
Cumque suis antro conditus ipse latet.
Ad solitos veniunt silvestria numina fontes;
Et relevant multo pectora sicca mero.
Vina quies sequitur. Gelido Numa prodit ab antro.
Vinclaque sopitas addit in arta manus.
Somnus ut abscessit; tentando vincula pugnant
Rumpere: pugnantes fortius illa tenent.
Tum Numa, Di nemorum, factis ignoscite nostris,
Si scelus ingenio scitis abesse meo.
Quoque modo possit fulmen, monstrate, piari.
Sic Numa: Sic quatiens cornua Faunus ait:

prior lucus memoratur, sub *Aventino*, quem olim largos habuisse *fontes, lucosque* opacos, e Plutarch. d. l. discimus. *niger*, a nigricante ilicis virore. IX. Met. 664. *nigraque sub ilice manat.* Cul. 138. *Ilicis et nigrae species.* Sic melius capies, quam de umbra obscura. *Inde soli — bibebant*, quia ipsis sacer. Arnob. *illis aquandi sollemne iter huc fuit.*

301. *Odoratus Bacchus*, vinum odorum, adeoque generosum, etiam G. IV, 279. Arnob. *liquoribus odoratis fragrantia pocula.* Sed pro *Dis ponit*, quod Heins. non nisi ex ingenio suo dederat, *disponit* revocavi, etiam propter Arnob. ap. quem Numa pocula *non parvi numeri* vino mulsoque complet. Apud Plutarch. vero fontem ipsum, ex quo illi bibere solebant, vino miscet et melle. *cum suis.* Nempe castos duodecim iuvenes secum ductos celavit apud aquam cum vinculis. Arnob. d. l. *Antrum* forte illud ipsum, in quo congressus cum Egeria habebat; etenim id quoque sub Aventino.

306. *Vina quies sequitur*, Sopor gravis ex ebrietate intel. Vid. Arnob. Secundum Plutarch. hi capti, aeque ac Proteus, in varias se mutarunt formas, oculisque horrendas obiecerunt imagines. Haec Noster omisit, forte quia nolebat cum Virgilio concertare. *Tentando pugnant* bene Heins. ex prim. Ambros. Laeti et plurimis aliis, praetulit alteri *pugnando tentant*; illud magis est poëticum, et *pugnare* saepe Infinitivo iunctum legitur. Vid. ad I. Met. 685. Heins. tamen et suadebat, *luctando pugnant.* Sine caussa. *Tentare*, periculum facere, an possis aliquid efficere. *fortius tenent*, arctius continent. II. Met. 127. *fortius utere loris* de auriga.

312. Concussio capitis nunc difficultatem rei propositae indicat. Lenzio signum esse videtur furoris fatidici iam iam incipientis. Verum talis furor, qui sane hominum vaticinantium esse solet, Deum dedecet, nec ullum eius vestigium h. l. apparet. Immo sanus est et satis moderatus omnis Fauni monitus. *nec quae monitu* etc. Tradiderant tamen nonnulli, didicisse hanc procu-

Magna petis; nec quae monitu tibi discere nostro
Fas sit. Habent fines numina nostra suos.
Di sumus agrestes, et qui dominemur in altis
Montibus: arbitrium est in sua tela Iovi.
Hunc tu non poteris per te deducere coelo:
At poteris nostra forsitan usus ope.
Dixerat haec Faunus; par est sententia Pici.
Deme tamen nobis vincula, Picus ait.
Iupiter huc veniet, valida deductus ab arte.
Nubila promissi Styx mihi testis erit.
Emissi quid agant laqueis, quae carmina dicant,
Quaque trahant superis sedibus arte Iovem,
Scire nefas homini. Nobis concessa canantur,
Quaeque pio disci vatis ab ore licet.
Eliciunt coelo te, Iupiter, unde minores
Nunc quoque te celebrant, Eliciumque vocant.

rationem Numam ab ipsis. Vid. Plutarch. *numina nostra*, vis, potestas nostra divina. *Hunc tu non poteris* etc. Ap. Arnob. instituunt regem, quibus ipse Iovem modis et sacrificiis ad terras eliciat. *deducere* verb. pr. magarum, quae et lunam *coelo deducere* poterant. Plutarch. *καταφογεῖν τὸν Δία μαγένσαντάς*.

321. Lectio *deductus ab arte* verissima mihi videtur; namque *deducere*, quod vs. 317. praecesserat, hic commode repetitur, et *valida* bene convenit τῷ *arte*, et *ab arte* est ope artis. Male Taubn. putat, hunc usum praepositionis *ab* inusitatum esse. Vid. Corte ad Sallust. Iug. 31, 2. Neque video, cur *arx* Iovis *valida* dicatur. De *arte* sermo est in seqq. Et tuentur haec se multorum Mss. auctoritate. Olim edeb. *perductus ab arce.* Sed *arte* iam Nauger. notabat ex nonnullis. *Deductus* primus Scaliger e Cod. vet. protulit, probatum et Dan. Heins. atque Neap. Postea plures Mss. haec duo confirmarunt. *Nubila*, quia nebulas exhalat inere II. Met. 136.

323. sqq. Excusat se Ovidius, quod non enarrat, quid Dii illi egerint, ut IV, 552. *carmina* Neap. intel. verba Pontificis, cum fulmina condebat. Immo formula incantationis cogitanda, qua illi Iovem eliciebant. II, 426. De formula *scire nefas* de iis, quae scire conari impium est, vid. Bentl. ad Horat. I. od. 11, 1. *disci* Burm. e coniect. Heins. dedit, quamquam nec *duci* ex uno Voss. improbat. Caeteri *dici*, quod revocavit Mitscherl. et defendit Krebs. Recte, propter Mss. auctoritatem; alioquin *disci* defendi posset e vs. 313.

327. Liv. I, 20. *Ad ea elicienda ex mentibus divinis, Iovi Elicio aram in Aventino dicavit, Deumque consuluit auguriis, quae suscipienda essent.* — *Minores*, posteri. De *tremore* illo, divinae praesentiae signo, alibi dictum. Cf. II, 439. Numam horror ille sacer corripit, Deo viso; et in precibus sollemnis erat illa conditio, si te pie colui. Cultum nunc per *donaria*, pietatem per *puras manus* exprimit. *Da piamina*, edoce p.

Constat Aventinae tremuisse cacumina silvae:
Terraque subsedit pondere pressa Iovis.
Corda micant Regis: totoque e pectore sanguis
Fugit; et hirsutae diriguere comae.
Ut rediit animus, Da certa piamina, dixit,
Fulminis, altorum Rexque Paterque Deûm:
Si tua contigimus manibus donaria puris:
Hoc quoque, quod petitur, si pia lingua rogat.
Annuit oranti: sed verum ambage remota
Abdidit, et dubio terruit ore virum.
Caede caput, dixit. Cui rex, Parebimus, inquit:
Caedenda est hortis eruta cepa meis.
Addidit hic, Hominis: summos, ait ille, capillos.
Postulat hic animam: cui Numa, Piscis, ait.
Risit: et, His, inquit, facito, mea tela procures,
O vir colloquio non abigende meo.
Sed tibi, protulerit cum totum crastinus orbem
Cynthius, imperii pignora certa dabo.
Dixit, et ingenti tonitru super aethera motum
Fertur, adorantem destituitque Numam.
Ille redit laetus, memoratque Quiritibus acta.
Tarda venit dictis, difficilisque fides.

337. *Ambages* de ambiguis et obscuris oraculorum verbis dici, notum est. IV, 668. VII, Met. 761. At qui verum abdit, dubioque alterum terret ore, is ambages illas non removet. Obscuritas nunc erat a brevitate, qua Iupiter Numae sapientiam tentabat; itaque *ambages* circuitionem interpretabimur. Colloquium autem illud, auctore Plutarcho, sic fere informabimus. I. Fulmina procura capitibus. N. ceparumne? I. hominis. N. crinibusne? I. animatis. N. maenis. I. ridens, His facito etc. Atque tribus illis rebus Plutarchi adhuc aetate Romani procurabant. De *maena*, piscium genere, vid. ad II, 578. Vulgatam *sumes* Heins. Mss. Naugerii et quatuor suorum auctoritate recte in *summos* mutavit. Secunda enim persona *sumes* in hoc colloquio parum placet. Sed *colloquio meo* non nisi Arondel. pro diversa lect. tum duo alii habent. Itaque forsan e caeteris *Deûm* revocandum.

346. *Pignora imperii*, munera Deorum fatalia, quorum conservatione perpetuitas et salus imperii nitebatur. Vid. Boecler de pignoribus imperii. Ea erant Palladium et, quod nunc promittitur, scutum coeleste. Male Rutil. Itin. II, 55. libros Sibyllinos addit. Vid. Wernsdorfii Exc. VIII. extr. Dii, quando e conspectu hominum avolabant, signa quaedam dabant divinitatis suae. Heyne Exc. XIII. ad Aen. I. Iupiter nunc cum *tonitru* aufertur. Eo *moveri* coelum saepe dr. ut multis docet Heins. *destituit*, relliquit.

350. Vix, nec nisi eventu

At certe credemur, ait, si verba sequatur
Exitus. En, audi crastina, quisquis ades.
Protulerit terris cum totum Cynthius orbem,
Iupiter imperii pignora certa dabit.
Discedunt dubii, promissaque tarda videntur:
Dependetque fides a veniente die.
Mollis erat tellus rorataque mane pruina:
Ante sui populus limina regis adest.
Prodit, et in solio medius consedit acerno.
Innumeri circa stantque silentque viri.
Ortus erat summo tantummodo margine Phoebus:
Sollicitae mentes speque metuque pavent.
Constitit, atque caput niveo velatus amictu,
Iam bene Dîs notas sustulit ille manus.
Atque ita, Tempus adest promissi muneris, inquit.
Pollicitam dictis, Iupiter, adde fidem.
Dum loquitur, totum iam Sol emerserat orbem:
Et gravis aetherio venit ab axe fragor.

postquam promissis constitit, fidem ei habent Quirites. *Creditur* is, cui fides habetur. Bene igitur Heins. ex Sarrav. et duobus aliis Mss. *credemur* adoptavit, cum alii *credemus*, *credamus* aut *credetis* habeant. *crastina*, quae cras evenient. Non opus est, ut ex Heins. ingenio *crastine*, quisquis cras aderis, scribamus.

357. Burm. haec terrae affectio commemorari ideo videtur, quod inde omen captatum sit, id certe factum esse ab Augusto. Sueton. Aug. 92. Nisi poëtam credas tempus tantum matutinum describere voluisse. Orto contra sole *pruinosae siccantur herbae* IV. Met. 82. et nocte *sparsa coelesti rore madet humus*, supra I, 312. Dedimus autem, non *roratâ*, sed *rorataque*, quod plurimi Mss. ex melioribus et prima Ed. agnoscunt, quod Burm. probavit, recepitque etiam Mitscherl. De *solio* hoc *acerno* vid. ad IV. Met. 486. Occurrit etiam Aen. VIII, 178. Male igitur pr. Farnes. pr. Ambros. et tres alii, *eburno*. *Silentium* signum cupidae exspectationis. Eius et vim et tempus, quo maxime crevit, bene poëta notavit, *Ortus* — *pavent*. Similis exspectationis vim Liv. I, 25. sic expressit: *erecti suspensi* erant; *torpebat vox spiritusque*.

363. *Niveum* illum *amictum* Neap. Taubn. et Schirach galeam sacerdotalem intellexerunt. At illa *amictus* dici non potest. Precantes et sacra facientes capite obvoluto erant, ne quid mali ominis eos turbaret: id quod passim his nostris verbis exprimitur. Virg. Aen. III, 405. *Purpureo velare* (memento) *comas adopertus amictu*, et ib. vs. 545. *capita ante aras Phrygio velamur amictu*. — *Pollicitam* etc. confirma, quod verbis promisisti. XI. Met. 107: *pollicitam fidem tentat*, periculum facit, an fides habenda sit promissis, ubi vid. not.

367. *emerserat*, e mari protu-

Ter tonuit sine nube Deus, tria fulgura misit.
Credite dicenti; mira, sed acta, loquor.
A media coelum regione dehiscere coepit:
Submisere oculos cum duce turba suos.
Ecce levi scutum versatum leniter aura
Decidit. A populo clamor ad astra venit.
Tollit humo munus, caesa prius ille iuvenca,
Quae dederat nulli colla premenda iugo.
Idque ancile vocat, quod ab omni parte recisum est;
Quaque notes oculis, angulus omnis abest.

lerat. *Emergere* active dici, atque casum quartum habere adiunctum, multis exemplis docuit Heins. qui id ex Vatic. uno et Thuan. recepit. Nonnulli, *evolverat*. Vulgo, *emoverat*. Infra vs. 517. *demergere orbem*. — Pro *et gravis* Heins. mallet, *en gr.* et mox ex altero Puteano *vergit* praefert alteri *venit*. *Sine nube*, quo notabilius hoc tonitru esset, cum naturalibus ex caussis profectum non videretur. *Tonitru secundum* vr. VII. Met. 619.

371. *A media regione*, a summo coelo, ubi arx Iovis. Mazar. et Voss. *A media subito coelum discedere visum est*, quam lect. elegantem Heins. iudicat, cum *discedere coelum* formula sit in hac re sollemnis. Perinde est, utrum verb. eligas. Plin. VI. Ep. 20, 9. *nubes atra in longas flammarum figuras dehiscebat*. Utrumque coniunxit Senec. N. Q. I, 19. *Chasma est, cum aliquod coeli spatium discedit, et flammam dehiscens velut in abdito ostentat.* Ad fulgura sane homines *submittere oculos* solent; sed ita illi *scutum levi versatum aura* spectare non potuissent. Unus Petavii, *surrexere manus cum duce turba suas*, quod Burm. minime ab indocto librario profectum putabat: namque *surgere* etiam active pro *surrigere* poni; et rectius fiduciae Numae convenire, ut oculos intentos in coelum teneat, et deinde, viso ancili, tollat manus ad coelum: *suo* tamen posse retineri. Verum illa lect. non opus est, namque etiam *submittere* sursum tollere notat. Silius XII, 640. *Summissas tendunt alta ad Capitolia dextras*, ubi vid. Drakenb. Quid, quod et notio τοῦ furtim h. v. inest, (Liv. 26, 44. *subsidia submissa e castris*) quae h. l. bene convenit. Mss. meliores habent *suos*, quod cum Mitscherl. praetulimus.

377. Secundum Iubam, quem Plutarch. d. l. excerpsit, scribendum foret *ancyle*, idque a graeco ἀγκύλον, curvum, derivandum. Sed Plutarch. ipse de hac etymologia dubitat, pluresque alias affert. In libris Latinis ubique *ancile* scribitur; et sic scribendum est ex Ovidii derivatione, quacum consentiunt, quae Festus habet: *Ancile vocatum, quia ex utroque latere erat recisum, ut summum infimumque latus pateret.* Similiter fere Varro lib. IV. Secundum eundem lib. VI. p. 78. in carmine Saliari *ancisia* scriptum erat. Forma apud Plutarch. pluribus describitur: Orbis non est, nec, qualem pelta, circuitum habet; sed sinus refert lineae tortuosae, cuius apices flectuntur, et densitate in se concurrunt. Dionys. II, 71. negat, usquam ante visam esse in Italia talem figuram.

Tum, memor imperii sortem consistere in illo,
Consilium multae calliditatis init.
Plura iubet fieri simili caelata figura,
Error ut ante oculos insidiantis eat.
Mamurius, morum fabraene exactior artis,
Difficile est, illud, dicere, clausit opus.
Cui Numa munificus, Facti pete praemia, dixit:
Si mea nota fides, irrita nulla petes.
Iam dederat Saliis (a saltu nomina ducunt)
Armaque, et ad certos verba canenda modos.
Tum sic Mamurius, Merces mihi gloria detur:
Nominaque extremo carmine nostra sonent.
Inde sacerdotes operi promissa vetusto
Praemia persolvunt, Mamuriumque vocant.
Nubere si qua voles, quamvis properabitis ambo,
Differ: habent parvae commoda magna morae.

381. *Plura,* permulta Dionys. ait. *caelata* nunc nil nisi sculpta. Pignoribus imperii *insidiari* populi finitimi solebant. *Ut error ante oculos eat.* Sic exornavit illud, ut insidians dubius haereat. *Error* etiam de incertitudine dr. *Mamurium* (quem multi Mss. *Marmurium*, nonnulli *Mammurium*, Dionys. Μαμόριον vocant) Plutarch. ab *arte* tantum laudat, ἕνα τῶν ἄκρων δημιουργῶν, sed *morum* etiam fama floruerit necesse est. Is *clausit*, absolvit, *opus*, ad quod post alios accessit. Lenzius *clausit* interpretatur, ab omni parte rotundum fecit, orbe certo inclusit. Sed *claudere* etiam notionem absolvendi habere, docet Drakenb. ad Silium XIII, 686. *Illud* opus Heins. ex Ursini Cod. praetulit. Vulg. *ulli*, quod Krebs. tuetur. Nonnulli *Illi*. In Heins. lect. sane traiecta non bene sunt verba; sed nec *ulli* magnopere placet. *Exactus*, perfectus, nunc secundo casum adiunctum habet.

387. *a saltu*, a tripudiis, quibuscum ancilia gestabant per urbem. Plutarch. ἀπὸ τῆς ὀρχήσεως ἁλτικῆς, Dionys. ἀπὸ τῆς συντόνου κινήσεως. Ad tibiae *modos* citatos armati saltabant, modo omnes simul, modo per vices, atque *carmina* canebant. Instructi erant aeneis et balteis et galeis et tegumentis in pectore, atque pugionibus, quibus identidem ancilia pulsarent. Praeter *Mamurium* serius et aliorum nomina carmini Saliari inserta esse, docet Neap. ad h. l. *sonent*. X. Met. 205. *Te lyra, te carmina nostra sonabunt.*

393. Eodem tempore et iter facere religiosum erat. Vid. Lipsius in Antiq. Lect. V, 16. *Condi* ancilia dicebantur, ubi templo reddebantur. Flamen *Dialis* solus albo galero aut *apice* insignitus erat, neque sine eo licebat ei sub dio versari. *Coniux* eius Flaminica venenato operta et rica redimita prodibat. Erat autem *venenatum* pallium flammeo colore, et *rica* peculiare capitis cingulum. Vid. Gellius N. A. X, 15. ibique Intt. Hinc et nunc *cincta* vr. quod Heins. tuetur verbis Festi: *Cincta Flaminica veste velata.* Nam alii *sancta*, *capitis distincta* aut *disiuncta* etc. habent. Iam Flaminica mul-

Arma movent pugnam: pugna est aliena maritis.
Condita cum fuerint, aptius omen erit.
His etiam coniux apicati cincta Dialis
Lucibus impexas debet habere comas.
Tertia nox emersa suos ubi moverit ignes;
Conditus e geminis Piscibus alter erit.
Nam duo sunt: Austris hic est, Aquilonibus ille
Proximus. A vento nomen uterque tenet.
Cum croceis rorare genis Tithonia coniux
Coeperit, et quintae tempora lucis aget;
Sive est Arctophylax, sive est piger ille Bootes,
Mergetur, visus effugietque tuos.
At non effugiet Vindemitor. Hoc quoque caussam
Unde trahat sidus, parva docere mora est.

tis legibus tenebatur, de quibus Gellius d. l. et Schwarz. ad Plin. pan. 83, 5. In iis erat, ne certis temporibus caput comeret, ungues resecaret etc. Cf. IV, 226.

399—402. *Piscis alterius occasus vespertinus* die 3. Mart. sive V. Nonas. Sideris huius, magnum coeli spatium occupantis, originem habes II, 458. sqq. Alter Piscis Notius vocatur, alter Boreus. Hygin. A. B. 3, 29. 40. *a vento*. Unus Heins. et tres alii cum Ed. pr. et aliis *a ventis* Reg. et Petav. *utrumque*. Burm. coni. *a vento nomen utroque*.

403—414. *Arctophylacis et Vindemitoris ortus* die quinto Mart. In *Arctophylace*, qui idem et *Bootes* dr. (vid. ad II. Met. 176.) lapsus est Ovidius: occidit enim Maio exeunte, V, 733. sed die 5 Martii vespere oritur. Secundum Euctem. ἀρκτοῦρος ἐπιτέλλει καὶ προτρυγητής. Sic et Ptolem. ἀρκτοῦρος ἑσπέριος ἐπιτέλλει. Frustra Taubn. post *tuos* signum interrogandi poni volebat, ut haec interrogatio vim negandi haberet. Pro *rorare* Zulich. Mazar. unus Vatic. pro diversa lectione *rutilare*. Sic et Sarrav. et unus Heins. Dio, *rorare comis*, Minor Heins. placebat *rutilare comis*. Ita V. Met. 440. *rutilis Aurora capillis*. Sed *rorare* nunc bene se habet. XIII. Met. 622. *Aurora toto rorat in orbe*. Aen. I, 493. Memnonis mortem *Aurora hodieque matutino rore flere dicitur*. V. et ad vs. 357. — *aget*, adferet. III. Met. 150. *reducit lucem*. *piger*. II. Met. 176. *tardus* vr. ubi vid. not.

407. *Vindemitor*, graecis προτρυγητὴς, stella in Virginis ala septemtrionali. Hygin. P. A. 3, 24. *Intonsus* nunc ad teneram aetatem referendum, ut VI. Met. 254. non ad comam promissam, Horat. I. od. 21, 2. *Satyris* ex optimis et plurimis Mss. recepit Burm. ut Ovid. oblique Nympham vulgato corpore infamem tetigerit. Mitscherl. vero *Satyro* revocavit. *Ismarus*, mons Thraciae iam Homeri aetate vitibus nobilis. Od. IX, 196. Virg. G. II, 37. Sequens distichon *Tradidit - - habet* iudice Heins. adulteram et nugatoriam manum sapit. Nec mihi placet, quamquam non omnino damnaverim; eo enim sublato, manca videtur narratio. Et cum *Ampelos* graecis vitem significet, non incredibile est, Ovidium aliquid de nomine addidisse. *vehit* ex Voss.

Ampelon intonsum, Satyris Nymphaque creatum
  Fertur in Ismariis Bacchus amasse iugis.
[Tradidit huic vitem pendentem frondibus ulmi,
  Quae nunc de pueri nomine nomen habet.]
Dum legit in ramo pictas temerarius uvas,
  Decidit: amissum Liber in astra vehit.
Sextus ubi Oceano clivosum scandit Olympum
  Phoebus, et alatis aethera carpit equis:
Quisquis ades, canaeque colis penetralia Vestae;
  Cratera Iliacis turaque pone focis.
Caesaris innumeris, quem maluit ille mereri,
  Accessit titulis pontificalis honos.
Ignibus aeternis aeterni numina praesunt
  Caesaris. Imperii pignora iuncta vides.

Arond. Zulich. Mazar. et pr. Farn. accepit Heins. ut Bacchus eum, aeque ac Ariadnen, tigribus suis in coelum *vexisse* dicatur. Caeteri *tulit.*

415—428. *Vestae sacra* Prid. Nonas, s. sexto die, quo eodem *Augustus Pontifex Maximus* factus est. *Alati*, ut *alipedes* II. Met. 48. omnino sunt veloces. Quidam Mss. *elatis* scil. e mari. *Canae* praestat alteri lect. *castae*; est enim sollemne illius Deae epitheton, ut Heins. docet. *Penetralia Vestae* etiam Aen. V, 744. pro Vesta ipsa ponuntur. In iis velata et ab hominum adspectu intacta colebatur. In cultu Deorum etiam *crateres positi.* Virg. Ecl. V, 68. *Craterasque duo statuam tibi pinguis olivi.* De *Iliacis focis* vid. vs. 29. et 142.

419. A. V. 741. Prid. Non. Mart. Augustus, Lepido mortuo, *Pontificatum Maximum* accepit, qui honos unus ei defuerat. Dio lib. LIV. cp. 15. Sueton. Aug. 31. Idem notavit Calend. Vet. atque Verrius Flac. Hoc Ovid. summa reverentia et in maximam Augusti laudem, more seculi Augustei, extollit. Bene hoc cum Vestae sacris coniunctum; Pontifex Maximus enim praeerat Vestalibus. Cf. IV, 949. *quem* Heins. ex Mazar. Zulich. et Strozzae Mss. praetulit τῷ *quos.* Elogium *aeterni* non imperio tantum datum, sed et Caesari. Vid. Schwarz. ad Plinii pan. 67. In Vestae templo non *ignes* tantum *aeterni*, sed et Palladium, *imperii pignus.* VI, 421. sqq. quae duo saepe iunguntur. Liv. 5, 52: *Quid de aeternis Vestae ignibus, signoque, quod imperii pignus custodia eius templi tenetur, loquar?* 26, 27: *Vestae aedem petitam, et aeternos ignes, et conditum in penetrali fatale imperii pignus.* Nunc accessit novum *pignus*, Augustus. En laudem maximam! *Aeneas*, Ilio ardente, *Vestamque potentem Aeternumque adytis effert penetralibus ignem* Aen. II, 296. s. V. Heyne Exc. IX. ad. Aen. II. *gravis*, gravatus, onustus. Ab Aenea domus Iulia, in quam Augustus adoptatus. IV, 20. sqq. Hinc illa *cognatio*, quam Ovid. celebrat. *Caput* eleganter sic in commendatione pro ipso homine. *fovet*, alit. *Vivitis inexstincti.* Alterum ab homine ad ignem, alterum ab igni ad hominem translatum. *Dux*, Caesar. Vid. Heins. et Burm. ad II, 139.

De Veteris Troiae dignissima praeda favilla,
Qua gravis Aeneas tutus ab hoste fuit;
Ortus ab Aenea tangit cognata sacerdos
Numina: cognatum, Vesta, tuere caput.
Quos sancta fovet ille manu, bene vivitis ignes.
Vivite inexstincti, flammaque, Duxque precor.
Una nota est Martis Nonis: sacrata quod illis
Templa putant lucos Veiovis ante duos.
Romulus ut saxo lucum circumdedit alto:
Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.
O quam de tenui Romanus origine crevit!
Turba vetus quam non invidiosa fuit!
Ne tamen ignaro novitas tibi nominis obstet;
Disce, quis iste Deus, curve vocetur ita.
Iupiter est iuvenis: iuveniles adspice vultus:
Adspice deinde manum; fulmina nulla tenet.

429—448. *Veiovis aedes Nonis dedicata* a Romulo. De eo autem Deo cum variae essent sententiae, ut ex Gellii N. A. V, 12. apparet, et nos inde mox videbimus, Ovidius quid ipse sentiat in medium affert.

Martis Nonis. Revocavi hanc lect. cur Heins. ex vetustis quibusdam Mss. substituerat, *Marti: Nonis.* Non enim toti Martio, sed Nonis eius *una* tantum *nota* adscripta erat in Calendaribus Fastis. Merito igitur etiam Krebs. hanc lect. probavit. — Dionys. II, 15. auctor est, Romulum loco inter Capitolium et arcem (vid. ad II, 70.), qui suo adhuc tempore μεθόριον δυοῖν δρυμῶν (Liv. I, 8. *inter duos lucos*) dicatur, atque olim nomen a re acceperit, asylum aperuisse, apposito templo, in quod supplices et convenae confugerent: sed cui Deo consecratum fuerit illud templum, certo se dicere non posse. *Veiovis* aedem fuisse, non modo Ovid. ait, sed et alii. Vitruv. IV, 7. ubi de structura templorum loquitur, *uti est Castoris in Circo Flaminio, et inter duos lucos Veiovis.* Gellius N. A. V, 12. *Est autem aedes Veiovis Romae inter arcem et Capitolium.* Adde P. Victorem in VIII. Reg.

432. Revocavi *Quilibet huc*, quod satis bene dictum, neque ab Heinsio debebat non nisi duorum Mss. Moreti et Iun. auctoritate in *Cuilibet*, *Huc* mutari. Et confugit huc ex finitimis populis turba omnis, sine discrimine, liber an servus esset. *Tenuis*, humilis. Liv. II, 1. *illa pastorum convenarumque plebs, transfuga ex suis populis*, — *novitas nominis*, inusitatum et obscurum nomen. *obstet;* offendat.

437. Sententiam dicit in fine loci vs. 447. praemissis argumentis. *Iupiter iuvenilis*, statua Veiovis iuvenem refert. *post ausos* etc. Immo prius, in bello cum Titanibus, Cyclopes Iovi fulmina suppeditarunt, quibus telis et postea contra *Gigantas* et Typhoeum usus est. Apollod. I, 2, 1. Sed ex Titanomachia multa sunt a poëtis translata in Gigantomachiam. De ordine, quo *Olympus*, *Ossa*, *Pelion* montes congesti ap. Poëtas legun-

Fulmina, post ausos coelum affectare Gigantas,
Sumta Iovi: primo tempore inermis erat.
Ignibus Ossa novis, et Pelion altior Ossa
Arsit, et in solida fixus Olympus humo.
Stat quoque Capra simul: Nymphae pavisse feruntur
Cretides. Infanti lac dedit illa Iovi.
Nunc vocor ad nomen. Vegrandia farra coloni,
Quae male creverunt, vescaque parva vocant.
Vis ea si verbi est; cur non ego Veiovis aedem,
Aedem non magni suspicer esse Iovis?
Iamque, ubi caeruleum variabunt sidera coelum,
Suspice: Gorgonei colla videbis equi.

tur; vide quae in Varr. lectt. ad I. Met. 155. diximus. In Gigantomachia arserunt *ignibus novis*, fulminibus a Iove modo sumtis. *Capra* Amalthea, cuius lacte *Nymphae* Adrastea atque Ida Iovem tenerum nutrivere. Apollod. I, 1, 3. Eius figuram iuxta Veiovis simulacrum stetisse, observat etiam Gellius d. l.

445. Argumentum etymologicum. *Vocor* exquisitius, quam, quod duo Mss. habent, *venio*. Particula *ve*, observante Gellio d. l. duplicem significatum, eundemque diversum habebat, cum et augendae et minuendae rei inserviret. Ipse *Veiovem* explicuit, qui non iuvandi potestatem, sed vim nocendi habet. Hanc interpretationem eo adiuvat, quod simulacrum huius Dei sagittas teneat, quae sint paratae ad nocendum. Heins. ex uno Erford. *colonae* invexit; sed non video cur *colonae* potissimum memorentur. Restitui ergo *coloni*. *Vegrandia*, Etiam Festus *vegrandem fabam minutam* dici tradit. Varro de R. R. II, 2. *vegrandes et imbecillae oves*. De v. *vescus* vid. Gellius XVI, 5. Phylarg. ad Virg. G. III, 175. et IV, 131. et Festus, a quibus inter alia minutum, exile, macrum explicatur. Plin. VII, 20. *vesco corpore, sed eximiis viribus*. Ac Festus quidem etiam Veiovem interpretatur eum Nostro *parvum Iovem*.

449—458. *Pegasi collum oritur* heliace. Calendaria nonnulla et hunc ortum, et Veiovis templum superiori diei tribuunt. Hic quoque sideris originem refert, quam IV. Met. 784. ut fontem ab eo factum V. Met. 256. s. paucis attigit. Etiam nunc iusto brevior est et subobscurus. Cf. Hesiod. Theog. 280. sqq. et 325. Apollod. II, 3, 2. et 4, 2. Hygin. P. A. II, 18. qui varias de hac re fabulas collegit.

Variabunt, dispersa variam formam dabunt coelo, eleganter dictum. Eodem sensu *varium coelum* II. Met. 189. *Variabant tempora cani* XII. Met. 465. *Varians capillos gemma* I. Amorr. II, 41. Heins. ex quatuor Farnes. Zulichem. et tribus aliis dederat *vallabunt*. Sed *vallare* est cingere tamquam vallo. Virg. Cir. 79: *vallata canibus Scylla* Claudian. 26. 188: *vallata mari rupes*. Id vero h. l. non convenit. Itaque displicuit Burm. et Krebsio atque expulsum est a Mitscherl. *Medusa*, una *Gorgonum*, *gravida* erat ex Neptuno. Amputato eius collo, foetus cum sanguine exsiluit, neque Pegasus tantum, sed et Chrysaor frater. Vid. Hesiod. et Apollod. d. l. Ac ille quidem nomen inde accepit, quod prope Oceani fontes, πηγὰς, natus est.

Creditur hic caesae gravida cervice Medusae
  Sanguine respersis prosiluisse iubis.
Huic supra nubes, et subter sidera lapso
  Coelum pro terra, pro pede penna fuit.
Iamque indignanti nova frena receperat ore;
  Cum levis Aonias ungula fodit aquas.
Nunc fruitur coelo, quod pennis ante petebat;
  Et nitidus stellis quinque decemque micat.
Protinus adspicies venienti nocte Coronam
  Gnosida. Theseo crimine facta Dea est.
Iam bene periuro mutarat coniuge Bacchum,
  Quae dedit ingrato fila legenda viro.

Prosiluisse, Hesiod. ἐξέθορε, quod deinde et alii servarunt. Eo a Minerva accepto Bellerophon adversus Chimaeram vectus est. Inde victor reversus cum ad coelum evolare contenderet, Pegasus a Iove irritatus, oestro immisso, excussit equitem. Pindar. Isthm. ζ, 60. sqq. Hygin. d. l. Hinc Horat. IV. od. 11, 27: *ales Pegasus terrenum equitem gravatus. lapso*, celeriter evecto. Hippocrenen, fontem in Helicone, monte *Aoniae* i. Boeotiae Met. d. l. dura ungula *rupit*, h. l. *fodit*. Sic etiam Rutil. Itin. I, 264: *Musarum ut latices ungula fodit equi*. Plures Mss. ex melioribus h. l. *fudit*, quod multo rectius de terra aquam emittente diceretur. Virg. G. I, 12: *cui prima frementem Fudit equum, magno tellus percussa tridente.* Similiter in hac ipsa re adhibuit Avienus in Arati Phaen. Equo, *cornuque excita repente Lympha Camenalem fudit procul Hippocrenen.* Sidus esse iussit Iupiter. *quinque decemque.* Hodie 89. stellae in eo numerantur.

459—516. Die octavo s. VIII. Id. *ortus Coronae vespertinus.* Huius sideris originem, quam VIII. Met. 175—182. breviter narravit, nunc latius persequitur. Cf. A. A. I, 531—564. Arat. Phaen. 71. Lactant. Inst. I, 10. Virg. G. I, 222. Haec quoque fabula varie tradita, ut vel ex Hygin. P. A. II, 5. patet. Partem eius priorem, quae ad *Thesea* pertinet, habet Heroid. X. quae epistola scripta fingitur ab Ariadna in litore Diae.

Corona, sidus boreale prope Bootem. *Gnosis* vr. quia Minos, pater Ariadnae, rex Cretae, cuius urbs *Gnosus*. Etiam Virg. G. I. 222. *Gnosia ardentis stella Coronae. Theseo crimine facta Dea est* iusto brevius dictum. Ariadne, cuius illa inter sidera relata corona fuit, Thes. crimine facta Dea est, quatenus Theseus hanc comitem in Dia insula, quae serius Naxos dicta, deseruit: quae caussa fuit, cur Bacchus eam duceret. Ea fuit vulgaris traditio. Secundum Homer. Od. λ, 320. sqq. qui est fons fab. Diana Ariadnen detinuit in illa insula, ducta Bacchi contra eam testimonio. Alii aliter. Vid. Plutarch. Thes. 20. *periuro*. Vossian. *pro iuro*. Hinc Heins. coni. *pro duro*. Nil muta. Ep. 10, 73. ipsa Ariadne: *Cum mihi dicebas, Per ego ipsa pericula iuro, Te fore meam.* Cf. et mox vs. 473. *Coniuge Bacchum* pro, *coniugem Baccho*. Solent enim poëtae verbo *mutare* Accusat. rei acceptae et Ablat. relictae addere, *Legere* pro *relegere*, quod de

Sorte tori gaudens, Quid flebam rustica, dixit,
Utiliter nobis perfidus ille fuit.
Interea Liber, depexus crinibus, Indos
Vincit, et Eoo dives ab orbe redit.
Inter captivas facie praestante puellas
Grata nimis Baccho filia regis erat.
Flebat amans coniux, spatiataque litore curvo
Edidit incultis talia verba comis:
En iterum similes, fluctus, audite querelas:
En iterum lacrimas accipe, arena, meas.
Dicebam, memini, periure et perfide Theseu!
Ille abiit: eadem crimina Bacchus habet.
Nunc quoque nulla viro, clamabo, femina credat.
Nomine mutato caussa relata mea est.
O utinam mea sors, qua primum coeperat, isset!
Iamque ego praesenti tempore nulla forem!

hac eadem re Met. d. l. Hygin. fab. 42. *licium revolvere.* Rem ipsam ingeniose circumloquitur Ep. X, 104: *fila per adductas saepe recepta manus.* Olim h. l. male edeb. *regenda.*

463. *Sors tori* potest esse et coniugium et ipse coniux. VI, 30. *Saturni sors* est proles Saturni. *Quem flebam* Burm. ex uno Cod. Francof. adoptavit, quia sensum rotundiorem efficeret. Sed et vulgata, *quid flebam rustica?* bene se habet. Heins. volebat, *quid flebas rustica?* ductu Mss. septem, in quibus, *quid fles ah rustica?* De *fletu* illo vid. Ep. X, 43. sqq. Iam A. A. d. l. inter illos fletus et querelas repente adest Bacchus cum tympanis et cymbalis, quaerentique et coniugium et coelum promittit. Nec mora, currui impositam aufert secum. Verum h. l. post matrimonium initum Liber expeditionem Indicam suscipit. *Depexus crinibus*, comtis, diligenter compositis capillis: Bacchus ἐυκόμης. III. Met. 421. *dignos Baccho crines.* Eum decet *madidus myrrha crinis* ib. vs. 555. ubi vid. not. *Depexus* autem Burm. e Mazar. Cod. et multis aliis recepit, cum antea *depexis* ederetur eodem sensu, quamquam hoc et ad Indos referri posset, ad quos hoc epitheton utique referre voluerunt librarii, qui *depexos* scripserunt.

468. *Nimis* bene convenit consilio poëtae. Non erat igitur, cur Heins. *animis* suaderet. *Incultis comis.* Talis etiam post Thesei profectionem describit Ep. X, 16. 47. ubi *diffusis errat sola capillis* in litore. Vero autem parum simile est, quamdiu Bacchus in India esset, in insula Dia mansisse. In sqq. dolore, Zelotypia et pudore uritur, quod bis deserta, et quod fusca sibi pellex praelata; sub finem autem ad preces convertitur misera et inops. Motus illi animi bene expressi sunt. Sola cum esset, et gravissime commota, bene *fluctus* et *arenam* alloquitur. *En* Heins. hic et vs. sq. in *Eu*, i. *Heu* mutari volebat. Sed etiam *en* ingemiscentis est. Virg. Ecl. I, 72. s. ubi bis sic, ut h. l.

475. *Nunc quoque* etc. Sententiam hanc a Catul. Nupt. Pel.

Quid me desertis perituram, Liber, arenis
Servabas? potui dedoluisse semel.
Bacche levis, leviorque tuis, quae tempora cingunt,
Frondibus; in lacrimas cognite Bacche meas;
Ausus es ante oculos adducta pellice nostros
Tam bene compositum sollicitare torum?
Heu! ubi pacta fides? ubi quae iurare solebas?
Me miseram, quoties haec ego verba loquor!
Thesea culpabas, fallacemque ipse vocabas:
Iudicio peccas turpius ipse tuo.
Ne sciat hoc quisquam, tacitisque doloribus urar;
Ne toties falli digna fuisse puter.
Praecipue cupiam celari Thesea; ne te
Consortem culpae gaudeat esse suae.
At, puto, praeposita est fuscae mihi candida pellex.
Eveniat nostris hostibus ille color.
Quid tamen hoc refert, vitio tibi gratior ipso est.
Quid facis? amplexus inquinat illa tuos.
Bacche, fidem praesta; nec praefer amoribus ullam
Coniugis, adsuetae semper amare virum.

uberius esse expositam, Neapol. observavit. *Relata* vel narrata, vel repetita. Posteriore sensu iam supra aliquoties legimus. — *dedolere*, finire dolorem, nempe morte.

481. *Levis*, inconstans in amore. Talis et mobilis dici potest; hinc comparatio cum *frondibus* hederae. Bacchus κισσοκόμης, κισσοστέφανος. Auctore Plin. H. N. 16, 3. s. 4. omnium primus coronam sumsit, et quidem ex hedera. *adducta*. Francof. *deducta*. Sane, *deducere*, ut *perducere*, saepe turpi sensu legitur de iis, qui scorta ad aliquem ducunt concubitus caussa, Vid. Torrent. ad Sueton. Caes. 49. et Ernesti in Clav. Cic. Sed recte Burm. ad Heroid. IX, 121. ubi idem fere versus occurrit, docuit, *ante oculos deducere* non bene dici, *adducere* vero eodem sensu legi, et passim verba *ante oculos* adiuncta habere. Quid? quod notio illa obscoena in h. l. non cadit, sed *adducere* i. q. simplex *ducere*. *compositum*, concors coniugium.

486. *loquor*. Unus Petav. *queror*. Hinc Heins. *vera* vel *sera queror*. Non video quare. Dolet, quod bis similiter decepta iam iterum *eadem verba* loqui cogatur. *Ne sciat*, utinam hoc nemo resciscat.

493. De *fuscis* Indis vid. ad IV. Met. 21. *Colorati* vrr. IV. Georg. 293. *Fuscam* autem nunc se vocat, vel pellicis colorem sibi ironice tribuens, vel illum *fuscum* colorem intelligens, quem Noster II. Amorr. 4, 40. etiam in Romanis puellis laudat. *Si*, Heins. non nisi ex uno Ambros. Vulgo, *tibi*, quod ego revocavi. Placuit et Krebsio. *inquinat amplexus*, turpes sunt eius amplexus. *adsuetae* e Codd. nonnullis protulit Nauger. Hoc re-

Ceperunt matrem formosi cornua tauri;
Me tua. At hic laudi est; ille pudendus amor.
Ne noceat, quod amo: neque enim tibi, Bacche nocebat,
Quod flammas nobis fassus es ipse tuas.
Nec, quod nos uris, mirum facis. Ortus in igne
Diceris, et patria raptus ab igne manu.
Illa ego sum, cui tu solitus promittere coelum.
Hei mihi, pro coelo qualia dona fero!
Dixerat: audibat iamdudum verba querentis
Liber, ut a tergo forte secutus erat.
Occupat amplexu; lacrimasque per oscula siccat;
Et, Pariter coeli summa petamus, ait.
Tu mihi iuncta toro, mihi iuncta vocabula sumes.
Iam tibi mutatae Libera nomen erit.

cepit Heins. cum etiam in uno Farnes. *assuetum* reperisset. Antea *adsuevi* vulgabatur, ut sententiae essent divisae. Nec hoc male.

499. *Cornua tauri*, taurus ille, quem Pasiphaë, mater Ariadnae amavit, unde Minotaurum peperit. Hygin. fab. 40. De *pudendo* illo amore vid. VIII. Met. 132. De *cornibus* Bacchi dictum ad IV. Met. 19. Sed hic incipit poëtae ingenium luxuriare; cuique enim personae propria ubique admiscere gestit. Idem valet de sqq. *ortus in igne* etc. Respicit autem fab. qua Semele arsit, cum Iupiter fulmine armatus intraret, ille autem imperfectum Bacchi corpus ex utero rapuit. III. Met. 309. sqq. *At hic laudi est* servavi, quamquam profectum non nisi ab Heins. ingenio, quia comparatio filiae et matris amantis, h. l. non mala est. Antea edeb. *sed laedit ille p. a.* i. infamiam affert, sensu non incommodo. Quidam *Me tua me laudant* aut *laudat*, unde Heins. suam lectionem exsculpsit, in qua Taubn. duriorem synaloephen observat.

507. sqq. Simile figmentem II, 759. sqq. *Audibat* per syncopen non inusitatam. Vulgo, *audierat*. *Occupat amplexu*, ut alibi *impedit amplexu*. *Coeli summa*, coelum, quatenus in alto.

511. Heins. ex altero Petav. *sume* dederat. Sine caussa. *sumes* bene convenit τῷ *erit* vs. sq. Fabula autem haec varie tradita. E vulgari traditione, quam Ovid. Met. d. l. sequitur, corona tantum Ariadnae inter sidera relata. Secundum alios ipsa, Libera dicta, honore divino affecta est. Senec. Oed. 498. Lactant. d. l. Ap. Propert. III, 15, 8. *lyncibus in coelum vecta* legitur. Sic et ap. Nostrum A. A. I, 550. H. l. et ipsa et corona eius memoratur. Similiter a Probo d. l. De *corona* varias traditiones collegit Hygin. P. A. II, 5. *monumenta coronae*, corona, quae vim habeat monumenti. Hygin. *Coronam dicitur inter astra collocasse, ut aeterna memoria nominis efficeretur.* Coronam, ex *auro* et Indicis *gemmis* factam, *Vulcanus* dedit *Veneri*. Mox quaeritur, utrum *tibi* legendum sit, an cum Burm. ex uno Moreti Ms. *mihi*. Auctores ap. Hygin. utroque trahunt. Namque ab initio, Ariadne coronam muneri a Venere et Horis accepit, cum omnes Dii in nup-

Sintque tuae tecum, faciam, monumenta Coronae;
Volcanus Veneri quam dedit, illa tibi.
Dicta facit: gemmasque novem transformat in ignes.
Aurea per stellas nunc micat illa novem.
Sex ubi sustulerit, totidem demerserit orbes,
Purpureum rapido qui vehit axe diem:
Altera gramineo spectabis Equiria campo,
Quem Tibris curvis in latus urget aquis.
Qui tamen eiecta si forte tenebitur unda;
Coelius accipiat pulverulentus equos.
Idibus est Annae festum geniale Perennae,
Haud procul a ripis, advena Tibri, tuis.
Plebs venit, ac virides passim disiecta per herbas
Potat, et accumbit cum pare quisque sua.

tiis eius dona conferrent. Sic et ap. Theon. in Arat. p. 11. Sed paullo post Bacchus coronam a Venere accepisse narratur. Hinc *dotalis corona* ap. Claudian. 10, 272. *novem.* Hodie huic sideri 21 stellae tribuuntur. Intelligitur enim Corona, non australis, sed borealis inter Engonasin et Ophiuchum. Met. VIII, 182.

517—522. *Altera Equiria* pridie Id. sive XIV die Martii. De prioribus vid. II, 857. Rem tenuem admodum ornavit verbis. *Axis*, currus Solis, *rapidus* vel ab incitato cursu, vel a rapida Solis flamma dictus. *Purpureus* omnino lucidum et splendidum colorem notat. *Purpureum solis lumen* Aen. VI, 641. *Demerserit* est ex emendat. Heins. Nam Mss. valde hic variant, *omiserit*, *emiserit*, *demiserit*, *remiserit*, *dimerserit*, *dimiserit*, *demserit*, *deserit* aut *deseret*. Sed vs. 367. e bonis Mss. Sol *emerserat orbem* de ortu, et Lucan. III, 40. Titan *multum demerserat orbis* de obitu. A *gramine* et alibi Campus Martius designatur. Horat. A. P. 162. *gaudet gramine Campi.* *Curvis* propter obliquum fluviorum cursum. *In latus urgere* bene de alluente flumine. I, 242. *radit Tibridis unda latus.* De *Tiberis* crebris exundationibus vid. ad Plin. VIII. Ep. 17. Argum. *Eiici* de aqua cum vi prorumpente. Vid. Corte ad Plin. d. l. vs. 5. Ibi Tiberis, qui alveum excessit, *premit valles*, *innatat campis*, h. l. *tenet campum.* Pro *eiecta* Putean. *erepta.* Hinc Burm. coni. *erecta*, vel *adiecta.* Quod hic de *Coelio* monte narratur, id Festus confirmat: *Martialis campus in Coelio monte dicitur, quod in eo Equiria solebant fieri, si quando aquae Tiberis campum Martium occupassent.*

523—696. *Annae Perennae sacra* Idibus. Deae huius mentio iam vs. 146. facta. Nunc 523—542. sacra eius iucunde describuntur, et 543—674. de Anna ipsa copiose exponitur. Tandem ad sacra eius reditur. Laberius mimum scripserat nomine Annae Perennae, qui a Gellio N. A. 16, 7. et a Nonio Marcello in v. *collabella* laudatur.

Geniale, quo genio indulgetur. Vid. ad vs. 58. *Advena Tibris* etiam II, 68. Festum hoc in nemore Annae, haud procul a Tiberi, inter Anienis confluentem et pontem Milvium celebra-

Sub Iove pars durat: pauci tentoria ponunt:
Sunt, quibus e ramis frondea facta casa est:
Pars sibi pro rigidis calamos statuere columnis,
Desuper extentas imposuere togas.
Sole tamen vinoque calent: annosque precantur,
Quot sumant cyathos; ad numerumque bibunt.
Invenies illic, qui Nestoris ebibat annos:
Quae sit per calices facta Sibylla suos.
Illic et cantant, quidquid didicere theatris;
Et iactant faciles ad sua verba manus:

batur. Potantes, non tantum e plebe, sed et ex aliis ordinibus, saepe strati, fusi, reclinati, abiecti, negligenter in gramine iacebant. Horat. II. od. 3, 6. Hinc *disiecta*, passim fusa. *Par*, ut IV, 98. De animantibus supra vs. 193.

527. Omnis hic loc. scenam habet e vita plebis Romanae. *Sub Iove durat*, ut II, 299. Pro *ponunt* unus Medic. *tendunt*, unus Moreti *figunt*. Heinsius *e ramis* sine auctoritate librorum in *a ramo* mutaverat, ne in verbis *quibus e ramis* ambiguitas esset. Nimis caute. *Frondeae* illae *casae* suo nomine *umbrae* dicebantur, atque, ut e Sexto Pompeio constat, etiam Neptunalibus figebantur; quemadmodum e vestibus umbracula in Palilibus a Tibul. II, 5, 97. memorantur: *e veste sua tendent umbracula sertis vincta*. *Rigidis* bene se habet; tribuitur enim hoc epitheton passim rebus e ligno aut saxo factis. Heins. volebat *Phrygiis*, e marmore Phrygio factis. Sed non apparet, cur has potissimum poëta nunc commemorarit. Pro *sibi* Mss. plures *ibi*, quod recepit Mitscherl. Sed Heins. maluit *ubi*, quo sane hic vs. melius iungitur seq. sed auctoritate destituitur illa lectio. *ad numerum bibunt*, numerant cyathos, quos exhauriunt. In sacris *Perennae* pro perennitate vitae bibunt. Vid. Macrobii verba ad vs. 146. allata. *Sibylla vivax* IV, 875. De illa vivacitate eius vid. XIV. Met. 131. sqq. ubi ipsa narrat, secula iam septem sibi acta, et restare tria. Hinc mulieribus Sibyllae annos precabantur veteres, ut viris *Nestoris*. Ovid. II. ex P. 8, 41. ad Augusti filium: *Sic pater in Pylios, Cumaeos mater in annos Vivant.*

535. *theatris*, in theatris. Male Taubn. in usum theatrorum, ut in theatris recitentur. *Iactare manus* de gesticulatione manuum in dicendo etiam Quintil. VI, 3, 54. X, 3, 21. et de histrione XI, 3, 179. Neapol. haec de saltatione capiebat. Sed de hac disticho seq. agitur. *faciles*, quae facile obsequuntur. *Posito cratere*. Interpr. Gallicus: On dépose le verre. Etiam Schirach. explicat, remotis crateribus, finitis conviviis. Equidem hic, ut vs. 418. *cratera* in Deae honorem *positum* esse arbitror, in eundemque *choreas* institutas. *Durae choreae*, Virg. G. I, 350. *motus incompositi* rusticorum, cum urbani *mollia brachia moveant*. A. A. III, 305. *Rusticus alter motus in incessu; mollior alter erit.* II. Amorr. 4, 23. *Molliter incedit; motu capit: altera dura est.* Mox revocavi cum Mitscherl. *cultaque*, nam Burm. ex uno Patav. *multaque* invexerat, quia *culta* non conveniat duris choreis, nec appareat, unde cultus

Et ducunt posito duras cratere choreas,
    Cultaque diffusis saltat amica comis.
Cum redeunt, titubant; et sunt spectacula vulgo:
    Et fortunatos obvia turba vocant.
Occurri nuper: visa est mihi digna relatu
    Pompa: senem potum pota trahebat anus.
Quae tamen haec Dea sit, quoniam rumoribus errat,
    Fabula proposito nulla tegenda meo.
Arserat Aeneae Dido miserabilis igne:
    Arserat exstructis in sua fata rogis.
Compositusque cinis, tumulique in marmore carmen
    Hoc breve, quod moriens ipsa reliquit, erat:
Praebuit Aeneas et caussam mortis, et ensem:
    Ipsa sua Dido concidit usa manu.
Protinus invadunt Numidae sine vindice regnum:
    Et potitur capta Maurus Iarba domo.
Seque memor spretum, Thalamis tamen, inquit, Elissae
    En ego, quem toties repulit illa, fruor.

in turba rustica. Quae nihili sunt, quod etiam Krebs. vidit.

541. Facile assentior Heins. et Burm. putantibus, post hoc distichon plura excidisse, forte, cum lasciviora essent, puris castisque Monachorum manibus deleta. Etenim verba *visa est mihi digna relatu Pompa* longiorem narrationem exspectare iubent.

543. Ad *Annam* ipsam convertitur, et varias de ea traditiones recenset. E prima, quam copiosissime et operosissime usque ad vs. 656. tractavit, illa fuit Didus s. *Elissae* soror, quae ad Aeneam in Latio degentem pervenit, a quo benigne est accepta; sed metuens Laviniae insidias noctu fugit, excipiturque a Numicio amne. *Errat*, dubia, incerta est. I, 468. *ne tuus erret honos*. Heins. e sex Mss. *errant* invexit, ut referatur ad *fabulas*. Idem e prim. Zulich. Ambros. et decem aliis *tegenda* mutavit in *tacenda*. Sed et alterum bene habet. XIII. Met. 748. *Neve tui caussam tege doloris.* Metuit etiam Heins. ne quid mendi hic lateret, quia Mazar. *Quae tamen haec dixi. — Fabula nulla*, traditionum variarum nulla.

545. De *Didonis* amore in Aeneam et de *Anna* sorore vid. Virg. Aen. IV. et de morte, quam illa sibi conscivit, inde a vs. 630. De Annae fuga et fatis Silius VIII, 50. sqq. qui tamen in nonnullis a Nostro dissentit. Observa hic duplicem sensum v. *ardere*. *exstructis*. Heins. malit *et structis*. *Componi*, quod de omni cura dr. quae cadaveri efferendo impenditur, nunc est condi. *Ensem* illum Didoni dono dederat Aeneas. Vid. Burm. ad Aen. IV, 495. 647. ubi arripit *Dardanium ensem*. Silius 50: *profugi donum exitiale mariti*.

551. De *Iarba*, Iovis Ammonis filio, rege *Numidarum*, *despecto* a Didone vid. Virg. Aen. IV, 36. 198. sqq. Iustin. XVIII, 6. Secundum Servium Dido bel-

Diffugiunt Tyrii, quo quemque agit error: ut olim
Amisso dubiae rege vagantur apes.
Tertia nudandas acceperat area messes;
Inque cavos ierant tertia musta lacus:
Pellitur Anna domo; lacrimansque sororia linquit
Moenia. Germanae iusta dat ante suae.
Mixta bibunt molles lacrimis unguenta favillae;
Vertice libatas accipiuntque comas.
Terque, Vale, dixit: cineres ter ad ora relatos
Pressit, et est illis visa subesse soror.
Nacta ratem, comitemque fugae, pede labitur aequo,
Moenia respiciens, dulce sororis opus.
Fertilis est Melite, sterili vicina Cosyrae
Insula, quam Libyci verberat unda freti.

lum ab eo metuens se combussit. *Vindex*, defensor. In *thalamis* lusus est, quia *thalami* et de coniugio. *repulit*, repudiavit nuptias eius petentem.

555. *Error*, perturbatio mentis. Alibi, *qua impetus agit aut trahit*. De *apibus* Virg. G. IV, 213. *amisso rege rupere fidem*. Comparatio non mala; etenim *Regem non sic Aegyptos, nec ingens Lydia, nec populi Parthorum observant*, quam apes suum.

557. Annorum numerus a messibus et mustis. Sic et XIV. Met. 146. *Messes* nunc sunt grana, quae *nudantur*, cum palea exuuntur. Heins. ex primo Ambros. probabat *mandatas*, quia alibi: *terrae semina mandare*. Verum tunc *terrae* hic quoque addendum fuisset: neque sensus commodus inde oritur. Taubnerus non improbat aliorum *nudatos*, idque explicabat, quibus agri nudati. *Lacus*, alibi *labra*, vasa ad recipiendum mustum. Ap. Silium Anna maturius fugit, *tepido* adhuc sororis *rogo*.

561. *Mixta* etc. Hoc suaviter dictum. Cf. V, 454. Horat. II. od. 6. 22. *Ibi tu calentem debita sparges lacrima favillam Vatis amici*. Cineres collectos non lacrimis modo, sed et odoribus vinoque irrigare nonnumquam solebant. Kirchm. de Fun. p. 366. *Libatae*, resectae, de *vertice* comae vel tumulis imponi solebant, vel addi cineribus. Etiam *oscula* mortuis et cineribus dabantur. Pro *illis* Mss. fere omnes *illi*, hinc Heins. coni. *et his illi*.

565. In nave *pedes* sunt funes, quibus interiores veli anguli versus puppim trahuntur. Inde *pedibus aequis*, leni vento. Cic. Attic. XVI, 6. ubi v. Graev. Aen. IV, 587. pro eo est, *aequatis classem procedere velis*. Mirum ergo est, ipsum Burm. h. l. haesisse. *Comitemque* Heins. e sex Mss. pro *comitesque*.

567. *Melite*, insula inter Africae litora et Siciliam, *Melite Africa* aut *Sicula* dicta, Diodor. V, 12. hodie *Malta*. Colonia erat Phoenicum, qui ad Oceanum usque navigantes hanc insulam sibi perfugium esse voluerunt, quod et portubus commoda, et in medio mari sita esset. Bochart. Geogr. Sacr. I, 26. Inde *hospitium*, quod mox memoratur. Quidam male cogitarunt de Melita Illyrica in mari Adriatico, hodie Meleda. Ab

Hanc petit, hospitio regis confisa vetusto.
  Hospes opum dives rex ibi Battus erat.
Qui postquam didicit casus utriusque sororis;
  Haec, inquit, tellus quantulacumque tua est.
Et tamen hospitii servasset ad ultima munus;
  Sed timuit magnas Pygmalionis opes.
Signa recensuerat bis sol sua: tertius ibat
  Annus; et exsulibus terra petenda nova est.
Frater adest, belloque petit. Rex arma perosus,
  Nos sumus imbelles, tu fuge sospes, ait.
Iussa fugit; ventoque ratem committit et undis.
  Asperior quovis aequore frater erat.
Est prope piscosos lapidosi Crathidis amnes
  Purus ager: Cameren incola turba vocant.
Illuc cursus erat. Nec longius abfuit inde,
  Quam quantum novies mittere funda potest.

illa altera stadiis quingentis distabat *Cosyra*, cuius ambitus non ultra centum quinquaginta stadia patebat. Hinc *parva* vr. a Silio XIV, 272. *Sterilem* cum Nostro dixit et Seneca Consol. ad Helv. 6. ubi asperrimis insulis annumeratur. Hodie vr. Gosso. Vid. Bochart. d. l. A Silio *Cossyra* scribitur, in nummis *Cossura*. *Verberat*, ut Aen. III, 423. *sidera verberat* unda.

570. Etiam ap. Silium vs. 51. Anna a *Batto* excipitur rege miti et lacrimas facile dante casibus humanis, sed is eum regem Cyrenes facit, de quo cf. Herodot. IV, 135. Iustin. XIII, 7. *Et tamen* displicuit Heins. qui suasit, *Ne tamen h. servaret ad v. m. Extimuit*. Krebs. emendat, *Et tantum*. Frustra. *Tamen* nunc significat utique, certe. Liv. *Tenuere tamen arcem Sabini*, ubi vid. Bauer. De *Pygmalionis* et Elissae odio mutuo vid. Virg. Aen. I, 340. Iustin. XVIII, 4.

575. Etiam ap. Silium ibi manet, *dum flavas bis tondet messor aristas*. *bello petit* bellum minatur; eodem verbo a gladiatoribus, ut in: *telis, insidiis petere*. Burm. rectius videbatur, quod Mazar. habet, *belloque ferox*, quia *adest* sufficiat, quod de repentino adventu dicatur, et quia *petenda* praecessit. Malo. *Imbellis* opp. et belli perito, et armis valido. Liv. 22, 59. 9, 19. *Asperum* mare, commotum. Ea commotio cum ira hominum comparatur; unde vicissim mare *iratum*.

581. De his locis Silius nihil habet, sed Anna statim Laurentes in oras expellitur. *Crathis* Thuriorum in Magna Graecia fluvius, vim rutilandi comas habens. XV. Met. 315. *Purus* ager etiam *patens* et *vacuus* dici solet. III. Met. 709. *Purus ab arboribus spectabilis undique campus*. Liv. I, 44. *Purum ab humano cultu solum*. XXIV, 14. *puro ac patenti campo*. Homer. Il. ψ, 61. καθαρὸς χῶρος. Ita autem h. l. ex Voss. et Arond. dedit Heins. cum caeteri *parvus* exhibeant. Non dixerim, utrum verius, cum naturam illius loci non aliunde cognitam habeamus. Errat autem Krebs. cum negat τὸ *purus* nunc locum habere.

Vela cadunt primo; et dubia librantur ab aura.
Findite remigio, navita dixit, aquas.
Dumque parant torto subducere carbasa lino;
Percutitur rapido puppis adunca Noto:
Inque patens aequor, frustra pugnante magistro,
Fertur: et ex oculis visa refugit humus.
Assiliunt fluctus: imoque a gurgite pontus
Vertitur, et canas alveus haurit aquas.
Vincitur ars vento: nec iam moderator habenis
Utitur; at votis: hic quoque poscit opem.
Iactatur tumidas exsul Phoenissa per undas;
Humidaque opposita lumina veste tegit.

quam quantum etc. Hanc mensuram iam Homer. Il. π, 589. adhibuit. Cf. VIII. Met. 695. *mittere* absolute positum, intel. lapidem.

585. *Cadunt* vela in locis vadosis, ut remis navis ad terram agatur, *librantur*, a vento agitata varios motus dant. I. Met. 528. *vibrabant flamina vestes*, quemadmodum et h. l. e sollemni horum verborum confusione Mss. septem, *vibrantur*. Plin. pan. 81, 4. *fluitantia vela*. *Dubia*, quae nunc hinc spirat, nunc illinc, variabilis. In verbis, *Findite* etc. numeri duriores Heins. videbantur; et quia ante *dubia* copula *et* abest a Mss. nonnullis, propterea suadebat: *cadunt. Primo dubia librantur, ut aura, Findite* etc. Burm. vero malebat, *vela cadant, et ne dubia librentur ab aura, Findite* etc. Sine caussa et iusto audacius uterque.

587. *Subducere*, in altum trahere. Subducta subnectuntur antennis. XI. Met. 483. Inde *deducuntur*, quando iis opus est. Funes, quibus utrumque fit, h. l. *tortum linum*, ut alibi *torti funes*. *Magister*, rector navis, ut Aen. I, 115. VI, 355. Paullo ante *navita*. Poëtae ita loquuntur, quasi venti mare usque ad *imum gurgitem* movere valeant. Pro *vertitur* Heins. mallet *verritur*. Utrumque recte dr. *Verrere* de ventis et de fluctibus arenas tollentibus. XI. Met. 499. *fulvas ex imo verrit arenas*; quamquam ibi vulgo *vertit*. Virg. Aen. I, 43. *evertit aequora ventis*. Pro eo Noster I. Trist. IV, 6. *Eruta ex imis arena vadis*. Nunc praestat Mss. consensum sequi. *canas* a spuma.

593. Sic et II. Met. 185. navis, *cui victa remisit Frena suus rector, quam Dis, votisque reliquit*, ubi vid. not. H. l. olim vulgabatur, *at votis is quoque poscit opem*, qua lectione Taubm. nihil clarius esse putabat. Sic et Krebs. Immo non accommodata est loci seriei. Heins. igitur ex Mazar. et uno Medic. dedit, quod et nos servavimus, quia melius nihil habebamus, *at votis: hic quoque*, quod non probabilius vulgata. Suadet etiam: *vix quoque*, item: *ut votis usque reposcit opem*. *Deorum* hic non male fieret mentio. Et Mss. nonnulli, *votis Disque quoque*. Inde Burm. mallet: *A votis Disque reposcit opem*. Quamquam et tentat: *sic quoque p. o.* Forte, *his quoque*.

596. *Humida lumina*. Ergo et Ovid. hic et XI. Met. 539. credidit, in tali periculo posse lacrimas prorumpere, eiusque auctoritas tuetur loct. *sicois* ocu-

Tum primum Dido felix est dicta sorori,
Et quaecumque aliquam corpore pressit humum.
Figitur ad Laurens ingenti flamine litus
Puppis; et, expositis omnibus, hausta perit.
Iam pius Aeneas regno, nataque Latini
Auctus erat; populos miscueratque duos.
Litore dotali solo comitatus Achate,
Secretum nudo dum pede carpit iter:
Adspicit errantem, nec credere sustinet Annam
Esse. Quid in Latios illa veniret agros?
Dum secum Aeneas: Anna est, exclamat Achates.
Ad nomen vultus sustulit illa suos.
Quo fugiat? quid agat? quos terrae quaerat hiatus?
Ante oculos miserae fata sororis erant.
Sensit, et alloquitur trepidam Cythereius heros;
Flet tamen admonitu mortis, Elissa, tuae.
Anna, per hanc iuro, quam quondam audire solebas
Tellurem fato prosperiore dari:

lis ap. Horat. I. od. 3, 18. *Dido* ante *miserabilis* dicta vs. 545. nunc primum *felix*, quae praedicatio usitata tali tempore. Homer. Od. E, 299. Virg. Aen. I, 93. In fluctibus laborantes beatos praedicabant eos, quibus contigisset in terra mori, ubi rite sepeliri potuissent. XI. Met. 540. Huc refer et nostra: *Et quaecumque aliquam corpore pressit humum;* quae formula etiam VII. Met. 608. de mortuis legitur: *inhumata premunt terras.* Ap. Silium Anna *agitur pelago, Divis inimica sibique,* quod *se non dederit comitem in suprema sorori.*

599. *Figi, infigi, configi, affigi* de nave dici, quae magno cum impetu litori illidatur, docet Heins. ad h. l. *miscuerat populos.* Hoc explicat Liv. I, 2: *Aeneas, ut animos Aboriginum sibi conciliaret, ne sub eodem iure solum, sed etiam nomine essent, Latinos utramque gentem appellavit.* Cum solo *Achate*, comite fido, Aeneas ambulat etiam Aen. I, 312. Ap. Silium vs. 71. Annam Aeneas videt *sacro comitatus Iulo.* — *Quid* scil. petens, quo consilio, cur *veniret.*

608. *sustulit.* Libri permulti, *retulit* quod respuit Burm. Sed et III. Met. 245: *Ad nomen caput ille refert.* Infra IV, 2: *ad vatem vultus retulit illa suos.* — *quos terrae quaerat hiatus?* Silius IV, 332: *fugere infixum est, terraeque optantur hiatus.* Aliter haec ficta a Silio vs. 73. Ibi Aeneas *terrae defixum oculos, et multa timentem, Ac deinde allapsam genibus lacrimantis Iuli, Attollit.* De *fletu* heroum haud indecoro vid. Heyne ad Aen. I, 92.

613. Italiam circumloquitur, quae *fato* ei destinata. Imitatus Nostrum est Silius vs. 105: *Tellurem hanc iuro, vota inter nostra frequenter Auditam vobis. Deos comites* Penates, quos secum Troia elatos Latio intulit. Aen. I, 6. XII, 192. *increpuisse*, signis quibusdam datis.

Perque Deos comites, hac nuper sede locatos;
Saepe meas illos increpuisse moras.
Nec timui de morte tamen: metus abfuit iste.
Hei mihi! credibili fortior illa fuit.
Ne refer. Adspexi non illo pectore digna
Vulnera, Tartareas ausus adire domos.
At tu, seu ratio te nostris appulit oris,
Sive Deus; regni commoda carpe mei.
Multa tibi memores, nil non debemus Elissae.
Nomine grata tuo, grata sororis, eris.
Talia dicenti (neque enim spes altera restat)
Credidit, errores exposuitque suos.
Utque domum intravit Tyrios induta paratus:
Incipit Aeneas; cetera turba silet.
Hanc tibi cur tradam, pia caussa, Lavinia coniux,
Est mihi: consumsi naufragus huius opes.
Orta Tyro, regnum Libyca possedit in ora:
Quam, precor, ut carae more sororis ames.
Omnia promittit, falsumque Lavinia vulnus
Mente premit tacita, dissimulatque fremens.
Donaque cum videat praeter sua lumina ferri
Multa palam; mitti clam quoque multa putat.

619. Aeneas cum in Orcum descendisset, ibi etiam Didonem vidit recentem a vulnere, et cum ea collocutus est. Aen. VI, 450. sqq. Sed longiore oratione Anna nunc ei Didonis fata narrat ap. Silium. *non digna illo pectore*, quae tale pectus non meruerat, cum tale pectus meliorem sortem meruisset. *Ratio*, consilium tuum certum, *carpere*, frui. Etiam Dido quondam Aeneae sociis: *Urbem, quam statuo, vestra est* Aen. I, 573. *Memores debemus*, grato animo meminimus, nos tibi debere. Burm. e Servio notat, etiam ab Anna Aeneam amatum esse. Verum de hoc nunc non est sermo, sed de beneficiis acceptis.

627. *Paratus*, apparatus, amictus, ornamenta corporis. VI. Met. 451: *Magno dives Philomela paratu*, *Divitior forma*. *Tradere*, commendare. *Pia caussa* refertur ad gratiam referendam.

933. *Vulnus*, dolor ex zelotypia. *Falsum* sine caussa Heins. cum unum Cod. *captumque* habere vidisset, in *cautumque* mutari volebat. *Falsum*, quia temere angebatur. *Premit*, occultat Aen. IV, 332: *curam sub corde premebat*. *Fremens*, indignans. Vulgo, *metus*. Bern. *praeterea tacitos dissimulatque metus*. *Ferri* praestat, quia Mss. veteres fere omnes sic habent, et quia bene convenit verbis *praeter sua lumina*, pro quibus septem Mss. *p. s. limina*. Ante Heins. vero *mitti* vulgabatur. Is etiam sic disingui volebat: *ferri: Multa palam mitti, clam quoque multa putat*. Non male.

Non tamen exactum, quid agat. Furialiter odit;
Et parat insidias, et cupit ulta mori.
Nox erat: ante torum visa est adstare sororis
Squalenti Dido sanguinolenta coma,
Et, fuge, ne dubita, moestum, fuge, dicere, tectum.
Sub verbum querulas impulit aura fores.
Exsilit; et velox humili super arva fenestra
Se iacit. Audacem fecerat ipse timor.
Quaque metu rapitur, tunica velata recincta,
Currit, ut auditis territa dama lupis.
Corniger hanc cupidis rapuisse Numicius undis
Creditur, et stagnis occuluisse suis.
Sidonis interea magno clamore per agros
Quaeritur. Apparent signa notaeque pedum.

637. *Exigere*, perpendere quid agas, quid exsequaris. *visa est adstare* etc. Idem figmentum habet Silius vs. 165. ubi Dido plura verba facit. Etiam Didoni in somnis apparuerat Sycheus interfectus, eamque fugere iusserat. Aen. I, 353. Post *coma* maximam interpunctionem in minimam mutavimus, atque etiam post *Et* incidimus. Sic facilis procurrit oratio: Visa est adstare, et dicere, Fuge. Vulgo: *Effuge, ne dubita, moestum, soror, effuge tectum.* Alii aliter. Heinsius haerebat in voc. *moestum*, itaque paullo audacius locum sic refingi volebat: *Heu fuge, ne dubita, funestum, ait, heu fuge tectum.* Verum *moestum* ab effectu dictum, quod moerorem iniicit. Liv. V, 43. *moesta fortuna.*

642. *Sub verbum* Marsus male explicat, quasi in fine verborum illius. Immo *sub verbum* i. q. *ad verbum*, audito hoc verbo. *querulas*, ut sonum ederent. *recincta*, sine zona, quia e lecto exsilierat. Alias *succinctae* currebant, quo expeditiores essent. Etiam VII. Met. 182: *vestes induta recinctas.* Ap. Silium 188. Anna fugit, *tenui corpus velamine tecta.* Caeterum Heins. coni. *Quoque metu rapuit.*

647. *Numicium* amnem, qui inter Laurentum et Lavinium decurrebat, Noster describit XIV. Met. 602. sqq. Lacubus multis interceptus erat, et leni motu similis *stagno*. Hinc etiam Aen. VII, 150. *fontis stagna Numici.* *Corniger* sollemne epitheton fluviorum, quibus vel propter mugitum aquarum, vel propter curvaturas earum capita aut cornua taurina tribui solebant. *Corniger Tiberis* Aen. VIII, 77. Ipse Numicius *Corniger* XIV. Met. 602. Olim edeb. *tumidis undis*, quas alii imbribus auctas interpretabantur, alii ad amoris affectum referebant. Sed bene Heins. ex Arondel. Mazar. Zulich. pr. Farnes. et tribus aliis, tum ex Voss. qui sic pro diversa lect. habet, *cupidis* recepit, quod bene studio convenit, quo Numicius opem ferebat laboranti. Heins. et Broukh. etiam *undis* in *ulnis* mutari volebant, quod et Taubn. ad prosopopoeiam putat aptius esse. Sic sane XI. Met. 63. Orpheus Euridicem *cupidis amplectitur ulnis.* Sed de fluvio bene *undae* memorantur. Silius vs. 191: *Donec arenoso* (sic *fama*) *Numicius illam suo-*

Ventum erat ad ripas: inerant vestigia ripis,
Sustinuit tacitas conscius amnis aquas.
Ipsa loqui visa est, Placidi sum Nympha Numici:
Amne perenne latens, Anna Perenna vocor.
Protinus erratis laeti vescuntur in agris;
Et celebrant largo seque diemque mero.
Sunt, quibus haec Luna est, quia mensibus impleat annum:
Pars Themin, Inachium pars putat esse bovem:
Invenies, qui te Nymphen Atlantida dicant;
Teque Iovi primos, Anna, dedisse cibos.
Haec quoque, quam referam, nostras pervenit ad aures
Fama: nec a veri dissidet illa fide.

cepit gremio, vitreisque abscondidit antris.

652. Clamantibus illis in ripa, tacet Numicius, loquitur Nympha. Pro *tacuit* plenius *Sustinuit tacitas aquas.* Frustra igitur alii Mss. *tenues* aut *rapidas* aquas memorant. *Placidus* frequens epitheton fluviorum, etiam Numici XIV. Met. 601. idemque saepe in laudibus Deorum hominumque ponitur. Itaque et nunc placet prae aliis lectt. *rapidi* et *placiti.* Silius VII. 198: *ab alto Amnis aquas cursumque rapit. Tum sedibus imis Inter caeruleas visa est residere sorores Sidonis, et placido Teucros affarier ore.* — Si Nympha antea *Anna* dicta, non opus erat ab *amne* nomen suum deducere. *Celebrant se* Marsus explicat: se reddunt celebres ebrietate. Taubnerus: sua, vel genii sui caussa frequentes adsunt. Immo, curant, ut bene sibi sit, largiter genio suo indulgent.

657. Aliae opiniones de Anna Perenna. Ab *anno* utrumque Deae nomen deduci potuit. *Inachiam bovem*, Isidem. Sed hoc nihili est. Anna haud dubie fuit una e Deabus veteris Italiae. *Atlantida.* Taubnerus putat, quia nonnulli Iovem in Arcadia natum tradiderint, *Atlantida* ab Atlante rege dictam esse unam ex Arcadicis Nymphis, quae Iovis fuisse nutrices perhibeantur. Verum in illis nulla *Anna* memoratur. Burm. nomen *Atlantida* corruptum censet, quia Noster primam in *Atlante* corripere solet. Musaeus tradiderat, Iovem a *Themide* et *Amalthea* Nympha nutritum esse, quibus eum Ops mater tradidisset. Hygin. P. A. II, 13. Eratosth. Καταστ. 13. Cf. Heyne Apollod. 2, 7, 5. et Munker. ad Hyg. f. 182. ubi Amalthea Oceani filia. Secundum alios Iupiter ab Adrastea et Ida, Melissei filiabus, Amaltheae lacte est nutritus. H. l. Mss. Iun. Putean. et alii, *Achalantida*, quidam *Nilanida.*

661—674. Anna, mulier Latina, ob alimenta quondam populo praebita fit Dea. Quae vera sunt, adeoque fidem merentur, *a veri fide non dissidere* dr. Alia sunt *veri maiora fide* III. Met. 660. aut *veri vix habitura fidem.* H. l. Heins. ex pluribus Mss. *vera* dedit, quod et ipsum recte dr. *Mons* trans Anienem, tria passuum millia ab urbe distans, in quem plebs a. U. 260. secessit, nec inde rediit, nisi *tuta Tribunis* i. magistratibus suis sacrosanctis, quibus auxilii latio adversus consules esset. Liv. II, 32. s. Dionys. VI, 45. *etiamnum* est ex emend. Heins. Vulgo *etiam*

Plebs vetus, et nullis etiamnum tuta Tribunis
Fugit; et in Sacri vertice montis erat.
Iam quoque, quem secum tulerant, defecerat illos
Victus, et humanis usibus apta Ceres.
Orta suburbanis quaedam fuit Anna Bovillis
Pauper, sed multae sedulitatis, anus.
Illa, levi mitra canos redimita capillos,
Fingebat tremula rustica liba manu.
Atque ita per populum fumantia mane solebat
Dividere. Haec populo copia grata fuit.
Pace domi facta signum posuere Perennae,
Quod sibi defectis illa tulisset opem.
Nunc mihi, cur cantent, superest, obscoena puellae,
Dicere: nam coeunt, certaque probra canunt.
Nuper erat Dea facta: venit Gradivus ad Annam;
Et cum seducta talia verba facit.
Mense meo coleris: iunxi mea tempora tecum:
Pendet ab officio spes mihi magna tuo.

nunc. Mss. quidam vel *etiam tum*, vel *etiam tunc.* Pro *erat* Heins. ex Ursin. pr. Ambros. Mazar. pr. Farnes. et aliis nonnullis *abit* recepit, quod mihi durum videbatur. *sacer* dictus est ex illo tempore. In *vertice montis*, ἐπὶ τῆς ἀκρωρείας, eos castra habuisse narrat et Dionys. cp. 90.

667. *Bovillae* aut *Bovilla*, oppidum Latinorum haud procul ab urbe ad viam Appiam. Vid. Brouckh. ad Propert. IV, 1, 33. quo loco et ipso *suburbanae Bovillae.* Horat. I. Ep. 7, 77. *suburbana rura* in Sabinis. *Sedulitas* eorum est, qui alteri impigre officia praestant, adsunt, apparent. Gronov. Obs. I, 23. Pro *multae* Heins. ex uno suo, Mazar. atque e Zulich. a. m. pr. invexit *mundae*. Ego alterum revocavi, quia in alimentis inter tot homines distribuendis *multa* sedulitate opus erat. *Munditiam* contra rustici fame laborantes parum curant. Placuit *multae* etiam Krebsio.

669. *Mitra.* Etiam XIV. Met. 654. Vertumnus anum assimilans *picta redimitus tempora mitra* venit; de qua fascia vid. Salmas. ad Solin. p. 392. *copiam* de alimentis capio; quemadmodum ap. historicos *copiae* de commeatu, frumento drr.

673. *Signum* illud posuere haud dubie in vertice montis, in quo consecrato etiam Iovi Δειματίῳ aram exstruxerunt. Dionys. VI, 90. *Defectis*, deficientibus. Vid. Heins.

675. Redit ad festum geniale Annae, quod 523—542. descripsit, atque caussam reddit, cur eo tempore *puellae obscaena canent.* Vera origo sine dubio repetenda est ex moribus priscorum hominum rudibus, unde et Fescennina licentia. Horat. II. Ep. 1, 145. sqq. Sed Ovid. more suo fabulam petulantem intexere maluit. Atque ita Mars, quem initio h. libri advocavit, ignominiam suam recognoscit. *certa*, eiusdem semper generis et carmine consignata. *Seducere*,

Armifer armifera correptus amore Minervae
  Uror; et hoc longo tempore vulnus alo.
Effice, Dî studio similes coëamus in unum.
  Conveniunt partes hae tibi, comis anus.
Dixerat. Illa Deum promisso ludi inani;
  Et stultam dubia spem trahit usque mora.
Saepius instanti, Mandata peregimus, inquit:
  Evictas precibus vix dedit illa manus.
Gaudet amans, thalamosque parat. Deducitur illuc
  Anna tegens vultus, ut nova nupta, suos.
Oscula sumturus subito Mars adspicit Annam:
  Nunc pudor elusum, nunc subit ira, Deum.
Ridet amatorem carae nova Diva Minervae;
  Nec res hac Veneri gratior ulla fuit.
Inde ioci veteres obscaenaque dicta canuntur:
  Et iuvat hanc magno verba dedisse Deo.
Praeteriturus eram gladios in Principe fixos;
  Cum sic a castis Vesta locuta focis:

ut II. Met. 836. *sevocare*. Beneficium Martis verba *iunxi mea t. tecum* habent, pro quo vicissim aliquid petit. *Officium*, operam lenae.

686. Prim. Ambros. Mazar. et Serv. *Stultum dubia speque moraque trahit*, quod Heins. non improbat. Mihi utrumque, et *stultam spem trahere* et *dubia mora* satis eleganter dictum videtur. *stulta spes*, spes eius, qui non sentiebat se trahi. Altera lectio similis foret illi Liv. 44, 26. *multitudinem trahi spe posse*. Paullo post Taubn. vulg. praefert, *Evicta est precibus; vix* etc. quia non bene dicatur *manus precibus vinci*. Noster tamen V. Met. 215. *confessas manus tendens* de victo dixit. Si vulg. retinenda sit, propter Mss. consensum retineam; etenim alteram Heins. non nisi ex Mss. Regio et Sarraviano sumsit. Idem docet, *evincere* passim pro *vincere* poni. Krebsius malit elisa litera *e* legere *evicta 'st*.

689. *Gaudet* Heins. dedit ex Mazar. Voss. Arond. et aliis. Caeteri *credit*, quod nec ipsum damnat. Etiam Burm. dubitabat, utrum praeferret. Mihi *gaudet* placet; nam *stultam* s. credulam spem poëta iam ante notavit. *Deduci* sollemne de feminis, quae concubitus caussa ad aliquem in thalamum deducuntur. — *Ridet*. Taubn. tuetur vulg. *Ludis*, ut poëta hac apostropha ad *elusum* alludat. Rectius nunc sensus Deae memoratur. Ridebat et illa et *Venus*, cuius vetus amator sic deceptus.

697—710. *Caedes Iulii Caesaris* facta Idibus Mart. a. 707. qui dies inde *parricidium* dictus. Sueton. Caes. 88. Hanc rem ingeniose Ovidius tractavit, 1) quod caedi apotheosin Caesaris substituit, cum ille etiam persuasione vulgi, propter stellam crinitam, quae illo tempore fulsit, ad Deos abiisse crederetur. 2) quod *Vestam* loquentem, et tam Caesaris divinitatem, quam parricidarum poënas sibi tribuen-

Ne dubita meminisse: meus fuit ille Sacerdos
Sacrilegae telis me petiere manus.
Ipsa virum rapui; simulacraque nuda reliqui.
Quae cecidit ferro, Caesaris umbra fuit.
Ille quidem coelo positus Iovis atria servat;
Et tenet in Magno templa dicata Foro.
At quicumque nefas ausi, prohibente Deorum
Numine, polluerant Pontificale caput;
Morte iacent merita. Testes estote Philippi;
Et quorum sparsis ossibus albet humus.
Hoc opus, haec pietas, haec prima elementa fuerunt
Caesaris: ulcisci iusta per arma patrem.
Postera cum teneras Aurora refecerit herbas:
Scorpios a prima parte videndus erit.
Tertia post Idus lux est celeberrima Baccho.

tem, Augusti denique laudes addentem induxit. Apotheosin iam vs. 159. attigit.

699. *meus sacerdos*, quia Pontifex M. praeerat Vestalibus. Itaque et vs. 419. Vestae sacra et Augusti Pontificatus coniunguntur. Figmentum non malum, quo non *vir*, Caesar ipse interfectus, sed *simulacrum*, imago eius, dicitur. *Umbra* autem et *simulacrum* ita iunguntur. *nuda*, mera. Caeterum Dii interdum homini, quem servare vellent, corpus substituebant, ut Diana Iphigeniae immolandae cervam XII. Met. 24.

703. Minores Dii nobilium *atria celebrant*. I. Met. 172. Hinc Caesar *Iovis atria servat*. *Servat* locum, qui ibi versatur, habitat. Aen. VI, 556. Tisiphone *vestibulum* Tartari *servat*. Deterior est lect. vulg. *atria vidit*, quam Taubn. non spernit. *Templum* Caesari post triennium ab obitu positum a. 712.

705. *prohibente*, prohibere volente, detestante. V. Met. 45: *ea, se prohibente, moveri*. *Polluerant* Heins. in *polluerunt* mutari vult; tum ex Zulich. *pontificale decus* probat, aut *sacrum* ex uno Vatic. Sed et in *pontificale caput* satis dignitatis est. *Morte iacent merita*. Etiam rerum scriptores observant, parricidas illos triennio praeterlapso omnes interiisse. Sueton. Caes. 88: *Percussorum autem fere, neque triennio quisquam amplius supervixit, neque sua manu defunctus est. Damnati omnes, alius alio casu periit* etc. Memorabile proelium *Philippense* in Thessalia, in quo Brutus, Cassius, Cascae fratres sua manu perierunt. Plutarch. Caes. 26. *Albet humus ossibus*, ubi plures sepulti aut insepulti iacent. Aen. XII, 36. *campi ingentes ossibus albent*. Bellum Philippense autem *pro ultione paterna* suscepit *Caesar* Augustus. Sueton. Aug. 29. *Prima elementa*, initia imperii et rerum gerendarum.

711. *Scorpii medii occasus* cosmicus XVII. Cal. April. Sed Columel. XI, 2: *Idibus Martii Nepa incipit occidere*. Plin. 18, 26. s. 65: *Caesar et Idus Martias ferales sibi adnotavit Scorpionis occasu*.

713—790. *Liberalia* tert. post Idus s. XVI. Cal. Apr. Praemissis Bacchi laudibus, vs. 715—724. poëta caussas expromit, cur

Bacche, fave vati; dum tua festa cano.
Nec referam Semelen; ad quam nisi fulmina secum
Iupiter afferret; parvus inermis eras:
Nec, puer ut posses maturo tempore nasci,
Expletum patrio corpore matris onus.
Sithonas, et Scythicos longum enumerare triumphos,
Et domitas gentes, turifer Inde, tuas.
Tu quoque Thebanae mala praeda tacebere matris,
Inque tuum furiis acte, Lycurge, genu.
Ecce libet subitos pisces Tyrrhenaque monstra
Dicere. Sed non est carminis huius opus.

iis festis et liba populo offerantur ab anu hedera cincta 725—770. et toga libera pueris detur 771—790.

715. Non hymnum canam in Bacchum. Hymnis enim natales, virtutes, res gestae Deorum celebrabantur. Hymnum in Bacchum habes IV. Met. 11. sqq. Cf. Horat. II. od. 19. De *Baccho* universe disputat Heyne ad Apollod. III, 5. init. De natalibus vid. III. Met. 273. *Semele* cum Iovis *fulminibus* arderet, Iupiter utero eius Bacchum eripit, femori suo insuit, ut materna tempora impleat, atque Nysaeidibus educandum tradit. *Ad quam* etc. ad Semelen, te utero ferentem, nisi Iupiter fulmina secum attulisset, tu esses quid? Hic responderi non potest, *parvus inermis*: id enim nec latinum est, nec sensum habet iustum. Nec multum proficitur, si ex Heins. coniectura *partus inermis eras* legas. Quidam ex melioribus, *erat*, ut ad Iovem referatur. Sed haec lect. pari difficultate laborat. Locus igitur corruptus est. *matris onus*, tu, quem mater aliquot menses utero tulerat, *patrio corpori*, femori, insutus, *expletus*, ad maturitatem perductus es, ut iusto tempore nasci posses. Frustra igitur Krebs. impugnat τὸ *onus*. Ipse defendit *opus*; et *opus explere* expl. officium matris suscipere. Quod et ipsum ferri potest. *Maturus* et de ventre onus ferente, et de matre partui vicina, et de tempore ad pariendum idoneo dr.

719. Res gestae Bacchi. Furore ei a Iunone iniecto, Aegyptum, Syriam, Phrygiam peragravit et inde per Thraciam ad Indos devenit, a quibus Thebas rediit. Hoc iter breviter narravit Apollod. III, 5, 5. Copiosius Diodor. Sic IV et Nonnus in Dionys. *Sithones* sive *Sithonii*, gens Thraciae ad Pontum Euxinum, eaque compotationibus dedita. Horat. I. od. 18, 9. Multi *Bistonas*, qui et ipsi Thraciam incolebant. Plin. IV, 11. De *ture* Plin. XII, 14. s. 30: *tura, praeter Arabiam, nullis, ac ne Arabiae quidem universae.* Nempe Saba regio turifera. Vid. ad I, 341. Sed *India* antiquis omnis terra orientalis, in primis in australibus partibus sita. Vid. Cuperi Obs. IV, 7.

721. De *Pentheo*, *Thebanorum* rege, quem, cum Bacchi sacra nollet accipere, ipsa *mater* Agave, in furorem adacta, dilaceravit, vid. III. Met. 511. sqq. *Praeda*, nam Pentheus matri videbatur *aper*. Pro *mala* Heins. suasit cum primo Ambros. et Laeti cod. legere *male*, quod recepit Mitscherl. *Lycurgus*, Edonum in Thracia rex, vites omnes excidit, Bacchique nutrices bipenni persecutus est. De poena ei illata dictum ad IV. Met. 22.

Carminis huius opus, caussas expromere; quare
Vilis anus populos ad sua liba vocet.
Ante tuos ortus arae sine honore fuerunt,
Liber, et in gelidis herba reperta focis.
Te memorant, Gange totoque Oriente subacto,
Primitias magno seposuisse Iovi.
Cinnama tu primus, captivaque tura dedisti,
Deque triumphato viscera tosta bove.
Nomine ab auctoris ducunt libamina nomen,
Libaque: quod sacris pars datur inde focis.
Liba Deo fiunt, succis quia dulcibus ille
Gaudet; et a Baccho mella reperta ferunt.
Ibat arenoso Satyris comitatus ab Hebro.
(Non habet ingratos fabula nostra iocos.)
Iamque erat ad Rhodopen, Pangaeaque florida ventum:
Aeriferae comitum concrepuere manus.

Secundum nonnullos crura sibi amputavit falce. Sic *actus* est in *genu* suum. *Subitos pisces* etc. Tyrrhenos nautas subito in delphinas transformatos III. Met. 597. sqq. Unus Medic. *Tyrrhenia monstra*, quae oppositio elegans Heins. videbatur.

726. Varro lib. V. de L. L. *Liberalia dicta, quod per totum oppidum eo die sedent sacerdotes Liberi, hedera coronatae anus, cum libis et foculo pro emtore sacrificantes.* Horum igitur singulorum caussae hic expromuntur. De origine et progressu sacrorum cf. I, 337. sqq. quae ab his discrepant. *gelidis* etc. In focis *herbae* enascebantur, quia nunquam accendebantur. Pro *seposuisse* Mss. plurimi *supposuisse*. Sed alterum eleganter de iis, quae destinantur ad usum aliquem. Vid. nos ad Plin. pan. 57, 4. *Cinnamum* mittebat Aethiopia. Plin. XII, 19. De *bove* mactari coepto cf. XV. Met. 129. s.

733. Mira etymologia *libaminum* et *liberum*. Apud Plutarch. contra Quaest. Rom. To. VII. 161. ed. Reisk. Liber nomen duxit a *libis*, ὅτι τὴν λοιβὴν παρέσχεν, *quia liba exhibuit*. *Libis* lac et mella addebantur. Tibul. I, 7, 64: *liba dulcia Mopsopio melle*. Sic egreditur narratio in mellis inventionem, de qua variae traditiones. V. Intt. ad Virg. G. IV. init. et ad vs. 150.

737. *Satyri* et *Silenus* perpetui atque fideles Bacchi comites. Eorum *manus ferebant* cymbala, *aera* concava, quae inter se concussa *crepitum*, sive *tinnitum* acutum dabant. E tali sonitu voluptatem apes capere credebantur. Aristot. H. A. IX, 40. Plin. XI, 20. s. 22. Itaque et Curetum olim sonitum crepitantiaque aera secutae erant. Virg. G. IV, 151. *Pangaea*, mons Thraciae, *florida* propter herbas apibus gratas. Heins. ex V. Trist. 6. *florida Hybla* comparat. De composito *concrepuere* vid. Heins. Vulgo, *cum crepuere*. *actae*, ductae, impulsae. Burm. mallet *ictae*, quia alterum posset de abactis, fugatis intelligi. *In arbore claudit inani*. Etiam apud Virg. G. IV, 64. apes cymbalorum tinnitu

Ecce novae coëunt volucres tinnitibus actae;
Quaque movent sonitus aera, sequuntur apes.
Colligit errantes, et in arbore claudit inani
Liber; et inventi praemia mellis habet.
Ut Satyri, levisque senex tetigere saporem;
Quaerebant flavos per nemus omne favos.
Audit in exesa stridorem examinis ulmo;
Adspicit et ceras; dissimulatque senex.
Utque piger pandi tergo residebat aselli;
Applicat hunc ulmo, corticibusque cavis.
Constitit ipse super ramoso stipite nixus;
Atque avide trunco condita mella petit.
Millia crabronum coëunt; et vertice nudo
Spicula defigunt, oraque summa notant.
Ille cadit praeceps, et calce feritur aselli;
Inclamatque suos, auxiliumque rogat.
Concurrunt Satyri, turgentiaque ora parentis
Rident. Percusso claudicat ille genu.
Ridet et ipse Deus; limumque inducere monstrat.
Hic paret monitis, et linit ora luto.
Melle pater fruitur: liboque infusa calenti
Iure repertori candida mella damus.

colliguntur, et in alvearia coguntur.

745. E comitibus nunc quoque Silenus partes primas agit, *senex levis* i. calvus, *vertice nudo*, ut mox vr. Quemadmodum, et imberbes *leves* drr. Horat. IV. od. 6. Tibul. I, 9, 31. *Tangere*, gustare. *Flavos favos.* Ut *ὁμοιοτέλευτον* vitetur, Heins. et Taubn. ex uno Vatic. *dulces favos* praeferunt, quamquam ille et *niveos* suadet. Sed nil mutandum. Talia enim optimo cuique poëtae exciderunt, ut ad II. Met. 398. monuimus. Cf. et infra VI, 553.

747. *Exesa,* quae ante *inanis*, mox *cava*. In *pandi aselli tergo*, non fortiter haerere Silenus solebat. IV. 27. Pro *nixus* Petav. pr. Ambros. et Laeti *nexus* Hinc Heins. suadet *nexum*, ut ad asellum referatur. Immo *constitit nixus* plenius quam, innixus est. *Notare*, ut Tibul. IV, 3, 10: *hamatis crura notare rubis.* Pro *summa* olim vulg. *prima*, quod Heins. in *sima* mutari volebat. Puto, poëtam denuo verticem indicare voluisse, spicula vertice defigunt, eumque notant.

757. *Concurrunt.* Heins. quia quatuor libri *occurrunt* praeferunt, *accurrunt* suadet. Sine caussa. Satyri dispersi erant per nemus vs. 746. Ad clamorem et casum Sileni iam *concurrunt.* Etiam *limum inducere* bene se habet, dictumque, ut *inducere nubes*, *tenebras*, *pallorem*, *aurum.* Non igitur erat, cur Heins. *limoque* mallet, ut e seqq. *ora* subintelligeretur, quod durum.

Femina cur praestet, non est rationis opertae,
 Femineos thyrso concitat ille choros.
Cur anus hoc faciat, quaeris? vinosior aetas
 Haec est, et gravidae munera vitis amans.
Cur hedera cincta est? hedera est gratissima Baccho.
 Hoc quoque cur ita sit, dicere nulla mora est.
Nysiades Nymphae, puerum quaerente noverca,
 Hanc frondem cunis apposuere novis.
Restat, ut inveniam, quare toga libera detur
 Lucifero pueris, candide Bacche, tuo:
Sive, quod ipse puer semper iuvenisque videris;
 Et media est aetas inter utrumque tibi:
Seu, quia tu pater es; patres, sua pignora, natos
 Commendant curae numinibusque tuis:

763. *Anus* liba illa praebebat. Noster igitur separatim et de sexu et de aetate eius quaerit. Revocavi antiquam lect. *praestet* i. exhibeat praetereuntibus; nam supra dixerat, *vocat ad sua liba*. Heins. e Mss. Ursin. Petav. et uno Patav. *prosset* invexerat, quod vix h. l. convenit Quidam *pressit*, unde Giof. *praesit* fieri volebat. *Hoc faciat.* Burm. ad *hoc* intelligit libum, monetque *facere* esse verb. culinare. Immo: cur hoc faciat, ut liba praestet?

768. *Nysa*, urbs et mons Indiae, ubi *Nyseides Nymphae*, quae Bacchum iu antro quodam educarunt. III. Met. 314. Mitscherl. recepit *opposuere*, quod Mazar. Zulich. Voss. Arond. pr. Ambros. et unus Vatic. praeferunt, quodque etiam Taubn. probavit, quia Nymphae id fecerunt pueri obtegendi caussa. Bene. Sed et *apposuere* defendi potest. Bacchus diligere hanc frondem coepit, quia sibi *apposita* erat. *Noverca*, Iuno.

771. Quatuor caussae, cur toga virilis illo die detur. Quae ut locum haberent, togam illam *liberam* potius dixit, quam virilem. *Liberior* vr. IV. Trist. 10, 28. Datam eam saepe esse Liberalibus, etiam e Cic. ad Attic. VI. Ep. 1. p. 691. Ern. constat: *Quinto togam puram Liberalibus cogitabam dare; mandavit enim pater. Lucifero.* Taubn. malebat cum Dan. Heins. et Bersm. e Mss. quibusdam legere: *Luce geri — tua*, ut *detur* sit, permittatur, et *geri* dictum sit pro, *ut* geratur. Sed *Lucifero* habent Ursin. Mazar. Zulich. prim. Ambros. et sex alii. Neque hoc insolens. Etiam I, 46. II, 668 *Lucifer* de die. *Candidus* sollemne Bacchi epitheton ob virgineam oris pulchritudinem.

773. IV. Met. 17: *tibi inconsumta iuventas, Tu puer aeternus.* Id quomodo intelligendum sit, ex nostro loco cognoscitur: *media est aetas inter utrumque.* Etiam tempus, quo toga virilis sumebatur, medium erat inter pueritiam et iuventutem. *Patres* omnes Dii dicebantur, sed Bacchus in primis. Idem *Liber Pater.* Sed Noster de utroque nomine separatim loquitur. *Numina* saepe de uno Deo. III. Met. 290. *Stygii numina nostra.* Coniungi autem cum mutatione illa togae, ut re gravissima, religiones solebant.

Sive, quod ea Liber, vestis quoque libera per te
  Sumitur, et vitae liberioris iter.
An, quia, cum prisci colerent studiosius agros;
  Et patrio faceret rure senator opus;
Et caperet fasces a curvo consul aratro;
  Nec crimen duras esset habere manus;
Rusticus ad ludos populus veniebat in urbem?
  Sed Diis, non studiis ille dabatur honos.
Luce sua ludos uvae commentor habebat,
  Quos cum taedifera nunc habet ipse Dea.
Ergo ut tironem celebrare frequentia possit,
  Visa dies dandae non aliena togae.
Mite, Pater, caput huc placataque cornua vertas;
  Et des ingenio vela secunda meo.
Itur ad Argeos, (qui sint, sua pagina dicet)

778. *liberioris*, cum, custode remoto, suo arbitrio vivunt.

779. De hoc *studio* priscorum Romanorum cf. I, 204. sqq. *Patrio*, a maioribus hereditate accepto, nullis accessionibus aucto. Horat. I. od. 1, 11. Epod. 2, 3. *Opus facere* praecipue de agricolis dr. *Ab aratro*, stans ad aratrum, innixus aratro, aut, posito, relicto aratro. I, 207. Flor. I, 11, 12: *Lucius Quinctius, ille dictator ab aratro patricium virum innixum aratro suo lictor in ipso opere deprehendit.* Seriore tempore *durae manus* crimini erant. Sed Senec. de Vita beata cp. 7. virtuti *callosas manus* tribuit. De *rusticis* ad *ludos* in urbem venientibus cf. Horat. A. P. 210. sqq. *studiis*, arti poëticae et musicae. *Taedifera Dea*, Ceres, quae taedam prae se ferens raptam filiam quaesivit. IV, 417. sqq. V. Met. 442. *Tiro*, puer qui accipit togam virilem, unde et dies ille sollemnis *dies tirocinii* dictus est. Eum *celebrat frequentia*, magna cognatorum, amicorum, clientum multitudo honoris caussa deducit, aut comitatur in forum, et inde domum, qui dicebantur *in officio togae virilis esse.* Ea frequentia id sine incommodo suo maxime tempore ludorum facere poterat. Caeterum Taubn. post *togae* signum interrogationis posuit, atque omnem hunc loc. inde a vs. 779. ita iungit, ut una periodus sit, cuius apodosis verbis *ergo ut* incipiat. At Ovidii ingenium respuit periodos tam longas, neque eas hoc carminum genus patitur. Verba *Sed Dis - honos* obiter tantum, et quasi per parenthesin addita. Caeter. *tironem* Heins. dedit ex Mss. Ursin. Mazar. Polit. atque tertio Medic. in quo sic pro diversa lect. Castigavit ita et Gronov. obs. II, 21. h. l. Probavit Burm. Sed vulgo *tironum.*

789. Preces, sis mihi mitis et placatus, formae Bacchi accommodare voluit, cui a poetis *cornua*, potentiae symbolum, eaque parva tribuebantur. IV. Met. 19. Heins. h. l. suadebat *pacata.* Dii et *pacari* et *placari* drr. et plerumque haec duo in Mss. confusa sunt. Vid. Lambin. ad Lucret. I, 9. *Et des* etc. Sic et Propert. III, 15, 2. *Da mihi bacchato vela secunda pater.*

791. Liv. I, 21. de Numa:

Hac, si commemini, praeteritaque die,
Stella Lycaoniam vergit proclinis ad Arcton,
Miluus. Haec illa nocte videnda venit.
Quid dederit volucri, si vis cognoscere, coelum:
Saturnus regnis ab Iove pulsus erat.
Concitat iratus validos Titanas in arma,
Quaeque fuit fatis debita, poscit opem.
Matre satus Terra monstrum mirabile, taurus
Parte sui serpens posteriore fuit.
Hunc triplici muro lucis incluserat atris
Parcarum monitu Styx violenta trium.
Viscera qui tauri flammis adolenda dedisset,
Sors erat, aeternos vincere posse Deos.
Immolat hunc Briareus facta ex adamante securi;
Et iam iam flammis exta daturus erat.
Iupiter alitibus rapere imperat. Attulit illi
Miluus; et meritis venit in astra suis.
Una dies media est: et fiunt sacra Minervae;
Nominaque a iunctis quinque diebus habent.

Multa alia sacrificia locaque sacris faciendis, quae Argeos Pontifices vocant, dedicavit. Cur ita dicta sint, certo dici nequit. Vid. Conradi ad Gell. N. A. X, 15. ubi flamen *ire ad Argeos* dr. Verbum *commemini* Heins. optimorum scriptorum auctoritatibus tuetur. Alii, *sicut memini* aut, *si quid memini. Sua pagina dicet,* suo loco dicetur. *Pagina* de fastis in primis ponebatur. V. Schwarz. ad Plin. pan. 92.

793—808. *Milui sideris origo.* De eo Plin. 18, 26. s. 65. XV. *Cal. Apr. Italiae Milvum ostendi. Proclinis*, voc. vix alibi obvium Heins. ex uno Medic. et uno Farnes. dedit, quia sic *acclinis*, *declinis*, *reclinis*. Sed Mitscherl. maluit cum Ursin. Vossian. prim. Ambros. Laeti, prim. Farnes. *proclivis*. Vulgo *declivis*.

796. Sequitur pars Titanomachiae, celebratae olim Eumeli, Thamyridis, Lini carminibus. Secundum Hygin. fab. 150, Iuno Titanas in arma concitat, ut regnum, Iove pulso, Saturno restituant. Pro *poscit* alii *tentat*. Heins. *fuit* mutari vult in *sibi*.

801. Etiam Aen. VI, 549. apud inferos *moenia* (locus) *triplici circumdata muro,* quae Phlegethon flammis ambit torrentibus. Ibi Tisiphone sedem habet. *Sors*, vaticinium.

805. *Briareus*, unus e Centimanis, quem propter fortitudinem generum sibi sumsit Neptunus. Hesiod. Th. 816. *Adamas*, ferrum. Etiam Saturno Terra dedit ἀδαμαντίνην ἅρπην. Apollod. I, 1, 3.

809. – 850. *Quinquatrus* aut *Quinquatria*, festum Minervae, inde a XIV. Cal. Apr. sive d. 18. Mart. Ovidius exponit, quid illis diebus fieri soleat, quaeritque 837—846. unde Minervae cognomen *Captae* sit inditum.

Et fiunt. Heins. malit, *ut fiant*, aut cum Ms. Helmst. *post fiunt*. Sine caussa. Varro

Sanguine prima vacat: nec fas concurrere ferro.
  Caussa, quod est illa nata Minerva die.
Altera tresque super strata celebrantur arena.
  Ensibus exsertis bellica laeta Dea est.
Pallada nunc pueri, teneraeque ornate puellae,
  Qui bene placarit Pallada, doctus erit.
Pallade placata, lanam mollire puellae
  Discant et plenas exonerare colos.
Illa etiam stantes radio percurrere telas
  Erudit; et rarum pectine denset opus.

et Festus putant, quinquatrus *nomen* habere inde, quod celebrata sint haec sollennia post diem quintum Iduum, similiterque ap. Tusculanos *Triatrus*, *Septimatrus*, et ap. Faliscos *Decimatrus* dictos. Heins. suadet *Nomina quae*, ut melius haec iungantur antecedentibus, vel, cum Moreti Cod. *Muneraque adiunctis* exhibeat, *munera quae iunctis* etc. *quae* sacra *munera* gladiatoria *habent*, et quidem *iunctis*, sese excipientibus, *quinque diebus*. Utrumque et Taubn. vulgato praefert. Equidem spreverim *munera*; partim quia non est credibile, Ovidium nihil de *nomine* horum sacrorum admonere voluisse, partim quia *munera* non omnibus illis diebus edita. Krebsio placet, *Nomina quae a iunctis*.

811. Illa die *nata Minerva*, quatenus ei templum in Aventino dedicatum, quod notat Verrius. Etiam Calend. Vindob. *N. Minervae*. V. Gesenii Symbolas p. 32. *Sanguinis* pro ludis gladiatoriis. Idem denuo dicit, *concurrere ferro*, (quibus vocc. non, ut Neap. putabat, praelusiones respexit, quae rudibus fiebant.) et tertio, *super strata arena*; in Amphitheatris enim solum *stratum* erat *arena*, II. Trist. 282: *Martia cum durum sternit arena solum*. Neapolis eo refert, quod Principes quidam Circum chrysocolla constraverint. At hoc serius factum, ab insanis tantum Imperatoribus. Sueton. Cal. 18. Plures Mss. h. l. *rasa*, ut sit aequata. De *altera* die Noster etiam IV. Trist. 10, 13: *Haec est armiferae festis de quinque Minervae, quae fieri pugna prima cruenta solet*. Quarto variavit ludorum notionem *ensibus exsertis*, strictis.

815—834. Diebus illis plurimi Minervam precibus exposcebant, ut operum, quibus praeesset, successus sibi daret. Sic multi eloquium et famam Demosthenis aut Ciceronis sibi totis Quinquatribus orabant. Iuvenal. Sat. 10, 118. Hinc pendet haec excitatio, quam poëta in fine exemplo suo comprobat. *Ornate* nempe coronis, quod fieri solebat diebus festis. Tibul. II, 1, 54: *ornatos ante Deos carmen dicere*. Male igitur in Edd. quibusdam *orate*. *Doctus*, peritus operis in suo genere.

819 Propter multitudinem inventorum Athenienses primi Minervam Ἐργάνην cognomento appellaverunt. Pausan. Attic. cp. 24. Diodor. Sic. To. I p. 340. Hinc eam et Arnobius adv. G. III, p. 118: *magisteriis artium et disciplinarum varietatibus eruditam* appellat. Eam ob caussam opifices ei supplicasse, Observat Lactant. de fals. Rel. I, 18, 23. Inde pendet loc. sq. In iis artibus prima est ὑφαντική, texendi ars. Aelian. H. A. VI, 57. Quapropter *operari Minervae*

Hanc cole, qui maculas laesis de vestibus aufers:
 Hanc cole, velleribus quisquis ahena paras.
Nec quisquam invita faciat bene vincula plantae
 Pallade: sit Tychio doctior ille licet.
Et licet antiquo manibus collatus Epeo
 Sit prior: irata Pallade mancus erit.
Vos quoque, Phoebea morbos qui pellitis arte,
 Munera de vestris pauca referte Deae.

dr. puellae operi textorio operam dantes. Tibul. II, 1, 65, *Mollitur* lana, cum trahitur ut tenuior fiat, h. l. cum trahitur in stamina. Pro *plenas* Heins. mallet *enetas* aut *impletas*. Quod Burm. merito improbat. Etiam Heroid. 3, 76: *Et minuent plenas stamina nostra colos.* Tibul. I, 3, 86: *Deducat plena stamina longa colo.* Praeterea Heins. dedit, *mollite, puellae: Discite iam.* Hoc posterius *Discite iam* sane Mazar. duo Farnes. et totidem alii praeferuht.

819. Cf. VI. Met. 54. sqq. *Tela*, trama staminum, series duplex staminum, der Aufzug. Dr. *stans* et alibi *pendula*, quia stamina ad perpendiculum extendebantur. *Radius*, das Webschiff. Eius ope in transversum immittitur subtemen, der Einschlag. Tum *opus* adhuc *rarum*, *pectine*, der Kammlade, feritur, ut *densum* fiat. *Denset*, non *densat*, habent vetustiores, et est forma antiqua et poëtica. V. Gifanii Ind. Lucret. in *densere.*

821. Descriptio fullonis, qui et *laesas* s. sordidas vestes lavando atque calcando purgabat, et, creta sive cimolia adhibita, candidas reddebat. In *ahenis* infectores fucos ad lanam imbuendam coquere solebant. VI. Met. 61. ubi *Tyrium ahenum.*

823. *Vincula plantae*, calceamenta. Secundum Plin. VII, 56. *Tychius*, Hyla Boeotius, *sutrinam* invenit. Ab Homero Il. η, 221. idem σκυτοτόμων ὄχ' ἄριστος vr. qui Aiacis scutum fabricaverit. Cf. Strabo IX. p. 408. Nempe σκυτοτόμος, quicunque coria tractat, sutor, lorarius, ephippiarius. Sed librarii, cum hoc nomen ignorarent, novum sutorem crearunt *Titiam* aut *Pitium*. Porro *Epeus* monitu Minervae equum Troianum mirae magnitudinis fecisse traditur. Virg. Aen. II, 264. Hygin. fab. 108. Paullo aliter Plin. 7, 56. s. 57. p. 416: *Equum (qui nunc aries appellatur) in muralibus machinis Epeus ad Troiam reperit.* *Manus*, opera manuum. Qui iis minus valet aut excellit, *mancus* dr. *irata*. Multi *invita*, quod Heins. posthabuit, quia modo praecessit.

827. Etiam Minerva medicae arti praeerat, unde et ipsa *Medica* dici solebat, quod Neapol. e marmore quodam Placentino comprobat. *Nec vos - Spernite.* Hanc lect. etiam Burm. probatam non dubitavi e tribus Mss. recipere, et *censu fraudatam* intelligo pauperem. Nam *fraudatus* omnino est privatus, destitutus, et *census*, opes, Sic omnia mihi clara videntur. Vos magistri, licet pauperes sitis, ne dubitate Deae munera afferre; attrahet illa novos discipulos, atque ita pietatem vestram remunerabit. Nihilo tamen minus h. l. valde vexavit Int. Vulgatur: *Nec vos turba feri censu fraudata magistri Spernite.* Neapolis ex Macrob. I. Saturn. 12. notabat, hoc mense solutum esse didactrum a discipulis; deinde fingebat, pueros, qui illud didactrum sibi a parentibus da-

Nec vos turba Deam, censu fraudata, magistri
　Spernite. Discipulos attrahit illa novos.
Quique moves caelum, tabulamque coloribus uris;
　Quique facis docta mollia saxa manu.
Mille Dea est operum: certe Dea carminis illa est,
　Si mereor, studiis adsit amica meis.
Coelius ex alto, qua mons descendit in aequum,
　Hic ubi non plana est, sed prope plana via est;
Parva, licet, videas Captae delubra Minervae,
　Quae Dea natali coepit habere suo.
Nominis in dubio caussa est. Capitale vocamus
　Ingenium sollers: ingeniosa Dea est.
An, quia de capitis fertur sine matre paterni
　Vertice cum clypeo prosiluisse suo?
An, quia perdomitis ad nos captiva Faliscis
　Venit: et hoc ipsum litera prisca docet?

datum tempore feriarum ludis et bellariis impenderint, postea metu et pudore non ausos esse ad scholam accedere. Sic magistros *censu*, stipendio, esse fraudatos, et Ovidium eos propterea consolari. Gronov. de Pec. Vett. IV, 2. emendabat: *Nec vos ture feri censum fraudare magistri Spernite.* Heins. corrigebat: *Nec vos aere brevem censum fraudare magistri Spernite*, vel etiam *aere brevi* i. stipe exigua novorum discipulorum. Eam magistros Quinquatribus Minervae consecrasse nomine Minervalis. Taubnero arridebat et ratio Neapolis, et lectio *sensu fraudata*; etenim *feros* magistros ferme esse *sensu fraudatos*, et in parvo honore fuisse plagosos Orbilios. Hinc satis intelligi arbitror, quo falsa lectio viros etiam doctos deducat.

831. s. Sculptores, pictores, marmorarios complectitur. *caelum*, instrumentum sculptorum, quamquam et aliorum artificum. Vid. Heyne in Antiq. Aufsätzen. P. 2. p. 136. Sed Taubnerus de coeli sphaera arte facta, qualis fuerit Archimedis, cogitabat. Sic et Interpr. Gallicus, *Regulateurs des cieux, où lisent vos regards.* Encaustae *tabulam urebant coloribus* h. e. ceras inurebant expansas super loco pingendo. Plin. 35, 4. *mollia* signa etiam Cic. Brut. 18. sunt bene elaborata, polita. Nunc simul lusus inest, quia saxa naturam habent duram et rigidam.

835. *Coelius* mons, quem urbi addidit Tullus Hostilius. Liv. I, 30. Ibi Minervae *Captae* delubrum fuisse, etiam P. Victorius de Regionibus testatur. *Nominis caussas* Ovidius miras proponit, et Heins miratur, eum non et capti Palladii meminisse. *Capitalis*, ingeniosus, etiam Cic. ad Q. Fr. II, 12. V. Mureti Varr. Lect. II, 11. *de capitis* etc. Arnob. adv. G. IV. p. 137: Minerva, *cui Coryfasiae nomen est, vel ex Coryfae matris signo, vel quod ex vertice summo Iovis parmam ferens emicuit; atque armorum accincta terroribus.* Fabulam interpretantur Porphyrius ap. Macrob. Sat. I, 17. extr. atque Eustath. ad Hom. Il. p. 93.

843. *Falisci se* Camillo dedi-

An, quod habet legem, capitis quae pendere poenas
  Ex illo iubeat furta reperta loco?
A quacumque trahis ratione vocabula, Pallas:
  Pro Ducibus nostris aegida semper habe.
Summa dies e quinque tubas lustrare canoras
  Admonet, et forti sacrificare Deae.
Nunc potes ad solem sublato dicere vultu;
  Hic here Phrixeae vellera pressit ovis.

derunt a. U. 361. Liv. V, 24. Capta urbe quadam, Dii eius deduci solebant. Ibid. 22. *litera prisca*, libri antiqui, annales. Krebs. vertit: die alte Benennung. *An, quod habet legem* etc. Locus difficilis atque haud dubie corruptus. *Reperiri* esse deprehendi, satis docuit Heins. Sed quid est *ex loco* reperiri? Illis verbis melius convenit vulg. *recepta*. Neque apparet, quis *locus* intelligatur. Denique durissimum est illud: *furta reperta pendere poenas capitis*. Festus habet haec: *Capitalis lucus, ubi si quid violatum est, capite violatoris* (duo Mss. *vigilatoris*, quod melius) *expiatur*. Itaque Burm. coni. voc. *vigil* latere in illis *ex illo*, pro quibus in plurimis Codd. *exilio*. Praeterea e Mazarin. *poenis* recipiendum putat, et subintel. *fures*, fures pendere sua furta poena capitis. *A quacumque ratione*, undecumque.

849. *Tubilustrium* X. Cal. Apr. sive d. 23. Mart. etiam in Calendario notatur. Lustrabantur autem tubae secundum Varronem et Festum in atrio Sutorio. Pro *Deae* Ursin. Mazar. et a manu pr. Zulich. *Deo*, ut Mars intelligatur, cui sacra fuerint haec priora tubilustria, ut altera mensis Maii Vulcano. Ei lectioni sane aliquantum auctoritatis addunt Verrius et Lydus, quorum ille, *Feriae Marti*, hic, Καθαρμὸς σαλπίγγος, τιμαὶ Ἄρεος καὶ Νερίνης. Itaque Gesen. p. 33. non dubitat eam praeferre vulgatae. Sed Vir doctus in Ephem. Halens. a. 1808. N. 74. hanc tuetur, ut *fortis Dea* sit vel Minerva, vel potius Nerine, Martis uxor. Eam enim e propria nominis sui Sabini potestate *fortem Deam* dici posse. Lydus: *νερίνη γὰρ ἡ ἀνδρία*. *Summa*, ultima.

851—876. *Sol ingreditur arietem.* Huius sideris origo narratur. Ino, Cadmi filia, Athamantis uxor, cum Phrixum et Hellen, quos Athamas ex Nephele genuerat, odio haberet, dolis malis effecit, ut illi ad aram deducerentur immolandi. Inde ereptis Nephele mater dat arietem aureo vellere, quo per freta avehantur. Is, ubi litus attigit, fit sidus, vellusque eius aureum deportatur in Colchida. Cf. Pausan. Pyth. 4, 287. Diod. Sic 4. p. 244. Pausan. Boeot. p. 778. Apollod. I, 9, 1. Eratosth. Καταστερ. 19. Hygin. fab. 2. et P. A. II, 20. Plures auctores laudant Heyne ad Apollod. d. l. Fischer. ad Palaephat. cp. 31. et Munker. ad Hygin. Antiquissimi fuere Hesiodus et Pherecydes.

Nunc. Non est, ut Neap. putabat, primo Quinquatruum die, sed ultimo, de quo in proximis sermo. Ergo *heri* est XI. Cal. et Aequinoctium, quod vs. 877. memoratur, in VIII. Cal. Apr. in d. 24. Mart. incidit. Sic Noster consentit cum Calendar. vet. et Plin. 18, 26. s. 66. Sol *premit* loca, ad quae accedit, XIV. Met. 416. atque adeo sidera, quae ingreditur. IX. Met. 286. cum *decimum premeretur sidere signum*.

Seminibus tostis sceleratae fraude novercae,
  Sustulerat nullas, ut solet, herba comas.
Mittitur ad tripodas, certa qui sorte reportet,
  Quam sterili terrae Delphicus edat opem.
Hic quoque corruptus, pro semine nuntiat Helles
  Et iuvenis Phrixi funera sorte peti.
Utque recusantem cives, et tempus, et Ino
  Compulerunt regem iussa nefanda pati:
Et soror, et Phrixus, velati tempora vittis,
  Stant simul ante aras; iunctaque fata gemunt.
Adspicit hos, ut forte pependerat aethere, mater;
  Et ferit attonita pectora nuda manu:
Inque draconigenam nimbis comitantibus urbem
  Desilit; et natos eripit inde suos.
Utque fugam rapiant, aries nitidissimus auro
  Traditur. Ille vehit per freta longa duos.

853. Haec de *seminibus tostis* Noster iam II, 628. attigit. Ino mulieres impulit, ut clam maritis fruges, quas in sementem darent, torrerent, ne nascerentur, ita ut civitas tota fame periret. *Nullas sustulerat comas*, non creverat in aristas. Apollod. καρποὺς ἐτησίους γῆ οὐκ ἀνεδίδου. Nuntio, quem eam ob caussam Athamas Delphos misit, Ino praecepit, ut falsum responsum referret. Hinc *corruptus* vr. et quidem e vulg. lectione, *cum semine*, quem Ino aeque corruperat, ac ante semina. Quod durum. Burm. igitur unius Cod. lectionem recepit, *pro semine peti funera*, semina recte surrectura esse, si Phrixus et Helle mactentur. Mitscherl. servavit alteram. Probavit et Krebs. *Cives* Athamanta cogunt etiam ap. Apollod. sed iuxta Hygin. Phryxus ultro ac libens pollicetur se unum civitatem aerumna liberaturum. *Utque* recepit Heins. e Mss. duobus, sed et *usque* servari potest, quod et Krebs monuit. Pro *vittis* Heins. ex Ursin. Nauger. Mazar. Zulich. Arond. pr. Ambros. et prim. Farnes. *ramis* dedit. Non male; constat enim victimas coronari etiam solitas. Saepius tamen *vittarum* mentio fit in victimis. VII. Met. 429. boves mactandi *vincti cornua vittis*. XII, 151: *Pallada vittatae placabat sanguine vaccae*. XV, 131: *vittis praesignis et auro Sistitur ante aras*. Aen. II, 133 Sinoni iam iam mactando *circum tempora vittae*. Lucret. I, 85: *infula virgineos circumdata comtus*. Contra *rami* nunquam a Nostro sic memorantur.

863. *mater*, Nephele, quae Latinis Mythographis *Nebula* dr. Nebulae aut nubes *pendere* drr. Virg. G. I, 214. Pro *forte* Mitscherl. *sorte*. Ap. Hygin. nuntius misericordia adolescentis tactus Inus consilium Athamanti aperit. Ii, quos Cadmus in condenda urbe socios habuerat, e satis serpentis dentibus nati tradebantur. III. Met. 161 sqq. Hinc ib. vs. 531. Thebani *anguigenae* vrr. atque nunc urbs eorum *draconigena* VII. Met. 212. *serpentigena* legitur. *Desilire*, ut *delabi*, de Diis in terram descendentibus.

867. *Rapiant* pro *capiant* Burm. sumsit ex tribus Mss. quia passim *rapere viam, iter, fugam* ad declarandam ce-

Dicitur infirma cornu tenuisse sinistra
Femina; cum de se nomina fecit aquae.
Paene simul periit, dum vult succurrere lapsae
Frater, et extentas porrigit usque manus.
Flebat, ut amissa gemini consorte pericli,
Caeruleo iunctam nescius esse Deo.
Litoribus tactis Aries fit sidus: at huius
Pervenit in Colchas aurea lana domos.
Tres ubi Luciferos veniens praemiserit Eos:
Tempora nocturnis aequa diurna feres.
Inde quater pastor saturos ubi clauserit haedos;
Canuerint herbae rore recente quater:
Ianus adorandus, cumque hoc Concordia mitis,
Et Romana Salus, araque Pacis erit.
Luna regit menses. Huius quoque tempora mensis
Finit Aventino Luna colenda iugo.

leritatem. Silius IX, 33: *Dux sibi quisque viam rapito*, ubi vid. Intt. Itaque h. l. *fugam rapiant* non minus graviter dictum, quam quod Cic. III. Or. 40. ex Ennio tantopere laudat: *oculis postremum lumen radiatum rape.* Mitscherl. vero *capiant* servavit. *nitidissimus auro*, χρυσόμαλλος. Iam Hesiod. et Pherecydes ei aureum vellus dederant. Hygin. P. A. d. l. Apud eundem fab. 3. mater arietem inauratum adducit, Neptuni et Theophanes filium. Purpureum illud vellus Acusilous vocat in Schol. ad Apollon. IV, 1147. Vid. Vossii Mythol. Briefe To. I, p. 254. Apollod. et Tzetz. in Lycophr. p. 7. auctoribus impositos *vexit* non *per freta*, sed per aëra. Omnino haec fab. maxima varietate relata est. In eo tamen scriptores consentiunt, ab Helle, cum decidisset, mare Hellesponti nomen traxisse.

874. A Neptuno eam compressam vel Paebna, vel Hedonum peperisse antiquiores tradiderant. Hygin. P. A. Arietis sors varie narrabatur. Immolatum eum esse a Phrixo vel Iovi Phyxio, vel Marti alii volebant, et effigiem eius a Nephele inter sidera relatum. Vellus eius aureum Aeëtae datum.

877. *Aequinoctium vernum* VIII. Cal. Apr. V. ad vs. 851. Plin. 18, 26. s. 66: *Aequinoctium vernum a. d.* VIII. *Cal. Aprilis peragi videtur.* Varie autem olim aequinoctia constituebantur. Columel. IX, 14: *Nec me fallit Hipparchi ratio, quae docet solstitia et aequinoctia non octavis, sed primis partibus signorum confici. Verum in hac ruris disciplina sequor nunc Eudoxi et Metonis, antiquorumque fastos Astrologorum, qui sunt aptati publicis sacrificiis.*

879. Circumloquitur V. Cal. Apr. s. d. 27. Mart. quo die *Festum Iani*, *Salutis*, *Concordiae*, *Pacis.* *Salus*, valetudo. Augustus tres statuas posuit Τύχας δημοσίας, καὶ Ὁμονοίας καὶ Εἰρήνης. Zonaras X, 34. De *ara Pacis* v. I, 709.

883. *Lunae* aedes in *Aventino.* Liv. 40, 2. Rufus in Regione XII. Etiam Tacit. Ann. XV, 41. templum *Lunae* memo-

LIBER IV.

Alma, fave vati, geminorum mater Amorum.
  Ad vatem vultus retulit illa suos.
Quid tibi, ait, mecum? certe maiora canebas?
  Num vetus in molli pectore vulnus habes?
Scis, Dea, respondi, de vulnere. (risit: et aether
  Protinus ex illa parte serenus erat.)
Saucius, an sanus, numquid tua signa reliqui?
  Tu mihi propositum, tu mihi semper opus.

rat, quod Servius Tullius condiderit.

1—18. *Invocatio Veneris et colloquium poëtae cum Dea.* Paullo petulantius hoc est, at convenientissimum poëtae, qui, amoribus deditus, familiaritatem quandam cum Venere contraxit. Sensus: Te semper canere soleo; olim in rebus ludicris te cecini, nunc in seriis de te cogito; et iusta mihi nunc caussa te implorandi, tuus enim mensis describitur.

Amores gemini, Cupido, Ἔρως, et Iocus, Ἵμερος. Hesiod. Th. 201. Anacr. 51, 26. Inde Horat. I. od. 2, 33: *Quam Iocus circumvolat et Cupido.* Sed Interpr. Gallicus hic Amorem honestum et impurum reperit, neque latius vult explicare, quae la decence ordonne de taire. Lenzius aut Amorem coelestem et terrestrem e Platone vult intelligi, aut Amorem utriusque sexus. *Vati* bene Heins. ex quatuor Mss pro *dixit* revocavit. *Vatem* se in hoc opere Ovid. saepe vocat, ut I, 25. 101. III, 177. *Dixi* contra nunc inepte et importune intrusum. Krebsius putat, ellipsin eius h. l. fore admodum duram. Minime. *Vultus retulit*, quod alibi *respexit*, Vid. ad III, 608. Nam etiam h. l. duo *sustulit*.

3. *Certe* dubitanter affirmat, putabam te canere. Horat. I. Sat. 9, 67: *Certe nescio quid secreto velle loqui te Aiebas mecum.* Pectus ad amorem proclive bene *molle* vocat; quo *mollius* corpus, eo facilius *vulneratur. De vulnere*, quod attinet ad vulnus, id scis. Vid. Graev. ad Cic. Epp. ad Div. I, 2. Heins. volebat, *Scin Dea? Aether serenus.* Hanc vim habet etiam in Iove serenitas oris. Virg. Aen. I, 225. ubi *vultu, quo caelum tempestatesque serenat*, oscula natae libat. *Sanus*, integer, illaesus, nam opp. *saucio. Tua signa reliqui.* Tibul. II, 6, 6. ad Cupidinem: *iterum errorem sub tua signa voca.* Militabat Noster sub Venere, atque in militiam eius sacramento adactus erat. Itaque et canens scribensque de ea semper cogitabat.

8. *Propositum* et *opus*, materia, quam tracto. Abstracta sic solent de personis dici. Exempla collegit Drakenb. ad Silium XVI, 504. Pro *opus* unus Vatic. *honos*, quod Heins. placet. Primos aetatis annos *decere* putabant talem lasciviam. Amorr. III, 15, 4: *Nec me deliciae dedecuere meae.* Horat. I. Epist. 14, 36: *Nec lusisse pudet, sed non incidere lusum.* Mitscherl. e Mss. Ursin. et Ambros. uno *Qua decuit.* Sed oppositio est in *nunc* et in *primis annis.* Iis lusit, quae decuit ludere. Operam suam etiam II, 360. cum decursu in Circo comparat, cuius spatium *area* dr. III. Amorr. 15, 18. tragoediam

Quae decuit, primis sine crimine lusimus annis:
Nunc teritur nostris area maior equis.
Tempora cum caussis, Annalibus eruta priscis,
Lapsaque sub terras, ortaque signa cano.
Venimus ad quartum, quo tu celeberrima, mensem:
Et vatem, et mensem scis, Venus esse tuos.
Mota Cytheriaca leviter mea tempora myrto
Contigit; et, coeptum perfice, dixit, opus.
Sensimus: et subito caussae patuere dierum.
Dum licet, et spirant flamina: navis eat.
Si qua tamen pars te de Fastis tangere debet,
Caesar; in Aprili, quo tenearis, habes.
Hic ad te magna descendit imagine mensis;
Et fit adoptiva nobilitate tuus.
Hoc pater Iliades, cum longum scriberet annum,
Vidit; et auctores retulit ipse suos.

scribere aggressurus ponit haec: *Pulsanda est magnis area maior equis. Tempora - cano.* Haec repetita ex I, 1. 2. 7.

15. Ut puellae petulantes amatorem re levi, quam manu tenent, feriunt, sic Venus Ovidium *myrto contigit*; qui tactus vim institutionis habebat. Neque adeo erat, cur poetam ita instrueret, ut Ianus lib. I. Simimilem autem vim in animo poëtae III. A. A. 53. folium habebat et grana de Veneris myrto data. Formam *Cytheriaca* pro *Cytheraea* Heins. ex Zulichem. et quatuor aliis dedit.

19—60. *Caesari* Germanico, cui hoc opus consecratum, I. init. nobilitatem suam commendat, et caussam simul aperit, cur Aprilis olim secundum locum habuerit. Hic seriem intexuit regum et Troianorum et Albanorum. Locus est historicus et tenuiter scriptus.

Aprilis Veneri sacer, cuius nepos Iulus, a quo originem repetebat Iulia gens, in cuius *nobilitatem adoptatus* erat Augustus, post etiam Caesar Germanicus I, 10. Interpr. Gallicus illum nunc intelligit; sed rectius hunc intelliges. Caesari enim Germanico totum opus poëta consecravit, eundemque etiam vs. 81. alloquitur. *Descendit ad te*, serie maiorum deducitur ad te, apparet ad te quoque illum mensem pertinere. Sumtum h. v. nunc a stemmate, quod a primo gentis auctore *descendit* ad posteros. In stemmate Caesaris nomen erat Veneris, quod, quia maximam nobilitatem dabat, poëta e sermone Romano *magnam imaginem* dixit. Aprilis igitur prae caeteris carus Caesari esse debebat. Sed illud carum esse expressit verbis *tangere* et *teneri*, quae passim oblectationis notionem habent. Itaque Heins. *quo tenearis* recte praetulit alteri lect. *quod tuearis*, sed idem sine caussa *tangere*, ductu Cod. Mazar. in quo *dicere*, in *ducere* mutari volebat.

23. *Pater Iliades*, Romulus, Iliae filius, hoc *vidit*, respexit, spectavit. Non igitur verti debebat, das sah der Vater. *scriberet*, describeret in menses. *Longus* sollemne anni epitheton. *auctores suos*, quos vs. 57. pa-

Utque fero Marti primam dedit ordine sortem;
Quod sibi nascenti proxima caussa fuit:
Sic Venerem, gradibus multis in gente repertam,
Alterius voluit mensis habere locum.
Principiumque sui generis, revolutaque quaerens
Saecula, cognatos venit ad usque Deos.
Dardanon Electra nesciret Atlantide cretum
Scilicet; Electram concubuisse Iovi?
Huius Erichthonius: Tros est generatus ab illo:
Assaracon creat hic: Assaracusque Capyn:
Proximus Anchisen; cum quo commune parentis
Non dedignata est nomen habere Venus.
Hinc satus Aeneas, pietas spectata per ignes,
Sacra, patremque humeris, altera sacra, tulit.

rentes suos vocat, Martem et Venerem. Burm. elegantior videbatur lectio in Cod.. Francof. *praetulit*, prodidit, tradidit posteris, ordine illo et instituto parentes suos. Vs. 59: *Neve secuturi possent nescire nepotes, Tempora Dis generis continuata dedit.* *Ferus* ut *saevus*, bellatorum sunt epitheta. *sortem*, locum. *gradibus multis.* Ut a Venere prognatum se reperiret, per gradus multos adscendendum erat in stemmate. Caeterum de hac sententia cf. Macrob. I. Sat. 12. cuius verba ad vs. 61. dedimus.

29. Non a Venere tantum, sed longius adeo ab ipso Iove repetit Romuli originem. Principium generis *quaerebat* sic, ut secula praeterlapsa *revolveret*, per ea rediret ad principium. Aen. X, 256: *revoluta ruebat dies*, revolvebatur, redibat. De gentis Iuliae progenitoribus Troianis cf. Virg. G. III, 35. ubi *demissa ab Iove gens* vr. Fons autem illius genealogiae est Homer. Il. XX, 215. E serioribus adde Apollod. III, 12, 1. A *Iove* et *Electra*, *Atlantis* filia, (vid. vs. 174.) omnes regum Troianorum stirpem repetunt. *Dardanus*, relicta Samothrace, in Asiam traiecit, ubi a *Teucro*, Scamandri et Idaeae Nymphae filio, exceptus, partem regni accepit, urbemque Dardaniam aut Dardanon condidit. Teucro mortuo, omnis illa terra Dardania dicta. Dardano successit *Erichthonius*, eius filius, rex opibus clarus. A *Troe* regio illa Troia dicta. Is Ilum, *Assaracum* et Ganymedem genuit. Ex Ilo Laomedon, et deinceps Priamus, qui non pertinebant ad consilium nostri poëtae. Aeneas enim ab *Assaraco*, cuius filius *Capys* *Anchisen* genuit. Itaque et ap. Virgil. *Assaracus* potissimum memoratur inter Aeneae maiores. Aen. I, 284. VI, 650. IX, 259. 643. Anchisae δι' ἐρωτικὴν ἐπιθυμίαν Ἀφροδίτη συνελθοῦσα, Αἰνείαν ἐγέννησεν. Apollod.

37. De hac *pietate* Aeneae vid. I, 527. Nunc ipse graviter *pietas* vr. Bene *spectata per ignes*, etenim Aen. III, 148: *Phrygii Penates, quos mecum a Troia, mediisque ex ignibus urbis Extuleram.* Pro *hinc* unus Vatic. *hoc*, quod Heins. malit, aut *huic*. Non video, quare. *Unde*, per quem. *Teucrorum* nomen ap. Homer. non occurrit, nec frequentatur caeteris graecis poëtis; Latinis vero

Venimus ad felix aliquando nomen Iuli;
Unde domus Teucros Iulia tangit avos.
Postumus huic: qui, quod silvis fuit ortus in altis,
Silvius in Latia gente vocatus erat.
Isque, Latine, tibi pater est: subit Alba Latinum:
Proximus est titulis Epitos, Alba, tuis.
Ille dedit Capyi recidiva vocabula Troiae;
Et tuus est idem, Calpete, factus avus.
Cumque patris regnum post hunc Tiberinus haberet;
Dicitur in Tuscae gurgite mersus aquae.
Iam tamen Agrippan genitum, Remulumque nepotem
Viderat: in Remulum fulmina missa ferunt.

poëtis admodum usitatum. Vide de eo paullo ante ad vs. 31. Liv. I, 3. ubi de Ascanio, Aeneae successore, loquitur: *Haud nihil ambigam, hiccine fuerit Ascanius, an maior, quam hic, Creusa matre Ilio incolumi natus, comesque inde paternae fugae, quem Iulum eundem Iulia gens auctorem nominis sui nuncupat.* Maiorem fuisse etiam Virgil. et Dionys I, 65. volunt. Ea origine valde laetabatur *Iulia domus.* Virg. Aen. I, 288: *Iulius, a magno demissum nomen Iulo.* Cf. Dionys. I, 70.

41. Seriem regum Albanorum habes etiam XIV. Met. 609. sqq. De ea vid. Ryckii Dissert. XI. p. 453. *Postumus* ille *Silvius* secundum Dionys. I, 70. erat Ascanii frater, ex Lavinia post obitum Aeneae natus. Lavinia cum eum utero ferret, metueretque Ascanium, a pastore regio in *silvas* desertas deducta est, ubi *Silvium* clam peperit, quod nomen omnibus deinceps eius posteris adhaesit. Livius vero eum vocat Ascanii filium, casu quodam in silvis natum. *Isque, Latine* etc. Ovid. hic et Met. d. l. *Aeneam Silvium* omisit, patrem Latini *subit*, succedit Alba Latino. *Epitos* Livio *Atys*, Dionysio *Capetus* dr.

45. *Recidivo*, quae, antea iam usurpata, ad rem novam adhibentur. *Capys* olim nominatus erat non modo Aeneae avus, Assaraci filius, sed et unus e sociis Aeneae. Aen. I, 183. De v. *recidivus* Heins. qui id valde amabat, latius egit ad Claudian. 44, 66. H. l. recepit ex pr. Ambros. et tribus aliis. In quatuor aliis pro diversa lect. scriptum erat. Caeteri habent *repetita*, ut XIV. Met. 611: *tenuit repetita Latinus nomina*, quamquam et ibi Heins. e coniect. alterum volebat. Idem h. l. totum versum sic constituendum putabat: *Edidit ille Capyn, recidiva vocabula Troiae*, vel: *Ille Capyn genuit.* Pro *Calpete* hic et XIV. Met. 613. *Capete*, atque ita et Liv. Sed Neap. metri caussa h. l. e Dionysio et Euseb. invexit *Calpete. Tusca aqua*, Albula fluvius, qui inde Tiberis nomen accepit. Cf. II, 389. Vs. antecedens, *Cumque patris* etc. Heins. nec sic, nec, ut in multis Mss. legitur, *Accipiens regnum post hunc Tiberinus ab illo* nitori Ovidiano respondere videbatur, nisi legeretur: *accipiens - - Tiberinus avitum.*

49. De *Agrippa* et *Remulo* aut *Romulo* sic etiam Livius: *Agrippa inde, Tiberini filius; post Agrippam Romulus Silvius, a patre accepto imperio,*

Venit Aventinus post hos; locus unde vocatus,
Mons quoque. Post illum tradita regna Procae.
Quem sequitur duri Numitor germanus Amuli.
Ilia cum Lauso de Numitore sati.
Ense cadit patruo Lausus: placet Ilia Marti;
Teque parit, gemino iuncte Quirine Remo.
Ille suos semper Venerem Martemque parentes
Dixit; et emeruit vocis habere fidem.
Neve secuturi possent nescire nepotes,
Tempora Dîs generis continuata dedit.
Sed Veneris mensem Graio sermone notatum
Auguror: a spumis est Dea dicta maris.

regnat. Dionys. Remulum *Alladem* vocat, nec memorat, cuius filius fuerit. Sed Ovidius a se ipso XIV. Met. 616. dissentit, ubi Remulus et Acrota sunt fratres, Tiberini filii. Remulus natu maior, homo ferox, prior regnat, eique succedit moderatior Acrota. Itaque Gronov. ad Liv. d. l. h. l. emendabat, *Remulumque priorem*, Heins. vero *Remulumque ferocem*. Verum apparet, Ovidium nunc alios auctores esse secutum. Illo altero loco Remulus *imitator fulminis* vr. quod Dionys. pluribus narrat, hunc contemtorem Deorum, tyrannum Diis invisum, machinas excogitasse, quibus fulmina imitaretur, hominesque, tamquam Deus, terreret, sed inter imbres et fulmina diluvio ipsum periisse cum domo.

51. De *monte*, ubi Aventinus sepultus est, consentiunt rerum scriptores: sed de alio *loco*, aut, ut unus Heins. Moreti et quinque alii habent, *lacu*, silent, etiam Ovid. Met. d. l. Pro *unde* Mitscherl. *inde* e Mss. quibusdam. *Numitorem* Dionys. et Eusebius omittunt. Secundum Liv. eo pulso *Amulius* regnat. Etiam ap. Plutarch. Rom. 3. Numitor prior regnat. Amulius III, 49. *contemtor aequi* vr. nunc *durus*, aut, quod Heins. ex quinque Mss. praetulit, *dirus*. Sed prius mihi voc. satis grave videtur. V. Met. 244: *inexorabile durus Exerces odium*. Frequentat tamen Noster et alterum. *Lausus* Dionysio I, 76: Aegistus, quem in venatu Amulius ex insidiis interfici iusserit. *Placet Ilia Marti*. Vid. III, 9. sqq. Paullo post pro *nepotes* alter Moreti pro varia lect. *minores*. Ita Aen. I, 733: Dido optat, hunc diem velis *nostros meminisse minores*. De re ipsa vid. ad I, 39.

61. *De nomine Aprilis* duae erant Veterum sententiae, cum aliis a nomine Veneris graeco *Aphrodite*, aliis a verbo *aperire* ductum videretur. Vid. ad I, 39. Non mirum est, Nostrum, etiam Iuliae gentis caussa, priorem amplexum esse, eamque acriter defendisse. Ne autem quis obiiceret, parum credibile videri, antiquissimis temporibus graecum nomen mensi Romano impositum esse, catalogum struit Graecorum, qui olim in Italiam migraverint.

De ortu Veneris e *spuma maris* locus classic. ap. Hesiod. Th. 190. sqq. Illa spuma circumdabat testiculos Saturni resectos et in mare deiectos. Inde Venus non modo Ἀφροδίτη, sed et Ποντία, Ἀναδυομένη dicta. De hac autem, quam Noster affert, etymologia cf. Macrob. Sat. I,

Nec tibi sit mirum Graio rem nomine dici:
 Itala nam tellus Graecia maior erat.
Venerat Evander plena cum classe suorum:
 Venerat Alcides, Graius uterque genus.
Hospes Aventinis armentum pavit in herbis
 Claviger; et tanto est Albula pota Deo.
Dux quoque Neritius. Testes Laestrygones exstant;
 Et, quod adhuc Circes nomina litus habet.
Et iam Telegoni, iam moenia Tiburis udi
 Stabant; Argolicae quod posuere manus.

12: *Secundum mensem nominavit* Romulus *Aprilem, ut quidam putant, cum adspiratione, quasi Aphrilem a spuma, quam Graeci vocant ἀφρὸν, unde orta Venus creditur. Et hanc Romuli asserunt fuisse rationem, ut primum quidem mensem a patre suo Marte, secundum ab Aeneae matre Venere nominaret, et hi potissimum anni principia servarent, a quibus esset nominis Romani origo.* Caeterum pro *Graio* hic multi Mss. *Graeco*; sed alteram formam amarunt etiam Virg. et Horat. Posteriore loco Heins. sine caussa malebat *patrio nomine*, nempe quia Italia Graeciae nomine insignita erat.

64. Non omnis Italia, sed eius ora *Graecia maior* s. *magna* dicta, quae, a colonis Graecis occupata, amplitudine Hellada s. Graeciam proprie sic dictam, superabat. De coloniis graecis in eam Italiae partem deductis vid. Heynii Prolusiones XV. in Opusculis Acad. Vol. II. Sed Ovidius viros tantum quosdam insignes, a poëtis celebratos, memorat. De *Evandri* et *Herculis* adventu vid. I, 470. sqq. I, 543. V, 643. *Evander* sexaginta annos ante bellum Troianum Arcadum coloniam in Latium deduxit, oppidumque in Palatino monte condidit. Dionys. Hal. I, 31. *Hercules* non ibi consedit, tantum boves Geryonis per illa loca egit. *Albulam* s. Tiberim (vs. 48.) *armentum* prae se agens nando traiecit, locoque herbido, ut boves *pabulo* laeto reficeret, procubuit. Liv. I, 7.

69. *Neritius*, Ulysses, a *Nerito*, monte Ithacae, a quo et tota insula dicta. Homer. Od. IX, 22. Is et ad *Laestrygonas*, Gigantes et Androphagos, Formias Campaniae incolentes, pervenit, atque ex sociis eius unus devoratus est ab Antiphate rege. Homer. Od. X, 120. sqq. Cf. XIV. Met. 233. sqq. *Circen*, Aeëtae sororem, Homer. Od. X, 135. iuxta litus Italiae collocat, ubi postea *Circaeum* promontorium. Ea ex Ulyssis sociis quosdam in sues mutavit. Cf. XIV. Met. 244.

71. Omnium prope urbium Italicarum origines Romani repetebant a Graecis. Ad *Telegonum*, Ulyssis e Circe filium, Tusculi initia referebant. Is Ithacam petiit, sed, cum inscius patrem occidisset, redux in Italiam urbem illam condidit. Hygin. fab. 127. Inde Horat. III. od. 29, 8: *Telegoni parricidae iuga*, Tusculum in colle situm. — Apud eundem II. od. 6, 5: *Tibur Argeo positum colono*. Nempe Tiburnus, Catillus et Coras fratres eo deduxerunt coloniam Argivorum. Plin. XVI, 44. Heyne Exc. 8. ad Aen. VII. *Udum Tibur* etiam Horat. III. od. 29, 6. propter Anienem, rivos et fontes. Ibi igitur et *uda*

Venerat Atrides fatis agitatus Halesus;
 A quo se dictam terra Falisca putat.
Adiice Troianae suasorem Antenora pacis,
 Et generum Oeniden, Appule Daune, tuum.
Serus ab Iliacis, et post Antenora, flammis
 Attulit Aeneas in loca nostra Deos.
Huius erat Solimus, Phrygia comes exsul ab Ida,
 A quo Sulmonis moenia nomen habent.

mobilibus pomaria rivis I. od. 7, 13.

73. *Halesus* ex posteris *Atrei*, Agamemnone interfecto patriam reliquit, Falerios in Italia condidit, atque incolas Iunonia sacra docuit. III. Amorr. 13, 31. Ut hic *Atrides*, sic Aen. VII, 723, *Agamemnonius* vr. quod tamen non ad patrem referendum, nam X, 417. a patre vate in silvis eductus traditur. Burm. ex Ursini, Naugerii multisque aliis Mss. h. l. malit *Atridae*, ut *fata Atridae* sint caedes Agamemnonis, aut ut fata et infortunia Agamemnonis in posteros eius transiisse dicantur. Ei obsecutus est Mitscherl. Non male. Eum autem *Faliscorum* in Etruria conditorem faciunt etiam Solinus cp. 8. Serv. ad Aen. VII, 695. Eorum oppidum *Falerii*, quod nomen facile ex *Haleso* fieri potuit. Vid. Spanhem. de Usu et Praestant. Num. Diss. II. p. 107. Heyne Exc. 8. ad Aen. VII. p. 139.

75. De *Antenore* et *Aenea* etiam Liv. I, 1. *pacis reddendaeque Helenae semper auctores fuerant.* Adde Horat. I. Ep. 2, 9. Orationem, quia id suadet, habet Homer. Il. η, 348. sqq. Is cum multitudine Henetum in intimum maris Hadriatici sinum venit, ibique Patavium condidit. Aen. I, 242. *Daunus*, rex Apuliae, Diomedis socer. Strabo V, 283. sq. Ab eo Apulia *Daunias* dicta Horat. I. od. 16, 14. III. od. 30, 11. Diomedes *Oenides*, Oenei, regis Aetoliae, nepos, Tydei filius. In Apulia olim *Diomedis campi*, item *Diomedea insula* contra litus Apulum, Diomedis tumulo et delubro nobilis. Plin. 3. s. 30. 10. s. 61. *Aeneas* venit *serus*. Secundum Virg. septem fere annos per maria et terras erravit. Vid. Heynii Exc. II. ad Aen. III. quamquam Virgilius ipse in tot annos eius errores digessit. *in loca nostra*. Burm. venustum iudicat, quod Cod. Bonon. habet, *loca tuta*. Sed notio primaria h. l. est, *ad nos* venit.

79. Sulmonis origines. *Sulmo*, metropolis Pelignorum, distans ab urbe millia novies decem passuum, parva, sed irriguis salubris aquis. Trist. IV, 10, 3, 4. Infra vs. 685. s. Amorr. II, 16. init. Eam conditam esse a *Solimo*, aut, ut alii, quos Mitscherl. secutus est, scribunt, *Solymo*, Aeneae comite, narrat et Silius IX, 70. sqq. Glossae in Mss. Vaticc. addunt, hunc Solymum uxorem duxisse filiam Aeneae. Sed Cluver. Ital. Antiq. II, 14. fictam monet hanc fabulam e vocabulorum similitudine. *Gelidus Sulmo* etiam ap. Silium VIII, *Gelidae* Sulmonis *undae* IV. Trist. 10, 3. Commode delatus est rerum serie ad patriam; commode etiam ea gemitum expressit, cum in exsilio haec retractaret. *Scythico solo*. I. Trist. 3, 61: *Scythia est, quo mittimur*. III. Trist. 10, 55: *Quid mihi cum Siculis inter Scythiamque Getasque?* Aposiopesin seq. constitui e Zulich. et Mazar. quam lect. etiam Heins. elegantem iudicavit. Editi,

Sulmonis gelidi, patriae, Germanice, nostrae.
Me miserum, Scythico quam procul illa solo est!
Ergo ego tam longe? sed supprime, musa, querelas:
Non tibi sunt maesta sacra canenda lyra.
Quo non livor abit? sunt qui tibi mensis honorem
Eripuisse velint, invideantque, Venus.
Nam, quia Ver aperit tunc omnia, densaque cedit
Frigoris asperitas, foetaque terra patet;
Aprilem memorant ab aperto tempore dictum;
Quem Venus iniecta vindicat alma manu.
Illa quidem totum dignissima temperat orbem:
Illa tenet nullo regna minora Deo:

vel *Ergo ego?* vel *Ergo age* et mox *tam longas sed s.*

85. Altera etymologia Aprilis mensis affertur, quam poëta *invidiae* tribuit. Macrobius vero I. Sat. 12. narrat, Cincium et Varronem argumentis non contemnendis Veneri hunc honorem eripuisse, cum nullum sacrificium insigne ei per hunc mensem a maioribus institutum esset, cum nomen ei sub regibus nec graecum, nec latinum fuerit: *sed, cum fere ante aequinoctium vernum triste sit coelum et nubibus obductum, sed et mare navigantibus clausum; terrae etiam ipsae aut aqua, aut pruina, aut nivibus contegantur, eaque omnia verno hoc mense aperiantur, arbores quoque, nec minus caetera, quae terra continet, aperire se in germen incipiant, ab his omnibus mensem Aprilem dici merito credendum, quasi Aperilem: sicut apud Athenienses* ἀνθεστηρίων *idem mensis vocatur ab eo, quod hoc tempore cuncta florescant.*

Quo abit, quousque progreditur. XV. Met. 111: *Longius inde nefas abiit. Honor mensis*, honor, quo tibi mensis consecratus est. Vs. 115. *titulus mensis. Quia per - - patet.* Frigus hibernum omnia *densat* et constringit; verno autem tempore solvitur terra, ut semina, quibus repleta est, e gremio eius facile exire possint. Non probo, quod Mitscherl. e tribus Mss. *terra parit* recepit. Caussam nominis *Aprilis* reddere vult poëta. Ea est non in eo, quod terra *parit*, sed quod *patet* aperta. *Foeta* autem, ut I, 162: *seminibus foetus ager.* — *Iniectio manus* ritus, quo Romani utebantur in vindiciis agendis. Servius ad Aen. X, 419: *Manus iniectio, quotiens, nulla iudicis auctoritate expectata, rem nobis debitam vindicamus.* Suavitas autem est in *livore* Grammaticorum et in hac *vindicatione* Veneris; cui et vs. 155. *spoliare* bene convenit.

91. Argumentum a *dignitate* Veneris. Laetitiam veris veteres Veneri tribuebant, quae tunc terram revisere, choros agere, atque omnia exhilarare credebatur. Horat. I. od. 4, 7. Etiam Macrob. I. Sat. 21: *Cum sol vernalis aequinoctii transgreditur fines, augendo diem, tunc et Venus laeta, et pulchra virent arva segetibus, prata herbis, arbores foliis. Ideo maiores nostri Aprilem mensem Veneri dicaverunt.* Secundum Hesiod. Th. 120. in principio rerum Chaos erat et *Eros*, qui omnium Deorum om-

Iuraque dat coelo, terrae, natalibus undis;
Perque suos initus continet omne genus.
Illa Deos omnes, longum enumerare, creavit:
Illa satis caussas, arboribusque dedit:
Illa rudes animos hominum contraxit in unum;
Et docuit iungi cum pare quemque sua.
Quid genus omne creat volucrum, nisi blanda voluptas?
Nec coëant pecudes: si levis absit amor.
Cum mare trux aries cornu decertat; at idem
Frontem dilectae laedere parcit ovis.
Deposita taurus sequitur feritate iuvencam,
Quem toti saltus, quem nemus omne tremit.
Vis eadem, lato quodcumque sub aequore vivit,
Servat; et innumeris piscibus implet aquas.
Prima feros habitus homini detraxit; ab illa

niumque hominum animos domat. Inde seriores effecerunt Venerem. In primis Lucret. I, 1—24. hanc vim Veneris celebravit, quem locum longe suavissimum Noster ante oculos habuit. *Temperat*, regit, ut Iupiter *mare temperat ac terras variisque mundum horis* Horat. I. od. 12, 15. Mox pro eo *iura dare*. *Natalibus*, unde ipsa orta. Vs. 131. *materna aequora*. Dat autem illa iura amoris voluptate, quem omnibus coeli, terrae, undarum incolis instillat, qua eos *init*, perfundit, implet et ad coitus impellit. *Inire* etiam mox de re venerea. Sed ap. Lucret. d. l. adventum notat. *Continere* de conservatione rerum etiam ap. Cic. legitur. Lucretius: *Quae mare navigerum, quae terras frugiferentes Concelebras; per te quoniam genus omne animantum Concipitur visitque exortum lumina solis. — Per maria ac montes, fluviosque rapaces, Frondiferasque domos avium, camposque virentes, Omnibus incutiens blandum per pectora amorem, Efficis, ut cupide generatim saecla propagent. — Rerum naturam sola gubernas, Nec sine te quidquam dias in luminis oras Exoritur, neque fit laetum, neque amabile quidquam.* Lectionem *longum enumerare* Heins. ex uno Vatic. accepit. Vulgo, *longum est narrare*. *Caussae*, ea, unde aliquid oritur aut alitur. Vid. Heyne Obs. ad Tibul. II, 4, 29.

97. *Contraxit in unum*, amore coniunxit. Latiore sensu *contrahere* homines est vs. 811. *Levis amor* etiam Tibul. I, 7, 44. ut *levis Venus* ibid. I, 1, 73. quia amor levem aetatem decet. Etiam *iocosa* eandem ob caussam drr. quae ad amorem pertinent. De vi amoris in bestiis cf. Virg. G. III, 217. sqq. Pugna *taurorum*, quae ibi et Aen. XII, 715. sqq. describitur, ostendit, quam *tremendi* illi sint. *Parcit laedere* elegantius, quam, non laedit. Sic *parce nocere*, Tibul. 3, 5, 6. Pro *tremit* Heins. dedit *tremunt*, quia sic Cod. Voss. Ego alterum revocavi propter Codd. reliquorum consensum. Etiam Bentl. ad Horat. IV. od. 11, 9. eo nomine vituperat Heins. quod ubique plurales numeros introduxerit.

107. Venus, addocuit artes.

Venerunt cultus mundaque cura sui.
Primus amans carmen vigilatum nocte negata
Dicitur ad clausas concinuisse fores.
Eloquiumque fuit duram exorare puellam:
Proque sua caussa quisque disertus erat.
Mille per hanc artes motae: studioque placendi,
Quae latuere prius, multa reperta ferunt.
Hanc quisquam titulo mensis spoliare secundi
Audeat? a nobis sit procul iste furor.
Quid? quod ubique potens, templisque frequentibus aucta,
Urbe tamen nostra ius Dea maius habet.
Pro Troia, Romane, tua Venus arma ferebat;
Cum gemuit teneram cuspide laesa manum,
Coelestesque duas Troiano iudice vicit.
(Ah nolim victas hoc meminisse Deas!)
Assaracique nurus dicta est; ut scilicet olim
Magnus Iuleos Caesar haberet avos.

Habitus, ad externam vivendi rationem, vestitum, supellectilem pertinet. Horat. I. od. 10, 2. Mercurio hoc tribuit, quod *feros cultus hominum voce formarit et decorae more palaestrae.* Elegantia, quae agresti illi et inhumanae negligentiae opp. *munditia, mundus cultus,* et h. l. *cultus, mundaque cura sui* dici solet. Namque et *cura* de studio ornandi corporis adhibetur. V. Gronov. Observ. p. 143. *Carmen vigilatum,* nocte vigilata decantatum, ut I. Trist. 1, 108. *vigilati labores.* *Nox negatur* iis, qui noctu non admittuntur ab amata. Ab iis ad fores clausas *κλαυσίθυρον* canebatur, quale XIV. Met. 718. legitur. *Pro sua caussa*, non, ut oratores forenses, pro aliena. *Moveri* etiam incipere notat. III, 11. Hinc artes *moventur,* quando initia capiunt, inveniuntur. Sed pro *motae* prim. Ambros. *initae*, quod nec ipsum Heins. damnat, qui et *natae* suadet. *titulis mensis*, denominatio mensis a Venere.

117—124. Veneris merita de Romanorum maioribus. *Potentes* Dii, qui summa religione coluntur. Venus *diva potens Cypri* Horat. I. od. 3, 1. Itaque interpretationem habent verba *templis freq. aucta.* *Augetur* Dea *templis*, ut homo honoribus, commodis augeri dr. *Urbe* scil. in. *Ius* poscendi cultum. *Tua* Troia, quae ad te quoque pertinebat, quia inde originem ducis. Vid. ad III, 9. *Veneris*, cum Aeneae periclitanti opem ferret, *manum* summam Diomedes hasta vulneravit; quo vulnere accepto valde illa clamavit. Hom. Il. ε, 335. sqq. Caussa, cur pro Troianis staret, quod *coelestes duas*, Iunonem et Minervam, forma vincere *iudicata* erat a Paride, qui inde *fatalis iudex* ab Horat. III. od. 3. vs. Hoc iudicium Iunoni inprimis alta mente repostum manebat, Aen. I, 27. unde magnae calamitates, etiam Aeneae; et verendum erat, ne odii illius vis etiam ad Caesares aliquando redundaret. Hinc illa averruncandi formula, *Ah nolim* etc. De *Assaraco* vid. vs. 34.

Nec Veneri tempus, quam ver, erat aptius ullum.
Vere nitent terrae: vere remissus ager.
Nunc herbae rupta tellure cacumina tollunt;
Nunc tumido gemmas cortice palmes agit.
Et formosa Venus formoso tempore digna est:
Utque solet, Marti continuata suo.
Vere monet curvas materna per aequora puppes
Ire; nec hibernas iam timuisse minas.
Rite Deam Latiae colitis matresque nurusque,
Et vos, quîs vittae, longaque vestis abest.
Aurea marmoreo redimicula solvite collo:
Demite divitias: tota lavanda Dea est.
Aurea siccato redimicula reddite collo:
Nunc alii flores, nunc nova danda rosa est.

125—332. Argumentum a veris suavitate. *Nitere* de laeto colore et iucunda facie terrae verno tempore. Plaut. Truc. II, 4. de puella: *Ver, vide. Ut tota floret! ut nitide nitet!* Cf. et infra V, 207. De herba *nitere* est XV. Met. 202. Horat. I. Ep. 10, 19. *remissus*, qui remittit, relaxat sinum suum, quem frigus contraxerat. Cum sqq. cf. III, 238—240. *tumido* etc. ut Virg. Ecl. VII, 48: *laeto turgent in palmite gemmae*, idemque G. II, 363: *se laetus ad auras agit.* De *continuata* vid. vs. 60. *Vere monet* etc. A III. Id. Nov. ad VI. Id. Mart. maria clausa erant, i. non navigabant Veteres, navibus in litus subductis. Vere redeunte, siccas carinas machinae trahebant in mare, Horat. I. od. 4, 3. Et quia Venus e mari orta, propterea imperium quoddam in mare ei tribuebatur. Tempestates etiam Virgilius *minas caeli* et *maris* dixit.

133—162. *Festum Veneris et Fortunae Virilis Cal. Apr.* quod etiam in Calendario vet. memoratur. Hoc est illud ipsum, quo Veteres nonnulli docebant, Aprilem a Venere nomen traxisse. Plutarch. Num. cp. 19. *quis vittae* etc. Ita meretrices etiam II. Trist. 248. et ex Pont. III, 3, 54. circumloquitur. Eae togam gestabant, non *longam vestem*, nempe stolam, vestem matronarum usque ad talos demissam, cuius oram limbus aut instita cingebat. Tibul. I, 6, 67: *Scit modo casta, doce, quamvis non vitta ligatos Impediat crines, nec stola longa pedes.* Pro *abest* plures Codd. *adest*, et Neap. dubitabat, utrum verius esset. Frustra. Illae enim, quibus longa vestis *adest*, non differunt a *matribus nuribusque*, h. l. honestis matronis. In uno adeo Calendario meretrices solae memorantur, quae se sub myrto laverint.

135. De *lotionibus* statuarum divinorum, et ornamentis, quibus illae tectae apud Graecos vid. Spanhem. ad Callim. Pallad. init. Etiam in Calendario Rom. plures lotiones eius generis notatae. De hoc Veneris festo Plutarch. Num. 19. tantum: *θύουσι τῇ θεῷ*; sed addit: *ταῖς καλάνδαις ἐστεφανωμέναι αἱ γυναῖκες μυρσίνῃ λούονται.* *Redimicula*, fimbriae aut fasciae e mitra descendentes, quae subter mentum colligari solebant. Aen. IX, 616. Vid. Serv. ad Aen. IV,

Vos quoque sub viridi myrto iubet illa lavari:
Caussaque, cur iubeat, discite, certa subest.
Litore siccabat rorantes nuda capillos.
Viderunt Satyri, turba proterva, Deam.
Sensit, et opposita texit sua corpora myrto.
Tuta fuit facto: vosque referre iubet.
Discite nunc, quare Fortunae tura Virili
Detis eo, calida qui locus humet aqua.
Accipit ille locus posito velamine cunctas;
Et vitium nudi corporis omne videt.
Ut tegat hoc, celetque viros, Fortuna Virilis
Praestat; et hoc parvo ture rogata facit.
Nec pigeat niveo tritum cum lacte papaver
Sumere, et expressis mella liquata favis.
Cum primum cupido Venus est deducta marito;
Hoc bibit. Ex illo tempore nupta fuit.
Supplicibus verbis illam placate: sub illa
Et forma, et mores, et bona fama manet.
Roma pudicitia proavorum tempore lapsa est:
Cumaeam, veteres, consuluistis anum.

216. Male Mss. plures *tota iuvanda* aut *levanda*, et mox *levari* pro *lavari*. *Divitiae*, ornamenta pretiosa, quibus Veneris statua locupletata fuisse videtur. Vid. Lenzius.

139. *sub myrto* male cepit Int. Gallicus. Vertit enim: un ruisseau, que le myrte couronne. Immo, myrto coronatae lavabantur, ut e Plutarch. d. l. apparet. *Siccare capillos* solemne negotium Deorum marinarum, etiam aliorum post lotionem. *Opposita.* Heins. e prim. Ambros. Laeti et novem aliis *apposita* dedit. Saepe haec duo verba inter se permutata sunt a librariis, ut III, 770. Et interdum perinde est, utrum praeferas. Sed arbor, post quam quis latere vult, non bene *apponi* dr. *Referre*, repetere, ut I, 618. II, 512.

146. *Fortunae* sub variis cognominibus Servius rex plura templa posuit, *Virili* unum in ripa Tiberis. Plutarch. Quaest. R. To. VII p. 135. Dionys. Halic. IV, 27. Anco Martio consecrationem illius templi Plutarch. de Fortuna Rom. p. 265. tribuit. Mox dubites, utrum *calida* an *gelida* praeferas; cum non constet, quo loco illa lotio facta sit. *Calida* debemus Heinsio, qui sic ex Ursin. Mazar. prim. Farnes. et duodecim aliis maluit. Sed *accipit* melius est, quam aliorum *adspicit*. *Accipere* nos locus dr. quem adimus. Pro *parvo* Heins. suadet *parco* Vid. ad II, 538.

157. De *Venere Verticordia* obiter. A. U. 639. M. Acilio Balbo, M. Porcio Catone Coss. Elvia virgo, Elvii, Equitis Romani, filia, equo vehens fulmine icta est, ut non modo ipsa cum equo exspiraret, sed et utriusque corpus nudum, omnibus tegumentis et ornamentis disiectis, reperiretur. Vates con-

Templa iubet Veneri fieri: quibus ordine factis,
  Inde Venus verso nomina corde tenet.
Semper ad Aeneadas placido, pulcherrima, vultu
  Respice; totque tuas, Diva, tuere nurus.
Dum loquor: elatae metuendus acumine caudae
  Scorpios in virides praecipitatur aquas.
Nox ubi transierit, coelumque rubescere primo
  Coeperit, et tactae rore querentur aves;

sulti responderunt, eo infamiam Virginum Vestalium, Equitumque Romanorum portendi; et mox servus quidam indicavit, Vestales tres, Aemiliam, Liciniam et Martiam, diu iam consuetudinem cum Equitibus quibusdam incestam habuisse. Patres inde non supplicia modo ab illis sumserunt, sed et libros Sibyllinos consuli iusserunt. Ii vero monebant, ut mali avertendi caussa primum peregrinis quibusdam Diis duo Graeci totidemque Galli vivi defoderentur, deinde *Veneri Verticordiae* simulacrum consecraretur, quo facilius mulierum mentes a libidine ad pudicitiam converterentur. Simulacrum dedicavit Sulpicia, Fulvii Flacci uxor, quae omnibus aliis sanctitatis laude antecellebat. Vid. Plutarch. Quaest. R. To. VII. p. 144. Plin. H. N. VIII, 35. Valer. Max. VIII, 15. Iulius Obseq. cp. 97. Orosius VI, 12.

Roma - lapsa est, Romani aut Romanae a pudicitia lapsae sunt, mores eorum corrupti sunt ad libidinem. *Labi* de rebus, quae in deterius mutantur. Cic. Legg. II, 15: *mores lapsi ad mollitiem.* Liv. praef. *labente paullatim disciplina,* et paullo post: *ut mores magis magisque lapsi sint.* Neque *labi a pudic.* vitiose dictum. Plin. V. Ep. 10: *ab hoc archetypo labor et decido.* Sic igitur ferri haec lectio potest; multo minus offendere quemquam debet apostrophe, quae est in voc. *veteres.* Burm. vero fatetur, nescire se, quo illud *veteres* referendum sit, nec sibi intelligi antecedentia *Roma* etc. Cum igitur *est* a libris quibusdam absit, suadet: *Roma, pudicitia lapsa, Cumaeam haud temere consul. anum.* Namque *Roma consuluistis* eleganter et ex more Ovidiano esse dictum pro: Romani consuluistis. Ego vero elegantiam illam non intelligo, atque coniect. *haud temere* temeraria mihi videtur. De *Cumaea anu* vid. ad XIV. Met. 101. *iubet,* nempe Sibylla. *ordine,* rite. Caeterum Pausan. Boeot. cp. 16. p. 742. perantiquum signum Veneris Apostrophiae memorat, additque, eam sic dictam, ut homines a libidine inconcessa impurisque factis averteret.

163. *Occasus Scorpii matutinus.* Occidere coeperat iam a. d. XVII. Kal. Apr. Vid. III, 711. De hoc sidere accommodate ad scorpii animalis naturam loquitur. Cauda enim eius elata in curvatam cuspidem desinit, et semper in motu est, ne quando desit occasioni. Plin. XI, 25. Etiam II. Met. 199: *vulnera curvata minitatur cuspide.* Pro, hoc ipso die, maluit varietatis caussa, *dum loquor.*

165. IV. *Non.* *Pleiadum occasus vel heliacus, vel vespertinus.* Illud vult Neap. hoc Taubn. qui heliacum post tertium demum diem fieri contendit. *Pleiades,* lat. *Vergiliae,* septem stellae in dorso Tauri, Atlantis filiae. Hygin fab. 192.

Nox - opus. Pluribus tempus matutinum designat. *Queri* de cantu avium. Horat. Epod.

Semustamque facem vigilata nocte viator
Ponet; et ad solitum rusticus ibit opus;
Pliades incipiunt humeros relevare paternos;
Quae septem dici, sex tamen esse solent.
Seu quod in amplexum sex hinc venere Deorum;
Nam Steropen Marti concubuisse ferunt;
Neptuno Halcyonem et te, formosa Celaeno;
Maian, et Electran Taygetenque Iovi.
Septima mortali Merope tibi, Sisyphe, nupsit:
Poenitet; et facti sola pudore latet.
Sive quod Electra Troiae spectare ruinas
Non tulit; ante oculos opposuitque manum.
Ter sine perpetuo coelum versetur in axe;
Ter iungat Titan, terque resolvat equos:
Protinus inflexo Berecyntia tibia cornu

2, 30. *Queruntur in silvis aves.* Etiam de molli et suavi tibiae sono dr. Lucret. IV, 588. Horat. III. od. 7, 30. De *facibus* viatorum vid. ad II, 500. *humeros* etc. Atlas, Pleiadum pater, humeris gestat coelum. Ubi igitur filiae occidunt, paterni humeri relevantur. Contra, cum novum sidus coelo additur, *Atlas sentit pondus* IX. Met. 273. Quae iam de nominibus et numero Pleiadum memorantur, in iis consentit Noster cum reliquis Mythologis et Astronomis. Vid. Hygin. fab. 192. P. A. II, 21. et, quae ad priorem loc. Munker. collegit. Hygin. ipse: *nec unquam ullius oculis certum est, sex an septem existimentur.* Schol. Pind. ad Nem. 13. ait, κατὰ τὴν ἱστορίαν esse *septem*; sed κατὰ τὴν ὄψιν *sex* Inde hoc sidus etiam ἑξάστερον dictum. Omnes porro dubitabant, obscurata stella Electra esset, an Merope. *Sterope* nonnullis *Asterope* scribitur. *Quod Troiae spectare ruinas non tulit*, aut, quod, moerens Ilii excidium, a choreis sororum se removit, atque in circulo Arctico passis capillis constitit, unde ei Cometae nomen inditum. Hygin. Pro *opposuit* hic quoque tres Mss. *apposuit.*

179—372. *Megalensia aut Megalesia* in honorem Matris Deum *Pridie Non.* Hic primum sacra illa describit 181—188. tum a Musa edoctus originem rituum in illis repetit, 189—244. post unde cultus Deae apud Romanos venerit, enarrat 247—349. Adduntur alia nonnulla de ritibus 350—372. De Matre Deum eiusque cultu cf. Lucret. II, 598—623. Virg. Aen. III, 104. VI, 785. X, 252. Sed loca classica sunt apud Strabonem lib. X. p. 466. Diodor. V. cp. 64. Dionys. Halic. II, 19. unde apparet, praetores Romae ista sacra quotannis instituisse, et Phrygios solos, non Romanos peregisse.

Ter - equos. Ab initio non hoc die, sed pridie Idus celebrabantur, auctore Liv. 29, 14. quamquam Neap. ibi quoque *pridie Nonas* scribi vult. *Coeli versationem* aut inversionem et alii poëtae habent ad temporis decursum notandum. Aen. II, 250: *Vertitur interea coelum.* Vid. Heynii Exc. II. *Perpetuum axem* Noster etiam currui tribuit XV. Met. 522.

181. In medium festi strepi

Flabit; et Idaeae festa parentis erunt.
Ibunt semimares, et inania tympana tundent;
Aeraque tinnitus aere repulsa dabunt.
Ipsa sedens molli comitum cervice feretur
Urbis per medias exululata vias.
Scena sonat, ludique vocant. Spectate, Quirites:
Et fora Marte suo litigiosa vacent.
Quaerere multa libet: sed me sonus aeris acuti
Terret, et horrendo lotos adunca sono.
Da, Dea, quas sciter, doctas, Cybeleia, neptes.
Audit; et has curae iussit adesse meae.
Pandite, mandati memores, Heliconis alumnae,
Gaudeat assiduo cur Dea Magna sono.

tum nos rapit. *Idaea Parens* aut *Mater* passim vr. Lucret. d. l. *Hanc variae gentes antiquo more sacrorum Idaeam vocitant matrem.* Sed *Ida* mons et Cretae et Troiae; nec satis constat, ab utro sit dicta. Etenim aut in Cretam sacra eius Dactyli Idaei transtulerunt in Phrygiam, aut Phryges accepere religiones illas a Curetibus ex Creta. Omnino Cretenses et Phryges communes habuerunt origines. Vid. Heyne Exc. V. ad Aen. III. Sed eadem et in *Berecynto*, Phrygiae monte colebatur, unde et ipsa *Berecyntia mater* Aen. VI, 785. et *Berecyntia tibia* in sacris eius adhibita. Horat. IV. od. 1, 24. Ea erat tibia Phrygia, inventa a Mida rege, incurva, cornu addito; quo sonus eius augebatur. XI. Met. 16. Horat. I. od. 18, 13. *Berecyntium cornu.* Sonus eius erat acer et veluti pungens, unde vs. 341. *furiosa* vr. Vid. Vulp. ad Catul. LXII, 22. *Semimares,* Galli, sacerdotes exsecti. Vid. vs. 242. Ab iis et *tympana*, orbes intenti corio maxime bubulo, (hinc vs. 342. *taurea terga*) manibus tundebantur, unde sonus raucus, et *aera aere*, cymbala concava inter se, concutiebantur, quae *tinnitum* acutum dabant. Vid. Bentl. ad Horat. I. od. 16, 8. Sonum et vim horum instrumentorum bene expressit Lucret. II, 618-620. Eadem in sacris Bacchicis adhibebantur. III. Met. 532. sqq. Et omnino multae religiones utrique numini communes.

185. Vir Phrygius et mulier Phrygia circumferebant Cybeles signum, Dionys. II, 19. idque a turba concursante cum *ululatu, ἰαχαῖς, ὀλολυγμοῖς*, furibundo clamore, excipiebatur. Herodian. I, 10, 5. Signum autem erat ipse ille lapis, quem Attalus miserat, de quo ad vs. 276. inclusus muliebris oris argento. Arnob. p. 253. Prudent. Perist. X, 156. *Mollem* cervicem Lenzius eo refert, quod Galli semimares vs. 243. *molles ministri* drr. Potest et naturam cervicis exprimere. Vs. 342. *molles manus.* De *ludis scenicis* consentit et Liv. 29, 14. et 36, 36 ubi *hos primos scenicos* fuisse monet. *Marte suo,* disceptationibus forensibus. Hae quoque postrema concursationem et studia populi bene notant.

189. *Quaerere* e Dea, ut in libris superioribus e Iano, Marte et Venere. *Lotos*, tibia e loti, Libycae in primis, arundinibus. Vid. Gronov. Observatt. IV, 15. In illo strepitu bene sibi consulit poëta, *Neptes*, Musae, nam Cybele eadem, quae Rhea, Io-

Sic ego: sic Erato; (mensis Cythereius illi
Cessit, quod teneri nomen amoris habet.)
Reddita Saturno sors haec erat: ,Optime regum,
A nato sceptris excutiere tuis.
Ille suam metuens, ut quaeque erat edita, prolem
Devorat; immersam visceribusque tenet.
Saepe Rhea questa est toties fecunda, nec unquam
Mater, et indoluit fertilitate sua.
Iupiter ortus erat. Pro magna teste vetustas
Creditur. Acceptam parce movere fidem.
Veste latens saxum coelesti viscere sedit.
Sic genitor fatis decipiendus erat.
Ardua iam dudum resonat tinnitibus Ide,
Tutus ut infanti vagiat ore puer.

vis mater. Ut hic *doctae neptes*, sic V. Met. 255. Musae, *doctae sorores*. *Cura*, cupido cognoscendi caussas illorum rituum. *Cybeleia* a monte Phrygiae, qui et *Cybelus*, et *Cybele*, et *Cybelon* scribitur. Notissimus fuit Matris Deum religione. Vid. Hemsterhus. ad Lucian. To. I. p. 308. s. ed. Bipont.

195. *Erato* a Virg. Aen. VII, 37. pro quacunque Musa invocatur. Sed Noster de industria eam elegit, ejusque delectus caussam reddit probabilem. Propter nomen *amoris* eandem et A. A. II, 16. sibi adesse vult. *Sortem* illam Coeli et Terrae, antiquissimorum vatum, qua fatale *Saturno* erat a filio domari, habet Hesiod. Theog. 464. Cf. Apollod. I, 1, 3. *Excuti sceptris*, ut XV. Met. 524: *excuti curru*. *Immergere, demergere, mergere* sollemnia de cibis, qui devorantur. Vid. ad VI. Met. 646. Devoravit autem Saturnus Vestam, Cererem, Iunonem, Plutonem, Neptunum.

203. I. Met. 400: *Quis hoc credat, nisi sit pro teste vetustas?* ubi adi not. *magna*, gravi. Sic Heins. ex uno Patav. Krebsius stat pro vulg. *magno*. *Fides* etiam id, quod facit, ut aliquid pro vero habeamus, inde h. l. traditio. Ea *movetur*, quando dubia redditur. *parce*, noli. *Veste* — *sedit*. In re nota usus est summa brevitate. Pro Iove Rhea saxum ei obtulit, quod ille devoravit. Sed poëta pro antecedente posuit consequens, *viscere sedit*. *Viscere* Heins. ex uno Zulich. dedit; sed Mitscherl. vulg. *gutture* revocavit. Mihi vero Saturnus parum placet, cui lapis, ut os lupo apud Phaedrum, *gutture* sedet. Krebsius putat, *gutture sedit* simpliciter esse, devoravit. At *sedere* notionem durationis involvit. Si quid mutandum esset, equidem cum Mazar. et duobus aliis *gurgite* praeferrem. Cum *gurgite* enim non male componitur venter, qui tot iam liberos hausit. Sic *vorago ventris* VIII. Met. 843. *veste latens saxum* Hygin. fab. 139. *lapidem involutum* vocat, Graeci λίθον ἐσπαργανωμένον. Praeiverat Hesiod. Th. 485. Nomine proprio lapis ille dictus βαίτυλος et Abbadir. Vid. Burm.

207. De Iovis patria disputabant veteres, cum et Cretenses et Arcades eius natales ad se traherent, quin et Phryges in certaminis societatem venirent. Ne

Pars clypeos sudibus, galeas pars tundit inanes:
Hoc Curetes habent hoc Corybantes opus.
Res latuit patrem; priscique imitamina facti,
Aera Deae comites raucaque terga movent.
Cymbala pro galeis, pro scutis tympana pulsant:
Tibia dat Phrygios, ut dedit ante, modos.
Desierat. Coepi: Cur huic genus acre, leones,

Cretenses quidem de monte consenserunt; namque aliis in Dicta, aliis in *Ida* natus dicebatur, unde mox Dictaeus, mox Idaeus vocatur. Fluctuat etiam Callimach. h. Iov. 4. 6. Hanc litem nonnulli ita dirimere voluerunt, ut Iovem in Dicta natum, in Ida educatum esse contenderent. Et iam ap. Hesiod. Th. 482. primum absconditur in antro Lycti, deinde educatur in Aegeo, qui fuit collis montis Idaei. Sed et ambiguitas vocis *Ida* magnam in omni hac fab. coufusionem peperit. Vid. Spanhem. ad Callim. d. l. *Iam dudum*, continuo.

210. *Curetes* nonnulli eosdem cum *Corybantibus* et Idaeis Dactylis faciebant, alii pro cognatis habebant. Vide quos Spanhem. ad Callim. h. Iov. vs. 52. et Munker. ad Hygin. fab. 139. laudant. Eorum historiam Epimenides Cretensis carmine complexus erat. Primi armatam saltationem instituerunt, quam Graeci *πυῤῥίχην* vocant. Dionys. Halic. II, 70. VII, 72. Strabo X. p. 466. Callim. h. Iov. 52. ibique Spanh. *Clypeos τοῖς δόρασι, ἐγχειριδίοις, hastis* pulsasse Apollod. I, 1, 3. Dionys. II, 70. Hygin. fab. 139. drr. Apud Nostrum dubia est lectio. Olim vulgabatur *clypeos manibus*, quod ferri non potest. *Manibus* enim tympana potius pulsabant. Mazar. et Zulich. *rudibus*, quod Burm. recepit, quia, ut veteres clypeos gladiis soliti sint pulsare in verae pugnae prolusione, ita credibile sit Corybantas in simulacro pugnae *rudes* s. hebetes enses adhibuisse. Sed potuere et *sudibus* uti, quae arma antiquissimorum hominum seriore tempore in exercitiis bellicis et ludicris certaminibus usurpabantur. Vid. Corte ad Sallust. B. C. 56, 3. Et *sudibus* habent non modo Mss. prim. Ambros. Laeti, unus Vatic. sed etiam Lactant. Inst. I, 21. ubi hos versus laudat. Hoc ergo praetuli. *inanes*, non capiti impositas.

211. Res mansit, tantum instrumenta sunt mutata. Lactant. Inst. I, 21, 39: *Quidquid est gestum in abscondendo puero, id ipsum per imaginem geritur in sacris.* Vide tamen et Lucret. II, 640. sqq. Taubn. non displicet cum multis Mss. et Lactantio, *Res latuit, priscique manent imitamina facti.* Sed *patris* mentio hic male desideraretur; eius enim fallendi caussa res instituta. Tum facile subintelligi potest, quae sint *imitamina*, ad imitationem. Hoc elegantius, quam alterum. IV. Met. 445. *Pars alias artes celebrant, antiquae imitamina vitae*, idque faciunt ad imitationem prioris vitae. *Terga*, tympana, quibus raucus sonus. *Phrygios modos.* Lucret. d. l. *Phrygio stimulat numero cava tibia mentes.* Tibul. II, 1, 86. *Phrygio tibia curva sono.* Nullos autem ille sonus modulos habebat. Aristot. Probl. s. XIX. §. 49. Vid. ad XI. Met. 162. ubi *barbaricum carmen* est cantus Phrygius. De *tibia* illa dictum ad vs. 181.

215. Insignia Deae, de quibus consule Pignorii librum de Mag-

Praebent insolitas ad iuga curva iubas?
Desieram. Coepit: Feritas mollita per illam
Creditur. Id curru testificata suo est.
At cur turrita caput est ornata corona?
An Phrygiis turres urbibus illa dedit?
Annuit. Unde venit; dixi, sua membra secandi
Impetus? Ut tacui; Pieris orsa loqui:
Phryx puer in silvis, facie spectabilis, Attis
Turrigeram casto vinxit amore Deam.
Hunc sibi servari voluit, sua templa tueri;
Et dixit, Semper fac puer esse velis.

nae Deum matris et Attidis initiis. De *leonibus* Lucret. d. l. *Hanc veteres Graium docti cecinere poetae Sublimem in curru biiugos agitare leones*, caussamque addit hanc: *Adiunxere feras, quia quamvis effera proles Officiis debet molliri victa parentum.* Aliis Cybele symbolum naturae videtur, cuius vim *leones* indicent. *Genus acre*, *leones* dedit Heins. ex Ursini, uno Vatic. et Nauger. Mss. atque ex Ed. Bersm. Praetulerim tamen vulg. *genus acre leonum*, quod ap. Lucret. V, 860. legitur, unde Ovid. sumsisse videtur, ut Virg G. II, 151: *saeva leonum semina* ex eodem III, 741. *Praebent* dedi cum Mitscherl. quamquam et Taubnero probabatur, quia interrogatio directa praestat. Heins. vero e Mss. plurimis *praebeat* tamquam mollius, receperat.

219. Magna Mater est Terra, cui curae *turrigerae urbes* (Aen. X, 253.) quas sustinet, unde et ipsa *turrita* dr. Aen. VI, 786. Lucret. d. l. *Muralique caput summum cinxere corona, Eximiis munita locis quod sustinet urbeis.* Pro *turrita* ante Heins. vulgabatur *turrifera.* Sed alterum satis usitatum de hac Dea. Etiam Serv. ad Aen. III, 113: *Quod autem turritam gestat coronam, ostendit superpositas esse terrae civitates, quas insignitas turribus constat.* Tum dubites, an non antiquiorum Edd. lectio praestet: *caput est onerata*, quae *turritae* convenire videtur. *Phrygiis* Heins. placuit ex Ursini libro et uno Vatic. Caeteri *primis.*

221. Lubricam de *mutilatione* Gallorum quaestionem Musae virgini proponit; neque tamen illa dubitat eam expedire. Initium fit ab *Atti*, puero Phrygio, de quo cf. Pausan. Achaic. p. 566. Lucian. de Syria Dea 15. Arnob. adv. Gentes I. p. 24. V. p. 159. et 184. Carmine etiam celebratus est a Catullo. In Mss. quibusdam male *Atthys* scribitur. Pausan. et Luciano est Ἄττης. Hesych. Ἄττης, τὸν λέγουσιν Ἄττιν οἱ Λάκωνες. Arnob. nomen deducit a Phrygia voce *attagus*, hircus. Fabula de eo varie narratur. In *facie* eius consentiunt scriptores; fuit ei κάλλος πλέον ἢ κατα εἶδος ἀνθρώπου. Pausan. *Lydum* eum facit Lucian. sive e frequenti illarum gentium confusione, (v. Neapol) sive, quia Attis, ut Hermesianax in Elegis scripserat [illegible] adultus in Lydiam migravit, ibi [illegible] Matris Idaeae mysteria docuit. In *silvis* educatus est, et a capella nutritus. Formulam *vincire amore* comprobat Heins. *Hunc sibi servari*, hunc abstinere ab amore aliarum suo cultui addictum. De coniuge fida VII. Met. 735: *Ego uni servor, ubicunque est.* *Templa tueri*, non est: die Tempel

Ille fidem iussis dedit; et, Si mentiar, inquit,
  Ultima, qua fallam, sit Venus illa mihi.
Fallit; et in Nympha Sagaritide desinit esse,
  Quod fuit. Hinc poenas exigit ira Deae.
Naïda vulneribus succidit in arbore factis.
  Illa perit. Fatum Naïdos arbor erat.
Hic furit; et, credens thalami procumbere tectum,
  Effugit, et cursu Dindyma summa petit.
Et modo, Tolle faces; Remove, modo, verbera, clamat.
  Saepe Palaestinas iurat adesse Deas.
Ille etiam saxo corpus laniavit acuto;
  Longaque in immundo pulvere tracta coma est,

schützen, sed aedituum esse, ut VIII. Met. 707. 710. Secundum Lucian. d. l primus orgia Rheae docuit. *Esse velis* urbanius quam, sis. *Puer*, castitatis notionem nunc habet. In versione germ. mirum est votum: O wünsche doch immer Knabe zu bleiben!

228. Heins. e Mss. nonnullis dederat, *quam fallam*. Ego revocavi *qua*. Concubitus, quo *fallam fidem*, sit mihi ultimus. Formulae sollemnes iurantum, *si mentiar*, *si sciens fallam*. *Sagaris* i. q. *Sangarius*, amnis ex Adoreo monte per Phrygiam fluens. Solinus cp. 43: *Sagaris fluvius, dictus a plerisque Sangarius*. Apud Pausan. et Arnob. Nana, Sangarii amnis filia, mater est Attidis, quem miro modo concepit, cum amygdali, ex virilibus Agdestis resectis enatae, fructus in sinum collegisset. Sed et reliqua ab his Ovidianis discrepant. *Hinc* Heins. mutavit in *huic* auctoritate Ursin. prim. Ambros. Mazar. et trium aliorum. Nympha fuit una ex Hamadryadibus, quae una cum arboribus suis interire credebantur. VIII. Met. 761—773. Igitur et haec, vulnerata arbore, succiditur ipsa. *Arbor fatum erat*, fatum eius pendebat ab arbore.

233. *Furorem* ei iniecit secundum Pausan. et Arnob. Agdestis, qui ante amore eius arserat, eo quidem tempore, quo Attis Pessinunte erat, Midae regis filiam ducturus. *Palaestinas Deas* Furias intelligi vix dubium est; earum enim sunt *faces* et *verbera* s. flagella. Sed quaeritur, quo iure sic sint dictae. Marsus e Cod. antiquo Iulii Caesaris ostendit, *Palaesten* urbem fuisse Epiri; in Epiro autem Furias habuisse templum. Equidem voc. *Palaestinas* corruptum arbitror; Codices vero non adiuvant nos ad verum inveniendum. Neque facile sit coniectura consequi, quo voc. furens puer usus sit. Unus Heinsii *Palestrinas*, Ambros. *Palatinas*. *Ille etiam*, idem, ponitur, cum de eodem plura praedicantur. Sine caussa igitur Burm. *Inde etiam* suadebat. *Saxo acuto*. Ap. Arnob. *testulam* rapit. *in immundo* etc. Talia fere leguntur de iis, qui humi iactantur. Aen. XII, 611: *Canitiem immundo perfusam pulvere turpans*. Ibid. 99: *Semiviri Phrygis foedare in pulvere crines*. Et Attis *longa* coma conspicuus erat. Heins. sine caussa *do* in *dem* mutavit, quia unus Medic. *dum* habet. Neque paullo post Burm. assentior legenti: *dicebat*. *Ad hoc* aut *ad haec*, cum haec diceret. Vulgatum enim rei peractae celeritatem bene exprimit. Interdum *adhuc* omittitur. V. Met.

Voxque fuit, Merui: meritas do sanguine poenas.
 Ah pereant partes, quae nocuere mihi!
Ah pereant! dicebat adhuc. Onus inguinis aufert;
 Nullaque sunt subito signa relicta viri.
Venit in exemplum furor hinc, mollesque ministri
 Caedunt iactatis vilia membra comis.
Talibus Aoniae facunda voce Camenae
 Reddita quaesiti caussa furoris erat.
Hoc quoque, dux operis, moneas, precor; unde petita
 Venerit. An nostra semper in Urbe fuit?
Dindymon, et Cybelen, et amoenam fontibus Iden
 Semper, et Iliacas Mater amavit opes.
Cum Troiam Aeneas Italos portaret in agros:
 Est Dea sacriferas paene secuta rates.
Sed nondum fatis Latio sua numina posci
 Senserat; adsuetis substiteratque locis.
Post, ut Roma potens opibus iam saecula quinque
 Vidit, et edomito sustulit orbe caput;

294: *Musa loquebatur. Pennae sonuere* etc. *Onus*, quidquid gestatur, etiam pars corporis. In *subito* haerebat Heins. forte quia negationi additum. Suadebat: *subito viro*, quod recte refutatum a Burm. Aemesianacte auctore ipsa mater Attin filium sic mutilavit. Ap. Arnob. ipse sub pinu genitalia sibi desecat; hinc Mater Deum in solatium moeroris sui pinum consecrat.

243. *Veniunt in exemplum*, quae ab aliis imitatione exprimuntur. Heins. sine caussa malebat, *ivit in exemplum*. Alibi, *ire per exempla* aut *ire exemplis*, idem vel pati, vel facere, quod alii. V. ad IV. Met. 430. *Molles* saepe cinaedi, pathici, nunc semimares. *Vilia*, quae vilia ipsis videntur, quia caedunt. Non erat, cur Heins. *laevia* suaderet. A Lucret. d. l. alia huius mutilationis caussa affertur: *Gallos attribuunt, quia numen qui violarint Matris, et ingrati genitoribus inventi sint, Significare volunt indignos esse putandos, Vivam progeniem qui in oras luminis edant.*

247. *Cybele Romam deducta.* Cf. Liv. XXIX, 10. 11. 14. XXXVI, 36. Valer. Max. VIII, 15, 3. Herodian. I, 11. Arnob. adv. Gentes VII. p. 253. et e poëtis Silius XVII. init. Cf. etiam similis deductio Aesculapii XV. Met. 622—744. *petita venerint* plenius quam, arcessita sit. Horat. I. Sat. 4, 79. *Unde petitum Hoc in me iacis? Ide a fontibus* nobilis. II. Met. 218. ubi v. not. *Iliacas opes*, regnum Troianum. Hic mirari quis poterat, quod non Aeneam secuta sit. *Cum Troiam* etc. ex Aen. I, 68: *Ilium in Italiam portans, victosque Penates*, et vs. 6: *dum inferret Deos Latio. Sacriferas*, quae Penates et Vestam ferebant.

255. A. U. 549. P. Cornelio Scipione P. Licinio Crasso Coss. tempore belli Punici secundi, cum crebrius de coelo lapidatum esset, in libris Sibyllinis id

Carminis Euboïci fatalia verba sacerdos
  Inspicit. Inspectum tale fuisse ferunt:
Mater abest; Matrem iubeo, Romane, requiras.
  Cum veniet, casta est accipienda manu.
Obscurae sortis patres ambagibus errant,
  Quaeve parens absit, quove petenda loco.
Consulitur Paean; Divumque arcessite Matrem,
  Inquit: in Idaeo est invenienda iugo.
Mittuntur proceres. Phrygiae tum sceptra tenebat
  Attalus: Ausoniis rem negat ille viris.
Mira canam. Longo tremuit cum murmure tellus;
  Et sic est adytis Diva locuta suis:
Ipsa peti volui. Ne sit mora: mitte volentem.
  Dignus Roma locus, quo Deus omnis eat.
Ille soni terrore pavens, Proficiscere, dixit;
  Nostra eris. In Phrygios Roma refertur avos.

carmen inventum est: *Quandoque hostis alienigena terrae Italiae bellum intulisset, eum pelli Italia vincique posse, si mater Idaea a Pessinunte Romam advecta foret.* Hinc patres id cogitare, quae ratio transportandae Romam Deae esset, praesertim cum Delphicus quoque Apollo monuisset, magnam victoriam adesse populo Romano. Legati Asiam petentes in itinere oraculum Delphicum denuo consuluerunt, a quo responsum tulerunt: *Per Attalum regem compotes eius fore, quod peterent. Cum Romam Deam devexissent, tum curarent, ut eam, qui vir optimus Romae esset, hospitio exciperet.* Sic Livius, a quo in nonnullis dissentit Ovid. *Carmen Euboicum,* libri Sibyllini. Nota erat Sibylla Cumaea. V. vs. 150. Cumae autem originem trahebant a Chalcide Euboica. Vid. ad Met. XIV, 155. *Sacerdos*, Decemviri.

261. *Ambages* saepe de oraculorum ambiguitate. Vs. 668. VII. Met. 761. Non erat, cur Heins. *errant* in *haerent* mutari vellet; namque et *errare* de dubitatione et fluctuatione animi dr. Liv. I, 24: *in re tam clara nominum error manet.* IX, 15: *Sequitur hunc errorem alius error Cursorne Papirius* etc. Vid. et ad vs. 669. De consulto *Paeane* modo dictum ad vs. 255.

265. *Proceres* illi erant M. Valerius Laevinus Consularis, M. Caecilius Metellus Praetorius, Sulpicius Galba Aedilitius, et duo Quaestorii. *Attalus*, Pergami rex, quocum propter commune adversus Philippum bellum coepta iam Romanis erat amicitia, legatos comiter acceptos Pessinuntem in Phrygiam deduxit, sacrumque iis lapidem, quem Matrem Deam incolae esse dicebant, tradidit. Liv. *Phrygiam* Noster latiore sensu ponere potuit, sed, cum Attalum rem negasse Romanis ait, alios auctores secutus est. Nec miror, miraculum ab eo in hac narratione praelatum.

272. *Nostra eris* scil. sic quoque. Quod supra vs. 32. sqq. docuit, a Phrygibus originem suam repetere Romam, id hic repetit. Etiam Herodian. I, 11. ait, Romanos propter τὴν συγ-

Protinus innumerae caedunt pineta secures
Illa, quibus fugiens Phryx pius usus erat.
Mille manus coëunt: et picta coloribus ustis
Coelestum Matrem concava puppis habet.
Illa sui per aquas fertur tutissima nati;
Longaque Phrixeae stagna sororis adit;
Rhoeteumque rapax, Sigeaque litora transit;
Et Tenedon, et veteres Eetionis opes.
Cyclades excipiunt, Lesbo post terga relicta;
Quaque Carysteis frangitur unda vadis.

γένειαν καὶ τὴν ἀπ' Αἰνέιου τοῦ Φρυγὸς ἐις αὐτοὺς διαδοχὴν facile impetrasse Cybeles simulacrum. Secundum Liv. Romanae naves Matrem deduxerunt, sed Ovid. eam maluit suae arboris nave avectam. Respexit autem Aen. IX, 80. sqq. ubi Dea Aeneae, *Phrygi pio*, cum classe indigeret, pineam silvam sibi sacram dedit, Iovem precata, ut ne naves inde factae vento ullo vincerentur. Cf. XIII. Met. 535. Et Ida magnum habebat materiae proventum. *Idaeis navibus* etiam Paris vehitur ap. Horat. I. od. 15, 2. Saepe *picta* navis occurrit; h. l. explicatur, qualis pictura illa fuerit. Nempe cerae liquefactae et colore tinctae penicillo illinebantur navibus. Plin. 35, 11. s. 41: *Tertium accessit, resolutis igni ceris penicillo utendi, quae pictura in navibus nec sole, nec sale, ventisque corrumpitur.* Quid autem Attalus miserit Romanis, narrat Arnob. p. 253: *Ex Phrygia nihil quidem aliud scribitur missum rege ab Attalo, nisi lapis quidem non magnus, ferri manu hominis sine ulla impressione qui posset, coloris furvi, atque atri, angellis prominentibus inaequalis.*

277. Iter describitur. Pro *tutissima* Heins. ex Mss. quibusdam *cultissima* placebat, ut a Diis marinis culta esse diceretur. Burm. coni. *laetissima.* Ego tueor vulg. In tot enim tantisque navigationis periculis non mirum est hoc moneri, *tutissimam* fuisse Neptuni favore illam navem. IX. Met. 590: *tuto mari decurrere.* XI, 747: *Tum via tuta maris.* — *Longaque* etc. Hellespontus, sic dictus ab Helle, *Phrixi sorore.* III, 870. Eius sinus quidam non longe ab Ilio litus incurvabat. Ibi *Rhoeteum* et *Sigeum*, duo promontoria cum oppidis cognominibus. Cf. XI. Met. 197. Sigeo adversa protenditur *Tenedos* insula, XL. stadiis a continente distans. Strabo XIII. Plin. V, 32. s. 39. *Eetion*, Andromaches pater, Theben habebat, a Troade ad austrum versus Adramyttum sitam. Homer. Il. α, 366. ζ, 395. χ, 480. Ante *veteres* cum Taubn. *et* recepimus, quod Burm. omiserat. Heins. scripserat, *Et Theben, veteres Eëtionis opes.* Sed non credibile est, Nostrum *Tenedon* notissimam fama neglexisse in hoc catalogo. Cum igitur Mss. in eo nomine conspirent, inde non discedendum.

282. *Carystus* in litore australi Euboeae insulae. Ex Hellesponto autem venientibus Euboea prius adeunda, quam *Cyclades.* De *Icaro* et *Icario* scil. mari vid. VIII. Met. 183 sqq. Pro *lapsas*, plurimi Codd. *lassas*, quod Mitscherl. placuit, Bersm. *laxas* i. a sole laxatas. Verum *lassitudine* minime victus est Icarus audaci volatu gaudens; sed *labi* dr. quae vel intereunt,

Transit et Icarium, lapsas ubi perdidit alas
Icarus, et vastae nomina fecit aquae.
Tum laeva Creten, dextra Pelopeïdas undas
Deserit; et Veneri sacra Cythera petit.
Hinc mare Trinacrium, candens ubi tingere ferrum
Brontesque, et Steropes, Acmonidesque solent.
Aequoraque Afra legit, Sardoaque regna sinistris
Prospicit a remis, Ausoniamque tenet.
Ostia contigerat, qua se Tiberinus in altum
Dividit, et campo liberiore natat.
Omnis Eques, mixtaque gravis cum Plebe Senatus
Obvius ad Tusci fluminis ora venit.
Procedunt pariter matres, nataeque, nurusque;
Quaeque colunt sanctos virginitate focos.
Sedula fune viri contento brachia lassant.
Vix subit adversas hospita navis aquas.

vel in peius mutantur. Itaque alae, quarum cerae liquefactae sunt a sole, bene et *dilapsae* et *lapsae* dici possunt. VII. Met. 550: *dilapsa liquescunt*, putredine dissolvuntur. XIV. Met. 825: corpus *per auras dilapsum*. Virg. G. III, 557: *dilapsa cadavera tabo*. Caeterum etiam A. A. III, 238. pro *lapsas comas* alii *lassas*, alii *laxas* habent. *Vasta aqua* circumlocutio maris. *Cythera* insula eo ipso loco, quo Pelopeides undae adeuntur.

287. Nomina Cyclopum etiam Hesiod. Th. 140. habet, sed tertius ei est *Arges*. Sic et Callim. h. Dian. 68. Apollod. I, 1, 2. Plin. 35, 10. s. 36. Qui *Pyracmon* Virg. Aen. VIII, 425. Nostro *Acmonides* dr. aut *Agmonides* i. Acmonis filius. *Tingentes* ferra lacu saepe Cyclopes et fabri inducuntur, ut docet Heins. Igitur posthabenda est lectio unius Bonon. et unius Vatic. *fingere ferrum*. — Cum non auderent illi fretum Siculum transire, legunt *aequora Afra*. *Legere aequora* aeque recte dici, ac *legere* litora contra Heins. docet Burm.

291. *Ostia* Lenzius Ostiam urbem intelligit. Sic insolenter locutus esset Ovid. Liv. 29, 14. de hac ipsa re: *postquam navis ad ostium amnis Tiberini accessisset*. Idem Lenz. verb. *dividit* ad duo ostia refert, quibus Tiberis se exoneravit in mare. Putem, etiam fluvium, qui ex unius ostii angustiis exeat, et iam latius diffundatur, *dividere se in altum* dici posse. Quod nisi voluisset poëta, non addidisset *in altum*, neque *campo liberiore* (ut I. Met. 41.) *natat*. V. omnino ad vs. 330. Advenienti navi omnem effusam fuisse civitatem obviam, etiam Liv. l. d. l. narrat; nam Valerius, unus ex legatis, praegressus, actutum Deam in Italia fore nuntiaverat. *Os*, de ostio fluvii non minus, quam de fonte dr. Virg. G. IV, 292.

297. Studium Romanorum in attrahenda nave copiosius describendum erat, quo magis miraculum in Claudia editum elucesceret. *hospita*, peregrina. *sitis vss. herbas*, marcidas herbas, quibus succi ademti, describit. Virg. G. I, 77. *urit lini campum seges*, exsiccat. *Pressa* navigia alias sunt mercibus one-

Sicca diu tellus fuerat; sitis usserat herbas:
  Sedit limoso pressa carina vado.
Quisquis adest operi, plus quam pro parte laborat;
  Adiuvat et fortes voce sonante manus.
Illa velut medio stabilis sedet insula ponto.
  Attoniti monstro stantque paventque viri.
Claudia Quinta genus Clauso referebat ab alto;
  Nec facies impar nobilitate fuit.
Casta quidem; sed non et credita. Rumor iniquus
  Laeserat, et falsi criminis acta rea est.
Cultus, et ornatis varie prodisse capillis,
  Obfuit; ad rigidos promtaque lingua senes.
Conscia mens recti famae mendacia risit:
  Sed nos in vitium credula turba sumus.

rata, ut Virg. G. I, 303. nunc potius impressa limo, haerentia in limo. Sic *pressum aratrum* alibi, impressum. Heins. e Mss. quibusdam *fessa*, et e coni. sua *prensa*, malebat. Immo vulg. h. l. accommodatissimum. *quam pro parte.* Liv. 7, 7: *plus sibi, quam pro virili parte, adnitendum scirent.* Vid. Bauer. ad praef. p. 2. *Monstrum*, mira res prodigii vim habens.

305. Locus satis moratus sequitur, idemque singula diligenter persequitur. *Atta* aut *Attus Clausus* quinto a regibus eiectis anno Regillo in Sabinis Romam migravit, ubi inter patres lectus est. Tum *Appio Claudio* ei fuit nomen. Liv. II, 16. *Alti* et antiqui et nobiles drr. *referebat,* repetebat. Erat Appii Caeci neptis, ut docet Abram. ad Cic. pr. Coel. 14. Virgo e *Clausorum* gente etiam infra V, 155. occurrit. Vocc. *par* et *impar* etiam Ablativo iungi, docet Burm. Quae de *Claudia Quinta* hic narrantur, ea et Liv. d. l. attingit: *Matronae primores civitatis, inter quas unius Claudiae Quintae insigne est nomen, signum accepere: cui dubia, ut traditur, antea fama, clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit.* Pudicitia eius etiam a' Cic. Harusp. 13. memoratur, et a Sueton. Tib. 2, ubi multa de eius gente. Cum sqq. cf. Silius XVII, 33. — *Laeserat* famam eius, infamiam contraxerat. Horat. I. Sat. 4, 78: *laedere gaudes. Agi ream,* accusari.

309. *Varietas* illa ornatus erat a positu capillorum. II. Met. 412: *positu variare comas.* Medic. Fac. 19: *odoratos positu variare capillos.* II. Amorr. 8, 1: *Ponendis in mille modos perfecta capillis.* Haec adversantur alteri lectioni, quam h. l. nonnulli habent, quamque Taubn. laudat, *ornatos varie fudisse capillos.* Etiam *prodire* in publicum maxime ad rem pertinet, cum castae mulieres fere essent domisedae. *Promta,* praeceps, libera et ad quaelibet expedita. Liv. 22, 44. extr. *Videret, ut quibus lingua tam promta ac temeraria, aeque in pugna vigerent manus.* Sallust. Cat. 10, 5: *in lingua promtum habere.* Cic. Planco 14: *et vultu promtum habuit et lingua — ad rigidos,* apud severos. *Nos turba sumus* ex ironia Socratica, turba est. Horat. I. Ep. 2, 27: *Nos numerus sumus.*

Haec ubi castarum processit ab agmine matrum;
Et manibus puram fluminis hausit aquam:
Ter caput irrorat, ter tollit in aethera palmas.
Quicumque adspiciunt, mente carere putant.
Submissoque genu, vultus in imagine Divae
Figit, et hos edit, crine iacente, sonos:
Supplicis, alma, tuae, genitrix fecunda Deorum,
Accipe sub certa conditione preces.
Casta negor. Si tu damnas; meruisse fatebor.
Morte luam poenas iudice victa Dea.
Sed, si crimen abest, tu nostrae pignora vitae
Re dabis; et castas casta sequere manus.
Dixit: et exiguo funem conamine traxit.
Mira, sed et scena testificata loquar.
Mota Dea est; sequiturque ducem, laudatque sequendo.
Index laetitiae fertur in astra sonus.
Fluminis ad flexum veniunt: Tiberina priores
Ostia dixerunt, unde sinister abit.

A. P. *Maxima pars vatum decipimur specie recti.*

314. *Purum*, quod habet vim purificandi. Vid. I, 338. In rebus puris etiam aqua fluvialis propter sanctitatem fluviorum. Aqua autem lustralis, qua Deos adituri caput et vestes conspergere solebant, *ros* dicebatur. I. Met. 371: *ubi libatos irroravere liquores Vestibus et capiti*, Ubi vid. not. et infra ad vs. 778. *Crinis* in collo *iacens* signum amentiae. Heroid. 15, 140: *Illuc mentis inops, ut quam furialis Erichtho Impulit, in collo in crine iacente feror.* II. Met. 673. de muliere vaticinantis furore correpta, *utque vagi crines per colla iacebant. Iacentibus* opp. *adstricti* III. A. A. 146.

323. *Pignus*, argumentum, signum, quo comprobatur aliquid. *vitae* Gronov. Obs. II, 21. in *vittae* mutari volebat, quia *vitta* insigne pudicitiae et erat, et a Nostro I. A. A. 33. vocatur. Sed durissimum, meo quidem sensu, *pignus vittae*. In paregmeno illo *castas casta* vis inest. *Scenicam* fabulam fuisse, qua argumentum illud esset tractatum, ex h. l. apparet. Acta forsan Megalesibus. *Sequitur ducem*, facit, ut navis pareat mulieris trahentis conamini, *laudatque* eam, sequendo dat testimonium pudicitiae eius. *Laudationes* etiam in iudiciis testimonia dicebantur. *sonus*, acclamatio adstantium. *Index laetitiae*, ut Liv. 7, 37: *Clamor omnium assensus index.* 23, 46: *Clamor favoris index.*

330. *Sinister abit* bene dictum, flexus ad sinistrum latus relinquit terram et in mare exoneratur. Nempe Tiberis per duos alveos in mare effluit, dextrum et sinistrum. Navigantes priscis temporibus cum maxime, qui mare prospectanti *sinister* esset, frequentasse videntur, ita ut hic potissimum *Ostia* diceretur. V. Wernsdorf. ad Rutilii Itiner. I, 179. *Tiberina Ostia* tanquam nomen proprium, saepe XV. Met.

Nox aderat: querno religant a stipite funem;
Dantque levi somno corpora functa cibo.
Lux aderat: querno solvunt a stipite funem;
Ante tamen posito tura dedere foco.
Ante coronatam puppim sine labe iuvencam
Mactarunt, operum coniugiique rudem.
Est locus, in Tiberin qua lubricus influit Almo,
Et nomen magno perdit ab amne minor.
Illic purpurea canus cum veste sacerdos
Almonis dominam sacraque lavit aquis.
Exululant comites, furiosaque tibia flatur:
Et feriunt molles taurea terga manus.
Claudia praecedit, laeto celeberrima vultu;
Credita vix tandem teste pudica Dea.
Ipsa sedens plaustro porta est invecta Capena;
Sparguntur iunctae flore recente boves.

728. Virg. Aen. I, 14. Plin. H. N. III, 6, 12. Pomp. Mela II, 7, 181. *querno rel. a stipite*, cum alias saxa perforata, εὐνὰς, eiicerent, atque ab iis funes religarent. Hom. Il. α, 436. Nota similitudinem, quae est in vss. 331. et 333.

335. *Coronatam puppim* praetuli cum Mitsch. quia sic quinque Mss. quia vulg. *coronarunt* et Ambros. *coronarum* facile ex illa lect. oriri potuerunt, et quia *coronata puppi* non nisi e coniect. Heins. fluxit. Krebs. defendit *coronarunt*. Nostra lectio brevitatis commendationem habet et convenit antecedenti *posito foco*. *Coronari* autem puppis in re laeta aut sacra, salvo reditu, die festo solebat. Virg. G. I, 304. *Operum rudis*, nullum iugum passa. *coniugium* de coitu. Vid. ad I. Met. 490. et 660.

337. *Almo*, fluviolus, quem Tiberis recipit prope Romam. XIV. Met. 329. *cursu brevissimus* vr. Hunc Cybele Phrygiae amnibus praetulisse dr. Claudian. 15, 119. *Lubricus* omnino amnium epitheton. Infra VI, 238: *lubricus Tiberis*. Adde III. Amorr. 6, 81. *Perdit a magno*, perdit propter magnitudinem eius, in quem influit. *A* saepe caussam indicat. Vid. Ernesti Glossar. Liv. *Canus sacerdos*, Archigallus senex, quem *purpurea veste* indutum fuisse Neap. docet. Per *dominam* et *sacra* Neap. et Taubn. eandem rem intel. ipsam Deam, ipsum illum lapidem sacrum. Sed *sacra* saepe sunt, quae cultui Deorum inserviunt, Diis consecrata sunt. Ex Ammian. 23, 4. apparet, et simulacrum et carpentum Magnae Matris ablui solitum. *Lotio* enim illa quotannis repetebatur Phrygio more in Almone, quo Dea essedo vehebatur. Prudent. Perist. X, 156. Silius VIII, 365. Vid. omnino Cluver. Ital. Antiq. II, 10. p. 718. ubi et de Almone, et de hoc festo agit. Adde Spanhem. ad Callim. Pal. init. *furiosa*, furorem incutiens. *molles manus*. Vid. ad vs. 185. ubi *mollis cervix* comitum. *taurea terga*, tympana.

345. *Capena porta* ea, unde via Appia ducebatur. *Boves* iungi solebant Matri Deum. Orph.

Nasica accepit: templi tunc exstitit auctor.
  Augustus nunc est: ante Metellus erat.
Substitit hic Erato. Mora fit, si caetera quaeram.
  Dic, inquam, parva cur stipe quaerat opes?
Contulit aes populus, de quo delubra Metellus
  Fecit, ait: dandae mos stipis inde manet.
Cur vicibus factis ineant convivia, quaero,
  Tum magis, indictas concelebrentque dapes.

h. 13, 2. ubi ταυροφόρον ἅμμα eius. De *floribus* sparsis Lucret. II, 627: *ningunt rosarum Floribus, umbrantes Matrem, comitumque catervas.* — Secundum Liv. 29, 14 P. Cornelius Scipio, adolescens nondum Quaestorius, quem virum bonorum optimum in tota esse civitate iudicarant (ad vs. 255.) cum omnibus matronis obvius ire iussus Deae, signum eius a sacerdotibus *accepit*, extulitque in terram. Perlatum est in aedem Victoriae, quae erat in Palatio, pridie Idus Aprilis, isque dies festus fuit. Lectisternium et ludi fuere, Megalesia appellata. Anno seq. M. Cornelio Cethego, P. Sempronio Tuditano Coss. aedem ei faciendam ex Scto locaverunt Censores, quam tredecim annis post dedicavit M. Iunius Brutus. Ludi ob eam dedicationem facti, quos primos scenicos fuisse, Antias auctor fuerat; Megalesia appellata. Liv. 36, 36. *Templi exstitit auctor.* Fortasse eo auctore Sctum factum est de templo exstruendo. Burm. suadebat: *Templi pater exstitit auctor*; ut haec Claudia fuerit filia Claudii Neronis Censoris, qui cum collega Livio locavit aedem. Sed proxime h. l. praecessit *Nasica*, non *Claudia*. Krebs. defendit antiquam lect. *non perstitit auctor*, non mansit solus. *Augustus* de se ipse in Mon. Ancyr. *Aedem Matris Magnae in Palatio feci. Metellum* puto L. Metellum Dalmaticum intelligi, a. U. 634. Cos. eundemque Censorem, a quo et porticus et Castoris aedes exstructa. Caeterum de P. Scipione, viro optimo, sacra illa sanctissimis manibus accipiente, vid. Cic. Harusp. 13. Valer. Max. VII, 5. VIII, 15. Silius XVII, 5.

349. Olim edeb. *sic caetera quaero*. Sed haec potius a librario profecta videntur, quam elegantiora illa, *si caetera quaeram*. *Stipem* vir Phrygius et mulier Phrygia, Deam circumferentes, et imagunculas pectori alligatas gestantes, colligebant. Quod proprio verbo μητραγυρτεῖν, de quo vid. Ruhnken. ad Timaei Gloss. p. 6. Meminit Noster huius *stipis* etiam I. ex P. 1, 40. ubi addit: *Unde tamen vivat, vaticinator habet.* Non adeo *parvam* illam stipem facit Lucret. II, 626: *Aere atque argento sternunt iter omne viarum, Largifica stipe ditantes.* Errat autem Ovidius, cum inde *dandae stipis morem mansisse* ait. Etenim ἀγείρειν θεῷ, stipem Deo alicui colligere, admodum solenne erat, ut apparet e Ruhnkenii d. l.

353. Megalensibus principes civitatis *mutua* inter se convivia agitare solebant, quod verbo proprio *mutitare* dictum. Gellius N. A. II, 24. ubi lex sumtuaria memoratur mutitantibus olim lata. Cato ap. Cic. Sen. 13: *Sodalitates autem me Quaestore constitutae sunt sacris Idaeis Magnae Matris acceptis. Epulabar igitur cum sodalibus modice.* Voc. proprium etiam h. l. Heinsius dare volebat, cum *tum magis* in *mutuitat* mutaret;

Quod bene mutarit sedem Berecyntia, dixit;
  Captant mutatis sedibus omen idem.
Institeram, quare primi Megalesia ludi
  Urbe forent nostra: cum Dea, sensit enim,
Illa Deos, inquit, peperit. Cessere parenti,
  Principiumque dati Mater honoris habet.
Cur igitur Gallos, qui se excidere, vocamus?
  Cum tanto Phrygia Gallica distet humus?
Inter, ait, viridem Cybelen, altasque Celaenas
  Amnis it insana, nomine Gallus, aqua.
Qui bibit inde, furit. Procul hinc discedite, quis est
  Cura bonae mentis. Qui bibit inde, furit.
Non pudet herbosum, dixi, posuisse moretum
  In dominae mensis? an sua caussa subest?
Lacte mero veteres usi memorantur, et herbis;
  Sponte sua si quas terra ferebat, ait.

sed Gronov. ad Gellii d. l. negat hoc adiectivum in usu fuisse. Foggini ad Verrium *mutita* adeo malebat, quia Verrius convivia illa *mutitationes coenarum* vocat. Assentitur Gesenius in Symbb. p. 33. Male. Ea enim lect. recepta, verba *vicibus factis* redundarent. Iis ipsis circumloquitur Ovidius mutitationes coenarum. Adde, quod Correctio illa hiatum efficit. *Tum magis* intellige, eo festo potius, quam alio tempore. *Indictas*, ad quas non vocantur, sed quas ipsi convivae indicunt. V. Burm.

357. *Institeram*, institueram, quaerere volebam. *Deos peperit*, nempe sex Deos maiorum gentium. Virg. Aen. VI, 787: *Laeta Deum partu, centum complexa nepotes, Omnes coelicolas, omnes supera alta tenentes.*

361. *Se excidere*, virilia sua exsecuerunt. *Tanto Phrygia* pro *tantum a Phrygia* recepit Heins. ex Ursin. Petav. et alio. *A* abest etiam ab aliis. *Viridis* epitheton ornans montium. Horat. I, od. 21, 8: *viridis Cragus.* *Celaenae* mons et urbs, caput quondam Phrygiae, e cuius arce summa Maeander fluvius oriebatur; nec procul inde Marsyas amnis. Fama tenebat, Celaenis Marsyam cum Apolline tibiarum cantu certasse. Liv. 38, 13. Strabo XII. p. 612. *it*, decurrit. Plenius II. Met. 456: *labens ibat rivus.* *Gallum*, Phrygiae fluvium Plin. 31, 2. s. 5. auctore Callimacho, in iis numerat, qui calculosis medeantur. Tum addit: *Sed ibi in potando necessarius modus, ne lymphatos agat.* Vibius Sequester de Flumin. *Gallus in Phrygia, unde qui bibit, insanit more fanatico.* Inde Gallos nomen accepisse, testatur etiam Stephan. Byzant. ubi de hoc fluvio agit: ἀπὸ ἐκείνου γὰρ τοὺς τεμνομένους τὰ αἰδοῖα Γάλλους καλοῦσιν.

367. *Moretum*, μυττωτὸν, edulii rustici genus ex allio, apio, ruta, coriandro, bulbo, caseo, oleo et aceto confectum, quo stomachus vellicaretur. Vid. Schol. Aristoph. ad Vesp. 312. et Virgilii Moretum. Etiam Neapol. h. l. quaedam de hoc cibo collegit. *sua*, iusta aut propria. *si quas* non dubitantis est, sed

Candidus elisae miscetur caseus herbae,
Cognoscat priscos ut Dea prisca cibos.
Postera cum coelo motis Pallantias astris
Fulserit; et niveos Luna levarit equos:
Qui dicet, quondam sacrata est colle Quirini,
Hac Fortuna die Publica; verus erit.
Tertia lux, memini, ludis erat. At mihi quidam
Spectanti senior, contiguusque loco,
Haec, ait, illa dies, Libycis qua Caesar in oris
Perfida magnanimi contudit arma Iubae.

affirmantis pro, quas. *Elisae*, contritae pastillo. Vid. Heins. In temporis antiqui memoriam multa servata sunt in sacris Veterum.

373—388. Haec quoque ad tempus Megalensium pertinent, ad dies V. et VI. April. obiterque res duas narrant olim istis diebus gestas: *dedicationem templi Fortunae Publicae*, et *victoriam Caesaris de Iuba*, *tum Librae imbres* et *Orionis occasum*.

Pallantias, Aurora. IX. Met. 420. Ea oriente *diffugiunt stellae*. II. Met. 114. pro quo nunc *moventur* scil. statione in coelo, expelluntur, ut hostes *moveri* drr. cum e castris eiiciuntur. V. Drakenb. ad Liv. 10, 4. *Levare* scil. iugo, soluere. A. U. 549. Sempronius Cos. principio pugnae adversus Hannibalem aedem *Fortunae Primigeniae* vovit, eamque decem annis post *colle Quirinali sacravit*, dedicavit. Q. Martius Ralla Duumvir ad id ipsum creatus. Liv. 29, 36. 34, 53. Sed Noster etiam V, 729. VIII. Kal. Iun. *Fortunae Publicae* templum datum narrat. Atque ita et eodem die Calendarium vetus, ubi FORTVN. PVBLIC PR. IN COLL. id est, Fortuna Publica Primigenia in colle. Hinc Neapol. conicit, duas Fortunas intelligi, quarum altera *Publica* tantum sit dicta, altera et *Primigenia* et *Publica*; huius aedem mense Maio esse dedicatam, illius Aprili. Verrius: *Ludi Fortunae publicae citerio... in colle.* Foggini supplet *citeriori*, idque refert ad *Fortunam*. *Fortunam* autem *citeriorem* intel. eam, quam Plutarch. Quaest. Rom. *βρέβεμ* vocat, i. brevi necessariam. Male *Quirini* Heins. in *Quirino* censet mutandum, quia sic etiam XIV. Met. 836. Horat. II. Ep. 11. Pro *colle* multi Mss. ex melioribus *valle*. quod respuunt, quia et Liv. d. l. *collem Quirinalem* memorat, et Festus Rufus de Regionibus Urbis: *aedes Fortunae Publicae in colle*. Sed si duae Fortunae Publicae cultae sunt, alterius templum in *valle* esse potuit, alterius in *colle*.

377. Loc. seq. bene explicuit Masson. in Vita Ovid. ad a. U. 732. *Tertia lux*, dies tertius Megalensium sive VI. dies Aprilis, non autem tertius ab ipsis Nonis. Is erat *ludis*, eo edebantur ludi scenici. Victoriae, quae iam commemoratur, memoria non celebrabatur Romae. Ovidius tamen commode eam repetere voluit, itaque figmento ingenioso usus est. *Contiguus*, pro quo multi *continuus*, bene se habet. Ut *contingere* aliquem propinquitate, amicitia dicimur, sic et *loco*. Claudian. VIII, 481: *undas contiguas hostibus*. V. 219: *Parcite contiguo hosti*. *Iubam*, regem Mauritaniae fidelissimum partibus Pompeii, et Scipionem Caesar vicit ad Thapson. Post

Dux mihi Caesar erat, sub quo meruisse Tribunus
Glorior. Officio praefuit ille meo.
Hanc ego militia sedem, tu pace parasti,
Inter bis quinos usus honore Viros.
Plura locuturi subito seducimur imbre.
Pendula coelestes Libra movebat aquas.
Ante tamen, quam summa dies spectacula sistat,
Ensiger Orion aequore mersus erit.
Proxima victricem cum Romam inspexerit Eos;
Et dederit Phoebo stella fugata locum:

cladem acceptam Iuba magnifice epulatus est cum Petreio, fugae comite, atque inter pocula se interficiendum ei praebuit. Florus IV, 2, 69. Quamquam rem paullo aliter refert Hirtius B. Afric. 94. Inde *magnanimus*, fortiter procurrens ad mortem. *Contudit*, debellavit. Virg. Aen. I, 264: *populosque feroces contundet.* Sed et historici sic. Liv. 27, 2: *ferocem victoria Hannibalem contudisset.* Tacit. An. 12, 31. *proelio contusus.* Plura vid. ad vs. 628.

383. *Sedem*, non in Quatuordecim, ut Lipsius putabat, hanc enim Ovidius ex Equestris ordinis iure obtinuisset, sed in orchestra; quam sedem ipse sibi *paraverat* munere *Decemviratus*, quo forte anno aetatis 21 aut 22 functus est. Vigintiviratus erat gradus ad Senatum. Inde tres viri erant rerum capitalium, tres signandae pecuniae, quatuor viarum curatores, decem iudiciis centumviralibus praefecti, atque inde stlitibus iudicandis dicti.

385. Plin. 18, 26. s. 66. *Caesari VI. Id. significatur imber Librae occasu.* Columel. IX, 2. IV. *Id. Aprilis Sole oriente Libra occidere incipit, interdum tempestatem significat.* Hunc imbrem ingeniose poëta memoravit. In theatris | Romani sub dio spectabant. *Seducimur*, separamur, Heins. e Mss. quibusdam dedit. Sed et alterum *subducimur* defendi potest, si *imbri* legas. *Pendula* bene *Libra* dr. *Summa dies*, ultima Megalensium, quae in Calendar. quodam vetere finiuntur IV. Id. *Ensifer.* Meliores *ensiger*, ut et II. A. A. 55.

389—620. *Cereris ludi.* Hunc locum ita tractat, ut primum ludos ipsos 391—393. tum Cereris merita et cultum, 394—416. tandem raptum Proserpinae 417. usque ad fin. narret. Cum olim vs. 393. ederetur: *Hinc Cereris*, quidam, etiam Taubn. in notis ad Calend. vetus, putarunt, *Circenses* hos ludos fuisse diversos a *Cerealibus;* illos editos esse per biduum, hinc secutos esse Cereales per octo dies. Verum ita Ovidius non indicasset, in cuius honorem Circenses sint exhibiti. Deinde, satis constat, Cereales fuisse Circenses. Tacit. An. XV, 53: *Circensium ludorum die, qui Cereri celebratur.* Idem cp. 74. decretum, ut *Circensium Cerealium ludicrum pluribus equorum cursibus celebraretur.* Dio lib. 47. inter prodigia refert, quod Aediles Cereri, loco Circensium et equestrium, gladiatorios exhibuerint. Ergo et nunc Circenses et Cereales iidem intelligendi. Hac re motus Heins. *hinc*, cum Ursin. et tres alii *hic* praeferrent, in *hi* mutavit. Forte sine causa; nam et *hinc* commode potest explicari, ab hoc die, quo Circus celeber pompa, incipiunt ludi Cere-

Circus erit pompa celeber, numeroque Deorum;
Primaque ventosis palma petetur equis.
Hi Cereris ludi: non est opus indice caussae.
Sponte Deae munus, promeritumque patet.
Messis erant primis virides mortalibus herbae,
Quas tellus, nullo sollicitante, dabat.

rie. Scio quidem, in Calend. quodam vetere ad diem Prid Id. notatos esse *ludos Cereris*, et biduo ante *ludos in Circo*, sed alia Calendaria nostram tuentur sententiam. Quaeritur porro, *quo die* initium horum ludorum fuerit. Plerique intelligunt Prid. Idus s. XII. Apr. quia sic Calendaria nonnulla, et quia vs. 377. *tertiam lucem* non recte ceperunt. Eam rationem Lipsius ad Tacit. Hist. II, 55. eo etiam adiuvari putat, quod ibi, Othone interfecto, *Cereales ludi* non interrupti, *sed ex more spectati* esse narrantur; mortem autem Othonis incidisse in XII. Kal. Mai. s. d. 20. Apr. ad quem duraverint illa ludicra. Broterius vero, approbante Ernestio, ad Tacit. An. XV, 53. e Calendariis docere conatus est, initium illorum ludorum fuisse XIII. Kal. Mai. s. d. 19. Apr. Quae ratio diserte ab Ovidio ipso refellitur. Etenim vs. 621. demum ad *Idus*, et vs. 629. *ad tertiam post Veneris Idus* progreditur. Nos cum Massono vs. 377. *tertiam lucem* tertium diem Megalensium, sive diem VI. Apr. recte intellexisse nobis videmur. Ergo *proxima* haec *Eos* diem VII. Apr. sive VII. Id. indicat. Atque huic eidem diei Calendar. unum ludos Cereales assignat.

Inspicere etiam ex alto despicere. Aen. II, 47: *machina inspectura domos*, de equo Troiano. *Pompam Circensem* diligenter descripsit Dionys. Halic. VII, 72. Eam ducebant viri summi a Capitolio per forum in Circum. Primi erant eorum filii adolescentuli equis insidentes. Hos sequebantur quadrigarii, bigarii, equorum singularium agitatores, athletae, saltatorum chori, tibicines, citharistae, alii. Pompam cogebant plurimorum *Deorum* simulacra, quae hominum humeris portabantur. Inde sane *celebritas* Circi. De simulacris Deorum in pompa loc. iucundus est III. Amorr. 2. Pro *celeber* novem Mss. et Edd. quaedam *celebris*, quod et ipsum rectum esse Burm. monet. *Ventosi* audacter dictum, ventos post terga relinquentes. Silius XVI, 336.

393. Heins. e Mss. ediderat *indice caussa*, eumque reliqui Editores secuti sunt. Ego vero priorem lectionem revocavi, quam mens poëtae postulat. Is supra passim Deos invocavit, ut sibi *caussas* rerum *indicarent*, sed nunc *indice* divino huius *caussae* opus non erat; *sponte* enim e poëtis et mythis Graecorum patebat, cur Cereri ludi fierent. Sic et Krebs. *promeritum*, meritum. *Patet* dedi propter multitudinem Mss. Nam *patent* Heins non nisi ex uno Medic. praetulerat.

395—400. Alimenta ante Cererem. Vulgaris traditio erat, glandibus primos homines esse pastos; sed nunc poëta, a victu etiam inhumaniore et infeliciore rem repetit. Cf. II, 293. Amorr. d. l. et A. A. II, 475. ubi rem verbo tetigit, dum *herbas cibum* fuisse dixit. Pro *cibo* nunc *messem* exquisitius posuit. XI Met. 113. Midas *arentes Cereris decerpsit aristas: Aurea messis erat.* Bene igitur Heins. hoc voc. e Zulich. et Mazar. a m. pr. tum Patav. uno et Francof. pro vulgari *panis* rece-

Et modo carpebant vivaci cespite gramen;
　Nunc epulae tenera fronde cacumen erant.
Postmodo glans nata est. Bene erat iam glande repertta:
　Duraque magnificas quercus habebat opes.
Prima Ceres homini, ad meliora alimenta vocato,
　Mutavit glandes utiliore cibo.
Illa iugo tauros collum praebere coegit:
　Tum primum soles eruta vidit humus.
Aes erat in pretio: chalybeia massa latebat.
　Heu quam perpetuo debuit illa tegi!
Pace Ceres laeta est. At vos optate, coloni,
　Perpetuam pacem, perpetuumque Ducem.

pit. *Nullo sollicitante.* I. Met. 103. sic *nullo cogente*, et Virg. G. I, 128. *nullo poscente.* Ut nauta mare *sollicitat* remis, Georg. II, 503. sic rusticus tellurem *sollicitat* aratro, ib. 418. Nam *sollicitare* est saepius movere. *Vivax,* qui non facile enecatur aut marcescit. *Cacumen tenera fronde*, tenerae frondes arborum. *Bene esse* ei dr. qui commode aut laute vivit. V. Trist. 12, 41: *Non adeo est bene nunc, ut sit mihi gloria curae.* Vid. Casaub. ad Pers. IV, 29. Huic bene convenit alterum *magnificas*, quod Heins. male in *munificas* mutari volebat.

400. De hoc merito Cereris cf. III. Amorr. 10. V. Met. 342. sqq. Virg. G. I, 147. quae loca omnia, quasi ex composito, ordiuntur verbis *Prima Ceres. Vocavit hominem ad meliora,* cum modum monstravit mitia sibi alimenta comparandi per agriculturam, cuius partem, arationem, mox circumloquitur. *Mutavit*, permutavit. Doctius et ornatius Virg. G. I, 8: Cereris munere tellus *Chaoniam pingui glandem mutavit arista. Eruta,* versa aratro. *Soles vidit.* G. I, 48: *solem et frigora sensit.* Caeterum paullo ante *homini* Heins. e Mazar. Zulichem. Voss. prim. Ambros. et tribus aliis recepit cum caeteri *homine* habeant. Idem paullo audacius suadet: *Prima Ceres hominum victu ad meliora vocato*, quia τὸ *alimenta* a tribus abest.

405. *Aeneis* tum instrumentis agricolae utebantur. Hesiod. Ἔργ. 150. χαλκῷ δ' εἰργάζοντο· μέλας δ' οὐκ ἔσκε σίδηρος. Ferri Noster praestantissimum genus nominat, a gente *Chalybum* ad Thermodanta fluvium dictum. Virg. G. I, 58. *Debuit tegi,* nempe propter abusum eius in bello. Cf. vs. 923. sqq. Sed ante *aere* sic abutebantur, et ante aes repertum unguibus, pugnis et fustibus. Horat. I. Sat. 3, 101. Scilicet non chalybea massa in culpa est, sed rabies hominum, sed historiae stultitia, quae, cum vastatores terrarum *Magnos* mentiri amet, funestam illam rabiem accendit. *Pace laeta est,* ut, qui aravit, idem metat. Callim. h. Cer. 138. V. locum pulcherrrimum ap. Tibul. I, 10, 45. sqq. *At vos* dedit Heins. ex Arond. Voss. et tribus aliis, nam reliqui *et vos* exhibent. Taubm. sic capit: at non pro pace modo, sed et pro ducis perpetua vita vota faciatis. Malim: si caeteri bella serunt, vos saltem coloni etc. *At* eleganter sic cum pronominibus personae ponitur. Liv. III, 17. *at vos veremini Deos vestros. Perpetuum* praestat

Farra Deae micaeque licet salientis honorem
Detis, et in veteres turea grana focos.
Et, si tura aberunt, unctas accendite taedas.
Parva bonae Cereri, sint modo casta, placent.
A bove succincti cultros removete ministri.
Bos aret: ignavam sacrificate suem.
Apta iugo cervix non est ferienda securi.
Vivat, et in dura saepe laboret humo.
Exigit ipse locus, raptus ut virginis edam.
Plura recognosces: pauca docendus eris.
Terra tribus scopulis vastum procurrit in aequor
Trinacris; a positu nomen adepta loci.

alteri lectioni *pacificum*, quia Ovid. et alibi optat, ut dux cum pace perennet. I, 289. 721. III, 428.

409—416. Cultus Cereris. *Farra* etc. Cf. I, 338. *Veteres focos.* Horat. Epod. II, 43: *Sacrum et vetustis exstruat lignis focum.* *Taedarum* usus in sacris Cereris, quia ipsa, cum filiam quaereret, taedam accendit. Tres h. l. *faces.* Utrumque Burm. putat glossam esse eius, quod Patav. habet, *pinus.* *Unctas*, pice oblitas. Aen. VIII, 91: *uncta abies.* *Parva*, ut Manibus II, 535. *casta*, puro animo oblata. *Ministri*, popae, victimarii, qui, cum victimas mactarent, *succincti* esse solebant. V. ad I, 319. De *bove aratore* non mactando vid. ad I, 362. De *sue* I, 349.

417. *Raptus Proserpinae* pars gravissima hymnorum in Cererem, idemque multis carminibus celebrata. Cf. V. Met. 341. sqq. Nam ibi quoque Noster eum copiosissime cecinit. Antiquissimus auctor fuerat Pamphus, quem hymn. Homeri in Cererem secutus esse videtur. Cf. et Callim. h. Cer. init. Apollod. I, 5, 1. Pausan. I, 38. s. Anton. Lib. 24. Hygin. fabb. 146. 147. Arnob adv. Gentes V. p. 173. s. Sed in multis illi inter se dissentiunt. Eum raptum putabant allegoricam seminis in terra reconditi significationem habere. Arnob. V. p. 183.

Exigit ipse locus, hac occasione narrandus est mihi raptus. Verum si abesset, non magnopere desideraretur, cum hic de munere tantum et promerito Cereris agatur. *Edere*, indicare, narrare. Vid. ad II. Met. 43. Mox Heins. malit, *recognoscis.* Non video, quare. I, 7: *Sacra recognosces* et paullo post *invenies.* Nonnulli Mss. *recognoscens*, quod Burm. non improbabatur. Immo sunt duo membra divisa.

419. In hym. Homerico in Cer. 17. Proserpina e Campo Nysae, quod Cariae oppidum, rapitur. Vid. et Strabo XIV. p. 969. Alii in Attica, aut in Cyllene Arcadiae monte, aut in Creta id factum esse narrabant. V. Schol Hesiodi p. 303. et Spanhem. ad Callim. Cer. 9. Noster hic et Met. V. *Siciliam* praetulit. Sic plurimi, ut Cic. Verr. IV, 48. qui e monumentis Graecis huic traditioni fidem addit, et Claudian. De nomine Siciliae Plin. III, 7. s. 14: *Sicilia*, *Sicania Thucydidi dicta*, *Trinacria pluribus*, *Triquetra a triangula specie.* *Scopuli*, ἄκραι, promontoria, quae vs. 479. memorantur. *Positus*, ut alibi *situs*, forma. *Grata do-*

Grata domus Cereri. Multas ibi possidet urbes;
In quibus est culto fertilis Henna solo.
Frigida coelestum matres Arethusa vocarat.
Venerat ad sacras et Dea flava dapes.
Filia, consuetis ut erat comitata puellis,
Errabat nudo per sua prata pede.
Valle sub umbrosa locus est, adspergine multa
Uvidus ex alto desilientis aquae.
Tot fuerant illic, quot habet natura, colores:
Pictaque dissimili flore nitebat humus.
Quam simul adspexit, Comites, accedite, dixit;
Et mecum vestros flore replete sinus.

mus Cereri. Cic. d. l. *Vetus est haec opinio, quae constat ex antiquissimis Graecorum literis atque monumentis, insulam Siciliae totam esse Cereri et Liberae consecratam. Nam et natas esse has in his locis Deas, et fruges in ea terra primum repertas arbitrantur, et raptam esse Liberam ex Ennensium nemore.* Dii *urbes*, in quibus praecipua religione coluntur, *possidere*, ibique *habitare* dicuntur. Sic et Ilium *divum domus* Aen. II, 241. *Henna* aut *Enna*, quia in media insula sita, *umbilicus Siciliae*, ὀμφαλὸς Σικελίας, dicta. Cic. d. l. Callim. Cer. 15, Diodor. Sic. V. p. 287. Pro *culto* Neapol. ex suo Ms. *celso* laudat, quia *Henna* loco excelso sita. Cic. d. l. Liv. 24, 37. Sed τῷ *fertilis* melius convenit *culto*. Merito autem poëta ex urbibus Siciliae *Hennam* potissimum nominavit. *Hennensis* enim *Ceres* per totam Siciliam mira religione, privatim ac publice, colebatur. Cic. d. l.

423. Absente matre rapta est virgo. De *Arethusa*, *frigido* fonte Syracusarum v. Met. V, 409. Eius fontis Nympha sacra faciebat Deabus, ut Virg. G. IV, 380. Cyrene Oceano, supra II, 247. Phoebus Iovi, et omnino Dii minores maioribus. Qui sacra faciunt, *vocare Deos* dtr. Horat. I. od. 30, 2: *vocans ture te multo*. Vocati *veniebant* ad *dapes*, de quibus ad II, 362. dictum. *Flava* saepe Ceres vr. a colore maturi frumenti.

425. Locum, unde rapta Proserpina, ex ingenio suo describit V. Met. 385. sqq. e rei natura Cic. d. l. *In loco summo est aequata agri planities, et aquae perennes. Tota vero ab omni aditu circumcisa atque diremta est: quam circa lacus lucique sunt plurimi, et laetissimi flores omni tempore anni.* Cf. et Diodor. Sic. V. p. 287. Florum genera, quos collegit, recensentur in hym. Hom. vs. 5. sqq. Noster suaviter *colores* vocat, eique voci bene convenit *picta*. Heins. hic suadet, *Tot vernant illic*, et mox, *flore renidet humus*. Utrumque perplacuit Taubn. *Vernare* eleganter quidem sic ponitur, sed Mss. invitis omnibus non obtrudendum est auctori, qui simplicius scribere maluit. *Nitere* vero nunc non minus eleganter dictum, quam *renidere*. VI. Met. 65: *In quo diversi niteant cum mille colores*. XV, 202: *herba nitens*. Neque ager tantum cultus *nitidus* dr. Cic. Verr. III, 18. sed et in *picturis*, unde nunc sumta verba, alia *nitida* sunt, alia horrida. Cic. Or. I, 18. *dissimilis* varius.

431. Pampho auctore, quem

Praeda puellares animos prolectat inanis,
Et non sentitur sedulitate labor.
Haec implet lento calathos e vimine textos;
Haec gremium, laxos degravat illa sinus.
Illa legit calthas; huic sunt violaria curae;
Illa papavereas subsecat ungue comas.
Has, Hyacinthe, tenes: illas, Amarante, moraris:
Pars thyma, pars casiam, pars meliloton amant.

deinceps caeteri secuti sunt, rapta est *παίζουσα καὶ ἄνθη συλλέγουσα*. Mores autem et studia comitum bene hic notata, ut V. Met. 391. s. ipsius Proserpinae sedulitas. *Comites* ei in h. Hom. vs. 5. dantur Oceani filiae, sed vs. 424. Minerva et Diana adduntur, quae et ipsae virgines. Sic et Diodor. Sic V. p. 332. Pausan. Arcad. 31. et alii. Hygin. d. l. et Claudian. R. P. I, 227. et II, 15. sqq. etiam Venerem memorant. *Vestras flore* etc. Sic. Heins. ex Mss. nonnullis. Caeteri aeque bene *plenos flore referte sinus*. *Praeda inanis* iucunde de floribus decerptis. *Prolectat* exemplis comprobatum Heins. e Petav. et Ursin. recepit, quamquam idem et alii quidam voluerunt, in quibus *protectat* legitur. Vulgo *oblectat*. *non sentitur* etc. VI. Met. 60. *studio fallente laborem*.

435. De *calathis* ad IV. Met. 10. In iis etiam Virg. Ecl. II, 46. Nymphae flores ferunt. Pro *textos* vulgo *nexos*. Sed *texere viminibus* aut *virgis* formula sollemnis. *Gremium* et *sinus*, ut Grammatici docent, ita differunt, ut *sinus* sit inter pectoris et brachiorum, *gremium* inter femorum complexum. *laxos sinus* habebant *βαθύκολποι*, ut a poëtis graecis vrr. et ipsae Proserpinae comites, hym. Hom. vs. 5. Quidam *lapsos*, de qua varietate v. Heyne Obs. ad Tibul. I, 6, 18. *Caltha* in floribus passim memoratur, ut Virg. Ecl. II, 50: *Mollia luteola pingit vaccinia caltha*, ubi vid. Martin. Plin. 21, 6. s. 15. postquam e violis luteis marinam descripsit et calathianam minuto folio, pergit: *Proxima ei caltha est concolori amplitudine. Vincit numero foliorum marinam, quinque non excedentem. Eadem odore superatur, est enim gravis calthae.* Esse eam et ipsam e genere violarum lutearum, ibi docet Harduin. *Violaria*, loca violis consita, nunc ipsae violae. *comae*, folia et flores plantarum drr. Calpurn. Ecl. II, 32: *At mihi Flora comas parienti gramine spargit*, ubi v. Wernsd. *Tenere* et *morari* oblectationis notionem. De *hyacintho* veterum dictum ad X. Met. 212. ubi de eius origine ex Hyacintho iuvene. De *amaranto*, flore purpureo, numquam marcescente Plin. 21, 8. Sed prim. Ambr. et Laeti *Narcisse*. Atque etiam Claudian. R. P. II, 130, *Hyacinthum* et *Narcissum* propter similem originem coniungit. Itaque et nunc altera illa lectio placere possit, praesertim cum *narcissus* in hac fab. a caeteris poëtis diserte memoretur.

440. *Casia*, non Arabiae frutex huius nominis, sed herba coronaria nunc intel. quam Martin. ad Virg. Ecl. II, 49. Thymelaean esse docet. Hanc casian debemus Ursini libro et Nauger. unde Heins. recepit. Antea vulg. *rorem;* quemadmodum Virg. d. l. *casias roremque*, nempe marinum, coniunxit, quamquam Heyne ibi dubitat, an *ros* simpliciter ita dicatur. *Meliloton*, etiam *sertula campana*, in Cam-

Plurima lecta rosa est: et sunt sine nomine flores.
　Ipsa crocos tenues liliaque alba legit.
Carpendi studio paullatim longius itur:
　Et dominam casu nulla secuta comes.
Hanc videt, et visam patruus velociter aufert;
　Regnaque caeruleis in sua portat equis.
Illa quidem clamabat, Io, carissima mater,
　Auferor. Ipsa suos absciderat que sinus.
Panditur interea Diti via: namque diurnum
　Lumen inadsueti vix patiuntur equi.
At chorus aequalis cumulatis flore canistris,
　Persephone, clamant, ad tua dona veni.
Ut clamata silet, montes ululatibus implent;
　Et feriunt maesta pectora nuda manu.
Attonita est plangore Ceres; modo venerat Hennam:
　Nec mora, Me miseram, filia, dixit, ubi es?
Mentis inops rapitur, quales audire solemus
　Threicias passis Maenadas ire comis.

pania frequens, sertis conficiendis adhibebatur, et odore et flore similis croco, κρονίζων καὶ εὐώδης. Dioscor. III, 48. Plin. 21, 19. s. 29.

442. *Ipsam* Pamphus tradiderat non violis, sed narcissis deceptam esse. Pausan. Boeot. p. 773. Sic et auctor hym. Homeric. in Cer. qui vs. 8—14. narcissi illius pulchritudinem, amplitudinem et odorem describit. Hos duces deseruit Noster hic et V. Met. 392.

445. Cic. d. l. *Propter est spelunca quaedam conversa ad aquilonem, infinita altitudine, qua Ditem patrem ferunt repente cum curru exstitisse, abreptamque ex eo loco virginem secum asportasse, et subito non longe a Syracusis penetrasse sub terras, lacumque in eo loco repente exstitisse.* Cf. V. Met. 395—408. *caerulei*, nigri, κυανότριχες Orph. Nomina eorum habet Claudian. R. Pr. I, 282 *Patrui* cor, Venere impellente, Cupido sagitta acutissima vulneraverat, cum Siciliae fundamina ambiret et exploraret. Met. d. l. 355. sqq. In hymno Homeric. vs. 3. Iupiter eam dat fratri. Ibi et multa de *clamore* raptae. *Absciderat*, disciderat. Multi, *exciderat*. Met. *summa vestem laniat ab ora*. *Namque* Heins. unius sui Cod. auctoritate in *iamque* mutavit.

451. *aequalis*, aequalium, comitum. Argutatur Neap. qui ex hoc nomine docere vult, comites eiusdem fuisse aetatis. *Ad tua dona* bene se habet, ad flores, quos tibi donare volumus. Heins. vero *ad tua vota* venustum videbatur, quod in pr. Ambros. exstabat. Mox revocavi veterem lect. *moesta manu*. Taubn. placebat, *moestae - manu*, quod non satis poëticum. Heins. de suo scripsit, *moestae - manus*.

457. Hymn Hom. 43. mater divulsis vittis, cyaneoque velamento iniecto, *rapitur*, ὥστ' οἰωνὸς ἐπὶ τραφερήν τε καὶ ὑγρὴν μαιομένη. Hoc, quod vs. 482. expressum et ornatum est, me-

Ut vitulo mugit sua mater ab ubere rapto;
  Et quaerit foetus per nemus omne suos:
Sic Dea; nec retinet gemitus; et concita cursu
  Fertur; et e campis incipit, Henna, tuis.
Inde puellaris nacta est vestigia plantae,
  Et pressam noto pondere vidit humum.
Forsitan illa dies errori summa fuisset:
  Si non turbassent signa reperta sues.
Iamque Leontinos, Amenanaque flumina cursu
  Praeterit, et ripas, herbifer Aci, tuas:
Praeterit et Cyanen, et fontem lenis Anapi;
  Et te, vorticibus non adeunde Gela.
Liquerat Ortygien, Megareaque, Pantagienque,
  Quaque Symaetheas accipit aequor aquas,

lius, quam comparatio cum *Maenadibus Threiciis*, quarum furor et iactatio comarum XI. Met. init. describitur. Burm. hic praetulit *fusis comis*, quod melius, quam *passis*, Maenadibus congruat. Hoc non puto. IV. Met. 520, Ino furens *passis fugit male sana capillis*. VI, 531. Philomela insaniens *passos laniat capillos*. V, 513, Ceres *ante Iovem passis stetit invidiosa capillis*. — *Mugit* etc. Similia Rem. Am. 183. sonant *silvae mugitibus altae, Et queritur vitulum mater abesse suum*. Atque etiam h. l. unus Vatic. *queritur*. Sed verbo *quaerere* inest notio desiderii et doloris e iactura aliqua. II. Met. 239. Desiderium autem illud matris vitulum quaerentis egregie notavit Lucret. II, 352—365.

463. *Notum pondus*, corpus filiae, cuius vestigia matri nota. *summa*, ultima. *Errori* Heins. non nisi ex uno Zulich. dedit. Nauger. *errorum*. Caeteri *erroris*. *Sues* melius poëta omisisset in hac narratione *Turbare*, confundere. VIII. Met. 160. Daedalus *turbat notas*.

467—480. Catalogus locorum Siciliae, quae Ceres praeterierit. Cf. Virg. Aen. III, 687. qui locus paullo ornatius est scriptus. Non autem putandum est, Ovidium iusto ordine iter aliquod designasse, aut, quae erat Int. Gallici opinio, serie locorum neglecta, perturbationem animi, qua Ceres erraverit, indicare; sed satis habuit, quod et in Metam. opere aliquoties fecit, plura loca memorabilia congerere. Diodor. Sic. V. p. 288. Cererem narrat ἐπελθεῖν ἐπὶ πολλὰ μέρη τῆς οἰκουμένης. *Leontini* aut *Leontium*, urbs in ora maris Siculi inter Catanam et Syracusas. Plin. III, 7 s. 14. *Amenanus* prope Catanam, de quo fluvio XV. Met. 279. *Acis* ex Aetna profluens undas suas gelidissimas magno cum impetu in mare devolvit. Plin. d. l. *Anapus* aut *Anapis*, ubi *Cyanen* recepit, in portum Syracusarum maiorem se exonerat. V. Met. 412. *Gelas* fluvius, ad cuius ostium Gela urbs. Vid. Dorvil. Sic. p. 129. Virg. Aen. III, 702: *Immanisque Gela fluvii cognomine dicta*. A *vorticibus* Phoenicibus *bela* dictus putatur. Bochart. Chan. I, 29.

471. *Ortygie*, insula, in qua pars Syracusarum sita, ubi et fons Arethusa. V. Met. 499. *Megara* aut *Megaris*, quae et Hybla minor, urbs prope Syracusas

Antraque Cyclopum positis exusta caminis,
Quique locus curvae nomina falcis habet;
Himeraque et Didymen, Acragantaque, Tauromenonque,
Sacrorumque Melan pascua laeta boum.
Hinc Camerinan adit, Thapsonque et Heloria Tempe;
Quaque patet Zephyro semper apertus Eryx.
Iamque Peloriaden, Lilybeaque, iamque Pachynon
Lustrarat, terrae cornua prima suae.

ad mare. Stephan. *Μεγαρίς ἐν Σικελίᾳ, ἡ πρότερον* Ὕβλα. Plin. IV. 7. De scriptura nominis vid. Pintian. ad Melam. II, 7, 152. *Pangies* aut *Pantagias*, parvus fluvius prope Leontinos. Plin. III, 7. s. 14. Vibius Seq. Cluver. Sic. I, 11. Virg. Aen. d. *ostia Pantagiae, Megarosque sinus Thapsumque* coniungit. *Symaethus* (Σύμαιθος) fluvius in orientali Siciliae parte ultra Catinam. Strabo lib. 6. p. 272. Plin. d. l. Cluver. I, 10.

473. Etiam Plin. d. l. in parte Siciliae orientali *Cyclopum scopulos* collocat. Aliter Homer. *exusta*, ut Horat. I. od. 4, 8: *dum graves Cyclopum Vulcanus ardens urit officinas. Curvae falcis.* Messana olim Zancle dicta a forma *falcata*, quam promontorium habet urbis portum includens ad fretum Siculum, XV. Met. 290. Fortasse tamen *Drepanum* innuit (cum *δρέπανον* ut *ζάγκλη* fulcem denotet,) quod antiquum retinebat adhuc nomen. *Himera*, quam Hannibal diruit, in parte semptemtrionali Siciliae ad ostium fluminis cognominis. Revocavi autem *Himeram*, cum recentiores Edd. *Himera* praeferrent. Vid. Harduin. ad Plin. d. l. Bochart. Chan. I, 27. Possis et *Hieram* legere, quae fuit, ut *Didyme*, una ex insulis Aeoliis ex adverso promontorii Tyndarii. Plin. III, 9. *Acragas*, Agrigentum, in parte meridionali inter Pachynum et Lilybaeum, in monte cognomini. Virg. Aen. III, 703: *Arduus inde Acragas ostentat maxima longe Moenia.* Libri variant inter *Acragas* et *Agragas*. V. Heins. *Tauromenon.* Plin. d. l. *colonia Tauromenium, quae antea Naxos.* Graecis Ταυρομένιον. Sita in parte orientali infra Messanam.

476. *Melas* fluvius e finibus Messanensium versus septemtriones profluens. Inde non longe aberant *Mylae* oppidum, hodie Milazzo, in peninsula. Ea regio *pascua* habebat miranda. Hinc *boves sacri* Solis ibi fuisse tradebantur. Theophr. Hist. Plant. 8, 3. Bochart. Chan. lib. I. cp. 27. De *pascuis laetis* vid. Bentl. ad Horat. III. od. 11, 9. *Camerina* aut *Camarina* in litore meridionali inter Agrigentum et Pachynum. *Thapsus* peninsula haud procul a Syracusis sinum Megarensem includens. *Helorum* oppidum ad ostium *Helori* amnis non procul a Pachyno. Plin. III, 7. s. 14. *flumen Elorum.* Sed Stephanus Ἕλωρος. *Eryce.* Solinus cp. 5: *Eminet Sicilia montibus Aetna et Eryce: Vulcano Aetna sacer est, Eryx Veneri.* Mela VI, 7: *Montium Eryx maxime memoratus ob delubrum Veneris ab Aenea conditum.* Finem catalogi faciunt *cornua*, ἄκραι, promontoria, quorum *Pelorus* Italiam spectat, *Pachynum* aut *Pachinus* Graeciam, *Lilybaeum* Africam. *Pelorus* scribitur etiam *Pelorum*, *Peloris* et *Pelorias*. V. Gronov. ad. Melam II, 7, 143. Heins. quem deinde alii secuti sunt, *cornua trina* e coni. Ulitii dedit Mss. omnes *prima*, quod nos revocavimus. Promontoria, quae longissime in mare

Quacumque ingreditur, miseris loca cuncta querelis
Implet: ut amissum cum gemit ales Ityn.
Perque vices modo, Persephone, modo, Filia, clamat.
Clamat, et alternis nomen utrumque ciet.
Sed neque Persephone Cererem, neque filia matrem
Audit et alternis nomen utrumque perit.
Unaque, pastorem vidisset an arva colentem,
Vox erat, Hac gressus si qua puella tulit?
Iam color unus inest rebus; tenebrisque teguntur
Omnia: iam vigiles conticuere canes.
Alta iacet vasti super ora Typhoeos Aetne,
Cuius anhelatis ignibus ardet humus.
Illic accendit geminas pro lampade pinus:
Hinc Cereris sacris nunc quoque taeda datur.
Est specus exesi structura pumicis asper;
Non homini regio, non adeunda ferae.

procurrunt, bene drr. *prima* insulae. Vidit hoc et Krebs,

482. *Itys* Terei et Procnes filius a matre occisus et patri appositus. Met. VI, 620. sqq. Mater vr. *ales*, quia in hirundinem mutata. Ibid. 667. In seqq. *Perque vices - perit* ludit ingenium Ovidianum. Repetitio verbi *clamat*, in qua nulla vis, mihi non placet. Editt. plurimae, sed invitis Mss. *modo, filia, mater Clamat*, quod Burm. sequentibus non male convenire putat. Sed si poëta haec sequentibus satis accommodare voluisset, etiam in priore huius versus membro *Cereris* nomen ponendum fuisset. *Ciet*, exclamat. Liv. 45, 38: *triumphum nomine ciere*, exclamare Io triumphe! *perit* nomen, quod non auditur. *si qua*, an quae. Editt. ant. *ecqua*.

489—494. Etiam in Hymn. Homeric. 48. errat αἰθομένας δαΐδας tenens, easque λαμπάδας ap. Diodor. Sic. V, p. 288. quoque ἐκ τῶν κατὰ τὴν Αἴτνην κρατήρων accendit, et ap. Cic. d. l. *iis ignibus, qui ex Aetnae vertice erumpunt.* Ibi *taedae* vocantur, sed h. l. et Met. V, 442. *pinus* et Claudian. R. P. III, 376. *cupressus*. Hinc *taeda* in Cereris sacris adhibebatur; etenim multi ritus memoriam facti alicuius, mimice illud exhibendo, servabant. De *Typhoeo*, monstro immani, Iovis fulmine vulnerato, et Aetna monte obruto vid. ad III. Met. 303. V, 321. 348. Pro *anhelatis* Cantabr. *ab elatis*. Sed et Aen. VIII, 421. *fornacibus ignes anhelat*. Paullo ante *canum* non satis commode mentio facta. Cum altero *color unus* etc. comparari potest Virg. Aen. VI, 272: *rebus nox abstulit atra colorem*.

495—498. De *anguibus* vel alatis, vel non alatis, quibus Ceres vehebatur, dictum ad V. Met. 642. Vid. et Voss. in Epist. mythol. II, p. 123. Apud caeteros auctores iis non utitur in quaerenda filia. Nunc *specus* inaccessus et mare locum dant iis adhibendis. *Pumex*, omnis lapis aut rupes excavata; unde poëtis etiam saxa sic drr. quibus Deorum Nympharumque antra constructa, etiam saxa erosa in aedificiis ad imaginem specus arte reddendam. Plin. 36, 21. *Exesus* sollemne in hac re. Virg.

Quo simul ac venit, frenatos curribus angues
   Iungit: et aequoreas sicca pererrat aquas.
Effugit et Syrtes, et te, Zanclaea Charybdi;
   Et vos, Nisaei, naufraga monstra, canes;
Adriacumque patens late, bimaremque Corinthon.
   Sic venit ad portus, Attica terra, tuos.
Hic primum sedit gelido maestissima saxo.
   Illud Cecropidae nunc quoque triste vocant.
Sub Iove duravit multis inmota diebus,
   Et lunae patiens, et pluvialis aquae.
Fors sua cuique loco est. Quo nunc Cerealis Eleusin,
   Dicitur, hoc Celei rura fuisse senis.
Ille domum glandes, excussaque mora rubetis
   Portat, et arsuris arida ligna focis.
Filia parva duas redigebat rupe capellas;
   Et tener in cunis filius aeger erat.

G. IV, 418: *Est specus ingens Exesi latere in montis.*

499. De *Syrtibus* ad VIII. Met. 120. de *Charybdi* et *Scylla* ad VII, 63. dictum. Scyllaei nunc vrr. *Nisaei*, quia Scylla Nisi filia. Ib. VIII. init. *naufraga*, ad quae naufragia fiunt De *bimari* Corintho ad V. Met. 407.

502. Errantem Cererem in *Atticam*, in Eleusinios quidem agros, venisse, in eo consentiunt, quos supra laudavi, scriptores. Quamquam et alii populi Cereris adventum, sationisque principium ad se trahebant, Argivi, Arcades, Siculi. Prope Eleusinem consedit in *saxo* sub olea iuxta puteum moestissima. Saxum Cecropidae vocarunt Ἀγέλαστον, Apollod. Hesych. quod Noster *triste* interpretatus est. Ad puteum, haud dubie eundem, postea mulieres chorum instituerunt, dixeruntque Καλλίχορον. Vid. Ilgen. ad h. Hom. vs. 99.

507. A *Metanira*, *Celei* uxore, excipitur etiam in Hymn. Hom. 105 sqq. praeeunte Pampho (Pausan. I, 39.) et ap. Apollod. Alii, ut Hygin. Eleusinum regem, substituunt. Etiam Celeum caeteri faciunt regem, Noster rusticum. Secundum Arnob. Eleusinum agrum tum Triptolemus, Dysaules, Eubuleus et Eumolpus incoluerunt, quorum primus boum iugator, alter caprarius, tertius porcorum custos, quartus opilio fuerit. In h. Hom. vs. 153. s. Triptolemus, Dioclus, Polyxemus, Eumolpus, Dolichus et Celeus, proceres terrae, nominantur. *Fors* ad vicissitudines rerum referenda. *Eleusinem* urbem Eleusin heros condidit, cuius aetas incerta erat. Pausan. Attic. p. 93. *quo - hoc* scil. loco. *Dicitur* pro *dicuntur*, quod exemplis comprobat Heins. qui lectionem hanc e Mss. composuit. Nam antea vulgabatur: *Qui nunc Cerealis Eleusis Dicitur, hic Celei rura fuere senis.* — *Glandes*, Vid. vs. 399. *Excutere* omnino demere, amovere. Fast. V, 215: *foliis excussa pruina*, nempe radiis solis. *Rupe* pro *monte* habent quidem non nisi Ursin. et unus Patav. sed bene Heins. recepit, quia saepe ap. poëtas capellae *de rupe pendere*, aut *in rupe pasci* drr.

Mater, ait virgo, (mota est Dea nomine matris)
Quid facis in solis incomitata iugis?
Restitit et senior, quamvis onus urget; et orat,
Tecta suae subeat quantulacumque casae.
Illa negat: (simularat anum, mitraque capillos
Presserat) instanti talia dicta refert:
Sospes eas, semperque parens: mihi filia rapta est.
Heu melior quanto sors tua sorte mea!
Dixit: et, ut lacrimae (neque enim lacrimare Deorum est)
Decidit in tepidos lucida gutta sinus;
Flent pariter, molles animi, virgoque senexque.
E quibus haec iusti verba fuere senis:
Sic tibi, quam raptam quereris, sit filia sospes:
Surge; nec exiguae despice tecta casae.
Cui Dea, Duc, inquit: scisti, qua cogere posses.
Seque levat saxo, subsequiturque senem.
Dux comiti narrat, quam sit sibi filius aeger;
Nec capiat somnos, invigiletque malis.

513. sqq. Haec omnia aliter, sed perquam iucunde priscaeque aetatis moribus convenienter in Hymn. Hom. 105. sqq. narrantur. Ibi a Celei filiabus ad Metaniram matrem Dea deducitur, eiusque filiolum unicum Demophonta educandum et alendum recipit. Sic et Apollod. *Iuga* in agro Eleusino me offendunt. Recepit hoc nomen Heins. ex Voss. et nonnullis aliis. Caeteri *locis*, quod praeferendum videtur. Etiam VII. Met. 819. *loca sola.*

517. *Simularat anum.* In h. Hom. sedet *γρηΐ παλαιγενεῖ ἐναλίγκιος.* Sic et ap. Pamphum. Sed ap. Hygin. nutricem lactantem simulavit. De *mitra*, vetularum insigni, ad III, 669. *presserat*, texerat. *semper parens*, numquam amittas liberos.

521. *Neque lacrimare* etc. Cf. II. Met. 622. Alibi in luctu Deorum lacrimis substituuntur gemitus, h. l. *lucida gutta. molles animi.* Homines, ut interdum *corpora*, sic et *animi* drr. I, 297: *felices animi.* Male Taubn. h. l. *animi* pro Genitivo haberi volebat, quemadmodum *dubius animi* legitur. Vulgo, *animis. Flent pariter.* Vis sympathiae. *Iustus*, frequens epitheton senis. Heroid. I, 29. VIII. Met. 704. *Sic tibi* etc. Precor te per salutem filiae raptae, ut surgas. *Sic* ponitur ita in obtestationibus, quibus alteri, quo fortius eum impellamus ad aliquid faciendum, grata quaedam precamur. Tibul. II, 121: *Adnue; sic tibi sint intonsi, Phoebe, capilli.* Celeus igitur et graviter et humaniter urget Cererem.

531—536. De ieiunio diuturno Cereris in illo errore consentiunt veteres. In h. Hom. primum respuit cibos Metanirae delicatiores, tum vs. 210. cinnum (Γλήχωνα) bibit. Similiter fere V. Met. 450. et Arnob. d. l. qui e Clemente addit, in Mystarum symbolis fuisse, *Ieiunavi atque ebibi cyceonem.* Ap. Servium ad G. I, 212. *papavera* sumit ad oblivionem do-

Illa soporiferum, parvos initura penates,
Colligit agresti lene papaver humo.
Dum legit; oblito fertur gustasse palato,
Longamque imprudens exsolvisse famem.
Quae quia principio posuit ieiunia noctis;
Tempus habent mystae sidera visa cibi.
Limen ut intravit, luctus videt omnia plena.
Iam spes in puero nulla salutis erat.
Matre salutata (mater Metanira vocatur)
Iungere dignata est os puerile suo.
Pallor abit, subitaeque vigent in corpore vires.
Tantus coelesti venit ab ore vigor.
Tota domus laeta est: hoc est, materque, paterque,
Nataque: tres illi tota fuere domus.
Mox epulas ponunt, liquefacta coagula lacte,
Pomaque, et in teneris aurea mella favis.

loris. *Mystae*, initiati mysteriis minoribus, quae in honorem Proserpinae celebrabantur. Ab iis diversi *Epoptae*, initiati mysteriis maioribus in honorem Cereris. Vid. Meursius de Eleusiniis. It. Fisch. in Ind. Aesch. s. v. *μυεῖσαι*.

539. Nomen *Metanira* librarii corruperant in *Melanina*, *Menalia*, *Melanta*, *Materna*. Sed Heins. e Graecis scriptoribus verum nomen restituit. Iis accedit h. Homeric. 161. auctoritas. Ap. Pausan. corrupte *Meganira*, corrupte etiam in Marm. Arund. I, 23. *Neaera*. Alia nomina mulieris habet Munker. ad Hygin. f. 147. *Iungere*, alii *tangere*. Aeque bene.

541. *Subitaeque vigent*. Hanc Vatic. Cod. lectionem, ut elegantiorem, recepit Burm. Caeteri, *subitasque vident*. Verba *hoc est* Heins. in *domus est* mutari volebat. Ita voc. *domus* in duorum versuum ambitu ter legeretur; quod est nimium. *Tres illi* etc. ut VIII. Met. 636: *Tota domus duo sunt*. De *coagulis* consule not. ad Met. XIII, 830. Ea sumenda dilui solebant lacte. *Teneris*. Vulgo *certis*. Heins. coni. *Cereis*. Sed hoc foret satis otiosum epitheton favorum.

547. Ceres puerum, cum immortalem reddere vellet, noctu in igne posuit, et quod ignis absumserat, id interdiu inungendo corpus ambrosia restituit. Sic ille quotidie mirifice crescebat. Mater cum e thalamo suo observans filium igni impositum videret, eiulavit. Quo facto, Ceres ignem exstinxit, matri stultitiam exprobravit, puero Demophoonti, cum immortalem reddere iam non posset, honorem incorruptum promisit, sibique sacra institui iussit. Sic Hymn. Hom. vs. 235—274. Sic fere et Apollod. Secundum illum *Triptolemus* aeque ac Celeus, fuit incola Atticae, vs. 155. Secundum hunc senior Metanirae filius. Hunc plurimi arationis et sationis auctorem in Graecia faciebant. Hordeum ab eo in agro Rhario satum esse, Pausan. I, 38. narrat. *Carminum*, i. formularum quarundam, quarum magnus usus erat et in rebus magicis. VII. Met. 137. X, 397. *mortali* etc. Cf. III, 323. s. *purget ut ignis onus*. Burm. ex uno Heins. Cod. *opus* mallet;

Abstinet alma Ceres, somnique papavera caussas
Dat tibi cum tepido lacte bibenda, puer.
Noctis erat medium, placidique silentia somni;
Triptolemum gremio sustulit illa suo:
Terque manu permulsit eum; tria carmina dixit,
Carmina mortali non referenda sono.
Inque foco pueri corpus vivente favilla
Obruit, humanum purget ut ignis onus.
Excutitur somno stulte pia mater; et amens,
Quid facis? exclamat; membraque ab igne rapit.
Cui Dea, dum non es, dixit, scelerata fuisti,
Irrita materno sunt mea dona metu.
Iste quidem mortalis erit; sed primus arabit,
Et seret, et culta praemia tollet humo.
Dixit: et egrediens nubem trahit, inque dracones
Transit, et aligero tollitur axe Ceres.
Sunion expositum, Piraeaque tuta recessu
Linquit, et in dextrum quae iacet ora latus.
Hinc init Aegaeum, quo Cycladas adspicit omnes;
Ioniumque rapax; Icariumque legit.

corpus enim humanum opus esse, ut anima, caeleste. Quod est paullo argutius. XIV. Met. 149: *consumtaque membra senecta Ad minimum redigantur onus. Obruere igne* de hac eadem re etiam Hygin. Serv. et Lactantius usurparunt.

557. Hoc oxymoron Ovid. III. Met. 5. IX, 408. sic expressit: *facto pius et sceleratus eodem.* Quamquam scelerata *non es*, quia unice amas filium, aeque tamen ei nocuisti, ac si eum odisses. Pro *es* alii *vis*, quod fluxit ab iis, qui non cepere vim acuminis.

561. Ap. Apollod. *ἑαυτὴν ἐξέφηνε*, se exhibuit Deam, idque in Hym. Hom. 275. fecit deposita senectute, resumta forma augusta, odore grato et splendore quodam. Hic *nubem trahit*, i. e. attrahit et incedit circumdata nube. *Inque dracones* etc. Heins. malebat: *Inde dracones Scandit*, male. Nube circumdata in currum transit, cui dracones iuncti. De sacris ei iam ab Eleusiniis institutis, de quibus Hymn. multa habet, Noster nihil tradit, sed catalogum rursus locorum struit, quae Dea pererraverit. Amabat enim tales catalogos.

563. *Sunion* promontorium a portu *Piraeeo* XLV. millia passuum abest, Plin. IV, 7. s. 11. finitque id litus Hellados, quod spectat orientem. Mela II, 3, 99. *Expositum* fluctibus, procurrens in mare. Plenius Aen. X, 694: *rupes exposta ponto. Init* et *legit.* De cursu in aëre locutus est, ut de navigatione in mari. *Ionium* sic absolute poni solet. V. Bentl. ad Horat. Epod. 10, 19. Non autem hic intelligas mare, quod vulgo *Ionium* dici solet, inter Graeciam et Italiam, sed, quod *Ioniam*, Asiae partem, alluit, a quo non longe abest *Icarium*. Neque IV. Met. 534. vulgari sensu legitur. Krebsius h. l. totum mare intel. quod

Perque urbes Asiae longum petit Hellespontum;
Diversumque locis alta pererrat iter.
Nam modo turilegos Arabas, modo despicit Indos,
Hinc Libys, hinc Meroë, siccaque terra subest.
Nunc adit Hesperios, Rhenum, Rhodanumque Padumque,
Teque future parens, Tibri, potentis aquae.
Quo feror? immensum est erratas dicere terras:
Praeteritus Cereri nullus in orbe locus.
Errat et in coelo; liquidique immunia ponti
Alloquitur gelido proxima signa polo.
Parrhasides stellae, (namque omnia nosse potestis,
Aequoreas numquam cum subeatis aquas)
Persephonem miserae natam monstrate parenti:
Dixerat. Huic Helice talia verba refert:
Crimine nox vacua est. Solem de virgine rapta
Consule, qui late facta diurna videt.
Sol aditus, Quam quaeris, ait, ne vana labores,
Nupta Iovis fratri tertia regna tenet.
Questa diu secum sic est affata Tonantem:
(Maximaque in vultu signa dolentis erant)

inter Graeciam, Siciliam, Phoenicen et Aegyptum patet. Immo angustiore sensu capi debet, quippe positum inter *Aegaeum* et *Icarium*. *diversum locis iter*, diversa loca.

570. *Meroe*, insula Aethiopum, quam Nilus facit. Mela I, 9, 10: *Nilus, cum diu simplex saevusque descendit, circa Meroën late patentem insulam in Aethiopiam diffunditur.* Adde III, 9. init. *Hesperios* sive occidentales fluvios. Sic etiam II. Met. 259. coniungit, ubi addit: *cuique fuit rerum promissa potentia, Thybrin.*

575. Etiam XIII. Met. 293: *immunem aequoris Arcton.* Iam Homer. Il. 6, 489: Οἴη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ὠκεανοῖο. In Ursam maiorem Callisto mutata, Lycaonis Arcadis filia. Arcadia autem olim *Parrhasia* dicta. *Namque.* Etiam Homer. et Virgil. post appellationem ope particc. γὰρ et *namque* rationem eorum, quae secutura sunt, praemittunt. Vid. Ernesti ad Od. μ, 320. Heyne ad Aen. I, 731.

580. De *Helice* dictum ad III, 108. In Hymn. Hom. Ceres decimo erroris die primum ex Hecate, lunam tenente, de filia quaerit, tum, cum illa rem ignoraret, vs. 62 ad *Solem* contendit: θεῶν σκοπὸν ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν. V. Met. 487. sqq. ex Arethusa raptum discit, ap. Apollod. ex Hermionensibus. Adeo haec variata sunt. *qui late* etc. Sol πανδέρκης. Cod. Bonon. *furta diurna*, quod Burm. valde placet. Altera lect. latiorem habet sententiam. Hymn Hom. 69. Ceres Solem ita alloquitur: Σὺ γὰρ δὴ πᾶσαν ἐπὶ χθόνα καὶ κατὰ πόντον αἰθέρος ἐκ δίης καταδέρκεαι ἀκτίνεσσι. Raptum Sol ita indicat, ut fomentum matri dolenti afferat, *Nupta Iovis fratri* etc.

585. Cf. cum orat. seq. V.

Si memor es, de quo mihi sit Proserpina nata:
    Dimidium curae debet habere tuae.
Orbe pererrato, sola est iniuria facti
    Cognita: commissi praemia raptor habet.
At neque Persephone digna est praedone marito,
    Nec gener hoc nobis more parandus erat.
Quid gravius victore Gyge captiva tulissem,
    Quam nunc, te coeli sceptra tenente, tuli?
Verum impune ferat: nos haec patiamur inultae.
    Reddat, et emendet facta priora novis.
Iupiter hanc lenit, factumque excusat amore;
    Nec gener est nobis ille pudendus, ait.
Non ego nobilior. Posita est mihi regia coelo.
    Possidet alter aquas; alter inane Chaos.
Sed si forte tibi non est mutabile pectus;
    Statque semel iuncti rumpere vincla tori:
Hoc quoque tentemus, siquidem ieiuna remansit;
    Sin minus; inferni coniugis uxor erit.

Met. 512. seqq. quae ei simillima: Ibi stat ante Iovem *toto nubila vultu*, et *passis invidiosa capillis*, rogatque, *neu sit tibi cura vilior illius*. Burm. cum dubitaret, an *iniuria facti* recte diceretur, malebat *iniuria matri*. Taubn. contra ex Aen. I, 31: *spretae iniuriam formae* comparat.

591. Pro *praedone* quidam *raptore*. Sed etiam Met. d. l. *non praedone marito filia digna*. Et *praeda* de rapina dici solet. Etiam lupi *praedari* drr. Virgilio. *Gyges* unus ex Centimanis. Hesiod. Th. 149. Apollod. I, 1. Sed h. l. inter Gigantas relatus est, qui cum Iove de imperio certarunt. Magna igitur vis et plurimum acerbitatis est in hac comparatione. Scaliger malebat h. l. *Gye*. Sine caussa. Vid. Heins. ad II. Amorr. 1, 12. Bentl. ad Horat. II. od. 17, 14. Munker. ad Hygin. p. 2.

598. Hym. Hom. 83. Sol Cererem sic solatur: *οὔτοι ἀεικὴς γαμβρὸς ἐν ἀθανάτοις πολυσημάντωρ* Ἀϊδωνεύς. *Non ego nobilior*. Se cum uno Plutone comparare debebat; sed placuit obiter et alterum fratrem addere. Pro *regia coelo* Heins. suadebat, *regia, coelum*. Immo in altera lect. intel. *in*. I. Met. 174 de Diis, ibi, in coelo, *clari suos posuere penates*. H. l. Gottorph. Cod. *cessit mihi regia coeli*, quod fluxit ex aliis locis, ubi Noster sic loquitur, ut IV. Met. 532. V, 368. *Inane*, in quo inanes umbrae. IV. Met. 509. *inania magni regna Ditis* ex Virg. Aen. VI, 269.

603. Met. d. l. additur: *nam sic Parcarum foedere cautum*. Erat lex fatorum, ut nemini ab inferis redire liceret, qui ibi aliquid gustasset. Pluto igitur Proserpinam prius, quam dimitteret, granum punici mali, *ῥοιῆς κόκκον*, edendum dedit. Hym. Hom. 355. 371-412. Apollod. d. l. Sed Met. d. l. Proserpina ambulans sponte septem grana comedit. Eam autem ob caussam Thesmophoriazusae abstinebant a malis

Tartara iussus adit sumtis Caducifer alis;
 Speque redit citius, visaque certa refert.
Rapta tribus, dixit, solvit ieiunia granis,
 Punica quae lento cortice poma tegunt.
Haud secus indoluit, quam si modo rapta fuisset
 Moesta parens; longa vixque refecta mora est.
Atque ita, nec nobis coelum est habitabile, dixit:
 Taenaria recipi me quoque valle iube.
Et factura fuit: pactus nisi Iupiter esset,
 Bis tribus ut coelo mensibus illa foret.
Tum demum vultusque Ceres, animumque recepit;
 Imposuitque suae spicea serta comae.
Largaque provenit cessatis messis in arvis:
 Et vix congestas area cepit opes.
Alba decent Cererem: vestes Cerealibus albas
 Sumite: nunc pulli velleris usus abest.

Punicis. Caeterum eius generis arbores etiam Homer. Od. λ, 589. apud inferos finxit. *Caducifer* in hymn. Hom. vs. 335. in Erebum mittitur, ut Plutonem deliniat, Proserpinamque inde reducat.

611. Taubner. sic distingui vult, *Atque, ita nec nobis* etc. Sed *atque ita* nunc quoque potest esse, quo facto, tum, ut saepe. *non habitabile*, obstinatum mihi est non amplius habitare in coelo. Hym. Hom. 331: Ου μὲν γὰρ ποτὲ φάσκε θυώδεος Ουλύμποιο πρὶν γ' ἐπιβήσεσθαι, πρὶν γ' ἴδοι ὀφθαλμοῖσιν ἑὴν εὐώπιδα κούρην. Mox olim edeb. *Tartarea;* sed *Taenara* pro *Tartara* poni, docent Heins. et Burm. *pactus esset,* promisisset. Perdidisset Ceres totum genus humanum, nisi *Iupiter* succurrisset. Is, cum frustra Deos deinceps omnes Eleusinem misisset ad Deam arcessendam, tandem per Rheam ei offert conditionem hanc, ut filia tertiam cuiusque anni partem cum Plutone sit, duas reliquas cum matre in coelo. Hym. Hom. 305. sqq. 445. Sic et Appollod. Sed *bis tribus mensibus* est etiam Met. d. l. et Hygin. fab. 146.

615. Mater, filia recepta, ἤϊξ', ἠΰτε μαινὰς ὄρος κάτα δάσκιον ὕλης, nec filiae gaudium minus. Hym. 385. sqq. *Cessatis in arvis*, nam antea apud Siculos, perfregerat aratra, occiderat colonos cum bubus, arva iusserat fallere depositum seminaque vitiaverat, ut fertilitas cassa iaceret. V. Met. 476. Cf. Hym. Hom. 305. *Alba decent* etc. Caussam poëta ipse V, 357. reddit, *quia maturis albescit messis aristis.* De matura segete I. Met. 110. *canere;* alibi fere *flavescere.* Verba colorum a Veteribus satis vage usurpantur. Burm. coni. *festis Cerealibus alba Sumite,* quia inconcinnum sit eodem versu *alba* et *vestes albas* dicere. Quod ego non video. *Nunc pulli velleris* etc. Itaque in luctu publico sacra Cereris Romae intermittebantur, quia lugentes matronas iis interesse nefas habebatur. Liv. 22, 56. 34, 6. V. Spanhem. ad Callim. Cer. 18.

Occupat Apriles Idus cognomine Victor
  Iupiter: hac illi sunt data templa die.
Hac quoque, ni fallor, populo dignissima nostro
  Atria Libertas coepit habere sua.
Luce secutura tutos pete, navita, portus.
  Ventus ab occasu grandine mixtus erit.
Sit licet et fuerit; tamen hac Mutinensia Caesar
  Grandine militia contudit arma sua.

621—624. *Idibus Iovi Victori templum, et Libertati atria data. Victori* a. U. 457. Q. Fabius Maximus, antequam ad castra Samnitium pergeret, aedem vovit. Liv. X, 29. *Libertatis aedem* Tiberii Gracchi, qui tempore belli Punici II. vixit, pater in monte Aventino faciendam curavit dedicavitque. Liv. 24, 16. Quod forte factum circa a. 515. quo ille Consulatu functus est. *Atrium Libertatis* a. U. 559. a Paeto et Cornelio Cethego Censoribus refectum est. Liv. 34, 44. In eo erant tabellae publicae, certe Tib. Gracchi tempore. Id. 43, 16. Etiam Asinius Pollio *atrium Libertatis exstruxisse* a Sueton. Aug. 29. narratur, quod haud dubie ad instaurationem eius et exornationem referendum.

625—28. *Die* XIV. *Apr. Grando. Eodem die Antonius victus ad Mutinam.* Etiam Columel. XI, 2. XVIII. *Cal. Maii ventosa tempestas et imbres, nec hoc constanter.* Consilium illud *tutos pete portus* iucundius Virg. G. I, 456. expressit: *non illa quisquam me nocte per altum Ire, neque a terra moneat convellere funem.*

Mutinensia arma. Antonius, cum Decimum Brutum *Mutinae* obsideret, a Senatu, Cicerone inprimis auctore, hostis patriae iudicatus est, missique sunt contra eum a U. 710. Hirtius et Pansa Coss. atque Octavianus *Caesar* Propraetor. Priori proelio Pansa vulneratus est, posteriori Hirtius eodem die fortiter pugnans cecidit: quo facto cum Octavianus victoria uti vel nesciret, vel nollet, Antonius ad Ligures elapsus est. Appianus de B. C. III, 50. sqq. Dio Cassius XLVI, 39. sqq. Nimis igitur poëta Caesarem laudat, cum eum *contudisse arma Mutinensia* ait. Nonnullis tamen Interpretibus ne hoc quidem verbum satis grave visum est, itaque praetulerunt, tamquam fortius, *perculit*, quod Voss. Ambros. Mazar. Zulich. Ursin. Petav. et alii habent. Laudat hoc Vir doctus in Ephem. Lips. a. 1807. N. 97. Improbat Vir doctus in Ephem. Heidelb. Vol. XI p. 397. *Percellere*, quod pr. subvertere, evertere (vid. Gronov. ad Liv. 3, 30.) sane passim de devictis et a conatu resistendi deiectis legitur. Cic. Cat. II, 1: *se perculsum atque abiectum sentit.* Sed etiam *contundere* est verbum et grave et elegans, de quo vid. Drakenb. ad Silium VIII, 321. Corte ad Sallust. Iug. 43. Ernesti ad Tacit. An. XII, 31. Nec scio, an satis bene dicatur *arma percellere.* At *arma contundere* saepe legitur, etiam ap. Nostrum supra vs. 380. VI, 361. I. ex P. III, 69. Propert. IV, 11, 52. Bene autem hanc victoriam cum tempestate illius diei coniunxit verbis *Sit licet et fuerit,* sit ita, ut eo die interdum grando cadat, *et fuerit* ita et olim. Hanc igitur lect. antiquam et vulgatam, etiam Taubn. probatum, cum sensum fundat optimum, revocare non dubitavi. Burm. ex Mazar. Zulich. pr Ambros. Voss. Arondel. et aliis invexerat *Sit licet ut fuerit.* Heinsio cum quibusdam Mss. pla-

Tertia post Veneris cum lux surrexerit Idus:
Pontifices forda sacra litate bove.
Forda ferens bos est, fecundaque, dicta ferendo:
Hinc etiam foetus nomen habere putant.
Nunc gravidum pecus est: gravidae nunc semine terrae.
Telluri plenae victima plena datur.
Pars cadit arce Iovis: ter denas Curia vaccas
Accipit; et largo sparsa cruore madet.
Ast ubi visceribus vitulos rapuere ministri;
Sectaque fumosis exta dedere focis:
Igne cremat vitulos, quae natu maxima, Virgo;
Luce Palis populos purget ut ille cinis.
Rege Numa, fructu non respondente labori,
Irrita decepti vota colentis erant.

cebat. *Scilicet ut fuerit*, quamvis fuerit. Hoc igitur Gesenius in Specimine suo recepit, eique tribuit vim digito quasi intendendi ad sequentia, ecce! *Militia*, monente Burm. vel expeditione sua, vel militibus suis. Sed de die restat aliqua difficultas. Galba enim ap. Cic. ad Div. X, 30. prius proelium XVII. Cal. Maii commissum scribit. Itaque aut erravit Ovidius aut, quod et Gesenius monuit, ap. Cic. numerus corruptus est.

629—672. *Die 15 Apr. Fordicidia.* Hic nomen explicat, sacra ipsa describit, originemque eorum repetit inde a Numa. *Forda bos*, vacca praegnans. Festus: *Fordicidiis boves fordae, id est gravidae, immolabantur, dictae a fetu.* Varro de L. L. V. *Fordicidia a fordis bubus. Bos forda, quae fert in ventre.* Glossae *fordas* explicant *ἐγκυμονούσας*, et *fordicidia θυσίας ἐγκύμονος βοός.* De vaccis peculiariter hoc voc. dictum, monet Bentl. ad Horat. III. od. 27. Festus et Varro de R. R. II, 5. scribunt et *horda* atque *hordicidia.* Vid. omnino Schneider ad Varr. d. l. *Litare*, grato sacrificio satisfacere Diis, placare Deos. Negat quidem Servius, *litare sacra* recte dici; sed vid. Schwarz. ad Plin. pan. 52, 3. *Ferens* nempe in utero. Ab antiquo *feo* putant fluxisse vocc. *fero*, *fetus*, *fecundus*, *fordus.* Vir doctus in Ephem. Heidelb. d. l. voc. *fordus* deducit a graeco, *φορὰς*, *φοράδος*, laudatque in eam rem Vossii Etymol.

633. Tempori accommodatum hoc sacrum. *Tellus* cur hic commemoretur, e vs. 665. patet. Adde I, 671—674. Hostia ei propria erat sus praegnans. Macrob. I. Sat. 12. *plenae*, gravidae seminibus, *plena*, gravida, victima datur. *Plenus uterus* III. Met. 73: *plena patris thalamis excedit* X, 469. *Arx Iovis*, delubrum Iovis in Capitolio. VI, 18. V. ad I, 85. II, 70. *Curia*, Varro de L. L. V: *Ea die publice immolantur boves praegnantes in curiis complures.* Erant autem Romae, quod constat, curiae triginta. *Ministri*, victimarii, ut vs. 413. Rapuere, quia celerrime ea res peragebatur. *Natu maxima Virgo* eadem dignitate maxima erat, unde a Plin. IV. Epp. II. 6. *maxima vestalis* vr. Ubi vid. not. nostr. *Luce Palis*, Palilibus, de quibus mox vs. 721. sqq. *purgare*, expiare lustrando. De *pur-*

Nam modo siccus erat gelidis Aquilonibus annus;
Nunc ager assidua luxuriabat aqua.
Saepe Ceres primis dominum fallebat in herbis;
Et levis obsesso stabat avena solo:
Et pecus ante diem partus edebat acerbos;
Agnaque nascendo saepe necabat ovem.
Silva vetus, nullaque diu violata securi,
Stabat, Maenalio sacra relicta Deo.
Ille dabat tacitis animo responsa quieto
Noctibus. Hic geminas rex Numa mactat oves.
Prima cadit Fauno; leni cadit altera Somno.
Sternitur in duro vellus utrumque solo.

gaminibus II, 35. In iis *cinis* etiam apud alios populos. Vid. Spencer. de legibus ritualibus Hebr. To. II. p. 777.

644. *Ager assidua luxuriabat aqua* posset esse, ob aquam assiduam segetes oneratae fertilitate procumbebant. Plin. XVIII, 44, 2. Verum huic malo succurri potuisset depascendo. Virg. G. I, 112. Ergo *luxuriare aqua*, nimia aquae copia laborare. *Luxuries* omne nimium. Plin. IX, 1: *humoris luxuria*. *Primis in herbis.* Pro eo Virg. G. I, 113: *tenera in herba, Cum primum sulcos aequant sata.* Quae sic plenam messem pollicebantur, ea coeli humore degenerabant in *avenam* folliculis vacuis. Plin. XVIII, 17, 1. De *avena* illa *levi* aut inani v. Intt. ad Virg. G. I, 154. ubi *infelix lolium* et *steriles avenae* coniunguntur. *Stabat obsesso solo*, stabat sic, ut omne solum repletum teneret. *Acerbus* a pomis immaturis translatum ad alia immatura, (Nonius IV, 41.) nunc ad partus immature editos. Sed ita redundare videtur *ante diem*. Possis igitur putare, *acerbos* dictum pro *acerbe*, cuius explicationem vs. sq. *necabat* habeat. Malim tamen partus pecori dolores afferentes intelligere.

649. Locus sq. pendet a Virg. Aen. VII, 81. sqq. ubi prope Albuneam lucus, in quo Fauni fatidici oraculum, a quo gentes Italae dubiis in rebus responsa petebant, ita quidem, ut caesis ovibus sub nocte silenti, pellibus incubarent stratis, somniaque exspectarent. De ea re verb. pr. *incubare*, ἐγκοιμᾶσθαι. *Silvam sacram*, ut hic, sic etiam III. Met. 28. circumloquitur. *Maenalius Deus*, Faunus, quem passim poetae latini cum Pane, Deo Arcadum, confundunt. De *Fauno* autem vid. III, 84 et 291. sqq. quo loco et ipse Numa ei sacra facit. *Animo quieto* Dativo Casu, animis quiescentibus, in somnis. *Somno* etiam Romanos sacra fecisse, hinc videmus. Nunc Numa facit, quia in somnis oraculum exspectabat.

654—660. Qui somnia exspectabant, ita se praeparare solebant, ut abstinerent ab omnibus, quae ventrem gravare, sanguinis motum accelerare, atque phantasiam excitare possent, a Venere, ab usu carnium, tum ut aqua viva se lavarent. Vid. Potteri Archaeol. I. p. 682. ed. Ramb. De *fontana aqua* vid. ad vs. 778. *Intonsum*, quia tum nondum tonderi solebant Romani. II, 30. *Intonsus Numa* est VI, 264. *Fago* religio quaedam erat. Plin. 16, 9. s. 14. Festus: *Fagutal, sacellum Iovis, in quo fuit fagus arbor, quae*

Bis caput intonsum fontana spargitur unda;
Bis sua faginea tempora fronde premit.
Usus abest Veneris: nec fas animalia mensis
Ponere: nec digitis annulus ullus inest.
Veste rudi tectus supra nova vellera corpus
Ponit, adorato per sua verba Deo.
Interea placidam redimita papavere frontem
Nox venit, et secum somnia nigra trahit.
Faunus adest; oviumque premens pede vellera duro,
Edidit a dextro talia dicta toro:
Morte boum tibi, rex, Tellus placanda duarum;
Det sacris animas una necata duas.
Excutitur terrore quies; Numa visa revolvit;
Et secum ambages caecaque iussa refert.

Iovi sacra. Premit, quod Heins. ex Voss. Mazar. et aliis praetulit, elegantius sane vulg. *tegit.* Legitur sic etiam vs. 517. et alibi. *Digitis annulus.* Nempe incubantes soluti esse debebant omni vinculo cinctus, calceorum, annulorum. *Rudis,* e lana rudi contexta vestis nocturna. *Tectus* (scil. Numa.) revocavi, quia sic Mss. in quibus *Veste rudi.* Nam alii *Vesper ubi est, tectum.* Heins. qui *veste rudi tectum* dedit corpus subintelligebat. *Nova,* recentia *Sua verba,* sollemnia in tali re. II, 542.

661. Plenius Noctis adventum describit Tibul. II, 1, 87. ubi in eius comitatu *incerta Somnia nigra pede.* Μελανοπτέρυγες ὄνειροι sunt Eurip. Hec. 71. Sed nunc Somniorum usus nullus, quandoquidem Faunus ipse responsa dabat. *Papaver,* nigrum in primis, quia vim soporificandi habet, Somno tribuebatur, XI. Met. 605. Sil. Ital. X, 353. Stat. II. Theb. 143. ergo et *Nocti.* Non autem nunc illud effundit e cornu, sed frontem eo redimitam habet. *Trahit* bene de comitatu. I. Met. 219: *traherent cum sera crepuscula noctem.*

663. *Durum* Gesenius interpr. corneum. Talis pes sane Fauno dabatur, quando confundebatur cum Pane, ut II, 361. Sed et pes humanus, quo premimus, calcamus aliquid, *durus* dici solet, ut II. Met. 852. Similiter *genua dura* XII. Met. 140: *genibusque premens praecordia duris.* — *A dextro,* quia propitius monet, quid agendum sit. Mox unus Medic. *Det satis* i. frugibus, quod Heins. non displicebat. Pro *necata* multi *iuvenca.* Supra I, 380: *mille animas una necata dedit.*

667. Multi *visa resolvit.* Male. Aen. II, 101: *ingrata revolvo,* retracto. Confusa autem saepe haec duo esse, docet Drakenb. ad Silium I, 369. *Ambages et caeca iussa,* obscurum responsum. I. Met. 388: *caecis obscura latebris verba datae sortis. Ambages* sic et III, 337. et IV, 261. ubi *obscurae sortis Patres ambagibus errant.* Et ibi, et h. l. Heins. *errare* in *haerere* mutari volebat. Immo *errare* saepe est fluctuare, dubitare. Dubitans *expeditur,* cum certior redditur, edocetur. Saepe autem oraculorum ambages interprete indigebant. *Coniugis* Egeriae ope Numa etiam III, 275. sqq. utitur. *Annus,* proventus annuus.

Expedit errantem nemori gratissima coniux;
Et dixit, Gravidae posceris exta bovis.
Exta bovis dantur gravidae: felicior annus
Provenit, et fructum terra pecusque ferunt.
Hanc quondam Cytherea diem properantius ire
Iussit, et aetherios praecipitavit equos;
Ut titulum imperii quam primum luce sequenti
Augusto iuveni prospera bella darent.
Sed iam praeteritas quartus tibi Lucifer Idus
Respicit. Hac Hyades Dorida nocte petunt.
Tertia post Hyadas cum lux erit orta remotas:
Carcere partitos Circus habebit equos.

Vid. Schwarz. ad Plin. pan. 29, 3. *Felicior* ex Zulich. et quatuor Vaticc. Heins. dedit pro *foecundior*, quia *felix* ita dicitur.

673—676. *Die* XV. *Apr. Augustus Imperator dictus.* De triplici sensu voc. *Imperator* vid. Casaub. ad Sueton. Caes. 76. Ob res feliciter gestas numerumque hostium occisorum lege definitum Augustus semel et vicies a victore exercitu Imperator salutatus est. Tacit. An. I, 9. Sed Iulius Caesar primus coepit hoc nomen, ut praenomen, ita sibi arrogare, ut eandem, quam αὐτοκράτωρ et κύριος, vim haberet, summumque imperium indicaret. Dio 43, 22. Hinc etiam Augustus a U. 724. cum ex Aegypto rediisset, idem praenomen eodem sensu assumsit, atque inde imperii sui annos numeravit. Dio 52, 41. extr. In honoris laetitiaeque illius societatem *Cythera* in primis venire debebat, a qua gens Iulia genus ducebat (supra vs. 20.) quapropter et Virg. G. I, 28. eadem Augusti coelum intrantis tempora myrto cingit. Qui cupide sollemnia laeta exspectat, ei dies antecedens tarde decedere videtur. Eundem igitur sensum, ut transitus ad seqq. ingeniosus esset, nec vulgaris, poëta Veneri tribuit; quae vero diem illum *properantius ire* non modo cupit, sed, ut Dea, etiam *iubet.* Cum autem *aetherios equos*, equos Solis, *praecipitat*, festinantes decurrrere iubet, Phoebi partes sibi vindicat. Pro *aetherios* Neap. ex uno Ms. *et admissos* affert. Sic *admitti* de celeri cursu equorum VI. Met. 237. et *admisso passu sequi* I. Met. 532. *Praecipitare* verb. in hac re solemne, in primis tamen de occasu, ubi praeceps Solis via. IV. Met. 91: *lux tarde decedere visa, Praecipitatur aquis.* Aen. II, 9: *Nox coelo praecipitat.* Caeterum simile figmentum habemus V, 545. Mox Burmanno ex uno Patav. *titulum imperii, sua praemia*, placet. Immo *quam primum* optime convenit cupiditati Veneris. *Iuveni.* Natus tum erat annos triginta tres.

677. *Die* XVII. *Apr.* sive *die* XV. *Cal. Maii Hyades occidunt.* Sic et Caesar Germ. ap. Plin XVIII, 26. Plerique veteres Mss. *quartus ubi.* Vulgo *ubi quartus.* Sed Heins. praetulit *tibi* e primis Edd. tum Mss. Mazar. Petav. aliisque nonnullis. *Doris*, filia Oceani, coniux Nerei, mater quinquaginta Nympharum, Hesiod. Th. 240. nunc pro ipso mari, ut *Thetys* alibi.

679—712. *Die* 19 *Apr. vulpes in Circencibus comburuntur;* cuius rei caussam ab hospite cog-

Cur igitur missae vinctis ardentia tedis
  Terga ferant vulpes, caussa docenda mihi
Frigida Carseolis, nec olivis apta ferendis,
  Terra, sed ad segetes ingeniosus ager.
Hac ego Pelignos, natalia rura, petebam;
  Parva, sed assiduis humida semper aquis.
Hospitis antiqui solitas intravimus aedes.
  Demserat emeritis iam iuga Phoebus equis.
Is mihi multa quidem, sed et haec narrare solebat;
  Unde meum praesens instrueretur opus:
Hoc, ait, in campo (campumque ostendit) habebat
  Rus breve cum duro parca colona viro.

nitam poëta narrat. *Carcere equos*, in Circo decurrunt equi, antea duodecim *carceribus* distenti. *Partitus* passivo sensu. Intelliguntur autem Circenses Cereris Prid. Id. vs 390. coepti et ad hunc usque diem continuati, quod etiam Calendaria docent. *Missae*, emissae in Circum. *Ferre terga*. V. ad II, 284. *Vinctis* dedit Heins. cum Ursini libro. Vulgo *iunctis*, aeque bene. Quinque *unctis*, ut vs. 411.

683. Ut rerum graviorum caussas a Diis, sic levem hanc fabellam a rustico Carseolano sibi traditam varietatis causa fingit. *Carseoli* ad viam Valeriam, quae Roma ducebat ad Pelignos. Heins. e coniect. dedit *Carseoli*, ut esset appositio. Etiam in Tuscis *coelum hieme frigidum et gelidum myrtos et oleas adspernatur ac respuit*. Plin. V. Ep. 6, 4. *Ingenium* saepe de natura et indole cuiuscunque rei; nunc tamen nove *ingeniosus*, natura sua aptus *ad segetes* ferendas. Caeterum haec terrae Carseolanae notatio nihil ad rem pertinet, obiter tantum adiecta est. Quod valet etiam de *Pelignis*, qui sic ab aquarum salubritate et copia et alibi commendantur, ut II. Amorr. 16, 1: " *Pars me Sulmo tenet Peligni tertia ruris, Parva, sed irriguis ora salubris aquis*. Adde III. Amorr. 15, 11. Heins. h. l. maluit *uvida aquis*, sed non nisi unus Oxon. sic pro diversa lect. Multi *obvia*; quod ego non spreverim. Plin. II. Ep. 17, 25. de Laurentino suo: *quocunque loco moveris humum, obvius et paratus humor occurrit*. Talis terra bene *obvia aquis* dici potest.

687. *Solitas* bene se habet, caussam enim continet, cur nunc intraverit; neque audiendi sunt Mss. qui *fidas* praeferunt. *Emeriti*, qui cursum diurnum absolverunt. Cf. III, 43. *Multa quidem, sed et haec*; graeco more, cum multa, tum haec. *Instrueretur*, exornaretur, augeretur. *Breve*, exiguum. *Durus*, laboribus perferendis adsuetus. XII. Met. 515. *duri humeri*. Sic *duri* messores, iuvenci etc. Grata seq. imago diligentis et coloni et colonae. *Peragere humum* mihi non satis placet; Codd. tamen nihil varietatis suppeditant. *Sive usus* etc. ita ut nunc aratro uteretur, nunc falce. *Falcis* usus erat etiam ad premendas umbras ruris opaci. Virg. G. I, 155. sqq. Unde apparet, describi hic diligentissimum colonum. *Cavae*, quod Heins. ex pr. Ambros. Laeti, pr. Farnes. et sex. aliis, tum a m. pr. Mazar. et Zulich. recepit, ingeniosius sane est, quam *curvae*, quod Krebs. retineri vult.

Ille suam peragebat humum: sive usus aratri,
Sive cavae falcis, sive bidentis erat.
Haec modo verrebat stantem tibicine villam:
Nunc matris plumis ova fovenda dabat:
Aut virides malvas, aut fungos colligit albos;
Aut humilem grato calfacit igne focum.
Et tamen assiduis exercet brachia telis;
Adversumque minas frigoris arma parat.
Filius huius erat primo lascivus in aevo;
Addideratque annos ad duo lustra duos.
Is capit extremi vulpem sub valle salicti:
Abstulerat multas illa cohortis aves.
Captivam stipula foenoque involvit, et ignes
Admovet. Urentes effugit illa manus.
Qua fugit, incendit vestitos messibus agros:
Damnosis vires ignibus aura dabat.
Factum abiit: monumenta manent. Nam vivere captam
Nunc quoque lex vulpem Carseolana vetat.
Utque luat poenas gens haec, Cerealibus ardet;
Quoque modo segetes perdidit, ipsa perit.
Postera cum veniet, terras visura patentes,
Memnonis in roseis lutea mater equis:

Bidens, rastrum duobus dentibus, quo glebae confringebantur.

695. *Tibicines*, rectae in aedificiis trabes, quibus tecta ruinam minitantia sustinentur. Vid. Neap. VIII. Met. 700. *furcae* drr. *Malvas* in cibis rusticis etiam Horat. II. Epod. 58: *gravi malvae salubres corpori*, ubi rustica *Sacrum et vetustis exstruit lignis focum Lassi sub adventum viri*. *Exercet*, occupata tenet. Ut hic lanifica, sic XV. Met. 471. ovis *horriferum contra Borean arma ministrat*.

703. *extremi - salicti*, in extrema vallis parte salicto obsita. Vulgo *convalle*. Quidam *in convalle*. Nonnulli *devalle*. *cohors*, cors. Varro de R. R. III, 3: *in plano cohors, in qua pascebantur gallinae*. Gallinae nunc *aves* drr. ut ὄρνιθες Graecis.

709. Facti illius diu praeteriti *monumenta manent*. *Monumenta* autem legem intelligit, cui factum originem dedit, quaeque adeo memoriam eius servat. Pro *manent* Heinsio ex uno Moreti *patent* non displicebat. Sed maior oppositio est in *abiit* et *manent*.

713—720. XII. *Cal. Maius* s. d. 20. Apr. *Sol ex Ariete in Taurum transit*; quod Gassendus pridie fieri docet. Male autem, ut Neapol. iam monuit, octo hi versus post vs. 678. collocati in libris nonullis leguntur.

Aurora etiam XIII. Met. 579. *Memnonis lutea mater*, et passim, ut VII. Met. 703. *lutea* s. crocea vr. a *luto*, herbae genere, cuius succo flavae inficiuntur vestes. Tum *in roseis fulgebat lutea bigis* etiam Aen. VII,

E duce lanigeri pecoris, qui prodidit Hellen,
Sol abit: egresso victima maior adest.
Vacca sit an taurus, non est cognoscere promtum:
Pars prior apparet: posteriora latent.
Seu tamen est taurus, sive est hoc femina signum;
Iunone invita munus amoris habet.
Nox abiit, oriturque Aurora. Palilia poscor.
Non poscor frustra, si favet alma Pales.

26. Respectu siderum despectantium *terrae* recte *patentes* drr. *Arietis* signum descripsit ex mytho, quem III, 867. sqq. habes. Sed cum *Tauri* sidus *victimam maiorem* vocat, quia taurus animal in victimis maioribus est, argutatur. *Prodidit*, non, ut vulgo fit, *perdidit* legendum esse, Heins. evicit non optimorum modo Mss. fide, sed aliorum etiam scriptorum auctoritate, qui arietem illum *prodidisse Hellen* constanter dicunt, aut *proditorem Helles* vocant. Nempe hoc inde est, quia equi sessorem, quem excutiunt, *prodere* drr.

717. Tauri signum, ut hodie, ita et olim sic pingebatur, ut priores tantum eius partes expressae apparerent. Putabant veteres hoc ideo fieri, quia sexus eius incertus esset, cum alii Io vaccam, alii taurum, qui Europam in Cretam transvexerit, inter sidera relatum exstimarent. Eratosth. cp. 18. Hygin. P. A. II, 21. Hoc igitur et Ovidius secutus est tam hic, quam V, 619. s ubi huius sideris origo narratur. Utrumque autem animal et Iovis *amori* inservierat, et *muneris* caussa, *Iunone invita*, in coelo collocatum dici poterat. Mss. Putean. Bern. quinque alii, *Posteriorque latet*. Taubn. dubitat, utrum verius.

721—806. XI. *Cal. Maias Palilia. Pales*, Dea antiquissima pastorum, quamquam nonnulli masculini generis ministrum Iovis ac villicum intelligi malebant. Arnob. adv. Gentes lib. 3. p. 123, Serv. ad Virg. Ecl. V, 35. Eius sacra et *Palilia* dicebantur, et *Parilia* vel a partu Iliae, vel quod eo tempore arbores et herbae parturiunt, pariuntque, vel denique per mutationem literarum. V. Charisius lib. I. Victorin. in Arte Gram. lib. I. Probus ad Virg. G. III, 1. quorum verba Brouckh. ad Propert. IV, 4, 71. dedit. Apud scriptores veteres utraque scriptur*a* occurrit. Etiam h. l. Mss. utroque trahunt, certe Petav. et Mazar. *Parilia* praeferunt. Sed nunc utique altera forma praestat, quia additur, *si favet alma Pales.* Et si Ovidius *Parilia* dedisset, sine dubio aliquid de hoc etymo addidisset. Eorum ipsorum sacrorum (sive ante iam receptorum, sive tunc primum institutorum) die Romulus urbi condendae manum admovit. Id diserte tradunt Dionys. Halicarn. I, 88. Plutarch. Rom. 12. Cic. de Div. II, 47. Tibul. II, 5, 28. Propert. IV, 4, 71. Vellej. I, 8, 4. Hic itaque dies, Romanis simul Natalis patriae, γενέθλιον τῆς πατρίδος, summa religione laetitiaque celebrabatur. Non mirum igitur videri debet, Ovidium in his sacris canendis esse satis longum. Canit autem ita, ut, 1) Deam invocet, seque excitet 721—730. 2) suffimen illius diei memoret 731—734. 3) lustrationes 735—742. 4) dapes et Deae et rusticorum 743—745. 5) preces ad Deam et saltum per ignem 746—782. 6) originem illorum sollemnium 783—862. qui locus postremus in originem urbis precesque pro Romani imperii incolumitate desinit.

Alma Pales faveas pastoria sacra canenti;
Prosequor officio si tua festa pio.
Certe ego de vitulo cinerem, stipulasque fabales,
Saepe tuli plena, februa casta, manu.
Certe ego transilui positas ter in ordine flammas;
Virgaque roratas laurea misit aquas.
Mota Dea est; operique favet. Navalibus exi,

721. *Abiit oriturque.* Duo Mss. *abit exoriturque*, quod Taubn. metri caussa malit. *Poscor*, ordo rerum iubet me Palilia canere. *Posci* verbum sollenne de iis, qui canere aut dicere iubentur. V. Met. 333. *Poscimur Aonides.* Horat. I. od. 32, 1. ad lyram, *Poscimur.* V. ibi Bentl. *Non poscor frustra*, idoneus sum iis canendis. Burm. suadebat *non poscar.* Sine caussa. Pro *pastoria* alii *pastorum.* Tibul. d. l. vs. 87: *sua festa Palilia pastor Concinet.* Porro multi habent, *persequor officio.* Nempe *officium* nunc cernitur in describendis illis sacris. Qui autem singulas cuiusdam rei partes ordine explicat, is eam et *persequi* et *prosequi* oratione dr. V. ad II. 15. ubi eadem varietas. Quoniam autem *officio* nunc simul honoris habendi notio inest, propterea *prosequor* praeferendum videtur.

725. In precationibus veteres, ut flecterent Deos, pietatis suae signa commemorare solebant, quod ex Homero, multisque deinceps poëtis notum est. Nunc quidem poëta ea signa iactat, quae ad haec ipsa sacra pertinent, et in seqq. repetuntur. Voculae *si* varietatis caussa nunc substituit *certe.* De *cinere* illo vituli v. supra 637. sqq. Adhibebatur, ut et *stipulae fabales* s. fabalia, suffiminis loco, vs. 733. sq. Sed addit *februa*, piamina, II, 19. quia illa ipsa suffimenta vim purgandi habebant. Iam Romulus, cum id ageret, ut urbem conderet, ignes ante tentoria accendi populumque expiationis caussa transilire flammas iussit. Dionys. d. l. Idem ergo et post tenuit, ut sacris epulisque peractis (vs. 781. s.) stipularum et foeni acervi accenderentur transiliendi. Varro: *Palilia tam publica, quam privata sunt. Et est genus hilaritatis et lusus apud rusticos, ut congestis cum foeno stipulis, ignem magnum transiliant, his Palilibus se expiari credentes.* Alia dabimus ad vs. 781. Heins. *stipulaque fabali* legi volebat. *Fabalium* siliquarumque *cinerem* in medicamentis quidem Plin. 22. s. 69. memorat, sed eundem etiam in suffimentis aut februis fuisse non alibi me legere memini. *Lauro* autem hunc usum fuisse, cum vis averruncandi ei inesse crederetur, docet Casaub. ad Theopr. ch. 16. Et ramo lauri adspergere se solebant aqua lustrali. V, 677: *Uda fit hinc laurus: lauro sparguntur ab uda.* Quamquam olivae etiam rami eandem in rem adhibebantur. Aen. VI, 229: *Idem ter socios pura circumtulit unda, Spargens rore levi et ramo felicis olivae.* Etiam h. l. Mss. *uda*, quod vero Heins. in *virga* mutavit. Forte alterum revocandum. De *roratis aquis* vid. ad vs. 778. Pro *spargere* nunc est *mittere.*

729. De hac scribendi operae et navigationis comparatione vid. ad I, 4. et Cerda ad Virg. G. II, 41. *Suos*, secundos, ut *sui Dii* sunt propitii. *Tua* est e Mazar. Zulich. et, qui sic pro diversa lect. Voss. pro *mea.* Hinc Heins. etiam *exit* in *exi* mutavit. Sane Ovid. apostrophen mirum in modum amat. Krebs. vero veterem lect. retineri vult.

Puppis: habent ventos iam tua vela suos.
I, pete virginea, populus, suffimen ab ara:
Vesta dabit. Vestae munere purus eris.
Sanguis equi suffimen erit, vituliqae favilla;
Tertia res, durae culmen inane fabae.
Pastor, oves saturas ad prima crepuscula lustra.
Unda prius spargat, virgaque verrat humum.
Frondibus et fixis decorentur ovilia ramis;
Et tegat ornatas longa corona fores.
Caerulei fiant vivo de sulphure fumi,
Tactaque fumanti sulphure balet ovis.

731. Suffimina e Vestae templo et a Vestalibus petebantur, vs. 639. Pro *eris* quidam *abis*, unde Heins. *abi* coniicit. Melius poëta indicat, quid futurum sit. Nominativus *populus* pro Vocat. hic, ut I, 319. offendisse librarios quosdam videtur; itaque *populo*, aut *populis*, aut *popule* scripserunt. Horat. A. P. 292: *Vos, o Pompilius sanguis.* Pro *purus*, quod frequentissimum in hac re, alii *mundus*, *tutus* aut *totus*. Inde Burm. male coni. *lotus;* februis enim, quae iam nominantur, lavari non solebant. *Sanguis equi.* Neap. observat, hinc refelli Solinum, qui id servatum tradat, *ne qua hostia Parilibus caederetur, ut dies iste a sanguine purus esset.* Verum *equus* non eo die caesus est, sed *sanguis* intel. qui de cauda *equi*, mense Octobri in campo Martio Marti immolati, destillaverat, et in Vestae templo servabatur. Vid. Festus in *Equus October.* Referunt huc etiam verba Propert. IV, 1, 29: *Annuaque accenso celebrare Palilia foeno, Qualia nunc curto lustra novantur equo.* — *Culmen* pro culmo. *inane*, demtis fabis.

735. Lustrabantur et oves et ovilia sub noctem. Etiam in Calendario vet. haec lustratio notata. Pro *unda* Heins. non nisi ex Ulitii coniectura et Laeti Cod. invexit *uda*, ut ad *virgam* referretur, quia V, 677: *Uda fit hinc laurus, lauro sparguntur ab uda omnia.* Equidem puto *undam* et *virgam* nunc melius separari. Ritum *verrendi* in omni sacro lustrali usitatum fuisse, Neap. monet. Cum Patav. et a m. pr. Zulich. *vergat* praeferant, Heins. suadet *tergat.* Immo *verrere* sollemne in hac re. Sic et *verrere templum crinibus*, quod in summo luctu fiebat. Lipsius Elect. II, 6. Et *everrae* purgationes domus dicebantur. *Frondes* et *fixos ramos* posse Lenzius putat umbracula intelligi ante ovilia collocata, ex Tibul. II, 5, 97. Verum sub umbraculis illis potius discumbebant rustici. *Longae*, e postibus dependentes, Festons. *Tegere*, ut *velare*, verb. in hac re proprium.

739. *Sulphuris* usus praecipuus in lustrationibus, Hom. Od. χ, 481. Tibul. I, 5, 11: *Ipseque ter circum lustravi sulphure puro.* *Vivum* quid sit sulphur, explicat Plin. 35, 15. s. 50. ubi quatuor sulphuris genera recenset. *Vivum, quod Graeci apyron vocant, nascitur solidum, hoc est gleba. Caetera liquore constant et conficiuntur oleo incocta.* Sed Gesenius negat, illud nunc intelligi posse, quia Plinius addat: *vivo solum ex omnibus generibus Medici utuntur.* Se igitur, si lectio sana sit, *vivum* capere de celeritate,

Ure mares oleas, taedamque, herbasque Sabinas;
Et crepet in mediis laurus adusta focis.
Libaque de milio milii fiscella sequatur;
Rustica praecipue est hoc Dea laeta cibo.
Adde dapes mulctramque suas; dapibusque resectis
Silvicolam tepido lacte precare Palen.

qua sulphur a flamma corripi soleat, ut *vivacia sulphura* III. Met. 374. Haec vero Plinius ipse d. l. refellit. Ubi enim monuit, *vivum sulphur* vitiligines tollere, pergit: *Habet et in religionibus locum ad expiandas suffitu domos.* Caeterum *vivo* Heins. ex Voss. Arond. Maz. Zulich. et aliis accepit, cum caeteri *puro* habeant, quod Burm. lustrationi non male convenire putabat. Et *purum sulphur* est Tibul. I, 5, 11. *pura unda* Aen. VI, 229. *Sal purum* ap. Nostrum supra I, 338. Sed h. l. tueor *vivo*, quod facile a librariis in notius *puro* mutari potuit. *Sulphur caeruleum* in purgationis descriptione habet Claudian. 28, 325. *Tangere* verb. sollemne in hac re, ut Heins. exemplis docuit. Sic et vs. 790.

741. *Oleae* aeque ac lauri usus in purgationibus Aen. VI, 230. Arbores etiam Plin. 16. s. 19. in *mares* et *feminas* dividit. Idem 12. 14. s. 32. ubi de *ture masculo* agit, addit: *religioni tributum, ne sexus alter usurparetur.* Sed Mitscherl. e Mazar. Zulich. aliisque Mss. *maris rores,* Gesenius e Naugerii libris *maris rorem* praetulit. *Maris ros* s. rosmarinus, graec. λιβανωτίς. Laudant huius lectionis defendendae caussa Virg. Cul. 402. ubi *ros marinus* et *herba Sabina* itidem coniunguntur. Sed altera lectio doctior est, quam ut a librario proficisci potuerit. *Pinum* in lustrationibus esse adhibitam, supra II, 25. vidimus. Nunc cognata arbor memoratur, *taeda*, pinus silvestris, quam Plin. 16. s. 19. *flammis ac lumini sacrorum gratam* vocat. De *herbis Sabinis* et de *crepitante lauro* dictum ad I, 343.

743. Sacra Deae non cruenta et obvia. E *milio* Itali panem praedulcem faciebant, Plin. 18, 10. s. 24. sed et *liba*. Festus: *Suffimenta dicebant, quae faciebant ex faba milioque mellito, mulso sparso. fiscella* aut *fiscina*, calathus, quem rustici otiosi e iuncis et viminibus texebant varium in usum. Virg. G. I, 266. Tibul. II, 3, 15. *Est hoc Dea laeta cibo.* Hanc lect. vet. cum Mitscherl. revocavi. Placuit etiam Krebsio. Quoniam Mazar. v. *est* bis habet, etiam in fine, propterea Heins. fecerat, *quo Dea laeta cibo est.*

745. Haec verba negotium fecere Intt. qui omnes *dapes* intellexere de sacris Deae oblatis. Heins. coni. *Adde dapi mulctramque suae.* Verum e Tibul. II, 5, 99. discimus, rusticos, sacris peractis, sibi *dapes* parasse: *At sibi quisque dapes et festas exstruet alte cespitibus mensas, cespitibusque torum.* Eadem convivia etiam Propert. IV, 4, 74. memorat: *Quum pagana madent fercula deliciis*, et Noster in Terminalibus II, 657. Neque credibile est, Ovidium illa omisisse. Inter cibos etiam *mulctra* apponebatur lacte repleta. Tunc *suas* in *tuas* mutandum arbitror. In *resectis* Mss. valde variant; habent enim *relictis, paratis, remotis, refectis.* Ciofan. *resectis* explicat, divisis, Lenzius, parte dapum libata. Burm. coni. *peractis*; Schirach. praefert *paratis*, sed id interpretatur, peractis. Ego lego *refectus.* Ita sensus oritur optimus. Ex *refectus* primum factum est *refectis*, inde *resectis.* Quod cum offenderet, alius aliud ex ingenio suo sub-

Consule, dic, pecori pariter pecorisque magistris:
   Effugiat stabulis noxa repulsa meis.
Sive sacra pavi, sedive sub arbore sacra;
   Pabulaque in bustis inscia carpsit ovis;
Seu nemus intravi vetitum, nostrisve fugatae
   Sunt oculis Nymphae semicaperve Deus:
Seu mea falx ramo lucum spoliavit opaco,
   Unde data est aegrae fiscina frondis ovi:
Da veniam culpae: nec, dum degrandinat, obsit

stituit. Pro *mulctramque* olim edeb. *in utrumque*, quod Dan. Heins. non spernebat. Sed nec locum nunc illa habent, nec vas potum continens abesse ab his debebat. Crateris loco adstabat *mulctra*. *Silvicolam*; quia in silvis pecudes pascuntur. *Tepido lacte* scil. sparso, libato. Tibul. I, 1, 36: *placidam soleo spargere lacte Palem*. Inter libandum preces fiebant. Ordo autem rituum est hic. Primum Deae cibus apponitur; tum sibi dapes parant pastores. Iis refecti, totis manibus (778.) libant lac; mox preces faciunt. Tandem ipsi se proluunt lacte et sapa, vs. 779. s.

747—776. Carmen precationis. *Magister* omnino praefectus, ergo et praefectus pecori, de quo Varro R. R. I, 2. *Magister regii pecoris*. Liv. I, 4. Sequitur magnus catalogus delictorum, quibus sacra violari Deosque offendi superstitio veterum credebat. *Sacra pavi*. Neap. invexit *sacro*, in loco consecrato, quod approbat Burm. Sed iusto durior est omissio praepositionis, et in loco sacro pascere vs. 750. sequitur. Revocavi ergo vulg. *sacra*, quamquam Taub. putat, adiectivum incommode versu bis dici. Immo vis inest ei repetitioni, sacra sub arbore si pavi, sub sacra si sedi. Solebant autem pastores, dum greges in pascuis errabant, sub arbore sedere, ut e bucolicis notum. De *bustorum* religione vid. Kirchm. de Funeribus III, 21. Religiosum erat *busto insultare armentum* Horat. III. od. 3, 40. *In bustis* carpere pabula Burm. aeque eleganter dictum putabat ac *bibere in Nilo*. Sed haec differunt. Ovis vel incedens *in bustis*, vel nascentia *in bustis* pabula carpit. Neap. e libro perantiquo scribi, *e bustis*, volebat.

751. *Seu* pro *si* Heins. ex uno Vatic. dedit, atque etiam vs. 753. eandem voculam substituit. *Vetitum*, quippe Deo sacrum. Qui forte in talem locum deferebantur, pavido murmure, ut noxam a se averterent: Faveas mihi! dicere solebant. VI. Met. 327. *Nostris oculis fugatae* bene dictum, fugientes nostrum adspectum. *Semicaper* et V, 101. XIV. Met. 515. *Lucos* ferro temerare grave scelus. VIII. Met. 743. Id tamen fieri Cato permisit, sacrificio prius facto, R. R. cp. 139. Plin. 17, 28. Qui lucum *ramo spoliabat opaco*, eum, auctore Festo, *sublucare* (veluti subtus lucem mittere) dicebant, et, qui ipsas arbores succidebat, *conlucare*. *Fiscinae* illae *frondariae* vocabantur. Plin. 18, 31. s. 74: *Unus frondator quatuor frondarias fiscinas complere in die iustum habet*. Pro *aegrae* Neapol. notat et *tenerae* legi. Nil interest, utrum praeferas; nam et teneris et aegris ovibus frondes afferebantur.

755. *Degrandinat* vix alibi legitur; itaque disputant de eius vi. Heins. vituperat eos, qui explicant, desinit grandinare. Pot-

Agresti fano supposuisse pecus.
Nec noceat turbasse lacus. Ignoscite Nymphae,
Mota quod obscuras ungula fecit aquas.
Tu, Dea, pro nobis Fontes fontanaque placa
Numina; tu sparsos per nemus omne Deos.
Nec Dryadas, nec nos videamus labra Dianae;
Nec Faunum, medio cum premit arva die.

est sane et pro simplici grandinare positum esse, ut *depluere* pro *pluere*, et finem grandinis notare. Namque etiam *detonare* est desinere tonare, unde Quinctil. 12, 9, 4. consuetudinem quandam ait inter plausores suos *detonuisse*, desiisse Burm. qui posteriore sensu sumebat, *degrandinet* malebat, quia *dum* pro donec Subiunctivum postulet: quod vero non semper fit. Heins. cui verbum insolens *degrandinat* displicuisse videtur, suadebat, *dum, Dea, grandinat*. *Agreste fanum*, non modo Silvani, ut Dan. Heins volebat, sed et cuiuscunque Dei templum in agris Veteres plerique *agresti Fauno*, et ita Scaliger legendum putabat. Burm. addit lectionis confirmandae caussa, *agrestem Faunum* etiam II, 193. legi. Bene; sed hoc non impedivit poëtam, quo minus alibi *agreste fanum* commemoraret. Idem ex III, 730: *supposuisse Iovi* adfert. At vera lect. ibi est *seposuisse*, et ibi de primitiis sermo est. *Pecus* autem *supponere Fauno* sensum turpiter ambiguum habet. Aen. VI, 24. VII, 283. *Mota ungula* bene se habet, describitur enim pastor per lacus aut in lacus sacros pecora agens. VI. Met. 363: *ipsos etiam pedibusque manuque Turbavere lacus; imoque e gurgite mollem Huc illuc limum saltu movere maligno*. Sic et volantes aëra *movent pennis*, navigantes mare remis. Heins. vero, cum Arondel. *nota* praeberet, *lota* malebat, ut lotio ovium in lacu intelligeretur. Quam rationem etiam Lenzius et Gesenius secuti sunt. Sed quando lectio omnium prope Codd. sensum bonum suppeditat, non opus est coniecturis. Neque induci possum, ut credam Ovidium lotionem ovium ita elocuturum fuisse. *Obscura* aqua opp. limpidae.

759. *Fontes et fontana numina* non differunt. Praetulerim e Cod. Farnes. *montanaque*. Etiam XIV. Met. 326. s. *montana* et *fontana* numina iunguntur. Pro *placa* Mazar. Zulich. et duo alii *praesta*, quod Heins. non improbat, nulla tamen caussa addita. Nempe *praestare* etiam absolute sic ponitur, ut sit exhibere aut reddere talem, qualis haberi velit aut debeat. Schwarz. ad Plin. pan. 83, 3. *Nec Dryadas* etc. Prisco seculo mortales impune cernere poterant Deas, etiam nudas. Propert. III, 11, 38. ibique Brouckh. Seriore poena afficiebantur, qui Deos invitos viderant. *Labra Dianae* etiam Ibide 479. *Labra* vasa maiora variis rebus recipiendis, ut musto expresso, inservientia. Virg. G. II, 6. Sed erant et labra balnearia, in quibus lotio fiebat. Itaque Cic. ad Div. XIV, 20. curari vult, ut *labrum* sit in balneo Nunc fontes intelliguntur, in quibus Diana venatu fessa virgineos artus liquido perfundere rore solebat, qualem Noster III. Met. 161. describit. *Dianae* autem potissimum *labra* memorat propter miserum Actaeona. Heins. coni. etiam *Dryadum*. Sed Dryadum labra non erant memorabilia. *Premit arva*, cubat in arvis. Pan enim τὸ μεσαμβρινὸν ἀπ' ἄγρας κεκμακὼς ἀμπαύεται. Theocrit. Id. I, 15.

Pelle procul morbos. Valeant hominesque gregesque;
Et valeant vigiles, provida turba, canes.
Neve minus multas redigam, quam mane fuerunt;
Neve gemam referens vellera rapta lupo.
Absit iniqua fames; herbae frondesque supersint;
Quaeque lavent artus, quaeque bibantur, aquae.
Ubera plena premam: referat mihi caseus aera:
Dentque viam liquido vimina rara sero.
Sitque salax aries; conceptaque semina coniux
Reddat: et in stabulo multa sit agna meo.
Lanaque proveniat, nullas laesura puellas,
Mollis, et ad teneras quamlibet apta manus.
Quae precor, eveniant: et nos faciamus ad annum
Pastorum dominae grandia liba Pali.
His Dea placanda est: haec tu conversus ad ortus

763. Incipiunt preces ad mala averruncanda et ad bona advertenda. Simile precationis carmen verbis vetustis conceptum habet Cato R. R. 141. *Minus multas* scil. oves, quod non satis commode omissum. Heins. ex pluribus Mss. *minus multo* recepit, eumque Mitscherl. secutus est. Sed ita nihil lucramur. Lenzius suadet, *neve minus* (scil. ovium) *mulctro redigam*. *Gemam referens.* Sarravii Ms. et quinque alii, *gemens referam*; fortasse ex interpretatione. *Rapta*, erepta. Felicior est rusticus ap. Horat. Epod. II, 60. qui comedit *haedum ereptum lupo*. Etiam Tibul. d. l. precatur: *a stabulis tunc procul este lupi*. *Iniqua*, damnosa. *Lavent artus* nempe ovium. Solebant enim *balantum gregem fluvio mersare salubri* Virg. Georg. I, 272. III, 445. sqq. Varro R. R. II, 1, 23. Quae lotio in Calend. antiquo notatur mense Maio.

769. *Ubera premere*. XV. Met. 472: *Ubera manibus pressanda.* Virg. Ecl. III, 98: *si lac praeceperit aestus, Ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis.* De *aere* ex *caseo* idem Ecl. I, 35: Quamvis *Pinguis et ingratae premeretur caseus urbi, Non umquam gravis aere domum mihi dextra redibat. Vimina*, fiscinae in usum cogendi lactis. Tibul. II, 3, 15: *Tunc fiscella levi detexta est vimine iunci, Raraque per nexus est via facta sero.* Calpurn. Ecl. IX, 33: *Ipse ego nec molli iunco, nec vimine lento Perfeci calathos cogendi lactis in usus.* Cf. XII. Met. 436. *Reddat*, enitatur. Sacra illa fiebant περὶ γονῆς τετραπόδων Dionys. d. l. *Lanam mollem* bene circumloquitur etiam Tibul. II, 1, 61: *teneris curam exhibitura puellis*. *Laedere*, secare, dolores creare. Tibul. IV, 3, 8: *teneras laedere velle manus.* Lenzius monet iungendum *quamlibet apta*, i. aptissima. Sic et Gesnerus. Ego iungo *quamlibet teneras*, adeo mollis, ut ne teneras quidem manus laedat. *Quamlibet*, quantumvis. V. Longolius ad Plin. Epp. X, 97, 2. Verba *quae precor, eveniant* vim habent Christiani Amen. Tibul. II, 1: *Eventura precor.* *Ad annum*, anno praeterlapso. Heins. suadebat, *evenient. at nos.* Non video, quare.

777. *ad ortus* ex more antiquo

Dic ter, et in vivo perlue rore manus.
Tum licet, apposita, veluti cratere, camella,
Lac niveum potes, purpureamque sapam.
Moxque per ardentes stipulae crepitantis acervos
Traiicias celeri strenua membra pede.
Expositus mos est. Moris mihi restat origo.
Turba facit dubium, coeptaque nostra tenet.

atque etiam a Christianis receptio. V. Hildebrand de sacris publicis p. 18. Etiam Krebsius nonnulla de hoc ritu eiusque origine affert. *Dic ter* recepit Heins. ex Laeti cod. et primo Ambros. Caeteri, *dic quater*, *et vivo*. Immo *ternarius* numerus sacer erat. II, 573. V, 435. VI, 165. *in vivo rore* Lenzius vertit *im frischen Abendthau*. Quod non est. Immo *ros*, *rorata aqua*, *δρόσος*, est aqua lustralis, Valken. ad Eurip. Hippol. p. 180. Et *irrorare* de iis dr. qui se lustrant aqua. Aen. VI, 230: *rore levi spargens socios*. V. ad vs. 315. Neque *vivus* est recens, ut et Gesenius explicat, sed fluvialis aut fontana. Aen. II, 719: *donec me flumine vivo Abluero*, pro quo IV, 635: *fluviali spargere lympha*. Liv. I, 45: *Quin tu ante vivo perfunderis flumine? Infima valle praefluit Tiberis*. Supra vs. 655. est *fontana aqua*. Krebsius hoc epitheton, etiam cum *sulphuri* et *saxo* additur, semper vertit lebend. Non bene. Tali aqua templum ingressuri, preces aut sacra facturi vel vestes, vel *manus* caputque lavare solebant. Qui *manus* laverant, *puris manibus* accedere dicebantur. *Perluere* amat Ovid. in hac re. III. Met. 173: *dum ibi perluitur solita Titania lympha*. IV, 310: *fonte suo formosos perluit artus*. Etiam infra V, 435. plurimi libri: *Terque manus puras fontana perluit unda*. Sed Burm. qui ibi *perluit* tuetur, h. l. ex uno Sarrav. *prolue* dedit, eumque secutus est Mitscherl. Putant, *perluere* esse penitus madefacere, *proluere*, leviter adspergere. Drakenb. ad Silium XVII, 300. Sed hoc est nihili. Virg. G. I, 481. Eridanus *proluit insano contorquens vortice silvas*. III, 543: *naufraga corpora fluctus Proluit*.

779. In mensis veterum *crater* stare solebat, sed in his conviviis eius loco *camella*, vasis lignei genus; de quo voc. rariore v. Varro Fragm. p. 240. Bip. et Turneb. Advers. XXVI, 7. A Gellio N. A. 16, 7. inter singularia Laberii refertur. Tibul. d. l. 98. de his epulis, *coronatus stabit et ante calix*. *Sapa* quid fuerit, docet Plin. 14, 9. s. 11: *Siraeum, quod alii hepsema, nostri sapam appellant, ingenii, non naturae opus est, musto usque ad tertiam partem mensurae decocto: quod ubi factum ad dimidiam est, defrutum vocamus*. Varro vero et Nonnius mustum ad mediam partem decoctum *sapam* vocant. Potionem e sapa et lacte compositam veteribus dictam esse *burrhanicam*, Neap. docet. Festus, *Burrhanica potio, lac commistum sapa, a rufo colore, quem burrham vocant*. De saltu per flammas cf. ad vs. 727. Transiliebant bene poti. Tibul. d. l. 89. *Ille levis stipulae solennes potus acervos Accendet, flammas transilietque sacras*. Propert. d. l. *Cumque super raros foeni flammantis acervos Traiicit immundos ebria turba pedes*. Heins. h. l. scribi volebat: *Moxque ter - - Transilias cel. str. turba pedes*. Sine caussa.

783. Moris origo. Hic *turba*, multitudo caussarum eum redde-

Omnia purgat edax ignis, vitiumque metallis
Excoquit. Idcirco cum duce purgat oves.
An, quia cunctarum contraria semina rerum
Sunt duo discordes, ignis et unda, Dii:
Iunxerunt elementa patres; aptumque putarunt
Ignibus et sparsa tangere corpus aqua?
An, quod in his vitae caussa est; haec perdidit exsul;
His nova fit coniux: haec duo magna putant?
Vix equidem credo. Sunt qui Phaëthonta referri
Credant, et nimias Deucalionis aquas.

bant dubium, et cursum orationis retinebant. V, 6: *copia ipsa nocet.* Multa hic et mira cumulat. *Ignis* propter vim *purgandi* iam apud antiquissimos in lustrationibus locum habebat. Plutarch. Quaest. Rom. 1. τὸ πῦρ καθαίρει, τὸ ὕδωρ ἁγνίζει. *Excoquit*, ut Virg. G. I, 89. agris *omne per ignem excoquitur vitium.* *Ducem gregis* ap. poetas ubique, etiam ap. Ovid. esse vel arietem, vel hircum, vel taurum, non autem pastorem, atque etiam h. l. arietem intelligi, observat Heyne ad Tibul. I, 10, 10. Pastor potius *sequitur* oves. VI, 14. Sed quia Palilibus non grex modo, sed pastor quoque purgabatur, nunc quidem hunc intelligere possis. Tibul. I, 1, 35: *Hic ego pastoremque meum lustrare quotannis, Et placidam soleo spargere lacte Palem.*

787. *Semina rerum*, elementa, etiam I. Met. 9. Vim *contrariorum* illorum *seminum* declarat ib. vs. 432: *Cumque sit ignis aquae pugnax; vapor humidus omnes Res creat, et discors concordia foetibus apta est*, ubi v. not. *Discordes* Heins. in *dissortes* mutari volebat. Non assentior; veteres enim de *discordi concordia* rerum disputabant. Neque *aptum* mutari debet, quamquam Burm. non ineptum videbatur cum Ms. Pembroc. a m. s. *sanum* legere, aut *faustum*. De *tangere* v. ad vs. 740. *An, quod* etc. Sic et Festus: *Aqua et ignis interdici solet damnatis, quam accipiunt nuptae; videlicet quia hae duae res humanam vitam maxime continent.* Serv. ad Aen. VII: *Ad facienda foedera aqua et ignis adhibentur, unde contra, quos arcere volumus e nostro consortio, ei aqua et igni interdicimus, id est rebus, quibus consortio copulamur.* Interdictio autem illa, quam auctore Dionysio Hal. II, 53. Romulus iam instituit, hanc vim habebat, ut intra fines imperii R. nemini liceret exsuli vel aquam, vel ignem praebere. Pro *perdidit* Heins. malit, *perdit et.* Male. Qui in exsilio est, is iam *perdidit* illa. Hinc exsules interdum hac circumscriptione vocantur, quibus aqua et igni interdictum est; non, interdicitur. *Nova coniux* et maritus aquam et ignem tangebant, quia secundum Plutarch. Quaest. Rom. 1. his duobus omnia gigni credebantur. Adde Varronem de L. L. IV, 10.

793. Verba *vix equidem credo* Lenzius et Intr. Gallicus ad seqq. referunt; equidem ad antecedentia refero, eique rationi interpunctionem accommodavi. *referri*, exprimi, adumbrari. *Credant*, quia *credo* praecedit. Heins. in *edant*, aut *prodant*, aut *tradant* mutari vult. Sed v. ad I, 245. Eidem et Burm. displicet *nimias aquas.* Hic ergo

Pars quoque, cum saxis pastores saxa feribant,
Scintillam subito prosiluisse ferunt.
Prima quidem periit: stipulis excepta secunda est.
Hoc argumenti flamma Palilis habet.
An magis hunc morem pietas Aeneia fecit,
Innocuum victo cui dedit ignis iter?
Hoc tamen est vero propius; cum condita Roma est,
Transferri iussos in nova tecta Lares,
Mutantesque domum tectis agrestibus, ignem
Et cessaturae supposuisse casae,
Per flammas saluisse pecus; saluisse colonos.
Quod fit natali nunc quoque, Roma, tuo.

suadet *tumidas*, ille *veteres*, quia unus Codex *veras*. Me vero *nimiae aquae* minime offendunt, iis enim bene diluvium Deucalioneum declaratur.

795. Revocavi *feribant* (pro *feriebant*) quod etiam Lenzius et Gesen. praeferunt. Namque *terebant* est non nisi a manu Heins. quia Mss. plerique *forebant* habent. Saepe quidem *lapidem lapide terere* ap. Veteres legitur; sed inde non sequitur, etiam pastores illos idem fecisse; potuerunt enim casu lusuve *ferire* saxa saxis. *Stipulis* pro fomite. Aen. I, 174: *Silici scintillam excudit Achates, Suscepitque ignem foliis, atque arida circum Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.* — *Hoc argumenti habet*, hoc indicat, hoc sibi vult *Argumenti* recepit Heins. e Ms. Iuniano. Vulgo, *argumentum.* — *Innocuum* etc. quem ignis tutum se transire passus est, qui incolumis per incendia Troiana abiit. V. supra ad vs. 37. Non video, cur Heins. *cui* in *cum* mutari voluerit.

801. *Hoc tamen* verum esse puto; quibus verbis Ovidius, postquam multa dubitanter protulerat, tandem aliquid certius subiicere volebat. Idem et Krebs. praefert. Multi Mss. *Nunc tamen*, unde Heins. *Num t. fecit*, quod Lenzius tuetur. *Saluisse* pro *saltisse* Heins. auctoritate et Prisciani lib. I. p. 906. et meliorum Codd. reposuit. Iam debebat dicere: Quod fit nunc quoque Palilibus. Sed melius dixit: *natali Roma, tuo.* Ita enim commode transit ad *originem urbis*, quae in Palilium diem incidebat, ut iam ad vs. 721 admonitum. *Ipse locus* etc. Sic Heins. e Mss Urs. uno Vatic. Patav. et Nauger. dedit. Hoc sic explicant: Ipse locus carminis dat caussas canendi, quae iam sequuntur. Ita haec ex parte similia forent illis vs. 417: *Exigit ipse locus, raptus ut virginis edam.* Sed non video, cur ea quae iam sequuntur, *caussas* appellarit. Antea *caussas* commemorarat, cur Romani aquam et ignem in lustrationibus adhibeant. Hinc pergit: *Ipse locus caussas vati facit.* Haec verba igitur, si sana sunt, equidem ad antecedentia refero. Quid ego altius *caussas* illius ritus arcesso, cum *ipse locus*, quem incolimus, aut, si ita mavis, in quo tractando iam versor, eas mihi suppeditet. Id si cui displicet videat an ex altera lectione meliorem sensum fingere possit. Olim enim edebatur, *Ipse locum vati casus facit*, quod Marsus interpretatur quasi casu venimus in hunc locum, ut de initiis urbis agen-

Ipse locus caussas vati facit. Urbis origo
Venit. Ades factis, magne Quirine, tuis.
Iam luerat poenas frater Numitoris; et omne
Pastorum gemino sub duce vulgus erat.
Contrahere agrestes, et moenia ponere utrique
Convenit. Ambigitur, moenia ponat uter.
Nil opus est, dixit, certamine, Romulus, ullo.
Magna fides avium est: experiamur aves.
Res placet. Alter init nemorosi saxa Palati:
Alter Aventinum mane cacumen adit.

dum sit. Immo ordine rerum in illum locum deducebatur. Lectionem autem illam Mss. veteres plerique confirmant, quamquam in iis ordine inverso, *casus vati*. Heins. scribi vult, *Ipse locus casu vati facit*, atque adiri notam suam ad II. Epp. 39. ubi docet, *facere alicui* dici pro *facere ad aliquem*.

807—862. *Natalis urbis*. Hic de muris positis et Remi interitu. Heins. ex ingenio invexerat *festis*, quamquam et *fastis* aut *sacris* suadebat. Ego non dubitavi *factis* revocare. Urbis originem canere vult; ergo non *festa* aut *sacra*, sed *facta* Romuli. In urbis origine desinit etiam locus vs. 857. *Poenas* Amulii iam attigit poëta III, 67. nunc festinat. De Romuli Remique dissidiis atque huius nece variae erant Romanorum traditiones, quas apud Dionys. Halic. I, 86. Plutarch. Vit. Rom. 9. s. et reliquos rerum Rom. scriptores habes. Admodum credibile est, quod Dionysius tradit, multitudinem omnem in duas divisam fuisse partes, quarum altera Romulum ducem sequeretur, altera Remum; hinc et fratrum animos dissociatos esse, eorumque dissidia maxime patuisse, cum locus urbi condendae quaereretur. *Pastores* constanter primi Romae incolae vir, quibus mox, asylo aperto, convenae accesserunt. Liv. II, 1. Et erat regio illa pastoribus in primis opportuna. Dionys. II, 12. Zulichem. *pastoris*. Hinc Heins. suadet, *pastores - - erant*.

811. Qui urbes condunt, eorum est *dissipatos homines in societatem vitae convocare*, Cic. Tusc. V, 2. aut *dispersos homines unum in locum congregare* Or. I, n. 33. *Convenit*, complacet ex pacto. De syntaxi v. Heins. et Burm. ad Remed. 471. Nisi h. l. malis per condicit interpretari. *Moenia ponat* agnoscunt Ursin. Petav. et multi alii. Caeteri *nomina ponat*. Dubitare possis, utrum verius. Liv. I, 6: *quoniam gemini essent, nec aetatis verecundia discrimen facere posset, ut Dii, quorum tutelae ea loca essent, auguriis legerent, qui nomen novae urbi daret, qui conditam imperio regeret*. Dionys. I, 85. ambigebant: ὁπότερον χρὴ τὴν ἀποικίαν λέγεσθαι καὶ τὴν ἡγεμονίαν εἶναι. Ennius: *Certabant, urbem Romamne Remamne vocarent*. Nunc forsan *moenia* iure praefertur. Ubi enim Romulus vicit, *apta dies legitur, qua moenia signet aratro* vs. 819.

813. Ab avo admoniti, auspiciis rem dirimendam committere voluerunt. Dionys. d. l. *Experiamur*, consulamus. Plin. II. Epp. 20, 4. haruspex, *quem sum frequenter expertus*. *Init - adit*. Alii Mss. ordine inverso, *adit - init*, quem ordinem Mitscherl. praetulit. *Aventinus* ab eo dictus *Remuria*, aut, ut

Sex Remus, hic volucres bis sex videt ordine: pacto
Statur: et arbitrium Romulus urbis habet.
Apta dies legitur, qua moenia signet aratro.
Sacra Palis suberant: inde movetur opus.
Fossa fit ad solidum: fruges iaciuntur in ima,
Et de vicino terra petita solo.
Fossa repletur humo, plenaeque imponitur ara;
Et novus accenso finditur igne focus.
Inde premens stivam designat moenia sulco:
Alba iugum niveo cum bove vacca tulit.

Graeci scribunt Ῥωμορία. *Volucres*, nempe vultures, quibus, quoniam nec pecori, nec satis nocent, Romani in auspiciis plurimum tribuebant. Plutarch. d. l. In auspiciis illis aliquid fraudis commissum esse a Romulo, Dionys. prolixe narrat. Inde contentionem esse ortam, quam multitudo accenderit; in pugna utrimque multos cecidisse, etiam Remum et Faustulum, cum iram dirimere vellet. Sed Ovidius famam sequitur, quam Liv. d. l. vulgatiorem vocat, ex qua Remus, muris iam positis, periit. *Arbitrium urbis habet*, pendet ab eo ius ponendae urbis, quocunque loco vellet. *Qua m.* Lens. e Iunian, et sex aliis praefert *quae* scil. dies.

821. Ritus, quibus urbs condita. Ritus et illos et alios Romani ab Etruscis sumserunt. Festus: *Rituales nominantur Etruscorum libri, in quibus perscriptum est, quo ritu condantur urbes, arae, aedes sacrentur etc.* Varro de L. L. IV: *Oppida condebant in Latio Etrusco ritu multa, id est iunctis bubus, tauro et vacca, interiore aratro circummagebant sulcum.* Plenius illos ritus memorat Plutarch. d. l. *Fossam* illam mundum vocabant, in eamque et primitias omnium rerum et particulas terrae, ex qua quisque regione venerat, commixtas deferebant. Tum conditor aeneo vomere, iunctisque bubus, mari et femina, profundum ducebat sulcum, et, ubi porta designanda erat, ibi exempto sublatoque vomere, spatium relinquebat. Qui eum sequebantur, ii excitatas aratro glebas intro vertebant. Adde Columel. VI. praef. *Ad solidum* Lenzius interpr. in loco solido, locum enim illum maxima ex parte fuisse palustrem. Sed quid fiet his locis? Valer. Max. II, 4: *Fundamentorum constituendorum gratia terram ad solidum fodere.* Columel. IV, 30: *salices deponere eo usque, dum ad solidum demittantur.* Iis locis fossae altitudo innuitur, qua res demissae firmum fundamentum habent. Noster XI Met. 72: *in solidam detrusit acumine terram.* Mitscherl. praetulit *ad solitam*, quod plurimi veterum agnoscunt.

824. *Finditur* revocavi, quia sic vetustiores plerique; *findi* enim solum aestu solet. II. Met. 159: *fissa tellus agit rimas.* Vs. 211. Phoebus *findit vaporibus arva.* Virg. G. II, 353: *findit Canis aestifer arva.* Heins. vulg. *fungitur* defendit, quia *fungi* dicantur, quae officium suum praestent. Nonnulli *funditur* aut *fingitur.* *Stiva*, die Sterze, lignum per burim in dentale descendens, cuius ope arator flectebat aratrum. Virg. G. I, 179. *Premens*, ut vomer alte descendat; profundum enim sulcum, ἄυλακα βαθεῖαν, faciebant.

Ipse locus caussas vati facit. Urbis origo
Venit. Ades factis, magne Quirine
Iam luerat poenas frater Numitoris;
Pastorum gemino sub duce vulg
Contrahere agrestes, et moenia
Convenit. Ambigitur, mo
Nil opus est, dixit, certamin
Magna fides avium est:
Res placet. Alter init ne
Alter Aventinum mar
vocarat;
tuae.
vomere fossam
dede neci.

dum sit. Immo ordine illum locum deduceb ctionem autem illam res plerique confir quam in iis ordin sus vati. Heins. locus casu vat ...uli, de iri notam sua ... habent; viubi docet, ...us Dionys. mepro *facere* ... *esta* Latio illata v. 807—8 *Mater* commune Deade muri ...heton, ut *pater* Deo-Heins. *adhibere* in auxilium, im*stis*. Etiam ap. Florum I, 1, *sac* Romulus urbem conditurus, *te* *Deos adhibet*, nempe auspiciis. *Advertite* Taubn. expl. animad*vertite*. Immo deest, *numina vestra*, quod interdum additur, ut Aen. IV, 611. Et passim h. v. absolute ponitur. Drakenb. ad Silium I, 288. *Auspicibus vobis*, vestro auxilio, ductu, consilio. Unus Ms. *auspiciisque bonis*, ut I, 513. *bonis avibus*. Plures, *auspicibusque bonis*. *Surgere* sic et ap. Virg. ut in illo, *O fortunati, quorum iam moenia surgunt!* — *Aeternitas* imperii et *potentia* rerum ubique Romanorum animis obversabantur. *Domina*, quae habet imperium in omnes. V. vs. 859. *Dies* pro regione.

833. Etiam ap. Dionys II 4. cum Romulus, ut rex declararetur, victimas mactaret precesque faceret, ἀστραπὴ διῆλθεν ἐκ τῶν ἀριστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιά. Tum latius disputat, cur fulmina a laeva ad dextram tendentia Romanis fausta sint habita. Breviter Plin. II, 53. s. 55: *Laeva fulmina prospera existimantur, quoniam laeva parte mundi ortus est.* Ex interpretatione fluxit, quod h. l. quidam habent *laeto* aut *laeta*. Unus *dextra*. Etiam Aen. II, 692: *subitoque fragore Intonuit laevum.* Sed supra III, 369. aliter Iupiter promissis fidem addit. *Ter tonuit sine nube Deus, tria fulgura misit.*

837. *Celer*, unus e sociis Romuli et praefectus operi, τὶς τῶν ἑταίρων et ἐπιστάτης τῶν ἔργων, secundum Plutarch. et Dionys. Is *urget opus*; itaque Lenzius putat, eum a celeritate operis perfecti nomen accepisse. Plutarchus contra auctor est, veloces ab eo dictos esse *celeres*. In v. *factam vomere fossam* variant Mss. *factos sulcos*, *versam terram*, *pressam terram*. Remus, indignans, quod dolo circumventus esset a fratre, et risit, et impedivit et transiluit muros. Dionys. d. l. Secundum eundem *Celer* tum forte stabat in muro. *Rutrum*, rusticum instrumentum et ad fodiendum et ad subigendum, de quo Nonius et Varro. *Rutro* Remum esse occisum, et alii auctores narrant,

...nus ignorans, humiles contemnere muros
...t, His populus, dicere, tutus erit?
...nsiluit. Rutro Celer occupat ausum.
...em sanguinolentus humum.
...; lacrimas introrsus obortas
...m pectore vulnus habet.
...exemplaque fortia servat;
...seat hostis, ait.
...n suspendere fletum
...ata patet.
...uprema feretro;
...ater ademte, vale.
...unxit: fecere, quod ille,
..., et moestas Acca soluta comas.
...uvenem nondum facti flevere Quirites,
Ultima plorato subdita flamma rogo.

quos laudant Neap. et Heins. Dionys. σκαφέιῳ aut σκαφίῳ habet. Noster in Ibide 635. pro rutro omnino *rustica tela* memorat. *Occupat*, ut I, 575. *Occupat Alcides* clava, et XII. Met. 343: *Conantem stipite querno Occupat Aegides*.

845. Etiam Floro I, 1, 6. *dubium* videtur, *an iussu fratris* occisus sit. Ap. Liv. contra Romulus ipse iratus eum interficit, additis verbis, quae Ovidius 848. respexit: *Sic deinde, quicunque alius transiliet moenia mea*. Noster id sedulo agit, ut facinus illud velet, Romulumque a ferocia defendat. Non ita Cic. Off. III, 10. Cum sqq. autem cf. V, 451. ubi hoc argumentum continuatur. Verbis *lacrimas - - devorat* Noster vim gravissimi doloris etiam XI. Met. 635. descripsit. Moerore illo actus Romulus semetipsum interfecisset, nisi eum Laurentia precibus deterruisset. Dionys. d. l. *Exempla fortia servat*, sequitur exemplum virorum fortium in devorandis lacrimis et in dolore intus claudendo. Int. Gallicus aberravit a mente poëtae, cum Romulum putat exemplum legis servandae proponere voluisse. Dubitat Heins. an Veteres *dare exsequias* dixerint; suadet igitur aut *dat inferias*, aut *it exsequias*, quia in Cod. Mazar. erasa erat vetus lectio, et restabat litera *I*. De *inferiis* quidem sermo hic esse non potest: tum nimis tenue esset, eum *isse exsequias*. Melius ipse eas instituit. *Dare* autem pro facere, parare, concedere ponitur.

852. *Ademtus*, qui invito ereptus est. Sic *ademtus Hector* Horat. II. od. 4, 10. et *ademtus mystes* od. 9, 10. De *unctione artuum* v. Bentl. ad Horat. Epod. 17, 11. *Faustulus* secundum alios in certamine periit. *Acca*, Laurentia, quae a Plutarcho *Acca Larentia* vr. V. ad III, 55. *Nondum facti Quirites*: Sic solet Ovidius res aut homines ab iis, quae serius evenerunt, designare. II. Met. *nondum Oeagrius Haemus*? *Ultimam* Lenzius expl. ultimo loco, post reliquos exsequiarum ritus. Immo *ultima*, *suprema*, *sera* drr. quaecunque fiunt in honorem mortui. Sic paulo ante *supre-*

Vox fuit haec regis: Condenti, Iupiter, urbem,
  Et genitor Mavors, Vestaque mater, ades.
Quosque pium est adhibere Deos, advertite cuncti.
  Auspicibus vobis hoc mihi surgat opus.
Longa sit huic aetas, dominaeque potentia terrae;
  Sitque sub hac oriens occiduusque dies.
Ille precabatur. Tonitru dedit omina laevo
  Iupiter; et laevo fulmina missa polo.
Augurio laeti iaciunt fundamina cives;
  Et novus exiguo tempore murus erat.
Hoc Celer urget opus, quem Romulus ipse vocarat;
  Sintque, Celer, curae, dixerat, ista tuae.
Neve quis aut muros, aut factam vomere fossam
  Transeat; audentem talia dede neci.

827—832. Preces Romuli, de quibus historici nihil habent; victimam tamen eius Dionys. memorat. De *Vesta* Latio illata v. III, 426. *Mater* commune Deorum epitheton, ut *pater* Deorum. *Adhibere* in auxilium, implorare. Etiam ap. Florum I, 1, 6, Romulus urbem conditurus, *Deos adhibet*, nempe auspiciis. *Advertite* Taubn. expl. animadvertite. Immo deest, *numina vestra*, quod interdum additur, ut Aen. IV, 611. Et passim h. v. absolute ponitur. Drakenb. ad Silium I, 288. *Auspicibus vobis*, vestro auxilio, ductu, consilio. Unus Ms. *auspiciisque bonis*, ut I, 513. *bonis avibus*. Plures, *auspicibusque bonis*. *Surgere* sic et ap. Virg. ut in illo, *O fortunati, quorum iam moenia surgunt!* — *Aeternitas* imperii et *potentia* rerum ubique Romanorum animis obversabantur. *Domina*, quae habet imperium in omnes. V. vs. 859. *Dies* pro regione.

833. Etiam ap. Dionys II 4. cum Romulus, ut rex declararetur, victimas mactaret precesque faceret, ἀστραπὴ διῆλθεν ἐκ τῶν ἀριστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιά. Tum latius disputat, cur fulmina a laeva ad dextram tendentia Romanis fausta sint habita. Breviter Plin. II, 53. s. 55: *Laeva fulmina prospera existimantur, quoniam laeva parte mundi ortus est.* Ex interpretatione fluxit, quod h. l. quidam habent *laeto* aut *laeta*. Unus *dextra*. Etiam Aen. II, 692: *subitoque fragore Intonuit laevum.* Sed supra III, 369. aliter Iupiter promissis fidem addit. *Ter tonuit sine nube Deus, tria fulgura misit.*

837. *Celer*, unus e sociis Romuli et praefectus operi, τὶς τῶν ἑταίρων et ἐπιστάτης τῶν ἔργων, secundum Plutarch. et Dionys. Is *urget opus*; itaque Lenzius putat, eum a celeritate operis perfecti nomen accepisse. Plutarchus contra auctor est, veloces ab eo dictos esse *celeres*. In v. *factam vomere fossam* variant Mss. *factos sulcos*, *versam terram*, *pressam terram*. Remus, indignans, quod dolo circumventus esset a fratre, et risit, et impedivit et transiluit muros. Dionys. d. l. Secundum eundem *Celer* tum forte stabat in muro. *Rutrum*, rusticum instrumentum et ad fodiendum et ad subigendum, de quo Nonius et Varro. *Rutro* Remum esse occisum, et alii auctores narrant,

Quod Remus ignorans, humiles contemnere muros
Coepit; et, His populus, dicere, tutus erit?
Nec mora, transiluit. Rutro Celer occupat ausum.
Ille premit duram sanguinolentus humum.
Haec ubi rex didicit, lacrimas introrsus obortas
Devorat, et clausum pectore vulnus habet.
Flere palam non vult, exemplaque fortia servat;
Sicque meos muros transeat hostis, ait.
Dat tamen exsequias: nec iam suspendere fletum
Sustinet; et pietas dissimulata patet.
Osculaque applicuit posito suprema feretro;
Atque ait, Invito frater ademte, vale.
Arsurosque artus unxit: fecere, quod ille,
Faustulus, et moestas Acca soluta comas.
Tum iuvenem nondum facti flevere Quirites,
Ultima plorato subdita flamma rogo.

quos laudant Neap. et Heins. Dionys. σκαφέιῳ aut σκαφίῳ habet. Noster in Ibide 635. pro *rutro* omnino *rustica tela* memorat. *Occupat*, ut I, 575. *Occupat Alcides* clava, et XII. Met. 343: *Conantem stipite querno Occupat Aegides*.

845. Etiam Floro I, 1, 6. *dubium* videtur, *an iussu fratris* occisus sit. Ap. Liv. contra Romulus ipse iratus eum interficit, additis verbis, quae Ovidius 848. respexit: *Sic deinde, quicunque alius transiliet moenia mea*. Noster id sedulo agit, ut facinus illud velet, Romulumque a ferocia defendat. Non ita Cic. Off. III, 10. Cum sqq. autem cf. V, 451. ubi hoc argumentum continuatur. Verbis *lacrimas - - devorat* Noster vim gravissimi doloris etiam XI. Met. 635. descripsit. Moerore illo actus Romulus semetipsum interfecisset, nisi eum Laurentia precibus deterruisset. Dionys. d. l. *Exempla fortia servat*, sequitur exemplum virorum fortium in devorandis lacrimis et in dolore intus claudendo. Int. Gallicus aberravit a mente poëtae, cum Romulum putat exemplum legis servandae proponere voluisse. Dubitat Heins. an Veteres *dare exsequias* dixerint; suadet igitur aut *dat inferias*, aut *it exsequias*, quia in Cod. Mazar. erasa erat vetus lectio, et restabat litera *I*. De *inferiis* quidem sermo hic esse non potest: tum nimis tenue esset, eum *isse exsequias*. Melius ipse eas instituit. *Dare* autem pro facere, parare, concedere ponitur.

852. *Ademtus*, qui invito ereptus est. Sic *ademtus Hector* Horat. II. od. 4, 10. et *ademtus mystes* od. 9, 10. De *unctione artuum* v. Bentl. ad Horat. Epod. 17, 11. *Faustulus* secundum alios in certamine periit. *Acca*, Laurentia, quae a Plutarcho *Acca Larentia* vr. V. ad III, 55. *Nondum facti Quirites*. Sic solet Ovidius res aut homines ab iis, quae serius evenerunt, designare. II. Met. *nondum Oeagrius Haemus*? *Ultimam* Lenzius expl. ultimo loco, post reliquos exsequiarum ritus. Immo *ultima*, *suprema*, *sera* drr. quaecunque fiunt in honorem mortui. Sic paulo ante *supre-*

Urbs oritur, (quis tunc hoc ulli credere posset?)
Victorem terris impositura pedem.
Cuncta regas; et sis magno sub Caesare semper;
Saepe etiam plures nominis huius habe.
Et quoties steteris domito sublimis in orbe:
Omnia sint humeris inferiora tuis.
Dicta Pales nobis. Idem Vinalia dicam.
Una tamen media est inter utramque dies.
Numina vulgares Veneris celebrate puellae.
Multa professarum quaestibus apta Venus.
Poscite ture dato formam, populique favorem:
Poscite blanditias, dignaque verba ioco.
Cumque sua dominae date grata sisymbria myrto,
Textaque composita iuncea vincla rosa.

ma oscula. Humatus autem Remus est in Remuria monte.

857. Cf. I, 515. sqq. *Victorem - pedem*, cui terrae subiectae erunt et parebunt. Sumta formula a consuetudine antiquissima, qua victores victis pedem imponere solebant, quam etiam Turnus Aen. X, 495. servat. *Et quoties* etc. Insignis est proceritas eius, qui non capite tantum, sed *humeris* quoque supereminet omnes, ut Diana Nymphas, Musaeus Aen. VI, 668. reliquam turbam. Hoc idem translatum ad urbis Romanae altitudinem declarandam.

863—900. IX. *Cal. Maias Vinalia* in honorem Iovis, aut, ut vulgo putabant, Veneris. Masurius ap. Macrob. Sat. I, 4: *Vinaliorum dies Iovi sacer est, non, ut quidam putant, Veneri.* Varro de L. L. V. *Vinalia a vino: hic dies Iovis, non Veneris.* Errore illo Graecis dicta sunt 'Αφροδίσια et Plutarch. Qu. Rom. p. 115. Reisk. *Veneralia.* Noster, ubi meretrices excitavit ad festum illud in Erycinae Veneris templo celebrandum, originem festi narrat.

866. *Professarum.* Hoc referunt eo, quod feminis Romanis vulgare corpus licebat, ubi id *professae* erant apud Aediles: quo facto, inter togatas numerabantur, de quibus supra vs. 134. V. Sueton. Tib. 35. Tacit. An. II, 85. ibique Lips. Sed Herald. ad Arnob. adv. G. p. 135. coniungit *multa professarum*, monetque *multa* et τὰ πολλὰ dictas esse voluptates Venereas. Non tamen hoc approbavit Heins. qui aut *multa Venus* coniungit aut *multa* in *culta* mutari vult. Quae coniectura non mala est. Celebrate Venerem, nam *culta*, si celebratur, apta est quaestibus. *Ture dato* maxime coli solebat Venus, Horat. I. od. 30, 2. *Poscere* sollemne de precantibus. *ioco*, lusu Venereo. Passim ap. Nostrum *verba apta ioco.* H. I. vulg. *loco*, quae varietas etiam I, 395. *sisymbrium* etiam thymbraeum appellatum. Quod in sicco nascitur, id odoratum est, et a Veteribus coronis inserebatur. Plin. 20. s. 91. De coronis e *myrto*, Veneri sacra, res nota. Horat. I. od. 4, 9. 38, 5. II. od. 7, 8. Tibul. I, 10, 27. De *iunci* generibus v. Plin. XXI, 18. s. 69. sqq. In iis quaedam odorata, quorum odor vicinus nardo. Iis *vinciebantur* et *rosae* in serta. Sertis autem et Dii ante rem sacram or-

Templa frequentari Collinae proxima portae
Nunc decet: a Siculo nomina colle tenent.
Utque Syracusas Arethusidas abstulit armis
Claudius, et bello te quoque cepit, Eryx:
Carmine vivacis Venus est translata Sibyllae;
Inque suae stirpis maluit urbe coli.
Cur igitur Veneris festum Vinalia dicant,
Quaeritis, et quare sit Iovis ista dies?
Turnus, an Aeneas Latiae gener esset Amatae,
Bellum erat. Hetruscas Turnus adoptat opes.

nabantur. Horat. III. od. 23. 15: *Parvos coronantem marino Rore Deos fragilique myrto.* Caeterum poëta hic cumulavit, verba et sono imitari voluit illud Virg. *Mollia luteola pingit vacinia caltha.* Ecl. II, 50.

871. Templum Erycinae Veneris prope *Collatinam portam.* Ovid. etiam Remed. 549. memorat; atque illud ipsum, bello Ligustino a Lucio Porcio Cos. votum, a L. Porcio, L. F. Licinio, Duumviro ad portam Collinam dedicatum esse, Liv. 40, 34. narrat. Adde Strabonem lib. VI. Eadem autem Dea in *Eryce,* monte Siciliae supra Drepanum, templum habebat nobilissimum a Troianis conditum. Aen. V, 759. de quo locus classicus ap. Diodor. Sic lib. IV. extr. V. Heynii Exc. II. ad illum Aen. libr. E Sicilia autem Erycina Venus iam prius *translata* erat Romam, tempore belli Punici secundi. A. v. 535. enim, cum peccatum esset a C. Flaminio Cos. decemviri *libros Sibyllinos* adire iussi sunt, ut quae piacula irae Deorum essent, cognosceretur. Ii, inspectis libris fatalibus, inter alia retulerunt et haec; *aedes Veneri Erycinae ac Menti vovendas esse.* Liv. 22, 9. Mox aedes illae votae sunt. Veneris Erycinae aedem Q. Fabius Maximus dictator vovit, Mentis T. Otacilius praetor. Ib. 10. Iidem viri a. 537. Duumviri creati sunt aedibus illis dedicandis; Menti Otacilius, Fabius Veneri Erycinae dedicavit. Ambae in Capitolio erant, canali uno discretae. Liv. 23, 31. Iam Neapol. putat, Ovidium duo templa Veneris diversa confudisse, quasi templum ad Collinam portam iam tempore belli Punici dedicatum esset. Mihi vero distinxisse distinguenda videtur. Primum de templo ad Collatinam portam loquitur, deinde obiter de prima illius Deae translatione. Sed et alius erroris Ovidium Neapolis coarguit. Templum antiquius a. 537. dedicatum est; sed *Syracusae* a. 540. demum a *Claudio* Marcello captae. Liv. 25, 31. Fortasse tamen Noster, more poëtarum, a parte bellum Punicum secundum indicare voluit. *Abstulit*, cepit et militi diripiendas dedit. *Eryx* e primo maxime bello notus; inde enim Hamilcar praesidium, quod ibi clausum, deducere coactus fuerat. Liv. XXI, 10. 41. De *vivace Sibylla* v. ad III, 534. *Cumaea anus* vr. IV, 158.

879. Cum *Aenea* advena Latinus rex mature et pacem iunxit et affinitatem, Lavinia filia in matrimonium data. *Turnus,* Rutulorum rex, cui *Amata,* Latini coniux, favebat, sponsam sibi ereptam dolens, arma infesta Latino intulit, victusque ad *Mezentium,* Etruscorum regem aut Lucumonem (στρατηγὸν Plutarch. vocat) confugit. Caere ille (olim Agylla) imperitabat, oppido haud

Clarus erat, sumtisque ferox Mezentius armis;
Et vel equo magnus, vel pede maior erat.
Quem Rutuli Turnusque suis adsciscere tentant,
Partibus. Haec contra dux ita Tuscus ait:
Stat mihi non parvo virtus mea. Vulnera testes;
Armaque, quae sparsi sanguine saepe meo.
Qui petis auxilium, non grandia divide mecum
Praemia, de lacubus proxima musta tuis.
Nulla mora est operae. Vestrum dare; vincere nostrum est.
Quam velit Aeneas ista negata mihi!
Annuerant Rutuli. Mezentius induit arma:
Induit Aeneas; alloquiturque Iovem.

longe a Tiberi opulento, quod Dionys. Halic. III, 58. εὐδαίμον καὶ πολυάνθρωπον vocat, unde Tarquinii Prisci tempore magnus exercitus exierit. Sed et nunc *equo*, equitibus, et *pede*, peditibus, valens erat. Cf. Liv. I, 2. qui et ipse de magnis Mezentii opibus agit. Virg. Aen. VIII, 478: *saxo incolitur fundata vetusto Urbis Agyllinae sedes: ubi Lydia quondam gens, bello praeclara, iugis insedit Etruscis. Hanc multos florentem annos rex deinde superbo Imperio et saevis tenuit Mezentius armis.* V. et Dionys. Halic. I, 64. sq. Iustin. 43, 1. *Adoptat*, adsciscit, sibi adiungit e vi propria v. *optare*, qua eligere significat. Id autem Heins. ex uno Zulichem. adoptavit. Nam caeteri *adorat* exhibent, quod et ipsum ferri posse Taubn. censet. Eidem placet, quod Iunian. habet, *vel equo dubium, vel pede.* — *Testes* a m. pr. Mazarin. et tres alii habent, idque elegantius Heinsio videbatur vulgato *testor*, quod Mitscherl. revocavit, et quod minus durum Taubn. iudicat. Alterum Heins. locis tuetur.

887. Memoria exilis rei servata est inter veteres, sed varie. Plinius XIV. s. 14: *M. Varro auctor est, Mezentium, Etruriae regem, auxilium Rutulis contra Latinos tulisse, vini mercede, quod tum in Latino agro fuisset.* Secundum L. Caesarem et A. Postumum, quos Auctor de Orig. Gent. Rom. cp. 14. s. laudat, et secundum Dionys. I, 65. Mezentius Latinos Lavinii obsessos ita in deditionem accipere voluit, ut omne vinum Latini agri quotannis sibi inferretur. At Ascanii, qui patri successerat, auctoritate, vino ex omni vindemia Iovi voto consecratoque, Latini urbe eruperunt, interfectoque Lauso, Mezentium fugarunt. Quae hi de Ascanio narrant, ea Plutarch. Q. Rom. p. 115. ad Aeneam refert. Macrob. Sat. III, 5. e Catonis Origg. rem sic narrat: *Mezentium Rutulis imperasse, ut sibi offerrent, quas Diis primitias offerebant, et Latinos omnes, similis imperii metu ita vovisse: Iupiter, si tibi magis cordi est, nos ea tibi dare potius, quam Mezentio, ut ei nos victores facias.* Hinc addit, illum propterea a Virg. *contemtorem Deorum* esse dictum V. omnino Heynii Exc. III. ad Aen. VIII.

888. *Lacus*, vas torculari suppositum, in quod mustum defluit. Plin. IX. Ep. 20, 2. *gustare de lacu mustum.* *Nulla operae*, ne diu fluctuetis, quid faciendum sit. Olim edeb. *ope-*

Hostica Tyrrheno vota est vindemia regi,
  Iupiter, e Latio palmite musta feras.
Vota valent meliora: cadit Mezentius ingens,
  Atque indignanti pectore plangit humum.
Venerat Auctumnus calcatis sordidus uvis:
  Redduntur merito debita vina Iovi.
Dicta dies hinc est Vinalia. Iupiter illam
  Vindicat, et festis gaudet inesse suis.
Sex ubi, quae restant, luces Aprilis habebit;
  In medio cursu tempora veris erunt.
Et frustra pecudem quaeres Athamantidos Helles;
  Signaque dant imbres; exoriturque Canis.
Hac mihi Nomento Romam cum luce redirem,
  Obstitit in media candida pompa via.

ri. *Quam velit* etc. argumentum grave movendi. Simile est illud Aen. II, 104: *Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridae!* Cf. II, 694.

894. Heins. ex uno Petav. *feras* praetulit, quia voventis est. Caeteri *feres*. Etiam futurum in votis poni solet; quin hoc praestare Krebs. putat. *ingens* vel corpore, quali sunt heroes veteres vel opibus. *plangit humum*. Sic passim de morientibus e vulnere. III. Met. 125: *sanguineam trepido plangebant pectore matrem*. Aen. X, 730: *calcibus atram Tundit humum exspirans*. Apud Dionys. Halic. d. l. Mezentius, pace impetrata, in Latinorum amicitia constanter permansit. Sed Aen. X. extr. *Undanti animam diffundit in arma cruore*. Pro *sordidus* Arond. Petav. et tres alii *horridus*. Hoc sane opp. culto, nitido; sed illud melius. Etiam II. Met. 21. haec ipsa verba *calcatis sordidus uvis* leguntur. Virg. G. II, 8: *tingere crura musto*. Noli *vina* ex Ambros. Gott. et duobus aliis in *vota* mutare. Quae enim quis *vovit*, ea *debere* dr. Horat. III od. 27, 30: *debita Nymphis corona*. Tibul. IV, 4, 23: *cum debita reddet Certatim sanctis laetus uterque focis*. Caeterum Plutarch. d. l. etiam hoc tradit, illo die multum vini effundi ad templum Veneris.

901—904. VII. *Cal. Mai.* sive *d. 25. Apr. Ver medium, Arietis occasus, imbres, exortus canis.* Plura igitur memorabilia habet ille dies. *Sex ubi, quae restant* etc. i. quo sex dies Aprilis restant. *Ver medium* Columella in ipso Palilium die XI. Cal. ponit. Initium eius d. 9. Febr. II. 150. Arietem hic quoque, ut vs. 715. e fabula circumloquitur, quam III, 851. sqq. narravit. *Signa dant*, ostendunt se, cadunt, ut I, 315. *Canem* hoc die non exoriri, sed occidere et Ovidium lapsum esse, certatim monuerunt Intt. Columel. XI, 2. *Pridie Cal. Maias Canis se vespere celat*. Farnes. tamen Cod. h. l. *occiditque atque Canis*, pro quo Taubn. malit, *occideritque Canis*. Neapol. vero aliter succurrere h. l. volebat, cum suaderet, *effugietque Canis*.

905. *Robigalia* ad avertendam a frugibus robiginem. De his Plin. 18. s. 69, 3: *Tria tempora fructibus metuebant prisci, propter quod instituerunt fe-*

Flamen in antiquae lucum Robiginis ibat,
  Exta canis flammis, exta daturus ovis.
Protinus accessi, ritus ne nescius essem.
  Edidit haec Flamen verba, Quirine, tuus:
Aspera Robigo, parcas Cerealibus herbis;
  Et tremat in summa leve cacumen humo.
Tu sata sideribus coeli nutrita secundi
  Crescere, dum fiant falcibus apta, sinas.

rias diesque festos, ***Rubigalia***, *Floralia* (de quibus mox vs. 943.) *Vinalia* (quae vs. 863.). *Rubigalia Numa instituit anno regni sui* XI. *quae nunc aguntur ad* VII. *Kal. Maii, quoniam tunc fere segetes rubigo occupat. Hoc tempus Varro determinat sole Tauri partem decimam obtinente, sicut tunc ferebat ratio: sed vera caussa est, quod post dies undeviginti ab Aequinoctio verno per id quatriduum, varia gentium observatione, in* IV. *Kal. Maii Canis occidit; sidus et per se vehemens, et cui praeoccidere Caniculam necesse sit.* Varro de L. L. V. p. 47: *Robigalia dicta a Robigo. Secundum segetes huic Deo sacrificatur, ne robigo occupet segetes.* Adde eundem de R. R. I, 1, 6. Columel. X, 343. ad quae loca v. Schneider. Disputant autem utrum *rubigo*, an *robigo* scribendum sit. Pro *Robigine* Dea, alii *Robigum* Deum habent, ut Varro, Festus ac Serv. ad G. I, 151. ubi haec notat: *Inde et Robigus Deus, et sacra eius septimo Cal. Maias Robigalia appellantur.* Caeterum etiam Graeci Deos ἐρυσιβίους habebant ad avertendam robiginem.

Hac mihi - - via. Similia figmenta vs. 685. et III, 541. *Nomentum*, Sabinorum oppidum, a quo via Nomentana dicta, quae incipiebat a Viminali porta. Serv. ad Aen. VI, 773. VII, 712. Ea ducebat in *lucum Robiginis*. Olim *candida turba* edebatur, quam Neapol. de flaminibus capiebat, quorum fuerint vestes candidae. Sed sive *turba* legas, sive cum Heinsio e Mss. pr. Ambros. Mazar. et septem vel octo aliis *pompa*, omnis coetus intelligitur ad sacra procedentium. Etiam Tibul. II, 1, 15. *candida turba* est familia, quae agnum in Ambarvalibus ad aram comitabatur. V. ad I, 79. II, 654. *Antiquae*, inde a Numae temporibus cultae. De immolatione *canum* v. ad I, 389. In Robigalibus catulus rufus et lactens offerebatur. Columel. 10, 342. qui nil de ove habet. Etiam ante Catulariam portam ad placandum Caniculae sidus, frugibus inimicum, rufas canes esse immolatas, e Festo discimus. *Flamen* autem *Quirinalis* haec agebat, ut Flamen Dialis Lupercalia II, 282.

911. Accedit Ovidius, dum Flamen precationis carmen peragit, quod ita est conceptum, ut omnes festi illius caussas indicet. Tales precum formulas plures et Noster et Tibul. habent; eaeque substitui poterant rudibus priscorum carminibus. Cf. cum his I, 675. sqq. *Aspera* et 921. *scabrae* manus Robiginis ab effectu, quia et fruges et ferrum *scabrum asperumve* reddit. Virg. G. I, 495: *Exesa inveni et scabra robigine pila.* Cf. supra I, 687. *Cereales herbae*, ut *Cereales culmi* Virg. G. II, 517. *Tremunt* culmi, quos ventus mulcet. *Leve*, sive *laeve* recte Heins. pro *lene* Mss. nonnullorum auctoritate restituit. *Laevia* opp. scabris. Unus Mo-

Vis tua non levis est. Quae tu frumenta notasti,
Moestus in amissis illa colonus habet.
Nec venti tantum Cereri nocuere, nec imbres;
Nec si marmoreo pallet adusta gelu:
Quantum, si culmos Titan incalfacit udos.
Tum locus est irae, Diva timenda, tuae.
Parce, precor, scabrasque manus a messibus aufer;
Neve noce cultis: posse nocere sat est.
Nec teneras segetes, sed durum contere ferrum:
Quodque potest alios perdere, perde prior.
Utilius gladios, et tela nocentia carpes.
Nil opus est illis: otia mundus agat.

reti interpret. *sine robigine. Secundi*, quod Arondel. Francof. et plerique vet. agnoscunt, melius est, quam caeterorum *secundis*, quod Gesenius servavit.

915. In morbis segetum etiam Virg. I, 150. *malam robiginem* memorat, et Plin. 18. s. 45. *maximam segetum pestem* vocat. Est autem *robigo*, *ἐρυσίβη*, *μίλτος*, pulvis rufus et glutinosus culmos adedens et enecans, quod vitium in vitibus et arboribus *carbunculus* dr. *Notare* et inficere, et laedere significat. Vim mali Noster per comparationem adeo illustrat. *Venti.* Virg. G. I, 444: *Urget ab alto Arboribusque satisque Notus pecorique sinister.* Et viderat idem ipse vs. 318: *Omnia ventorum concurrere proelia, Quae gravidam late segetem ab radicibus imis Sublime expulsam eruerent. Urere* de frigore I, 680. in precibus similibus, quas cum his conferas. Unde malum frugibus frigore illatum et *uredo* dr. *marmoreum* propter colorem album pruinae, et niveum. *Pallere* de colore flavo, quem trahunt fruges frigore morsae. I, 688. de hac robigine, *Nec vitio coeli palleat aegra seges. Si culmos* etc. Ipsam robiginem intel. Plin. 18. s. 68, 5: *Plerique dixere, rorem inustum sole acri frugibus robiginis caussam esse, et carbunculi vitibus: quod ex parte falsum arbitror, omnemque uredinem frigore tantum constare, sole innoxio.* Humorem tamen non exclusit; namque s. 20: *ros robiginem facit*, et s. 44, 2: *Frequentissima haec in roscido tractu convallibusque, ac perflatum non habentibus.*

921. *Aufer*, retine. Veteres, quae mala remota esse a se cuperent, ea in alios detestabantur. Horat. I. od. 21, 13. Hoc igitur sensu ductus, etiam Ovid. Robiginem precatur, ut vim suam in *ferro* potius exserat propter abusum illum, de quo ad vs. 405. et propter quem crebro in ferrum invehitur. Sed dubites, utrum *contere*, an *amplectere* praeferas. Illud Burm. ex pr. Ambros. et Laeti Cod. recepit, ut sit Graec. *δαμᾷν*, hoc caeteri tuentur, defendit Krebsius, atque Mitscherl. et Gesen. servarunt; neque Taubn. displicebat. Mihi vero *amplectere* nunc nimis lene, neque verbis *noce*, *perde* et *inquinet* satis conveniens esse videtur. *Prior* habent duo Vaticc. Ursin. et Statii. Vulgo *prius.* Alii, *precor. Carpere* bene de robigine, paullatim absumere, rodere. *Otia agere.* pace frui, bona locutio. I, 68. Sed revocavi *agat*, qui modus optantis

Sarcula nunc, durusque bidens, et vomer aduncus,
Ruris opes, niteant: inquinet arma situs.
Conatusque aliquis vagina ducere ferrum,
Adstrictum longa sentiat esse mora.
At tu ne viola Cererem: semperque colonus
Absenti possit solvere vota tibi.
Dixerat. A dextra villis mantele solutis,
Cumque meri patera turis acerra fuit.
Tura focis vinumque dedit, fibrasque bidentis,
Turpiaque obscaenae (vidimus) exta canis.
Tum mihi, Cur detur sacris nova victima, quaeris?
(Quaesieram) Caussam percipe, Flamen ait.

etiam Taubn. magis placebat, quam vulg. *Agit.* Generaliter nunc loquitur; neque mundus semper otia agit. Adde, quod Coniunctivi modi sequuntur, *niteant*, *inquinet* etc.

927. Similia apud Tibul. I. 10, 49: *Pace bidens vomerque nitent* (alii *vigent*) *at tristia duri Militis in tenebris occupat arma Situs.* *Sarculum* instrumentum rusticum, quo purgantur agri I, 699. *Durus*, gravis, ut Horat. I. Sat. 1, 28. *durum aratrum.* A gravitate voti *bidentes*, sive rastri. Terent. Heaut. I, 1, 40. *Situs* pro robigine. *Vomer.* Unus *vomis*, quae varietas et alibi. *Ducere*, educere, quod plurimi Mss. habent. *Adstrictum*, robigine adhaerens vaginae. Caeterum cf. cum h. l. I, 699—704,

933. *Mantele*, erat laneum, habebatque in superficie texti *villos*, sive lanuginem, cirros, unde *villosa mantelia* commemorantur, λάσια χειρόμακτρα. Nobiliores curabant, ut mantele, *villis tonsis*, esset laeve ac molle. Talia mantelia Aristaeo Nymphae ferunt germanae ap. Virg. G. IV, 377. Pro *a dextra* Priscian. lib. VI. p. 681. *ad dextram.* Ita et unus Neapol. Cod. Quidam *at dextra.* *Fibrae* omnino exta. *Obscaena* canis nunc non dr. ab ululatu, qui mali in auspiciis ominis, (quamquam Virg. G. I, 470. sic capi potest) sed quia canis Vett. symbolum impudentiae. Hinc et exta eius *turpia.* *Obscaena animalia* etiam Plin. II, 7. s. 5. *Nova*, inusitata.

936. *Icarus*, sive *Icarius*, Atheniensis, Erigone, eius filia, et Maera canis inter sidera relati sunt, ita ut Icarus Bootes, Erigone Virgo et Maera Canicula sive Procyon esset. Hygin. fab. 130. P. A. II, 4. Apollod. III, 14, 7. Iam terra australis, Sirio in primis, stella in Cane maiore, *moto* i orto, aestu intolerabili premitur. Virg. G. IV, 425: *Iam rapidus Torrens sitientes Sirius Indos Ardebat.* Et ad Sirium placandum plures populi sacra faciebant. Apollon. Rh. II, 500. V. Intt. ad Virg. G. I, 14. Sed illam vim torrendi etiam Caniculae, sive Procyoni poëtae tribuunt. Horat. III. od. 13, 9: *flagrantis atrox hora Caniculae.* 29, 18: *Iam Procyon furit.* *Tosta* multo gravius, quam, quod alii habent, *tota.* *Praecipi* dr. *seges*, quando ante maturitatem arescit: quam formulam Heins. Columellae exemplis confirmat. Calpurn. Ecl. IV, 115. sic *praefocari* dixit: *nec praefocata malignum messis habet lolium.* V. Wernsdorf. ad Gratii Cyneg. vs. 388.

Est canis, Icarium dicunt, quo sidere moto
  Tosta sitit tellus, praecipiturque seges.
Pro cane sidereo canis hic imponitur arae:
  Et, quare pereat, nil nisi nomen habet.
Cum Phrygis Assaraci Titania fratre relicto,
  Sustulit immenso ter iubar orbe suum:
Mille venit variis florum Dea nexa coronis;
  Scena ioci morem liberioris habet.
Exit et in Maias sacrum Florale Kalendas.
  Tunc repetam: nunc me grandius urget opus.
Aufert Vesta diem: cognato Vesta recepta est
  Limine. Sic iussi constituere patres.

Male igitur alii *praeripitur*. Et Gesenius etiam alteri lect. eandem vim tribuit, ut *praecipitur* sit, quasi praecipitur agricolae. Fruges a Canicula affectae φυτὰ ἀϛροβόλητα dicebantur, affectio ipsa ἀϛροβολία et *sideratio*.

943—954. IV. *Cal. Mai.* sive *d.* 28. *Apr. Floralia incipiunt, et Vesta in Palatium translata est*. De *Floralibus* Plin. XVIII, 29: *Itaque iidem Floralia* IV. *Kal. eiusdem Maii instituerunt, Urbis anno* DXVI. *ex oraculis Sibyllae, ut omnia bene deflorescerent.* Numeros anni corruptos esse, Neap. et Harduin. docuerunt. Vellej. enim I, 14, 8. ubi narravit, Torquato SemproniOqueCoss. colonos missos esse Brundisium, et post triennium Spoletium, addit: *quo anno Floralium ludorum factum est initium.* Id ergo incidit in a. DXIII.

Cum - relicto. Similiter fere I, 461: *Proxima prospiciet Tithono nupta relicto.* Nunc *Titania* vr. Aurora, quia Hyperionis, Titanum unius, filia, Phoebi et Lunae soror. Tithonus, coniux eius, secundum Diodor. Sic. Hygin. fab. 270. Apollod. et alios fuit Laomedontis filius, secundum Serv. ad Aen. VI, 493. eius frater. Laomedontis pater fuit Ilus, *Assaraci* frater. Sic ergo apparet, quo sensu h. l. *fratris* nomen capiendum sit. Sed *Assaracum* inserere voluit, quia ille in Aeneae, atque adeo et Augusti maioribus erat. V. ad vs 34. et 123. Olim autem h. l. edebatur, non *Titania*, sed *Tithonia*. Aurora sane *Tithonia coniux* vr. III, 403. Aen. VIII, 384. Sed non simpliciter *Tithonia* dici potest; sic enim patronymice capiendum esset. Heins. igitur et hic et multis aliis locis, ubi hoc occurrit, *Titania* substitui voluit. Et h. l. Putean. et unus Moreti eius coniecturam confirmant. *immenso orbe.* Sex *immenso ore.* Unus, *emerso orbe.* Heins. legi vult, *emerso ore*, quod et mihi placet. Ultius legebat, *emenso*. *Nexa coronis*, ornari coronis nexis. Aen. V, 309: *flavaque nectentur oliva.* Sed de hac Dea, de Floralibus, de *iocis liberioribus* v. V, 183. sqq. in quem locum poëta illa omnia distulit. *Liberiores ioci* potius lascivi erant, ut ad V, 331. videbimus. *Exeunt* in tempus quoddam, quae ad id durant. Plin. II. Epp. 11, 18: *Exierunt probationes in tertium diem.* Floralia durarunt in diem tertium Maii. *Exire* sic etiam V, 189. pro quo 185. *transire* positum. *Sacrum* habent vetustiores; caeteri *festum*.

949. A. v. 741. d. 6 Mart. Augusti titulis honos Pontificis M.

Phoebus habet partem; Vestae pars altera cessit:
Quod superest illis, tertius ipse tenet.
State Palatinae laurus, praetextaque quercu
Stet domus. Aeternos tres habet una Deos.

LIBER V.

Quaeritis, unde putem Maio data nomina mensi?
Non satis est liquido cognita caussa mihi.
Ut stat, et incertus qua sit sibi nescit eundum,
Cum videt ex omni parte viator iter:
Sic, quia posse datur diversas reddere caussas,
Qua ferar, ignoro; copiaque ipsa nocet.

accessit. III, 415. sqq. Sed cum ita esset institutum, ut Pontifex M. in domo publica iuxta Vestam habitaret, Augustus Palatii sui partem publicam esse iussit, atque Vestae hoc die dedicavit. Dio Cass. LIV, 27. V. et Lipsius de Vesta cp. 4. *Aufert*, sibi vindicat. *Cognato*, quod Arond. et quatuor alii agnoscunt, magit poëticum est, quam reliquorum *cognati*. Lucem autem hoc epitheton accipit ex III, 425: *Ortus ab Aenea tangit cognata sacerdos Numina: cognatum, Vesta, tuere caput.* Plurimus esse voluit poëta in laudando Augusto. *Constituere patres*; factum enim hoc ex Scto. Verrius ad h. d. *Feriae ex S. C. quod eo die aedes et Vestae in domu Imp. Caesaris Aug. Pontificis maximi dedicata est Quirinio et Valgio Coss.* Pro *iussi patres* undecim habent *iussi senes*, multi *iusti senes*. Inde Mitscherl. quem Gesenius secutus est, *iusti patres*. Equidem non ausim dicere, utrum verius. Etenim poeta et memorare potuit, patres id *iussos* fecisse, et laudare patres a iustitia. *Phoebus habet partem*, in alia Palatii parte templum est Apollinis Palatini, quod longe celeberrimum. V. Propert. II, 23. De *lauris* et *corona quernâ* ante fores Palatii I, 614. *praetexta* dictum ut V, 567: *Augusto praetextum nomine templum.* Quae enim in anteriore parte ornata sunt aliqua re, ea *praetexta* dcr. Senec. Epp. 89: *Fluminum ripas aedificia praetexunt.* Plin. paneg. 52, 1: *postibus praetexi;* de iis, quorum statuae ante fores collocantur. V. ibi Schwarz. *Aeternos Deos.* III, 421: *Ignibus aeternis aeterni numina praesunt Caesaris* ubi v. not.

1—110. Missa praefatione, statim de *Maii nomine* dicit. Resumit autem et latius tractat, quod I, 41. verbo tetigerat. Quaestioni huic grammaticae plurimum dignitatis et gratiae addidit. Musas invocat, ut sibi nominis caussam aperiant, et, cum tres potissimum caussae ferrentur, ipsas Musas inter se dissentientes fingit, et tres ita inducit, ut sententiam deinceps dicant, Ipse autem sub finem iudicium suum cohibet. Ita loco huic dramatis formam dedit. Simile ei est exordium libri VI.

1. *Quaeritis - mensi?* Sic et alibi viam sibi pandit ad argumentum aliquod tractandum. II. Met. 512. Iuno ad Deos marinos, *Quaeritis, aetheriis qua-*

Dicite, quae fontes Aganippidos Hippocrenes,
Grata Medusaei signa tenetis equi.
Dissensere Deae. Quarum Polyhymnia coepit
Prima. Silent aliae; dictaque mente notant.
Post Chaos, ut primum data sunt tria corpora mundo,
Inque novas species omne recessit opus;

re regina Deorum Sedibus hic adsim? — Liquido, certo, ut nihil dubitationis restet. Etiam Macrob. I. Sat. 12. fatetur, de nomine *inter auctores latam dissensionem esse*. Quod IV, 784. tenuiter dixerat, *Turba facit dubium, coeptaque nostra tenet*; id nunc similitudine quadam exornat, *Ut stat* etc. Pro *qua* alii *quo*, sollemni varietate. *Posse datur*, res talis est, ut possim; facultas mihi est.

7. Pegasus, e sanguine *Medusae* ortus, (IV. Met. 784.) *Hippocrenen* ungula rupit. Ib. V, 275. Int. Gallicus hunc fontem et *Aganippida* (sic ille) pro eodem habet. Immo *Aganippe* alius fons Musarum et Apollinis in Helicone, isque ad Musarum lucum tendentibus ad laevam. Pausan. Boeot. p. 766. Itaque V. Met. 312: *Fons Medusaeus et Hyantea Aganippe* diserte distinguuntur. Inde Musae *Aganippides* drr. et *Aganippis Hippocrene* nil est, nisi Hippocrene Musis sacra. *Signa*, vestigia. *Grata* Heins. in *Graia* mutari volebat; sed locorum, quos coniecturae confirmandae caussa attulit longe alia est ratio. Et *grata* optime se habet, quibus oblectantur, unde hauriunt Musae. Eidem mox rectius videbatur, quod Mss. Iunian. et Bernens. habent, *Assensere Deae*, quia sequitur, *silent aliae*. Male. Omnis loc., sequens *dissensum* Musarum habet. Aliae *silebant* tantum, quamdiu *Polyhymnia* canebat. Frcf. *dissedere*, quod Burm. ut elegantius placebat. Porro Heins. *Polymneia* scribi volebat, quia Graeci Πολυμνήια et Πολύμνεια. Quod idem et Horat. I. od. 1, 33. Aldo et Cruqu. videbatur. Verum et ibi, et h. l. atque vs. 53. Mss. in *Polyhymnia* conspirant, (nisi quod postremo loco Frcf. et Voss. *Polimnia*) atque etiam Grammatici vett. illa sic laudant. Apud Virg. Cir. 55. tamen Edd. vett. *Polymnia*, quod ibi Heynio doctius ac verius videtur, ut Musa sit memoriae rerum servandae invigilans. *Mente notant*, qui cupide aliquid audiunt, ut teneant. III, 178: *memori pectore dicta nota*. XIII. Met. 788: *auribus hausi Talia dicta meis, auditaque mente notavi.*

11—54. Prima sententia, qua Maius a *Maiestate*, Honoris et Reverentiae filia, nomen habet. Macrob. Sat. I, 12: *Sunt, qui hunc mensem ad nostros Fastos transisse commemorent, apud quos nunc quoque vocatur Deus Maius, qui est Iupiter, a magnitudine ac maiestate dictus.* Haec igitur Noster ingenioso figmento allegorico, quod haud dubie poëtae antiquiori debet, exornavit.

Post chaos - - equi, ab initio rerum, a prima origine mundi, quam nobis per partes ostendit, ut I, 103. I. Met. 1. sqq. XV, 239. Cf. et Tibul. IV, 1, 19—23. *Post chaos*, postquam e rudi illa mole mundus effictus erat. In illis locis Ovid. quatuor *corpora* aut *species* i. elementa, cum Empedocle numerat, nunc *tria*; aëra enim et aethera *coeli* nomine complectitur. *Opus*. Quidam *onus*, quod non spernendum arbitror; intelligitur enim Chaos, quod I. Met. 8. *pondus iners* vr. Id *recessit*, sectum est. Pro his Met. d. l.: *Ut semel haec*

Pondere terra suo subsedit, et aequora traxit;
  At coelum levitas in loca summa tulit.
Sol quoque cum stellis nulla gravitate retentus,
  Et vos Lunares exsiluistis equi.
Sed neque terra diu coelo, nec caetera Phoebo
  Sidera cedebant: par erat omnis honos.
Saepe aliquis solio, quod tu, Saturne, tenebas,
  Ausus de media plebe sedere Deus.
Et latus Oceano quisquam Deus advena iunxit;
  Tethys et extremo saepe recepta loco est:
Donec Honos, placidoque decens Reverentia vultu
  Corpora legitimis imposuere toris.

rerum secessit lite suarum, Inque novas abiit massa soluta domos. Pro *subsedit* d. l. *sederunt medio terra fretumque solo*, Tibul. d. l. *in immenso desedit aere tellus.* Haec XV. Met. 241. explicantur, *Pondere in inferius feruntur.* De sole et luna *exsilire*, ut I. Met. de igne *emicare.*

17. Omnes pares erant dignitate. Hic miscet partes mundi et Deos; illae enim e cosmogonia antiqua personae erant divinae. Lenzius putat, describi hic paritatem in conviviis Deorum, et respexisse poëtam mores Romanorum in triclinio. Quod ego non arbitror. Hoc unum vult, sedebant promiscue in conventibus. De *plebe* Deorum i. Diis secundi ordinis, vid. ad I. Met. 173. *Oceanus*, unus ex Titanibus, Coeli et Terrae filius, adeoque *Saturni* frater. Ipse adeo et *Thetys* coniux in antiquissimis erant Diis, quorum reverentia saepe Deos movit. II. Met. 510. Antiquis terrarum incolis opponebantur, cum contemtu plerumque, *advenae* i. peregrini. Itaque poëta Diis quoque antiquis *advenas*, novos et humiliores Deos, opposuit. Lenzius putabat, plebeios ideo *advenas* dici, quia longius a Iovis palatio habitarint. I. Met. 173. Verum illa coeli domiciliorumque coelestium descriptio Saturni tempore nondum erat; neque a regis domo longius remoti *advenae* dici possunt. Heins. metuebat, ut hic vs. esset ab Ovidii manu. Mazar.: *Nam latus Oceano quis quando leve tegebat.* Multi, *Nec latus.* Itaque idem legi volebat, *Nec latus Oceano, quamvis grandaeva, tegebat Tethys.* Audacter, nec satis feliciter. Ut paullo ante *Saturnus* et unus *de plebe*, sic nunc *Oceanus* et *advena* bene sibi opp. Burm. legeret: *Et latus Oceano, quamvis Deus advena, iunxit*, addita hac interpretatione: licet et esset minorum gentium et adscititius quasi Deus, qui longe stare ab Oceano deberet, sedit ille tamen eodem ordine, quo Oceanus. *Recepta est*, sedes ei relicta est, caeteris iam considentibus.

23—34. Paullatim *honore* afficiebantur, *reverenterque* colebantur Dii muneribus et meritis insignes; atque ita *maiestas* illis accessit; Ex hac sententia praeclara allegoria effloruit. *Reverentia* bene describitur; ei enim *placidus vultus* convenit, isque *decorem* quendam conciliat. *Toros legitimos.* Lenzius intel. lectos triclinares pro sua cuique dignitate convenientes. Krebsius vertit: bis Ehre und die würdige Achtung mit gefälligem

Hinc sata Maiestas; hos est Dea censa parentes:
Quaque die partu est edita, magna fuit.
Nec mora: consedit medio sublimis Olympo
Aurea, purpureo conspicienda sinu.
Consedere simul Pudor, et Metus. Omne videres
Numen ad hanc cultus composuisse suos.
Protinus intravit mentes suspectus honorum.
Fit pretium dignis; nec sibi quisque placet.
Hic status in coelo multos permansit in annos:
Dum senior fatis excidit arce Deus.

Blicke die Körper auf schickliche Sitze lagerten. Putem, his verbis concubitum legitimum, coniugium describi. Neapol. praeferebat *composuere.* Non bene. *Hinc*, ex eo matrimonio, *sata Maiestas. Censeri aliquid*, in censum deferre, atque adeo possidere, habere. I. ex Pont. II, 138: *Est inter comites Marcia censa suas*, habuit inter comites. Ita et Cic. p. Flac. 32. aliquoties. Male igitur et h. l. Intt. quidam, et Lipsius ad Tacit. An. I, 5. putarunt, Passiv. *censeri* poni pro Activo. Vid. Gronovii Obs. IV, 3. Hanc nostram autem lect. Mazar. unus Farnes. Medic. et forsan Zulich. a m. pr. exhibent. Caeteri: *quae mundum temperat omnem*; quae sine dubio profecta sunt ab eo, qui aut veram lect. non intelligebat, aut in exemplari suo erasam reperiebat. Krebsio tamen haec lectio verior videbatur, altera glossa. *Quaque die* etc. Nempe maiestas non crescit ab exiguis initiis. *Medio*, in arce Olympi, inde *sublimis*. *Aurea* etc. De hoc ornatu vid. ad II, 310. ubi *Maeonis aurato conspicienda sinu.*

29. Qui maiestate ornatus est, eum *metuunt* cuncti, i. reverentur, coram eo timent aliquid facere *pudore* dignum. Liv. XXII, 3: *non modo Patrum maiestatis, sed ne Deorum quidem satis metuens.* Hinc *Maiestati* assident *Pudor* et *Metus.* Lenzius comparat Hesiod. Ἐργ. 200. ubi Αἰδὼς καὶ Νέμεσις, Pudor et Nemesis, relictis hominibus, Deos adeunt. Cf. ad vs. 45. *Cultus* Heins ex Ursini Cod. recepit pro, *vultus.* Utraque lectio bona est. *Vultus* dr. *componi*, quando affectionem quandam animi prae se ferre incipit, idem animus affectionem illam sumens. Exempla dedimus ad Plin. II. Epp. 20, 3. VII, 1, 6. Ubi: *ad abstinentiam animum vultumque composui.* Sed et *cultus* i. vestitus, bene dr. *componi.* Plin. IV. Ep. 11, 3: *Postquam se composuit, circumspexitque habitum.* Iam, qui alios reverenter adeunt, ii et vultum suum et cultum componunt, ut decorus sit. Etiam hoc figmentum egregium est. Krebsius *cultus comp.* vertit: ihre Sitten nach ihr einrichten, at *vultus comp.* quod verius putat, ihr Antlitz nach ihr stellen. Utrumque male.

31. *Suspectus*, admiratio. *Intrare*, ut alibi *subire* de iis, quae oriuntur in animo. *Fit.* Duo, *fert*, quod Heins. eleganter dictum videbatur, ut Tacit. A. XI, 6: *Ut, quomodo vis morborum pretia medentibus, sic fori tabes pecuniam advocatis ferat.* *Status*, rerum conditio. *Dum senior* etc. donec Saturnus in tartara missus est. De *fatis*, ex quibus id factum, v. ad IV, 197.

Terra feros partus, immania monstra, Gigantas
  Edidit, ausuros in Iovis ire domum.
Mille manus illis dedit, et pro cruribus angues:
  Atque ait, in magnos arma movete Deos.
Exstruere hi montes ad sidera summa parabant,
  Et magnum bello sollicitare Iovem.
Fulmina de coeli iaculatus Iupiter arce,
  Vertit in auctores pondera vasta suos.
His bene Maiestas armis defensa Deorum
  Restat; et ex illo tempore firma manet.
Assidet illa Iovi: Iovis est fidissima custos:
  Et praestat sine vi sceptra tremenda Iovi.
Venit et in terras: coluerunt Romulus illam
  Et Numa: mox alii, tempore quisque suo.

35. De *Gigantibus*, Terrae filiis, I. Met. 151. sqq. Pro *feros* quidam *ferox* aut *ferax*. Sed *feros* bene se habet. Etiam Senec. Oed. 90: *feri Gigantes*. I. Met. 185. iidem *ferus hostis*, et Graecis ἄγριοι. *Ausuros*, deposita reverentia, spretaque Iovis maiestate. *Ire in aliquem* etiam de hostili impetu. Matre impellente regnum coeleste illi affectabant, et *centum quisque parabant Iniicere anguipedum captivo brachia coelo* I. Met. 183. Sed h. l. illa descriptio *Mille manus* etc. numeros Ovidianos parum referre Heinsio videbatur, licet eam etiam Schol. Statii ad V. Theb. 569. sic exhibeat. Mallet igitur: *Mille manus et mille dedit pro cruribus angues*. Parum tamen aberat, quin crederet, totum distichon ab interpolatoris manu esse. Potest sane salvo sensu abesse. Idem *Atque ait* mutari vult in *Ite, ait*. Sed illud *atque* etiam vs. 212. et in Metam. aliorum verbis sic praeponitur, ut II, 426. *Pondera vasta*, montes congestos, quos Iupiter vertit in *auctores suos*, eos, qui congesserant; unde illi *mole sua* obruti iacebant. I. Met. 156.

43. Sic salva mansit maiestas Deorum, nec quisquam postea spernere eam ausus est. Ergo bene additur *firma manet*, aut, ut quatuor Mss. habent, *tuta*; nec erat, cur Taubn. vulg. *culta* praeferret. *Assidet* etc. Σύνθρονος Iovi est, ut ap. Aeschyl. Choëph. 243: Κράτος καὶ Δίκη, quibus ille mundum regit. Ap. Callim. h. Iov. 67: Βίη καὶ Κράτος, quibus imperium debet. Et ap. Horat. I. od. 12, 20: *Pallas*, quam in consilium adhibet. Pro *custos* male quidem *coniux*, pro quo Heins. *consors* mallet. *Custos* voc. satis dignum. Etiam Dii tutores et conservatores rerum hominumque *custodes* drr. Horat. I. od. 36, 3. Pro *illa* Taubn. aliorum *inde* non displicebat. Sed iam antea assederat. *Praestat* etc. facit, ut omnes sola reverentia moti metuant Iovem, neque ille *vim*, fulmina, rursus adhibere cogatur. *Tremenda*. Multi ex melioribus, *timenda*. Vulgo, *tenenda*. Nonnulli *tenere*. Qui Graecismus Burm. et Taubn. non displicebat. Immo hoc satis languidum est; *praestat tremenda* contra egregie summam Iovis maiestatem declarat.

47. Etiam in terra regibus, magistratibus, aliisque hominibus

Illa patres in honore pio matresque tuetur:
Illa comes pueris virginibusque venit:
Illa datos fasces commendat, eburque curule:
Illa coronatis alta triumphat equis.
Finierat voces Polyhymnia. Dicta probarunt
Clioque et curvae scita Thalia lyrae.
Excipit Uranie: fecere silentia cunctae;
Et vox audiri nulla, nisi illa, potest.
Magna fuit quondam capitis reverentia cani,
Inque suo pretio ruga senilis erat.

maiestas tribuitur. Ac *Romulus* quidem, ut leges latae generi hominum agresti sanctae essent, *se ipse venerabilem insignibus imperii fecit, et cum caetero habitu augustiorem, tum maxime lictoribus* Liv. I, 8. *Coluerunt*, magni eam fecerunt, putarunt multum ea effici. *In honore pio.* Aliorum *in h. suo* Burm. ex vs. 58. *in suo pretio* illustrat. Nostra lectio melior; maiestas parentum *pietatem* liberis instillat. Eundem sensum Lenzius etiam sqq. *Illa comes* - - *venit* inesse putat. Dubito, an vere; etenim nec verba hoc permittunt, nec loci series. Reges, magistratus, patres matresque, pueri ac virgines, triumphantes denique eodem modo commemorantur, ita quidem, ut iis maiestas quaedam adesse dicatur. In pueris quidem hoc urgeri nolim. *Alta*, sublimis in curru triumphali. *Scita*, perita. Plurimi *docta*.

55—78. Altera sententia, quae fuit Fulvii Nobilioris. Macrob. Sat. d. l.: *Fulvius Nobilior in Fastis, quos in aede Herculis Musarum posuit, Romulum dicit postquam populum in maiores minoresque divisit, ut altera pars consilio, altera armis rempublicam tueretur, in honorem utriusque partis hunc Maium, sequentem Iunium mensem vocasse.* Eam sententiam Ovid. I, 41. amplexus est, et infra 527.

57. Priscis temporibus senectus in summo honore ponebatur, quia rerum gravissimarum scientia non nisi diuturno usu comparari poterat. Ὁ γὰρ χρόνος δίδαγμα ποικιλώτατον, Eurip. Belleroph. fragm. 22. Honestissimum eius domicilium Lacedaemone erat. Cic. Sen. 18. ubi id agit, ut senectutis honoratae auctoritatem in luce collocet. Cum dicit *canum caput* et *ruga senilis*, ut poëta et e sensu vulgi loquitur. Cic. contra d. l. ut philosophus: *non cani, non rugae repente auctoritatem arripere possunt*, sed vita superior bene acta. Iuventutem et senectam etiam Aristot. Polit. VII, 9. sic comparat: ἡ μὲν δύναμις ἐν νεωτέροις, ἡ δὲ φρόνησις ἐν πρεσβυτέροις ἐστίν. Inde cuique sua tribuebant munera. Eurip. Melan. fragm. 17: Παλαιὸς αἶνος· Ἔργα μὲν νεωτέρων, Βουλαὶ δ' ἔχουσι τῶν γεραιτέρων κράτος. In ἔργοις erat in primis *Martis opus*, quod etiam ab Hom. Ἄρεως ἔργον dr. *Animosa*, ubi milites animos suos declarant. Ut hoc eorum opus commendaret, addidit: *pro Dis aderant in statione suis*, pugnabant pro aris et focis. *Statio*, locus, ubi milites stant eius defendendi caussa. In *statione* igitur *adesse* aut est, ut Florus I, 1, 15. de his ipsis iuvenibus ait, *ad subita belli excubare*, aut latiore sensu, bella gerere.

Martis opus iuvenes, animosaque bella gerebant;
Et pro Dis aderant in statione suis.
Viribus illa minor, nec habendis utilis armis,
Consilio patriae saepe ferebat opem.
Nec nisi post annos patuit tunc curia seros;
Nomen et aetatis mite Senatus erat.
Iura dabat populo senior: finitaque certis
Legibus est aetas, unde petatur honos.
Et m dius iuvenum, non indignantibus ipsis,
Ibat; et interior, si comes unus erat.

61. Non statim apparet, quo referendum sit pronomen *illa*. Itaque Heins. vs. sq. *saepe* in *turba* mutari volebat, aut simile quid. Burm. *iuventus* vult intelligi, quod lateat in v. *iuvenes*. Sed lapsus est, de senectute enim nunc est sermo. Taubn. ad *rugam* referebat paullo durius. Equidem senectutem intelligo, cuius vis latet in *ruga*. *Habendis*, tractandis. *Consilio* etc. Cic. Sen. 6: *Consilio, auctoritate, sententia res magnae geruntur, quibus non modo non orbari, sed etiam augeri senectus solet.* Adde reliqua, quibus docet, maximas respublicas ab adolescentibus esse labefactas, a senibus sustentatas.

64. Senatus dictus est a nomine *mitis*, sive maturae aetatis. Iuventus est *fervida*, senectus *mitis*. XV. Met. 209. *Excipit Autumnus, posito fervore iuventae, Maturus mitisque, inter iuvenemque senemque Temperie medius.* Dionys. Halic. II, 12. incertum relinquit, utrum ob senectutem, an ob virtutem *γερουσίας* sive *Senatus* nomen acceperit. Non ita dubitavit Cic. Sen. 6: *Consilium, ratio, sententia nisi essent in senibus, non summum consilium maiores nostri appellassent Senatum. Apud Lacedaemonios quidem ii, qui amplissimum magistratum gerunt, ut sunt, sic etiam nominantur senes.* Sic et Plutarch. in Rom. 13. et alii. *Finitaque* etc. Iam primis reipubl. Rom. temporibus matura aetas spectabatur in magistratibus creandis. Hinc a. v. 539. Cornelio Scipioni aedilitatem spectanti obstiterunt Tribuni plebis, quod nondum ad petendum legitima aetas esset. Liv. 25, 2. Sed serius Villius, Trib. pl. legem annalem tulit, qua anni singulorum honorum definiti sunt. V. Ducker. ad Liv. d. l. *finita*, definita.

67. Non modo in republica, privatim quoque honorabatur senectus. Cic. Sen. 18: *Haec ipsa sunt honorabilia, quae videntur levia atque communia, salutari, appeti, decedi, assurgi, deduci, reduci, consuli: quae et apud nos, et in aliis civitatibus, ut quaeque optime morata ita diligentissime observantur.* Locum *medium* fuisse apud Romanos aliosque populos honoratissimum, etiam ex Sallust. Iug. XI, 3. et Minuc. Octav. 4. apparet. Reliqui duo medii *latus tegere* dicebantur. *Iuvenum*, inter iuvenes. *Non indign. ipsis*, forte per *λιτότητα* dictum, cum illi libenter id honoris concederent. Sic maior est reverentia. *Interior*. Horat. II. Sat. 5, 17: *ne tamen illi Tu comes exterior, si postulet ire recuses.* Ibi Gesnerus „*Interior* de duobus una euntibus est, qui ad parietem it, sive dexter, sive sinister; *exterior*, qui ab illa exteriore parte, qua non ita mu-

Verba quis auderet coram sene digna rubore
    Dicere? censuram longa senecta dabat.
Romulus hoc vidit: selectaque pectora Patres
    Dixit. Ad hos Urbis summa relata novae.
Hinc sua maiores posuisse vocabula Maio
    Tangor, et aetati consuluisse suae.
Et Numitor dixisse potest, Da, Romule, mensem
    Hunc senibus; nec avum sustinuisse nepos.
Nec leve praepositi pignus successor honoris
    Iunius, a iuvenum nomine dictus, habet.

nitus est, latus illi claudit vel tegit." *Censura*, ius castigandi turpiter vel loquentes, vel agentes cum respectu tamen ad Censoris munus. Longa senecta quemque reddebat quasi morum magistrum. Cf. Plutarchi Instit. Lacon. s. 3. et 4.

71. *Selecta*, praestantia. *Pectora, capita* et *corpora* ponunt Latini, ubi nos personas, homines dicimus. Vulgo legitur *corpora*, sed Heins. *pectora* praetulit, quia de consilii, non virium praestantia agitur. *selecta*. Alii *delecta*. Vellej. I, 8. de Romulo: *Hic centum homines electos, appellatosque patres instar habuit consilii publici.* Quaesitum iam olim, cur *Patres* dicti. Sallust. Cat. 6, 6: *Hi vel aetate, vel curae similitudine Patres appellati.* Plutarcho in Rom. 13. credibile videtur, Romulum hoc nomine admonuisse et senatores, ut paterno affectu cives amplecterentur, et plebem, ne vel horrerent illos, vel inviderent iis. Quid Ovidius senserit, loci series indicat. Romulus *hoc vidit*, hoc spectavit, effici voluit, ut plebs revereretur Senatores. *Summa urbis* in se est vel summum imperium urbis, vel urbs universa, vel id, unde salus urbis pendet. Quid Romulus ad Senatores retulerit, e rerum scriptoribus patet. Secundum Dionys. Hal. II, 12. elegit, quibuscum rempublicam administraret, μεθ' ὧν πράττειν τὰ κοινὰ ἔμελλεν. Eutrop. 1, 1: *quorum consilio omnia ageret.*

73. Pro *posuisse* vulg. *tribuisse*. *Tangor*, inducor, ut credam. *aetati cons. suae*, aetati suae hunc honorem habuisse. *Non sustinet* alterum, qui non potest non satisfacere eius precibus. XIV. Met. 788: *nec Nymphae iusta petentem sustinuere Deam.* Liv. 31, 13: *Senatus querentes eos non sustinuit.* Plures Mss. *avo*, quod Heins. non de nihilo putat, ut *negare* vel simile quid intelligatur. *Nec leve* etc. eandem etymologiam satis confirmat et hoc, quod mensis sequens Iunius a iuvenibus nomen habet. Sed *Iunii* quoque nomen ambiguum. VI. init. *Pignus*, quidquid rem certam facit aut tutam, ergo et argumentum. Iunius *succedit* ordine, ergo et *honore*. Sic Lenzius. Potest tamen *honoris* cum *pignus* coniungi, quod melius puto. Lectionem autem nostram Heins. composuit. *Praepositi* habuit e Mss. quinque, *successor* ex Zulich. Mazar. a m. pr. tum ex uno Farnens. et Medic. *habet* denique ex Mazar. Zulich. Ursin. et aliis. Idem nec *praeposito honori* spernebat, quod Laeti Cod. pr. Ambros. Frcf. et tres alii exhibent, Taubn. vero minus aptum putabat. Antea vulgabatur: *Nec leve propositi pignus successit honoris: Iu-*

Tum sic, neglectos hedera redimita capillos,
  Prima sui coepit Calliopea chori:
Duxerat Oceanus quondam Titanida Tethyn,
  Qui terram liquidis, qua patet, ambit aquis.
Hinc sata Pleione cum coelifero Atlante
  Iungitur, ut fama est; Pleïadasque parit.
Quarum Maia suas forma superasse sorores
  Traditur, et summo concubuisse Iovi.
Haec enixa iugo cupressiferae Cyllenes,
  Aetherium volucri qui pede carpit iter.
Arcades hunc, Ladonque rapax et Maenalos ingens,
  Rite colunt, Luna credita terra prior.
Exsul ab Arcadiis Latios Evander in agros
  Venerat; impositos attuleratque Deos.

nius, a iuvenum nomine dictus, adest.

79—110. Tertia sententia, ex qua mensis a Maia, Mercurii matre, dictus. Macrob. d. l.: *Cincius mensem nominatum putat a Maia, quam Vulcani dicit uxorem; argumentoque utitur, quod flamen Vulcanalis Kal. Maiis huic Deae rem divinam facit.* Et mox: *Contendunt alii, Maiam, Mercurii matrem, mensi nomen dedisse* etc. Calliope *prima chori,* quia praeerat epico carmini. V. 662: *maxima* Musarum vr. Eadem ib. 339. canere incipit: *immissos hedera collecta capillos.* Mulieres domi sedentes capillos in faciem immissos, aut sparsos per humeros et defluentes habebant. II, 772. Cantaturae colligebant eos nodo, ut dicturi togam componebant. *Hedera* doctarum frontium decus.

82. *Qui terram* etc. I. Met. 187: *qua totum Nereus circumtonat orbem.* Sed Heins. h. l. *Quae* malit. Sane *Tethys* aeque bene pro mari ponitur, ut *Amphitrite,* Neptuni uxor I. Met. 14. *Oceanus,* Coeli et Terrae filius, unus ex Titanibus, *Tethin* sororem habuit, Iapetum fratrem. Iapeti filius *Atlas Pleionen,* Oceani filiam, duxit, quae in Cyllene, omnium montium Arcad. altissimo, *Pleïades* enixa est. Apollod. I, 1, 3. a, 3. III, 10, 1. Atlas τοῖς ὤμοις τὸν οὐρανὸν ἔχειν dicebatur. Hinc passim a poëtis latinis *coelifer* vr. quod Heins. exemplis docet. Hoc ergo et nunc praeferendum aliorum *stellifero.* De *Pleiadibus* IV, 169. sqq. Pro *concubuisse* Frcf. *succubuisse,* quo Burm. putat infirmas eius vires adversus Iovem indicari. Maia eo ipso in monte, in quo mater Pleiades, Mercurium peperit, qui inde *Cyllenius* dr. Arcadiae montibus alias *pineta* tribuuntur, II, 275. I. Met. 217. sed nec *cupressi* in Arcadia infrequentes. Pausan. p. 646. Idem p. 519. et 633. de *cultu* Mercurii ap. Arcadas agit. *Ladon* rapax etiam II, 274. *Ladon* et *Maenalos* eum colunt, quia ad illum et in hoc templa habebat. De Arcadibus *luna prioribus* ad I, 469. dictum. Pro *credita* tres *condita,* non improbante Burm. Immo illud verum propter priorem illum locum.

91. Mercurii cultus mature in Italiam translatus; itaque mensis a matre eius dici potuit. De adventu *Evandri* et vaticinio Car-

Hic, ubi nunc Roma est orbis caput, arbor et herbae
  Et paucae pecudes, et casa rara fuit.
Quo postquam ventum: Consistite, praescia mater,
  Nam locus imperii rus erit istud, ait.
Et matri et vati paret Nonacrius heros;
  Inque peregrina constitit hospes humo.
Sacraque multa quidem, sed Fauni prima bicornis
  Has docuit gentes, alipedisque Dei.
Semicaper, coleris cinctutis, Faune, Lupercis;
  Cum lustrant celebres vellera secta vias.
At tu materno donasti nomine mensem,
  Inventor curvae, furibus apte, fidis.

mentae matris I, 499. sqq. *Arcadiis* scil. agris maluit Heins. quam *Arcadia*, quod ante eum vulgabatur. *Impositos* scil. navi suae. Quos Deos Latio *attulerit*, Dionys. Hal. I, 32. sqq. narrat. *Hic*, *ubi* etc. Hoc Ovid. saepius repetit et inculcat. Cf. I, 515. II, 280. III, 71. *Rara*. Iun. *parva*, Voss. *pauca*. *Nonacrius*. V. ad I. 478. II, 167. *Heros*, quia Mercurii et Nymphae filius. I, 471. Paret Carmentae duabus ex caussis, quia *et mater*, *et vates*. Pro *hospes* Voss. Iun. et sex alii *exul*. Sed melius nunc cogitatur *hospes*.

99. *Sacra multa*. Dionys. Hal. I, 32. ubi plures Deos ab Evandro et Carmenta allatos enumeravit, pergit: *πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τεμένη καὶ βωμοὺς καὶ βρέτη θεῶν καθίωσαν*. *Alipedem Deum* ille non nominat, sed quidni Evander patris sui cultum invexerit? *Faunus* hic obiter tantum memoratur, quia *Lupercalia*, (de quibus II, 267—449) celeberrima. De *Fauno* dictum ad II, 267. ubi et *bicornis* vr. *Semicaper*, ut IV, 752. XIV. Met. 515. Pro eo II, 361: *cornipes*. *Cinctuti* quo sensu Luperci dicantur, apparet e Plutarch. Quaest. Rom. To. VII. p. 131. ubi currunt ἐν περιζώμασι, cincti subligaculis. Plurimi Mss. *succinctis*. *Vellera*, pelles caprarum mactatarum, quas Luperci sectas manibus tenebant, quibusque mulieres obvias verberabant. Plutarch. d. l. et in Rom. 21. Cf. supra II, 425. sqq. *Lustrant*, Lupercalia enim erant *καθάρσια*, lustralia. Pro *vellera* veteres plerique *verbera*. Heins. cum duobus *tergora* malit, et, cum multi Mss. in fine *manus* praeferant, totum versum sic refingendum putat: *Cum lustrant steriles tergora secta manus*, quia steriles mulieres se obtulerunt Lupercis feriendas. Male. Illa enim verberatio mulierum non erat *lustratio*. *Materno donasti* etc. Hoc quidam inde maxime probabant, quod hoc mense mercatores omnes Maiae pariter atque Mercurio sacrificabant. Macrob. I. Sat. 12. Cf. infra vs. 671. sqq. *Inventor* etc. Horat. I. od. 10, 6: *curvae lyrae parens*, item: *callidus, quidquid placuit, iocoso Condere furto*, ubi v. Iani Exc. qui philosophatur super Mercurii attributis, docetque eum fuisse symbolum rationis et orationis; eum adeo praefuisse omnibus, quae multa ingenii solertia opus habeant; fuisse etiam Deum doli ac fraudis, non inhonestae, sed eius, quae leporis et acuminis plena animi caussa committitur; inde eum *furem* et *furibus aptum* esse dictum; et quoniam

Nec pietas haec prima tua est: septena putaris,
 Pleiadum numerum, fila dedisse lyrae.
Haec quoque desierat; laudata est voce sororum.
 Quid faciam? turbae pars habet omnis idem.
Gratia Pieridum nobis aequaliter adsit;
 Nullaque laudetur plusve minusve mihi.
Ab Iove surgat opus. Prima mihi nocte videnda
 Stella est in cunas officiosa Iovis.
Nascitur Oleniae signum pluviale Capellae:
 Illa dati coelum praemia lactis habet.

veteres crediderint, ad formandos mores plurimum valere Musicam, propterea eum etiam *lyrae inventorum* esse habitum. Primum lyram e testudine, intensis nervis vel ovium vel boum Apollinis abactarum fecit. Homer. h. Merc. 25. Apollod. III, 10, 2. Lyra maior *septem* chordarum erat; quem numerum Mercurius Pleiadibus dedisse ingeniose dr. Sic ille *pius* in sorores; nunc *pietas* in matrem accessit. De eius attributis plura infra 663. sqq. De *Pleiadibus* IV, 169. sqq. Pro *numerum* vulgo *numero*.

107. Quatuor Mss. *laudatque*. Inde Heins. fecerat *laudataque v. s. est*, sed nos cum Mitscherl. veterem lectionem servavimus. Mox paullo obscurius scripsit Ovidius, itaque dissentire Intt. videas in his verbis explicandis. Marsus: Quasi unaquaeque Musa habet idem in me iuris, et cum singulae singulis rationibus innitantur, nescio, quam magis affirmem. Taubnerus: Unaquaeque Pieridum idem nunc habet sive existimat, quod iam Calliope dixerat; ergo nunc fas est, me quoque assentiri. Lenzius: Quaeque trium illarum canentium *habet idem turbae* i. aequalem numerum sibi assentientium, nempe binas; ergo non audeo quidquam decernere. Sensus verborum *Gratia - - mihi* certus est: Nolo in huius vel illius Musae sententiam ire, quia omnes mihi favere volo. Qui sensus confirmatur etiam verbis VI, 97—99. in fine similis figmenti, ubi res clarius indicata est. Ergo etiam in prioribus explicandis *turbae pars* etc. Lenzio assentior. Maior pars nihil decernere poterat; vota erant paria. Sic et Krebs. Caeterum alibi poëta Uraniae assentitur, ut vs. 427. I, 41.

111—128. *Cal. Maiis Capellae ortus* vel heliacus, ut vult Neapol. vel, quod Taubn. magis placet, matutinus. Secundum Plin. 18, 26 s. 66. in VIII. Id. Maii incidit. Ad latus septemtrionale viae lacteae sidus est Heniochi, in cuius humero sinistro stella clarissima fulget, cui *Capellae* nomen inditum; idemque manu *duos haedos* tenet duabus stellis formatos. Geminus p. 45. Hygin. P. A. III, 12. Harum stellarum origo hic narratur; sed magna varietate olim haec res tractata est, ut apparet ex Eratosth. cp. 13. Hygin. P. A. II, 13. Apollod. I, 1, 3. II, 7, 5.

Ab Iove, a Capella, Iovis nutrice. Sed maluit alterum, ut sententiam assimilaret illis: *A Iove Musarum primordia* ap. Arat. et Ζηνὸς τί λώϊον ἀείδειν; ap. Callim. h. Iov. 1. *Surgat* elegantius quam, incipiat. II. Trist. 559: *Surgens ab origine prima mundi opus.* Pro *Iovis* Sarravii Ms. et quinque alii *Iovi.*

113. Musaeus tradiderat, Iovem a Themide et *Amalthea*

Naïs Amalthea, Cretaea nobilis Ida,
Dicitur in silvis occuluisse Iovem.
Huic fuit haedorum mater formosa duorum,
Inter Dictaeos conspicienda greges,
Cornibus aeriis atque in sua terga recurvis,
Ubere, quod nutrix posset habere Iovis.
Lac dabat illa Deo. Sed fregit in arbore cornu:
Truncaque dimidia parte decoris erat.
Sustulit hoc Nymphe; cinctumque recentibus herbis,
Et plenum pomis ad Iovis ora tulit.
Ille, ubi res coeli tenuit, solioque paterno
Sedit, et invicto nil Iove maius erat,

Nympha esse educatum; hanc capram habuisse in deliciis, quae lac praeberet. Theon. ad Arat. 64, ubi poëta Ὠλενίην αἶγα memorat, *Amaltheam* facit *Oleni* filiam. Parmeniscus, qui et ipse in Aratum commentatus erat, scripserat, ad Melissei, regis *Cretensium*, filias (quas Adrasteam et Idam Apollod. vocat) Iovem nutriendum esse delatum. Eas vero, cum lac non haberent, capram admisisse *Amaltheam* nomine. Eam *geminos hoedos* illo tempore esse enixam, qui cum matre inter sidera sint relati. Vide scriptores modo laudatos.

Nascitur, oritur. *Pluvialis Capella* etiam Plin. 18, 26. quia ortu suo pluviam nuntiat. III. Met. 594: *Oleniae sidus pluviale Capellae*; itaque et h. l. quidam *sidus*, non *signum* habent. Sed sidera eleganter *signa* vrr. Vid. Ernesti Clav. Cic. h. v. Eadem *coelum habere* drr. I. A. A. 557: *Munus habe coelum*. Post *Cretaea* nonnulli addunt *et* aut *que*. Inde Heins. coni. *Creteide* aut *Curetide*.

119. *Aëria*, in aera se attollentia, alta. Sic *aerii montes*, *aeriae arbores* ap. poetas. *Posset*. Frcf. *debet*, non improbante Burm. Alterum melius. *Trunca*, privata. IX. Met. 1: *frons trunca*, cui alterum cornu revulsum. Ib. 98. Haec revulsio *ablati iactura decoris* vr. Serta ex *herbis* aut floribus frequentissimus ornatus ap. Vett. Pherecydes, qui in hac fab. nihil de capella habuerat, Amaltheam, Haemonii filiam, tradiderat *cornu* habuisse, quod potulenta et esculenta largiter praeberet. Apollod. II, 7, 5. Et veteres cornibus varie utebantur, etiam ad fruges servandas. IX. Met. 91. Nympha fert *totum praedivite cornu Autumnum*. Hoc igitur fundamentum fabulae fuisse videtur; *cornu* fecit, ut mox *capella* interponeretur. Olim edeb. *cinxitque decentibus herbis*. Quidam *virentibus*, multi *decoribus*, quod Heins. exemplis illustrat, ubi adiectiva *decor* et *indecor* occurrunt. Sed *recentibus* est e Patav. Mazar. Zulich. pr. Ambr. Laeti et duodecim aliis. Et *recentia serta* passim memorantur. *Cinctumque* non nisi unus Vatic. agnoscit.

125. *Res coeli*, imperium coeli, ut Liv. I, 32: *res ad Patres redit*, aut coelum ipsum. II. Met. 513. Imo: *pro me tenet altera coelum*. Heins. vero, cum Arond. *Rex coelum* praeferret, coni. *rex rerum*. *Fertile*, quia plenum pomis. Neap. in uno Cod. *et nutricis* reperit.

Sidera nutricem, nutricis fertile cornu,
Fecit; quod dominae nunc quoque nomen habet.
Praestitibus Maiae Laribus videre Kalendae
Aram constitui, signaque parva Deum.
Voverat illa quidem Curius: sed multa vetustas
Destruit, et saxo longa senecta nocet.
Caussa tamen positi fuerat cognominis illis,
Quod praestant oculis omnia tuta suis.
Stant quoque pro nobis, et praesunt moenibus urbis,
Et sunt praesentes, auxiliumque ferunt.
At canis ante pedes, saxo fabricatus eodem,
Stabat. Quae standi cum Lare caussa fuit?

129—147. *Cal. iisdem Laribus Praestitibus ara constituta.* De *Laribus* vid. ad II, 615. De *Laribus Praestitibus* Cf. Plutarch. Qu. Rom. To. VII. Opp. p. 119. Reisk. qui *πραιςίτας* vocat, narratque non modo *canem* iis adstare, sed caninis etiam pellibus eos amiciri, eiusque rei caussam affert duplicem. 1) Eandem, quam Ovidius, eos praeesse aedibus, curam canum agere, et terrere alienos, qualis et sit natura canum. 2) Lares esse genios diros ad puniendum factos.

Curius. Haud dubie Manius ille Curius Dentatus, qui Sabinos vicit, et de Pyrrho rege triumphavit. Cultus tamen Larium Romae antiquior, ut ad II, 615. vidimus. Olim autem edebatur: *Ara erat illa quidem Curibus.* In quibus forte vera lectio latere potest. Nam primus aedem Laribus exstruxisse T. Tatius, Sabinorum rex, a Varrone traditur. Alteram tamen lect. iam Ciofan. e Mss. laudavit. Neap. placebat e libro vetere: *Struxerat illa quidem Curius Multa* pro *longa* recte ex Maz. Zulich. multisque aliis Heins. dedit. Ut vetustas multa destruit, ita et saxis nocet. Destructa esse illa signa, vs. 144. diserte dicit; nunc vero sententia generali utitur, cui similis est alia ap. Plin. pan. 55, 9: *Arcus enim et statuas, aras etiam templaque demolitur et obscurat oblivio. Senecta* pro vetustate.

134. Comparat Neap. e Martiano Capella haec: *Specialis singulis mortalibus genius admovetur, quem et Praestitem, quod praesit gerundis omnibus, vocaverunt.* Sed in verbis *Quod praestant - - auxiliumque ferunt* multum redundantiae est. Singulae enim formulae eodem redeunt; namque *praesentia* Dei in auxilio cernitur, quod nobis fert: *Praesunt moenibus urbis.* Erant enim etiam publici Lares, ut ad II, 615. admonitum.

138. *Stabat,* nempe ad Curii aram. *Grata Deo,* inde Lares Compitales dicti, et in compitis culti. Dionys. Halic. IV, 14. *Grata cani.* In compita enim purgamenta et sordes abiiciebantur. Erhard. Symb. in Petron. 134. Inde ap. Phaedr. I. fab. 27, 11: *Canis trivio conceptus.* Lares Dea Muta *gemellos* pepererat. II, 615. Eorum signa a Curio posita cum quaereret Ovidius, non reperit eadem, quippe caduca facta, alios vero *Lares male* vidit. Erant enim Romae 265 compita Larium, auctore Plinio III. s. 9. p. 156. Hard. Iam, quoniam Augustus *Compitales Lares ornare bis anno instituit,*

Servat uterque domum, domino quoque fidus uterque.
  Compita grata Deo: compita grata cani.
Exagitant et Lar, et turba Diania, fures:
  Pervigilantque Lares; pervigilantque canes.
Bina gemellorum quaerebam signa Deorum,
  Viribus annosae facta caduca morae:
Mille Lares, Geniumque ducis, qui tradidit illos,
  Urbs habet; et vici numina trina colunt.
Quo feror? Augustus mensis mihi carminis huius
  Ius dabit. Interea Diva canenda Bona est.
Est moles nativa: loco res nomina fecit.
  Appellant saxum: pars bona montis ea est.

vernis floribus et aestivis, Sueton. Aug. 31. propterea hic quoque poëta occasionem captat ei adulandi. Lares et *Genii* saepe coniunguntur; *Genius* enim Deus, in cuius tutela quisque vivit. *Genium* Caesaris cives Romani colere solebant. Minuc. Felix in Octav. 29, 6: *Sic eius numen vocant, ad imagines supplicant, genium, id est daemonem eius, implorant.* Horat. IV. od. 5, 34. ad Augustum: *Laribus tuum Miscet numen.* Atque etiam nunc *dux* est Augustus. Etiam Persius Sat. VI, 48. *Deos geniumque ducis* nominat. *Numina trina.* Ita et IV. extr. Palatium *aeternos tres Deos* habebat, in quibus et ipsis Augustus.

148—158. *Cal. Maiis etiam Bonae Deae aedes dedicata.* Etiam de hac Dea, quae Graecis θεὸς γυναικεία dicta, variae erant Veterum opiniones. Cornelius Labeo auctor erat, Maiae Calendis Maiis aedem dedicatam esse sub nomine Bonae Deae. Eandem Deam et Faunam, Opem, Fatuam dictam. Macrob. I. Sat. 12. ubi et aliae sententiae recensentur. Varro Fauni filiam tradiderat, adeo pudicam, ut extra gynaeceum numquam sit egressa, nec nomen eius in publico fuerit auditum, ut nec virum umquam viderit, nec a viro sit visa; unde factum sit, ut viro templum eius ingredi non licuerit. Sed loc. classicus de hac Dea eiusque sacris est ap. Plutarch. in Vit. Caes. cp. 9. Secundum eum Phryges eam sibi vindicarunt domesticam, Midae matrem, Romani autem Fauni coniugem dixerunt.

Est moles etc. Templum intelligi in monte Aventino positum, certum est; ei enim monti *Remus institerat* aves consulturus. Liv. I, 6. Negat tamen Neapol. putatque notari alteram Deae aedem in regione XII. *Signa* dedit Heins. ex Mss. Urs. uno Patav. et Naug. Sane aves augurales *signa dare* aut mittere drr. Graecis σημαίνειν, προσημαίνειν. Sed in Romuli aves bene *regna dare* cadit, quod caeteri libri praeferunt. Infra vs. 461. Remus dicit: *si volucres habuissem regna iubentes.* Liv. I, 6: *ut Dii auguriis legerent, qui conditam urbem imperio regeret.* Pro *huic* Zulich. a m. pr. *hunc*, quod et ipsum recte dr. *Oculos exosa viriles*, quia viris accessus non dabatur. Plutarch. d. l. Ἄνδρα δὲ προσελθεῖν οὐ θέμις, οὐδ' ἐπὶ τῆς οἰκίας γενέσθαι τῶν ἱερῶν ὀργιαζομένων. Noster III. A. A. 637: *cum fuget a templis oculos Bona Diva virorum.* Quicunque vir illa sacra vel imprudens adspexisset, eum oculis orbari credebant.

Huic Remus institerat frustra, quo tempore fratri
Prima Palatinae signa dedistis aves.
Templa Patres illic, oculos exosa viriles,
Leniter acclivi constituere iugo.
Dedicat haec veteris Clausorum nominis heres,
Virgineo nullum corpore passa virum.
Livia restituit; ne non imitata maritum
Esset, et ex omni parte secuta virum.
Postera cum roseam pulsis Hyperionis astris
In matutinis lampada tollit equis;
Frigidus Argestes summas miscebit aristas,
Candidaque a Calabris vela dabuntur aquis.

Tibull. I, 6, 24. Caussam eius rei reddidit Varro loc. modo allato. De *Clausorum* gente, et de Claudia Quinta, virgine sancta, illius nominis herede, vid. ad IV, 305. Quamquam nunc et alia virgo intelligi potest Claudia. In Cod. Farn. pro diversa lect. *nullum passa nefas* vr. quod Heinsio rectius videtur, quia mox sequitur *secuta virum*, nisi *suum* ibi malis, ut ad *maritum* referatur. Praeterea Sarrav. Mazar. et plurimi alii, *est omni*. Hinc Heins. coni. *Ut est omni parte*. Taubn. vulgatam negat tautologiae vitio laborare, maius enim esse omni ex parte sequi, quam imitari. Quidam *et est*, ut τὸ *et* vim explicandi habeat, et quidem. *Liviae* autem opus etiam I, 649. laudatur.

159—182. *Die secundo, aut VI. Non. Argestes ventus surgit, et Hyades oriuntur.*

Hyperionis et Thiae filia Aurora. Ei *lampas* tribuitur, sive fax; et quidem *rosea;* eum enim colorem omnia referunt, quae Aurorae sunt. *tollit in equis*, vecta equis, nempe bigis. Aen. VII, 26: *Aurora in roseis fulgebat lutea bigis.* Tibul. I, 3, 93: *Luciferum roseis candida portat equis.* — *Argestes*, ventus ab occasu solstitiali, h. e. septemtrionali, et *frigida* parte Occidentis, flans, qui idem et Corus. Plin. II, 47. s. 46. Sed Seneca Nat. Qu. V, 16. discrimen facit: *A solstitiali occidente Corus venit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non videtur; quia Cori violenta vis est, et in unam partem rapax; Argestes fere mollis est, et tam euntibus communis, qnam redeuntibus.* In nostrum Argestem convenit, quod ille de Coro dicit. Sed et Plin. XVIII, 34. s. 77: *Caurus flat ab occasu solstitiali et occidentali latere septemtrionis, a Graecis dictus Argestes, ex frigidissimis et ipse. Miscebit,* quod et Burmanno plabcebat, e Sarrav. et quatuor aliis recepimus. Dicitur enim de vehementioribus motibus tam ventorum, quam civitatum. XI. Met. 491: *venti freta indignantia miscent* Ita et ap. Virg. Aen. I, 124. 133. IV, 160: *pontum, terram, coelum miscent.* Sed *mulcebit*, quod caeteri omnes habent, Zephyri potius lenitatem decet. Burm. etiam vidit *a Calabris* legendum esse, non, *a Capreis*, quamquam sic plurimi Mss. quia paucae naves a Capreis solvebant, plurimae contra e Brundisino Calabrorum sinu. Sed cum idem putat, *Calabras aquas* dictas esse pro quibuscunque, fallitur. Argestes enim, qui idem et Iapyx, secundus fuit e Brundisino portu

At simul inducunt obscura crepuscula noctem;
Pars Hyadum toto de grege nulla latet.
Ora micant Tauri septem radiantia flammis,
Navita quas Hyadas Graius ab imbre vocat.
Pars Bacchum nutrisse putat; pars credidit esse
Tethyos has neptes, Oceanique senis.
Nondum stabat Atlas, humeros oneratus Olympo:
Cum satus est forma conspiciendus Hyas.
Hunc stirps Oceani maturis nisibus Aethra
Edidit, et Nymphas: sed prior ortus Hyas.
Dum nova lanugo: pavidos formidine cervos
Terret; et est illi praeda benigna lepus.
At postquam virtus annis adolevit: in apros
Audet, et hirsutas cominus ire leas.

Graeciam petentibus, quod vel ex Horat. I. od. 3, 4. constat, et quod situs illarum terrarum docet.

163. *Hyadum ortus.* Secundum alios non post solis occasum oriuntur, sed matutino. Plin. 18. s. 66: VI. *Non. Maii Caesari Suculae matutino oriuntur.* Aetio id faciunt uno die ante: Μηνὶ Ἀρτεμισίῳ, ὅ ἐστι Μαΐῳ ά Ὑάδες ἅμα ἡλίου ἀνατολῇ ἐπιτέλλουσιν. Taubn. monet, pro *latet* aeque bene cum Bersm. *patet* legi, modo haec de vespertino crepusculo intelligantur, et vs. 165. pro mera Hyadum descriptione habeatur. *Pars nulla* pro nulla simpliciter. II, 156: *pars una chori*, una ex choro. Crepuscula *inducunt*, ut I. Met. 219. *trahunt, noctem. Hyades*, septem stellae in *ore Tauri.* De origine earum variae Veterum opiniones, quas Hygin. fab. 182. 192. P. A. II, 13. collegit. *Bacchi* eas *nutrices* fuisse, Pherecydes secundum Schol. Hom. ad Il. σ, 486. dixerat, quem et Apollod. III, 4, 3. secutus est. Male veteres Romani *Suculas* eas appellarunt, quia Graecis ὗες *sues* sunt. Vid. Gellius N. A. XIII, 9. Ex ea opinione etiam Noster *gregem Hyadum* dixit. Nonnulli nomen inde derivabant, quia in modum Υ literae positae sunt. Sed certum est, eas a verbo ὕειν, *pluere*, appellatas, quia ortu suo pluvias afferre credebantur. Pro *flammis* tres Mss. *stellis.* Vs. 167. Nonnulli *putant*, quod Heinsio venustius visum est, et a Mitscherl. receptum.

168. sqq. Haec et Hygin. P. A. d. l. habet. *Oceani* filius *Atlas*, de quo v. ad IV. Met. 630. 656. *Aethra* ab aliis Pleione vocatur. Unus, *maternis nisibus*, quidam *maturis mensibus* exhibent. *Nova*, prima. *Formido* nunc non est metus, sed funis venatorius, versicoloribus plumis distinctus, quo cervi territi in plagas extensas irruebant. Seneca Hipp. 46: *Picta rubenti linea pinna Vano eludat terrore feras.* — *Praeda benigna*, acquiescit illa praeda, maiorem non appetit. Pro *annis* plurimi *annos*, nonnulli *animis*, quod posterius Taubn. non improbat. Immo *annis* melius est; opp. enim haec *novae lanugini.* Neque assentior Heinsio, *audet* in *gaudet* mutari volenti; adversus apros enim et leones *audacia* in primis opus est. X. Met. 544. Venus ad Adonin, cui Hyas similis: *in audaces* (feras) *non est audacia tuta.* — *Leas* pro *feras* non nisi

Dumque petit latebras foetae catulosque leaenae;
Ipse fuit Libycae praeda cruenta ferae.
Mater Hyan, et Hyan moestae flevere sorores,
Cervicemque polo suppositurus Atlas.
Victus uterque parens tamen est pietate sororum.
Illa dedit coelum: nomina fecit Hyas.
Mater, ades, florum, ludis celebranda iocosis:
Distuleram partes mense priore tuas.
Incipis Aprili: transis in tempora Maii.
Alter te fugiens; cum venit, alter habet.
Cum tua sint, cedantque tibi confinia mensum;
Convenit in laudes ille vel ille tuas.
Circus in hunc exit, clamataque palma theatris:
Hoc quoque cum Circi munere carmen eat.

unus Cod. habet, sed recte, ut iam Gebhard. ad Propert. II, 19. vidit; *apri* enim *ferae* non bene sibi opp. Sed mox Heins. e pluribus Mss. bonae notae *ferae* praetulit, cum antea *leae* rursus ederetur. Et *Libyca fera* satis leonem designat. Africa enim *leonum arida nutrix*. Horat. I. od. 22. *foetà*, quae modo enixa est.

180. Ad taedium usque repetit illud, Atlantem coelum portasse. Vs. 83. 169. *Victus est pietate*, minus pius est. Maior pietas sororum fecit, ut inter sidera referrentur. Sed si nauta graecus Hyadas ab imbre vocavit, ut vs. 166. recte admonitum est, quid opus erat idem nomen etiam ex mythis repetere. Ita poëtae sententia secum pugnat.

183—378. *Floralia*, de quibus ad IV, 943. ubi eorum initium. Post invocationem Deae usque ad vs. 192. eius origo et potestas narratur 195—274. tum cultus usque ad finem. *Mater* earum rerum drr. Deae, quibus praesunt. *Ludi* illi impudici verius, quam *iocosi*, ut ad vs. 331. videbimus. Pro *celebranda* plerique Mss. *celebrata*, quod Taubn. non displicebat, et quod Mitscherl. recepit. *Partes* alibi officium alicuius; quia persona, quam histrio agendam suscepit, eius *partes*. Nunc etiam ea intell. quae Florae debentur, quod omnis locus seq. docet. Substituit aliquis *laudes*, quod inde in tres Codd. migravit. *Incipis*, ludi tui incipiunt. *In tempora Maii*, in diem tertium. Hinc in Calendariis ad omnes illos dies *Ludi* notantur. Hoc memorabile Ovidio visum est et lusu dignum; itaque ei rei inhaeret per quatuor versus. *fugiens*, μὴν φθίνων, ad exitum vergens. *mensum* pro *mensium* etiam infra 424. et VIII. Met. 500. *Cedant*, sacra tibi sint. *Ille vel ille* tuetur Burm. quia et alibi sic occurrit; sed Heins. e melioribus *vel iste* malebat, idque etiam Mitsch. praetulit.

189. Et ludi Circenses et scenici in hunc *exeunt*, durant, ut IV, 947. *Circus* Florae proprius in regione VI, ut e Sexto Rufo apparet. In ludis artificibus praestantissimis *palma* i. plausus maximo *clamore* a *theatris*, spectatoribus, dabatur. De clamore illo Arnob. adv. Gentes IV. p. 152: *conclamant et assurgunt theatra, caveae omnes concrepant fragoribus atque plausu.* Sed Int. Gallicus longe alia hic dedit: le Cirque en ce mois s'ouvre aux sceniques jeux;

Ipsa doce, quae sis: hominum sententia fallax:
Optima tu proprii nominis auctor eris.
Sic ego: sic nostris respondit Diva rogatis.
(Dum loquitur; vernas efflat ab ore rosas.)
Chloris eram, quae Flora vocor. Corrupta Latino
Nominis est nostri litera Graeca sono.
Chloris eram, Nymphe campi felicis, ubi audis
Rem fortunatis ante fuisse viris.

La palme est proclamée aux sons de la trompette. Etiam Lenzius putabat, posteriora sic capi posse, palma palam a praeconibus renuntiata spectatoribus. Verum nec ludi scenici in Circo fuere, nec hic mos Romanus fuit, ut ad clangorem tubae palma renuntiaretur. *Munus* etiam de ludis et spectaculis. Ernesti Clav. Cic. h. v. observat, semper de gladiatoriis dici, Ovidium autem, cum h. l. *Circi munus* dixerit, locutum esse ut poëtam. Verum in Florae Circo etiam venatorii ludi dabantur, vs. 371: *cum Circi munere carmen eat.* Lenzius interpretatur: carmen meum tibi offeratur, tamquam munus, una cum Circensibus. Equidem malim accipere, ut II, 2: *Alter ut hinc mensis, sic liber alter eat. Auctor,* interpres. *Rosas,* odorem rosarum, qui odor mansit etiam, ubi discessit vs. 376.

195—274. Iucundissima narratio de *Florae origine et potestate.* Secundum Varronem de L. L IV, 10. fuit antiqua Sabinorum Dea, cuius cultum T. Tatius rex Romam transtulit. Scriptores ecclesiastici, Minuc. Felix 25, 9. Lactant. Inst. I, 20, 6. Arnob. adv. Gentes III. p. 113. parum honestam ei dant originem. Ex arte enim meretricia cum magnas opes quaesivisset, populum Rom. scripsit haeredem, certamque pecuniam reliquit, cuius ex annuo foenore natalis suus celebraretur ludis. Sed senatus, ut pudendae rei dignitas quaedam adderetur, finxit Deam, quae floribus praeesset, eamque oportere placari, ut fruges cum arboribus vitibusque florescerent. Quae traditio ludorum, quibus Flora colebatur, lascivia confirmari videtur. Longe alia autem Ovidius habet. Eo enim auctore, Nympha fuit in Campis Fortunatis, olim *Chloris* dicta, quam Zephyrus et duxit, et magna in flores potestate auxit, quamque Mars, cum ei ortum suum deberet, Deam Romanam fecit. Lenzius e Catulli carmine de Berenices coma colligit, fabulam de Chloride, Zephyri uxore, fuisse antiquam; eam poëtas Alexandrinos ad Arsinoën, Ptolemaei Philadelphi uxorem, transtulisse, et Ovidium forte e Callimachi carmine Αἴτια hausisse.

Chloris eram etc. *Flora* nomen aperte habet a floribus. Sed Ovidius haec finxit, ut e Chloride Floram facere posset. Pro *corrupta* cum Horat. A. P. 53. *parce detorta* dicere potuisset. *Chloris* est a graeco χλωρὸς, viridis, vigens, florens, ut adeo haec duo nomina sensu non multum inter se differant. *Campi felicis.* Intel. insulas fortunatas, quas, praeeunte Hesiodo Ἐργ. 170. sqq. Horat. Epod. XVI, 41. describit, quamquam etiam Homer. Od. δ, 563. simile quid de Campo Elysio ad fines terrae tradidit. In illis insulis, Μακάρων νήσοισι, iuxta Oceanum profundum beati heroës, ὄλβιοι ἥρωες, sine curis habitant, iisque terra ter quotannis dulcem fructum profert. Auctore Plutarcho in

Quae fuerit mihi forma, grave est narrare modestae:
Sed Generum matri reperit illa Deum.
Ver erat; errabam. Zephyrus conspexit; abibam.
Insequitur; fugio. Fortior ille fuit.
Et dederat fratri Boreas ius omne rapinae,
Ausus Erechthea praemia ferre domo.
Vim tamen emendat dando mihi nomina nuptae;
Inque meo non est ulla querela toro.
Vere fruor semper: semper nitidissimus annus.
Arbor habet frondes, pabula semper humus.

Vit. Sertorii cp. 8. duodecies centena millia passuum ab Africa distant; et Barbari olim credebant campos ibi Elysios et sedem fortunatorum fuisse, quam Homerus laudaverit. Putant designatas esse istis insulas, quae hodie Canariae dicuntur. V. Heynii Opusc. Acad. Vol. I. p. 395 et Mitscherl. ad Horat. d. l. *Ante* Lenzius coniungit cum *viri*, ut οἱ πρὶν, οἱ πρόσθεν intelligantur. Ego coniungo cum *fuisse*, olim fuisse, nempe ea aetate, quam Hesiod. heroicam vocat Sic vs. 222. *ante erat*.

199. Observa modestiam, qua formam suam laudat. *Grave*, molestum. Pro, maritum mihi reperit, maluit, ut minus vulgare, *generum matri reperit*. Similiter fere II. Met. 746. Mercurius ad sororem virginis, quam petebat: Tu velis *prolis meae matertera dici*. In verbis *ver erat - - fuit* exemplum insigne habemus incisorum, sive brevium orationis membrorum. *Errare* de ambulantibus. *Fortior*, velocior, deest *cursu*, quod III. Met. 219. additum. Zephyrus velocior erat, quippe ventus, et pennis Amoris adiutus, ut Phoebus I. Met. 540. Int. Gallicus admiratur gratiam decoram in hac Florae confessione. Excusationem etiam marito reperit: *Et dederat* etc. vim et rapinam licere sibi putabat ad exemplum fratris. De *Borea* Orithyiam, *Erechthei*, regis Atheniensis, filiam rapiente VI. Met. 677. sqq. Raptum formula lenissima exprimit *praemia ferre*, namque *praemium* etiam de praeda dr. VI. Met. 518: *spectat sua praemia raptor*. Horat. Epod. 2, 36.: *iucunda captat praemia*.

205. *Vim emendat*, vim illatam compensat et honore et beneficiis. Pro *nuptae* alii *Nymphae*. Tum Heins. etiam *numina* cum uno Patav. malit. Sed *Nympha* Chloris iam ante fuerat, vs. 197. Et in *nuptae* satis honoris est. Nam caeteri Dii virgines, quibus pudorem rapuerant, non amplius curabant. *Querela*. Douza observat, allusisse poëtam ad formulam in epitaphiis obviam *vixerunt sine querela*. Iam felicitatem suam efferre incipit. *Nitidissimus annus* etiam vs. 265. legitur. H. l. pr. Patav. Farn. Mazar. et a m. pr. Zulich. aliique, *tepidissimus*. Sane *tepor* de calore verno dicitur, sed *nitidissimus* magis commendat felicitatem Florae. *Nitere* enim bene dr. de laeto colore et iucunda facie terrae, ut iam ad IV, 126. 430. admonitum. *Annus* ut alias de proventu terrae annuo legitur (Virg. G. II, 516: *pomis exuberat annus*. Plin. pan. 29, 3.: *messibus nostris annus exuberat*) sic nunc de superficie terrae. *Semper nit.* Burm. *per me nit.* quia sic Zulich. Bern. et duo alii, et quia sic solent Dii beneficia sua iactare, ut I Met. 516. Sed illud

Est mihi fecundus dotalibus hortus in agris,
  Aura fovet: liquidae fonte rigatur aquae.
Hunc meus implevit generoso flore maritus;
  Atque ait, Arbitrium tu, Dea, floris habe.
Saepe ego digestos volui numerare colores;
  Nec potui. Numero copia maior erat.
Roscida cum primum foliis excussa pruina est;
  Et variae radiis intepuere comae:
Conveniunt pictis incinctae vestibus Horae;
  Inque leves calathos munera nostra legunt.
Protinus arripiunt Charites; nectuntque coronas,
  Sertaque, coelestes implicitura comas.
Prima per immensas sparsi nova semina gentes.
  Unius tellus ante coloris erat.
Prima Therapnaeo feci de sanguine florem:
  Et manet in folio scripta querela suo.

per me rectius vs. 228. legitur, ubi Flora munera sua enumerat. Nunc autem felicitatem suam extollit. Neque, quae proxime sequuntur, *arbor habet frondes* et *pabula humus*, Florae opera efficiuntur. Sed unus Strozzae habet *vere*, et unus Moreti, *vere est*, unde Heins. *veri nit.* coniicit. Sane *ver* hic optime repetitur. Vere semper fruor, vere nitidissimus est annus, etenim humus tum semper habet pabula.

209—228. De hortulo suo et floribus narrat facunde et suaviter. *Dotales agri*, ut XIV. Met. 459: *dotalia arva. Implevit*, Zephyrus enim flores provocat. Pro *generoso* Francius volebat, *numeroso*. Male. *Generosa* excellentissima in suo quaeque genere drr. XIII. Met. 818: *pruna generosa*, XV, 710: *generosos palmite colles*. Virg. Aen. X, 174: *insula generosa metallis*. — *Arbitrium*, potestas, imperium, ut III, 316. IV, 818. *Colores*. Cf. IV, 439. *Digestos*, apte dispositos. *Roscida pruina*, ros. *Excussa* nil nisi amota, siccata. *Comae*, ut IV, 438: *comae papavereae*. Figmentum hoc de *Horis* et *Gratiis* aptum et ad horti praestantiam, et ad Florae felicitatem declarandam. *Horae*, Iovis et Themidis filiae, Eunomia, Dice, et Irene, hominum operibus venustatem addunt. Hesiod. Th. 900. sqq. V. Graevius. Itaque et Ἔργ. 73. cum Gratiis adsunt ad Pandoram floribus vernis coronandam. Quin ab iis ipsis pulcbritudo Graecis dicta est ὥρα. Incedunt *pictis vestibus incinctae*, ut ap. Orph. h. 42, 6: *πέπλους ἐννύμεναι δροσεροὺς ἀνθῶν πολυτέρπων*. Heins. h. l. intel. vestes e floribus contextas, et tres Mss. habent *pictis floribus*. Equidem malim de vestibus capere, quales in Cyprio carmine, quod Neapol. laudavit, describuntur. Ibi Gratiae vestes factas *ἔβαψαν ἐν ἄνθεσιν εἰαρινοῖσιν*, ubi additur, *οἷα φοροῦσ' Ὧραι*. *Leves*, nempe e vimine lento textos. IV, 435. *Arripiunt* dedit Heins. ex uno Zulich. Mazar. *Accipiunt*, quod mihi melius placet; non enim video, cur Gratiae tam cupide *arripuerint* flores. Vulgo, *accedunt*.

221. Merita Florae. Florum ex hominibus natorum creatio-

Tu quoque nomen habes cultos, Narcisse, per hortos:
Infelix, quod non alter et alter eras!
Quid Crocon, aut Attin referam, Cinyraque creatum;
De quorum per me vulnere surgit honor?
Mars quoque, si nescis, per nostras editus artes.
Iupiter hoc ut adhuc nesciat, usque precor.
Sancta Iovem Iuno, nata sine matre Minerva,
Officio doluit non eguisse suo.

tionem sibi vindicat, quia eius opera intercesserat. *Gentes.* Alii *terras.* Solent haec duo promiscue usurpari a poetis. Morel. *innumeras gentes.* *Therapnaeo de sanguine flos* est hyacinthus, factus ex Hyacintho, iuvene Lacedaemonio, quem Apollo sibi carissimum imprudens disco percussit, et in florem cognominem mutavit. X. Met. 162. Is mox *Amyclides* vr. mox *Oebalides,* nunc *Therapnaeus* a Therapnis, urbe Laconiae, quamquam nunc omnino Lacedaemonium eo nomine indicari puto. Ita Callisto Arcas nunc *Tegeea* vr. nunc *Maenalia*, nunc *Parrhasis* et *Nonacrina*. Vid. ad II, 167. Ita V, 89, Evander *Nonacrius,* qui fuit Pallanteo ortus. Vid. et ad I, 478. De hyacintho veterum dictum ad X. Met. 211. Ibi quoque Phoebus *suos gemitus foliis inscribit, et ai ai flos habet inscriptum funestaque litera ducta est.* Intelligunt nonnulli Delphinium Aiacis (eine Art Rittersporn) cuius folium candidum figuras A J caeruleo colore refert. Cf. XIII. Met. 395.

225 *Narcissus* Thespiensis, iuvenis pulcherrimus, suae ipsius imaginis, quam in fonte quodam conspexerat, insano amore correptus, atque tabescendo in florem sui nominis mutatus est. III. Met, 339. sqq. *alter et alter* argute, tu et is, quem amabas, non eratis diversi iuvenes, sed unus idemque. Fabula de *Croco* iuvene in crocum florem mutato minus celebrata est. Attingitur IV. Met. 283. *Attis*, iuvenis Phrygius, de quo supra IV, 223. Is X. Met. 104. a Cybele in pinum transformatur, h. l. in florem, nempe violam. Vid. Arnob. adv. Gentes V. p. 160. Heins. legi vult *Attyn*. Mss. quidam *Atym* aut *Atyn*. Et varie hoc nomen scribitur. Olim edeb. *Acin*. Ille vero non in florem, sed in fluvium mutatus. XIII Met. 753. *Cinyra creatus*, Adonis, ab apro percussus Veneris beneficio in anemonen florem mutatus est. X. Met. 735. *Honor*, flos, ut iam alibi notatum. *Vulnere.* Olim edeb. *sanguine*. Alterum agnoscunt veterrimi Mss. maxima ex parte, atque etiam XIII. Met. 396: *Oebalio de vulnere natus.*

229. Mars a Iunone sine Iove Florae opera editus. Haec commode inserta, quia caussam habent, cur Flora sit Dea Romana, et quia vim eius maxime illustrant. Fabulam autem hanc verbo attigit etiam Festus in *Gradivi* etymo, *vel, ut alii dicunt, quia gramine sit ortus.* Sed secundum Homer. Il. ε, 896. Hesiod. Th. 921. Apollod. I, 3, 1. Iupiter cum Iunone Martem genuit. Quamquem aliis Enyo mater Martis erat. Schol. ad Hom. d. l. Vulcanum contra alii sine patre ex Iunone natum fingebant. Hesiod. Th. 925. *Precor*, opto.

231. De *Minerva* sine matre nata III, 842. Ad *Oceanum* senem auxilii aut consilii petendi caussa descendebant interdum Dii, etiam Iuno II. Met. 509. Via igitur occidentali per Florae

Ibat, ut Oceano quereretur facta mariti;
Restitit ad nostras fessa labore fores.
Quam simul adspexi; Quid te, Saturnia, dixi,
Attulit? exponit, quem petat, illa locum;
Addidit et caussam. Verbis solabar amicis.
Non, inquit, verbis cura levanda mea est.
pater est factus neglecto coniugis usu
Iupiter, et nomen solus utrumque tenet:
Cur ego desperem fieri sine coniuge mater;
Et parere intacto, dummodo casta, viro?
Omnia tentabo latis medicamina terris;
Et freta, Tartareos excutiamque sinus.
Vox erat in cursu: vultum dubitantis habebam.
Nescio quid, Nymphe, posse videris, ait.
Ter volui promittere opem, ter lingua retenta est.
Ira Iovis magni caussa timoris erat.
Fer, precor, auxilium, dixit; celabitur auctor:
Et Stygiae numen testificatur aquae.
Quod petis, Oleniis, inquam, mihi missus ab arvis
Flos dabit. Est hortis unicus ille meis.

hortum descendit. *Facta mariti.* Heins. ex altero Petav. *Furta* dedit. Sane *furtum* omne clandestinum, et *furta Iovis* saepe clandestini eius amores. Sed de illis nunc non est sermo. Etiam Mitscherl. servavit *facta*, quamquam id Taubn. minus aptum videbatur.

241. Cum tres Mss. habeant *despicerem*, propterea Heins. coni. *despuerim* aut *respuerim*. Sine caussa. Ad rem, quae hic speratur, Int. Gallic. comparat librum recentiorem: *Lucina sine concubitu. Viro* nempe meo, dummodo *casta*, non cum alieno concumbens. *Latis* nunc melius quam *laetis*, quod Mazar. et Zulich. praeferunt. *Sinus*, recessus remotiores. *Excutiam*, perquiram.

245. Verba *vox erat in cursu* et ad Iunonem et ad Floram referri possunt. Si ad illam, sensus: plura loqui volebat, ut VI, 362: *spes erat in cursu*, longius progredi posse videbatur. Sed Int. Gallic. ad Floram retulit, *Ma bouche allait s'ouvrir*. Sed *in cursu esse* potius notionem continuationis habet. Non autem audiendus est Taubn. qui Deam putat haec locutam esse, cum curreret. *Dubitare*, deliberare, ut Aen. IX, 190: *Percipe, quid dubitem.*

251. Qualis flos intelligatur, non constat. *Olenus* et Achaiae et Boeotiae oppidum. Quidam, *tibi missus.* Alterum tuentur longe plurimi Codd. Mox olim edeb. *Qui dabat hunc, dixit.* Neap. e suo Cod. *Cui dabat hunc.* Sed Heins. debemus nostram lectionem. *Mater*, gravida. *Haerere* frondes et poma drr. in arbore, flores in caule plantae. Ergo *haerentem* nunc plenitudinis tantum caussa additum. *Tangitur* Neapol. legit *Tangit et intacto.* Eum vituperat Heins. quia de Iunone agi-

Qui dabat, Hoc, dixit, sterilem quoque tange iuvencam
Mater erit. Tetigi. Nec mora; mater erat.
Protinus haerentem decerpsi pollice florem.
Tangitur; et tacto concipit illa sinu.
Iamque gravis Thracen, et laeva Propontidos intrat;
Fitque potens voti: Marsque creatus erat.
Qui memor accepti per me natalis, Habeto
Tu quoque Romulea, dixit, in Urbe locum.
Forsitan in teneris tantum mea regna coronis
Esse putes. Tangunt numen et arva meum.
Si bene floruerint segetes; erit area dives:
Si bene floruerint vinea; Bacchus erit:
Si bene floruerint oleae; nitidissimus annus:
Pomaque proventum temporis huius habent.
Flore semel laeso pereunt viciaeque fabaeque;
Et pereunt lentes, advena Nile, tuae.

tur, non de iuvenca. Sed Burm. monet, non adeo ineptam esse hanc lect. eam capiendam esse de Iunone, quae tangat florem a Flora decerptum, et statim concipiat. Se tamen malle: *Tangit ut, intacto corpore.* Neap. lect. probat et Taubn.

257. *Gravis*, gravida. In *Thracia* Mars natus, Veget. I, 28. Vulcani vinculis solutus in Thraciam migrat. Homer Il. ϑ, 361. Ibi sedet alto in vertice Haemi. Callim. Del. 63. Thracia ad *laeva Propontidos* sita. *Potens voti*, cum fit, quod optamus, etiam VIII. Met. 80. et 409. *Votum potens* ib. 745. *Iussi potens*, postquam effecerat, quod iussa erat, IV. Met. 509. H. l. in Francof. *potens uteri*, quod IX. Met. 315. legitur, sed ab h. l. alienum est.

261—274. Florae potestas et regnum quam late pateat. Omnia amplectitur, quibus *flos* tribuitur. Hinc Floralia, auctore Plin. XVIII, 29. instituta: *ut omnia bene deflorescerent.* — *Coronas* posuit pro floribus. *Tangere* nos drr. omnia, quae animum quocunque modo, etiam cura et sollicitudine commovent. *Tangunt* ergo Heins. non male ex Erford. et uno Patav. vulgato *tangit* praetulit, i. attingit, pertinet ad arva. Pro *numen* Mitscherl. *nomen*. *Area dives*, quia in *area*, solidata agri parte, frumenta exterebantur et inde in granaria transferebantur. Horat. I, od. 1, 10: *Quidquid de Libycis verritur areis.* Virg. G. I, 190: *magna veniet tritura.* *Oleae* flos non copiam tantum olei, sed omnino *nitidissimum annum* portendebat, ut et flos abundans amygdali. Virg. G. I, 187. *Nitidissimus annus* etiam vs. 207. Pro eo vs. 327: *si bene floreat annus.* Mox olim vulg.: *Poma quoque eventum huius temporis habent.* Heins. vero ex Naugerii, Ursin. et uno Patav. Cod. alterum dedit, quia *proventus anni* saepe legitur. Sensus: pomorum proventus, copia, pendet a tempore, quo florent.

267. *Laedi florem* omnium frugum putabant, si plenilunium in Floralia incideret. Plin. d. l. *Nilus advena*, ut II, 68. *Tibris advena*, quia ex alia terra

Vina quoque in magnis operose condita cellis
Florent: et nebulae dolia summa tegunt.
Mella meum munus. Volucres ego mella daturas
Ad violam et cytisos et thyma cana voco.
Nos quoque idem facimus tunc, cum iuvenilibus annis
Luxuriant animi, corporaque ipsa virent.
Talia dicentem tacitus mirabar. At illa,
Ius tibi discendi, si qua requiris, ait.
Dic, Dea, ludorum, respondi, quae sit origo.
Vix bene desieram; retulit illa mihi.
Caetera luxuriae nondum instrumenta vigebant:
Aut pecus, aut latam dives habebat humum.

decurrit. *Nili lentes*, quia magna earum et copia et praestantia in Aegypto. Martial. 13, 9: *Accipe Niliacam, Pelusiaca munera, lentem.* Virg. G. I, 228. ubi et ipse haec tria frugum genera coniungit: *Si vero viciamque seres, vilemque faselum, Nec Pelusiacae curam aspernabere lentis.* Quae de *vino* sequuntur, ea melius abessent. *Flos* enim et *nebula* vini est spuma tenuis in summo vino natans. Plin. 14, 21. s. 27: *Flos vini candidus probatur; rubens triste signum est, si non is vini colos sit.* Columel. XII, 30: *Si vinum florere incipiet, saepius curare oportebit.* *Operose*, diligenter.

271. *Mellis* donum rectius sibi vindicat propter succos, quos floribus indidit apibus colligendos. *Violam.* Itaque et Virg. G. IV, 31. praecipit: circum alvearia *irriguum bibant violaria fontem.* De *thymo* res nota. Et fuit proverbium: *dum thymo pascentur apes* Virg. Ecl. 5, 77. *Cytisus* fruticis genus, iucundo foliorum et sapore et odore, quo tam capellae, quam apes delectantur. Virg Ecl. X, 30. V. Martin. ad G. II, 431. *Nos quoque idem facimus*, meum quoque munus est, cum iuvenes florent. Male Int. Gallic. *Comme elles, des plaisirs nous butinons la fleur.* Verbis *luxuriant* etc. describitur is, quem Horat. florente iuventa fervidum vocat. *Virent* Heins. e Maz. et Zulich. a m. pr. laudavit, et Burm. in textum recepit, quia mox *vigebant* seq. Et sane, *viriditas*, ut τὸ χλωρὸν, de vigore iuvenili etiam in soluta oratione bene dr. Mitscherl. tamen vulg. *Vigent* servavit. *Luxuriare* alias de succulentis et vegetis membris dr. ut VII. Met. 292. Virg. G. III, 81. h. l. de animorum vigore.

276–330. Ludorum Floralium origo ad veritatem historicam narratur. A. v. 513. ut iam ad IV, 943. admonitum) Publicii Malleoli fratres, Aediles Plebis, cum multi cives in publico pascerent, peculatus eos condemnarunt, atque e pecunia multatitia ludos Florae instituerunt. ii vero diu intermissi, tandem a. v. 580. L. Posthumio Albino, M. Popillio Laenate Coss. a. C. Servilio instaurati sunt, et quotannis deinceps celebrati. V. Spanhem. de Usu et Praestant. Num. To. II. p. 146.

279. *Instrumenta luxuriae*, quae serviunt luxuriae, ei alimenta ministrant. Plin. 9, 11. s. 13: *Pollio, sagacis ad luxuriae instrumenta ingenii.* Sallust. Cat. 25, 2: *psallere, saltare et multa alia, quae instrumenta luxuriae.* Adde Iustin.

Hinc etiam locuples, hinc ipsa pecunia dicta est.
Sed iam de vetito quisque parabat opes.
Venerat in morem populi depascere saltus;
Idque diu licuit, poenaque nulla fuit.
285 Vindice servabat nullo sua publica vulgus;
Iamque in privato pascere inertis erat.
Plebis ad aediles delata licentia talis
Publicios: animus defuit ante viris.

30, 1. Cic. Cat. II, 5: *instrumenta virtutis* similiter. *Vigebant* dictum, ut Horat. I. Sat. 5, 61: *vigent ubi crimina. Latam humum*, latos agros. *Hinc etiam* etc. Sic et Plin. 18, 3. s. 3: *Hinc et locupletes dicebant, loci, hoc est agri plenos. Pecunia ipsa a pecore appellabatur.* Columel. VII. praef. *Nomina pecuniae et peculii tracta videntur a pecore, quod non solum veteres possederunt, sed adhuc apud quasdam gentes unum usurpatur divitiarum genus.* Paullo aliter Plin. 33, 3. s. 13: *Signatum est nota pecudum: unde et pecunia appellata. Sed iam* iis temporibus, quibus, iudice Livio in Praef. quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat, nitebantur in *vetitum*.

283. *Saltus*, pascua. Vid. Clav. Cic. in h. v. Et nunc publica pascua intelliguntur. Talia pascua habebat multa populus Romanus, unde luculentum vectigal, cum, qui pascere in iis vellent, pro singulis pecoribus certam pecuniam soluerent. Ius pascendi habebant, postquam nomina sua detulerant, atque apud publicanum subscripserant, unde vectigal illud *scriptura* dicebatur, quod diu unum vectigal fuit. Vid. Clav. Cic. h. v. atque Burm. de Vectigalibus cp. IV. Sed multi se subtrahebant ei oneri, conniventibus iis, quibus eius rei cura data, atque clam armenta illuc abigebant. Itaque *vulgus*, populus, *sua publica servabat nullo vindice*, sic habebat, ut nemo depascendi morem coërceret. *Licentia* illa eo progressa est, ut tamquam *inertes*, timidi, riderentur; qui in privato pascerent. Tò *publica* Burm. bene tuetur adversus eos, qui ex interpretatione aut *pascua*, aut *pabula* praeferunt. Illud enim recte *privato* opp. Pro *servabat* Heins. ex uno Patav. *servabant* recepit.

287. Ad *Aediles Plebis* cura pascuorum pertinebat. *Publicios* Festus Lucium et Marcum Publicios Malleolos vocat. *Delata* e Naugerii libris recepit Heins. Taubn. vulg. *perducta* non damnat. *Deferre* nunc est indicis, qui rem Aedilibus notam facit, ut eam ad populum perferant. *Animus defuit ante.* Tamen Liv. X, 23. et 47. narrat, iam a. v. 457. Aediles Plebis, et a. 462. Aediles Curules e multaticia pecunia, quam pecuariis damnatis exegissent, vel ludos fecisse, vel viam stravisse. *Pecuarios* Drakenb. et Burm. publicanos intelligunt, Stroth et Ernesti in Glossar. Liv. homines, qui conductis pascuis publicis e re pecuaria quaestum faciebant. Sed non apparet, cur ab his multam exegerint. Sine dubio hoc nomine illis locis iidem designantur, quos Ovid. h. l. notat. *Recipit* iudex nomen et caussam, quae ad eum defertur. *Rem populus recepit*, quia res in iudicio populi acta est, quod ex alio Livii loco XXXIII, 42. patet: *Aediles Plebis multos pecuarios ad populi iudicium adduxerunt, ex eorum multatitia pe-*

Rem populus recipit: mulctam subiere nocentes.
  Vindicibus laudi publica cura fuit.
Mulcta data est ex parte mihi: magnoque favore
  Victores ludos instituere novos.
Parte locant clivum, qui tunc erat ardua rupes.
  Utile nunc iter est; Publiciumque vocant.
Annua credideram spectacula facta; negavit:
  Addidit et dictis altera verba suis.
Nos quoque tangit honor. Festis gaudemus et aris;
  Turbaque coelestes ambitiosa sumus.
Saepe Deos aliquis peccando fecit iniquos:
  Et pro delictis hostia blanda fuit.
Saepe Iovem vidi, cum iam sua mittere vellet
  Fulmina, ture dato sustinuisse manum.
At si negligimur: magnis iniuria poenis
  Solvitur; et iustum praeterit ira modum.

cunia aedem in insula Fauni fecerunt. Vindices, qui rem detulerant ad populum. Ab hac *publica cura* Lenzius putat Publicios fratres nomen traxisse.

291. Florae pars mulctae data, quia et arva atque pascua eius numen tangebant, vs. 262. Data autem ei est pars duplex, namque auctore Tacito An. II, 49: *iuxta Circum maximum aedes Florae ab L. et M. Publiciis Aedilibus constituta est*, quam Tiberius instauravit. *Victores* in illa caussa. Heins. malebat *ultores*, unus ex eius Codd. *auctores*. De *clivo* munito consentiunt Varro de L. L. IV. et Festus in h. v. Ille enim haec habet: *Clivus Publicius ab Aedilibus Plebei Publiciis, qui eum publice aedificarunt.* Festus addit, eum a Publiciis munitum esse, ut in Aventinum vehicula venire possent. *Locant*, cum muniendum redemtori addicunt, verb. in hac re sollemne.

295. Ludi illi semel tantum exhibiti. *Tangit*, oblectat, suaviter afficit. Contra VIII. Met. 279. ubi Dianae arae cessant: *Tangit et ira Deos.* Ut hic *turba ambitiosa*, quae cultum studiose affectat, ut honore valeat, sic VIII. Met. 277. *honos* ille ipse in plurimis Mss. *ambitiosus* dr. *Iniqui* Dii sunt irati, *aequi* faventes. Voc. *blandus* sollemne de placatione Deorum, ita ut nunc sacra facientibus, nunc eorum victimis aut precibus tribuatur. Vid. Bentl. ad Horat. III. od. 23, 18. *Sustinere*, retinere.

303. Vis irae divinae exemplis comprobatur. *Solvitur iniuria*, quando expiatur, cum poenae solvuntur ob iniuriam factam. *Praeterit modum*, non servat, excedit modum. Diana, cum Oeneus, Aetoliae rex, ipsius aras sine ture reliquisset: *At non impune feremus; Quaeque inhonoratae, non et dicemur inultae.* V. Met. VIII, 280. Tum agris Calydoniis immisit aprum terribilem, ad quem interficiendum ex omni Graecia viri fortissimi concurrerunt. In ea venatione Meleager, *Thestii*, ex Althaea matre nepos, matris fratres interficit. Mater, ut fratrum caedem accipit, stipitem fatalem, in quo filii vita continebatur, comburit, eoque absumto Meleager, quamquam

Respice Thestiaden: flammis absentibus arsit.
Caussa est, quod Phoebes ara sine igne fuit.
Respice Tantaliden; eadem Dea vela tenebat.
Virgo est; et spretos bis tamen ulta focos.
Hippolyte infelix, velles coluisse Dionen,
Cum consternatis diripereris equis.
Longa referre mora est correcta oblivia damnis.
Me quoque Romani praeteriere Patres.
Quid facerem? per quod fierem manifesta doloris?
Exigerem nostrae qualia damna notae?
Excidit officium tristi mihi. Nulla tuebar
Rura: nec in pretio fertilis hortus erat.

absens, extinguitur. VIII. Met. 260—545. *Tantalides*, Agamemnon, Tantali pronepos, cuius *vela*, classem in Aulide congregatam, Diana ob interfectam cervam sibi sacram irascens, vento adverso immisso, diu *tenebat*, retinebat. XII. Met. 1—38. Nonnulli *tela* legebant, atque de Niobe cogitabant, cuius filias Diana telis suis transfixit, ut Apollo filios. VI. Met. 288. sqq. *Virgo*, cui mitior animus convenit. *Hippolytus*, furiis direptus equorum, iam supra III, 265. memoratus. Is, cum Dianam et studio venandi et castitate coleret, *Dionen*, sprevisse nunc dr. ut ad eam eius interitus referri posset. *Dione*, Aetheris et Terrae filia, mater Veneris ex Iove, nunc ipsa Venus. *Corrigere*, castigare, punire. *Oblivia*, neglectus Deorum. *Damnis*, calamitatibus immissis, punita sunt. *Correcta* primus Dan. Heins. dedit, cum antea *collecta* ederetur, quod Fanens. et Burm. per hypallagen dictum putabant, collecta damna oblivione. Paullo durius. Quidam *collata*.

312. *Praeteriere*, ludos meos intermiserunt. VIII. Met. 278: *Praeteritae Letoidos arae*. *Manifesta doloris*, manifestans dolorem. *Qualia damna exigerem?* quales poenas sumerem? quales calamitates immitterem? Sed *notae* voc. varie Intt. acceperunt. Plerique ignominiam aut iniuriam Florae illatam intellexerunt. Taubnerus, reprehensionem, castigationem. Sed rectius cum Burm. haec verba interpretaberis: quae quidem a nobis profectae facile cognoscerentur. Vide eum ad Petron. 83. *Excidit officium mihi*, desii curare rura et hortos. *Croco fila* tribuuntur et capillamenta, unde Graeci eum ξανθότριχα dixerunt. Vid. Salmas. ad Solin. p. 749. *Dotes*. Vid. vs. 209. Sequentia: *Florebant oleae* etc. respondent iis, quae idem a vs. 263. leguntur. *Ceres*. Sic Heins. ex pr. Ambros. et sex aliis. Vulgo, *seges*, quod Taubn. praefert, ut sit epiphora, sive voc. eiusdem in fine repetitio. Pro *decutiuntur* pr. Farnes. et quinque alii *excutiuntur*, quod sane Nostro usitatius. III. A. A. 162: *excutiens frondes Boreas*. X. Met. 738: florem *male haerentem*, *et nimia levitate caducum excutiunt venti*. XIV, 764: *nec excutiant rapidi florentia venti*. Sed et *decutere* bene se habet. Virg. G. II, 404: *silvis aquilo decussit honorem*. Pro *frondes* alter Putean. *flores*, ut supra 264: *si bene floruerit vinea*. — *Crudelis in ira*, ut Ceres rapta Proserpina saeviens V.

Lilia deciderant; violas arere videres,
Filaque punicei languida facti croci.
Saepe mihi Zephyrus, Dotes corrumpere noli
Ipsa tuas, dixit: dos mihi vilis erat.
Florebant oleae; venti nocuere protervi.
Florebant segetes; grandine laesa Ceres.
In spe vitis erat: coelum nigrescit ab Austris,
Et subita frondes decutiuntur aqua.
Nec volui fieri, nec sum crudelis in ira:
Cura repellendi sed mihi nulla fuit.
Convenere Patres; et, si bene floreat annus,
Numinibus nostris annua festa vovent.
Annuimus voto. Consul cum Consule ludos
Postumio Laenas persoluere mihi.
Quaerere conabar, quare lascivia maior
His foret in ludis, liberiorque iocus:
Sed mihi succurrit, numen non esse severum,
Aptaque deliciis munera ferre Deam.
Tempora sutilibus cinguntur tota coronis:
Et latet iniecta splendida mensa rosa.

Met. 478—486. *Repellendi* ventos, grandinem, pluvios austros.

327. *Annus*, arbores, vites, fruges illius anni. *Annuimus voto*, feci id, cuius caussa illi votum nuncupaverant. Claudian. 24, 212: *Votisque Senatus Annue, Diva, tui.* Consules L. Posthumius Albinus et M. Popilius Laenas, a. v. 580. instituerunt, ut quotannis ludi Florales exhiberentur. Primus autem exhibuit C. Servilius, Aedilis Plebis, quod nummus testatur. Vid. Spanhem. ad vs. 275. laudatum. *Persolvuntur* pr. vota, hinc etiam res, quae fiunt ex voto, aut instituuntur.

331—354. Unde *lascivia* in illis ludis? Celebrabantur illi cum omni obscoenitate. Nam praeter verborum licentiam, sono tubae meretrices producebantur, quae nudatis pudendis discurrerent, saltarent, lascivosque motus darent; et spectatores in theatra veniebant e lupanaribus. Lactant. Inst. I, 20, 6. Arnob. adv. Gent. III. p. 113. VII. p. 238. Schol. Iuvenal. ad VI, 249. Aliquando, cum Cato illis ludis interesset, populus, ut mimae nudarentur, postulare erubuit. Cato igitur discessit e theatro, ne praesentia sua spectaculi consuetudinem impediret: quem abeuntem ingenti plausu populus prosecutus, priscum morem iocorum in scenam revocavit. Valer. Max. II, 10. Postea ille librum de re Floria scripsit, qui a Gellio N. A. IX, 12. laudatur. Obscoenitatis illius caussam multi repetunt inde, quod Flora olim meretrix fuerit, ut ad vs. 195. vidimus. Sed Ovidius lenius de ea re iudicat; est Dea *deliciis* i. voluptati inserviens, vultque sua sacra et plebi patere.

335. Non ea iam recenset, quae Floralibus facta sint; sed Floram deliciis munera ferre quovis tempore docet; *coronae* enim, qui-

Ebrius incinctis philyra conviva capillis
 Saltat, et imprudens utitur arte meri.
Ebrius ad durum formosae limen amicae
 Cantat. Habent unctae mollia serta comae.
Nulla coronata peraguntur seria fronte;
 Nec liquidae vinctis flore bibuntur aquae:

bus illa flores ministrat, non a tristibus et severis, sed a laetis et voluptati indulgentibus sumuntur. *Sutiles coronae*, in quibus mera folia rosarum consuta, cum *pactiles* e multiplici flore texerentur. Plin. 21, 3. s. 8: *Summa auctoritas pactili coronae. Sutiles Saliorum in sacris invenimus, et solemnibus coenis. Transiere deinde ad rosaria: eoque luxuria processit, ut non esset gratia, nisi mero folio: sutilibus mox petitis ab India, aut ultra Indos.* Rosis eas consutas esse, etiam e Martiali V, 65. IX, 91. 94. discimus, ubi *tempora rosis sutilibus* et *sutilis rosa* leguntur. Quidam h. l *tortilibus*, *nexilibus* etc. Tum valde arridet Heinsconi. *tota* in *pota* i. ebria mutantis; omni enim h. loco id urgetur, coronas inservire non nisi iis, qui genio indulgeant, aut *ebriis*. Nihil contra ad rem pertinet, *tota* tempora cingi. Taubn. non displicet *pinguntur* e Codd. multis, atque Edd. Gryph. et Neap. Id illustrari possit e Nemesian. Ecl. 1, 20: *dat pictas Flora coronas.* Pictis coronis *pinguntur* etiam tempora. *Cingi* tamen sollemne in hac re. *Latet mensa* etc. Immensa interdum florum copia et mensae et convivae obruebantur, e lecto etiam desuper deiectorum. Vid. Salmas. ad Spartac. Aelium Verum cp 5.

337. *Saltatio* Romanis non omnino honesta. Corn. Nep. in Epam. 1. Vid. Corte ad Sallust. Cat. 25, 2. In conviviis *ebrii* fere saltabant. *Philyra*, tenuis tiliae membranula inter corticem et lignum, qua utebantur ad nectendas coronas conviviales. Plin. XVI, 14. XXI, 3. Etiam Horat. I. od. 38, 2: *nexae philyra coronae.* Neap. scribi volebat, *incinctus capillos.* Male. *Merum* varias addocet *artes.* Horat. I. Ep. 5, 18. Possis h. l. de facundia capere, quae *imprudenter* recludit arcana. Sed alii hoc quoque ad saltationem referunt, et *imprudentem* Lenzius explicat titubantem, incertis pedibus utentem. *Utitur* Burm. dedit e pluribus Mss. et Edd. Nam caeteri *vertitur*, quod et Mitscherl. servavit. *Ad durum* etc. Tales occentationes (παρακλαυσίθυρα) frequentes erant. In iis convicia faciebant ianuae, eamque *duram* vocabant, quia puella *dura*, inexorabilis, quae eos excludebat. Tibul. I, 2, 5. sqq. Eundem vero et *ungere* atque *sertis* velare solebant. Lucret. IV, 171: *At lacrymans exclusus amator limina saepe Floribus et sertis operit, postesque superbos Unguit amaracino.* Vid. et Sagittar. de Ianuis cp. 37. Itaque nihil certius mihi videtur emendatione Heins. *unctae mollia serta fores.*

342. *Liquida* nunc opp. ei, cui nihil vini admixtum. Meri aqua temperandi auctores plures nominantur. Vid. Harduin. ad Plin. VII. p. 415. In iis Cerasus Aetolus, qui *Acheloi* aquam adhibuisse in eum usum traditur. Hygin. fab. 274. Unde et Virg. G. I, 9: *Poculaque inventis Acheloia miscuit uvis* Tellus; ubi v. Intt. Pro *Vinctis* Taubn. malit *iunctis*, quod nonnulli exhibent. Sine caussa. XI. Met. 165: *caput lauro Parnaside vinctus.* De *corona Ariadnaea*

Donec eras mixtus nullis, Acheloe, racemis,
Gratia sumendae non erat ulla rosae.
Bacchus amat flores: Baccho placuisse coronam
Ex Ariadnaeo sidere nosse potes.
Scena leuis decet hanc: non est, mihi credite, non est
Illa cothurnatas inter habenda Deas.
Turba quidem cur hos celebret meretricia ludos,
Non ex difficili caussa petenda subest.
Non est de tetricis, non est de magna professis:
Vult sua plebeio sacra patere choro.
Et monet aetatis specie, dum floreat, uti;
Contemni spinam, cum cecidere rosae.
Cur tamen, ut dantur vestes Cerealibus albae,
Sic est haec cultu versicolore decens?
An quia maturis albescit messis aristis;
Et color et species floribus omnis inest?
Annuit; et motis flores cecidere capillis:

vid. III, 513 unde apparet, eam, cum non esset florida, parum commode hic esse memoratam.

347. *Hanc* respicit ad vs. 334 nam reliqua quasi per parenthesin interiecta, ut iam supra notatum. *Levis* saepe est et histrionum et scenae epitheton, ut quae voluptati inserviat. Cic. Or. I. 5: *levis histrionum ars et scena.* Nunc autem hac voce respicitur ad ludos ioculares et lascivos, quibus tragoediarum gravitas opp. qua, quae delectantur Deae, *cothurnatae* hic drr. Taubn. in Ind. non bene Deas maiores et superiores interpretatur. Caeterum similem sententiam habemus infra vs, 598 de Marte: *Non visa est fortem scena decere Deum.* Mox Heins. *celebrent* non nisi ex pr. Bonon. edidit. *Ex difficili petenda*, difficulter invenienda. *Subesse caussa* saepe dr. quod Heins exemplis docet. *Petenda* idem e duobus Mss. sumsit. Plures habent *petito subest*, plurimi *petita fuit.* Olim ed. *cognita caussa fuit*, Alii aliter.

351. *Tetricus*, severus, horridus. Liv. I, 18: *Tetrica et tristis Sabinorum disciplina. Plebeius chorus*, ille ipse meretricum saltantium et discurrentium coetus. *Species*, pulchritudo, decor, quem gignit iuventutis vigor.

355. De *vestibus* illis *albis* cf. IV, 619. *Cultu decens est*, habet vestem, eamque decoram. De *versicolore* vestimento Florae ad vs. 217. Tali amictu uti mulieribus Romanis interdictum erat lege Oppia. Liv. 34. 1. Pro *et color* pr. Ambros. Laeti, Mazar. Zulich. et duo alii *at color*, quod placet Heins. Etiam *et* bene se habet, quia ad duplicem quaestionem respondetur. *Accidere*, cadere, verb. bonae notae, ut Heins. ad h. l. et ad Silium IV, 238. docuit. Et reperitur in Mss. veteribus plerisque. Vulgo autem *decidere* editur. Rosas deiectas esse in mensas convivantium iam vs. 336. vidimus. Hac igitur similitudine rosarum e Florae capillis cadentium multitudo declaratur.

Accidere in mensas ut rosa missa solet.
Lumina restabant; quorum me caussa latebat:
Cum sic errores abstulit illa meos:
Vel quia purpureis collucent floribus agri;
Lumina sunt nostros visa decere dies:
Vel quia nec flos est hebeti, nec flamma, colore;
Atque oculos in se splendor uterque trahit:
Vel quia deliciis nocturna licentia nostris
Convenit. A vero tertia caussa venit.
Est breve praeterea, de quo mihi quaerere restat,
Si liceat, dixi. Dixit et illa, Licet.
Cur tibi pro Libycis claudantur rete leaenis
Imbelles capreae, sollicitusque lepus.
Non sibi, respondit, silvas cessisse, sed hortos,
Arvaque pugnaci non adeunda ferae.

361—368. Faces accensae. *Me latebat.* Burm. latinius videtur, quod Mazar. habet, *mihi lat.* Vid. Gronov. ad Senec. Oed. 295. *Errores*, incertitudinem, ut supra aliquoties. Fluctuationem poetae referunt versus seqq. usque ad *Convenit.* Tum Flora eum interpellat et certiorem reddit verbis: *a vero tertia caussa venit.* *Purpurei* flores poetis omnino sunt pulchri, colore splendido. *Collucent agri* hominum *operibus* dixit Cic. N. D. II, 39. sed nunc cum vi positum, quia *luminum* ratio redditur. Pro *floribus* Marsus ed. *ignibus*, atque ita et unus Heins. Cod. *Ignes* autem posse flores igneis coloribus intelligi, Burm. exemplis docet. *Hebes* color est obscurus, non lucidus; unde et *hebetare* pro obscurare ponitur. *Caussa venit.* Unus Medic. *fuit.* Heins. coni. *fluit.*

371. Venatorii ludi, haud dubie in Circo Florae. Eorum meminit et Martial. VIII, 67: *Floralicias lasset arena feras.* Venatoriis ludis plerumque inserviebant belluae *Libycae*, pantherae in primis, quae et simpliciter *Africanae* dicebantur. Plin. VI. Ep. 34, 3. Sed in Floralibus mitia animalia committebantur. Cael. Rhodig. Antiq. lectt. 25, 30: Galba Praetor *commissione ludorum Floralium novum spectaculi genus, elephantos funambulos edidit.* In Circo autem venationes esse editas et aliunde constat. Sueton. Cal. 18: *Edidit et Circenses, interiecto modo Africanarum venatione.* Claud. 21: *permisit Circensium gratia Africanas importari*, *Reto* pro *reti.* Ferae in arena ita agitabantur, ut in retia incurrerent. Plin. pan. 81, 3. feras *emissas colligere* dixit. *Cur claudantur* scil. quaerere restat, e pr. Ambros. Laeti et quatuor aliis Heins. dedit, ut superiora illa *si liceat* etc. ut est in Erford. per parenthesin legantur. Caeteri *claudantur.* Regius unus a m. pr. *pro Libyco leone.* — *Silvas cessisse*, vt IV. Met. 532. Neptuno *proxima coelo cessit potestas.* Flora *tenues secessit in auras*, ut IX. Aen. 657. Apollo *in tenuem ex oculis evanuit auram;* et, ut Dearum comae aut totum corpus divinum quendam odorem spirare solebant, sic Flora, cuius loquentis ex ore rosae exibant vs. 194. merito florum *odorem* reliquisse

Omnia finierat: tenues secessit in auras.
Mansit odor: posses scire fuisse Deam.
Floreat ut toto carmen Nasonis in aevo;
Sparge, precor; donis pectora nostra tuis.
Nocte minus quarta promet sua sidera Chiron
Semivir, et flavi corpore mixtus equi.
Pelion Haemoniae mons est obversus in Austros:
Summa virent pinu: caetera quercus habet.
Phillyrides tenuit. Saxo stant antra vetusto,
Quae iustum memorant incoluisse senem.
Ille manus, olim missuras Hectora leto,
Creditur in lyricis detinuisse modis.

fingitur. *Floreat* etc. aptum votum, quia omnia, quibus flos tribui solet, huius Deae arbitrio subiecta sunt. *Dona* Florae sunt *deliciis apta* vs. 354. Lenzius iuvenilem florem et vigorem intel.

379—414. *V. Non. sive die tertio Centaurus oritur.* Eius sideris origo narratur, ut hic, ita et ab Hygin. P. A. II, 38. Fuit Chiron Centaurus tempore Argonautarum, multosque artium suarum habuit discipulos, in quibus Achilles. Clemens Alex. Strom. I. p. 360. *Nocte minus quarta*, nocte tertia a Calendis. *Semivir* et II. Met. 633. *semifer*, alibi etiam *geminus* et *biformis* vr. ob naturam Centaurorum. De eo est locus classicus et ad haec nostra intelligenda aptissimus Orphei in Argon. 375. sqq. Ibi Peleus Argonautis ostendit *Pelion* umbrosum, in cuius iugo medio *antrum* habeat Chiron, *iustissimus* Centaurorum, qui et morbis sanandis operam det, et mox citharam Phoebi pulsans, mox phorminga Mercurii, vicinis iura reddat, Achillemque puerum educandum acceperit. His dictis ingrediuntur antrum. Ibi prope Chirona stat Achilles manibusque lyram tangit. De hac Achillis educatione vid. etiam Apollon. IV, 812. Pindar. N. 3, 75. sqq. et de *antro* Chironis in *Pelio* monte Callim. h. Del. 104. *Iustitiam* eius Ovid. h. l. bis laudat, vs. 384. et 413. Non igitur erat, cur Heins. et vs. 379. *minus* in *pius* mutari vellet, quamquam Chiron ap. Eurip. Iph. Aul. 926. ab ipso Achille εὐσεβέστατος ἀνὴρ vr. atque ap. Hyg. d. l. *non modo caeteros Centauros, sed homines quoque iustitia superasse, tum pietate sua effecisse, ut inter astra numeraretur.* Pro *obversus* Sarrav. et unus Heins. *conversus*, unus *aversus*. Sed *obversus* bene se habet. XIII. Met. 725. *obversa Pachynos ad Austros.* Tum Heins. ex uno suo et uno Medic. *viret* placet, ut sit Graecismus. Burm. vero *virent* tuetur, quia *caetera* sequitur. *Phillyrides.* Etiam ab Orph. vs. 480. Φιλλυρίδης vr. a Philyra matre, quacum Saturnus, sumta equina forma, congressus habuit. Apollon. R. II, 1236. Virg. G. III, 92. *Missuras* etc. Achillis. Homer. Il. X, 306. sqq. *Detinuit*, occupatas tenuit, adeoque exercuit. Etiam Statius Achil. I, 116. de Chirone: *monstrare lyra veteres heroas alumno.* Plures heroes a Chirone instituti memorantur. Achilles non Musicam tantum, sed et mores integros, artem venandi, inprimisque artem medicam ab eo accepit. Cf. Claudian. VII, 60. sqq. Et extabat olim Chironis institutio ad

Venerat Alcides exacta parte laborum;
Iussaque restabant ultima paene viro.
Stare simul casu Troiae duo fata videres:
Hinc puer Aeacides, hinc Iove natus erat.
Excipit hospitio iuvenem Philyreïus heros,
Et caussam adventus hic rogat, ille docet.
Perspicit interea clavam spoliumque leonis,
Virque, ait, his armis, armaque digna viro.
Nec se, quin horrens auderent tangere setis
Vellus, Achilleae continuere manus.
Dumque senex tractat squalentia tela venenis;
Excidit, et laevo fixa sagitta pede est.
Ingemuit Chiron, traxitque e corpore ferrum;
Adgemit Alcides, Haemoniusque puer.
Ipse tamen lectas Pagasaeis collibus herbas
Temperat, et varia vulnera mulcet ope.
Virus edax superabat opem: penitusque recepta
Ossibus, et toto corpore pestis erat.

Achillem versibus consignata. Pausan. Boeot. p. 772. In arte medica plura et magistri et discipuli inventa a Plinio memorantur.

387. *Exacta* habent quidam vett. cum pr. Ambros. Vulgo *exhausta.* Sic V. Met. 149: *Plus tamen exhausto superest.* Sed et *exigi* drr. quae ad finem perducuntur. *Duo fata,* duo viri urbi Troianae fatales. Hercules, Laomedontis perfidiam ulturus, Ilium expugnavit. Apollod. II, 6, 4. Hygin. fab. 89: *Philyreius heros* etiam II. Met. 676. A Philyra est Φιλυραῖος et inde per diaeresin Φιλυρήϊος.

393. *Perspicit* est è Zulich. et quatuor aliis. Qui rem diligenter spectat, tractat, examinat, eam *perspicere* dr. Vulgo *respicit.* pr. Ambros. *prospicit. Auderent.* Namque Achilles puer admodum ad Chironem deductus erat. *Continuere.* Moreti et Shoz. *Sustinuere. Squalentia,* tincta. Virg. G. IV, 91. adeo, *sqalentes auro maculae.* Caeterum non de Chirone, sed de Pholo haec narrant Philarg. ad Virg. II, 456. Serv. ad Aen. VIII, 294. *E corpore.* Alii *e vulnere,* quod Taubn. praetulit. *Adgemit* dedit Heins., e tribus Mss. Quidam *ingemit,* vulgo, *Et gemit.* Sed *adgemere* Heins. comprobat similibus verbis *adstridere, adstupere, adtremere, admugire* etc. Cf. et Bentl. ad Horat. A. P. 101.

401. *Pagasae,* oppidum Thessaliae ad Pelion montem, postea Demetrias dictum. In eius portu Argo navis fabricata. Hygin P. A. II, 37. ibique Munker. Sed nunc *Pagasaeus* omnino Thessalicus. Thessalia autem ferax herbarum medicarum. VII. Met. 221. sqq. *Temperare,* miscere herbas earumque succos ad medicamentum componendum. *Mulcere,* ut *fovere,* gratam refectionem et curam indicat. *Varia* bene se habet; sed vulg. *vana* respuenda est. Cura Chironis hic describitur; vanam fuisse eam in sqq. demum monetur.

403. Secundum Plin. 25, 6. s.

Sanguine Centauri Lernaeae sanguis Echidnae
 Mixtus ad auxilium tempora nulla dabant.
Stabat, ut ante patrem, lacrimis perfusus Achilles:
 Sic flendus Peleus, si moreretur, erat.
Saepe manus aegras manibus fingebat amicis:
 Morum, quos fecit, praemia doctor habet.
Oscula saepe dedit. Dixit quoque saepe iacenti:
 Vive, precor; nec me, care, relinque, pater.
Nona dies aderat; cum tu, iustissime Chiron,
 Bis septem stellis corpora cinctus eras.
Hunc Lyra curva sequi cuperet; sed idonea nondum
 Est via: nox aptum tertia tempus erit.
Scorpios in coelo, cum cras lucescere Nonas
 Dicimus, a media parte notandus erit.
Hinc ubi protulerit formosa ter Hesperus ora,
 Ter dederint Phoebo sidera victa locum:

30. Chiron superavit ope virus. *Centaurio curatus dicitur Chiron, cum Herculis excepti hospitio pertractanti arma sagitta cecidisset in pedem.* Veneno *Echidnae Lernaeae* periit et Nessus, IX. Met. 150. et ipse Hercules ib. vs. 158. *dabant* pro *dabat* ex optimo Patav. et sex aliis Heins. recepit. Quam locutionem ille in primis elegantem vocat, eaque vitari κακοφωνίαν, cum *stabat* sequatur. Vid. ad I. Met. 320. Affectus Achillis pueri in magistrum egregie hic notatus. *Fingere*, leviter tergere, mulcere. Heroidd. 20, 133: *Me miserum! quod non medicorum iussa ministro, Effingoque manus, insideoque toro.* Virg. Aen. VIII, 635. de lupa: *Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.* Olim h. l. edebatur *mulcebat.* Heins. valde metuit, ne vs. 410. *Morum* etc. sit grammatici alicuius, aut paedagogi commentum, cum oscitantia librarii genuinus Ovidii esset omissus; sed eum habere frigus et latinitatem semibarbaram. Ab eo Schirach. plane dissentit, negatque et versum frigere, et *facere mores* esse phrasin barbaram. Hoc certum est, sententiam esse veram, nec alieno loco adhibitam. Itaque loc. merito defenditur etiam ab Heinzio in Opusc. p. 234. cui et Krebs. assentitur. *Iacenti*, aegrotanti. *Vive* etc. vera vox tenerae aetatis in tali discrimine. *Bis septem.* Schol. Germanici XX, Eratosth. et Hygin. P. A. III, 37. XXIV. stellas in Centauro numerant, quae tamen non omnes in conspectum nostrum prodeunt. Codd. Naugerii, Ursini et unus Patav. *tempora cinctus*, quae lect. forsan verior.

415. *Lyra* III. *Non. oritur* ortu acronicho, sed Aëtio pridie. Μηνὶ τῷ αὐτῷ δ' Λύρα ἑσπέριος ἐπιτέλλει.

417. *Scorpii pars altera Pridie Nonas occidit cosmice.* Sic et Columella: *Pridie Nonas Maias Nepa medius occidit.*

419—492. *Lemuria inde a VII. Id.* per triduum, sed non continuatum, ut e vs. 491. et Kalend. Vet. apparet. *Lemures*, interprete poëta nostro vs. 483. sunt animae Silentum, auctore Nonio: larvae nocturnae et terri-

Ritus erit veteris, nocturna Lemuria, sacri;
Inferias tacitis Manibus illa dabunt.
Annus erat brevior; nec adhuc pia februa norant;
Nec tu dux mensum, Iane biformis, eras:
Iam tamen exstincto cineri sua dona ferebant;
Compositique nepos busta piabat avi.
Mensis erat Maius, maiorum nomine dictus,
Qui partem prisci nunc quoque moris habet.
Nox ubi iam media est, somnoque silentia praebet;
Et canis, et variae conticuistis aves:
Ille memor veteris ritus, timidusque Deorum
Surgit: habent gemini vincula nulla pedes.

ficationes imaginum et bestiarum. Hi his sacris placari credebantur, ut Feralia mense Februario ad placandos Manes valebant II, 533. sqq. Ovidius ritus illius sacri 421—444. et inde eius originem describit.

Protulerit dictum ut III, 345. Alii, *sustulerit, praetulerit, pertulerit.* — *Victa,* quia diffugiunt, oriente Phoebo. Pro *nocturna* quidam veteres *celebrare,* unus *celebrate.* Hinc Heins. vellet: *Ritus eunt veteris (celebrate) Lemuria sacri.* Immo bene *nocturna* sacra statim ab initio notantur. Neque *celebrate* sic interpositum esset more Ovidiano. *Inferiae,* sacrificia, quae Manibus ad sepulchrum offerebantur, *dari, ferri, mitti* dr. *Taciti* Manes, ut *silentes* Umbrae. Mitscherl. haud dubie operarum errore *tacitas* dedit.

423—428. Olim Maio, mense anni primo, Feralia celebrabantur, quae postea in Februarium translata sunt. Hinc eodem mense nunc Lemuria peraguntur. Per *pia februa,* de quibus II, 19. sqq. Februarium notat. *Norant* scil. homines. Quidam *norat,* nempe annus. *Mensum,* ut vs. 187. *Exstincto cineri.* II, 534.: *in exstinctas munera ferte pyras.* Locus, in quo mortuus et combustus et sepultus est, *bustum* dr. Vid Kirchm. de Funeribus p. 312. *Piare busta,* ad busta placare Manes. VI. Met. 569. *piaculum* de inferiis. *Compositi,* conditi.

429. Ritus in his sacris. Cf. II, 571. de sacris Tacitae, VII, Met. 179. sqq. de Medeae arte magica, et quae ibi laudavimus. Peragi illa solebant *media nocte,* (Horat. Epod. 5, 51.) quae a poëtis solet ita, ut h. l. describi. VII. Met. 185: *Homines volucresque ferasque solverat alta quies.* Virg. Aen. IV, 522: *tacent pecudes pictaeque volucres.* Inde Noster *variae,* versicolores, *aves.* Pro *Somnoque* etc. vulg. minus eleganter, *somnosque silentia praebent.*

431. *Memor* est et is, qui retinet aliquid et imitatur. *Timidus Deorum,* religionibus deditus. *Vincula,* calcei. Ap. Virg. d. l. 518: *Unum exuta pedem vinclis* I. Met. d. l. *nuda pedem.* *Digitorum* usus varius in arte magica. Digitis pectinatim inter se iunctis impediebant aliquid. IX. Met. 299. Sed nunc crepitus intel. quem digitus medius pollici iunctus et deinde celeriter in palmam depressus edit. *Levis,* tenui et umbratico corpore induta. Horat. I. od. 10, 18: *levis turba.* *Tacita,* nudis pedibus et sine rumore incedenti. Tibul. I, 9, 4: *Sera tacitis Poena venit pedibus.*

Signaque dat digitis medio cum pollice iunctis;
  Occurrat tacito ne levis umbra sibi.
Terque manus puras fontana perluit unda:
  Vertitur, et nigras accipit ore fabas.
Aversusque iacit: sed dum iacit, Haec ego mitto;
  His, inquit, redimo meque meosque fabis.
Hoc novies dicit, nec respicit. Umbra putatur
  Colligere, et nullo terga vidente sequi.
Rursus aquam tangit, Temesaeaque concrepat aera;
  Et rogat, ut tectis exeat umbra suis.
Cum dixit novies, Manes exite paterni;
  Respicit, et pure sacra peracta putat.
Dicta sit unde dies, quae nominis exstet origo,
  Me fugit. Ex aliquo est invenienda Deo.

435. Met. l. d. l. Medea: *Ter se convertit; ter sumtis flumine crinem Irroravit aquis.* Horat. Epod. 5, 25. Canidia per totam domum spargit *Avernales aquas.* Cf. Aen. IV, 512. Rursus disputant, ut IV, 778. utrum *perluit* legendum sit, an *proluit* cum aliis. Mitscherl. *proluit,* sed plurimi Mss. alterum tuentur. Olim ed. *Cumque manus pure.* Alterum Heins. Codd. auctoritate adoptavit, et praeterea mallet, *ubi perluit* aut *proluit.* De *fabis* cf. II, 576. ubi anus *Septem nigras versat in ore fabas.* Etiam h. l. alii, *accipit ore fabas.* Sed Burm. veri non videbatur simile, timidum illum Deorum *ore* fabas sumsisse, quas manibus iaceret. Itaque *ante* recepit, quod multi ex antiquis exhibent, sed Heins. improbaverat. *Redimo me,* ne domum meam turbetis et vexetis. Varro de Vita Pop. Rom.: *Quibus temporibus in sacris fabam iactant noctu, ac dicunt se Lemures extra ianuam eiicere.* Festus: *Fabam nec tangere, nec nominare Diali flamini licet; quod ea putatur ad mortuos pertinere: nam et Lemuralibus iacitur larvis, et Parentalibus adhibetur sacrificiis; et in flore eius luctus literae apparere videntur.* — *Colligere* nempe fabas.

441. Heins. ex uno Mazar. invexit *aqua tangit* scil. *aera.* Sed hic ritus non aliunde notus est. Revocavi igitur *aquam,* quod etiam *τὸ rursus* confirmare videtur, respicere enim nos iubet vs. 435. *Temesa,* urbs Bruttiorum iam Homeri aetate aeris fodinis clara. Strabo VI. p. 393. Etiam VII. Met. 207. *Temesaea aera* in usu magico. Aeris autem tinnitum aptum esse habitum ad spectra eiicienda, docet Neapol. Pro *concrepat* prim. Ambros. et Laeti *concutit.* Sic I. Met. 143: *crepitantia concutit arma.* Sed id nunc uno verbo expressum. *Pure,* quo alias *rite.*

445. Nominis origo, ad quam inveniendam more suo poeta Deum invocat, et quidem Mercurium, cui res infernae sunt notissimae, et qui hoc mense colebatur, vs. 663. Plutarch. Quaest. R. p. 148. *Invenire,* perscrutari. Pro *virga* Gottorp. *lingua.* Sane Mercurius *facundus* est nepos Atlantis, Horat. I. od. 10, 1. et *lingua* opus erat ad exponendam nominis originem. Sed et alterum *virga,* in quo reliqui

Pleiade nate, mone, virga venerande potenti:
Saepe tibi Stygii regia visa Iovis.
Venit adoratus Caducifer. Accipe caussam
Nominis. Ex ipso cognita caussa Deo est.
Romulus ut tumulo fraternas condidit umbras,
Et male veloci iusta soluta Remo:
Faustulus infelix, et passis Acca capillis
Spargebant lacrimis ossa perusta suis.
Inde domum redeunt sub prima crepuscula moesti,
Utque erat, in duro procubuere toro:
Umbra cruenta Remi visa est assistere lecto,
Atque haec exiguo murmure verba loqui:
En ego dimidium vestri parsque altera voti,
Cernite, sim qualis; qui modo qualis eram!

Mss. omnes conspirant, h. l. aptissimum. *Virga*, insigne Mercurii *potens*, quo multa efficere potest, quo etiam Umbras ad *Stygii Iovis*, sive Plutonis regiam deducit ψυχοπομπός. Horat. d. l. vs. 17. *adoratus*, imploratus a me.

451. Etiam Porphyrio ad Horat. II. Ep. 2, 209: *Lemures dictos esse putant quasi Remures a Romo, cuius occisi umbram frater Romulus cum placare vellet, Lemuria instituit, id est Parentalia, quae mense Maio per triduum celebrari solent ante additum anno mensem Februarium: ob quam rem Maio mense religio est nubere.* Haec foecunda Ovidii phantasia sic exornavit, ut Remi Umbram nutritoribus suis in somnis assistentem atque festum diem sibi poscentem fingeret. Cohaerent autem haec cum IV, 810–856. ubi de *Remi* nece et exsequiis atque de *Faustuli Accae*que in eum pietate. *Condidit.* Sepulto corpore, *umbra* aut anima *sepulcro condi* dicebatur. Plin. VII. Ep. 27, 11: *Domus rite conditis Manibus caruit.* Vid. et Serv. ad Aen. III, 67. *Male*, in suam ipsius perniciem. *Spargebant* etc. ex more, e quo etiam III, 561. ubi vid. not.

455. *Sub prima crepuscula.* Ergo illae exsequiae tempore pomeridiano factae, cum serius funera indictiva mane, tacita noctu iustituerentur. Festus in v. *Vespillones.* *Torus durus*, sponda non strata ulvis aut aliis rebus mollibus. I, 200. et mox vs. 519. *Ut erat* sine apparatu. Ambros. pr. et Laeti, *duro solo*, ut IV, 654. Sed id nunc spernit Burm. quia *lectus* sequitur. Arond. et Putean. *Sicut erant.* *Visus est adsistere* aut *adesse* formula solemnis de iis, qui in somnis apparent. *Dimidium et pars vestri voti*, alter alumnorum vestrorum. De *votis* parentum VIII. Met. 499. Eadem et nutricum erant. Horat. I. Ep. 4, 8: *Quid voveat dulci nutricula maius alumno? Dimidium* autem et *pars voti* dictum ut in illis: *animae dimidium meae* Horat. I. 3, 8. et: *animae nostrae maiorem partem.* Tac. Silv. III, 1, 7. *Qualis eram* Heins. ex multis, iisque melioribus Mss. praetulit, quia *qualis* pro *quantus* ponitur. Ante Heins. *talis* edebatur, quo Taubn. quasi digito nutritores monstrari putabat, talis,

Qui modo, si volucres habuissem regna iubentes,
In populo potui maximus esse meo.
Nunc elapsa rogi flammis, et inanis imago.
Haec est ex illo forma relicta Remo.
Heu! ubi Mars pater est? si vos modo vera locuti,
Uberaque expositis ille ferina dedit?
Quem lupa servavit, manus hunc temeraria civis
Perdidit. O quanto mitior illa fuit!
Saeve Celer, crudelem animam per vulnera reddas;
Utque ego, sub terras sanguinolentus eas.
Noluit hoc frater. Pietas aequalis in illo est.
Quod potuit, lacrimas in mea fata dedit.
Hunc vos per lacrimas, per vestra alimenta rogate,
Ut celebrem festo signet honore diem.

quales etiamnum vos estis. Putean. *tantus eram.*

461. *Regna iubentes* dictum, ut Sallust. Iug. 84, 1: *postquam ei provinciam populus iussit.* Aves autem *iubent*, dum portendunt, id est, divinitus significant. Atque ita Liv. I, 8. de Romulo, aves, *quae augurio regnum portenderant.* Ib. 12. Romulus: *Iupiter, tuis, inquit, iussus avibus hic prima urbi fundamenta ieci.* — *Inanis imago*, umbra exsanguis sine carne et ossibus. Ea levitate sua bene dr. *elabi* flammis. Plurimi, *sum elapsa.* Pro *Remo* Regius et alii quatuor, *viro.* Sed nomen proprium cum virtute sic ponitur.

465. *Ubi est* vox eius, qui indignatur, cessare aut negligi aliquid. Phaedr. I, fab. 9: *Ubi pernicitas illa est? Modo.* Quidam *mihi*, quod non improbat Taubn. Sed et Phaethon in simili re: *si modo sum coelesti stirpe creatus. Ille dedit ubera*, illius impulsu lupa dedit ubera. De Marte nunc sermo est; ad eum bene refertur illa nutritio. Hoc non intellexerunt librarii, qui *illa* dederunt. Nec erat, cur Ulitius *illa*, Heins. vero *silva* coniicerent. De re cf. III, 55. *Mitior.* Liv. I, 4. lupam *submissas infantibus adeo mitem praebuisse mammas, ut lingua lambentem pueros magister regii pecoris invenerit.*

469. De *Celere* vid. ad IV, 837. *Per vulnera reddere animam*, ut IV, 150: *per vulnera animam expellere.* Gravis autem haec imprecatio. Serv. ad Aen. IV: *Physici dicunt, eos, qui morte violenta concidissent, non recipi in originem suam, donec errantes legitimum fati tempus complevissent.* *Sanguinolentus* autem Remus humum premit IV, 844. Ibi et de *pietate* Romuli, qui primum *lacrimas* devorat, mox autem fundit. *Aequalis*, aeque magna ac in me est. Heins. volebat aliquando, *ah qualis*, aut *at*, aut *Di*, aut denique *en qualis*. Lacrimas dat *in* rem, qui eam lacrimis suis honestat. Vulgo editur: *lacrimas manibus ille dedit.* *Honore signare* formula exquisita, honestare. Plin. V. Ep. 1, 11: *factum meum nobili honore signavit.* Similiter Paneg. 23, 1: *honore nominum signare.* Ergo et nunc sensus, hunc honorem huic diei habeat, ut eum festum esse iubeat. Honoris illius notionem pluribus

Mandantem amplecti cupiunt, et brachia tendunt.
Lubrica prensantes effugit umbra manus.
Ut secum fugiens somnos abduxit imago:
Ad regem voces fratris uterque ferunt.
Romulus obsequitur, lucemque Remuria dixit
Illam, qua positis iusta feruntur avis.
Aspera mutata est in lenem tempore longo
Litera, quae toto nomine prima fuit.
Mox etiam Lemures animas dixere silentum,
Is verbi sensus, vis ea vocis erat.
Fana tamen veteres illis clausere diebus;
Ut nunc ferali tempore operta vides.
Nec viduae taedis eadem, nec virginis apta
Tempora. Quae nupsit, non diuturna fuit.
Hac quoque de caussa (si te proverbia tangunt)
Mense malas Maio nubere vulgus ait.
Sed tamen haec tria sunt sub eodem tempore festa
Inter se nullo continuata die.
Quorum si mediis Boeotum Oriona quaeres;
Falsus eris. Signi caussa canenda mihi.

verbis expressit; neque vero est, cur *festo* pr. Ambros. et Laeti Codd. auctoritate in *nostro* mutemus.

476. Etiam Virg. G IV, 501. Orphea inducit *prensantem nequidquam, umbras* Eurydices, quae, *ceu fumus in auras commixtus tenuis, fugit.* Ibi unus Cod male *pressantem*, ut h. l. tres *pressantes*. Noster X. Met. 58 de eodem Orpheo: *Brachiaque intendens prendique et prendere captans, Nil nisi cedentes infelix arripit auras.* Cedentem et fumi instar tactus fugientem *lubricam* nunc vocat.

477. Multi Mss. *Visaque confugiens*. *Positi*, qui vs. 426. *compositi* drr. *Lemures* in Glossis explicantur νυκτερινοὶ δαίμονες, *Fana claudebantur* Feralibus quoque. II, 563.

487. Hic quoque mos Lemuriis et Feralibus communis. II, 557. Etiam Plutarch. Qu. R. p. 147. Vol. VII. narrat, mense Maio non facile matrimonia contrahi, sed in Iunium differri; eiusque rei caussas plures affert, etiam hanc, quod tunc mortuis parentent. Idem p. 161. auctor est, publicis feriis *virgines* non nubere, sed *viduas*. *Non diuturna fuit*, non diu vixit. Pro *proverbia* duo *convivia*. Inde Heins. coni. *ne te convicia tangant*. Male *Inter se nullo* etc. Consentit Kalend. Vet. *Tempore*. Mazar. et septem alii *nomine*. Sic et Ed. Neap.

493—544. V. *Id. Orion occidit.* Hic Orionis procreatio et relatio inter sidera narratur. Fabulam hanc absurdam et obscoenam habent etiam et Apollod. I, 4, 3. Palaephat. 5. Eratosth. καταστερ 7. et 37. Anton. Lib. 25. Schol. Hom. ad Il. 6, 486. Hygin. fab. 195. P. A. II, 26. et 34. aliique. E recentioribus eam tractavit Furmontius in Comment.

Iupiter, et, lato qui regnat in aequore, frater,
Carpebant socias, Mercuriusque, vias.
Tempus erat, quo versa iugo referuntur aratra;
Et pronum saturae lac bibit agnus ovis.
Forte senex Hyrieus, angusti cultor agelli,
Hos videt, exiguam stabat ut ante casam.
Atque ita, Longa via est, nec tempora longa supersunt,
Dixit; et hospitibus ianua nostra patet.
Addidit et vultum verbis; iterumque rogavit.
Parent promissis; dissimulantque Deos.
Tecta senis subeunt, nigro deformia fumo,
Ignis in hesterno stipite parvus erat.

Acad. Paris. To. 14. p. 16—41. Veteres magna varietate eam prodiderunt. Est autem *Orion* prope viam lacteam sidus egregium, cui hodie 78 stellae tribuuntur. *Boeotum* dedi, non *Boeoton*, quia omnes fere Mss. sic exhibent. Oriundus autem erat Tanagra, oppido Boeotiae. Palaeph. Sed Pindarus in dithyrambis patrem eius Chium fecerat, Aristomachus Thebanum. Hygin. 2, 26. Plurimi Mss. etiam *quaeris*. I, 313: *frustra quaeruntur brachia Cancri.* Sed II, 77: *Dumque Lyram quaeres* etc. Et Futurum nunc praestat propter *erit*. *Falsum esse*, errare. Terent. Eun. 2, 2, 43: *ut falsus animi est!* H. l. non invenire quod quaeris. *Iupiter* et *Mercurius* saepius ambulabant una in terris; nunc accessit *Neptunus*, quem tamen alii ap. Hygin. 2, 34. omiserunt, et cui Tzetzes ad Lycophr. Cassand. 328. Apollinem substituit.

497. Tempus vespertinum describit ferè ut Horat. Epod. 2, 61: *Iuvat pastas oves Videre properantes domum! Videre fessos vomerem inversum boves Collo trahentes languido!* Sed oves alia imagine exornavit, in qua tamen dubites, utrum *pronum* cum Mazar. et Zulich. unde Heins. accepit, an cum longe plurimis *pronus* praeferas. *Pronum lac*, defluens ex ubere submisso; *pronus agnus* contra, caput submittens ad ubera ore pressanda. Unus *promtum*, quod parum aberat, quin Taubn. placeret. Immo reliquae duae lectiones exquisitiores sunt.

499. *Hyrieus*. Varie hoc nomen corruptum est in Mss. sed Ursin. Cod. veram scripturam servavit. Grraecis est Ὑριεύς. Eum regem nonnulli faciunt, Noster pauperculum, et alterum Philemona, cuius fab. VIII. Met. 626. sqq. cum hac comparanda est. Int. Gallic. nescit, utrius exornationem praeferat. Ego alterius in Met. facile praefero; est enim multo et uberius et suavius tractata. *Tempora longa* diei. *Hospitibus*. Etiam a Palaephato φιλοξενώτατος vr. *Addidit vultum*, vultu hilari adiuvit haec verba. Met. d. l.: *super omnia vultus Accessere boni.*

506. Pro *parvus* Heins. volebat *parcus*. Sed *parva scintilla* est etiam VII. Met. 80. *Hesterno* ex Mss. nonnullis iam Ciofan. recepit. Mitscherl. servavit *extremo*, quod et Neap. placebat. Multi *externo*. *Hesterno* possis tueri ex Met. d. l. 641: *foco tepidum cinerem dimovit, et ignes suscitat hesternos*, quos Baucis *ad flammas anima producit anili*. Pro *anima* nunc est *aura*. Formulam *exsuscitare ignem* multis exemplis com-

Ipse genu posito flammas exsuscitat aura,
Et profert quassas comminuitque faces.
Stant calices. Minor inde fabas, olus alter habebant:
Et fumant testu pressus uterque suo.
Dumque mora est, tremula dat vina rubentia dextra,
Accipit aequoreus pocula prima Deus.
Quae simul exhausit, Da, nunc bibat ordine, dixit,
Iupiter: audito palluit ille Iove.
Ut rediit animus: cultorem pauperis agri
Immolat, et magno torret in igne bovem.
Quaeque puer quondam primis diffuderat annis,
Promit fumoso condita vina cado.
Nec mora: flumineam lino celantibus ulvam,
Sic quoque non altis, incubuere toris.

probat Heins. Etiam Virg. Aen. VIII, 418: *cinerem et sopitos suscitat ignes*. Male Taubn. ait etiam vulg. *excussit ab aura* bene se habere. Tum *genu posito* pro *genu nixus* ex Laeti, uno Farnes. et pr. Ambros. dedit Heins. Utrumque ap. Nostrum occurrit. VI. Met, 346: *posito genu terram pressit*. VIII. Met. 182: *nixus genu*. Burm. vero *Ipse* in *Inde* mutari volebat, nempe a stipite illo. *Et profert* etc. Met. d. l. Baucis *Multifidasque faces, ramaliaque arida tecto Detulit et minuit*. *Quassae* sunt non integrae, quas porro *minuit*, in fragmenta minuta concidit. Sarrav. et alius *siccas*, unus *cassas*; quae varietas etiam III. Met. 508. ubi Burm. *cassas* interpretatur resectas et aridas. *Profert* recepi, quia sic multi e melioribus, et quia *promit* vs. 518. rectius legitur. Taubnero autem e duobus *continuatque faces* placet.

509. *Calices* nunc vasa, in quibus cibi coquebantur. *Habebant* Heins. e Strozzae libro, et *fumant* e multis dedit. Caeteri Singularem in utroque verbo praeferunt.

517. *Diffundere* verb. pr. de vino, quando in dolia transfunditur condendum. Horat. I. Ep. 5, 4: *Vina bibes iterum Tauro diffusa*. Non igitur erat, cur Heins. *defuderat* praeferret. Nec eum sequor in eo, quod *promit* auctoritate Mazar. unius Patav. et Gottorph. in *prodit*, tamquam elegantius, mutavit. *Promere* sollemne de rebus, quae conditae et servatae proferuntur. Horat. Epod. 2, 47: *horna dulci vina promens dolio*. I. od. 9, 7: *benignius Deprome quadrimum Sabina merum diota*. Cadi ap. Vett. in fumariis reponebantur, ut fumo maturitatem contraherent. Tibul. II, 1, 27: *fumosos veteris proferte Falernos Consulis*. Horat. III. od. 8, 11: *Amphorae fumum bibere institutae Consule Tullo*.

519. Met. d. l. *In medio torus est de mollibus ulvis*. Cf. supra I, 200: *Ulvam lino celabat torus*, ulva, linteo tegumento inclusa, imposita erat toro. Taubnero ex uno Cod. *lino celante dat ulvam* magis perspicuum videbatur. *Alti* tori erant in aedibus beatiorum hominum. Aen. II, 1. Duo veteres *discubuere*, quod Mitscherl. recepit. Ita *discumbere toris* VIII. Met. 565. Virg. Aen. I, 700. 708. Mox Heins. *testa*, operculo, *rubens*

Nunc dape, nunc posito mensae nituere Lyaeo.
Terra rubens crater, pocula fagus erant.
Verba fuere Iovis: Si quid fert impetus, opta:
Omne feres. Placidi verba fuere senis:
Cara fuit coniux, primae mihi cura iuventae
Cognita: nunc ubi sit, quaeritis? urna tegit.
Huic ego iuratus, vobis in verba vocatis,
Coniugio, dixi, sola fruere meo.
Et dixi, et servo. Sed enim diversa voluntas
Est mihi: nec coniux, et pater esse volo.
Annuerant omnes: omnes ad terga iuvenci
Constiterant. Pudor est ulteriora loqui.

legi volebat, quia *crater* semper fuerit ex aere. Immo crater pauperiorum erat fictilis. Met. d. l. 668. apponebantur *omnia fictilibus. Post haec caelatus eadem Sistitur argilla crater, fabricataque fago pocula*, ubi vid. not. Et *pocula fagina* etiam Virg. Ecl. 3, 37. Tibul. I, 1, 38. memorantur.

523. *Fert impetus*, cupis. I. Met. 1. *fert animus*. Pro *opta* Frcf. *ede*. Palaphat: Ὁ δὲ ἄτεκνος ὢν ᾐτήσατο παῖδα. Id Noster ut poëta exornavit. *Primae iuventae*. Burm. nesciebat, an satis latine diceretur: *Cara coniux fuit cura, cognita mihi primâ iuventa*. Ipse, si per libros veteres liceret, libentius legeret: *primae mihi flore iuventae Cognita*. Certe vitium latere putabat. Taubn. lect. *primae iuventae* tuetur, atque sensum sic constituit: Cara fuit coniux, cognita a me, quam ut ducerem prima mihi iuventa curandum putabam. Sunt et aliae quaedam varietates. Multi: *prima mihi cara iuventa*, quod Krebs. praefert, monetque vim esse in repetito voc. *cara*. Ursini liber: *carae mihi prima iuventae*. Bernens. *cara mihi prima iuventa*. Iunian. *prima mihi grata*. Denique pro *cognita* Mazar. Zulich. pr. Farnes. et quatuor alii *condita*, quod Heins. ad urnam referebat, sed male. Ego *condita* praefero atque cum sequentibus sic iungo: quaeritis, ubi illa nunc abdita lateat, cum eam non cernatis? *Cura* autem vel homo, quem amamus, vel res, qua oblectamur. Virg. Aen. I, 476. Anchises *cura Deûm*. III. Met. 136. vallis *cura Dianae*, ubi Burm. sine caussa coni. *cara*. *Vocat Deos in verba*, qui eos testes facit verborum suorum. Virg. Aen. V, 234: *Divos in vota vocare*, ubi v. Heyn. *Sed enim*, ad vero. *Et pater*. Vulgo, *sed pater*. Taubn. malit *at*, quia *sed* modo adfuit, et quia enuntiata sint adversa. Equidem sic capio, *et* non coniux, *et* pater. Notum est, *nec* - *et* saepe legi.

531. Unus Farnes. *constiterunt*. Tum Heins. etiam *annuerunt* legi vult. Sed Plusquamperfectum bene se habet, indicatque paratissimos fuisse Deos ad ista facienda. Vid. Clark. ad Homer. Il. α, 37. p. 10. Heins. etiam putat, vaccam a Diis esse initam, ideoque *iuvencae* dedit. Immo sumserunt: τὴν τοῦ ἱερουργηθέντος αὐτοῖς βοὸς βύρσαν, Palaeph. *Mercurius de tauro, quem Hercules* (forte *Hyrieus*) *ei immolarat, corium protulit*, Hygin. fab. 195. Reliqua idem P. A. II, 34. Pindari Dithyrambis (Strabo IX, p. 620.) sic nar-

Tum superiniecta texere madentia terra.
  Iamque decem menses; et puer ortus erat.
Hunc Hyrieus, quia sic genitus, vocat Uriona.
  Perdidit antiquum litera prima sonum.
Creverat immensum: comitem sibi Delia sumsit.
  Ille Deae custos, ille satelles erat.
Verba movent iras non circumspecta Deorum.
  Quam nequeam, dixit, vincere, nulla fera est.
Scorpion immisit Tellus. Fuit impetus illi
  Curva gemelliparae spicula ferre Deae.
Obstitit Orion: Latona nitentibus astris
  Addidit; et, Meriti praemia, dixit, habe.
Sed quid et Orion, et caetera sidera mundo
  Cedere festinant, noxque coartat iter?

rat: *et quod fecerant urinae in corium infudisse, et id sub terra poni iussisse: ex quo postea natum puerum, quem Hyrieus e facto Uriona nomine appellaret: sed vetustate et consuetudine factum est, ut Orion vocaretur.* Palaephat. dictus est: Ὀυρίων, διὰ τὸ οὐρῆσαι ὥσπερ τοὺς θεοὺς ἔπειτα κατ' εὐφημισμὸν, Ὠρίων. Sic et alii, ut Serv. ad Aen. I, 539, qui putat, Dorica lingua ο. mutatum esse in o. — Caeterum Pherecydes et Hesiodus Oriona Neptuni fecerunt ex Euryale, Minois filia, filium, atque adeo honestiorem ei dederunt originem. Nomen autem ab *Oreo* monte, in quo educatus, accepisse legitur ap. Strab. X. p. 632.

537. *Creverat immensum.* Apollod. d. l.: τοῦτον γηγενῆ λέγουσιν ὑπερμεγέθη τὸ σῶμα. Secundum Eratosth. Palaeph. et Theon. ad Arat. p. 80. Orion vim inferre voluit Dianae venanti, illa vero irata scorpium e terra protulit; a quo ictus Orion periit, sed a Iove inter sidera relatus est. Alii cum Callimacho narrabant, confixum eum esse sagittis Dianae. Hygin. 2, 34. Inde etiam Horat. III. od. 4, 71: *integrae Tentator Orion Dianae, Virginea domitus sagitta.* Sed traditioni, quam Ovid. secutus est, similem fere habet Hygin. 2, 26. *Gemellipara Dea* Latona etiam VI. Met. 315 vr. et videtur hoc nomen ab ipso Ovid. compositum esse. *Ferre Deae*, immittere spicula sua in Deam. Burm. comparat *ferrum iugulo ferre* apud Sil. IX, 519. Pro *meriti* Mazar. *meritis*.

545—598. IV. *Id. sive die 12 Ludi Circenses in honorem Ultoris*, cui Augustus in Foro suo templum posuit, votum illud in bello Philippensi. Sueton. Aug. 29. Vid. Masson. in Vita Ovid. ad a. 752. Poëta ludos verbo tangit, sed forum et templum describit 553—568. tum verba voventis memorat 569—77. Hinc commode ad cladem Romanorum a Parthis acceptam transit, quam et ipsam Mars per Augustum ultus est, cum illi signa Romanis ademta redderent.

Sed quid Orion etc. Ipsa sidera et sol cupide exspectant initium illorum sollemnium. Simile figmentum habes IV, 673. *Orionis* autem nexus caussa, caeterum non satis commode, mentio facta; occiderat enim iam vesperi. *Mundo* non nisi Sarrav. et tres alii exhibent, unde Heins. acce-

Quid solito citius liquido iubar aequore tollit
Candida, Lucifero praeveniente, dies?
Fallor? an arma sonant? non fallimur: arma sonabant:
Mars venit; et veniens bellica signa dedit.
Ultor ad ipse suos coelo descendit honores,
Templaque in Augusto conspicienda foro.
Et Deus est ingens, et opus. Debebat in Urbe
Non aliter nati Mars habitare sui.
Digna Giganteis haec sunt delubra tropaeis:
Hinc fera Gradivum bella movere decet:
Seu quis ab Eöo nos impius orbe lacesset;
Seu quis ab occiduo sole domandus erit.
Prospicit Armipotens operis fastigia summi;
Et probat invictos summa tenere Deos.

pit. Caeteri *coelo*, quod forte rectius, certe usitatius. Sed quoniam *mundo* interdum positum videtur pro *coelo*, ut Drakenb. ad Silium XII, 336. et Heins. ad II. Met. 157. monuerunt, propterea servavi *mundo*. *Cedunt mundo*, occidunt. XI. Met. 511. *excedere Olympo*. Virg. amat sic *decedere*, ut G. I, 222. 450. et alibi. *Coartatur iter* alias, quando montibus aut silvis occurrentibus fit angustius. Nunc brevius iter intel. Itaque nec hoc: die Laufbahn schmälern, nec prius: aus der Welt weichen, cum Int. germanico verterim. Pro *liquido* alter Mazar. pro diversa lect. *vitreo*.

549. Incipit cum sonitu armorum, fere ut IV, 181. *Sonabant* Heins. in *sonarunt* mutari voluit. sine caussa. Dii evocari solebant carminibus *κλητικοῖς*, ut *venirent*, sacrisque suis adessent. *Signa dedit*, ut Iupiter I. Met. 220: *signa dedi venisse Deum*. *Ad ipse*. Praepositiones sic solent interdum transponi, ut I. Met. *in domino dignos everti tecta Penates*, ubi v. not. *Forum* suum *Augustus* exstruxit, quia duo hominum et iudiciorum multidudini non sufficiebant: ideoque festinantius, nondum perfecta Martis aede, publicatum est. Sueton. d. l. Insigne hoc templum fuisse, vel ex h. l. apparet. Iam Iulius Caesar: *Marti templum, quantum nusquam esset, exstruere* voluit. Sueton. Iul. 44.

555. *Digna - decet*. Haec lucem accipiunt e verbis Suetonii d. l. de Augusto: *Sanxit ergo, ut de bellis triumphisque hic consuleretur Senatus; quique victores redissent, huc insignia triumphorum inferrent*. Etiam h. l. pro *tropaeis* pr. Ambr. et Laeti *triumphis* habent. Pro *impius* Pembroc. *impetus*. *Fastigia summa* templorum ornari solebant simulacris Deorum. II. Met. 3: *ebur nitidum fastigia summa tenebat*. ubi vid. not. *Invictos*, quia Roma invicta. Interpres Gallic. putat Iovem, Herculem, ipsumque Martem intelligi. Vulgo bis *perspicit*; sed Heins. *prospicit* e melioribus Mss. recepit. *Prospicere* est e longinquo spectare, *perspicere*, singula diligenter contemplari. Vid. ad vs. 393. Vides igitur, utrumque locum nunc habere. *Tela* Neap. intel. insignia triumphorum, de quibus Sueton. d. l. verum haec non potuerunt *in foribus* esse. Intellige *tela*

Prospicit in foribus diversae tela figurae,
Armaque terrarum milite victa suo.
Hinc videt Aeneam oneratum pondere sacro,
Et tot Iuleae nobilitatis avos.
Hinc videt Iliaden humeris ducis arma ferentem,
Claraque dispositis acta subesse viris.
Spectat et Augusto praetextum nomine templum,
Et visum, lecto Caesare, maius opus.
Voverat hoc iuvenis tunc, cum pia sustulit arma.
A tantis princeps incipiendus erat.
Ille manus tendens, hinc stanti milite iusto,
Hinc coniuratis, talia dicta dedit:

foribus vel insculpta, vel praefixa. In verbis *arma victa* non debebat haerere Burm. sunt utique arma victorum terrarum. In Putean. erat *facta*, unde Heins. *fracta* faciebat, non improbante Burm. quia arma sic praefigi solita sint; quamquam ipse etiam *fixa* legi posse putabat.

563. Et Statuis et tabulis pictis Augustus Forum suum instruxit. Sueton. Aug. 31: *Proximum a Diis immortalibus honorem memoriae ducum praestitit. Itaque et opera cuiusque, manentibus titulis, restituit: et statuas omnium triumphali effigie in utraque Fori sui porticu dedicavit.* Ac *titulis* quidem forum eius praenituisse, etiam Vellei. II, 39. narrat. Plin. 35, 10. p. 697. ubi Apellis tabulas quasdam nominavit, pergit: *Quas utrasque tabulas Divus Augustus in Fori sui partibus celeberrimis dicaverat simplicitate moderata.* In istis simulacris non mirum est fuisse etiam *Iuleae nobilitatis avos,* de quibus IV, 29. sqq. *Aeneam sacra et, sacra altera, patrem humeris ferentem* saepius Noster memorat, I, 527. IV, 37. XIII. Met. 625. Pro eo nunc, *oneratum pondere sacro* i. e. patre et penatibus. Bene igitur Heins. e pr. Medic. et Thuan. *sacro* recepit, cum caeteri *caro* praeferant. *Iliades*, Romulus Iliae filius, *ducis*, regis Caeninensis, á se obtruncati, *arma*, spolia, retulit. Redux Iovi Feretrio templum vovit, sedem spoliis opimis. Liv. I, 10. *Claraque* etc. Statuae virorum illustrium ordine quodam collocatae in basi habebant titulos, sive indicem rerum praeclare ab iis gestarum. Vide, quae modo ad vs. 563. dedimus.

567. Templum in fronte *Augusti nomen* ex more inscriptum ostentabat. Quae in fronte rei aut in margine sunt, ea *praetexta* vrr. Plin. pan. 52, 2: *postibus praetexi*, statuas suas ante fores templi ponere. Senec. Ep. 89: *Fluminum ripas aedificia praetexunt. Lecto Caesare*, lecto Caesaris nomine, visum maius, quia tanto a viro dedicatum. Succurrit illud Gnathonis Terent. Eun. III, 1: *Laeta est non tam ipso quidem dono, quam abs te datum esse: id vero serio triumphat!* De tempore templi voti consentit Sueton. 29: *Aedem Marti bello Philippensi pro ultione paterna suscepto voverat. Princeps incipiendus erat*, principalis dignitas a tantis rebus proficisci debebat.

571. Ipse vovens inducitur. *Hinc stanti* etc. Haec lectio valde se commendat et auctoritate

Si mihi bellandi pater est, Vestaeque sacerdos
Auctor; et ulcisci numen utrumque paro:
Mars, ades; et satia scelerato sanguine ferrum;
Stetque favor caussa pro meliore tuus.
Templa feres; et, me victore, vocaberis Ultor.
Voverat; et fuso laetus ab hoste redit.
Nec satis est meruisse semel cognomina Marti:
Persequitur Parthi signa retenta manu.
Gens fuit et campis, et equis, et tuta sagittis,
Et circumfusis invia fluminibus.

optimorum Codd. et sensus bonitate. Ante Heins. ed. *Adstanti milite iusto In coniuratos.* Neap. ex antiquis legi volebat *instanti.* Id Marsus explicat, cum instaret secum militia, quae iusta arma gerebat. De Iulio Caesare, *Vestae sacerdote,* interfecto vid. III, 699. *Numen utrumque,* patris et Pontificis maximi. Similiter fere supra vs. 97: *Et matri et vati paret.* Prior igitur lectio est dignior, posterior argutior.

579. A. v. 699. M. Crassus a Parthis erat occisus, Orode regnante, exercitusque eius partim deletus, partim captus. Postea Antonius cladem ab iisdem hostibus accepit. Sed a. v. 734. cum Augustus in Asia versaretur, Phraates, rex Parthorum, et metuens, ne bello ab eo peteretur, et suis diffidens, signa Romanis olim adempta ei sponte remisit. De ea re, tamquam de victoria insigni, mirum in modum laetatus est Augustus, in gaudii societatem venientibus Romanis, qui eam et nummis et carminibus celebrarunt. Iustin. 42, 5: *Plus Caesar magnitudine nominis sui fecit, quam armis alius imperator facere potuisset.* Vid. Dio LIV. 8. qui et huius templi meminit: Νεὼν Ἄρεως Τιμωροῦ ἐν τῷ Καπιτωλίῳ κατὰ τὸ τοῦ Διὸς Φερετρίου ζήλωμα, πρὸς τὴν τῶν σημείων ἀνάθεσιν καὶ ψηφισθῆναι ἐκέλευσε, καὶ ἐποίησεν. His verbis atque varia forma, quam Martis Ultoris templum in nummis habet, (vid. Patin. ad Sueton. d. l.) moti nonnulli putarunt, duo templa Augustum huic Deo posuisse, alterum Ultori in Foro suo, alterum, receptis signis, in Capitolio Marti Bisultori. Sed nec Ovidius, nec alius scriptor hanc opinionem confirmat. Itaque Masson. et Reimar. monent, ap. Dionem verba ἐν τῷ Καπιτωλίῳ ad ζήλωμα pertinere, aut corrupta esse; nummos autem non diversa templa, sed varias eiusdem templi facies exhibere. Quo iure poëta haec Parthica addiderit, dixi ad vs. 545. — Nonnulli legunt *meruisse sibi,* quod non displicet Taubn. Immo consilium poëtae *semel* flagitat. Mox Heins. *Partha* dederat de suo, quia *Parthus,* ut *Persus, Maurus* et alia, interdum adiective legitur. Sed adversantur Mss. et, ut Taubn. bene monuit, vocabula i tria in a desinentia offendunt aures. Quidam *Parthis* A. A. I, 180. haec ipsa signa *barbaricas non bene passa manus* vrr.

581. Amplificatur Augusti honor. Quo difficilor aditu illa gens, quo ferocior rebus suis secundis, quo tristior ignominia Romanis inde illata, eo maior Augusti gloria receptis signis. Parthi *equis* metuendi ac *sagittis,* quibus e simulata fuga retro missis, hostem incaute persequentem obruebant. Horat. I. od. 19, 11. II. od. 13, 17. Iustin. 41, 2. *Cam-*

Addiderant animos Crassorum funera genti:
Cum periit miles, signaque duxque simul.
Signa, decus belli, Parthus Romana tenebat;
Romanaeque aquilae signifer hostis erat.
Isque pudor mansisset adhuc: nisi fortibus armis
Caesaris Ausoniae protegerentur opes.
Ille notas veteres, et longi dedecus aevi
Sustulit. Agnorunt signa recepta suos.
Quid tibi nunc solitae mitti post terga sagittae,
Quid loca, quid rapidi profuit usus equi?
Parthe, refers aquilas: victos quoque porrigis arcus.
Pignora iam nostri nulla pudoris habes.
Rite Deo templumque datum, nomenque bis ulto,
Et meritus votis debita solvit honos.

pi eorum immensi et equis alendis, et proeliis equestribus committendis inserviebant. *Crassorum*, patris et filii. Florus III, 11: *Cupiditas Crassi, dum Parthico inhiat auro, undecim strage legionum et ipsius capite multata est. - - Filium ducis paene in conspectu patris telis operuere.* Iustin. 42, 4: *Orodes Crassum imperatorem cum filio et omni exercitu Romano delevit.* E signis militaribus maxima decora erant *aquilae* argenteae legionum. *Pudor.* i. q. mox *nota.* Plin. pan. 91, 2. *notam pudoremque* coniungit.

589. *Notas*, ignominias, *veteres*, quae per triginta amplius annos inultae manserant. Ipsis *signis* vitam et sensum tribuit, ut Plin. pan. 50, 4. tectis: *sentire et laetari videntur, quod niteant.* *Quid tibi* etc. Haec exacte respondent superioribus vs. 581. Ms. Erford. *solitas sagittas.* Hinc Heins. coni.: *Quo tibi nunc solitas m. p. t. sagittas?* quod laudat Taubn. quia verbum *profuit* sic magis conveniat, et quia *mitti sagittas* pro subiecto haberi possit. Infra VI, 467. ubi res repetitur: *Parthe, quid exsultas?* etc. In nummis quibusdam Parthus flexo genu porrigit Augusto altera manu signa, altera suos *arcus* et pharetras. Inde Horat. I. Epp. 12, 27: *ius imperiumque Phraates Caesaris accepit genibus minor.* Sic illi *victi* dici poterant, quia victarum gentium erat arma sua *porrigere* victori, ut I, 646: *Germania crines suos porrigit.* In duobus est *pictos.* Solebant sane arcus et pharetrae *pingi* i. distingui auro, argento, ebore; sed id vix est huius loci. Mazar. a. m pr. *victor,* quod Burm. si *victor modo* legatur, defendi posse monet, qui olim victor eras, Crasso nimirum et Antonio superatis. *Victores* eosdem Parthos etiam Iustin 41, 1. vocat: *Parthi Romanis quoque trinis bellis, per maximos duces, florentissimis temporibus lacessiti, soli ex omnibus gentibus non pares solum, verum etiam victores fuere.* Sed in nostro loco nihil mutandum puto. *Pignora pudoris*, quae testantur ignominiam nostram pudendam. Ignominiam illam describit Horat. III. od. 5.

595. *Bis ulto* dedit Heins. e Zulich. Mazar et plurimis aliis. Nonnulli *bis ultum.* Vulgo *Bisultor,* quod servari posse Burm. docet, quia et alibi Nominat.

Sollemni ludos Circo celebrate, Quirites:
Non visa est fortem scena decere Deum.
Pleiades adspicies omnes, totumque sororum
Agmen; ubi ante Idus nox erit una super.
Tum mihi non dubiis auctoribus incipit aestas:
Et tepidi finem tempora veris habent.
Idibus ora prior stellantia tollere Taurum
Indicat: huic signo fabula nota subest.
Praebuit, ut taurus, Tyriae sua terga puellae
Iupiter, et falsa cornua fronte tulit.
Illa iubam dextra, laeva retinebat amictus;
Et timor ipse novi caussa decoris erat.

sic ponitur, ut *aetas, cui fecimus aurea nomen. Meritus* etc. Augustus votis suis honorem meritus solvit debita. Multi *voti*, quod Taubn. non improbat, ut *voti debita* coniungantur. *Sollemnis Circus* bene dr. in quo ludi exhibentur. Ita II. Met. 712: *festae arces.* III, 111: *festa theatra*, et I. A. A. 133: *sollemnia theatra.* Ita autem h. l. Mazar. Zulich. et Hamb. Sed olim edeb. *Sollemnes ludos Circi.* Heins. etiam e plurimis Mss. *Sollemnes ludos Circum* placebat, ut esset appositio. Burm legendum putabat: *Sollemni Circum ludo celebrate.* Quia *celebrare theatra* passim. *Scena decere.* Cf. vs. 347. Augustum naumachia exhibita templi illius dedicationem celebrasse, narrat Vellej. II, 100.

599—602. III. *Id.* sive *die* XIII. *Pleiades oriuntur heliace*, et *Aestas incipit.* De *Pleiadibus* vid. IV, 169. sqq. Earum ortu et occasu iam Hesiod. Ἔργ 383. opera rustica definiebat. Ortum alii die 44. alii 48. ab aequinoctio verno contingere putabant. Varro I, 28. Columel. XI, 14. Vid. Petavius Varr. Dissert. lib. 2. cp. 9. ubi eos tuetur, qui diem 48. inter 14. et 15. diem Maii constituerunt, atque Ovidium, qui 13 diem habet, errasse ostendit. Plin. 18, 29: *Virgiliarum* (i. Pleiadum) *exortu aestas incipit, occasu hiems.* Sic et Aratus.

603—620. *Pridie Id. Tauri caput oritur.* De hoc sidere IV, 717. Tauri et Europae fab. Noster etiam II. Met. 833. fin. narravit, ubi et alios auctores laudavimus. *Ora stellantia* supra vs. 165: *ora septem radiantia flammis* vrr. Europa, Agenoris, regis Phoenicum filia, mox *Tyria*, mox *Sidonis* a poëtis appellatur. *Falsum* passim in Metam. de forma aliena, quam quis fallendi caussa ad tempus sumsit, aut in quam mutatus est a Deo aliquo.

607. Haec fortasse e tabula antiqua expressa sunt. Etiam Lucian. Dial. Zephyri et Noti To. II. p. 125: ἡ δὲ τῇ λαιᾷ μὲν εἴχετο τοῦ κέρατος, ὡς μὴ ἀπολισθάνοι, τῇ ἑτέρᾳ δὲ ἠνεμωμένον τὸν πέπλον ξυνεῖχε. Met. d. l. *dextra cornu tenet, altera dorso imposita est. Iuba* nunc tribuitur *tauro*, ut III. Amorr. V, 24. De illo *novo decore* vid. ad II, 757. *Aura sinus implet.* Met. d. l. *tremulae sinuantur flamine vestes. Accipienda*, scil. dorso tauri, habent non nisi pr. Ambros. et duo alii, unde Heins. sumsit. Caeteri forte verius *adspicienda*, ut et Krebsius voluit, aut *conspicienda.* Pro *subduxit* Heins. e Putean. et Douzae Exc. *subducit* propter *demittit*.

Aura sinus implet: flavos movet aura capillos.
Sidoni, sic fueras accipienda Iovi.
Saepe puellares subducit ab aequore plantas;
Et metuit tactus assilientis aquae.
Saepe Deus prudens tergum demittit in undas,
Haereat ut collo fortius illa suo.
Litoribus tactis stabat sine cornibus ullis
Iupiter; inque Deum de bove versus erat.
Taurus init coelum: te, Sidoni, Iupiter implet,
Parsque tuum terrae tertiae nomen habet.
Hoc alii signum Phariam dixere iuvencam;
Quae bos ex homine est, ex bove facta Dea.
Tum quoque priscorum virgo simulacra virorum
Mittere roboreo scirpea ponte solet.
Corpora post decies senos qui credidit annos
Missa neci; sceleris crimine damnat avos.
Fama vetus: tum, cum Saturnia terra vocata est,
Talia fatidici dicta fuere Dei:

Sed Mitscherl. alterum servavit. Met. d. l.: *Ipsa videbatur terras spectare relictas, Et comites clamare suas, tactumque vereri Assilientis aquae, timidasque reducere plantas.*

615. *Litoribus* Nempe Cretae. Ibi *posita fallacis imagine tauri Se confessus erat* Iupiter. Met. III, 1. *Hoc alii* etc. Cf. IV, 717. Hygin. P. A. II, 21. *Phariam iuvencam*, Io, Inachi filiam, cuius duplicem transformationem *ex homine in bovem* et *in Deam ex bove* habes Met. I. *Phariam*, Aegyptiam. Amat h. v. Claudian. Verba *Quae bos* etc. etiam Heroidd. XIV, 86. leguntur, atque adeo placuisse videntur Ovidio.

621—662. Eodem die Pontifices et Virgines Vestales scirpea virorum simulacra in Tiberim proiicere solebant; cuius rei caussae afferuntur. Vid. Dionys. Halic. I, 19 et 38. Plutarch. Qu. Rom. p. 102. Reisk. Macrob. I. Sat. 7. et 11. Varro de L. L. VII, 3. Festus in voce, *Depontani* et *Argei*. Arnob. adv. G. II, p. 91. Lactant. Inst. I, 21, 6.

Tum, Idibus Maiis, sacrificio ante peracto, Pontifices, Vestales, Praetores aliique cives, simulacra ad humanae formae similitudinem facta, numero triginta, de ponte sublicio in Tiberim mittebant. Dionys. qui simulacra illa vocat εἴδωλα ἀνδρείκελα, κεκοσμημένα τὸν αὐτὸν ἐκείνοις τρόπον. *Scirpea* fuisse, etiam Varro testatur, qui tantum viginti quatuor numerat. Dicta autem sunt *Argei*. *Roboreus*, sublicius, a Dionys. sacer, a Plutarcho ligneus, ξυλίνη, vr. *Corpora post decies* etc. Falsa fama improbatur. Sexagenarii Oscorum lingua *casnares* dicebantur. Varro: *Vix effatus erat, cum more maiorum ultro casnares arripiunt, de ponte in Tiberim deturbant.* Pro *credidit* Putean. et Bernens. *condidit*, quod Burm. melius placet, ut respiciat auctorem aliquem, qui hoc memoriae prodidit.

625. Pelasgis Dodonae oracu-

Falcifero libata seni duo corpora, gentes,
  Mittite; quae Tuscis excipiantur aquis.
Donec in haec venit Tirynthius arva: quotannis
  Tristia Leucadio sacra peracta modo.
Illum stramineos in aquam misisse Quirites:
  Herculis exemplo corpora falsa iaci.
Pars putat, ut ferrent iuvenes suffragia soli,
  Pontibus infirmos praecipitasse senes.

lum erat editum, Στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατουρνίαν αἶαν, Ἠδ' Ἀβοριγενέων Κοτύλην, οὗ νᾶσος ὀχεῖται. Οἷς ἀναμιχθέντες δεκάτην ἐκπέμψατε Φοίβῳ, καὶ κεφάλας Ἅδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα. *Ite quaerentes Siculorum Saturniam terram, atque Aboriginum Cotylen, ubi insula natat. Quibus permixti decimam mittite Phoebo, et capita Diti, et patri mittite virum.* Dionys. *Dei* ex Medic. Heins. dedit, ut de Apolline agatur; et Arnob. d. l. Apollinem diserte nominat: *cum ex Apollinis monitu patri Diti ac Saturno humanis capitibus supplicaretur.* Quia vero auctore Dionys. Dodonaeum fuit oraculum, propterea Heins. *Iovis* mallet, quod Erford. a m. pr. habet. Caeteri omnes *sonis*. *Falcifero Deo*, sive Saturno priscos Italiae incolas homines obtulisse ita, ut eos pedibus manibusque vinctos in Tiberim proiicerent, narrat et Dionys. Adde Lactant. d. l. *Tuscae aquae* Tiberis et I, 500.

629. Omnes, quos supra laudavi, auctores in eo consentiunt, Herculem ex Hispania redeuntem abrogasse illum morem. *Leucas* ad litus Acarnaniae, olim peninsula, postea insula. XV. Met. 289. Plin. II, 90, ibique Harduin. In ea insula scopulus erat, unde, ad exemplum Sapphus, desilire solebant, qui amorem excuti e pectore suo alioque iniici vellent. Heroid. 15, 163. sqq. Athen. XIV, 3. Serv. ad Virg. Ecl. IX, 57. Voss. ad Catul. Inde hic scopulus amantium dictus est. Sed inde et in sacris Apollinis malefici quidam, quibus alae illigatae erant, deiiciebantur; ita quidem, ut exciperentur ab hominibus in cymbis dispositis. Strabo. X. p. 452. *Modo* Heins. e Neap. Ursin. Mazar. Zulich. et duobus aliis dedit, cum antea *Deo* legeretur. Etiam Lactant. d. l. ubi nos versus laudat, *modo* habet. *Quirites* Herculis tempore nondum erant. Suasit autem Hercules hominibus istius terrae: *ut faustis sacrificiis infausta mutarent, inferentes Diti, non hominum capita, sed oscilla ad humanam effigiem arte simulata, et aras Saturnias, non mactando viros, sed accensis luminibus excolentes, quia non solum virum, sed et lumina φῶτα (quod in oraculo occurrit) significant.* Macrob. cp. 7. De Herculis adventu in Italia I, 543. sqq.

633. Haec opinio orta erat e proverbio male intellecto. Nonius: *Cum in quintum gradum pervenerant, atque habebant sexaginta annos, tum denique erant a publicis negotiis liberi atque expediti et otiosi: ideo in proverbium quidam putant venisse, sexagenarios de ponte deiici oportere, id est, quod suffragium non ferant, quod per pontem ferebant.* Similia habet Festus: *Exploratissimum illud caussae est, quo tempore primum per pontem coeperunt comitiis suffragia ferre, iuniores conclamavere, ut de ponte deiicerentur sexagenarii.* Alias caussas Plutarch. d. l. al-

Tibri, doce verum: tua ripa vetustior Urbe.
  Principium ritus tu bene nosse potes.
Tibris arundiferum medio caput extulit alveo,
  Raucaque dimovit talibus ora sonis:
Haec loca desertas vidi sine moenibus herbas:
  Pascebat sparsos utraque ripa boves.
Et quem nunc gentes Tiberin noruntque timentque,
  Tunc etiam pecori despiciendus eram.
Arcadis Evandri nomen tibi saepe refertur:
  Ille meas remis advena torsit aquas.
Venit et Alcides, turba comitatus Achiva.
  Albula, si memini, tunc mihi nomen erat.
Excipit hospitio iuvenem Pallantius heros:
  Et tandem Caco debita poena venit.
Victor abit, secumque boves, Erytheïda praedam,
  Abstrahit. At comites longius ire negant.

fert, aut barbaros, qui antiquissimis temporibus illa loca incolerent, Graecos, si quos cepissent, interfecisse, aut ipsum Evandrum, cum Argivi Arcadibus inimicissimi essent, istam odii memoriam secum in Italiam attulisse.

637. *Arundine* cingi Flumina solebant. IX. Met. 3. Achelous: *inornatos redimitus arundine crines*. Pro *rauca* Heins. *glauca* mallet. Sine caussa. *Raucum os*, unde rauca vox venit, ut II. Met. 484. *raucum guttur*. Sonus autem *raucus* aquae commotae tribui solet, XI. Met. 783. Itaque et V. Met. 600. Alpheus fluvius *ore rauco* loquitur. Pro *sparsos* quidam *paucos*, quod Taubn. usitatius indicat. Verum *sparsi* non paucos indicat, sed in pascuis errantes, non gregatim incedentes. Possis tamen *paucis* tueri ex I, 244: *Hic, ubi nunc Roma est, incaedua silva virebat: Tantaque res paucis pascua bubus erat.* — *Quem nunc* etc. II. Met. 259: *Cuique fuit rerum promissa potentia, Tibris*. Propter illam potentiam gentes Tiberin norantque timebantque. Non erat, cur Heins. aliquando *Tyberinum horrentque timentque* mallet.

643. De *Evandri* adventu I, 471. sqq. *torquere* alibi *verberare*. De nomine *Albula* II, 389. Pro *si memini* unus *sic memini*; quod Taubn. probabilius videbatur, quia res certa. Verum *si* non semper dubitantis est, sed etiam quandoquidem notat. *Pallantius heros* supra vs. 97. *Nonacrius heros* vs. De *Caco* eiusque *poena* I, 551. sqq. *Venire* et mala dr. quae nobis accidunt, et bona, quae contingunt. Phaedr. I. fab. 2, 31: *maius ne veniat malum*. Et ap. Cic. Verres hereditatem *sibi venisse* putabat. *Erytheides* boves etiam I, 543. H. l. Turneb. XIX. Adv. 17. legi vult: *boves Erithyidas ultor Abstrahit;* atque ita Vatic. et duo alii.

650. Olim ed. *desertis mansit in agris*. Male. *Argis* venisse Herculis socios, et quosdam eorum mansisse in Italia, et aliunde constat. Hinc Virg. Aen. X, 779. Antores, Herculis comes: *qui missus ab Argis Haeserat Evandro, atque Ita-*

Magnaque pars horum desertis venerat Argis:
Montibus his ponunt spemque Laremque suum.
Saepe tamen patriae dulci tanguntur amore;
Atque aliquis moriens hoc breve mandat opus:
Mittite me Tiberi; Tiberinis vectus ut undis
Litus ad Inachium pulvis inanis eam.
Displicet heredi mandati cura sepulcri:
Mortuus Ausonia conditur hospes humo.
Scirpea pro domino Tiberi iactatur imago,
Ut repetat Graias per freta longa domos.
Hactenus: ut vivo subiit rorantia saxo
Antra; leves cursum sustinuistis aquae.
Clare nepos Atlantis, ades; quem montibus olim
Edidit Arcadiis Pleias una Iovi.

la consederat urbe. Itaque Heins. non male *Argis*, dedit, cum Urs. pr. Ambros. Mazar. Zulich. et tres alii *venerat agris* exhiberent. Ab *Argis* simulacra illa *Argei* dicta. *Desertis* scil. a se, e copia poëtica additum. Caeterum secundum Macrob. non sponte illi remanserunt, sed ab Hercule relicti sunt, vel irato, quod armentum non satis custodivissent, vel eo consilio, ut aram suam ab incursionibus tuerentur. *Montibus* etc. *Cum a latronibus infestarentur, occupato edito colle, Saturnios se nominarunt, quo ante nomine etiam idem collis vocabatur.* Macrob. I, 7. Idem cp. 11. ex Epicado refert, Herculem ponte, qui post sublicius dictus, ad tempus instructo, hominum simulacra pro numero sociorum, quos casu peregrinationis amisisset, in fluvium deiecisse, ut aqua secunda in mare devecta pro corporibus defunctorum veluti patris sedibus redderentur.

653. Pro *tanguntur* Sarrav. *torquentur*, quod vero τῷ *dulci* non convenit. Sed *tangi amore* elegans locutio. Mox olim edeb. *Mittite me in Tiberim.* Quidam *in* non agnoscunt. Strozzae: *me Tiberis.* Inde Heins. fecit: *Mittite me Tiberi*, quia mox *Tibri iactatur imago*, et Virg. Aen. XI. spolia *coniiciunt igni*, in ignem. Eam lect. Taubn. ut elegantem et suavem Graecismum commendat. Bern. *me Tiberim.* *Pulvis*, cinis corporis combusti. VIII. Met. 496: *Exiguus iacebimus pulvis.* Anacr. IV, 9: ὀλίγη κεισόμεσθα κόνις, Horat. IV. od. 7, 16: *Pulvis et umbra sumus.* Neap. verbis Schol. Lycophr. docet, solitos esse Graecos cineres amicorum extra patriam mortuorum arcis inclusos domum deportare. *Sepultus*, quocunque modo conditus, etiam in aquam abiectus. Cuperus in Observat. I, 7.

661. *Hactenus* locutus est Tiberis. In foraminibus, unde fluvius exit, poëtae fingebant *antra*, in quibus Dii fluviales habitarent. *Rorare* dIr. loca humida III. Met. 177: *intravit rorantia fontibus antra.* *Vivum*, ut III. Met. 159: *pumex vivus*, et V, 317: *facta de vivo sedilia saxo.* *Leves*, celeres. *Ut*, non *et*, postulat series orationis.

663—692. *Idibus Mercurio templum positum; hinc ille dies mercatoribus in primis festus.* Praemittuntur Mercurii laudes; sequuntur piamina et preces mercatorum.

Pacis et armorum superis imisque Deorum
  Arbiter, alato qui pede carpis iter,
Laete lyrae pulsu, nitida quoque laete palaestra;
  Quo didicit culte lingua favente loqui.
Templa tibi posuere Patres spectantia Circum
  Idibus. Ex illo est haec tibi festa dies.
Te, quicumque suas profitetur vendere merces,
  Ture dato, tribuas ut sibi lucra, rogat.
Est aqua Mercurii portae vicina Capenae:
  Si iuvat expertis credere; numen habet.
Huc venit incinctus tunicas mercator; et urna
  Purus suffita, quam ferat, haurit aquam.

Clare nepos etc. Expressit haud dubie Horat. I. od. 10. init. *Mercuri, facunde nepos Atlantis, Qui feros cultus hominum recentum Voce formasti catus, et decorae More palaestrae. Te canam magni Iovis et Deorum Nuntium, curvaeque lyrae parentem.* Tum in fine odarii: *superis Deorum Gratus et imis.* De virtutibus eius cf. vs. 103. et 447. Bentl. ad d. l. displicebat h. l. *una* Pleias; quia sponte intelligatur, non duabus matribus genitum esse Mercurium; suadebat ergo *uda,* quia Pleiades passim poëtis *aquosae, madidae imbriferae* drr. Sed Burm. ad Heroid. 15, 162. docet *unam Pleiada* recte dici unam ex Pleiadibus. Et h. l. incommode *uda* nobis Pleias exhiberetur. *Montibus,* Cyllene monte.

665. *Arbiter* i. q. *interpres, μεσίτης,* is, per quem transigitur aliquid inter duos. Liv. II, 33: *interpres arbiterque concordiae civium.* Mercurius pacis et armorum arbiter propter eloquentiam et prudentiam, qua excellit. Inde *Pacifer* in nummis vr. Vid. Iani Excurs. III, ad Horat. Od. lib. 1. De *lyra* ab eo inventa supra vs. 104. *Nitida* vr. palaestra et VI. Met. 241. et *uncta* Heroid. XI, 19. quia luctantes oleo ungebantur. Francof. h. l. *nuda.* Horat. d. l. *decora* maluit. *Palaestra* valebat ad corporis motus formandos roburque confirmandum. *Laetus* poëtis omnino, qui aliquid habet aut tractat. *Culte*, facunde. *Favente* Heins. ex optimis Mss. dedit. Vulgo *docente.*

669. A. U. 258. Id. Maiis Mercurio aedes posita. Dedicavit eam populo iubente, M. Laetorius, primi pili centurio. Liv. II, 21, et 27. Unde et apparet, eodem tempore collegium mercatorum esse institutum. Mercaturae praeerat Mercurius, quia illa multa ingenii sollertia opus habet. Hinc in monumentis cum Fortuna iungitur, ancoram tenet, rostro navali insidet. Vid. Iani d. l. Pro *festa* Mazar. Zulich. Ursin. et alii *facta.* Heins. coni. *pacta.* Multi *sacra.* Taubn. non improbat *facta*, praesertim, si cum quatuor libris *tua* pro *tibi* legas. De *aqua Mercurii* nihil apud alios auctores. *Numen,* vis expiandi.

675. *Incinctus,* cinctus. Neap. monet, eum fuisse habitum mercatorum, ut e cingulo marsupium auri monetalis suspensum gestarent. Vulgo *tunica.* Heins. dedit *tunicas*, quia sic Maz. Zulich. Laeti, optimus Medic. pr. Ambros. Voss. et duo Farnes. *Tunicam* pro diversa lect. habet unus Moreti: quod nec ipsum

Uda fit hinc laurus: lauro sparguntur ab uda
  Omnia, quae dominos sunt habitura novos.
Spargit et ipse suos lauro rorante capillos;
  Et peragit solita fallere voce preces.
Ablue praeteriti periuria temporis, inquit,
  Ablue praeterita perfida verba die.
Sive ego te feci testem, falsove citavi
  Non audituri numina magna Iovis;

Heins. spernit. Sed Plural. *tunicae* saepe de uno homine legitur, ut Plin. II. Ep. 20, 10. IV, 16, 2. *Suffita* recepit Heins. quia Ursin. praestantissimus *suffitam*, optimus Medic. pro diversa lect. *suffitam*, alius *suffit*. Ante eum *suffusa* edeb. Est autem *suffita*, fumo, suffimine lustrata. De *suffimine* IV, 731. de *lauro* 728, de v. *rorare* ad vs. 778. *quae dominos* etc. merces vendendae.

680. Preces, quibus mercator nil nisi *periuria* et *perfidiam* sibi condonari, et nova lucra dari petit. Quomodo tales preces *peractae*, recitatae, sint, ex Horat. I. Ep. 16, 58. intelligitur: *Quandocunque Deos vel porco, vel bove placat, Iane pater, clare, clare cum dixit, Apollo; Labra movet metuens audiri; pulchra Laverna, Da mihi fallere, da iusto sanctoque videri: Noctem peccatis, et fraudibus obiice nubem.* Hinc apparet quam mala fuerit mercatorum fama. *Et peragit.* Olim ed. *Incipit et.* Neap. e multis etiam *dicere* pro *fallere* malebat. Sed *fallere* accommodatius moribus, qui iam describuntur, et *peragere* verb. sollemne in hac re. *Ablue*, condona, cum respectu ad purgationes. *Praeterita die*, praeterito tempore, sive praeteriti temporis. Nescio, cur Burm. haec ad vesperam tantum eius diei referat, quo mercator his sacris operatus sit. Neapol. e Mss. quibusdam laudabat, *praeterita fide*, ut intelligerentur verba ob fidem *praeteritam*, neglectam, perfida: quod et ipsum Burm. probat: quod vero mihi minus placet, quia *praeterita* peccata hic urgentur; et ad *venientem diem* mercator mox transit. Scaliger et Gruterus *praeteritae die* i. *diei* scribi volebant. Heins. coni. *praeteritis Deis* i. spretis, neglectis. Sane *praeterire* ita dr. neque huic rationi seqq. repugnant, ubi plures Dii nominantur; sed Mss. ei non favent. Schlichtenhorstius denique, *praeterea p. v. die* legebat. *Citare testem* formula propria. Petron. 2: *ne poëtas quidem ad testimonium citem.* Phaedr. I. fab. 17: *lupus testis citatus.* Nam *citare* sensu primo est vocare. Ex interpretatione igitur fluxit aliorum *vocavi*. *Falsoque.* Duo *falsumque*. *Non audituri*, sperans eum non auditurum esse. Olim *nomina* aut *numina vana*. Male. Tibul. III, 6, 22: *Qui timet irati* (Bacchi) *numina magna*. *Prudens*, sciens, consulto. Terent. Eun. I, 1, 27: *sciens prudensque pereo.* Formula iurandi erat, *si sciens fallo*. Macrob. Saturn. I, 16: *cum, qui talibus diebus* (feriis) *imprudens aliquid egisset, porco piaculum dare debere: prudentem expiare non posse, Scaevola pontifex asseverabat.* Res irritas venti *ferre*, *auferre* dr: et quas quis ex animo eiicere vult, eas *tradit ventis*. Horat. I. od. 26, 2. De periuriis amantum Tibul. I, 4, 21: *Veneris periuria venti Irrita per terras et freta summa ferunt.* III, 6, 49: *periuria ridet aman-*

Sive Deum prudens alium Divamve fefelli:
    Abstulerint celeres improba dicta Noti.
Et pereant veniente die periuria nobis:
    Nec curent Superi, si qua locutus ero.
Da modo lucra mihi, da facto gaudia lucro:
    Et face, ut emtori verba dedisse iuvet.
Talia Mercurius poscentem ridet ab alto,
    Se memor Ortygias surripuisse boves.
At mihi pande, precor, tanto meliora petenti,
    In Geminos ex quo tempore Phoebus eat?

tum Iupiter et ventos irrita ferre iubet.

687. *Pereant*, non puniantur. Sed Zulich. Mazar. Ursin. Voss. prim. Farnes. et decem alii *pateant* i. aditus mihi detur ad nova periuria. Id Heins. rectum videtur, ne poëta bis idem dixerit. At aditum ad periuria non erat, cur mercator a Mercurio peteret, quotidie enim ei patebat; sed culpam amoveri vult a se, quod est in v. *pereant*. Burm. vero placebat, quod in Iun. et altero Putean. est, *periuria noctis*, ut nec ipsa nocte fallere mercator desistat. Id vero mihi paullo argutius videtur. Eidem Burm. etiam v. *locutus* frigere videbatur. Malebat igitur *iocatus*; illud enim genus hominum iusiurandum ut iocum habere. Immo ad *qua* repete *periuria*. Pro *face* multi *fac*. *Poscentem*, precantem. Horat. I. od. 31, 1: *Quid dedicatum poscit Apollinem vates?* Vulgo *poscentes*. Sed de uno sermo est inde a vs. 675. Opt. Patav. Maz. et Zulich. *poscenti*, quod Burm. non facile reiecerit. Sic enim Virg. Ecl. 4: *cui non risere parentes?* Memor erat Mercurius, se *callidum, quidquid placuit, iocoso condere furto*, Horat. I. od. 10, 7. ubi hoc ipsum exemplum subiicitur de bubus Apollinis, quas *arte sua* i. calliditate, qua excellebat, abegit. Res narratur II. Met. 676. sqq. *Ortygias*, Apollinis in insula Ortygia nati. Vid. ad I. Met. 694.

693—720. XIV. *Kal. Iun. sol in Geminos transit.* Eius sideris origo narratur. Castor et Pollux, Tyndarei filii, cum Phoeben et Hilariam, Lycippi filias rapuissent, Lynceo et Idae, Apharei filiis, quibus virgines illae desponsatae erant, bellum moverunt, in quo Castor Lyncei ense traiectus, Lynceus Pollucis hasta transforatus, Idas Iovis fulmine necatus est. Pollux, cum Iupiter eum in coelum recipere vellet, rogavit, ut eum honorem partiri cum fratre sibi liceret. Cf. Pindar. Nem 10, 103. sqq. Theocrit. 22, 137. sqq. A Schol. ad illa loca, Lycoph. 546. sqq. Tzetz. Chil II, 48. Apollod. III, 11, 2, Hygin. fab. 80. et P. A. II, 22. Hi variant in multis. *At mihi* etc. Vs. 663. Mercurium rogaverat, ut sibi adesset. Eam appellationem oblitus erat in seqq. sed nunc ad eam redit, et rem discit a Mercurio. *Tanto meliora* Burm. explicat e formula laudandi *tanto melior*, de qua ipse ad Phaedr. III, 5, 3. Comparat poëta nunc seqq. cum precibus mercatorum, quae antecedunt. Olim edeb. *multo meliora*. Aut *facta laboris* sunt labores, aut *labor Herculeus* est Hercules ipse, ut Horat. I. od. 3, 36. et ap. Homer. *βίη Ἡρακληείη*. *Dic, ego.* Heins. malebat, *Dic age*, quia τὸ *ego*, a manu recentiore in Zulich. erat, veteri lect. erasa.

Cum totidem de mense dies superesse videbis;
  Quod sunt Herculei facta laboris, ait.
Dic, ego respondi, caussam mihi sideris huius.
  Caussam facundo prodidit ore Deus:
Abstulerant raptas Phoeben Phoebesque sororem
  Tyndaridae fratres, hic eques, ille pugil.
Bella parant, repetuntque suas et frater et Idas;
  Leucippo fieri pactus uterque gener.
His amor, ut repetant, illis, ut reddere nolint,
  Suadet: et ex caussa pugnat uterque pari.
Effugere Oebalidae cursu potuere sequentes;
  Sed visum celeri vincere turpe fuga.
Liber ab arboribus locus est, apta area pugnae.
  Constiterant illic: nomen Aphidna loco.
Pectora traiectus Lynceo Castor ab ense,
  Non exspectato vulnere pressit humum.

Idem *prodidit* ex pr. Ambros. Laeti et uno Patav. adoptavit, cum caeteri *reddidit* exhiberent. Sarrav. *retulit*.

699. *Phoebes soror* Elaira, Ilaira, Hilaira, Laira vocatur ab auctoribus. Vera scriptura haud dubie est Ἰλάειρα, Lycippus, pater harum sororum erat frater Apharei Messenii, cuius filii Lynceus et Idas. Apollod. III, 10, 3. *Raptum* illum etiam Theocrit. et Hygin. memorant; sed Pindar. ob bobes abactas pugnam ortam esse canit, quod latius persequitur Apollod. Apud Schol. Pind. ad vs. 104. Tyndaridae inter ipsas epulas nuptiales, ad quas invitati erant, sponsas rapiunt. *Hic eques* etc. ex Hom. Il. γ, 237. et Od. λ, 302. A quo alter *ἱππόδαμος*, alter *πύξ ἀγαθός* vr. Auctor Cypriorum in Schol. Pindari ad vs. 144: Κάστορά θ' ἱππόδαμον, καὶ ἀεθλόφορον Πολυδεύκεα. Horat. I. od. 12, 23: *Hunc equis, illum superare pugnis Nobilem.* Illum ἱππόδαμον Apollod. interpretatur, ἤσκει τὰ κατὰ πόλεμον.

705. *Oebalidae*, Tyndaridae, Oebali nepotes. Pugna autem eorum cum Apharei filiis varie tradita. Secundum Pindar. vs. 117. Lynceus Dioscuros videt in trunco quercus (δρυὸς ἐν στελέχει) latentes, visu enim maxime valebat. Hinc decurrit ex monte et Castora interficit. Ea caede commotus Pollux proruit e quercu atque Aphareidas persequitur. Hi restiterunt ad sepulchrum patris Apharei, atque inde saxum raptum pectori Pollucis iniecerunt. Tum Pollux hasta traiecit Lyncei latera, Iupiter autem Idam fulmine feriit. Similiter fere auctor Cypriorum, et Apollod. Ad tumulum Apharei proelium esse commissum, etiam Theocrit. tradit. Nostro area pugnae fuit prope *Aphidnam*, urbem Laconiae, unde Phoebe et Hilaira erant. Stephanus: Ἄφιδνα δῆμος Ἀττικῆς. Ἔστι καὶ τῆς Λακωνικῆς, ὅθεν ἦσαν αἱ Λευκιππίδες Φοίβη καὶ Ἰλάειρα. Hygin. P. A. II, 22. habet: *in oppido Ariadnis.* Sed et ibi *Aphidnis* legendum. H. 1. autem non nisi unus Zulichen. hoc nomen servavit; nam caeteri: *Constiterant illo nomina fida loco.* A *Lynceo Castora* esse interfectum, plurimi tradunt.

Ultor adest Pollux; et Lyncea perforat hasta,
Qua cervix humeros continuata premit.
Ibat in hunc Idas, vixque est Iovis igne repulsus;
Tela tamen dextrae fulmine rapta negant.
Iamque tibi coelum, Pollux, sublime patebat;
Cum, Mea, dixisti, percipe verba, Pater.
Quod mihi das uni, coelum partire duobus:
Dimidium toto munere maius erit.
Dixit; et alterna fratrem statione redemit:
Utile sollicitae sidus uterque rati.

Apud Theocritum vero Lynceus cadit Castoris ense traiectus. De adiectivo *Lynceus* vid. Bentl. ad Horat. I. Sat. 2, 90.

712 *Premit* habent meliores; vulgo *tegit*. *Premere* bene de confinio. IV. Met. 635: *humum vicinia nulla premebat*. Ap. Pindar. ἤλασε Λυγκέος ἐν πλευραῖσι χαλκόν. Tum insequitur Idam, a quo, Apollodoro auctore, lapide ita percussus est, ut oculorum caligo oboriretur: Βληθεὶς πέτρᾳ κατὰ τῆς κεφαλῆς, πίπτει σκοτωθείς. Sed Iupiter Polluci opem tulit. Ζεὺς δ᾽ ἐπ᾽ Ἴδᾳ πυρφόρον Πλᾶξε ψολόεντα κεραυνόν. Pindar. Apud eundem Pollux rogat Iovem, ut se interficiat, quia nolit esse sine socio laborum. Iupiter unum Pollucem agnoscit filium suum, fratrem natum esse e Tyndareo. Tum optionem ei dat, utrum solus velit in coelo habitare, an sortem partiri cum fratre, ut dimidium tempus sit sub terra, dimidium in coelo. Pollux posterius praefert. Ita alterum diem cum Iove in Olympo, alterum in sepulchro ad Therapnas exigunt. Sed apud Homer. Od. λ, 302, vivunt uterque sub terra, habentque hoc a Iove, ut per vices diem supra terram exigant, et divino honore fruantur. De dissensu veterum super hac re, quo alii statuunt, alternis alterum in inferis, alterum coelo esse, alii, utrumque simul alio die apud inferos, alio apud superos esse, vid. Hemsterhus. ad Lucian. Dial. Deorum To. II. p. 88. Ed. Bipont. Nostro diebus alternis stationem coeli inferorumque inter se mutant. Eustath. ad Homer. d. l. fabulam transfert ad sidus Geminorum, qui, dum sunt sub terra, videntur mortui esse, dum oriuntur, vivunt. Aliter Macrob. I. Sat. 21: *Gemini, qui alternis mortibus vivere creduntur, quid aliud, nisi solem unum eundemque significant, modo descendentem in ima mundi, modo mundi in summam altitudinem resurgentem*. — Pro *munere* Bernens. *numine*, de quo Burm. cogitandum putabat. Sed *munus* saepe de relatione inter Deos. Etiam ap. Hygin. fab. 80. Pollux rogat, ut sibi liceat *munus suum* cum fratre communicare. *Alterna statione redemit*, impetravit, ut, quoties ipse ad inferos descendisset, frater interea coelesti honore frueretur. Etiam Virg. Aen. VI, 121: *Si fratrem Pollux alterna morte redemit*, quem loc. Noster expressit. Male alii *recepit*. Mox *uterque* pro *utrumque* habent Zulich. pr. Farnes. et nonnulli alii. *Utile sollicitae rati*. Vim huius sideris egregie notavit Horat. I. od. 12, 27: *quorum simul alba nautis Stella refulsit, Defluit saxis agitatus humor, Concidunt venti, fugiuntque nubes; Et minax, nam sic voluere, ponto Unda recumbit*. Erant enim Gemini salu-

Ad Ianum redeat, qui quaerit, Agonia quid sint:
Quae tamen in Fastis hoc quoque tempus habent.
Nocte sequente diem canis Erigoneïus exit.
Est alio signi reddita caussa loco.
Proxima Volcani lux est: Tubilustria dicunt.
Lustrantur purae, quas facit ille, tubae.
Quatuor inde notis locus est; quibus ordine lectis,
Vel mos sacrorum, vel Fuga Regis inest.
Nec te praetereo, populi Fortuna potentis
Publica; cui templum luce sequente datum.
Hanc ubi dives aquis acceperit Amphitrite;
Grata Iovi fulvae rostra videbis avis.
Auferat ex oculis veniens Aurora Booten:
Continuaque die sidus Hyantis erit.

LIBER VI.

Hic quoque mensis habet dubias in nomine caussas:
Quae placeant, positis omnibus, ipse leges.

taria nautis numina, *ἀρωγοναῦται δάιμονες*.

721. *Agonalia* iterantur, de quibus I, 317. sqq. De *Cane Erigoneio* ad IV, 936. Oritur X. Cal.

725. *Tubilustria* IX. Cal. Lustrabantur tubae etiam X. Cal. Apr. Vid. III, 849. Varro: *Tubilustrium appellatur, quod eo die in atrio sutorio sacrorum tubae lustrantur.* Sic ferme et Festus. Olim ed. *quam Lustria.* Ursini liber, tum Zulich. Mazar. optimus Patav. Helmst. et tres alii, *lux est; Ubilustria*, sed optimus Medic. *Tubilustria*, quod et Scaliger suasit. Heins. praeterea *est* in *es* mutavit. Bene. *Purae tubae*, tubae sacrorum. Nisi malis, tubae, ut sint purae.

727. *Notae* et literae dic. unde *notare* aut *enotare*, scribere. Vid. ad Plin. I. Ep. 6, 1. et compendia vocum, a quibus *notarii* nomen habent. In Calendario antiquo legebantur notae hae, Q. R. C. F. quae dupliciter legi poterant, vel: quando rex comitiavit fas; vel: quando rex comitio fugit. Sermo autem est de rege sacrorum, cui non nisi hoc die comitium in foro adire licebat sacrorum caussa, sacrisque peractis illico se inde proripiebat. Plutarch. Qu. Rom. p. 128. Reisk. *Ἔςι γοῦν τις ἐν ἀγορᾷ θυσία πρὸς τῷ λεγομένῳ Κομητίῳ πάτριος, ἣν θύσας ὁ βασιλεὺς, κατὰ τάχος ἄπεισι φεύγων ἐξ ἀγορᾶς.*

729. De *Fortuna publica* dictum ad IV, 375. Aquila vesperi oritur. Pro *aquis* Heins. *aquae* legi vult. Multi Mss. *Amphitrites.*

733. VII. Cal. *Bootes* heliace fertur in occasum et VI. Cal. *Hyadum*, de quibus vs. 164. ortus heliacus.

1—100. Quaestio *de origine nominis*, quod huic mensi inditum. I, 41. *Iuvenum* de nomine eum dictum pronuntiaverat; sed nunc e variis sententiis, quas

Facta canam: sed erunt, qui me finxisse loquantur,
Nullaque mortali numina visa putent.
Est Deus in nobis: agitante calescimus illo.
Impetus hic sacrae semina mentis habet.
Fas mihi praecipue vultus vidisse Deorum:
Vel quia sum vates; vel quia sacra cano.
Est nemus arboribus densum, secretus ab omni
Voce locus; si non obstreperetur aquis.
Hic ego quaerebam, coepti quae mensis origo
Esset; et in cura nominis huius eram.
Ecce Deas vidi: non quas praeceptor arandi
Viderat; Ascraeas cum sequeretur oves:

Macrob. I. Sat. 12. habet, tres pluribus exposuit, et ita, ut rem tenuissimam figmento poëtico exornaret, fere ut IV. init. Drama fecit e quaestione grammatica. Namque poetam in nemore meditantem tres Deae adeunt, e quibus *Iuno* suam caussam agit 21—64. *Hebe* alteram sententiam patrocinio suo defendit 65—88. *Concordia* tertiam, 91—96. Quarum reverentia tactus poëta nihil decernit 97—100.

Habet-caussas. Variae caussae nominis afferuntur, de quibus dubitare et disputare licet. Novem Mss. *de nomine.* Duo, *sub nomine. Ipse leges*, ipse tibi eligas. *Quae placeant*, quae tuearis. *Ponunt*, qui afferunt in disputatione id, quod valet ad rem diiudicandam. Vid. Ernesti Clav. Cic. h. v. *Facta*, adventum et disputationes Dearum, opp. coniecturis. Duo *vera*, totidem *acta*, ut III, 370: *acta loquor. Facta* autem et alibi mutatum est a librariis, ut III, 262.

5. Poëtae sunt ἔνθεοι, pleni Deo. III. ex P. 4, 93: *Deus est in pectore nostro, Haec duce praedico vaticinorque Deo.* Cf. A. A. 549. Deus autem ille se ostendit *calore* (II. Met. 641.) aut *impetu* (supra I, 23.) enthusiasmo, furore poetico. *Hic* Burm. cui Taubn. assentitur, elegantius putat, quod unus Moreti habet, *hinc*, hinc fit, ut in illo calore sint semina sacra mentis. Sed et *hic* bene se habet, hic impetus indicat partem divinae mentis nobis inesse. I. Met. 80. de creatione hominis: Terra recens *seductaque nuper ab alto Aethere cognati retinebat semina coeli.* Pro *Deorum* Taubn. e Bern. malit *Dearum*, quia mox *Deae* prodeunt. Sed Ovid. nunc generaliter loquitur. *Vultus Deorum*, Deos. *Vel - vel*, partim, partim.

9. In nemore secreto, quale amant meditabundi, cogitat de nomine mensis. *Voce*, sono. Quoniam Strozzae liber non *aquis* habet, sed *avis*, propterea Heins. mallet, *obstreperetis aves*, Burm. *obstreperetur avi*, idque laudat Taubn. Equidem arbitror, Ovid. ipsam avium vocem, quae in nemoribus densis et secretis fere solae strepunt, excludere voluisse. *Obstrepere* autem etiam de aquis et foliis arborum murmurantibus. Propert. IV, 4, 4: *multaque nativis obstrepit arbor aquis.* Horat. Epod. 2, 21: *Fontesque* (nisi cum Markl. *frondesque* malis) *lymphis obstrepunt manantibus. In cura eram*, de eo cogitabam. Non bene Krebsius: Ich war in Kummer. Infra vs. 251. *In prece eram.*

13. Deas vidi, non Musas,

Nec quas Priamides in aquosae vallibus Idae
Contulit. Ex illis sed tamen una fuit.
Ex illis fuit una, sui germana mariti.
Haec erat, agnovi, quae stat in arce Iovis.
Horrueram; tacitoque animum pallore fatebar:
Cum Dea, quos fecit, sustulit ipsa metus.
Namque ait, O vates, Romani conditor anni,
Ause per exiguos magna referre modos;

quae plerumque poëtis adsunt. Sed hoc docte variavit. *Praeceptor arandi*, Hesiodus propter carmen, quod de Operibus et Diebus inscribitur. Etiam Propert. II, 25, 77: *Tu canis Ascraei veteris praecepta poëtae etc.* Cum dicit *Ascraeas cum sequeretur oves*, respicit Theog. 22, ubi Musae nominantur, quae olim Hesiodum egregium carmen docuerunt, agnos pascentem Helicone sub divino: ἄρνας ποιμαίνονθ' Ἑλικῶνος ὑπὸ ζαθέοιο. Eadem verba respexit etiam A. A. I, 27: *Nec mihi sunt visae Clio Cliusque sorores, Servanti pecudes vallibus, Ascra, tuis.* Fuit autem *Ascra* vicus Boeotiae, ubi Hesiodus, Cumis relictis, cum patre et Persa fratre vixit, agro colendo pecoribusque habendis operam dans.

15. Erant tres Deae, quae coram Ovidio caussam agebant, ut totidem quondam coram Paride egerant; atque ex his iisdem una et nunc aderat. Iuno enim, Minerva et Venus, cum in convivio Thetidis et Pelei nuptiali, immisso ab Eride pomo, de forma concertarent, a Mercurio, iubente Iove, in *Idam* montem deductae sunt ad Paridem, *Priami* filium, qui eas *conferret*, et inde de pulchritudine earum pronuntiaret. Hygin. fab. 92. Lucian. Deorum Iudic. To. II. p. 20. Secundum hunc iudicium latum est in Gargaro, Idae vertice. Sed Noster secutus est Eurip. Iph. Aul. 1294. ubi locus sic describitur: ad aquas limpidas, ubi fontes Nympharum et pratum floridum. Quamquam iidem Hel. 23. Idaeum specum, Ἰδαῖον κευθμῶνα, et Androm. 274. Idaeum nemus, Ἰδαῖαν νάπαν, memorat. Locum illum inde Alexandriam dictum esse, Strabo et ex eo Stephan. Byz. atque alii narrarunt. Vid. Hemsterh. ad Luciani d. l. Caeterum *contulit* Lenz explicat, quae se simul contulerunt ad Paridem. Immo iudicium Paridis per antecedens h. v. exprimitur. Qui iudicare vult, is ante *conferre* res, inter se comparare, debet. De *Ida aquosa* vid. ad II. Met. 218. Pro *Nec quas* duo Farnes. *Non quas.* *Quae stat*, similis statuae in Capitolio collocatae. *Horror* ille sacer intel. qui et II, 502. III, 331. et describitur I, 92. *Animum* nempe timidum, abiectum. *Fateri* dr. et is, qui inscius et invitus signis quibusdam animi motus prodit. VI. Met. 35: *confessaque vultibus iram.* Ingeniose additum *tacito* pallore. Caeterum Ovidius in hoc opere iam satis adsueverat numinibus videndis.

21. Oratio Iunonis. Tuetur Cingii sententiam. Macrob. Sat. I, 12: *Iunius Maium sequitur, aut ex parte populi nominatus, aut, ut Cingius arbitratur, quod Iunonius apud Latinos ante vocitatus, diuque apud Aricinos Praenestinosque hac appellatione in Fastos relatus sit: adeo, ut, sicut Nisus in commentariis Fastorum dicit, apud maiores quoque nostros haec appellatio mensis diu manserit, sed post detritis quibusdam li-*

Ius tibi fecisti numen coeleste videndi,
  Cum placuit numeris condere festa tuis.
Ne tamen ignores, vulgique errore traharis;
  Iunius a nostro nomine nomen habet.
Est aliquid nupsisse Iovi, Iovis esse sororem.
  Fratre magis, dubito, glorier, anne viro.

teris, ex Iunonio Iunius dictus sit. Nam et aedes Iunoni Monetae Cal. Iuniis dedicata est. Sic historici et grammatici. Sed Iunoni caussa aliter agenda, pluribusque argumentis pugnandum erat. Nobilitatem suam iactat, honores alios sibi habitos, in primisque merita sua in populum Romanum. Tota oratio Iunonis mores bene exprimit. *Condere* omnino ordinare, constituere. Liv. I, 42: *Conditor omnis in civitate discriminis.* III. 58: *Conditor Romani iuris.* Itaque *conditores anni Romani* pr. Romulus, Numa, Iulius Caesar, qui annum eiusque tempora constituerunt. Sed nunc poeta sic dr. qui annum dispositum aut digestum carmine persequitur. *Romanus annus.* Unus Vatic. *operosi anni*, quod Burm. comparat cum I, 101. III, 177. ubi *vates operosus dierum.* At aliud est *vates operosus*, aliud *annus. Exigui modi* sunt elegi. Vid. II, 3—8. unde et patet, quae *audacia* sit in hoc. Mox *numeri* vocantur. Horat. A. P. 211: *Accessit numerisque modisque licentia maior.* Differunt haec duo sic, ut *numeri* cernantur in rhythmi alternatione, in ordine longorum et brevium temporum, *modi* autem melos vocis elevatae et depressae complectantur. Vid. Vossius de Cantu et viribus rhythmi p. 24. Itaque Krebsius alterum nunc vertit Weise, alterum Tact. Sed quoniam omnis pes est numerus, propterea *numeri* et pedes drr. atque omnino metrum. Cic. Or. 57. *dactylicus numerus.* Et quoniam poetae passim musicorum voabula ad se transferunt et carmina sua, etiam *modi* in eundem sensum capi possunt. *Festa tuis.* Unus Farnes. et Medic. *Iovis.* Inde Burm. *novis* coni. quia *novus* in Ovidii Codd. cum *tuus* et *suus* permutatum sit. Sit ita; tamen h. l. non factum est, nam in *novitate* numerorum caussa est nulla, cur poeta ius sibi fecerit numina videndi.

27. Argumentum primum a nobilitate petitum. Pro *adspicitur* Laeti Cod. *arguitur.* Burm. malit *inspicitur*, ut vs. 61. Equidem nullam mutandi caussam video. *Adspicere* saepe de eo, qui spectat aliquid, ut eo moveatur, eo motus aliquid faciat credatve. Heroid. VII, 42: *Adspice, ut eversas concitet Eurus aquas.* I. Amorr. 2, 51: *Adspice cognati felicia Caesaris arma.* V. Met. 190: *adspice nostrae primordia gentis.* — *Sors*, quod sorte datur; tum omnino, quod alicui contingit. IV. Trist. 5, 1: *O mihi dilectos inter sors prima sodales.* Inde et prolem significat et sexum. IX. Met. 675: *altera sors*, proles alterius sexus. Prima autem sors Saturni non Iuno fuit, sed Vesta. Homer. h. Ven. 22. Ἱστίη, ἣν πρώτην τέκετο Κρόνος. Hesiod. Theog. 454. Apollod. I, 1, 3. Sed Noster etiam vs. 285. dissentit. *Saturnia.* Ante Herculis adventum mons Capitolinus Saturno sacer et *Saturnius* dictus. Dionys. I, 34. Etiam urbem *Saturniam* ibi fuisse Varro tradit: *Antiquum oppidum in hoc* (monte Capitolino) *fuisse Saturniam scribitur. Eius vestigia etiam nunc manent tria: quod Saturni fanum in faucibus: quod Saturnia porta, quam nunc vo-*

Si genus adspicitur, Saturnum prima parentem
Feci. Saturni sors ego prima fui.
A patre dicta meo quondam Saturnia Roma est:
Haec illi a coelo proxima terra fuit.
Si torus in pretio est: dicor matrona Tonantis;
Iunctaque Tarpeio sunt mea templa Iovi.
An potuit Maio pellex dare nomina mensi?
Hic honor in nobis invidiosus erit?
Cur igitur Regina vocor Princepsque Dearum?
Aurea cur dextrae sceptra dedere meae?
An faciant mensem luces, Lucinaque ac illis
Dicar; et a nullo nomina mense traham?
Tunc me poeniteat posuisse fideliter iras
In genus Electrae, Dardaniamque domum.

tant Pandanam: quod post aedem Saturni in aedificiorum legibus parietes postici muri sunt scripti. — *A coelo proxima,* e coelo pulsus fugit in Latium. I, 233.

33. *In pretio est,* dignitatem affert. *Tonantis* maluit, quam Iovis, quia illud notionem maiestatis summae involvit. *Matrona,* coniux. Sed illud sonantius et dignius. Etiam II, Met. 465: *matrona magni Tonantis. Dicor* recte receptum e duobus Putean. et Excerpt. Douzae. Caeteri *dicar. Iuncta templa.* In templo Capitolino tria delubra; medium Iovis, laevum Iunonis. Nec longe aberat aedes Iunonis Monetae, de qua I, 638. Huic argumento vim addit, dum se matronam comparat cum *pellice.* Similiter argumentatur ap. Virg. Aen. I, 39: *Pallasne exurere classem Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto. — Ast ego, quae Divum incedo regina, Iovisque Et soror et coniux* etc. *Invidetur* et 6, 84: *neque ille Sepositi ciceris, nec longae invidit avenae,* largiter dedit. A. P. 55: *ego cur invideor,* cur id mihi non conceditur? Vid. ad Plin. II. Ep. 10, 2.

37. Hac dignitate passim gloriatur Iuno. *Iuno Regina* a Camillo Dictatore Veiis transvecta erat Romam. Liv. V, 21. *Reginae* notionem exornat, dum *sceptra* memorat *aurea. An faciant mensem* etc. Cum ego a *lucibus,* diebus, quae mensem faciunt, nomen *Lucinae* habeam, cur non et a mense nomen traham? Frustra hic haesit Burm. quia et anni lucibus, sive diebus constant. Cum igitur unus Moreti: *An faciam pueris lucem,* quidam *menses* praeferant, de illo amplius cogitandum, et in hoc latere aliquid de gravidis putat, quae, exactis mensibus, Lucina favente pariant. Sed Ovidius consilii sui oblitus parum accurate scripsit. Iuno enim non a mense nomen habere, sed mensi nomen dedisse vult. Taubn. ad hypallagen confugit. Etiam *Lucinae* nominis variae caussae afferebantur, cum alii a *luce,* quam noscentibus det, alii a *luco* derivarent. II, 449. *Faciant* Heins. ex pr. Ambros. et octo aliis recepit. Vulgo *facient,* multi *faciunt.*

41. Merita Iunonis in Romanos, cum odium in Aeneae posteros conceptum posuisset, urbesque sibi carissimas subiici Ro-

Caussa duplex irae. Rapto Ganymede dolebam;
  Forma quoque Idaeo iudice victa mea est.
Poeniteat, quod non foveo Carthaginis arces;
  Cum mea sint illo currus et arma loco.
Poeniteat Sparten, Argosque, measque Mycenas,
  Et veterem Latio supposuisse Samon.
Adde senem Tatium, Iunonicolasque Faliscos;
  Quos ego Romanis succubuisse tuli.
Sed neque poeniteat: nec gens mihi carior ulla est.
  Hic colar, hic teneam cum Iove templa meo.
Ipse mihi Mavors, commendo moenia, dixit,
  Haec tibi: tu pollens urbe nepotis eris.
Dicta fides sequitur. Centum celebramur in aris:
  Nec levior quovis est mihi mensis honor.

manis passa esset. *Tunc*, Mitscherl. *tum*. *Iras posuit* secundum Horat. III. od. 3, 17. mortuo Romulo, secundum Virg. Aen. XII, 791· Aenea adhuc vivo. De *genere Electrae* et *Dardania domo*, unde Romani per Aeneam, IV, 31. *Duplex* haec *irae caussa*, nempe *iudicium Paridis*, et *rapti Ganymedis honores*, etiam Aen. I, 27. memoratur. Ganymedem, Trois filium, longe pulcherrimum inter mortales, ob ipsam pulchritudinem Dii in coelum rapuere, ut Iovi esset pocillator. Hom. Il. XX, 233. Non mirum, eo raptu Iunonem doluisse; displicuit etiam Cic. Tusc. I, 26.

45. Virg. Aen. I, 15: *Quam* (Carthaginem) *Iuno fertur terris magis omnibus unam Posthabita coluisse Samo. Hic illius arma, hic currus fuit.* Hoc de *curru* fictum e moribus antiquorum heroum, qui currus suos, finito bello, certo loco reponebant. Deorum currus iis locis servari dicebantur, ubi ipsi summa religione coli solebant. Iunonis currus ab Hom. Il. ε, 720. sqq. memoratur. Etiam *arma* Iunoni tribuebantur, in primis hasta. Unde Iuno Curitis ap. Sabinos. Vid. Heyne ad Virg. d. l. *Foveo* Heins. ex melioribus recepit. Farnes. pr. *foveam*. Olim *fovi*, quod Taubn. tuetur, quia Carthago illo tempore iam deleta. Sed ita nec *sint* sequi deberet. De re praeterita, ut de praesenti, poeta locutus est. *Sparten* etc. Etiam alibi, ut VI. Met. 414. et iam ap. Homer. hae tres urbes sic iunguntur, quippe Iunoni in primis carae. De templo Iunonis *Samiae* vid. Herodot. III, 60. *Supposuisse*, subiecisse potestati Romanorum. I, 306. IV. Trist. 8, 48: *Nil ita sublime est, ut non sit suppositum Deo.* Pro eo mox est *succubuisse tuli*. Non bene igitur Krebsius vertit: dass ich nachsetze.

49. *Iuno Curis* Dea praecipua Sabinorum. Itaque *Tatius*, cum Sabini se iunxissent Romanis, eidem in omnibus curiis mensas dedicavit, quae Augusti adhuc tempore exstabant Dionys. Halic. II, 50. Falerios in *Faliscis* olim Argivi migraverant. Ibi igitur templum Iunonis ad similitudinem Argivi positum in eoque sacra fiebant Argivo ritu. Dionys. I, 21. *Mavorti* etiam ap. Horat. III. od. 3, 30. graves iras in Aeneadas redonasse dr. *Dicta fides sequitur* etiam I, 319. III.

Nec tamen hunc nobis tantummodo praestat honorem
Roma: suburbani dant mihi munus idem.
Inspice, quos habeat nemoralis Aricia Fastos,
Et populus Laurens, Lanuviumque meum.
Est illic mensis Iunonius. Inspice Tibur,
Et Praenestinae moenia sacra Deae.
Iunonale leges tempus. Nec Romulus illas
Condidit: at nostri Roma nepotis erat.
Finierat Iuno. Respeximus. Herculis uxor
Stabat; et in vultu signa dolentis erant.

Met. 527. et, *vota fides sequitur* VIII, 711. quibus indicatur, factum esse, quod quis vel promiserat, vel optaverat. Ergo non debebat verti: den Wörtern folgt Treue. Melius Int. Gallicus: Il m'a tenu parole, et les effets suivirent. *Centum* omnino multis. *Mensis honor*, ut alibi *coeli* aut *templorum honor*.

57. Etiam vicini populi Iunium mensem habent. Quo argumento et alii usi sunt. Vid. ad vs. 21. Zulich. et unus Patav. *praestet* malebat. *Suburbani* omnino non longe remoti ab urbe. Vs. 723. *suburbanus triumphus* de Volscis. Quae sequuntur oppida, omnia Latii erant. *Aricia* sub Albano monte. In eius *nemore* culta Diana. III, 263. Densae eius silvae etiam XV. Met. 488 memorantur. *Laurenti* oppidi incolae et *Laurentes* et *Laurentini* dicebantur. Vid. Corte ad Plin. II. Ep. 17. init. *Lanuvium* cultu Iunonis sospitae celebre. Aedes eius et lucus communis erat Lanuvinis ac Romanis. *Tibur* ad Anienem amnem. *Praenestina Dea* est Fortuna Praenestina, cuius templum pulcherrimum. *Fastos* autem aliorum populorum Ovid. etiam III, 87. memorat. *Lanuvium*, non *Lavinium* esse legendum vel metri caussa, iam vidit Scaliger. Accessit Mss. nonnullorum auctoritas. Pro *meum* Ursini Cod. *nemus*, quod Heins. placet, quia ibi ingens Iunonis lucus, de quo Drakenb. ad Sil. VIII, 382. *Iunonale* Neap. ex Ed. antiqua dedit, cum caeteri *Iunonisque* exhibeant.

65—90. Hebe, Iovis et Iunonis filia, Herculi nupta, Iuventutis Dea, prodit, atque Romulum *iuvenum* nomen huic mensi indidisse contendit. Fuerat haec sententia Fulvii Nobilioris. Macrob. I. Sat. 12: *Fulvius Nobilior in Fastis Romulum dicit, postquam populum in maiores minoresque divisit, ut altera armis rempublicam tueretur, in honorem utriusque partis hunc Maium, sequentem Iunium vocasse.* Eandem sententiam Heben tueri voluisse, e vs. 84. sqq. apparet. Errat igitur Lenzius, cum putat Heben hoc nomen a se derivare, idque esse inventum ipsius Ovidii. Immo Hebe, ut Dea Iuventutis, iuvenum caussam agit, et honorem illis habitum, sibi quoque vindicat. Neque res aliter institui poterat, cum Deae darentur has partes. Caeterum observa in hac oratione varios animi motus et sensus, dolorem, verecundiam, pietatem: cum matre enim certabat filia de honore unico.

Pro *dolentis* Mss. plerique *vigoris* vel *doloris*. Quidam *decoris*. Duo *ruboris*. Unus *pudoris*. Quae singula defendi possent. Doloris tamen sensus in animo Deae praevaluisse videtur. Etiam IV, 586: *Maximaque in vultu signa dolentis erant.* Ex-

Non ego, si toto mater me cedere coelo
Iusserit, invita matre morabor, ait.
Nunc quoque non luctor de nomine temporis huius.
Blandior, et partes paene rogantis ago.
Remque mei iuris malim tenuisse precando:
Et faveas caussae forsitan ipse meae.
Aurea possedit socio Capitolia templo
Mater; et, ut debet, cum Iove summa tenet.
At decus omne mihi contingit origine mensis.
Unicus est, de quo sollicitamur, honor.
Quid grave, si titulum mensis, Romane, dedistis
Herculis uxori, posteritasque memor?
Haec quoque terra aliquid debet mihi nomine magni
Coniugis. Huc captas appulit ille boves.
Hic male defensus flammis et dote paterna
Cacus Aventinam sanguine tinxit humum.
Ad propiora vocor. Populum digessit ab annis

ordium vero summam pietatem spirat: Si me mater vel e coelo pelleret, cederem. *Non luctor,* quod Heins. non displicet, si post *huius* minor distinctio ponatur. In altera lectione melior est oppositio. *Rem tenere*, rem obtinere, vincere. Sic *caussam tenere* ap. Cic. passim. Mox alii *faveat ipsa,* nempe Iuno. Id Taubn. probabilius videbatur, mihi non. Post orationem enim superiorem Iunonis favor vix exspectari poterat.

73—76. Argumentum ab aequo: Matri satis dignitatis est; non debet filiae unicum, quem habet, honorem eripere. *Possedit* Krebs. non recte vertit: sie besass. *Possidere* etiam est occupare, sibi vindicare. *Capitolia*, sedem imperii Romani, caput orbis terrarum, eaque *aurea,* tanto ornatu fulgentia. *Socium templum* non est templum Iunonis Monetae, sed laevum delubrum in ipso Capitolio. Illud enim socium dici non poterat. *Origine mensis*, quod nomen mensis a iuvenibus originem habet: qui honor adeo me quoque, Iuventutis Deam, tangit. Lapsi sunt Lenzius et Krebsius, qui hoc sic ceperunt: Inde ab eo tempore, quo mensis Iunius esse et dici coepit, mihi hic honor debetur. Idem Lenzius *unicum* explicat: qui unice ad me pertinet. Malim, non nisi unus honor mihi contigit, et hic unus mihi eripitur.

77—82. Herculis de Latio merita. *Grave* vel magnum, vel invidiosum. *Titulum mensis* alicui *dare*, ab aliquo, aut in honorem alicuius mensem nominare. Sic IV, 115. *titulo mensis spoliare. Dedistis* pro *dedisti* Voss. et duo Medic. quia *Romane* collective positum, et quia *posteritas* seq. De Herculis adventu in Italia et pugna cum *Caco* I, 543. et de huius *dote paterna* vs. 571. Mazar. *arte paterna*, quod Heins. ex glossa fluxisse putat. *Appulit.* I, 543: *boves illuc applicat.* Voss. et Moreti h. l. *attulit* Mazar. *abstulit.* Tum unus Medic. *captos.* Liv. I, 7. hos boves in utroque genere memoravit. Vid. ibi Stroth.

83. *Propiora* sane haec sunt; superiora figmento illi data, quo

Romulus, in partes distribuitque duas.
Haec dare consilium, pugnare paratior illa est:
Haec aetas bellum suadet, at illa gerit.
Sic statuit; mensesque nota secrevit eadem.
Iunius est iuvenum: qui fuit ante, senum.
Dixit: et in litem studio certaminis issent;
Atque ira pietas dissimulata foret.
Venit Apollinea longas Concordia lauro
Nexa comas, placidi numen opusque Ducis.
Haec ubi narravit Tatium, fortemque Quirinum,
Binaque cum populis regna coisse suis;
Et lare communi soceros generosque receptos:
His nomen iunctis Iunius, inquit, habet.
Dicta triplex caussa est. At vos ignoscite, Divae:
Res est arbitrio non dirimenda meo.
Ite pares a me. Perierunt iudice formae
Pergama: plus laedunt, quam iuvet una, duae.
Prima dies tibi, Carna, datur. Dea cardinis haec est.
Numine clausa aperit, claudit aperta suo.

Hebe caussam agens inducitur. *Ab annis*, ita, ut annos, aetatem respiceret. Cf. cum his V, 59. sqq. *Nota*, norma, nempe aetas. — His dictis ambabus exarsit studium certandi. *Dissimulare*, occultare, ut non esse videatur. Itaque h. l. pietas matris in filiam et filiae in matrem victa esset ad tempus, nisi Concordia intervenisset. Ingeniose hic adventus fictus.

91—96. Concordia breviter sententiam dicit, ex qua Iunius nomen a *iunctis* Romanis et Sabinis invenit. Unde Ovid. hanc sententiam ineptam et in leges linguae peccantem acceperit, non constat. Forsitan ipse reperit; neque male *Concordiae* defendendam dedit. Alii putabant, a Iunio Bruto nomen venisse. Vid. Macrob. d. l. *Concordia* cuius templum Tiberius, pace composita, refecit. I, 637. Hinc *lauro* coronata prodit; hinc *Ducis*, Tiberii, *opus* et vel *numen*, vel, ut Hamb. Iun. et alter Petav. habent, *munus* appellatur. Quoniam Iunius mensis iam Romuli tempore erat, propterea ex illo ipso tempore concordiae, sive coniunctionis exemplum repetendum erat. *Lar*, sedes, urbs.

97. Finit haec eadem modestia, qua V, 109 similem locum. *Pares* Krebs. vertit: gleichgesinnt. Melius Gallicus Int. Souffrez qu' également je respecte vos droits. *Perierunt* etc. Ergo Ovidium quoque vestigia terrebant.

101—182. De *Carna*, Dea Romanorum vernacula, quae sit, unde et ius cardinis habeat, et vim spinae ope pellendi noxas 101-130. Quomodo illa vi olim usa sit in tuendo Proca a strigibus 131-168. Cur larda et fabae ei offerantur 169—182. A Macrob. I. Sat. 12. *Carnea* vocatur, a Cypriano de Idol. Van. II, 8. et ab Augustino de Civ. Dei IV, 8. *Cardea*, a Tertul. de Cor. 13. et alibi *Carda*. Sunt, qui putent apud Patres corruptum legi nomen; quod non est;

Unde datas habeat vires, obscurior aevo
Fama; sed e nostro carmine certus eris.
Adiacet antiqui Tiberino lucus Helerni:
Pontifices illuc nunc quoque sacra ferunt.
Inde sata est Nymphe, Granen dixere priores,
Nequidquam multis saepe petita procis.
Rura sequi, iaculisque feras agitare solebat;
Nodosasque cava tendere valle plagas.
Non habuit pharetram; Phoebi tamen esse sororem
Credebant. Nec erat, Phoebe, pudenda tibi.
Huic aliquis iuvenum dixisset amantia verba;
Reddebat tales protinus illa sonos:

namque illi hoc nomen diserte a *cardine* deducunt, ut *Forculi* et *Limentini* nomina a *foribus* et *limine*. Diversa igitur eiusdem Deae nomina fuisse videntur, cum *Carna* aut *Carnea* diceretur a *carne*, quia vitalibus praeesset. Macrob. d. l. ubi narravit, ex opinione nonnullorum Iunium mensem a Iunio Bruto nominatum esse, quod Cal. Iun. pulso Tarquinio, sacrum Carneae Deae in Coelio monte voti reus fecisset, pergit: *Hanc Deam vitalibus humanis praeesse credunt. Ab ea denique petitur, ut iecinora et corda, quaeque sunt intrinsecus viscera, salva conservet. Et quia cordis beneficio, cuius dissimulatione Brutus habebatur idoneus emendationi publici status extitit, hanc Deam, quae vitalibus praeest, templo sacravit.*

103. *Vires* has, sive potestatem, habet et Ianus I, 118. sqq. Infra vs. 127. *Ius cardinis. Unde datas habeat*, a quo datae sint vires, quas habet. Non erat, cur Heins. hic haereret, et *ratas* mallet. Horat. I. Sat. 4, 49. *Unde petitum Hoc in me iacis*, unde petiisti hoc, quod in me iacis. II. Sat. 2, 31. *unde datum sentis*, ubi vid. Bentl. Nam ibi quoque Heins. *ratum* malebat. Pro *certus* plures *doctus*. Sed etiam II. ex P. 7, 28. sic *certus eris*.

105. *Tiberinus*, Tiberis fluvius, ut IV, 291. Cf. II, 389. *Lucus Helerni* non aliunde satis notus. Vulgo ed. *Hilernae*. Et ab Onuphrio Panv. in Topogr. Urbis in Regione XIII. *aedicula* et *lucus Hylernae* memorantur. Sed Heins. cum primo Ambros. et duobus aliis *antiqui Helerni* maluit, quod idem et II, 67. reponi volebat. Mazar. *antiquus Tyberini lucus*. — *Sacra ferre* proprium est et sacrificantis, Aen. III, 19. et sacerdotis. Hinc Georg. II, 446. *Musarum sacra fero*, sacerdos sum Musarum. Mazar. h. l. *sacra canunt*. Tunc *illuc* cum Putean. in *illic* mutandum. *Sacra canere, hymnos canere*, ut Aen. II, 239.

107. Olim edeb. *Cranen*. Sed ex altero orta est tertia lectio *Gramen*. *Rura* etc. more earum, quae coniugium spernebant, ut Daphne I. Met. 475. Syrinx ibid. 694. Callisto II, 411. *Sequitur* locum, qui voluptatis percipiendae caussa eum adit aut frequentat. Vid. ad Plin. I. Ep. 22, 6. *Nodosae plagae* etiam III. Met. 153. et alibi *nexiles*. *Pharetra* et arcus aureus insignia Dianae, quibus Nymphis antestabat. I. Met. 697.

113. Hoc *dixisset* offendit librarios. Namque Ambros. Laeti

Haec loca lucis habent nimis, et cum luce pudoris.
Si secreta magis ducis in antra, sequor.
Credulus antra subit. Frutices haec nacta resistit;
Et latet, et nullo est invenienda loco.
Viderat hanc Ianus; visaeque cupidine captus,
Ad duram verbis mollibus usus erat.
Nympha iubet quaeri de more remotius antrum;
Utque comes sequitur, destituitque ducem.
Stulta, videt Ianus quae post sua terga gerantur.
Nil agis, en! latebras respicit ille tuas.

et duo alii, *Huic si quis.* Sed vocula *si* solet sic omitti. Plin. I. Ep. 12, 8: *Dedisses huic animo par corpus*, ubi vid. Corte. Aliis displicuit etiam Plusquamperf. Coniunct. Thuan. et Ed. Gryph. *aliquis iuvenum si dixit,* Putean. *cum dixit.* Et sic sane scribi debet a forma usitatissima. Verum variari tempora tali modo, in primis a poëtis, videmus.

116. *Secreta.* Burm. e duobus praefert *deserta.* Non video quare. I. Met. 594. in re simillima: *nemorum secreta subibis.* Etiam VII, 75. *secreta silva.* — *Sequor* pro *sequar* Heins. e melioribus Mss. tuetur. Taubnero et Krebsio displicuit, quod idem *ante subit* Mss. Reg. et pr. Bonon. auctoritate in *antra subit* mutavit: amatorem enim *ante* debuisse subire. Immo, ubi comes non sequitur, sed resistit, alter non *ante* subit antrum, sed solus. Contra *antra* sic bene repetitum et more Ovidiano, de quo diximus in Comment. ad Metam. p. XXVI. Nonnulli, *ante iniit.* — *Resistere,* subsistere, non longius progredi, de qua vi egit Schwarz. ad Plin. pan. 10, 4. *Loco* revocavi cum Mitscherl. quia omnes Mss. ita, praeter unum, unde Neap. *modo* invexit.

120. *Mollia verba* bene drr. blanditiae ad *duram* puellam, quae non sinit se flecti. Tibul. III, 4, 76: *Ergo ne dubita blandas adhibere querelas. Vincuntur molli pectora dura prece.* Paullo ante Thuan. *formaeque cupidine.* Duo, *cupidine tactus. Remotum* i. q. secretum, ut Horat. II. od. 3, 6. *in remoto gramine.* — *Utque* etc. sequitur quidem primum ut comes, at mox deserit ducem.

123. Similiter III. Met. 432. Narcissum alloquitur, et alios alibi. Olim edeb. *Nil agis, et latebras.* Heins. vero cum uno Arond. *et* in *en* mutavit; quod Taubn. et Krebs. improbant. Mihi vero copula *et* nunc otiosa videtur; *en* contra non male positum post verba *videt Ianus* etc. II. Met. 283: *tostos en adspice crines.* Ib. vs. 296: *Atria vestra ruent. Atlas en ipse laborat.* Saepe vera lectio in uno aut in paucis Mss. servata est. Pro *dixi* Heins. *dixin?* malit. *Occupat amplexu* nil nisi, amplectitur. Ad hunc amplexum autem Neapol. notavit haec: „Hui, hui, „tu ille Ianus, de quo Augusti„nus VII. Civ. Dei: *De Iano „non mihi facile quidquam oc„currit, quod ad probrum per„tineat; et forte talis fuit, ut „innocentius vixerit, et a fa„cinoribus et flagitiis remotius.*" *Teque potitus.* Heins. ex Ursin. et uno Patav. *Speque,* quia passim *spe* et *votis potiri* legitur. Sed et alterum usitatum satis. IX. Met. 752: *Nec tamen est potiunda tibi.* Vs. 796: *potitur sua Ianthe.* X, 569: *nec sum potiunda.* — *Ius cardinis*

Nil agis, en! dixi. Nam te sub rupe latentem
Occupat amplexu; Teque potitus, ait:
Ius pro concubitu nostro tibi cardinis esto.
Hoc pretium positae virginitatis habe.
Sic fatus, virgam, qua tristes pellère posset
A foribus noxas, (haec erat alba) dedit.
Sunt avidae volucres: non quae Phineia mensis
Guttura fraudabant; sed genus inde trahunt.
Grande caput: stantes oculi, rostra apta rapinae:
Canities pennis, unguibus hamus inest.
Nocte volant, puerosque petunt nutricis egentes;
Et vitiant cunis corpora rapta suis.
Carpere dicuntur lactentia viscera rostris;
Et plenum poto sanguine guttur habent.
Est illis strigibus nomen: sed nominis huius
Caussa; quod horrenda stridere nocte solent.

etiam vim complectitur mala quaeque depellendi a foribus, ut e sqq. patet.

129. *Virgam* revocavi, quia sic omnes ferme Mss. Etiam vs. 165: *virga de spina alba.* Sed Heins. *spinam* de suo dedit. Intell. autem rhamnus, ῥάμνος, spina semper frondifera, cuius alterum genus nigrum alterum *album.* Theopr. H. Pl. I, 15. III, 17. Tria genera memorat Dioscorid. I, 119. Qui addit, frondes spinae albae foribus appositas avertere maleficia: κλῶνας αὐτῆς θύραις ἢ θυρίσι προστεθέντας ἀποκρούειν τὰς τῶν φαρμάκων κακουργίας.

131. *Striges* deformes et noxias, ad quas describendas iam progreditur, non male cum Harpyiis comparat, et genus earum inde ducit. Harpyiae Homero (Od. I, 242. XIV, 371.) Deae sunt, quibus vis rapiendi homines. Post alae iis sunt additae; mox inde factae aves foedissimae. Hygin. fab. 14. Tzetz. ad Lycophr. 653. Tales etiam a Virg. Aen. III, 212. descriptae sunt, ubi vid. Heynii Exc. et cf. Vossi Epistt. mythol. Vol. I. p. 198. sqq. Eae a poëtis Argonaut. in primis adhibitae in historia Phinei, vatis Thracici et excaecati, cuius ab ore cibos auferebant, reliquiasque foedo odore implebant. *Strix*, Lin. strix aluco, die Nachteule, cuius caput grande plumisque velatum, color cinereus et albus, idemque maculis et lineis nigris distinctus. Vid. Statius Müller in Linnei Syst. Nat. To. II. p. 102. Hae aves infantibus in cunis sanguinem extrahere, atque etiam ubera sua immulgere vulgo credebantur. Plin. XI, 39. s. 95. qui putat non constare, quae sit avium. *Stantes.* Sex Mss. *grandes.* Pro *pennis* Voss. et tres alii *plumis.* Constat, *pennas* esse alarum, *plumis* reliquas partes corporis velari. Interdum tamen *penna* est nomen generis.

136. *Vitiare*, laedere, nomen generale, ut vs. 166. *violare cunas.* Mox ipse explicat, *carpere viscera*, et vs. 145: *pectora exsorbere.* — *Rapta* Krebs. vertit: die geraubten, et *carpere*, verzehren. Putem, *rapta* potius esse correpta unguibus, et *carpere*, lacerare, arrodere rostro, ut sanguinem inde exhauriant. Vs. 148. *rigido ungue secare.*

Sive igitur nascuntur aves; seu carmine fiunt.
  Neniaque in volucres Marsa figurat anus:
In thalamos venere Procae. Proca natus in illis,
  Praeda recens avium quinque diebus erat.
Pectoraque exsorbent avidis infantia linguis.
  At puer infelix vagit opemque petit.
Territa voce sui nutrix accurrit alumni;
  Et rigido sectas invenit ungue genas.
Quid faceret? color oris erat, qui frondibus olim
  Esse solet seris, quas nova laesit hiems.
Pervenit ad Granen, et rem docet. Illa, Timorem
  Pone; tuus sospes, dixit, alumnus erit.
Venerat ad cunas: flebant materque paterque.
  Sistite vos lacrimas, ipsa medebor, ait.
Protinus arbutea postes ter in ordine tangit
  Fronde: ter arbutea limina fronde notat.
Spargit aquis aditus, et aquae medicamen habebant,
  Extaque de porca cruda bimestre tenet.

Pro *viscera* quidam *pectora*, plures *corpora*. De *nomine* etiam Isidor. *Strix, nocturna avis, habens nomen de sono vocis, quando enim clamat, stridet.* Graecis στρὶξ a στρίζειν, stridere. Sed pro *horrenda nocte* ego quoque cum Heins. *horrenda voce* legendum arbitror. *Horror* enim *vocis* ad rem pertinet, non *noctis*.

141. *Carmine*, incantatione. Hoc iam speciali notione exprimit, *Naeniaque* etc. quod Krebs. male vertit: eine alte Marserinn mag die Hexenlieder in Vögel umstalten. Coniunxit ergo *Marsa anus* et *naenia* accepit ut Neutrum plurale. Inde mira transformatio carminum in striges! Immo anus figurantur in volucres a Marsa ope naeniae. *Marsi* et Sabini ab arte magica famosi erant. *Naenia Marsa* etiam A. A. II, 102. Horat. Epod. 17, 27. Et h. l. *Marsa* se tuetur bonorum librornm auctoritate. Unus, quo Neap. usus, *saga*, vulgo *falsa*. *Naenia*, omnino carminis formula. De tali anu figurata Noster I. Amorr. 8, 13: *Hanc ego nocturnas vivam volitare per umbras Suspicor, et pluma corpus anile tegi.*

143. De *Proca* vid. IV, 52. *Pectora* nunc substituit *visceribus* vs. 137. ne idem voc. repeteret.

149. Homines in calidiore regione viventes, cum timor eos invadit, flavescunt. Flavum autem colorem trahunt etiam frondes atque segetes frigore tactae. IV, 918. *Faceret*. Strozzae *faciat*. Pro *seris* tres *tardis*. Paullo post Ambros. et Petav. *Pone tuum*.

155. *Arbutea fronde* utitur, sive quia est spinosi fruticis, sive quia obvia erat. IV, 656. Quo loco Numa: *bis sua faginea tempora fronde premit*. *Notat* i. q. *tangit*. Pro hoc unus *texit*, pro illo duo *tegit*, ex quibus Heins. *tergit* et *terit* facere volebat. — *Et aquae*. Haec lect. antiqua bene se habet. Unus Vatic. et alter Bonon. *et quae*. Hinc Heins

Atque ita, Noctis aves, extis puerilibus, inquit,
    Parcite: pro parvo victima parva cadit.
Cor pro corde, precor, pro fibris sumite fibras.
    Hanc animam vobis pro meliore damus.
Sic ubi libavit, prosecta sub aethere ponit:
    Quique sacris adsunt, respicere illa vetat.
Virgaque Ianalis de spina ponitur alba:
    Qua lumen thalamis parva fenestra dabat.
Post illud nec aves cunas violasse feruntur;
    Et rediit puero, qui fuit ante, color.
Pinguia cur illis gustentur larda Kalendis,
    Mixtaque cum calido sit faba farre, rogas?
Prisca Dea est; aliturque cibis, quibus ante solebat:
    Nec petit adscitas luxuriosa dapes.

edidit *sed quae*. Mitscherl. *sed aquae Exta* Diis offerebantur et *cruda*, et cocta, et semicocta et assa. Arnob. adv. Gent. II. p. 91. *Bimestre porcello* curabatur et Genius. Horat. III. od. 17, 15. Inepte Petavii alter et Putean. *bimatre* pro varia lect.

159. Sacra strigibus facta. *Exta* et mox *fibrae*, viscera. *Pro parvo* tres, *puero*. De qua varietate vid. ad II, 385. Nunc utique praestat *parvo*, quia caussam *parvae* victimae continet. *Fibras* distinxisse videri possit a reliquis partibus, cum alias *fibrae* sint ipsa *exta*, in quibus et *cor*. Sed talia non urgenda sunt in talibus precibus. Exta *prosecta*, in partes secta, alias adolenda iniici altari solebant; nunc *ponuntur sub aethere*, sub dio, devoranda strigibus. *Respicere*, retro spectare. Vid. V, 437.

165. *Ianalis*, a Iano accepta, novam voc. quod propter insolentiam Heins. et Burm. displicebat. Bonon. *Naialis*. Heins. coni. vel *Malalis*, vel *ramalis*, virga ex ramo arboris. Burm. addit, spinae albae (Weissdorn) posse ramos tribui, cum Columel. VII, 19. eam inter arbores recenseat. Idem et proponit *ramnalem*, quia spinam illam Graeci ῥάμνον dixerunt, quamquam ipse huic coni. non multum tribuit. Cum Ovid. plura vocabula finxerit, non offendor eo, quod hic legimus, quod rei indicandae satis accommodatum, atque ei simillimum est, quod vs. 63. legitur *Iunonalis*. *Ponitur* recepi ex Arond. Voss. et plurimis aliis vett. Placebat et Heinsio, quamquam is dubitabat, an non Iani Ulitii coni. *subditur* praeferenda esset. Immo lect. plurimorum Mss. praestat. Vulgatum *sumitur* autem h. l. parum convenit. *Post illud*. Frcf. *post illam*. Caeterum alia adversus has aves antidota Neap. memorat, ut carmina, allium infantibus annexum.

169. Macrob. d. l. *Cui* (Carnae) *pulte fabaria et larido sacrificatur, quod vires maxime his rebus corporis roborentur. Nam et Calendae Iuniae fabariae vulgo vocantur, quia hoc mense adultae fabae rebus adhibentur.* — *Gustentur*, comedantur, Burm. unius Vatic. auctoritate *cum* mutavit in *cur*; quia τῷ *mixta* recte iungitur Ablativ. Mitsch. servavit *cum*, quod et nos fecimus. Heins. etiam legi volebat, *si rogas*.

172. *Adscita*, aliunde petita,

Piscis adhuc illi populo sine fraude natabat:
Ostreaque in conchis tuta fuere suis.
Nec Latium norat, quam praebet Ionia dives,
Nec, quae Pygmaeo sanguine gaudet, avem;
Et praeter pennas nihil in pavone placebat:
Nec tellus captas miserat ante feras.
Sus erat in pretio: caesa sue festa colebant.
Terra fabas tantum, duraque farra dabat.

peregrina. Heluones terra et mari conquirebant edulia, quos Varro iam in Satura notaverat, cuius notationis summam Gellius N. A. VII, 16. dedit. Cf. Plin. H. N. IX, 54. sqq. Senec. Ep. 95. p. m. 718. Petron. de Murat. R. 33. sqq. In deliciis in primis erant *pisces* rariores. *Fraudem* Schirach. interpretatur damnum. Immo insidias intellige, quibus damnum infertur. IL, 227. III, 853. III. Met. 587. ubi *lino et hamo decipere pisces*, ut Virg. G. I, 139. *fallere visco aves*. H. l. nonnulli, *illis populis* aut *illic populi*, unde Heins. aliquando putabat, *vilis populi*.

175. *Avis, quam praebet Ionia*, est attagen, das Haselhuhn. Glossae: *Gallina rustica*, ἀτταγήν. Praestantissimas huius nominis aves habebat *Ionia*. Horat. Epod. II, 54. *attagen Ionicus*. Martial. XIII, 61: *Inter sapores fertur alitum primus Ionicarum gustus attagenarum*. A Gellio d. l. *Phrygia attagena* memoratur. — *Nec quae* etc. grus. Gruum autem carnibus et ipsis Romani delectabantur. Horat. II. Sat. 8, 87. Plin. H. N. X, 23. Apud Gellium *Melicae grues* laudantur, ex Melo insula advectae. Verba *quae Pygmaeo* etc. respiciunt Homer. Il. γ. init. ubi grues avolant australes ad terras ἀνδράσι Πυγμαίοισι φόνον καὶ κῆρα φέρουσαι, ubi vid. Heynium in Observatt. *Pavones* primus Q. Hortensius in coena augurali apposuit, M. Aufidius autem primus saginavit. Plin. X, 20. Aelian. Hist. An. V, 21. *Tellus* scil. ulla. *Mittere* merces terra dr. ubi magnus earum proventus. Taubn. terram universam intelligit, ut hoc innuatur, undique a luxuriosis Romanis conquiri delicias. Verum Heins. et Burm. τὸ *tellus* sic absolute positum displicebat. Ille igitur pro *ante* malebat aut *Afra* vel *Inda*, aut cum altero Puteano *arte*, ut leones, pantherae, elephanti intelligantur Romam ad spectacula missi. Burm. vero recte monet, non de spectaculis, sed de deliciis gulonum sermonem esse. Si quis *Afra* praeferat, posse de gallinis Africanis capi. Horat. Epod. II, 53: *Non Afra avis descendat in ventrem meum*. Ipse suadet: *Nec Delus capos miserat ante feros*. Circa *Deliacos capos* fuisse maximum luxum, cognosci ex Petron. 23. Eos dici *ante feros*, quia, antequam castrarentur, feroces et pugnaces electi sint a Deliacis. Columel. VIII, 2. Posse et legi *arte ferax*, quia, cum insula sterilis et saxosa fuerit Delos, arte hac castrandi gallos reditum sibi fecerit.

179. Pro *colebant* Puean. *carebant*. Inde Burm. coni. *calebant*, quod esset elegans admodum. Equidem scio *calentes aras* saepe legi ap. poetas; verum *festa calentia sue* mihi durissimum videtur. De *fabis* Plin. 18, 12. s. 30: *Inter legumina maximus honos fabae: quippe ex qua tentatus sit etiam panis. Lomentum appellatur farina ea, aggravaturque pondus il-*

Quae duo mixta simul sextis quicumque Kalendis
  Ederit; huic laedi viscera posse negant.
Arce quoque in summa Iunoni templa Monetae
  Ex voto memorant facta, Camille, tuo.
Ante domus Manli fuerant, qui Gallica quondam
  A Capitolino repulit arma Iove.
Quam bene, Di magni! pugna cecidisset in illa
  Defensor solii, Iupiter alte, tui!
Vixit, ut occideret damnatus crimine regni.
  Hunc illi titulum longa senecta dabat.
Lux eadem Marti festa est; quem prospicit extra
  Appositum Tectae porta Capena viae.

la. — *Frumento etiam miscetur apud plerasque gentes.* — *Quin et, prisco ritu fabacia suae religionis Diis in sacro est, praevalens pulmentari cibo.* — *Sextae Cal.* sexti mensis sive Iunii. Sic et *tertias, quartas Cal.* occurrere, atque Iunias dictas esse etiam *fabarias*, Neap. monet.

183. *Iisdem Cal. templum Iunonis Monetae dedicatum.* De eo templo I, 638. Locus autem hic plurimum lucis accipit a Liv. VII, 28. *Camillus*, Dictator a. V. 409, in bello cum Auruncis: *Deorum quoque opes adhibendas ratus, inter ipsam dimicationem aedem Iunoni Monetae vovit: cuius damnatus voti cum victor Romam revertisset, dictatura se abdicavit. Senatus Duumviros ad eam aedem pro amplitudine populi R. faciendam creari iussit. Locus in arce destinatus, quae area aedium M. Manlii Capitolini fuerat.* Recte autem Neap. *ex summa* correxit, ut editur.

185. De *M. Manlio* res nota. De damnatione eius Liv. VI, 20: *Tribuni de saxo Tarpeio eum deiecerunt: locusque idem in uno homine et eximiae gloriae monumentum, et poenae ultimae fuit. Adiectae mortuo notae sunt: publica una; quod, cum domus eius fuisset, ubi nunc aedes atque officina* (in qua nummi cudebantur) *Monetae est, latum ad populum est, ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret* etc. Cf. Plutarch. in Camillo 36. Pro *Capitolio* Ovid. gravius *Iovem Capitolinum*, eiusque *solium* memorat. De *pugna* illa levi Liv. V, 47. *crimine regni*, crimini ei dabatur, quod regnum appetisset. — *Longa senecta;* nam si prius esset exstinctus, non incidisset in suspicionem regni affectati.

191. *Martis aedem* ante *portam Capenam* etiam Liv. aliquoties memorat, ut X, 23. Eam a L. Sulla restitutam esse et auctam Neap. observat. *Quem prospicit*, in cuius templum prospectus est ad Capenam portam stanti. *Tectae.* Tres veteres, *rectae*, unus *dextrae.* Et negotium fecit haec *via* Interpretibus. Burm. de ea cum Cupero per literas egit; sed nec per hos ad liquidum res perduci potuit. Hoc inter eos convenit, fuisse semitam a Capena porta ad Martis templum, diversam illam a via Appia, quae et ipsa incipiebat a Capena, sed in Campaniam ferebat. Haec semita postea *via* facta est per Censores. Liv. *Viam sternendam a porta Capena ad Martis templum locavere Censores.* Vr. vel *recta*, recta ducens ad templum, cum Appia

Te quoque, Tempestas, meritam delubra fatemur;
  Cum paene est Corsis obruta classis aquis.
Haec hominum monumenta patent. Si quaeritis astra:
  Tunc oritur magni praepes adunca Iovis.
Postera lux Hyadas, Taurinae cornua frontis,
  Evocat: et multa terra madescit aqua.
Mane ubi bis fuerit; Phoebusque iteraverit ortus;
  Factaque erit posito rore bis uda seges:
Hac sacrata die Tusco Bellona duello
  Dicitur; et Latio prospera semper adest.
Appius est auctor: Pyrrho qui pace negata
  Multa animo vidit; lumine captus erat.

per plures anfractus iret, vel *dextra*, ut bivium extra portam fuerit, et ad dextram viam positum templum, aut, ut Fabret. Dissert. I. de Aquaed. vult, ut appositum fuerit Viae Appiae, quam a dextra habuerit, cum a sinistra esset Latina, quae ex Appia initium ceperit paullulum a porta Capena; vel denique *tecta*, cuius epitheti ratio certa reddi non potest. Donatus in Roma Vet. lib. III. cp. 13. porticibus eam aut fornicibus tectam fuisse coniicit; Burm. vero putat, si ostendi posset, per hanc viam sacram pompam quandam duci solitam, in quam ex aedibus despicere non licuerit, se malle *tectam* viam intelligere, ut *velatas vias* III. Am. 13.

193. *Tempestatis templum.* Id posuit, non Marcellus, ut Neap. putabat, sed L. Scipio, Barbati filius, a. V. 494. Cos. qui *Corsicam* cepit; id quod patet ex Inscript. apud Reines. VI, 34. Hoc quoque templum extra portam Capenam fuit, ubi et lapis cum inscriptione illa effossus est.

195. *Ortus Aquilae vespertinus.* Plin. 18, 27, 3: *Tertio Nonas Iunii Caesari et Assyriae Aquila vesperi oritur.* Idem cp. 29, 4: *Quarto Nonas Iunii iterum Aquila exoritur vesperi.* Sic et Columel. XI, 2. qui addit: *tempestas ventosa et interdum pluvia.* Aquila *Iovis praepes* etiam IV. Met. 713. *Quaeritis* Heins. recepit ex Ursin. et tribus aliis. Caeteri, *quaerimus*. Pro *patent* Putean. *manent*, quod beno de monumentis dr.

197. IV. *Non. Hyades oriuntur heliace.* De Hyadibus vid. IV, 679. V, 164. sqq.

199—208. *Pridie Non. Bellonae templum sacratum.* Mitscherl. non *iteravit* dedit, sed, sine dubio errore operarum, *intraverit.* Sol *iterat ortus*, altera vice oritur. Vs. 59. Heins. malebat *tactaque erit.* Immo *tacta unda* male iunguntur. *Duellum* pro bello etiam ap. Liv. passim. De bello Etrusco, in quo Appius rem gessit, idem X, 18. sqq. *Dicitur Appius in medio pugnae discrimine, ita ut inter prima signa manibus ad coelum sublatis conspiceretur, ita precatus esse: Bellona, si hodie nobis victoriam duis, ast ego tibi templum voveo.* Etiam in Inscript. quam Neap. attulit, *Bellonae aedem fecisse* dr.

203. Obiter aliquid de Appio addit, quod in primis celebrabatur, et de quo Valer. Max. VIII, 12. similem sententiam habet: *Appius Claudius fessus iam vivendo, lectica se in curiam deferri iussit, ut cum Pyrrho deformem pa-*

Prospicit a templo summum brevis area Circum.
Est ibi non parvae parva columna notae.
Hinc solet hasta manu, belli praenuntia, mitti;
In regem et gentes cum placet arma capi.
Altera pars Circi custode sub Hercule tuta est:
Quod Deus Euboico carmine munus habet.
Muneris est tempus, qui Nonas Lucifer ante est,
Si titulos quaeris: Sylla probavit opus.
Quaerebam, Nonas Sanco Fidione referrem,
An tibi, Semo pater; cum mihi Sancus ait:
Cuicumque ex illis dederis; ego munus habebo.
Nomina trina fero. Sic voluere Cures.

cem fieri prohiberet. Hunc caecum aliquis nominet, a quo patria, quod honestum erat, per se parum cernens, coacta est pervidere? H.' l. ultra viginti Codd. *lumine caecus. Captus*, qui uti aliqua re non potest. Liv. II, 36: *captus omnibus membris.* XXII, 2: *captus oculis*, ubi vid. Duker. Pr. Ambros. et Laeti, *cassus* forte e Virg. Aen. II, 85, ubi *cassus lumine*, privatus vita.

205. Ante aedem Bellonae *area* erat, et inde *Circus* Flaminius, quem *summum*, cuius partem anteriorem, prospectabat area. *A templo* Heins. ex Ursin. et uno Patav. recte recepit, cum ante *a tergo* inepte legeretur. *Brevis*, angusta, exigua. *Columnae* illius meminerunt et alii. Festus in *Bellona*: *Ante eius templum erat columella, quae bellica vocabatur; supra quam hastam iaciebant, cum bellum indicebatur.* Victor in Reg. IX. *Aedes Bellonae versus portam Carmentalem: ante hanc aedem columna index belli inferendi.* Antiquis temporibus *hasta* mittebatur a Fetiali in terram hostilem. Liv. I, 32. *Non parvae notae*, notabilis, memorabilis admodum. Pro *capi* Moreti et tres alii, *sequi.*

209. Eodem die, Pridie Nonas, *Herculis Custodis templum* in Circo Flaminio dedicatum. Calend. Vetus: *Herculi Magno Custodi in Circo Flaminio.* Neapolis putat, in eo Circo duo fuisse templa Herculis, alterum a Senatu positum iussu carminis Cumani, alterum a Fulvio Nobiliore, instauratum a Philippo, de quo infra vs. 802. *Quod.* Multi *qui.* Iun. *quam* nempe partem. De *carmine Euboico* IV, 257. *Muneris tempus*, dies, quo munus dedicatum. Pro *ante est* Heins. vult *anteit. Probare* est et Censoris, dum opus absolutum explorat. *Tituli*, inscriptio. De *titulis* templorum vid. Schwarz. ad Plinii paneg. 54, 4.

213. *Nonae Sanco sacrae. Sancus*, aut, ut alii scribunt, *Sangus* et *Sanctus*, primus Sabinorum rex et auctor gentis, post mortem inter Deos relatus, ut Faunus apud Latinos. Silius VIII, 422. Augustin. de Civ. Dei XVIII. Idem et *Fidius* et *Semo pater* dictus est. Neap. duas Inscriptiones attulit, in quibus: *Sango Sancto Semoni Deo Fidio sacrum*, et: *Semoni Sanco Deo Fidio sacrum.* Festus in *Praedia*: *In aede Sanci, qui Deus Fidius putatur.* Liv. VIII. 20. *Semonem Sancum* aut *Sangum.* Sunt, qui putent eundem et *Sabum* dictum esse. Sed se-

Hunc igitur veteres donarunt aede Sabini;
Inque Quirinali constituere iugo.
Est mihi, sitque, precor, nostris diuturnior annis,
Filia; qua felix sospite semper ero.
Hanc ego cum vellem genero dare; tempora taedis
Apta requirebam, quaeque cavenda forent.
Tum mihi post sacras monstratur Iunius Idus
Utilis et nuptis, utilis esse viris.
Primaque pars huius thalamis aliena reperta est.
Nam mihi sic coniux sancta Dialis ait:
Donec ab Iliaca placidus purgamina Vesta
Detulerit flavis in mare Tibris aquis:

cundum Catonem in Origg. *Sabus*, a quo nomen Sabinorum, Sanci filius fuise traditur, atque etiam a Silio d. l. a Sanco distinguitur. Pro *Semo pater* h. l. libri veteres constanter *Semi pater* quod Neap. tuetur ex Inscr. Reatina, in qua *Semipatri Sanco*. Quidam adeo *Semicaper*. *Referre* i. q. mox *dare*, dicere alicui sacrum esse.

217. *Sacellum Sanci versus aedem Quirini*, in quo a. V. 426, orbes aenei positi sint, etiam Liv. d. l. memorat. Dionys. IV, 58. de foedere Tarquinii Superbi cum Gabinis icto: Τούτων ἐςὶ τῶν ὀρκίων μνημεῖον ἐν Ῥώμῃ κέιμενον ἐν ἱερῷ Διὸς Πιςίου, ὃν Ῥωμᾶιοι Σάγκτον καλοῦσιν. Secundum eundem IX, 60. hanc aedem, a Superbo Tarquinio exstructam, Spurius Postumius Cos. Nonis mensis Iunii in *Colle Quirinali* dedicavit. Is autem Cos. fuit a. U. 290. Cum igitur Ovid. ait, *veteres donarunt Sabini*, forte nil aliud vult, nisi Sabinum Deum esse.

219—245. Prior Iunii pars nuptiis infausta, posterior apta: qualia et II, 257. sqq. III, 393 sqq. monentur. Haec ita tractavit poëta, ut *filiae* suae memoriam ingeniose et commode intexeret. De *filia* sua IV. Trist. 10, 75: *Filia me mea bis, prima fecunda iuventa, Sed non ex uno coniuge, fecit avum.* De ea vid. Masson. ad a. 20. et 21. *Sitque* etc. Krebsius: Hätt' ich sie noch länger, ich fleh' es, für meine Jahre! Immo: utinam mihi superstes sit! votum admodum sollemne parentum, Romanorum in primis; quibus magnum solatium, mori superstitibus suis. Vid. ad Plin. Ep. I, 12, 11.

223. Male Heins. putabat, intelligi certam quandam Iunii diem, haud dubie diem ante XVIII. Kal. Iun. itaque ei scribendum videbatur, *post actas Idus*, omnes enim dies postriduanos fuisse atros. Immo, omnes dies Iunii ante Idus sunt infausti nuptiis, post Idus incipiunt fausti. Neque adeo huc pertinet, quod Macrob. I. Sat. 15. notat, nuptiis copulandis Kalendas, Nonas et Idus religiosas fuisse. *Sacrae Idus*, ut II, 121. *sacrae Nonae*. Hae enim Iunoni, illae Iovi sacrae.

226. A Flaminica, sive Flaminis *Dialis* uxore, haec certissime scire poterat. Ea et maritus peculiaribus legibus matrimonialibus erant circumscripti, de quibus Gellius N. A. X, 15. Ea in primis *sancta* erat et esse debebat. Vid. omnino Schwarz. ad Plin. paneg. 83. Male igitur Heins. hic quoque, ut III, 397. *cincta*, malebat. Ibi et Mss. et voc. *apicati* favebant huic lectioni; h. l. non. Caeterum Flaminica etiam II, 27.

227. *Donec - aquis* i., usque

Non mihi detonsos crines depectere buxo,
Non ungues ferro subsecuisse licet;
Non tetigisse virum; quamvis Iovis ille sacerdos,
Quamvis perpetua sit mihi lege datus.
Tu quoque non propera: melius tua filia nubet,
Ignea cum pura Vesta nitebit humo.
Tertia post Nonas removere Lycaona Phoebe
Fertur: et a tergo non habet Ursa metum.

ad sacra Vestalia, de quibus inde a vs. 249. *Purgamina.* Festus: *Stercus ex aede Vestae XVII. Kal. Iulias defertur in angiportum medium fere clivi Capitolini: qui locus clauditur porta Stercoraria. Tantae sanctitatis maiores nostri esse iudicaverunt.* Ab eo Noster dissentit, qui Tibri devehenda purgamina tradit.

229. Etiam alio tempore Dialis uxor *impexas debet habere comas.* III, 398. *Buxus* aut *buxum* saepe pro pectine buxeo. Olim hic edeb. *detonso buxo*, id explicabant, rasili buxo. Heins. suadebat *dentosa buxo* i. pectine buxeo, qui Martial. XIV, 25: *buxus multifido dente* dr. et alibi *sectus* aut *densus dens.* Et postea *dentoso* reperit in Cod. Helmst. Si cui *dentosa* insolentior videatur, posse et *dentata* legi. Sed Burm. indignam nitore Ovidiano vocem *dentosâ* iudicabat. Cum igitur alii Mss. *detonsum crinem*, alii *detonsos crines* praeferant, hoc amplexus est; *detonsos* non esse penitus abrasos, sed ornatus caussa tantum extrema parte detonsos, ne luxurient nimis; tales buxeo pectine *depecti* solitos esse; et *depectere* plus esse, quam simplex *pectere*, diligenter et ornate pectere: posse tamen et *detonsa* aut *detonso* servari, ut pecten intelligatur ex buxeo ramo detonso, sive amputato ex arbore: *tonderi* enim aut *detonderi* arbores dici, quarum rami amputentur. — *Perpetuâ lege.* Lex antiqua ap. Gellium d. l.: *Matrimonium Flaminis, nisi morte, dirimi non est ius.* Et ipsa Flaminica univira esse debebat. Tertullian. Exh. ad Castit. 13. *Vesta ignea*, templum Vestae, in quo ignis alitur perpetuus. *Pura humo*, aede illa purgata. Sic autem, ut edidimus, Scaliger emendavit; atque etiam in uno Farnes. et in alio quodam erat emendatum, cum caeteri haberent, *pura Veste nitebit humus.*

235. VII. *Id.* (die septimo) *Arctophylax occidit mane. Lycaon* pro *Lycaonides*, Lycaonis nepos, Arcas, qui cum in eo esset, ut Callisto, matrem in ursam mutatam, telo figeret, Iupiter ambos coelo imposuit, sideraque vicina fecit ita, ut Ursa mater praecederet, Arcas filius Arctophylacis nomine *a tergo* sequeretur. II. Met. 507. Is dies festus piscatorum in Campo Martio. *In gramine Campi.* Horat. A. P. 162: Gaudet *aprici gramine campi.* III. od. 7, 26: *Gramen Martium.* IV, 1, 39: *gramina Martii Campi. Dici tuos*, cum quaererem, cui essent, cognovi, tuos esse. Aliorum *dici* non improbat Taubn. *Lubricus*, ut IV, 337. Pro *parvis* Heins. malebat *parcis*. De hac *festa* die Festus: *Piscatorii ludi vocantur, qui quot annis mense Iunio trans Tiberim fieri solent a Praetore urbano pro piscatoribus Tiberinis: quorum quaestus non in macellum pervenit, sed fere in arcam Volcani; quod id genus

Tunc ego me memini ludos in gramine Campi
Adspicere; et didici, lubrice Tibri, tuos.
Festa dies illis, qui lina madentia ducunt,
Quique tegunt parvis aera recurva cibis.
Mens quoque numen habet. Menti delubra videmus
Vota metu belli, perfide Poene, tui.
Poene, rebellaras: et leto Consulis omnes
Attoniti Mauras pertimuere manus.
Spem metus expulerat: cum Menti vota Senatus
Suscipit; et melior protinus illa venit.
Adspicit instantes mediis sex lucibus Idus
Illa dies, qua sunt vota soluta Deae.
Vesta, fave: tibi nunc operata resolvimus ora;
Ad tua si nobis sacra venire licet.

pisciculorum vivorum datur ei Deo pro animis humanis.

241—248. *Menti aedes vota.* In numinibus, quae leges XII. tabb. coli iubebant, erant et *olla, propter quae datur homini adscensus in coelum, Mens, Virtus, Pietas, Fides.* Cic. Legg. II, 8. Eam legem ridet Lactant. Inst. I, 20. Bello Punico secundo, post pugnam ad lacum Trasimenum, Decemviri, consultis libris Sibyllinis, retulerunt, Veneri Erycinae ac *Menti* aedes esse vovendas. *Menti* vovit T. Otacilius praetor, idemque Duumvir dedicavit. Liv. 22, 8. 10. 23, 31. *Rebellare*, novum bellum movere, redintegrare bellum. Sic Liv. IV, 23. et alibi. IX. Met. 81. est novam luctam ingredi. *Consulem* Flaminium Insuber eques in proelio lancea transfixit. Liv. 22, 6. *Manus* haud dubie vis. Saepe *manus* et *tela* pugnantium occurrunt. Sed Krebsius maluit Schaaren vertere. In exercitu Hannibalis etiam *Mauri* erant. Liv. 21, 22. *Expulerat.* Alii *abstulerat.* Pro *suscipit* pr. Ambros. *excipit,* quod Burm. illustrat ex Propert. II, 20, 10. — *Adspicit* etc. Inter illam diem, qua vota soluta sunt, et Idus interiacent mediae sex luces. Falso Neap. putabat, Ovidium hoc disticho diem VI. Id. exprimere voluisse.

249—460. V. *Id. Vestalia.* Deam invocat, eiusque auxilium sentit 249—256. Templum eius a Numa positum 257—264. Caussa, cur rotundum sit 265—282. Cur Dea virgineis a ministris colatur 283—294. In aede Vestae nullum eius simulacrum 295—298. Unde vocabula Vesta, focus, vestibulum 299—310. Aselli pane coronantur 311—318. Sileni asinus et Priapi libido caussa illius moris 319—348. De ara Iovis Pistoris post bellum Gallicum posita 349—394. Cur Vestalibus matronae nudo pede in forum descendant 395—416. Historia Palladii in aede Vestae 417—454. Votum pro Vestalibus 455—461. — De *Vesta* cf. I, 528. III, 417—428. Vs. 697. sqq. IV, 949.

Tibi - ora, tua sacra cantaturus sum. *Resolvere ora,* loqui, etiam I, 255. II. Met. 282. et alibi. *Operari* et sacra facere, et omnino operam dare. VII. Met. 746. *studiis operatae Dianae.* Vid. ad III, 261. Simile autem exordium IV, 723: *Alma Pales faveas pastoria sacra canenti; Prosequor officio si tua festa pio.* — *Lux*

In prece totus eram. Coelestia numina sensi:
Laetaque purpurea luce refulsit humus:
Non equidem vidi (valeant mendacia vatum),
Te, Dea; nec fueras adspicienda viro.
Sed, quae nescieram, quorumque errore tenebar,
Cognita sunt, nullo praecipiente, mihi.
Dena quater memorant habuisse Palilia Romam:
Cum flammae custos aede recepta sua est.
Regis opus placidi, quo non metuentius ullum
Numinis ingenium terra Sabina tulit.
Quae nunc aere vides, stipula tunc tecta videres:

illa signum praesentiae divinae. I, 94. *Purpureus*, lucidus, splendidus. *Purpureum lumen* dixit etiam Virg. Aen. VI, 641. Ab hoc lumine *laeta* humus.

253. 'Dea casta non apparuit viro, ut eum ore doceret ritus suos, ut Ianus lib. I. Sed, quemadmodum IV, 15. Venus myrto leviter admota, sic nunc Vesta lucis ope poëtam numine suo implevit, ut sufficeret rebus canendis, *nullo praecipiente*, verbis. *Valeant mendacia* Krebs. vertit: es mögen gelten der Seher Lügen. Immo, *valeant* de rebus, quas remotas cupimus; itaque tres libri *pereant* ex interpret. Et *mendacia* poetarum sunt fictiones. Horatio A. P. 151. ipse Homerus *mentitur*. Supra vs. 3: *erunt qui me finxisse loquantur, Nulla mortali numina visa putent*. — *Nec adsp. viro*. Cf. vs. 450. *Nullo* generalius, quam aliorum *nulla*, aut, quod Heins. olim ex Patav. probabat, Heinze necessarium adeo putabat, *illa*. Vid. ad vs. 7. *Error* rursus incertitudo. *Teneri errore* aeque bene, ac *trahi errore*, quod pr. Farnes. Ambros. et Laet. cum quatuor aliis tuentur, quodque V, 25. legitur. Ita *opinio, pudor* et alia quae sunt in animo nostro, *tenere* nos drr.

257—264. Primum Vestae templum apud Romanos. Erant olim, qui contenderent, templum illud iam a Romulo esse conditum. Hos refellit Dionys. Halic. II, 65. Ipse cp. 64. *Numae* hoc tribuit. Ἀυτὸς πρῶτος ἱερὸν ἱδρυσάμενος Ῥωμάιοις Ἑςίας, καὶ παρθένους ἀποδείξας αὐτῇ θυηπόλους. Idem tradit Plutarch. Num. 9. et 11., ubi narratur: τὸ τῆς Ἑςίας ἱερὸν ἐγκύκλιον περιβαλέσθαι τῷ ἀσβέςῳ πυρὶ Φρουράν. Adde Liv. I, 20. *Palilia* describuntur IV, 721. sqq. et e vs. 727—732. apparet, cur h. l. eorum mentio fiat. — *Dena quater*. Numa a. U. 38. regnum suscepit; ergo templum condidit anno regni sui secundo. *Custodes flammae* alias sunt Vestales. Nunc ipsa Dea *custos*. Vellei. II. 131. *perpetuorum custos Vesta ignium*. Cic. N. D. II, 27. *rerum custos intimarum*. Omnino Dii, vrr. *custodes* earum rerum, quibus praesunt, ut Pan armenti II, 277. Olim edeb. *aede recepta Dea est*. Alterum praetulit Heins. ex pr. Ambros. et Laeti libro. Burm. etiam *aede* in *sede* mutari volebat. Cod. vet. *urbe*. Pro *Romam* Mazar. Zulich. plurimi alii *nomen*, nonnulli *numen*. Inde Heins. volebat, *abiisse Palilia, numen Cum* etc. *Rex placidus*, quia pacis amans. De *ingenio* eius virtutibus temperato Liv. I, 18. Plutarch. 3. *Deorum metum* etiam suis iniiciendum omnium primum ratus est.

261. De aedificiis et moribus priscae aetatis cf. I, 199. sqq. III, 183. et alibi. Senec. Ep. 90.

Et paries lento vimine textus erat.
Hic locus exiguus, qui sustinet atria Vestae,
Tunc erat intonsi regia magna Numae.
Forma tamen templi, quae nunc manet, ante fuisse
Dicitur: et formae caussa probanda subest.
Vesta eadem est, quae terra: subest vigil ignis utrique:
Significant sedem terra focusque suam.
Terra pilae similis, nullo fulcimine nixa,
Aëre subiecto tam grave pendet onus.

p. m. 677: *Furcae utrimque suspensae fulciebant casam: spissatis ramalibus ac fronde congesta et in proclive disposita, decursus imbribus quamvis magnis erat. Culmus liberos texit.* Tatio regnante etiam Curia de *stipula* erat. A. A. III, 118. *Aere* Lipsius putat aurato. *Vides.* — *Videres.* Sic Heins. ex Urs. Naug. et tribus aliis dedit. Antea vulg.: *Quae nunc aere nitent, Stipula tunc tecta virebant.* Quidam Mss. *vides* habent, sed in altero membro *virebant. Parietem vimine textum* Neap. credit in nova aede esse servatum, et hunc esse *penum*, de quo Festus: *Penus vocatur locus in aede Vestae intimus tegetibus septus, qui certis diebus circa Vestalia aperitur.*

263. Numae *regiam* proxime fuisse ad aedem Vestae, certum est. Plutarch. Num. 14. sacerdotiis constitutis: *ἐδείματο πλησίον τοῦ τῆς Ἑστίας ἱεροῦ τὴν καλουμένην Ῥηγίαν, οἷόν τι βασίλειον οἴκημα.* Solin. 2. Numa *habitabat propter aedem Vestae.* Lipsius de Vesta cp. 4. monet, Ovidium diversa confudisse; *atrium Vestae* adiunctum fuisse *regiae.* In *atrio* illo habitabant Vestales. Plin. VII. Ep. 19, 2. ubi vid. not. nostram. Cf. et supra II, 69. *Intonsus*, priscus, ut II, 30. et alibi. III. Trist. I, 30: *Hic fuit antiqui regia parva Numae.* Nunc dr. *magna* pro ratione illorum temporum aut propter magnitudinem regis.

265. De forma templi rotunda. Plutarch. d. l.: *ἱερὸν ἐγκύκλιον.* Qui monet, Numam hanc formam secutum esse, non ut assimilaret Terrae figuram, tamquam ea Dea esset, sed universi huius mundi, cuius medium Pythagorei ignem esse arbitrentur. Dionys. Halic. d. l. terram et ignem coniungit; Vestam, cum terra sit, quae medium mundi locum teneat, accendere ex sese superiores illos ignes. Neque Noster sibi constat; namque hic et vs. 460. Vestam facit *terram*, vs. 291. *vivam flammam.* Euripid. Fr. 178: Γαῖα μῆτερ· Ἑστίαν δέ σ' οἱ σοφοὶ Βροτῶν καλοῦσιν, ἡμένην ἐν αἰθέρι. *Vigil*, aeternus, perennis. Virg. Aen. IV, 200: *vigilemque sacraverat ignem.* Florus I, 2. de his sacris: *ut ad simulacrum coelestium siderum custos imperii flamma vigilaret. Focus*, ignis. Terra et ignis forma illa rotunda significant; ibi esse sedem suam. Lenzius vero *suam* pro *eius* positum putat, ut sensus sit: Forma rotunda terrae et focus describunt templum Vestae, sunt ei propria.

269. Festus: *Rotundam aedem Vestae Numa Pompilius, Rex Romanorum, consecrasse videtur, quod eandem esse terram, qua vita hominum sustentaretur, crediderit, eamque in pilae formam esse, ut sui simili templo coleretur.* De *pendente* hoc onere in *aëre subiecto* vid. I. Met. 12. Versus seqq. sex 271—276. non leguntur, nisi

[Ipsa volubilitas libratum sustinet orbem,
 Quique premat partes, angulus omnis abest.
Cumque sit in media rerum regione locata,
 Et tangat nullum plusve minusve latus:
Ni convexa foret, parti vicinior esset;
 Nec medium terram mundus haberet onus.]
Arce Syracosia suspensus in aëre clauso
 Stat globus, immensi parva figura poli.
Et quantum a summis, tantum secessit ab imis
 Terra. Quod ut fiat, forma rotunda facit.

in Urs. libro et sex aliis; a caeteris Mss. absunt et a priscis Edd. In uno Medic. leguntur post vs. 280. Et videntur mihi spurii esse, namque 1. quo referes vs. 273. *locata?* Ad *terram* vs. 269. At alia subiecta interposita sunt, *volubilitas* et *angulus.* Non ita negligenter Ovidius scribit. 2. Sententia inest inepta; Cum in medio mundo sit, non esset in medio, nisi convexa foret. 3. Eadem sententia, sed melius expressa, legitur vs. 279. sq. — *Ipsa volubilitas* etc. volubilitas globum sustinet in aequilibrio. Vid. ad I. Met. 13. Cic. N. D. II, 19: *Mundi volubilitas, quae nisi in globosa forma esse non posset.* Idem in Timaeo cp. 10. Deus mundum *ad volubilitatem rotundavit.* Krebsius vertit: Die Schnelligkeit erhält die *Scheibe* im Gleichgewichte, und jeglicher *Winkel*, der Theile verbergen könnte, ist entfernt. Verum non orbis planus hic cogitandus est, sed *pila*, globus. Nec *angulus* depressus intel. sed procurrens, prominens, ut vs. 281. diserte monetur. Eminentes autem partes *premunt* inferiora, quibus innituntur. *Nec medium* etc. Non haberet molem terrae in medio. *Onus,* quidquid gestatur. IV, 241. *onus unguinis.* Hanc lect. autem Heins. habuit ex Ursin. Laet. duobus aliis. Vulgo: *Terrae mundus haberet onus.*

277. Archimedes Syracusanus, ut multa, ita et sphaeram invenit, quae motus solis et stellarum errantium referret, ita, ut tarditate et celeritate dissimillimos motus una regeret conversio. Cincta erat capsa vitrica, qua *aer clausus* modum illum efficere credebatur. Cic. Tusc. I, 25. Claudian. Epigr. 68: *Iura poli, rerumque fidem, legesque Deorum* (ordinem naturae, systema mundi) *Ecce Syracosius transtulit arte senex. Inclusus variis famulatur spiritus astris, Et vivum certis motibus urget opus.* Lenzius putat, Archimedem usum esse eam in rem vi magnetica. *Syracosia* etiam metri necessitate correxit Heins. cum libri omnes *Syracusiae* haberent. Sic et poetae graeci Συρακόσιος. Idem ex optimo Patav. et duobus aliis *arte* mutavit in *arce*, monetque, intelligi Achradinam, editiorem Syracusarum partem; ibi enim servatam esse illam sphaeram, ex Athen. V, 11. p. 207. apparere. — *Tholus*, tectum (proprie interius) rotundae aedis in testudinem concameratae. *Pluvius imber* ut Tacit. Hist. V, 23. *pluviales imbres*, qui et cum vi cadunt, et diu durant. — Caeterum ap. Plutarch. Sympos. VII, 4, quidam observat, mensam quoque terrae esse simulacrum, eamque, quia rotunda sit et stabilis, recte a quibusdam Vestam vocari.

Par facies templi: nullus procurrit in illo
　Angulus. A pluvio vindicat imbre tholus.
Cur sit virgineis, quaeris, Dea culta ministris?
　Inveniam caussas hac quoque parte suas.
Ex Ope Iunonem memorant Cereremque creatas
　Semine Saturni: tertia Vesta fuit.
Utraque nupserunt; ambae peperisse feruntur:
　De tribus impatiens restitit una viri.
Quid mirum, virgo si virgine laeta ministra
　Admittit castas in sua sacra manus?
Nec tu aliud Vestam, quam vivam intellige flammam.
　Nataque de flamma corpora nulla vides.
Iure igitur virgo est, quae semina nulla remittit,
　Nec capit: et comites virginitatis habet.
Esse diu stultus Vestae simulacra putavi:
　Mox didici curvo nulla subesse tholo.
Ignis inexstinctus templo celatur in illo.
　Effigiem nullam Vesta, nec ignis, habent.
Stat vi terra sua: vi stando Vesta vocatur.
　Caussaque par Graii nominis esse potest.

283—294. Cur Dea virgineis colatur ministris. Multi inter veteres eius rei caussam quaesiverunt. Plutarch. cp. 9. Numam putat aut puram incorruptamque ignis naturam impollutis Vestalium corporibus credidisse, aut infoecunditatem et sterilitatem virginitati assimilasse. Cf. Cic. Legg. II, 12. Etiam Ovidius duas caussas affert. In Graecia viduae praeerant sacris Vestae. *Vesta* filia erat maxima natu Saturni et Opis. Vid. ad vs 30. *Impatiens viri.* Ut I. Met. 479: *impatiens expersque viri. Laetus* eleganter de eo, qui habet aliquid, qui instructus est aliqna re. Virg. Aen. I, 275. Romulus *lupae tegmine laetus*, et vs. 696: *duce laetus Achate*. Ovid. II. Met. 634: *divinae stirpis alumno laetus.* Etiam paullo ante Laeti Cod. *Dea laeta ministris*, sed ibi ex h. l. irrepsisse videtur.

291. Hanc alteram caussam etiam Lactant. Inst. I, 12, 5. ex h.l. affert: *Quia ignis inviolabile sit elementum, nihilque, nasci possit ex eo, quippe qui omnia, quae arripuerit, absumat.* Pro *vivam* unus *castam*, alius *puram*, alius *meram. Habet* Urs. Laet. pr. Ambros. et novem alii praeferunt. Vulgo *amat*, quod et Lactant. d. l. agnoscit.

295. In templo nullum Vestae signum erat, ut nec ap. Graecos. Pausan. Corinth. cp. 35. quod Ovid adhuc ignorabat, cum III, 45. scriberet. Sed extra templum effigies eius varie exprimebatur. Vid. Lipsius de Vesta cp. 3 — *Celatur.* Quinque *celebratur*, quod Burm. non improbat, quia ignis ille perpetuus.

299. Arnob. adv. Gent. III. p. 119: *Terram nonnulli Vestam esse pronuntiant, quod in mundo stet sola, caeteris eius partibus mobilitate in perpetuo constitutis.* Sic iam Plato in

At focus a flammis, et, quod fovet omnia, dictus;
Qui tamen in primis aedibus ante fuit.
Hinc quoque vestibulum dici reor: inde precando
Adfamur Vestam, quae loca prima tenes.
Ante focos olim longis considere scamnis,
Mos erat; et mensae credere adesse Deos.
Nunc quoque, cum fiunt antiquae sacra Vacunae,
Ante Vacunales stantque sedentque focos.
Venit in hos annos aliquid de more vetusto:
Fert missos Vestae pura patella cibos.
Ecce, coronatis panis dependet asellis:
Et velant scabras florida serta molas.

Phaedro: Μένει μὲν Ἑςία ἐν θεῶν οἴκῳ μόνη. Sed mira est haec Ovidii etymologia. Melius Cic. N. D. II, 27: *Vestae nomen a Graecis est; ea est enim, quae ab illis* Ἑστία *dicitur. Vis autem eius ad aras et focos pertinet.* Cf. idem Legg. II, 12. *Caussa Grati nominis*, ut Ἑστία dicta sit ab ἑςάναι, ὅ ἐςιν ἐν ἑνὶ τόπῳ ἱδρύσθαι. Et sic sane Scholiastae quidam. — *Quod fovet.* Id quoque ineptum. *Primas aedes* Krebsius intellexit aditum templi. Immo de aedibus humanis cogita, earumque vestibulo. Vid. ad I, 137. Graeci Vestae primae sacra faciebant, prius etiam quam Iovi. Vid. Lips. de Vesta cp. 2. cui Ovid. quoque his verbis eo allusisse videtur, quamquam ipse ad vestibulum retulerit. Vulgo legitur: *inde precando Dicimus, o Vesta.* Multi: *Quae famur Vesta* aut *vestra est.* Tres *Adfamur Vestam*; quod Heins. praetulit, qui tamen malit: *precando Praefamur Vestam*, aut *precamur Praefati Vestam*, nam *precamur* esse in plurimis Mss. *Praefari Deos* autem saepe occurrere. Burm. praeterea *inde* mutari vult in *inque*.

305. Etiam Virg. Aen. VII, 176: *Perpetuis soliti patres considere mensis*, ubi vid. Servius. De *Vacuna*, Dea otii et vacantium, vid. Horat. ad I. Ep. 10, 49. *De more vetusto.* Nempe considendi ante focos. Hinc cibi mittebantur *Vestae*, in focum Vestalem. *Fert*, continet. *Puram* Neap. nunc explicat, detersam, mundam; quamquam *purum* et omne id, quod rebus sacris inservit. Tres Vaticc. *curva*, unde Heins. coni. *curta*.

311. Diebus feriatis etiam animantia coronari solebant, ut iuvenci I, 663. catuli etc. Vid. Wernsdorf. ad Poëtas min. To. I. p. 253. Ad nostrum loc. pertinet Propert. IV, 1, 21. ubi de antiquis temporibus: *Vesta coronatis pauper gaudebat asellis.* Recte Neap. putat, *panem dependentem* habuisse formam coronae. Vs. 347: *de pane monilibus ornas.* Lactant. Inst. I, 21, 26: *asinum Vestalibus panibus coronari.* Quamquam et flores addebantur. Vs. 469. Erant autem molitorii asini, quibus id honoris habebatur; unde et *molae* adduntur. Eas et alibi *scabras* vocat. A. A. III, 290: *Ut rudit ad scabram turpis asella molam.* Med. Fac. 58: *Lenta iube scabra frangat asella mola.* Caussa huius epitheti e Senec. Epist. 90. p. m. 680. patet, ubi de panificii inventione agit: aliquis *lapidem asperum aspero imposuit ad similitudinem dentium.*

Sola prius furnis torrebant farra coloni:
Et Fornacali sunt sua sacra Deae.
Suppositum cineri panem focus ipse parabat:
Strataque erat tepido tegula quassa solo.
Inde focum servat pistor, dominamque focorum,
Et quae pumiceas versat asella molas.
Praeteream, referamne tuum, rubicunde Priape
Dedecus? est multi fabula plena ioci.
Turrigera frontem Cybele redimita corona
Convocat aeternos ad sua festa Deos.
Convocat et Satyros, et rustica numina, Nymphas,
Silenus, quamvis nemo vocarat, adest.
Nec licet, et longum est epulas narrare Deorum:
In multo nox est pervigilata mero.

Quamquam et aliae molae partes *scabrae* i. non laeves, esse potuerunt. De *molis* tam manuariis, quam asinariis Vett. vid. Beckmann in Symbolis ad historiam Invent. Vol. II. P. I. et qui ibi laudantur.

313. Cf. cum his II, 519. sqq. et quae ibi notata sunt de *farre*, de eo *torrendo* et de *Fornacalibus*. Ibi vs. 528. negatur, Fornaci esse *stata sacra*, Male igitur h. l. sic habent Edd. primae et quatuor Mss. quod idem et Neap. in suis reperit pro *sua sacra*. Heins. coni. *Hinc Fornacali sunt data sacra Deae*. Gottorph. *sua templa*. Ante, quam *furni* usus repertus esset, *foco* calido veteres utebantur ad panem coquendum. Senec. Ep. 90: *Panem primo cinis calidus et fervens testa percoxit: deinde furni paullatim reperti sunt et alia genera*. Panes illi placentae formam habebant, nec nisi sub coenae tempus coquebantur. Vid. Heynii Opusc. Acad. Vol. I, p. 374. Krebsius Vossium sequitur, qui *quassa* in *cassa* mutat, et cavam interpretatur. Sed *cassus* est inanis, aut privatus aliqua re; non, cavus. Et *quassam tegulam* confirmat Senec. d. l. qui *testam* memorat. Solum stratum erat *tegulis quassis*, sivo testis. Cato de agric. cp. 74. libum in *foco calido sub testu coquere* iubet. Passim occurrit *curta testa*. Vid. Heins. ad II, 646. *Pumiceas*. Heins. in Opusc. p. 236. cum plurimis Mss, *puniceas* tuetur, i. rubras. Immo *pumex* omnis lapis excavatus. IV, 495. Et infra vs. 381. *cava machina* mola vocatur.

319. Simillima fabula I, 391—440. et Noster ex una duas fecisse videtur, ut rem sibi gratissimam bis narrare posset. Sic, ut hic, sed breviter, repetita est a Lactant. Inst. I, 21, 25. qui eam ab ipso Ovidio fictam putat. *Multi fab. plena ioci*, ut II, 304: *antiqui fab. plena ioci*. H. l. libri meliores magno numero *fabula parva*, non improbante Taubn. De *turrigera corona* IV, 219. sqq. Omnes fere Mss. et Edd. quaedam *turrigeram*. Pro *convocat* duo *evocat*. *Evocat* alterum, qui eum aliunde ad se venire iubet.

325. *Nec licet*. Recte Burm. notat respici Tantali fab. qui epulis Deorum admotus, cum ibi acta narrasset, poenam senserit. Itaque et improbat Heins. coniecturam, *Nec libet*. De *Ida* eiusque *val-*

Hi temere errabant in opacae vallibus Idae:
   Pars iacet, et molli gramine membra levat.
Hi ludunt: hos somnus habet: pars brachia nectit,
   Et viridem celeri ter pede pulsat humum.
Vesta iacet, placidamque capit secura quietem,
   Sicut erat positum cespite fulta caput.
At ruber hortorum custos Nymphasque Deasque
   Captat; et errantes fertque refertque pedes.
Adspicit et Vestam; dubium Nymphamne putarit,
   An scierit Vestam; scisse sed ipse negat.
Spem capit obscaenam, furtimque accedere tentat;
   Et fert suspensos, corde micante, gradus.
Forte senex, quo vectus erat, Silenus asellum
   Liquerat ad ripas lene sonantis aquae.
Ibat, ut inciperet longi Deus Hellesponti:
   Intempestivo cum rudit ille sono.
Territa voce gravi surgit Dea. Convolat omnis
   Turba. Per infestas effugit ille manus.
Lampsacos hoc animal solita est mactare Priapo:
   Apta asini flammis indicis exta damus.
Quem tu, Diva memor, de pane monilibus ornas.
   Cessat opus: vacuae conticuere molae.

libus vs. 15. IV, 182. *Nectere brachia*, implexis manibus in orbem saltare. Horat. II. od 12, 18: *dare brachia Ludentem nitidis virginibus. Pulsare humum* de saltante etiam Horat. I. od. 37, 1. Idem III. od. 18. *pellere humum* cum Lucretio. *Gaudet invisam pepulisse fossor Ter pede terram;* quibus tripudium, ut et h. l. describitur. Pro *nectit* Moreti Cod. *iactat*, quod Taubn. placet. Mox nonnulli *posito cespite*, ut cespes de industria suppositus fuerit capiti.

335. *Dubium* non ad Priapum pertinet, sed haec sunt verba Ovidii interposita. Cum verbis *fert suspensos* etc. cf. I, 425 —429.

344. Ed. Neap. *effugit illa*, ut Vesta dicatur Priapi manus effugisse: quod placet Taubn. mihi non. Immo *Ille* Priapus effugit per manus, quas Dii convolantes ei iniicere volebant. *Lampsacos* etc. Sic et I, 439. et Lactant. d. l.: *Hac de caussa Lampsacenos asellum Priapo, quasi in ultionem mactare consuevisse: apud Romanos vero eundem Vestalibus sacris, in honorem pudicitiae, panibus coronari.* Inde patet Lactant. qui diserte monet, se ex Ovidii Fastis hanc fab. repetere, hoc quoque distichon habuisse in suo Cod. quod Heins. ab homine male feriato praeter rem inculcatum esse putabat. Sed nec potest abesse propter seqq. nam *quem* refertur ad asinum. Burm. haec sic refingi volebat: *Lampsacos hinc animal solita hoc mactare Priapo: Hinc asini*

Nomine, quam pretio, celebratior arce Tonantis,
Dicam, Pistoris quid velit ara Iovis.
Cincta premebantur trucibus Capitolia Gallis:
Fecerat obsidio iam diuturna famem.
Iupiter, ad solium Superis regale vocatis,
Incipe, ait Marti. Protinus ille refert:
Scilicet ignotum est, quae sit fortuna meorum,
Et dolor hic animi voce querentis eget.
Si tamen, ut referam breviter mala iuncta pudori,
Exigis: Alpino Roma sub hoste iacet.
Haec est, cui fuerat promissa potentia rerum,
Iupiter? hanc terris impositurus eras?
Iamque Suburbanos, Etruscaque contudit arma.
Spes erat in cursu: nunc Lare pulsa suo est.
Vidimus ornatos, aerata per atria, picta
Veste, triumphales occubuisse senes.

flammis indicis exta damus. Et *hinc asini* esse in multis Edd. *Memor.* Aliter iudicat Lactant. *Quid turpius? quid flagitiosius, quam si Vesta beneficio asini virgo est. Cessat opus* nempe die Vestalium.

349—394. Digressio ad *aram Iovis Pistoris*, quae non pertinet ad rem, quamquam in hac fab. etiam Vestae partes quaedam fuere. Forte vs. 313. sqq. haec inserendi poetae occasionem dedere. Summam rei habet Liv. V, 48: *Cum identidem Galli* (Romanis in Capitolio inclusis) *famem obiicerent, eaque necessitate ad deditionem vocarent, dicitur avertendae eius opinionis caussa multis locis panis de Capitolio iactatus esse in hostium stationes.* Id consilium ad Deos auctores postea relatum et ab Ovidio exornatum est. *Arx tonantis*, Capitolium. *Trucibus.* Etiam Liv. VI, 28: *species Gallorum truces.*

354. *Incipere* etiam vs. 341, absolute positum. Nunc subint. referre. *Scilicet* gravem indignationem cum irrisione quadam exprimit, negatque ignotum esse id, quod iam additur. Post *eget* sustuli signum interrogandi, quod in tali oratione locum non habet. *Meorum* bene se habet, quamquam Codd. meliores magno numero *malorum.* Unus *locorum*, alius *Deorum*, tertius *viarum*. In Fref. pro varia lect. *Quo sit Romana loco res*, quod fluxit ex interpret. nostrae lectionis: *Iacere* de victis. Maz. *sub hoste fuit.* Unde Heins. *ruit* coni.

359. Illa *promissa potentia* etiam I, 517. II. Met. 259. occurrit. Cf. Virg. Aen. I, 257. sqq. *Imponi* de dominis. Liv. 45, 36: *Si domini, milites imperatoribus imponantur.* Pro *contudit* Ambros. *perculit*; de qua varietate dictum ad IV, 628. Etiam ap. Virg. d. l. Roma *populos feroces contundet. In cursu esse* legitur de voce V, 245. de furore Remed. 119. de fortuna X. Met. 401. de dolore XIII, 508. *Lare*, sede sua, deleta urbe Roma.

363. Galli, cum in urbem defensoribus nudam penetrassent, in aedium vestibulis sedentes reppererunt senes consulares et triumphales, eosque splendidis vesti-

Vidimus Iliacae transferri pignora Vestae
Sede. Putant aliquos scilicet esse Deos.
At si respicerent, qua vos habitatis in arce,
Totque domos vestras obsidione premi:
Nil opis in cura scirent superesse Deorum,
Et data sollicita tura perire manu.
Atque utinam pugnae pateat locus! arma capessant:
Et, si non poterunt exsuperare, cadant.
Nunc inopes victus, ignavaque fata timentes,
Monte suo clausos barbara turba premit.
Tum Venus, et lituo pulcher trabeaque Quirinus,

bus ornatos, quos in sedibus suis trucidarunt. Liv. V, 41. Secundum Plutarch. in Camil. 21. et 22. id factum in foro. Apud Florum I, 13. in foro viri illi se Diis Manibus consecrant; inde in suas quisque aedes regressi in sellis curulibus considunt. Et *atria* et vestibula Liv. in hac re memorat. *Aerata* atria explicant, in quibus statuae aeneae dispositae. Krebsius vertit: in den bronzebelegten Hallen. At priscae aetatis atria vix ita ornata fuerunt. Taubnerus adeo cum duobus Codd. *aurata* malebat. Lipsius quem Bersm. sequebatur, *cerata* suadebat, in quibus cereae imagines. Duriter! Mihi Heins. coniectura placet, *reserata*. Etenim Liv. d. l. *patentia atria Principum*, Florus *patentes domos*, Valer. Max. III, 117. *apertas ianuas* habet. *Vestes* eorum Plutarch. vocat *ἱερὰς καὶ λαμπρὰς*, Florus *trabeas*. Liv. *quae augustissima vestis est tensas ducentibus triumphantibusve, ea vestiti medio aedium sedere*. Ea erat purpurea, auro intexto *picta*. Plin. VIII, 48. IX. 36. s. 60. *Occubuisse*. Quatuor *succubuisse*. Quidam *procubuisse*, quod Taubn. non respuit.

365. Plutarch. Camil. 20: Τὸ πῦρ τῆς Ἑστίας αἱ παρθένοι μετὰ τῶν ἱερῶν ἁρπασάμεναι ἔφυγον. Sacra religiosissima tum partim in doliis defossa partim plaustris deportata sunt. Liv. V, 40. Flor. I, 13. Etiam post *Deos* signum interrogandi mutavi, et *scilicet* capiendum, ut vs. 355. Hoc sibi vult: Stulti illi adhuc putant Deos *esse aliquos*, vim habere et curam gerere rerum humanarum. VI. Met. 542: *Si tamen haec Superi cernunt; si numina Divum Sunt aliquid.* Aeque recte autem dr. *aliquem*, ac *aliquid* esse de iis, qui potentia, dignitate, auctoritate valent. *Qua vos habitatis*, Capitolium, ubi vos multis templis et aris colimini. Omnes fere Dii ibi colebantur, et iam illo ipso tempore. Apud Liv. VI, 16. Manlius: *Iupiter, Iunoque, Regina, ac Minerva, caeterique Dii Deaeque, qui Capitolium arcemque incolitis.* — *Nil opis esse in cura*, non opem esse exspectandam a cura. *Tura perire*, frustra accendi, *manu sollicita*, manu hominum de salute sua sollicitorum.

372. Pro *poterunt* pr. Vatic. et quinque alii *poterint*. Taubn. suadet *possint*. Sine caussa. *Inopes victus* ambigue dictum, ut et Burm. notavit. Possunt enim intelligi et Romani victu destituti, et victus exigui, inopia, ut I. Met. *Illos longa domant inopi ieiunia victu.* Heins. in ora Cod. *inopes, victosque*. Burman. porro monet, elegantius (immo gravius) fore *monte tuo*, quia mons Capitolinus Iovi sacer.

375. De *trabea Quirini* vid.

Vestaque pro Latio multa locuta suo.
Publica, respondit, cura est pro moenibus istis,
Iupiter: et poenas Gallia victa dabit.
Tu modo, quae desunt fruges, superesse putentur,
Effice; nec sedes desere, Vesta, tuas.
Quodcumque est Cereris solidae; cava machina frangat;
Mollitumque manu duret in igne focus.
Iusserat: et fratris virgo Saturnia iussis
Annuit; et mediae tempora noctis erant.
Iam ducibus somnum dederat labor. Increpat illos
Iupiter; et sacro, quid velit, ore docet.
Surgite, et in medios de summis arcibus hostes
Mittite, quam minime perdere vultis, opem.
Somnus abit, quaeruntque novis ambagibus acti,
Perdere quam nolint, et iubeantur, opem.
Ecce, Ceres visa est. Iaciunt Cerealia dona,
Iacta super galeas scutaque longa sonant.

ad I, 37, II, 504. *Lituo* Romulus usus erat in condenda urbe. Virg. Aen. VII, 187: *Ipse Quirinali lituo, parvaque sedebat Succinctus trabea.* Ut ibi *succinctus*, sic h. l. *pulcher* etiam ad *lituum* refertur more poetarum.

377. *Curam* Scaliger putat dictam pro curatore. Potest et sic capi: haec cura nobis omnibus communis esse debet, aut, pertinet non ad rem privatam, sed ad publicam. Liv. II, 41. *publica sollicitudo* de republica. III, 48. *publica indignatio* de reipublicae damno. *Sedes tuas.* Pr. Ambros. et Laeti, *Latium tuum* ex interpretatione. *Ceres solida,* grana solida. *Frangat*, ea contundantur saxis sibi illisis aut pilo. Id quoque verbo *molere* expresserunt Veteres. Heyne Opusc. Acad. Vol. I. p. 367. *Mollitum* pro *mollitam* recepi ex Heins. coniectura; praecessit enim *Quodcunque. mollitum manu,* subactum manu, adspersa aqua. *Duret focos.* V. vs. 315. sq.

383. Heins. suadet, *at fratris.* et paullo post, *tempora noctis eunt.* *Increpare*, impellere, excitare, quod posterius unus Moreti habet. Virg. G. IV, 71: *morantes Martius ille aeris rauci canor increpat.* Aen. I, 738. ubi *increpitans* est adhortans, aut, ut Servius explicat, inclamans. *Perdere vultis.* Hanc lect. primae Ed. quatuor Mss. praetulit Burm. Sed Heins. non displicebat ex Urs. Voss. et uno Patav. *mittere,* quam repetitionem non invenustam putabat. Vulgo *tradere.* Mihi *perdere* etiam propterea verum videtur, quia idem verb. mox a Romanis repetitur, quod fieri debebat a deliberantibus. Sine caussa ibi Heins. *prodere* legi vult.

389. *Novis ambagibus acti* non bene versum: von sonderbaren Zweifeln geängstiget. *Ambages* vrr. monita obscura. IV, 261: *ambages sortis obscurae.* Ib. 377: *ambages oris obscuri.* XIV. Met. 57: *obscurum verborum ambage novorum.* — *Ceres visa est,* coniectando eo delati sunt, ut crederent *Cererem* i. panem intelligi. *Ecce* recepit Heins. ex Urs. Naug. et octo aliis. Non

Posse fame vinci spes excidit. Hoste repulso,
  Candida Pistori ponitur ara Iovi.
Forte revertebar festis Vestalibus illac,
  Qua nova Romano nunc Via iuncta foro est.
Huc pede matronam vidi descendere nudo;
  Obstupui; tacitus sustinuique gradum.
Sensit anus vicina loci; iussumque sedere
  Alloquitur, quatiens, voce tremente, caput.
Hoc, ubi nunc fora sunt, udae tenuere paludes:
  Amne redundatis fossa madebat aquis.
Curtius ille lacus, siccas qui sustinet aras,
  Nunc solida est tellus, sed lacus ante fuit.
Qua Velabra solent in Circum ducere pompas;
  Nil praeter salices, cassaque canna fuit.

Non deterior vulgata est *Esse*. *Scuta longa*, sed ad amplitudinem corporis parum lata etiam Liv. Gallis tribuit.

395. Cur sacris Vestalibus matronae pede nudo in forum descendant. Interpreti Gallico hunc locum inseruisse Ovidius videtur, ut Velabrum describere posset. Quod non est; Velabri enim non nisi obiter et breviter fit mentio. *Festis* servavi cum Mitsch. Nam Burm. e tribus Mss. *sacris* invexit, quia *Festis Vestalibus* ei ut κακέμφατον aut κακόφωνον displicebat. Sic et Taubn. sensit. Ego vero arbitror, repetitionem similium sonorum Romanis auribus gratam adeo fuisse. Vid. ad I. Met. 299. III, 60. Quod ni esset, non placuissent iis et illa, *manus manum* lavat, *homo hominem* odit, aut quae infra vs. 440. occurrunt, *ignibus ignes*, *flammae flamma*. *Illac* Heins. e libris plerisque pro *illa* recepit. Ad *Novam viam* aedes erat Vestae. Liv. V, 32 Burm. elegans videbatur lectio, quam Neap. in suo Cod reperit, *revectabar*, quam recepisset, nisi sequeretur *iussumque sedere*, unde eum pede iter fecisse colligatur. Nec credibile est, poetam tempore sacrorum circumvectatum esse aedem Deae. *Descendere* de iis qui in forum eunt, quia cives honestiores in montibus habitabant. *Gradum*. Plures *gradus*. Inde Heins. facit, *tacitos sust. gradus*.

399. Simile figmentum IV, 685. sqq. *Loci*. Alii *loca*. *Fossa*, omnino locus profundus. Ibi *lacus*, qui vel bello Sabino a *Metto Curtio*, vel serius a *M. Curtio*, iuvene egregio, cum se in specum illum immisisset, nomen invenit. Liv. I, 13. VII, 6: *Redundatae flumine aquae* etiam II. Trist. 51. H. l. plurimi ex vetustioribus *Mane redundanti*. Paullo ante: *Hic tumuere paludes*. Eo autem loco erat *ara* Saturni. Victor in Reg. VIII.

405. *Velabrum*, planities inter Capitolinum, Palatinum et Aventinum montem. *Pompas* Int. Gallicus triumphales intel. Tu vero Circenses intellige, satis illas splendidas, de quibus III. Amorr. 2. et Sueton. passim. Quamquam et triumphantes Velabrum praeter vehebantur. Sueton. Caes. 37. *Velabra ducunt pompas*, pompae procedunt per velabra *Cassa*, inanis. Vid. Heins. qui hoc ex Farnes. et Mazar. a. m. pr. accepit pro *crassa*. Stagnum autem Velabri et alii memorant. Propert. IV, 9, 5. Hercules ve-

Saepe suburbanas rediens conviva per undas
  Cantat; et ad nautas ebria verba facit.
Nondum conveniens diversis iste figuris
  Nomen ab averso ceperat amne Deus.
Hic quoque lucus erat, iuncis et arundine densus,
  Et pede velato non adeunda palus.
Stagna recesserunt, et aquas sua ripa coërcet:
  Siccaque nunc tellus. Mos tamen inde manet.
Reddiderat caussam. Valeas, anus optima, dixi:
  Quod superest aevi, molle sit omne, tui.
Cetera iam pridem didici puerilibus annis:
  Non tamen idcirco praetereunda mihi.
Moenia Dardanides nuper nova fecerat Ilus:
  Ilus adhuc Asiae dives habebat opes.
Creditur armiferae signum coeleste Minervae
  Urbis in Iliacae desiluisse iuga.
Cura videre fuit: vidi templumque locumque

nit: *Qua Velabra suo stagnabant flumine, quaque Nauta per urbanas velificabat aquas.* Tibul. II, 3, 33: *At qua Velabri regio patet, ire solebat Exiguus pulso per vada linter aqua. Illa saepe gregis ditis placitura magistro Ad iuvenem festa est vecta puella die.* Pro *verba* Heins. mavult *dicta* i. dicteria. Sed τὸ *ebria* satis definit rationem *verborum* istorum. De verbis, quibus laedimus aut lacessimus alterum, usitatum est *iacere*. Cic. Sul. 7. *iacere contumeliam*: quamquam interdum et simpl. edere significat.

409. Vertumnus intel. Propert. IV, 2, 7. de foro Romano: *Hac quondam Tiberinus iter faciebat; et aiunt Remorum auditos per vada pulsa sonos. At postquam ille suis tantum concessit alumnis, Vertumnus verso dicor ab amne Deus.* Idem vs. 21: *convenientem diversis figuris* describit: *Opportuna mea est cunctis natura figuris: In quamcunque voles verte, decorus ero.* Id quod latius exornavit Ovid. XIV. Met. 642. sqq. Paullo post *inde* pro *ille* Heins. ex pr. Bonon. dedit.

419. De *Palladio*, sive signo Palladis, quod e coelo delapsum, διοπετὲς, summa religione in arce Iliaca colebatur, quodque in multis nummis Iuliae gentis expressum cernitur. Historiam eius habet Apollod. III, 12, 3. ubi vid. Heyne. *Dardanus* 200. aut 150. annis ante Troiae excidum Dardaniam, urbem ad Idam montem, condidit. Eius pronepos *Ilus* autem *nova moenia fecit*, Ilion. *Iuga.* Multi *iugo*, quod Mitscherl. praetulit. Douza malebat *iugum*. *Cura* etc. Iter olim Ovidium fecisse in Asia, magnificasque eius urbes perspexisse, ex I. Trist. 2, 77. II. ex Pont. 10, 21. apparet. *Templum* illud bis deletum est, bello Mithridatico et a Fimbria. Prius instauravit Lysimachus, posterius alius. *Illi* Burm. in *Ili* i. *Ilii* mutari volebat. *Illi* autem Heins. ex Urs. Cod. habuit, cui et Frcf. accessit. Caeteri *illic*.

425. *Smintheus*, Σμινθεὺς, Apollo Sminthius, haud dubie a Sminthe sive Sminthο, urbe Tro-

Hoc superest illi: Pallada Roma tenet.
Consulitur Smintheus: lucoque obscurus opaco
Hos non mentito reddidit ore sonos;
Aetheriam servate Deam; servabitis Urbem:
Imperium secum transferet illa loci.
Servat, et inclusam summa tenet Ilus in arce:
Curaque ad heredem Laomedonta venit.
Sub Priamo servata parum. Sic ipsa volebas:
Ex quo iudicio forma revicta tua est.
Seu genus Adrasti, seu furtis aptus Ulixes,
Seu pius Aeneas, eripuisse datur.
Auctor in incerto. Res est Romana: tuetur
Vesta, quod assiduo lumine cuncta videt.
Heu quantum timuere Patres, quo tempore Vesta
Arsit, et est adytis obruta paene suis!

adis, sic dictus. Heyne in Observatt. ad Hom. Il. α, 39. *Mentitos* praefert alter Puean. Alterum melius. Ita X. Met. 19. *falsum os*. *Aetheream*, ex aethere delapsam. *Servabitis* etc. Pignus imperii describitur. Disputant, utrum eadem fuerit, cuius in arce Ilii positae genibus peplum Troianae mulieres apponunt Il. ζ, 273. an ab ea diversa. Vid. Heynii Exc. IX. ad Aen. II.

431. Servavi cum Mitscherl. lect. antiquam; nam Heins. invexit e Mss. quibusdam *volebat* et mox *suo*. De *iudicio* Paridis vid. vs. 15. De Palladio rapto variae erant traditiones. Secundum alios Diomedes et Ulysses abstulerunt ante Troiam captam. Aen. II, 164. sqq. secundum alios ab Antenore proditum est Achivis. *Genus*. Plurimi Mss. *gener*, quod damnat Taubn. Immo utrumque locum habet. Diomedis pater Tydeus Deipylen *Adrasti* filiam duxit, et Diomedes ipse Aegialeam, aliam *Adrasti* filiam. Apollod. I, 8, 6. III, 6, 1. quamquam Heynio ad loc. pr. probabilius videtur, Aegialeam Adrasti neptem fuisse ex Aegialeo filio. *Furta*, res clandestinae. XIII. Met. 104. de Ulysse: *furtis incautum decipit hostem*. Thuan. h. l. *furtis notus*, Virg. Aen. II, 44. *sic notus Ulixes?* Sed Burm. inde facit *natus*, quia XIII. Met. 110. de Ulysse: *timidae nataeque ad furta sinistrae*. Nonnulli tradebant, Graecos simulacrum ad veri similitudinem eripuisse, *Aeneam* autem rei gnarum attulisse verum. Dionys. Halic. II, 66. *Datur* i. narratur, Heins. ex uno Sarrav. dedit. Nam vulg. *ferunt* ferri non poterat.

435. Locus mihi sanus videtur. Quicunque Palladium rapuerit, certe Romae est, ibique servatur in aede Vestae, quae id tuetur, quia in igne perpetuo templi sui omnia videt. Sed Heins. corrigebat: *Praeses Romana tuetur, quod assiduo lumine iuncta* (ut Gronov. suaserat) *videt*; quod videt iunctum Vestae Palladium, nempe quod eodem templo est sub Vestae tutela. Suadebat etiam, *Praestes Romana*, quemadmodum *Lares praestites* dtr. Minerva *praestes* etc. Denique totum distichon interpolatoris manu procusum esse censebat; in quo ei assentiebatur Taubn.

437. De hoc incendio tempore belli Punici secundi, et de Metelli studio servandi Palladium

Flagrabant sancti sceleratis ignibus ignes:
Mixtaque erat flammae flamma profana piae.
Attonitae flebant, demisso crine, ministrae:
Abstulerat vires corporis ipse timor.
Provolat in medium, et magna, Succurrite, voce,
Non est auxilium flere, Metellus ait:
Pignora virgineis fatalia tollite palmis,
Non ea sunt voto, sed rapienda manu.
Me miserum! dubitatis? ait, Dubitare videbat,
Et pavidas posito procubuisse genu.
Haurit aquas; tollensque manus, Ignoscite, dixit,
Sacra: vir intrabo non adeunda viro.
Si scelus est; in me commissi poena redundet.
Sit capitis damno Roma soluta mei.
Dixit, et irrupit: factum Dea rapta probavit;
Pontificisque sui munere tuta fuit.
Nunc bene lucetis sacrae sub Caesare flammae:
Ignis in Iliacis nunc erit, estque, focis.

cf. Dionys. Hal. II, 66. Liv. Epit. 19. Valer. Max. I, 4. Senec. Controv. IV, 2. Plin. H. N. VII, 43. s. 45. *Adytis* habuit Heins. e pr. Ambros. et Laeti. Vulg. *tectis*. *Flagrabant* etc. Lusus ineptus, sed Ovidio consentaneus.

441. *Ministrae* ap. Dionys. fugiunt. L. Caecilius *Metellus*, qui, Carthaginiensibus in Sicilia devictis, 138. elephantos in triumpho duxit, Pontifex Maximus erat, ideoque praefectus Vestalibus et Vestae sacris. Is, neglecta sua salute, utilitatis publicae caussa, summo cum periculo est ausus in ardens penetrale irrumpere et sacra deserta a Virginibus ex ipso incendio eripere. *Provolat*. Frcf. et quinque alii *pervolat*, non improb. Taubn. Farnes. et tres alii *viva voce*, quod Heins. comprobat, sed alienis locis. *Magna vox* est clara. Etiam Liv. I, 48. Servius rex clamat *magna voce*. De *pignoribus imperii* vid. III, 422. *Fatalia*, unde pendet fatum imperii.

449. *Haurit aquas*, quibus se lustraret ante, quam sacra adiret. *Viris* interdiu patebat templum Vestae; sed ad eius intima penetrare ne Pontifici quidem Maximo licebat. Dionys. Hal. d. l. Hinc Lucan. I, 503. de Vestali: *Troianam soli cui fas vidisse Minervam*.

453. *Irrumpere* verbum in hac re proprium, ut docet Burm. Alii *eripuit*, *arripuit*. Passus est Metellus id damni, ut incendio usum oculorum amitteret; sed Senatus id compensavit magnis honoribus, quos Dionysii adhuc aetate statua in Capitolio ei posita testabatur. Plin. d. l.: *Tribuit ei populus R. quod nunquam ulli alii ab condito aevo, ut, quoties in Senatum iret, curru veheretur ad Curiam. Magnum et sublime, sed pro oculis datum.*

455. Desinit hic locus in votum. *Caesar* vel Augustus, vel, ut Lenz. vult, Tiberius. Augustus quidem Vestalium commoda in primis auxit. Sueton. Aug. 31. *Temerare* plus est, quam

Nullaque dicetur vittas temerasse sacerdos
   Hoc Duce; nec viva defodietur humo.
Sic incesta perit; quia, quam violavit, in illam
   Conditur: et Tellus Vestaque numen idem est.
Tum sibi Callaico Brutus cognomen in hoste
   Fecit, et Hispanam sanguine tinxit humum.
Scilicet interdum miscentur tristia laetis;
   Ne populum toto pectore festa iuvent.
Crassus ad Euphraten aquilas, natumque suosque
   Perdidit, et leto est ultimus ipse datus.
Parthe, quid exsultas? dixit Dea. Signa remittes:
   Quique necem Crassi vindicet, ultor erit.
At simul auritis violae demuntur asellis,
   Et Cereris fruges aspera saxa terunt:
Navita puppe sedens, delphina videbimus, inquit;
   Humida cum pulso nox erit orta die.

polluere. II. Met. 592. *patrium temerasse cubile. Vittae* virgineae pro ipsa virginitate. De *incestu* Vestalium earumque supplicio vid. Plin. IV. Ep. 11. et quae ibi notavimus.

461—468. *Eodem die Brutus Callaici cognomen invenit, Crassus autem devictus est a Parthis.* Haec quo arctius iungerentur superioribus, interposuit vs. 467. *Deam*, nempe Vestam. *Gallaeci*, populus Lusitaniae inter Minium et Durium amnes. Hos vicit a. U. 618. *Decimus Brutus.* Florus II, 17, 12. D. *Brutus aliquanto latius Celticos Lusitanosque, et omnis Gallaeciae populos, formidatumque militibus flumen Oblivionis: peragratoque victor Oceani litore, non prius signa convertit, quam cadentem in maria solem, obrutumque aquis ignem, non sine quodam sacrilegii metu et horrore deprehendit.* Adde Vellei. II, 5, 1. Sic apparet, meruisse eum *Gallaeci* nomen. Sic illud ap. Plinium, Flor. Vellei. constanter scribitur; sed h. l. non nisi unus Neap. Cod. *Gallaeco*, quod haud dubie verum. Sed quia omnes reliqui libri, scripti et editi, in *Callaico* conspirant, nolui hoc movere. *In hoste* Heins. ex Ursin. et Zulich. sumsit. Caeteri *ab hoste.* Utrumque recte dr. *Scilicet* in principio sententiarum excitat mentem legentis, ut III. Met. 135. Mox Scaliger suad. *Nec - iuvant*, approbante D. Heinsio; et Taubn. facile consentientem habuisset, si Codd. auctoritas adesset. Mihi alterum magis placet, ut caussa illius mixturae indicetur.

465. De *Crassi* pernicie et *ultore* vid. V, 580. sqq.

466—472. IV. *Id. Delphini ortus vespertinus.* Sic et Plin. 18, 27. *Violae*, coronae, de quibus vs. 310. *Auritus* debetur Afranio, quem Virg. G. I, 308. secutus, *auritos lepores* dixit. De *asino*, quem Phaedr. I, 11. *auritulum* vocavit legitur etiam II. A. A. 547. Putean. et Arond. h. l. *auratis*, quo Taubn. ad auratam hostiam respici putat. Male. Cornua hostiarum inaurari solebant, non asini. *Saxa terunt*, quae die superiore ces-

Iam; Phryx, a nupta quereris, Tithone, relinqui:
 Et vigil Eois Lucifer exit aquis.
Ite, bonae matres (vestrum Matralia festum)
 Flavaque Thebanae reddite liba Deae.
Pontibus et magno iuncta est celeberrima Circo
 Area: quae posito de bove nomen habet.
Hac ibi luce ferunt Matutae sacra parenti
 Sceptriferas Servi templa dedisse manus.
Quae Dea sit; quare famulas a limine templi
 Arceat, (arcet enim) libaque tosta petat;
Bacche, racemiferos hedera redimite capillos,
 Si domus illa tua est, dirige navis iter.
Arserat obsequio Semele Iovis. Accipit Ino

sabant. vs. 348. Mss. quidam, *dementur* et *terent.*

473—562. III. *Id. Matutae templum positum est et Matralia in eius honorem celebrantur.* Primum poëta indicit sacra 473—480. Tum ipse huius loci partes 481. 482. indicat. Quae Dea sit, narratur 485—550. quare famulas arceat, 551—559. cur liba tosta petat, 531—534. quibus in fine 559. additur aliud, cur eam matres non adorent pro stirpe sua.

De *Tithono Phryge,* eiusque coniuge Aurora, vid. I, 461. III, 403. *Exit aquis,* ut II. Pont. V, 50: *Qualis ab Eois Lucifer exit aquis,* quamquam ibi plurimi, *ortus aquis.* IV. Met. 92. *aquis nox surgit ab isdem.* Verum Pembroc. Putean. Frcf. et tredecim alii, *exit equis,* quod sine caussa damnat Burm. Lucifer vel equo solitario vehebatur, vel curru et equis iugalibus. Tibul. I, 9, 62. ibique Heyne. Hinc XV. Met. 189. *cumque albo Lucifer exit Clarus equo.* De *libis* vs. 531. *Thebana* Ino in hanc *Deam* mutata est.

477. *Area,* forum boarium, ubi *positus* erat *bos* ex aere Aeginetico. Tacit. An. XII, 24. forum boarium: *ubi aereum tauri simulacrum adspicimus.* Plin. 34, 2. s. 5. de aere Aeginetico: *Bos aereus inde captus in foro boario est Romae.* Fuit autem id forum in Reg. octava, ut ex Victore constat. Ibi aedem fuisse *Matutae matris,* etiam ex Liv. 33, 27. constat. Idem V, 19. ubi Camillus fovet, se Veiis captis, eam esse refecturam, et cp. 23. dedicans addit eam iam pridem dedicatam esse a *Servio Tullio* rege. Cf. Plutarch. Camil. 5.

483. Invocat *Bacchum,* qui ex eadem familia, et a Matuta olim educatus. Pro *redimite* Taubn. non displicet ex Mazar. Zulich. pr. Farnes. Patav. et Stat. ad Theb. VII, 150. *distincte.* Potuisset comparare III. Met 665: *gravidis distinguunt vela corymbis;* verum de coronatis non facile occurrit h. v. at saepissime *redimitus.* IX. Met. 3. 238. XIV, 654. *Domus,* familia, nempe Cadmea. Male Krebsius: wenn jenes deine Behausung ist. *Dirige navis iter,* ut I, 4. Ita autem Heins. ex uno Medic. et Iunian. dedit, et *iter* etiam ex Thuan. Caeteri omnes *Dirige vatis opus,* quod Taubn. ac Krebs. praeferunt. Ac ille quidem in altera lect. nexum desiderat; referri haec ad verba *Quae Dea sit;* hoc vero non esse *iter navis.* Id nihili est. Potius propter multitudinem Codd. *vatis opus* revocandum videtur.

485—498. Has fab. partes III.

Te, puer; et summa sedula nutrit ope.
Intumuit Iuno, rapta quod pellice natum
Educet. At sanguis ille sororis erat.
Hinc agitur Furiis Athamas et imagine falsa:
Tuque cadis patria, parve Learche, manu.
Moesta Learcheas mater tumulaverat umbras;
Et dederat miseris omnia iusta rogis.
Haec quoque, funestos ut erat laniata capillos,
Prosilit; et cunis te, Melicerta, rapit.
Est spatio contracta brevi, freta bina repellit,
Unaque pulsatur terra duabus aquis.
Huc venit insanis natum complexa lacertis;
Et secum e celso mittit in alta iugo.
Excipit illaesos Panope, centumque sorores,
Et placido lapsu per sua regna ferunt.
Nondum Leucothee, nondum puer ille Palaemon
Vorticibus densi Tibridis ora tenent.

Met. 260—315. IV, 416—529. copiosissime narravit. *Obsequio*, ut III. Met. 293: *peritura amantis Obsequio Semele.* Pro *accipit* pr. Ambr. et Laeti, *excipit*, cui adscripsit Heins. ut obstetrix cadentem quasi de matre excipit. *Educet*, atque adeo eo alumno superbiat. IV. Met. 416. *Rapta* mihi non placet. Veteres plurimi *raptum*, quod Taubn. praefert, ut intel. *genetricis ab alvo ereptus* III. Met. 311, Sed *pellice* potius, ad *natum* pertinet, et ita *raptum* foret otiosum. Heins. scribi volebat, *partum quod pellice natum.* Krebsius contra mythol. vertit: den Sohn einer entführten Buhlerinn. — *Sanguis.* Ita V. Met. 518. Ceres Proserpinam *sanguinem* suum et Iovis vocat. Plenior forma est IV. Met. 785: *matris de sanguine natos.*

489. *Furiis*, furore Tisiphones, quae, excitata a Iunone, Athamanti et uxori, admoto serpente, graves animas inspiravit. Hinc Athamanti obiecta *imago*, ut uxorem et duos filios pro leaena haberet cum gemina prole, *Learchum*, autem, alterum filiolum, raptum de sinu matris saxo illideret. Mox mater quoque furore correpta cum Melicerta, filio altero, e scopulo se praecipitat in mare. Ovid. d. l. *Tumulaverat umbras.* Sepulto corpore, anima aut *umbra sepulcro condi* dicebatur. Vid. ad V, 451.

495. Isthmus Corinthiorum describitur. Ibi Moluris scopulus, unde Ino se cum filio praecipitasse credebatur. Pausan. Attic. p. 108. *Breve*, angustum, non latum. *contracta spatio*, contracta in spatium. Schol. Statii ad Theb. VI, 10. legit *concreta.* Pr. Ambros. *contacta.* Sarrasii, *contenta*, quod Burm. non displicebat, ut esset a *contineo.* Tum olim. ed. *e summo iugo.* Quidam, *excelso.*

499. Hanc fab. partem Met. d. l. paucissimis verbis attigit et aliter narravit. Nunc id agit, ut Ino cum filio in Italiam deferatur, ibique in Matutam Deam, Melicertes autem in Portunum mutetur. Illa Graecis *Leucothee*, hic *Palaemon*. *Panope*, una ex quinquaginta Nereidibus,

Lucus erat: dubium, Semelae, Stimulaene vocetur;
Maenadas Ausonias incoluisse ferunt.
Quaerit ab his Ino, quae gens foret. Arcadas esse
Audit; et Evandrum sceptra tenere loci.
Dissimulata Deam, Latias Saturnia Bacchas
Instimulat fictis insidiosa sonis:
O nimium faciles, o toto pectore captae,
Non venit haec nostris hospes amica choris.
Fraude petit; sacrique parat cognoscere ritum.
Quo possit poenas pendere, pignus habet.
Vix bene desierat; complent ululatibus auras
Thyades effusis per sua colla comis:
Iniiciuntque manus, puerumque revellere pugnant.
Quos ignorat adhuc, invocat illa Deos.
Dique virique loci, miserae succurrite matri,
Clamor Aventini saxa propinqua ferit.

quarum omnium nomina Hesiod. Theog. 240. habet. *Lapsus* bene de ea, quae more Nereidum per mare natat. *Nondum Leucothee* etc. Ea, quae nondum Leucothee Dea erat, is, qui nondum Palaemon, iam tenebant *ora*, ostium, Tibridis. *Densis* Heins. mutavit in *densi*. *Densus* i. q. frequens.

503. *Semelae* lucus etiam Romae fuit. Vid. Neap. et Heins. qui lucum *Faunae Fatuae* sive *Bonae Deae* intel. Semelen enim a Boeotis Fauni filiam esse habitam. *Similae lucum* habet Liv. 39, 12: *Expromeret sibi, quae in luco Similae Bacchanalibus in sacro nocturno solerent fieri.* Porro *Stimulam* Deam etiam August. de Civ. D. memorat, eiusque *lucum* Schol. Iuvenal. ad Sat. 2, 3: *Sacra Bacchanalia ex S. C. damnata sunt, cum probatum esset senatui, honestissimas feminas ad Stimulae Deae lucum foede adulterari.* Burm. putat, *Stimules* vel *Stimulae* lucum a vulgo corrupta pronuntiatione pro *Semeles* appellatum. Vid. et Gronov. ad Liv. d. l. Olim autem h. l. ed. *Semele Stimulene*. Neap. ex suis proferebat et laudabat, *Stimelene*. Quidam Mss. *Semeles Stimulesne*. Inde facta est forma Latina, quam certe *Stimula* postulat. Heins. suadet, *Semelae Stimulae dicatus*.

509. *Faciles* ad credendum, credulae. In altero *toto pectore captae* haeserunt Intt. Schirach. „Haec dictio si quam habet vim, „eam, habet: vos totae deditae „aliis; ut ironice hic sit adhibi-„ta" Krebsius: ganz mit der Seele Bezauberte. Immo, ut vs. 204. *lumine captus* est usu oculorum privatus, ita *pectore captae* sunt privatae usu pectoris sive sensu, stolidae. Unus *caeco pectore*, quod Taubn. non improbabat, sed ita *captae* aliter explicandum foret. *Petit*, invadit vos, decipere vos vult. Verb. sumtum a gladiatoribus, qui *petere* drr. cum ictum inferunt. *Pignus* amoris, filium.

514. Cf. III. Met. 725. Omnes fere Mss. *in sua colla*. *Revellere*. Alii *avellere*. Sic Cic. pro Font. 17: *De matris complexu avellere*. Tum plurimi *tentans*. Mox cum Mitscherl. praetuli *vi-*

Appulerat ripae vaccas Oetaeus Iberas.
   Audit; et ad vocem concitus urget iter.
Herculis adventu, quae vim modo ferre parabant,
   Turpia femineae terga dedere fugae.
Quid petis hinc (cognorat enim) matertera Bacchi?
   An numen, quod me, te quoque vexat ait?
Illa docet partim; partim praesentia nati
   Continet: et furiis in scelus isse pudet.
Rumor, ut est velox, agitatis pervolat alis:
   Estque frequens, Ino, nomen in ore tuum.
Hospita Carmentis fidos intrasse penates
   Diceris, et longam deposuisse famem.
Liba sua properata manu Tegeaea sacerdos
   Traditur in subito cocta dedisse foco.
Nunc quoque liba iuvant festis Matralibus illam.
   Rustica sedulitas gratior arte fuit.
Nunc, ait, o vates, venientia fata resigna,
   Qua licet: hospitiis hoc, precor, adde meis.

rique, pro quo Heins. non nisi ex uno Mazar. *Deaeque* dederat. Quidni mulier in summo discrimine *viros* et Deos appellaverit? Et mox accurrit *vir.*

519. De Herculis cum *vaccis Ibeīis* adventu *tempore* Evandri vid. I, 543. sqq. *Oetaeus* hic vr. per prolepsin, qui serius se combussit in Oeta monte. IX. Met. 230. Unus *Tirynthius heros. Concitus*, ὁρμηθεὶς, qui ruit celerrime. IV, 461. Pro *cognorat* Medic. *agnorat.* Tres, *cognovit.*

525. *Continet*, coërcet, reprimit, impedit. Cic. Har. Resp. 1. *Exsultantem continui.* Mox Heins. non bene volebat *provolat*, ut vs. 443. At ibi *provolare in medium*, nunc *pervolat* scil. omnia loca. Claudian. 22, 408: *Iam fama loquacibus ales Pervolat Oceanum linguis.* Ibi quoque fama *alata.* Minus graviter Noster VI. Met. 147. *per oppida facti rumor it.*

529. Laeti Cod. *Carmentae.* Et *Carmenta* et *Carmentis* dicta Evandri mater. Vid. Victor de Orig. R. 5. De *Tegeaea* vid. I, 545. *Liba* testuatia intelliguntur. Varro: *Testuatium, quod in testu caldo coquebatur; ut etiam nunc Matralibus id faciunt matronae.* Ea quomodo ex caseo, farina siliginea et ovo facta sint, atque in foco caldo sub testu leviter cocta, docet Cato de Agric 75. *In subito.* Sic meliores. Sed Taubn. vulg. *et subito* praefert. *Subitus* focus est subito calefactus.

535. *Resignare* bene de vate, qui prodit latentia. *Qua licet* recte se habet. Voss. et tres alii, *Qua libet.* Unus, *Quae libet.* Heins. coni. *Quamlibet.* Taubn. placet cum uno *hospitiis tuis.* Ab Medic. *officiis tuis.* Alius, *officiis meis.* Si *meis* propter consensum tot Codd. tuemur, interpretabimur, quibus ego a te excipior. Ut *sumere* animum, spiritum, vires dicimur, quibus vel commovemur, vel implemur, sic vates nunc *sumit numina* et *coelum*, sive vim coelestem.

Parva mora est: coelum vates ac numina sumit,
Fitque sui toto pectore plena Dei.
Vix illam subito posses cognoscere; tanto
Sanctior, et tanto, quam modo, maior erat.
Laeta canam: gaude, defuncta laboribus, Ino,
Dixit; et huic populo dextera semper ades.
Numen eris pelagi: natum quoque pontus habebit,
In vestris aliud sumite nomen aquis.
Leucothee Graiis, Matuta vocabere nostris.
In portus nato ius erit omne tuo.
Quem nos Portunum, sua lingua Palaemona dicet:
Ite, precor, nostris aequus uterque locis.
Annuerant: promissa fides: posuere labores:
Nomina mutarunt: hic Deus, illa Dea est.
Cur vetet ancillas accedere, quaeritis? odit.
Principiumque odii, si sinat ipsa, canam.

Servavi autem hoc v. cum Mitscherl. Burm. contra ex uno Putean. invexit *sensit*, quod mihi ex interpret. fluxisse videtur. Neque Temp. perf. hic locum habet, quia seq. *fit*. Si placet hoc verb. adoptare, certe, ut et Taubn. vidit, cum Ed. Iansonio-Waesb. *sentit* legendum erit. *Sanctior*, augustior. Ita ap. Plin. pan. 8, 3. Nerva *repente fit solito maior et augustior*, quasi forma divina indutus.

542. *Dextera* pro *prospera* Heins. ex quatuor Mss. recepit, quia etiam I, 67. ad Ianum: *Dexter ades ducibus*. Met. d. l. Neptunus, Veneris precibus commotus, natantibus his in mari *nomenque simul faciemque novavit. Leucotheeque eum Deum matre Palaemona dixit*. Hos cuncta Graecia venerabatur. Cic. N. D. III, 15. Fons fab. Homer. Od. ε, 335. sqq. Eandem esse *Matutam* Romanorum, etiam Cic. Tusc. I, 12. narrat: *Quid? Ino, Cadmi filia, nonne Leucothea nominata a Graecis, Matuta habetur a nostris?* De *Matuta* Nonius Marc.: *Manum dicitur clarum, unde etiam mane post tenebras noctis diei pars prima. Inde Matuta, quae graece Leucothea*. Neap. dubitabat, utrum *Portunus*, an cum suis Mss. *Portumnus* scribendum sit. Sine caussa. Cic. N. D. II, 26: *Ut Portunus a portu, sic Neptunus a nando*. Pro *locis* Heins. suadet *focis*. Edd. quaedam *Este precor*.

550. *promissa fides*. Ut *vota fides sequitur* passim, etiam in his Fastis, legitur, cum fit, quod quis optaverat; sic *fides promittitur*, cum quis promittit se aliquid facturum esse. III, 366: *Pollicitam dictis adde fidem*. Pseudo-Lact. de Pasch. 65: *pollicitam redde fidem*. VII. Met. 323: *promissa postquam Exhibuere fidem*. Heins., cum Patav. *fide* exhibeat, coni. *Annuerunt promissa fide*. Quamquam et suadebat: *Adfuerat promissa fides*.

561. Cf. Plutarch. Qu. Rom. To. VII. p. 83: Δούλαις τὸ τῆς Λευκοθέας ἱερὸν ἄβατον, qui addit, unam ancillam introduci a matronis, colaphisque verberari. *Cadmēi* habet Cod. Laeti, atque

Una ministrarum solita est, Cadmei, tuarum
  Saepe sub amplexus coniugis ire tui.
Improbus hanc Athamas furtim dilexit: ab illa
  Comperit agricolis semina tosta dari.
Ipsa quidem fecisse negat, sed fama recepit.
  Hoc est, cur odio sit tibi serva manus.
Non tamen hanc pro stirpe sua pia mater adoret,
  Ipsa parum felix visa fuisse parens.
Alterius prolem melius mandabitis illi,
  Utilior Baccho quam fuit ipsa suis.
Hanc tibi, Quo properas, memorant dixisse, Rutili?
  Luce mea Marso consul ab hoste cades.
Exitus accessit verbis: flumenque Tolenum
  Purpureo mixtis sanguine fluxit aquis.
Proximus annus erat: Pallantide caesus eadem
  Didius hostiles ingeminavit opes.

ita etiam a m. pr. in Mazar. fuisse videtur. Tres *Cadmeia*. Vulgo *Cadmea*. *Sub amplexus ire* etiam VII. Met. 616. De *seminibus* illis *tostis* vid. II, 628. III, 853. Illam *unam* fuisse Aetolam gente, Antipheram nomine, et inde ap. Chaeronenses aedituum ante aedem Leucothees cum flagello stantem dicere: Ne quis servus intret, ne qua serva, ne quis Aetolus, ne ulla Aetola, Plutarch. d. l. narrat.

559. Matutam non invocasse matres pro suis, sed pro sororum liberis, propter caussam hic allatam, narrat et Plutarch. d. l. p. 84.

363—568. Eodem, quo Matralia, die a. U. 663. in bello Marsico *Rutilius*, et anno proximo *Didius* occisus. *Marsicum* bellum est sociale, quod ortum a Marsis tradiderunt Strabo et Diod. Sic. quamquam Vellei. II, 16. potius ab Asculanis ortum, deinde a *Marsis* exceptum narrat. Itaque et Ovidius *Marsum* (i. Marsicum, ut Horat. I. od. I, 28. *Marsus aper*) potissimum hostem memorat. Eo bello *P. Rutilium Lupum* Cos. periisse certum est. Vellei. d. l.: *Tam varia atque atrox fortuna Italici belli fuit, ut per biennium continuum duo Romani Consules Rutilius, ac deinde Cato Porcius ab Hostibus occiderentur.* Florus III, 18, 12. *fusas* tantum *Rutilii copias* memorat. Nexus caussa non male Ovidius Matutam Deam inducit Rutilio fata praedicentem. De *Toleno* amne vid. Cluver. Ital. Ant. II, 10. Plerique antiquiores libri *Toleni*. Quidam *Toloni* aut *Telonum*. Etiam ap. Appian. Orosium et alios variatur in hoc nomine.

567. *Titus Didius* unus ex Praetoribus in bello Marsico, ut ex Appiano constat. Sed eundem in eodem bello periisse, nullus veterum tradidit. Immo Vellei. d. l. eum potius cum Minatio Magio Herculaneum cepisse narrat, et paullo post, ut modo vidimus, *Rutilium* et *Catonem Porcium* nominat, qui per biennium continuum ab hostibus caesi sint. Florus d. l. *Iulium Caesarem* nominat. *Num ipse Iulius Caesar, exercitu amisso, eum in urbem cruentus referre-*

Lux eadem, Fortuna, tua est, auctorque, locusque,
  Sed super iniectis quis latet aede togis?
Servius est: hoc constat enim. Sed caussa latendi
  Discrepat; et dubium me quoque mentis habet.
Dum Dea furtivos timide profitetur amores;
  Coelestemque homini concubuisse pudet:
(Arsit enim magna correpta cupidine regis,
  Caecaque in hoc uno non fuit illa viro.)
Nocte domum parva solita est intrare fenestra;
  Vnde Fenestellae nomina porta tenet.
Nunc pudet, et vultus velamine celat amatos;

tur, miserabili funere mediam etiam urbem perviam fecit. Neap. igitur pro *Proximus annus erat* legi volebat, *Annus erat decimus*, quo Didium stragem accepisse putabat a Sertorio iuxta Baetim in Hispania. Sed ap. Plutarch. in Sert. 12. cuius auctoritate Neap. hoc credebat, duo quidem libri Δειδίου habent, verum hoc nomen ibi corruptum esse constat, MSS. h. l. nos nihil iuvant. Voss. et Maz. *Vidius* habent, Ambros. alter pro diversa lect. *Tullius*, Erfort. *Dilius*. Heins. legi volebat *Iulius*, ut L. Iulius Caesar intelligeretur, qui cum Rutilio Cos. fuerit. Burm. *Porcius* legi vult, qui sane secundum Vellei. et Liv. Epit. 75. proximo anno caesus est, atque, ut Fasti docent, eo anno Consulatum gessit. Cum excerpta Dousae et quatuor Codd. pro *caesus* exhibeant *victus*, Taubn. legi vult *victor*, ut sensus sit: Didium effecisse victoria sua, ut hostes copias suas augerent. Suadet etiam *Didius* mutare in *Lucius*, nempe Cato. Equidem arbitror Ovid. lapsum esse in nomine. *Pallantide eadem*, ut IV, 373. *Postera Pallantias.*

569—636. *Eodem die Servius rex Fortunae templum dedicavit*, in quo regis statua togis tecta cernebatur. Eorum tegumentorum caussas affert tres, atque ita immiscet partem rerum ad Servium pertinentium. *Lux eadem, auctorque, locusque*, idem Servius, qui Matutae templum dedit (vs. 480.) tibi quoque eodem loco, in foro boario, eodemque die aedem dedicavit. Servium Fortunae diversis sub nominibus templa dedisse, iam ad IV, 145 e Plutarch. Quaest. Rom. p. 135. Ed. Reisk. docuimus. Huc in primis pertinet Dionys. Halic. IV, 27. ubi tradit, Servium Tullium Fortunae, qua omnem per vitam secunda usus fuerit, templa duo aedificasse, alterum in boario foro, alterum ad ripam Tiberis, eandemque Deam eum Virilem appellasse. Idem ep. 40. addit, in altero fuisse statuam eius ligneam et inauratam. Statua illa duabus togis superiniectis tecta erat. Varro de Vita P. R. ap. Nonium Marc. narraverat, hoc signum in *Virginis* (forte *Virilis*) *Fortunae aede duabus undulatis togis esse opertum.* Plin. H. N. VIII, 48 s. 74: *factam ab ea* (Tanaquile) *togam regiam undulatam in aede Fortunae, qua Servius Tullius fuerat usus.* Pro *aede* Neap. non improbat *iste*. Et Heins. ex quatuor libris affert: *Quid iste.*

572. *Discrepat*, non uno modo affertur. *Dubius mentis*, ut Liv. I, 7. *incertus animi.* Quia Servius Fortuna semper usus erat secunda, inde fluxit fabella haec, quam etiam Plutarch. de Fort. Rom. To. VII. p. 279. Reisk. refert: Ὥστε καὶ συνεῖναι δοκεῖν αὐ-

Oraque sunt multa regia tecta toga.
An magis est verum, post Tulli funera plebem
Confusam placidi morte fuisse ducis?
Nec modus ullus erat: crescebat imagine luctus;
Donec eam positis occuluere togis.
Tertia caussa mihi spatio maiore canenda est:
Nos tamen adductos intus agemus equos.
Tullia, coniugio, sceleris mercede, peracto,
His solita est dictis exstimulare virum:
Quid iuvat esse pares, te nostrae caede sororis,
Meque tui fratris, si pia vita placet?
Vivere debuerant et vir meus, et tua coniux,
Si nullum ausuri maius eramus opus.
Et caput, et regnum facio dotale parentis.
Si vir es; i, dictas exige dotis opes.

τῷ τὴν τύχην διά τινος θυρίδος καταβαίνουσαν εἰς τὸ δωμάτιον, ὃ νῦν Φενεστέλλαν πύλην καλοῦσιν. Cf. idem Qu. Rom. p. 106.

581. Altera caussa. Etiam Dionys. IV, 40. narrat, ingentem tumultum et ululatum ob Servii mortem ortum esse per totam urbem. *Placidus dux.* Dionys. *ἐπιεικὴς καὶ μέτριος ἀνήρ.* Et *plebis* inprimis voluntatem sibi conciliaverat. Liv. I, 46. *Occuluere.* Heins. malebat *involvere,* quia Voss. pro diversa lect. *evolvere.*

585. Tertia caussa, quae habet partem memorabilem historiae Romanae. *Nos tamen* etc. De hac formula vid. ad IV, 16. Pro *adductos* Pembroc. *admissos.* *Tullia* minor ferox nupserat Arunti Tarquinio; mitis ingenii iuveni, Tullia maior vero, modesta et patris amans, Lucio Tarquinio, cui animus ardentior. Sed illa sic quoque Lucium celeriter suae temeritatis implevit. *L. Tarquinius et Tullia minor prope continuatis funeribus, cum domus vacuas novo matrimonio fecissent, iunguntur nuptiis.* Liv. I, 46. *Exstimulare* gravius est, quam aliorum *sollicitare.* Apud Liv.: *nec nocte, nec interdiu virum conquiescere patitur, ne gratuita praeterita parricidia essent.* Cf. Dionys. IV, 28.

589—596. Si placuerit haec cum Liv. I, 47. comparare, hunc videbis multo superiorem. Ibi quot verba, tot pondera, quibus multo acrius instigatur iuvenis animus. Pro *pia vita placet* alii *pia vota placent,* duo et Edd. pr. atque Gryphii, *pia iura placent,* quod arridet Heins. et Taubn. quia et VIII Met. 499. *pia iura parentum.* At ibi verior haud dubie lectio *pia vota.* H. l. singulae lectiones habent, quo se tueantur. *Pietas* autem nunc est eorum, qui nihil audent in patrem. Sed *pietatis* imaginem nunc non bene Tulliae tribuit poëta. Melius Liv. *Eo nunc peius mutata est res, quod isthic cum ignavia est scelus.*

593. Ap. Liv. ius regni a Tarquinii patre repetit, h. l. a se, suoque coniugio. Sic et Dionys. 29. Illud melius. Lectio *Et caput* etc. mihi omnium optime placet, nec erat, cur Heins. suaderet, *sit caput, ut regnum, faxo dotale.* Olim edeb. *factum est.* Quidam *facto.* Unus *facias.* Alius *faciam.* Etiam vs.

Regia res scelus est. Socero cape regna necato:
Et nostras patrio sanguine tingue manus.
Talibus instinctus solio privatus in alto
Sederat. Attonitum vulgus ad arma ruit.
Hinc cruor, hinc caedes: infirmaque vincitur aetas:
Sceptra gener socero rapta Superbus habet.
Ipse sub Esquiliis, ubi erat sua regia, caesus
Concidit in dura sanguinolentus humo.
Filia, carpento patrios initura penates,
Ibat per medias alta feroxque vias.
Corpus ut adspexit, lacrimis auriga profusis
Restitit. Hunc tali corripit illa sono:
Vadis? an exspectas pretium pietatis amarum?
Duc, inquam, invitas ipsa per ora rotas.
Certa fides facti, dictus Sceleratus ab illa

59, satis bona est lectio, quam Heins. ex Ms. Strozzae recepit. Nam illud *i* convenit animo commodo (ut Horat. I. Ep. 6, 17. II. 2, 76.) et *dicere dotem* aut *doti* esse formulam sollemnem, eum *dicere* etiam polliceri, addicere, assignare, constituere significet, docuit Heins. Neque tamen vulg. *indictas* omnino spreverim. Sed *erige* pro *exige* vix locum habet. Cum verbis, *Regia res scelus est,* Neap. comparat ex Senec. Thyest. vs. 217: *Sanctitas, pietas, fides Privata bona sunt: qua iuvat, reges eant.*

597. Liv. I, 48. Servius Terquinio: *Qua tu audacia me vivo ausus es in sede considere mea?* Neap. non definiebat, utrum *instinctus*, an aliorum *instructus* verius esset. Immo *instructus* h. l. nimis languidum. Liv. *muliebribus instinctus furiis,* — *Attonitum* etc. Liv. *Concursus populi fiebat in curiam, apparebatque regnaturum, qui vicisset.* Pro *ad arma* plures *in arma,* quod placuisset Heins. nisi *in* praecederet. *Gener socero.* Cum vi haec sic iunguntur etiam a Liv. I, 49: *Socerum gener sepultura prohibuit.*

601. Secundum Liv. I. 48. Tullia a curia in collem Esquiliarium se recipiens, pervenit ad summum Cyprium vicum. Ibi cum auriga carpentum dextra in Urbium clivum flecteret, regem trucidatum in via iacentem vidit. In *Esquiliis* Servium habitasse, etiam ex Solini Polyh. II. constat. Τὸ *alta* non retulerim ad carpentum, quo vehebatur, sed ad superbiam animi, VI. Met. 169. Niobe pedibus incedens, *ut oculos circumtulit alta superbos.*

605. Auriga hic *lacrimas profundit*, a Livio melius *pavidus* inducitur, *Amarum*, grave. Ap. Dionys. Tullia aurigae correptum pedum scabellum infligit. Laeti Cod. habet *amarae*, quae mihi amara, molesta est. Quidam *iniquum. Fides* potest argumentum intelligi, quo confirmatur aliquid. Liv. *monumentoque locus est*; *sceleratum vicum vocant.* Dionys. auctore, ille vicus, cum antea *Orbius* (sive *Vrbius*) appellaretur, scelerati nomen accepit. Sine caussa Burm. emendabat: *fides, facto d. Sc: ab illo vicus.* — *Aeterna nota. Krebs.* mit dem Zeichen der Ewigkeit. Putem *no-*

Vicus, et aeterna res ea pressa nota.
Post tamen hoc ausa est templum, monumenta parentis,
Tangere: mira quidem, sed tamen acta loquar.
Signum erat in solio residens sub imagine Tulli:
Dicitur hoc oculis opposuisse manum.
Et vox audita est, Vultus abscondite nostros,
Ne natae videant ora nefanda meae.
Veste data tegitur: vetat hanc Fortuna moveri;
Et sic e templo est ipsa locuta suo:
Ore revelato qua primum luce patebit
Servius, haec positi prima pudoris erit.
Parcite, matronae, vetitas attingere vestes:
Sollemni satis est voce movere preces.
Sitque caput semper Romano tectus amictu,
Qui rex in nostra septimus urbe fuit.
Arserat hoc templum: signo tamen ille pepercit
Ignis: opem nato Mulciber ipse tulit.
Namque pater Tulli Volcanus, Ocresia mater,
Praesignis facie, Corniculana fuit.

tam hic esse ignominiam, aut nomen ignominiosum, Liv. IV, 29: *Imperioso Manlio cognomen inditum; Postumius nulla tristi nota est insignitus.* Idem XXXI, 44. *notam ignominiamque* coniungit. *Ignominia* autem, ut *culpa*, recte dr. hominem aut rem *premere*. De cognomine *nota* legitur etiam I, 596.

612. Alii *loquor* e sollemni variatione in tali formula.

620. *Positum pudorem* alii a Servio intelligunt, quem Ovidius sic neget umquam positurum esse pudorem, alii profligatum ex urbe pudorem. Immo *pudor* intel., quo tenebantur Romani propter Servium impie et nefarie interfectum, qui retinebat eos, ne os eius revelarent. Si revelassent, patuisset pudorem illum ab iis esse positum. *Sollemni*, quod Heins. ex bonis Mss. protulit, sane melius est, quam *sollemnes*. In *movere preces* haesit Neap, quia non credibile sit ad Servium, tamquam Deum, preces esse factas. Burm. monet, posse illas preces referri ad Fortunam. *Septimus*, ut Tatius annumeretur regibus Rom. quod fecit et Solin. 2, Plurimi Codd. quibus Neap. usus, tum unus Moreti et Fam. *sextus.* Cum Noster Tatii regis passim mentionem fecerit, ut supra vs. 49. I, 262. II, 135. I Am. 8, 38. non mirum videri debet, eundem et nunc esse numeratum.

625. De incendio illius templi cf. Dionys. IV, 40. qui, cum doceret, Servium Diis fuisse carum, narrat, in Fortunae templo, quod ipse posuerit, ligneam eius statuam, orto incendio, caeteris omnibus absumtis, solam mansisse integram; itaque et suo tempore illam retinere formam operis antiqui. Adde Valer. Max. III, 4, Fabulam, quae iam seq. de Servii origine, in Annalibus Latinis lectam esse, testatur Dionys. IV, 2. Eam repetiit etiam Arnob. adv. Gentes V, p. 169.

Hanc secum Tanaquil, sacris de more paratis,
 Iussit in ornatum fundere vina focum.
Hic inter cineres obscaeni forma virilis
 Aut fuit, aut visa est: sed fuit illa magis.
Iussa loco captiva fovet. Conceptus ab illa
 Servius, a coelo semina gentis habet.
Signa dedit genitor tum, cum caput igne corusco
 Contigit, inque coma flammeus arsit apex.
Te quoque magnifica, Concordia, dedicat aede
 Livia, quam caro praestitit illa viro.
Disce tamen, veniens aetas, ubi Livia nunc est
 Porticus, immensae tecta fuisse domus.
Urbis opus domus una fuit; spatiumque tenebat

Ocresia ab aliis *Ocrisia* scribitur, ut et ap. Graecos Ὀκρήσια et Ὀκρίσια. Itaque h. l. et apud alios variant libri. Heins. nunc *Ocresia* praetulit, quia sic in tabula quadam aenea, et in vetere saxo ap. Gruterum. *Praesignis facie.* Etiam a Dionys. καλλίστη τε καὶ σωφρονεστάτη τῶν ἐν Κορνικόλῳ γυναικῶν vocatur. *Corniculum*, urbs Latii, cuius princeps Tullius, vir regii sanguinis qui, cum urbs a Romanis caperetur, pugnans cecidit. *Tanaquil*, ut vulgo Etrusci, coelestium prodigiorum peritissima mulier. Liv. I, 34. *Paratis* habuit Heins. ex Bonon. et uno Farnes. Vulgo *peractis*, quod ferri non potest. *Ornatum*, apparatum. Erat autem *focus* iuxta regiam, in quo Romani cum alia sacra faciebant, tum coenarum primitias sacrabant. Dionys.

633. *Loco fovet.* Olim: *foco sedet.* Sed primum Heins. ex duobus Farnes. et uno suo *fovet* dedit, nempe membrum virile. Verum cum non credibile esset, eam id ad ignem calefecisse, Burm. etiam *foco* mutavit in *loco*, et quidem auctoritate Reg. Moret. et quatuor aliorum Mss. *Locus* enim etiam pars illa dici solet, quae feminae sexum indicat. Arnob. *feminam divos inseruisse genitali.* Dionys. εἰς ὁμιλίαν αὐτῷ συνελθεῖν. Idem narrat, *obscaenum* illud ab aliis *Vulcani*, ab aliis Laris cuiusdam familiaris esse habitum. *Ignis* ille *coruscus* fuit haud dubie lumen electricum. Eo *caput* pueri *arsisse* refert Liv. I, 39. φλὸξ καταλάμπουσα ὅλην τὴν κεφαλήν Dionys. Pro *arsit* plurimi veterum *exit.* Sarrav. pro diversa lect. *haesit.* *Apex*, ut X. Met. 279. flamma *apicem per aëra duxit*, ubi vid. not. nostram.

637—648. *Eodem* IV *Id. templum Concordiae a Livia dedicatum.* Cf. 1, 639. *Dedicantur* non modo templa, sed Dii quoque, qui inter Deos recipiuntur, positis in eorum honorem templis, aut, quibus iam receptis nova tantum appellatione nova aedes instituitur. V. Mitscherl. ad Horat. I. Od. 31, 1. Prima aedes Concordiae iam a. V. 449 dedicata. Liv. IX, 46. *Liviae porticum* Augustus aedificavit, eo loco, ubi immensa Vedii Pollionis, hominis luxuriosi (Senec. de ira 3, 40.) domus steterat, quam sibi legatam propter nimiam magnitudinem solo aequaverat. Dio lib. 54. *Urbis opus*, opus tantum, quanta urbs.

Quo brevius muris oppida multa tenent.
Haec aequata solo est, nullo sub crimine regni,
Sed quia luxuria visa nocere sua.
Sustinuit tantas operum subvertere moles,
Totque suas heres perdere Caesar opes.
Sic agitur Censura, et sic exempla parantur:
Cum vindex, alios quod monet, ipse facit.
Nulla nota est, veniente die quam ducere possis.
Idibus Invicto sunt data templa Iovi.
Et iam Quinquatrus iubeor narrare minores.
Nunc ades o! coeptis, flava Minerva, meis.
Cur vagus incedit tota tibicen in Urbe?
Quid sibi personae, quid stola longa, volunt?

643. *Nullo sub* etc. Sensum horum verborum recte explicuit Burm. Non, quia arcis speciem praebebat, et ita regni affectati reum posset possessorem facere, sed quia luxuriae exemplum aliis praebere posset. *Sub* caussam indicat. Vid. Schulting. ad Senec. Suas. VII. Fortasse poëta respexit ea, quae Valerio quondam acciderunt. Liv. II, 7. Pro *subvertere* Burm. cum una Heins. Cod. *submittere* mallet, quod convenientius sit, destructioni non violentae, nec qualis in urbibus captis fieri soleat, sed quae fiat opera fabrorum. Argutatur. Dio: καταβάλλειν. *Sic agitur Censura.* Krebs. so führt man das Urtheil aus. Immo munus Censoris intel. Sueton. Aug. 27: *Recepit et morum legumque regimen.* De vi huius *exempli* recte iudicat Plin. pan 45: *Vita Principis Censura est, eaque perpetua; ad hanc dirigimur, ad hanc convertimur: nec tam imperio nobis opus, quam exemplo. Vindex.* Sic etiam I. Met. 89: *quae, vindice nullo, fidem rectumque colebat.*

649. *Die seq.* in Calend. *nulla nota,* nihil notatum est, quod *dicere.* carmine enarrare possis. Heins. ex Voss. et decem aliis *ducere* invexerat. Est quidem *ducere notam* formula obvia, sed h. l. sensum non habet commodum. Revocavi igitur *dicere,* quod et Taubn. probavit, et Krebs. expressit.

650. *Id. Iun.* et *Iovi aedes dedicata,* et *Quinquatrus minores celebrantur.* Quoniam *Iovis Invicti* templum nullum a Veteribus commemoratur, propterea Neap. monet, *Invicto* nunc esse epitheton, non cognomen.

651. De *Quinquatribus* maioribus vid. III, 809. De his minoribus Varro de L. L. lib. V. *Quinquatrus minusculae dictae Iuniae Idus ab similitudine maiorum, quod tibicines tum feriati per urbem vagantur et conveniunt ad aedem Minervae.* Festus: *Minusculae Quinquatrus appellabantur Idus Iuniae, quod is dies festus erat tibicinum, qui Minervam colebant.*

653—69[illegible]. Haec de tibicinum discessu et reditu similiter refert Plutarch. Quaest. R. p. 122. Paullo aliter Liv. IX, 30. in rebus a. V. 443. gestis, et Valer. Max. II, 5. *Vagus incedit.* Et Varro et Liv. habent: *per urbem vagantur.* Cum Mss. tam *toga,* quam *stola longa* praeferant, Neap. illud tuetur, quia *toga* antiquitus fuerit vestis etiam fe-

Sic ego; sic posita Tritonia cuspide dixit.
(Pace velim doctae verba referre Deae).
Temporibus veterum tibicinis usus avorum
Magnus, et in magno semper honore fuit.
Cantabat fanis, cantabat tibia ludis:
Cantabat moestis tibia funeribus.
Dulcis erat mercede labor: tempusque secutum,
Quod subito Graiae frangeret artis opus.
Adde quod Aedilis, pompam qui funeris irent,
Artifices solos iusserat esse decem.
Exsilio mutant Urbem, Tiburque recedunt:
(Exsilium quodam tempore Tibur erat:)
Quaeritur in scena cava tibia; quaeritur aris;
Ducit supremos nenia nulla toros.

minarum, et additum esse *longa*, ut matronalis significaretur. Sed Heins. rectius et Zulich. Mazar. Patav. duobus Farnes. *stola* recepit. Plutarch. ἐσθῆτας γυναικείας habet, et paullo post ἐν ἐσθῆσιν ἀνδρείαις καὶ γυναικείαις. Melius igitur h. l. vestis memoratur mulieribus propria, et in theatro etiam tibicinibus. XI Met. 166 sqq. Horat. A. P. 215. *De cuspide posita* III, 7. *Pace velim.* Sic Heins. ex uno Vatic. Vulgo: *Possem utinam.* Aeque bene. Plurimi: *pactae Deae.*

668. *Honor* ille fuit ex instituto Numae religionis caussa. Plutarch. d. l. A. V. 443: *Tibicines, qui prohibiti a proximis censoribus erant in aede Iovis vesci, quod traditum antiquitus erat, aegre passi, Tibur uno agmine abierunt.* Liv. d. l. Secundum Plutarch. d. l. honore suo privati sunt a Tribunis Militum Cons. potestate, penes quos imperium erat inde ab a. V. 310. Scriptor de Viris Illustr. 34. unum Appium Claudium *epulandi decantandique ius tibicinibus ademisse refert.* *Graiae* pro *gratae* dedit Heins. ex Patav. pr. Farnes. Mazar. Arond. aliisque. De altera caussa, quam Noster affert, silent caeteri scriptores. Erat lex antiqua de funeribus: *Tria si volet ricinia, et vincula purpurae, et decem tibicines, adhibeto.* Ea translata est in XII Tabulas cum hoc additamento: *Hoc plus ne facito.* Verrius Flac. in v. *reicinium,* et Cic. Legg. II, 23. Eam legem, cum male observaretur, *Aedilis* quidam revocasse et severe exercuisse videtur. Hunc Aedilem fuisse Appium Claudium a. V. 440. censet Pighius. Gothofr. ad Legg. XII Tabb. emendat: *Adde, quod edictis, pompa qui funeris irent, Artifices solos ius erat esse decem.* Improbat haec Burm. ideo, quod *edicti* nomen numquam legibus duodecim Tabb. tribuitur. *Pompam* pro *pompa* dedit Heins. ex Urs. et Stroz. Codd. ut simile sit illi *exsequias ire.* Ipse et suadet *pompae*, ut ipsi tibicines intelligantur.

665. E discessu eorum Ovidius *exsilium* fecit; et cum *Tibur* Latii oppidum esset idemque amoenum cum miti solo, ubi Horatius (II od. 6, 6.) sedem senectae suae esse volebat, propterea mirabundus, forsan et suum inter Getas exsilium respiciens, exclamat *Exsilium* etc. De loco autem, quo recesserunt, consen-

Servierat quidam, quantolibet ordine dignus,
Tibure; sed longo tempore liber erat.
Rure dapes parat ille suo; turbamque canoram
Convocat. Ad festas convenit illa dapes.
Nox erat; et vinis oculique animique natabant:
Cum praecomposito nuntius ore venit.
Atque ita, Quid cessas convivia solvere? dixit;
Auctor vindictae iam venit, ecce, tuae.
Nec mora; convivae valido titubantia vino

tiunt Liv. et Plutarch. *In scena.* Demster. ad Rosin. Antiqu. III, 51. contendit legendum *in coena*, quod et Marsus in Annotatt. habet. Immo repetit Ovid. triplicem illum tibiae usum, quem iam vs. 659 s. commemoravit. De eius usu in scena Liv. VII, 2: *Ludiones ex Etruria acciti ad tibicinis modos saltantes.* Quamquam et in epulis iam priscis temporibus adhibebatur. Cic. Tusc. I, 2. *Quaeritur*, desideratur, abesse cum dolore sentitur. Vid. ad Plin. VI. Ep. 2, 1. *Naenia*, auctore Festo, *carmen, quod in funere laudandi gratia cantatur ad tibiam.* *Tori*, lecti, in quibus mortui efferebantur. Et in uno funere saepe plures lecti adhibebantur, quamquam id in XII Tabb. prohibitum: *neive plureis lectos endoferto.* In funere Marcelli Augustus sexcentos praeferri iussit. Multi veterum *choros.* Quod respuit Burm. quia praeficae non choros egerint; praefert Taubn. quia *toros* ducere nihil significet, neque *chorus* semper saltantium coetum notet. At *ducere* etiam dicuntur, qui praecedunt aut praeferuntur, Horat. Epod. 8, 11: *funus atque imagines Ducant triumphales tuum.* Ubi vid. Mitscherl. Quodsi quis *choros* retineri velit, possit id defendere Dionys. VII, 72. p. 1492. auctoritate. Is enim tradit, in illustrium virorum funeribus vidisse se *Satyricos choros*, qui torum praecederent, atque sicinnem saltationem saltarent: προηγουμένους τῆς κλίνης τοὺς σατυριστὰς χοροὺς κινουμένους τὴν σικίννην ὄρχησιν. Et mox addit, post istos choros multos citharistas et multos tibicines ivisse. *Toros* tamen verius puto. Unus Vatic. *ducit funereos.* Non bene. *Supremum* aut *extremum*, quidquid ad mortuos pertinet. Broeckh. ad Propert. I, 17, 23.

669. Hic nonnulla supplenda sunt ex Livio: *Ut nemo in urbe esset, qui sacrificiis praecineret. Eius rei religio tenuit Senatum; legatosque Tibur miserunt, ut darent operam, ut hi homines Romanis restituerentur.* Tum Tiburtini, aliis frustra tentatis, homines vino oneratos sopiunt, atque ita in plaustra coniectos Romam deportant. Sed etiam Plutarch. d. l. id ad hominem quendam libertinum refert: Ἀνὴρ ἀπελεύθερος κρύφα τοῖς ἄρχουσιν ἐπηγγείλατο κατάξειν αὐτούς. *Dapes*, epulas post sacrificium; Plutarch. θοίνην ἄφθονον, ὡς τεθυκὼς θεοῖς. Pro *convenit* unus Medic. *convocat*, unde Heins. volebat *convolat*, quod egregie aviditatem tibicinum, qui genio libertissime indulgeant, ostendat; itaque et adagio notari: *tibicinam vitam agere.* Sic sane et Liv. hos homines notavit *vino, cuius avidum ferme genus est.*

681. *Auctor vindictae tuae*, patronus, qui te per vindictam manumisit. Plutarch. ὡς τοῦ πάτρωνος ἐπιόντος αὐτῷ. *Vin-*

Membra movent: dubii stantque labantque pedes.
At dominus, Discedite, ait: plaustroque morantes
Sustulit. In plaustro sirpea lata fuit.
Alliciunt somnos tempus, motusque, merúmque;
Potaque se Tibur turba redire putat.
Iamque per Esquilias Romanam intraverat urbem;
Et mane in medio plaustra fuere foro.
Plautius, ut possent specie numeroque Senatum
Fallere, personis imperat ora tegi.
Admiscetque alios: et, ut hunc tibicina coetum
Augeat, in longis vestibus ire iubet.
Sic reduces bene posse tegi: ne forte notentur
Contra collegae iussa redisse sui.

dicta et alibi pro libertate. *Tuae* habent meliores, caeteri *suae*.

680. *Sirpea.* Sic emendavit Neap. *Sirpeam* enim esse, quod colligatum sit, τὸ πλέγμα, et intelligi tegiticulam e vimine textam, qua plaustrum circumdatum. Atque repertum est h. v. in Mss. quibusdam; sed Heins. nescit, an substantive occurrat. Vulgo leg. *scirpea* lata, unde Scaliger et Muretus *scirpea matta* fieri volebant. At *matta* serioris aevi voc. est. Gryph. Ed. in margine, *scirpea larva*. Heins. coni. *scirpea strata fuit.* De *scirpea* Varro de L. L. IV: *quae virgis sipatur, id est colligendo implicatur, in qua stercus aliudve quid evehitur.* Scirpeam igitur Heins. ait, nunc plaustro insternendam fuisse, ne vectores essent conspicui, et ut commodius sterterent. Plutarch. memorat ἁμάξας δέῤῥεσι κύκλῳ περικαλυπτομένας, plaustra pellibus circumquaque obtecta. Sic deportati sunt, *nec prius sensere, quam, plaustris in foro relictis, plenos crapulae eos lux oppressit.* Liv.

685. *Plautius* est e coniect. Pighii, probata etiam Heinsio, ut Plautius intel. collega Appii Claudii, qui operam dederit, ut tibicines restituerentur. Olim edeb. *Claudius*. Codd. nonnulli: *Callidus* aut *cautius*. Pighius etiam *posset* in *possent* mutavit, et praeterea *Sanatum* suasit a Nominativo *sanates*, qui ad sanam mentem redierunt. Reiicit hoc Vossius, quia h. v. primam syllabam producit; tuetur Heins. quia, cum tibicines per Senatum repetiti sint, non opus fuerit *Senatum falli*. Verum etiam sequentia docent, Ovidium secutum esse auctorem, secundum quem tibicines caute fuerint reducendi, inscio etiam Senatu. Aliter sane Liv. Putean. *Deorum* exhibet, ut personati Deorum figuram gesserint. — *Tibicina* pro Plurali. *Longis* sive muliebribus *vestibus* plerique iam ante, quam deportarentur, erant amicti propter comessationem. Plutarch. *Ire* pro *esse* Heins. ex duobus Codd. et Ed. Gryph. recepit. Idem mox cum Hamb. *libet* invexit, quamquam et *iuvat* cum Oxon. et uno Vatic. volebat. Ego *licet* revocavi. Liv.: *impetratoque, ut manerent, datum, ut triduum quotannis ornati, cum cantu atque hac, quae nunc sollemnis est, licentia per urbem vagarentur.* Secundum Plutarch. id decretum est a Senatu, ἐνομίσθη, τὴν ἡμέραν ἐκείνην οὕτως ἀμπεχομένους σοβεῖν διὰ τῆς πόλεως.

Res placuit: cultuque novo licet Idibus uti;
  Et canere ad veteres verba iocosa modos,
Haec ubi perdocuit: Superest mihi discere dixi,
  Cur sit Quinquatrus illa vocata dies.
Martius, inquit, agit tali mea nomine festa,
  Estque sub inventis haec quoque turba meis,
Prima terebrato per rara foramina buxo,
  Ut daret, effeci, tibia longa sonos.
Vox placuit: liquidis faciem referentibus undis,
  Vidi virgineas intumuisse genas.
Ars mihi non tanti est: valeas, mea tibia, dixi,
  Excipit abiectam cespite ripa suo.
Inventam Satyrus primum miratur; at usum
  Nescit, et inflatam sentit habere sonum.

695. *Martius*. Vid. III, 809, ubi caussa nominis redditur. *Agit* habent meliores, non *habet*. *Tibiam*, nempe rectam, Minerva reperisse credebatur, et quidem ex hinnulorum ossibus. Bion. Id. III, 7. Callimach. in Dion. 244. ibique Spanhem. Sed ob deformitatem vultus ex flatu intumescentis a Dea abiecta est. Abiectam excepit Marsyas. VI. Met. 385. Hygin. fab. 165. Fons fabulae Herodot VII, 26. In sensum eius subtiliter et copiose inquisivit vir doctus in Museo Attico Vol. I. *Turbam* Marsus intel. tibicinum, qui *sub inventis* Minervae esse dicantur, quia exercent artem ab ea inventam. Durum. Equidem mallem, aut pro *turba*, aut pro *inventis* Codd. aliud voc. nobis suppeditare. *Longa*, quia multa habebat foramina. IV. Met. 30. *Longo foramine* (longa foraminum serie) *buxus*. XII, 158: *longa multifori tibia buxi*. Prisca contra Romanorum tibia paucis foraminibus erat brevis. Horat. A. P. 203: *tibia pauco foramine*. Voc. *rarus* saepe occurrit, ubi densitatis notio exprimenda erat. Vid. ad VII. Met. 622. H. I. Laeti Cod. *pauca*.

699. *Vox*, sonus dulcis querulae tibiae. *Undis* pro speculis utebamur Veteres. IV. Met. 312. Virg. Ecl. III, 25. Hinc *lympharum speculum* Phaedr. I, 4, 3. *Non tanti est*, non est, cur tibia canam, cum mihi caussa deformitatis sit. *Dixi* cum Taubn. revocavi, cum *dixit* ederetur. Sunt haec quoque verba Minervae. Voss. et duo alii cum Nauger. *valeas, ars optima, dixi*. Heins. malit, *Ars mihi non tanti es, cava tibia, dixi*. In altero plus est suavitatis.

702. *Abiecit* tibiam ad fontem Idae montis, et simul imprecata est, ut, quisquis eam sustulisset, gravi afficeretur supplicio. Vid. Hygin. d. l. Putean. et Douzae Exc. *eiectam* nempe aqua. Male. *Satyris* annumeratur Marsyas pastor. Vid. nos ad Ovid. VI. Met. 382. et Munker. ad Hygin. d. l. Pro *inflatam* vulgo *afflatam*. Alterum Heins. multis exemplis confirmat. Mox lusus tibicinis bene describitur. Et *dimittis* et *concipis* bene se habet. Hoc displicebat Burm. qui suadebat *continet*, illud Krebsio, cui *demittit* rectius videbatur. *Demittere* est deorsum mittere, in inferiorem lo-

Et modo dimittit digitis, modo concipit auras:
  Iamque inter Nymphas arte superbus erat.
Provocat et Phoebum. Phoebo superante pependit;
  Caesa recesserunt a cute membra sua.
Sum tamen inventrix auctorque ego carminis huius.
  Hoc est, cur nostros ars colat ista dies.
Tertia lux veniat, qua tu, Dodoni Thyene,
  Stabis Agenorei fronte videnda bovis.
Haec est illa dies, qua tu purgamina Vestae,
  Tibri, per Etruscas in mare mittis aquas.
Si qua fides ventis; Zephyro date carbasa, nautae:
  Cras veniet vestris ille secundus aquis.
At pater Heliadum radios ubi tinxerit undis,
  Et cinget geminos stella serena polos:
Tollet humo validos proles Hyriea lacertos;
  Continua Delphin nocte videndus erit.
Scilicet hic olim Volscos Aequosque fugatos
  Viderat in campis, Algida terra, tuis.
Unde suburbano clarus, Tuberte, triumpho
  Vectus es in niveis, Postume, victor equis:

cum (vid. Drakenb. ad Silium XI, 142.) *dimittere*, emittere. *Concipit* auras pr. tibia ipsa, dum inflatur, ut I. Met. 337: *Buccina, quae medio concepit ut aëra ponto*. Hinc etiam de artifice dr. ut adeo idem fere sit, quod *comprimit*, quod et ipsum Burm. suadebat. *Pependit*, nempe ligatus ad arborem. Vid. ad VI. Met. 387. ubi foedum istud supplicium pluribus describitur. *Carmen*, cantus tibiae, ut II, 84. lyrae. *Colat dies*. adhibeatur ad celebrandos illos dies.

711. XVII *Cal. Jul. ortus Hyadum*, de quibus V, 164 sqq. Hyadas Pherecydes *Dodonides* Nymphas esse dixerat, Bacchi nutrices. Vid. Munker. ad Hygin. fab. 182 et P. A. II, 21. ubi earum nomina, in quibus *Thyene*. *Agenoreus bos*, taurus, qui vexit Europam, Agenoris filiam, et postea inter sidera relatus est, ita, ut Hyades in *fronte* eius appareant. Hygin. P. A. II, 21. — *Lux*. Sic Bersm. edidit, atque ita Mazar. a. m. pr. et plurimi alii. Caeteri *nox*. De *purgaminibus Vestae* vid. supra 227.

715. XVI *Cal. Favonii ortus*, quem alii seq. diei tribuebant. Columel. II, 21: *Favonius, qui lenis aequalisque aestivis mensibus perflat.*

717. *Nocte inseq. Orion oritur*. De *Hyrieo* vid. V, 493 sqq. Post vs. 718. plurimi Mss. et Edd. inserunt hoc distichon: *Nam duo sunt. Austris hic est, Aquilonibus ille proximus. A vento nomen uterque tenet.* Hoc repetitum est ex III, 401.

721. Die insequenti a. V. 324. *Volsci* et *Aequi* fugati, quod bellum Liv. IV, 26—29. descripsit. Horum populorum validi exercitus in *Aegidum*, montem Latii, adeoque *suburbanum*, convenerant. Vicit eos *A., Postumius Tubertus* Dictator, vir

Iam sex, et totidem luces de mense supersunt:
  Huic unum numero tu tamen adde diem.
Sol abit e Geminis, et Cancri signa rubescunt:
  Coepit Aventina Pallas in arce coli.
Iam tua, Laomedon, oritur nurus; ortaque noctem
  Pellit: et e pratis cana pruina fugit.
Reddita, quisquis is est, Summano templa feruntur,
  Tum, cum Romanis, Pyrrhe, timendus eras.
Hanc quoque cum patriis Galatea receperit undis,
  Plenaque securae terra quietis erit:
Surgit humo iuvenis, telis afflatus avitis,
  Et gemino nexas porrigit angue manus.
Notus amor Phaedrae, nota est iniuria Thesei:
  Devovit natum credulus ille suum.
Non impune pius iuvenis Troezena petebat,

severissimi imperii, atque de iis triumphavit.

725. XIII *Cal. Jul. Sol transit in Cancrum.* In *Aventino* monte Pallas antiquissimis temporibus templum habuit, in quod Livius Andronicus donaria sua detulit.

729. *XII Cal. Summano templum redditum. Summanus*, Deus summus Manium, Pluto, cui fulmina nocturna tribuebantur, ut diurno Jovi. Plin. II, 52 s. 53. Augustin. de Civ. D. IV, 23. Secundum Varronem cultus huius Dei iam a Tatio rege institutus. Tempore *Pyrrhi* a. V. 473. templum ei *redditum. Tua nurus*, Aurora, Tithoni Laomedontidae uxor. *Cana pruina*, ut Heroidd. V, 16. Virg. G. II, 376. Probat hoc Taubn. nec damnat Heius. quamquam ex Ursin. Voss. et sex aliis *uda* praetulit. Arond. multique alii *ima* vel *una*.

733—762. *Ophiuchus oritur.* Olim fuerat Aesculapius, quem Jupiter fulmine interfecit, quia Hippolytum in vitam revocaverat, post Apollinis caussa inter sidera retulit. Hygin. P. A. II, 14. *Galatea* Nympha marina, Nerei filia. Hygin. praef. *Hanc*, nempe Auroram. Vulg. *Hunc.* Pro *telis* nonnulli *flammis*, sed *tela* sollemne de fulminibus, *telis adflatus*, ut III, P. 6, 17. *Fulminis adflatos interdum vivere telis Vidimus.* Virg. Aen. II. 649. *Fulminis adflavit ventis*, unde caussa illius locutionis apparet.

737. De Hippolyto vid. III, 265 XV Met. 497 sqq. *Phaedra*, noverca, cum non posset Hippolytum ad voluntatem suam perducere, incesti stupri eum insimulavit. *Theseus* pater credulus innocentem filium in exsilium abegit, Neptunumque oravit, ut eum interficeret. *Pius iuvenis* cum *Troezena* peteret, ubi Pitheus, apud quem educatus erat, regnabat, in Sinu Saronico fluctus decumanus *taurum*, monstrum immane, protrudit, quo viso consternati sunt equi, aurigamque suum curru excussum rapuerunt, raptique membra foede lacerarunt. Versus *Non impune — aquas* Heins. spurios iudicat, respuit etiam Taubn. Sed Heinze in Opp. p. 238. defendit, quia iis deletis nimis abrupta foret narratio. Retinendos eos putavit etiam Mitscherl. Uncos enim sustulit, quibus inclusi erant ab Heinsio.

Dividit obstantes pectore taurus aquas.
Solliciti terrentur equi; frustraque retenti,
　Per scopulos dominum duraque saxa trahunt.
Exciderat curru, lorisque morantibus artus
　Hippolytus lacero corpore raptus erat.
Ediderατque animam, multum indignante Diana.
　Nulla, Coronides, caussa doloris, ait.
Namque pio iuveni vitam sine vulnere reddam;
　Et cedent arti tristia fata meae.
Gramina continuo loculis depromit eburnis:
　Profuerant Glauci manibus illa prius;
Tunc, cum observatas augur descendit in herbas;
　Usus et auxilio est anguis ab angue dato.
Pectora ter tetigit, ter verba salubria dixit:
　Depositum terra sustulit ille caput.
Lucus eum, nemorisque tui, Dictynna, recessus
　Celat: Aricino Virbius ille lacu.

Primus eos recepit Naugerius in postremam Ed. ex suo Cod. Exstant etiam in Urs. et duobus Patav. Pro *terrentur* Laeti Cod. *turbantur*, ut XV. Met. 517.

745. *Diana* in primis indignabatur, quam Hippolytus et studio venandi, et virginitate coluerat. Itaque ap. Hygin. fab. 251. etiam *voluntate Dianae* in vitam redit. *Ediderat* Burm. e Frcf. praetulit, quia *reddam* sequitur Mitscherl. revocavit *reddiderat*, quod sane reliqui omnes tuentur. *Coronides*, Aesculapius, Apollinis et *Coronidis* filius, II. Met. 531. 626 sqq.

751. 2. Hoc quoque distichon Heins. delendum censebat, quia sensus inde commodus non posset elicii. Immo potest. *Glaucus* enim, Minois filius, in dolium melle plenum cum incidisset, suffocatus est. Hinc Minos *augures* convocavit, e quibus Polyidus, augurio accepto, corpus pueri reperit, atque de dolio eduxit. Tum *anguis* arrepsit, quem Polyidus interfecit. Interfecto alius *anguis*, herba quadam allata, vitam restituit. Eiusdem herbae igitur opera usus est Polyidus in restituendo Glauco, post etiam Aesculapius in Hippolyto. Apollod. III, 3, 1. Hygin. fab. 135. Palaeph. 27. *Usus est anguis.* Krebs. intel. Aesculapium, qui sub imagine anguis cultus sit. Equidem anguem interfectum intelligo, qui usus est auxilio ab altero angue dato, expertus est auxilii illius aut herbae vim. Pro *augur* alii *anguis*, et pro *observatas* Glossae Rumph. *observandas*. Ulitius volebat, *tum coacervatas*.

753. *Verba salubria*, carmina, incantationes, quae adhiberi solebant a Medicis, ut alibi iam notatum. De *Virbio* et *Aricino lacu* III, 265. *Clymenus* dedit Heins. quia plures Mss. *Limenus*, *Limens*, *Limereus*, et quia Graecis *Clymenus* dictus est Pluto, quatenus omnia ad se vocat. At hunc igitur pertinent verba *Hic fieri* etc. quemadmodum ad Parcam antecedentia *haec fila reneri*. Vulg. *Lachesis*. Mitscherl. habet, nescio unde, *Pluto*. Pro *haec* plures *sua*.

At Clymenus Clothoque dolent: haec, fila teneri,
  Hic, fieri, regni iura minora sui.
Iupiter, exemplum veritus, direxit in illum
  Fulmina, qui nimiae moverat artis opem.
Phoebe, querebaris. Deus est: placare parenti.
  Propter te, fieri quod vetat, ipse facit.
Non ego te, quamvis properabis vincere, Caesar,
  Si vetet auspicium, signa movere velim.
Sint tibi Flaminius Trasimenaque littora testes,
  Per volucres aequos multa monere Deos.
Tempora si veteris quaeris temeraria damni:
  Quartus ab extremo mense bis ille dies.
Postera lux melior. Superat Masinissa Syphacem:
  Et cecidit telis Hasdrubal ipse suis.
Tempora labuntur, tacitisque senescimus annis:
  Et fugiunt, freno non remorante, dies.
Quam cito venerunt Fortunae Fortis honores!
  Post septem luces Iunius actus erit.

760. *Qui nimiae* etc. qui nimius fuerat in arte medica adhibenda, qui mortuum adeo in vitam revocaverat. *Moverat* habent Zulich. optimus Patav. Laeti et tres alii. Vulgo, *noverat.* Heins. putabat, posse et *foverat ope* legi, quia tres scripti *voverat.* Burm. *moverat* confirmat ex I, 268. ubi: *Ipse meae movi callidus artis opus;* itaque et nunc cum uno Patav. *opus* praeferri posse. Immo *opem* praestat, quia sermo est de auxilio lato. Mox alii: *fieri, quod facit, ipse vetat.*

763—768. IX. *Cal. a. V.* 535. *C. Flaminius Cos. ad lacum Trasimenum, spretis auspiciis et prodigiis, cecidit.* Vid. Liv. 22, 1. et 3. Florus II, 6, 14. Plutarch. Tab. 2. *Caesar* Germanicus intel. *Vincere* blandius, quam proelium committere. *Signa movere,* ut *castra movere.* Liv. d. l. *signa convellere.* *Vetet* et *sint* habent meliores pro *vetat* et *sunt.* *Aequi* Dii sunt propitii, *iniqui* irati. *Volucres* omnino omina, prodigia etc. *Temerarius* ipse Flaminius et a Liv. et a Floro vs. Itaque noster paullo durius *temeraria tempora.* Pro *quartus* sex libri *quintus.*

679. VIII *Cal. a. V.* 550. *Syphax victus est a.* 546. *Hasdrubal cecidit.* Syphacem, Numidarum regem, Scipio pluribus proeliis vicit, ad extremum per C. Laelium et *Masinissam* cepit. Liv. 59, 5—12. *Hasdrubal,* Hannibalis frater, victus est a Claudio Nerone et M. Livio. *Postremo, cum haud dubia fortuna hostium esset, ne superesset tanto exercitui suum nomen secuto, concitato equo se in cohortem Romanam immisit. Ibi, ut patre Hamilcare et Annibale fratre dignum erat, pugnans cecidit.* Liv. 27, 49.

771—784. *Sacra Fortunae Fortis.* De variis templis *Fortunae* a Servio rege dedicatis vid. ad vs. 569. Varro de L. L. V. *Dies Fortunae appellatus a Ser-*

Ite, Deam laeti Fortem celebrate, Quirites;
In Tiberis ripa munera regis habet.
Pars pede, pars etiam celeri decurrite cymba,
Nec pudeat potos inde redire domum.
Ferte coronatae iuvenum convivia lintres:
Multaque per medias vina bibantur aquas.
Plebs colit hanc: quia, qui posuit, de plebe fuisse
Fertur, et ex humili sceptra tulisse loco.
Convenit et servis: serva quia Tullius ortus
Constituit dubiae templa propinqua Deae.
Ecce, suburbana rediens male sobrius aede,
Ad stellas aliquis talia verba iacit:
Zona latet tua nunc, et cras fortasse latebit;
Dehinc erit, Orion, adspicienda mihi.
At si non esset potus; dixisset eadem
Venturum tempus solstitiale die.

vio Tullio rege, quod is fanum Fortis Fortunae secundum Tiberim extra urbem Romam dedicavit Junio mense. — *Taciti* anni eleganter, qui sensim, nullo tumultu, transiguntur. *honores*, sacra.

777. Neap. putat, aedem illam fuisse in regione transtiberina, eoque ivisse nonnullos *pede* per pontem: idque ex hoc ipso loco apparere. Potuit et in citeriore ripa esse; quo, quia pede fatigari nolebant, secundo flumine *celeri decurrebant cymba*. Si in ripa ulteriore fuisset, transmisissent flumen, non decurrissent. Prope eam a. V. 459. Carvilius aliam eidem Deae aedem posuit. Liv. X, 46. Prior illa memoratur etiam a Plutarch. de Fort. Rom. p. 266. Τὴν δὲ πρὸς τῷ ποταμῷ Τύχην, ἣν Φόρτικαν (Reiske coni. Φόρτιν vel Φόρτεμ) καλοῦσιν ὅπερ ἐστὶν ἰσχυρὰν, ἢ ἀριστευτικὴν, ἢ ἀνδρείαν) ὡς τὸ νικητικὸν ἁπάντων κτέανον ἔχουσαν. *Tiberinam* autem illam *decursionem* ipsum Scipionem Africanum magno gaudio affecisse narrat Cic. Fin. II, V, 24.

781. Pugnant haec cum iis, quae vs. 634. de Servii origine tradita sunt. Vulgatam traditionem, serva eum esse natum, parvumque ipsum serviisse, habet Dionys. IV, 1, refellit Liv. I, 39.

785. VI *Cal. Orion oritur.* Is *zona* cinctus, unde gladius pendet. Hygin. Ret. III, 33: *Hunc a zona et reliquo corpore aequinoctialis circulus dividit.* Plin. 18, 28 s. 68. *Solstitium peragi in octava parte Cancri et octavo Calendas Iulii* tradit. Nempe Veteres cardines annuos non in signorum initiis sed in octavis partibus statuebant. Columel. IX, 14: *Nec me fallit Hipparchi ratio, quae docet solstitia et aequinoctia non octavis, sed primis partibus signorum confici. Verum in hac ruris disciplina sequor nunc Eudoxi et Metonis, antiquorumque Fastos astrologorum, qui sunt aptati publicis sacrificiis.*

791. *Larium et Jovis statoris aedes.* De templo, quod Romulus *Jovi Statori* in bello cum Sabinis vovit, vid. Liv. I, 12.

Lucifero subeunte, Lares delubra tulerunt,
Hic ubi fit docta multa corona manu.
Tempus idem Stator aedis habet, quam Romulus olim
Ante Palatini condidit ora jugi.
Tot restant de mense dies, quot nomina Parcis:
Cum data sunt trabeae templa, Quirine, tuae.
Tempus Iuleis cras est natale Kalendis:
Pierides, coeptis addite summa meis.
Dicite Pierides. quis vos adiunxerit isti,
Cui dedit invitas victa noverca manus?
Sic ego. Sic Clio: Clari monumenta Philippi
Adspicis; unde trahit Marcia casta genus.
Marcia, sacrifico deductum nomen ab Anco,
In qua par facies nobilitate sua.
Par animo quoque forma suo respondet in illa:
Et genus, et facies ingeniumque simul.

Florus I, 1, 13. Positum erat ad portam Mugoniam, quae ducebat a via sacra ad Palatium. Dionys. II, 50. Olim edeb. *Tempus idem Statoris erit* producta in *Statoris* prima syllaba. Quod ferri nequit. Heins. igitur ex Urs. optimo, uno Patav. et margine Sarrav. *Stator aedis habet*, recepit.

796. *trabeae tuae* paullo durius, tibi, quia Romulus *trabea* insignis. I, 37. II, 504. Templum illud antiquum, statim post Romuli mortem positum, Caesar Octavianus exornavit, iterumque dedicavit.

797—812. *Ultimo die aedes Herculis Musarum sacrata.* M. Fulvius Nobilior novem Musarum signa Ambracia Romam translata in Herculis templo dedicavit; Plin. 35 s. 36, 4. idque *Marcius Philippus* restituit. Sueton. Aug. 29, Eumenius in Or. pro rest. Sch. c. 7. auctor est, Fulvium, in Graecia cum esset Imperator, accepisse Herculem Musagetem esse, id est, comitem ducemque Musarum. De eo valde dubitat Heyne in Opusc. Acadd. Vol. II, p. 305. Recentius esse Herculis cum Musis contubernium. *Tempus natale Calendis*, oriuntur, sunt Calendae. Krebs. male, Morgen ist die Zeit der Geburt an den Kalenden des Iulius. Male etiam Scaliger de die natali Iulii Caesaris cogitabat; qui cum non incideret in hunc diem, corrigi volebat, *natale Camoenis*. *Adiunxerit* dedit Heins. ex Sarrav. et sex aliis. Plurimi ex melioribus *adduxerit*. Vulgo *addixerit*. *Noverca*, Iuno, *invitas manus dedit*, invita cessit, ubi Iupiter Herculem in coelum accepit. IX. Met. 254 sqq.

802. *Marcia*, Fabii Maximi uxor, fuit vel filia, vel neptis *Marcii Philippi*, quem Augusti vitricum fuisse vulgo contendunt. Verum ex 65. 809 apparet, *materteram*, non matrem Augusti, nuptam fuisse Marcio Philippo. Cf. I. ex P. 2, 140. Iam Ovidii uxor ex Fabii Maximi familia fuit, *Marciamque* reverenter coluit III. ex P. 1, 75 sqq. Sic intelligimus, cur h. l. in laudes mulieris poëta excurrerit. Vid. de hac Marcia Masson. in Vit. Ov. ad a. V. 767. Ancus Mar-

Nec, quod laudamus formam, tam turpe putaris.
  Laudamus magnas hac quoque parte Deas.
Nupta fuit quondam matertera Caesaris illi.
  O decus, o sacra femina digna domo!
Sic cecinit Clio: doctae assensere sorores.
  Annuit Alcides, increpuitque lyram.

eius rex vr. *sacrificus*, quia longe antiquissimum ratus est, *sacra publica, ut ab Numa instituta erant, facere*. Liv. I, 32. Dionys. III, 36. *Nobilitate sua*. Olim ed. *fuit*. At Marcia, quo tempore Ovid. haec scribebat, adhuc erat in vivis. *Par* etiam cum Ablativo construi, docent Heins. et Burm. Verbis *et genus, et facies, ingeniumque simul* in Frcf. adscriptum: *Haec adulterina sunt*. Sic iudicant etiam Broeckh. et Burm. quia poëta idem iam dixerat.

812. Hercules *lyram pulsans* serioris artis frequens argumentum. Heyne d. l. *Increpuit lyra*, lyra fortius pulsata finem facere iussit. Sic Horat. IV. od. 15, 1: *Phoebus volentem proelia me loqui, Victas et urbes, increpuit lyra*. Ibi vid. Iani et Mitsch. Disputatur autem h. l. utrum legendum sit *lyra*, an, quod Heins. ex Urs. Sarrav. et tribus aliis adoptavit, *lyram*. Putant, *increpare lyram* esse simpliciter pulsare lyram, ut Heroidd. III, 118. II. Amorr. 11, 32. sed *increpare lyra*, signum dare, admonere lyra asperius pulsa. Sic etiam Schirach. et Krebs. Sed Heyne ad Virg. Aen. I, 747. in Varr. Lectt. *lyra pulsare* magis poetice dici putat, quam *lyram*. Caeterum in Mss. Urs. duobus Patav. uno Vatic. atque Fcrt. subiuncti leguntur versus hi quatuor: *Si novus a Iani sacris numerabitur annus, Quintilis falso nomine dictus erit. Si facis; ut fuerant, primas a Marte Calendas, Tempora*.

ERRATA.

IN TEXTV.

I, 153 *vitibus* l. *frondibus*. 215 *si* l. *sic* 291 l. *Phoebo* 456 In fine pone punctum. 459 l. *hiemem* 504 l. *continuitque* 516. l. *Iuraque* 634 Post *Nympha* pone comma. 719 l. *addite*.

II, 167 l. *Hac, ait,* 237 l. *superessent* 261 l. *et audes* 281 Post *Pelasgis* tolle interpunct. 338 l. *Et prima felix* 369 post *iuvencas* pone comma. 384 post *ediderat* pone comma. 602 l. *tene linguam:*

III, 200 l. *facta* 326 l. *dici* 495 post *refert* pone sign. inter. 501 post *Bacche* pone comma. 603 post *dotali* pone comma. 638 l. *Inachiam* 685 l. *ludit*

IV, 14 post *Venus* pone comma. 173. l. *Halcyones* 210 post *habent* pone comma. 375 post *Quirini* dele comma. 508 post *Dicitur* dele comma. 579 l. *Persephones* 897 l. *Autumnus* 918 pro *si* l. *sic*

V, 67 l. *Et medius* 200 l. *generum* 259 l. *Si pater*

VI, 233 pro *non* l. *ne* 372 post *cadant* pone punctum. 423 post *locumque* p. punctum. 635 l. *corusco* 724 post *equis* pone punctum. In margine pro 765 lege 760 et sic porro. In plagulis N et O paginae male notatae sunt. Ergo pro 203 l. 193 et sic porro.

IN NOTIS.

P. 1. a l. 28 *Perinde est* lege, Parum interest. p. 5. b l. 4 l. 48 f. 74. p. 9. b l. 24 post *designati* pone comma. p. 12. b l. 24 l. τῆς et l. 27 ἐπιθεῖναι p. 16. a l. 16 l. *Pictor* p. 17. b l. 2 a fin. l. 35 f. 45 p. 19. a l. 8 post *describit* tolle punctum. p. 20. a l. 16 l. *ille* p. 24. b l. ult. l. *urbem* p. 26. b l. 9 a fin. post *Nonas* pone punctum. p. 40. a l. 18 l. *Ald.* p. 40. b l. 18 l. *Terentus* et l. 29 post *Terenti* pone comma. p. 42. a l. 10 a fine l. *inferias* p. 44. a l. 19 a fin. l. *Arcadis* p. 44. b l. 5. l. *Alterum* p. 45. b l. 5. *talia* non adf.' p. 46. b l. 11 a fin. *legitur* p. 52. b l. 4 a fin. *urnam*, p. 55. a l. 3 a fin. *boni* p. 57. b l. 12 *dum* p. 58. a l. 6. *civitati* debeat p. 60. a l. 11 *Pythone* et l. 1 a fin. *marinae* p. 61. b l. 8 a fin. *Vit.* et l. 26 *Olitorio* p. 62. a l. 10 a fin. *duos* et b l. 2 *Qua* p. 64. a l. 15 *In saxo* lege literis cursivis. l. 17 *rupibus* p. 66. a l. 6 a fin. *deflebat* p. 70. a l. 7 a fin. etiam *hoc* p. 70. b l. 1 a f. ante *Burm.* pone punctum. p. 73. b. l. 13 *Gaetulo* p. 75. b. l. 7 a f. post *referendum* pone comma. p. 78. a l. 15 a f. *similis, et imo vix* et l. 11 *Panis* p. 80. a l. 1 *amatur* p. 83. a l. 14 *squamis* l. 24 *Romanarum* p. 86. a l. penult. *Quidam* scripserunt *unus et alter, quia* p. 90. a l. 2 a f. *quo* p. 93. b l. 10 *Ariadnen* p. 94. a l. 16 pro *omnia* l. *auguria* l. 30 l. arma *talia* p. 97. b l. 4 l. *famulumne* p. 98. b l. 22 l. *velabantur* p. 99. b l. 9 ex *Pat.* p. 102. b l. ult. *cogitat* p. 109. b l. 7 a f. *sepiens. Lene* p. 111. b l. 9 *socialis* p. 112 b l. 5 tolle punctum post *delabebantur* p. 114. a l. 16 pro *ea* l. *a* p. 126. a l. 6 a f. *et Krebsio* p. 126. b l. 8 a f. *binorum* p. 144. a l. 15 *malis* p. 148. a l. 13. *A. P.* p. 153. b l. 12. *Talem* p. 158. b l. 15 *simile est eam* p. 164. b l. 14 dele *ni* p. 164. b l. 6 a fin. *aptius* p. 178. b l. 22 pro *Pausan.* l. *Pindar.* p. 187. a l. 33 pro *quia* l. *qua* p. 189. a l. 14 l. *quam* p. 191. a l. 16. l. *auras* p. 191. b l. 16 pro *h. l.* lege, *h. e.* et l. 22 l. *divinarum* p. 192. a l. 13 l. *Dearum* et l. 59 *aliarum* p. 205 (verius 195) a. l. 9 l. *e Phrygia* et b l. 27 *Haec* p. 219 (verius 209) post *occasum* adde *memorant.* l. 27 post *dedicavit* tolle punctum. p. 228 (verius 218) a. l. 27 l. *falcem* p. 227. b l. 6 a fin. l. *probatam* p. 242. a l. ult. l. *stum* p. 243. b l. 6 *natali* p. 250. a l. 6 a fin. l. *testatur pluribus.* p. 259. b l. 10 *idem* lege, *item* p. 260. b l. 14. l. *quidam* p. 266. a l. 4 l. *inventorem* p. 268. b l. 6 a fin. pro *male* l. *mille* p. 270. b l. 18 l. *placebat* p. 272. a l. 3 l. *et ferae*, tum l. 33 l. *celebrata* p. 275. b l. 14 l. ἐννύμεναι et mox πολυθέρπτων. p. 282. b l. 18 pro *idem* l. *inde* p. 284. a l. 11 a fin. pro *lecto* l. *tecto* p. 284. b l. 22 l. *Eandem* p. 288. a l. 3 a fin. l. *Stroz.* p. 288. b l. 23 post *componendum* adde, *adhibere.* p. 290. a l. 26 pro *primo* l. *tertio* p. 292. b l. 7 a fin. l. *Stat.* p. 294. b l. 7 a fin. dele *et* p. 297. b l. 16 l. *at vero* p. 300. a l. 4. l. *victarum* p. 317. a l. 6 a fin. post *invidetur et* insere, *ei, cui aliquid non conceditur. Horat. I Sat.* ibid. b l. 9 a fin. l. *nascentibus* p. 323. a l. 9 l. *e forma* p. 336. a l. 4 a fin. *inguinis* ibid. b l. 8 l. *motum.* p. 338. b l. 1. l. *Intt.* Horat. p. 339. b l. 2 l. *sive* et l. 7 *Heinz.* p. 346. a l. 3. l. *Putean.* p. 349. b l. 6 l. *vovet* l. 8. *dedicat,* p. 364. a l. 7 l. *Dian.* p. 366. b l. 5 a fin. l. *quia* p. 367 a l. 10 a fin. *elici.* p. 368. a l. 8 a fin. pro *Tab.* l. *Fab.*

Quae in interpunctione et in rebus levioribus peccata sunt, ea lectorem non morabuntur.